This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

NYU HEALTH SCIENCE LIBRARIES
3 3433 06658206 9

Digitized by Google

Digitized by Google

GA
368
Bouchenn

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BOEKZAAL

DER

GELEERDE WERELD,

EN

TIJDSCHRIFT

VOOR DE

PROTESTANTSCHE KERKEN,

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

Voor JULIJ 1846.

TE AMSTERDAM, BIJ

DE ERVEN D. ONDER DE LINDEN EN ZOON,

op den Singel, tusschen den Blauwburgwal en de Bergstraat, N°. 321.

MDCCCXLVI.

De prijs is 30 Cents.

Google

THE NEW YORK
PUBLIC LIBRARY
922265 A
ASTOR, LENOX AND
TILDEN FOUNDATIONS
R 1937 L

Digitized by Google

Printed in the Netherlands

BOEKBESCHOUWING.

Het Geboortefeest van JEZUS. *Een zestal Leerredenen door* G. H. VAN SENDEN. *Te* Zwolle, *bij* J. J. Tijl, 1845. 112 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 1,30.

Twee dankdagen, de eene voor het gewas des jaars, de andere voor de overwinning bij Waterloo, *plegtig gevierd in* 1845 *te* Zwolle; door G. H. VAN SENDEN. *Vooraf gaat een opene brief aan* WILHELM BROES. *Uitgegeven ten voordeele van de armen der Hervormde Gemeente te* Zwolle. *Te* Zwolle, *bij* J. J. Tijl, 1845. 63 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,50.

Twaalf preken over teksten uit het O. Testament. Door F. J. DOMELA NIEUWENHUIS. *Te* Utrecht, *bij* W. H. van Heyningen, 1845. 273 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 2,70.

Viertal Feeste- en Gelegenheids-Leerredenen, gehouden in de Evangelisch-Luthersche Gemeente te Utrecht; *door* F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, *Th. Doct., Hoogleeraar te* Amsterdam, *en hare Leeraren* H. C. MILLIES *en* J. DECKER EIMERMAN. *Uitgegeven door laatstgenoemden, ten voordeele van de armen der Gemeente. Te* Utrecht, *bij* W. H. van Heyningen, 1846. 120 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 1,00.

Digitized by Google

Leerrede ter bevestiging van Ds. A. J. REITSMA, *uitgesproken door* E. J. DIEST LORGION, *Theol. Doct. en Predikant te* Groningen. *Te* Groningen, *bij* H. R. Roelfsema, 1845. 34 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,30.

Beschouwing der grootheid van JEZUS, *bij het naderen van het Kersfeest. Door* J. R. DE BRUINE, *Hervormd Predikant te* Vlissingen. *Uitgegeven ten voordeele der armen, bij den naderenden winter. Te* Vlissingen, *bij* N. J. Mestdagh, 1845. 32 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,30.

Geschiedkundig overzigt der predikwijzen in de Ned. Luth. Kerk. Eene bijdrage tot de geschiedenis der kanselwelsprekendheid in ons Vaderland. Door F. J. DOMELA NIEUWENHUIS. *Te* Utrecht, *bij* van Paddenburgh en Comp., 1845. 185 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 1,70.

Wij hadden, om het standpunt onzer beoordeeling van deze verzameling van kanselarbeid op te geven, en alzoo de redenen van onze goed- of afkeuring duidelijk te formuleeren, ze willen beginnen met de beantwoording der vraag: welke is de beteekenis der homiletiek, in de rij der schoone wetenschappen; wat is voortgang in de homiletiek? hoeveel zijn wij voortgegaan sedert — welk voordeel hebben wij getrokken van het voorbeeld van VAN DER PALM, den grooten?

(niet

(uit den grooten VAN DER PALM, maar VAN DER PALM den grooten)? Wat eischt de tijd, wat eischt de, ten gevolge van het verbeterd schoolonderwijs tot alle klassen doordringende, wetenschappelijke beschaving; wat eischt de loffelijke zucht onzes tijds, om alle wetenschappen onder het algemeen bereik te brengen, door ze op eene populaire en tevens smaakvolle wijze voor te dragen; wat eischt die van de homiletiek, beschouwd als kanaal tot populaire en smaakvolle mededeeling van de vorderingen der Godgeleerdheid? Welke is de pligt van mannen, die op een hoog standpunt staan en invloed hebben, ten opzigte van hunne wetenschap? *Wat mogen* wij van hen eischen, die *invloed hebben* op de vorming van den smaak des *publieks?* — Dan, wij hebben zoo vele zaken over, en naar aanleiding van deze voor ons liggende Leerredenen, aan onzen lezer te zeggen, dat wij daardoor de ruimte, die dit ons tijdschrift bepaalt, verre zouden te buiten gaan. Het zij genoeg dat wij, bij het beoordeelen van Leerredenen van eenige beteekenis, *altijd* van dit standpunt willen uitgaan. Bij eene volgende gelegenheid willen wij de voorgestelde vragen nader ontwikkelen.

Wij verdeelen de Leerredenen, die door middel der drukpers aan een groot publiek worden aangeboden in vijf klassen: 1° model-leerredenen, wier doel is of behoort te wezen: de wetenschap der homiletiek te doen vooruitgaan. Hiertoe be-

Digitized by Google

hooren, ambtshalve, alle Leerredenen die door Hoogleeraren worden uitgegeven, ten zij het speciaal worde uitgedrukt, dat zij tot eene der volgende lagere klassen behooren. Van deze klasse worden er, niettegenstaande al den vloed der uitkomende geschriften, nog veel te weinig uitgegeven.

2°. Leerredenen, die worden uitgegeven om van tijd tot tijd nieuw voedsel aan het gemoed te geven, stichtelijke Leerredenen, ons ook hartelijk welkom, zelfs wanneer ze slechts middelmatig zijn.

3°. Leerredenen, die met een weldadig doel worden uitgegeven. Over deze moet een Recensent niet ligt een hard oordeel vellen.

4°. Gelegenheids-leerredenen. Als ze zeer goed zijn, is het eene verdienste te meer. Anders kan Recensent met inhouds-opgave volstaan.

5°. Leerredenen, die uitgegeven worden om naam te maken; over deze de scherpste kritiek van allen. Maar — als ze dan ook goed zijn, verzwijg het dan niet. Help dan naam geven aan wie het verdient.

Ten opzigte van hare verdiensten maken wij 6 klassen. 1°. Die, waarin iets nieuwe voorkomt, iets dat de wetenschap der homiletiek kan doen voortgaan; hetzij wat kunstmatig aangaat, of vormen, (b. v. goede homilieën) of proeven van de wijze, waarop zaken, die tot dus verre alleen door het vooroordeel van den prediksteol zijn gewaard, op eene smaakvolle, en vooral nuttige en de Chris-

te-

Digitized by Google

telijke kennis en stichting bevorderende wijze aan de hoorders kunnen worden medegedeeld. Waar deze verdiensten voorkomen, moeten Recensenten ze zorgvuldig opmerken, ze eine ira et studio wegen en toetsen. Zijn ze werkelijk goed, is de aangewezen weg ter navolging aan te prijzen, dan zulks niet nalaten, geen brand in de Kerk roepen over de nieuwigheidsoekers (wie nog op zoo laag standpunt staat behoort nooit te recenseren). En valt dit ook ongunstig uit, het dan den schrijver zeer zacht en bescheiden bekend maken; hij heeft ten minste zijn best gedaan, eenen moed getoond, dien gij, Recensent! misschien niet bezit voor *de goede zaak*; en, denk er aan dat uw oordeel *altijd subjectief* is, en de mensch een' bril *op heeft*.

2°. *Stichtelijkheid*, warmte, gemoedelijkheid, christenzin, laat zich, met het vorige, moeijelijk vergelijken; staat *ook*, aan een anderen kant, *boven* aan; moet altijd geprezen worden. Komt er n°. 1 bij, dan zijn het witte valken. Zet ze eene kroon van goud en juweelen op!

3°. Stijl. Levendige, sprekende, warme, afwisselende, losse stijl. Aanschouwelijke voorstelling; schildering, poëzy, beelden, vooral als ze eigen vinding en van goeden smaak zijn; — heerschappij *over* de taal; — dat alles is niet iedereen gegeven. Het is eene gave die van boven komt. Niet te ligt dengenen te veroordeelen, die ze mist. Maken deze met 1 en 2 een drietal,

dan is het eens eene pauselijke kroon. Ze zijn waard den staf te voeren. Van hen eischen wij, in naam der Kerk, wier dienaars wij zijn, uitgeven, zooveel als slechts bestaanbaar is met hunnen tijd; want ze moeten vooral toezien om hun goud te polijsten, en de juweelen goed te zetten; het *kunnen*, maar het *moeten* ook meesterstukken zijn. Laat des noods een goed vriend u het moeijelijke geduldwerk van polijsten uit de handen nemen. Uitgeven moeten zij! — Dat zij hunnen naam onsterflijk maken, zal wel hunne minste beloning zijn. — Ondank van de tijdgenooten? — Och, dien hebben immers de grootste mannen ondervonden; en wie daarvoor vreest is niet waard dat hij de Kerk dient!

4°. Praktisch-zedelijke rigting. Zuivere moraal, heldere dogmatiek, gezonde exegese zijn niet te verwerpen.

5°. Helderheid, eenvoudigheid, logische orde. Van deze, ook een weinig van de vorige, geldt het: indien gij dit al gedaan hebt, zoo zegt: wij zijn onnutte dienstknechten, want wij hebben maar gedaan wat wij schuldig waren te doen. — Het is noodeloos vermeerderen van het getal der boeken. Laat dan de uitmuntende, die er reeds bestaan, liever herdrukt en herlezen worden. — Er worden in ons Vaderland jederen Zondag, omgeveer 3000 Leerredenen gehouden; toch niet alle prullen?

6°. Formulier-regtzinnigheid, als deze de eenig-

sle

sie verdienste is van eene gedrukte preek; vooral wanneer zij blijkt uitgegeven te zijn met het sub n°. 5 vermelde doel, dan komen zij, naast de oude Couranten, *onder* de laagste plank van de bibliotheek, op den vloer zelven; *onder* de folianten, die hen beschermen mogen. Ze deugen tot niets dan voor misdruk; ten zij dat er curiositeiten in zijn.

Ziedaar onze denkbeelden, onze eischen. Niemand, die waarachtig leeft en gloeit voor zijn heilig ambt en zijne wetenschap, de heiligste, de edelste, de hoogste, de eerste van alle wetenschappen; — wien de leerstoel het altaar is, waarop hij het vette der nieren offert, al zou hem het *dubbel geestes* leven gedurende de uren, die *hij dáár* voor den Heer en de Gemeente gloeit, de uren verkorten van zijn aardsche leven: zoo iemand zal onze eischen niet te hoog vinden. — En, wie er *nooit* zóó kan gloeijen, wie die uren van gloed niet voor zijne heiligste en beste houdt, om wier gedurige terugkeer hij bidt en wenscht, — ongelukkig!

Thans zullen wij gaan toetsen. — Met de volste overtuiging geven wij den Heer VAN SENDEN den eersten rang: al hadden wij hem ook niet vroeger als voortreffelijk stilist en homileet leeren kennen. Wat het doel aangaat, behooren ze onder n°. 1. Onder 2 zal de Heer VAN SENDEN ze zelf wel niet willen gerangschikt hebben. — Er is een element van voortgang in, dat wij bijzonder opwerken en ter navolging aanprijzen. Namelijk

lijk dat VAN SENDEN gebruik maakt van die studie, waarin hij bijzonder geoefeerd is, om daarmede zijne Leerredenen te versieren en te smakelijker en prikkelender te maken. Het is zijne kennis van de aardrijkskunde van het heilige land; — zijne levendige, aanschouwelijke kennis daarvan; ook zijne wetenschappelijke kennis van andere vakken, inzonderheid van de plantkunde. Wij herkennen er den bezoeker der Alpen in. In die op *Waterloo* is ook eene vrij goede historiekennis. Dat maakt, dat men de ooren spitst bij het hooren van zulke redenen. Er komt bij, dat hij ze op eene zeer duidelijke, ook voor den min ontwikkelden toehoorder begrijpelijke wijze voordraagt, en dit is, als men zulks doen wil, eene conditio sine qua non, een onmisbaar vereischte. Anders worden er de preken juist te slechter door. Dat is het gebrek van de preken onzer voorouders, die ze volstopten met Hebreeuwsch, Latijn, Grieksch, historie, en wat niet al, en dat doorgaans niet alleen noodeloos, maar ook zóó, dat de toehoorders nergens door gesticht werden, dan alleen door de geleerdheid van den prediker. Niet in de zaak zelve zagen zij mis, maar in de wijze waarop. Van den predikstoel geldt het: alles is uwe! Het hangt er ook van af, welke toehoorders men heeft. Is er ook slechts één onder, die het verstaat, voor wien het nuttig is, dat hij het weet, die ééne kan het plekje op den akker zijn, het zoo zeldzame plekje. Gelukkig de prediker, die

er

er één, éentje, zóó op den rijnen heeft, waar het zaad honderdvoud draagt; werp dáár, ten minste iederen Zondag, ten minste één korreltje, dat op de andere plekken onbruikbaar is en toch gebruikt kan worden!

De Heer VAN BENDEN valt echter in één gebrek, ja, waarin men ligt vervalt, maar, waarvoor toch gewaarschuwd dient te worden als men hem als model aanprijst. Hij overdrijft het namelijk; het worden wel eens hors d'oeuvres, overtolligheden. Zoo is b. v. op blads. 41 die lange, geographische omweg, om naar het veld van *Bethlehem* te zoeken, hoe schilderachtig ook, hoe aangenaam ze zich ook laat lezen, een hors d'oeuvre, noodelooze omhaal. Even zoo op de volgende bladzijde: „zullen in de hoogte is licht, *het eigen of het ontlenende* licht der sterren." En zoo hebben wij er meer aangeteekend.

De tweede verdienste van VAN BENDEN is die, welke wij onder n°. 3 hebben aangegeven, ook in zoo hoogen mate, dat wij ze als model stellen. Rijk, schilderachtig, vol gloed en leven, poëzy der vrijen; — de stijl, als men er enkele matheden uitneemt, (dat bij *dit* genre van Schrijvers wel eens meer, onwillekeurig gebeurt) uitstekend; niet afgepast, niet regelmatig, maar levendig, afwisselend, juist zoo als hij voor eenen spreker van dat karakter wezen moet. Beelden origineel, smaakvol; niet te veel en niet te weinig.

Maar, — hier weer ketzelfde gebrek. Wij kunnen

hem zien dat de Heer VAN SENDEN snel en gemakkelijk stelt; hij vergist zich daardoor wel zeer. Het judicium is niet subactum. Een goed vriend moest, vóór de uitgave, de kritiek op zich nemen. Het zou den Heer VAN SENDEN die van den Recensent besparen. — Zoo willen wij het b. v. gaarne van de oude kerkvaders en van de overlevering aannemen, dat de Zaligmaker in eene *grot* geboren zij, (schoon wij daarom de grot, welke men nog te *Bethlehem* den pelgrim wijst, de grot, waar de godsvrucht van HELENA een der prachtigste tempels stichtte, welke de vierde eeuw zag verrijzen, niet volkomen vertrouwen) maar — om op *die* omstandigheid, welke de H. Schrijver toch niet vermeldt, één hoofddeel der Leerrede, de nederigheid van JEZUS geboorte, te baseren, dat gaat niet aan. — In dezelfde preek, bl. 17: »Hij »kwam om te dienen. Den drinkbeker der wereld »zoude de wereld Hem niet bieden, — den an»deren slechts, *omtrent welken Hij bad, dat de»zelve Hem mogt voorbijgaan, indien dit moge»lijk ware.*" Indien dat niet geheel en al mis is, dan weten wij niets. Zulke exegetische missagen zijn er meer in. En men behoeft niet eens de rijke bibliotheek van den Heer VAN SENDEN te bezitten, om die óf op te merken, of te vermijden.

Wij willen eene proeve ter staving van het gezegde opnemen. Wij staan verlegen welke. Er zijn verscheidene prachtige plaatsen in. Als wij niet

met *de ollerbeste* kiezen, houde de Heer van zeeden het ons ten goede. Die de keus heeft, heeft den angst. — Wij nemen voorteerst de beschrijving van den nacht in het veld van *Bethlehem*.

»Het is nacht. De landbouwer is teruggekeerd van zijnen akker, de wijngaardenier van zijne bergen. Elk hunner heeft in zijne woning den slaap des vermoeiden gevonden. De vogel zit gedoken in de lommer; het lastdier rust op het leger van stroo, de kudden strekken zich uit bij het geurige gras, of zijn in den veiligen stal geborgen. De bloemen hebben hare kelken gesloten, of hare bladeren gevouwen, en de koelte is werkzaam, om daauwparelen in het rond te zaaijen en die alom op te hangen, als zoo vele spiegels, waarin de stralen der zon bij haar opgaan kunnen blinken. Uit het donker grauwe floers, dat verspreid ligt over de oppervlakte der aarde, rijzen de heuvelen in de nabijheid, de bergen op meerderen afstand, terwijl nog verder de rotsen als dreigende gevaarten staan en ter neder zien in de Doode zee, waarin zij hunne voeten baden. Alleen in de hoogte is licht, het eigen of ontleende licht der sterren, die op onmetelijke afstanden het nederzenden in den nacht van den dampkring der aarde. Toen, Toehoorders! terwijl alles majesteit was in Gods grooten tempel, — toen, in het uur, dat in het midden ligt tusschen den ondergang en den opgang der zon,

(dat

(dat had eenvoudiger kunnen uitgedrukt worden; op die klip van overpoëzy verzeilt VAN SENDEN dikwijls) had het verschijnsel plaats, in den tekst vermeld."

»En treffend, zeer treffend was hetzelve. (Zeer mat is de uitdrukking). Eensklaps vertoont zich een lichtglans aan den hemel. Het is niet het morgenrood, dat zweeft op de wieken, die de dageraad uitspreidt; — het is niet het licht, dat de lange nachten van den noorderhemel verheldert; het is geen starrenvuur, geen bliksemgloed. Wat is het dan? Het is de heerlijkheid des Heeren. Uit de bron van ongeschapen licht afgedaald (?) deed het de flikkering der dwaalstarren (mis, juist daaraan onderscheidt men de planeten van de vaste starren, dat ze *niet* flikkeren) kwijnen, den gloed der zonnen tanen. Het was alsof al die starren gelijk druppelen waren zamengevloeid, om eene lichtzee te vormen, die het veld van Efrata bedekken. De bergkruinen blinken — de toppen der boomen tintelen; en de nacht, eensklaps gewekt uit de diepe rust, vliedt, zich verbergende in lange schaduwen!"

»Met dat licht zijn bewoners des lichts afgedaald, geestelijke wezens, die in de nabijheid van God hun verblijf hebben en hunne werkzaamheid vinden. Immers hij, die daar dadelijk uit deze lichtwolk treedt en tot de aardbewoners op die plek zegt: *vreest niet*, is een Engel des Heeren. Maar slechts één is hij van de velen; want een

zion-

Digitized by Google

stonde men was er met den Engel eene menigte der hemelschen heirlegers. Voor de hemelsche heirscharen der Goddelijke majesteit heeft de mensch geene getallen. De armoede van zijne begrootingen aangaande de Engelen Gods maakt hij openbaar, wanneer hij zegt: *duizendmaal duizend dienen Hem en duizendmaal tienduizend staan voor Hem.* Eene menigte van dat hemelsch heirlegor, is eene ontelbaarheid, waarin de Geest zich verliest, — en vrij moogt gij aan uwe verbeelding hotvieren, die daar dat licht doet wemelen van lichtgestalten, terwijl gij vol verrukking uitroept: »Het is alles Engel wat men ziet!"

Even zoo schoon, en nog schoonor misschien, is de aanhef van de eerste Leerrede, — ze is heerlijk. De rythmus van den stijl, is dáár ook zeer fraai. Ernstig, plegtstatig, zoo als eene voorafspraak altijd wezen moet. — Zoo ook op bladz. 61: MARIA over haar slapend kind heengebogen. Waarom dat nog maar niet veel langer? Gij zoudt er het: dormi, Jesu, dormi, bij gaan zingen.

Uit zijne twee gelegenheids-leerredenen doen wij ook eene keus, ten einde tevens op te merken, niet dat zij tot n°. 4 behooren, want dat ziet ieder wel, maar dat zij een gebrek hebben als feest-gelegenheidsredenen. De gezangen en gebeden zijn namelijk bij de eerste niet opgegeven. Ze mist dus het feestelijke, dat toch niet enkel in de preeken zitten moet. Op een feest komen de Chris-

tenen niet alleen om te hooren, maar om zelf *mede feest te vieren*. Ze geven dus ook geen volledigen spiegel van het gehoudene feest. Misschien valt het den Heer VAN SENDEN moeijelijk, om vooraf zijne gebeden op te stellen, of wel zich de uitgesproken te herinneren, (beide zijn wezenlijk moeijelijk) dan is het een aangeboren, onvermijdelijk gebrek, maar toch altijd een gebrek. In die op den Waterloo-dag staat, bij halve de gezongene liederen, ook het nagebed; dáár toont de Schrijver dat hij een zeer goed gebed kan stellen. Waarom dat ook niet bij de andere?

De plaats, die wij uitkiezen is bladz. 14, (tekst *Habakuk* III: 17—19.)

»In den vijgeboom aanschouwde hij een der edelste gewassen van *Palestina*. Die boom zag hij daar, groeijende in het vrije, met eenen gladden stam, die, van eenen grauwen bast omgeven, zijne getakte bladeren ver uitstrekte en zeer koelende schaduw bood. Hij kende zijnen bloei, die voor het oog, dat niet naauwkeurig gadeslaat, ligtelijk verborgen blijft. Hij wist, hoe rijk de vijgeboom is aan vrucht, welke in drie tijden van het jaar zich zet, in de lente, den zomer en den winter. — De Profeet aanschouwde den wijnstok, die in *Palestina* meer boom dan heester is. Hij zag hem, zoo als hij de ranken slingert over het gebergte, of zich hecht aan de takken van boomen, die hij dan bedekt met zijn blad, met zijne

zwa-

zware druiven, zijne verbazende trossen. — De Profeet aanschouwt ook den olijfboom, zoo als die zich verheft tot eene hoogte van twintig of dertig voeten; met langwerpige bladen, met ongelijk aan die van onzen wilg, doch zonder insnijding, (met gave randen, wil de Schrijver zeggen, zonder insnijding, daar verstaat men heel iets anders door; (1) het olijfblad heeft gave randen, (folia integerrima) het karakter van gezaagde bladen (folia serrata) hebben de meeste der veelvuldige soorten van het geslacht salix, onder de inlandsche enkele met bijna gaafrandige bladen. Zie VAN HALL, *Flora Belg. Septentr.*, pag. 697 en 698. Als men zoo botanisch preekt, moet men ook geene botanische misslagen maken). Dik en hard zijnde, stond hij daar, altijd, zelfs in den winter, groen; hij zag de bloesems, tusschen die bladen te voorschijn komende, en uit deze de langwerpige vrucht zich vormen, die tegen den herfst rijpte. En van dien olijfboom bedekten uitgestrekte bosschen den grond. — Ook de velden ziet hij bekleed, niet alleen *Palestina's* Westen, dat, meest vlakte zijnde, zich als van zelf aanbood voor den landbouw, ook alom in het midden des lands, waar de ploeg konde gaan, en zelfs aan de zachte bergafhelling wordt het graan vermenigvuldigd. — En wat de boomteelt of de akkerbouw overlieten, dat ziet hij gebezigd voor de veehoederij. Daar vinden talrij-

(1) Continuatie.

rijke kudden van schapen en geiten, daar ook kamelen en runderen hun voedsel. Des daags gedreven op de weiden, ontvangen hen des nachts de omheiningen op het veld of de veilige stallen. Geen plekje grondsop dien bodem, dat niet benuttigd werd, dat niet een schoon gezigt bood, dat niet overvloed van voedsel, rijkdom van verkwikking opleverde."

Ziedaar de verdiensten van VAN SENDEN. Konden wij hem nu ook de derde kroon opzetten! O hoe gaarne wilden wij ons uit den welbegaafden mond het geloof in CHRISTUS, den verzoener onzer zonden, hooren prediken; hoe gaarne door hem in ons gemoed de vlam des Heiligen Geestes laten aansteken; hoe gaarne zagen wij al die gaven gerigt op, als ware het zamengedrongen naar het middelpunt: CHRISTUS en die gekruist. — Zie, wat wij nu zoo gaarne vragen: dat dit alles slechts middel, slechts vehikel tot hooger ware; — ge hebt nu u verzekerd van de belangstelling, van het vertrouwen, van de welwillendheid van uwen hoorder, hij is overtuigd dat gij u om zijnen wille veel moeite gegeven hebt, — ge hebt nu zijne verbeeldingskracht opgewekt, en ook deze is eene deur tot het gemoed: — ga nu door die deur binnen, ze staat open, ge hebt het voorbereidende deel van uw werk wel, onverbeterlijk wel verrigt, nu aan het werk zelf. — Grijp nu den zondaar diep in het hart, ontdek den onverschilligen zijne behoefte aan CHRISTUS, open den ge-

geloovigen de zalige toekomst zijner hoop, zalf de wonde van den lijdenden, maak er nu CHRISTUS in levendig, laat die nu de boom worden, — en toon hoe aan dien boom de vruchten der goede werken moeten groeijen! — Gij, wien God zoo rijk begaafd heeft, was een BOANERGES tegen den hardhekligen, een BAR-NABAS jegens den boetvaardige.... Ach! — verloren gaan die kostelijke gaven. De Heer VAN SENDEN zal het zelf moeten erkennen, dat dit, om het op het allerzachtst uit te drukken, ten minste zijne sterke zijde niet is. En wat baat mij nu al die poëzy, als ze mijn gemoed ledig laat. — Zelfs aan moraal en voor het practische leven zijn zijne preken, over het geheel genomen, al te schraal. — Van daar die korte, bonde toepassingen. Wij eischen geene dlmlange toepassingen, regelmatig in drie telkens wederkeerende tot de drieërlei trappen van genadestaat gerigte, afdeelingen verdeeld; o neen! als de toepassing, het gemoedelijk element door de geheele preek verspreid ligt, dan kan ze onzeer weg er van achteren geheel af. — Maar, er moet toch climax in de Leerrede zijn. Voor ons, wij beginnen doorgaans piano, piano, en sparen de kracht voor het laatst. — Is er iemand begaafd, om zoo hoog te beginnen, de verwachting zoo hoog te spannen als VAN SENDEN, en dan toch dien climax te behouden, wij achten hem gelukkig: — de Heer VAN SENDEN is het althans niet. Blijven ook soms de toepassingen levendig, het is

enkel door middel van de verbeeldingskracht. — Zelfs, wij hebben dit opgemerkt, is hij niet gelukkig in het schilderen van gemoedsaandoeningen. Van daar dat VAN SENDEN misschien het gevoel van MARIA, gebogen over haar kind (bladz. 61) zoo schielijk verlaat.

En dan is er nog een gebrek. Het is den Heer VAN SENDEN bij de uitgave zijner lijdens-preken door sommigen ten laste gelegd, dat zijne opgaven der verdeeling te vernuftig waren, — hier hebben wij juist het tegenovergestelde. Ze zijn hier al te nuchter; wij onthouden ons daarom er van om ze op te geven, omdat ze volstrekt geen denkbeeld van den inhoud geven. Sommige zijn ook onduidelijk. Zoo is b. v. die van de Herders bij de kribbe. Het verhaal wordt beschouwd:

1°. als berigtende ons het onderzoek aangaande JEZUS komst, dat leidt tot overtuiging;

2°. als brengende ons voor oogen die overtuiging, zoo als zij tot indrukwekkende verkondiging ontvonkt;

3°. als vertoonende ons de ziel, die tot stil nadenken en gevoelvolle verheerlijking door JEZUS komst gewekt wordt. — Wij zouden daarenboven op deze preek een aantal aanmerkingen hebben, maar wij hebben ons voorgenomen ze *en gros* te beschouwen; meer ten behoeve van jeugdige ambtsbroeders, die ze als modellen, en als bijdragen tot hunne homiletische kennis willen gebruiken, dan ten behoeve van den Schrijver zelven. — Den

Schrij-

Digitized by Google

Schrijver zouden wij in bedenking willen geven, of het voor hem zelven wel raadzaam is, voort te gaan met het uitgeven van Leerredenen, ten minste nadat deze reeks feeststoffen uitgegeven zal zijn, die nu toch wel dient voleindigd te worden. Hij zal er, wezenlijk, zijne reputatie, als *Christelijk* prediker, geen goed mede doen; zijne plaats zal, in de geschiedenis der predikkunde in *Nederland* in de XIX^de^ eeuw eene zeer dubbelzinnige worden. Maar — daarentegen vragen wij: Zou de homiletische portefeuille van iemand, die zoo rijk voorzien moet zijn, geene stof opleveren voor bijbelsche schetsen en tafereelen? De preekvorm laat zich toch wel uitwisschen. Laat de *Recensenten* het brokken van preken noemen, *dáár* is VAN SENDEN boven verheven. Er zal menig brok onder zijn, waarvan het jammer ware dat het verloren ging. Als ze eens in sierlijken vorm, als bijbelsche episodes, fragmenten, of hoe ook, werden uitgegeven? Hij zou er mede kunnen bijdragen, om die soort van lezers en lezeressen, die op den titel van preeken het boek zouden wegleggen, toch op eene fijne manier eenige Godsdienstige lectuur in de hand te goochelen; hen misschien het schoone, aesthetische van den Bijbel doen opmerken, uitlokken om zelf eens na te lezen.... Heeft de Heer VAN SENDEN geene bijdragen tot de aesthetiek van het O. T.? O, het is reeds zooveel dank waard, als men dat slechts gedaan kan krijgen.

Digitized by Google

Wij komen aan n°. 3. Twaalf preken over teksten uit het O. T., door eenen Hoogleeraar uitgegeven. Zeven uit de historische boeken, een uit de Psalmen, twee uit SALOMO's schriften, twee uit JESAIA. Vragen wij te veel, als wij, behalve alle, herzegge *alle*, de vijf opgegevene verdiensten van Leerredenen, ook nog daarenboven, voor *deze* onderwerpen, eischen: dat het resultaten zijn van studie des O. Test., dat er eene echt Oostersche, eene Palmiaansche, eene Straussiaansche (de Schrijver van HELONS bedevaart namelijk) tint over ligge; die tot inleiding bij het verhaal der geschiedenissen, — dan het hoogere standpunt; Jehova's leiding ,., de rede waarom dat daar opgeteekend is, — het verband van dat verhaal met de geschiedenis en het karakter van den held, — dan van daar, via het geloof, overgang in het gemoed, en van het gemoed in het practische leven? Is de eisch te hoog? Er wordt ten minste niet aan voldaan. Zeker, het doel van den Schrijver bragt het niet mede. — Maar waarom zich dan bezondigd aan de geschiedenis? Waarom als hij dan alleen moraal en praktijk prediken wil, ook geene zuiver morele en practische teksten gekozen? — Zoo min als wij het dragen kunnen, dat BRUTUS op het tooneel verschijnt met épauletten op den schouder en Generaals montering, zoo min dragen wij het, dat de geschiedenis van ISRAËL verhanseld en vermoralizeerd en verwaterd worde, en tot ledepoppen om ons de moraal aanschou-

Digitized by Google

scheuwelijk te maken. Dat behoort tot den wansmaak der vroegere tijden; dat is: achteruitgang in de homiletiek. Het is ἀγαθον, maar geen καλον, goed maar niet schoon. En niet *waar* daarenboven.

Aan het eerste der opgegevene vereischten: de proeven van vooruitgang in de *wetenschap* der homiletiek, verrijking der kunst met nieuwe, aan de eischen des tijds beantwoordende rigtingen?... De Heer NIEUWENHUIS zal wel zelf niet verlangen dat wij ze op dezen toetssteen brengen. Te vergeefs hebben wij uit deszen bundel trachten te ontdekken, welke toch de liefhebberij-wetenschap van NIEUWENHUIS is. Hij heeft dus niets, dat hij den kansel wijden, den Heer heiligen durft of *wil??* — Eene erkentenis derhalve, dat de Hoogleeraar zich niet door het verzoek zijner vorige Gemeente had moeten laten verleiden??

Ja, en nog om meer redenen. Ze zijn juist het tegenovergestelde van die van den Heer VAN SENDEN. Dat boeijende, dat ons zelfs de toepassingen van VAN SENDEN, hoe dor ook, allen geheel heeft doen doorlezen, ontbreekt hier zoo geheel en al, dat wij moeite gehad hebben om het deel geheel door te lezen. — Fiksche, breede, of, waar noodig, ten deze, fijngepenseelde schilderingen, die u in het oosten, op het terrein der geschiedenis verplaatsen, geene enkele. — Maar dan van de dingen, die wij, hier, dagelijks, voor oogen zien? — Wij zullen er een nemen, waar NIEU-

Digitized by Google

WANNUIS beproefd heeft zich aan het schilderen te wagen. Men vergelijke het met VAN SENDEN. Het is de aanhef van de preek over vs. 6 tot 8 uit dat overheerlijke pronkjuweel van heilige poëzy, *Jes.* XL.

»Hoe spoedig is in de vorige week het gelaat der natuur veranderd! Een hevige nachtvorst was genoeg, om het overgeblevene groen te doen krimpen, en het grootste gedeelte der boomen te ontbladeren. Gij hebt het zeker opgemerkt: maar welke gedachten heeft de opmerking bij u verlevendigd? Wat mij betreft, onwillekeurig rees de voorstelling van de veranderlijkheid aller dingen voor mijnen geest. Ik vergeleek den heerlijken en warmen zomer, waarmede God dit jaar heeft gekroond, met de ongewone onstuimigheid en guurheid des najaars, en dacht aan den naderenden winter. Ook de herfst geeft ons, wanneer de zonnestralen den geelbruinen kleur van het gebladerte verlichten, buitengewone opgewektheid; maar het doorgaans nevelachtige weder en de vaalheid der velden drukken ons neder, en brengen ons in eene somhere stemming. De natuur schijnt ons te roepen tot treuren. Hier en daar zien wij wel eenige overblijfsels van de heerlijkheid des zomers: maar de korenakkers, wier golvend graan ons weinige weken geleden verrukte, zijn nu aschgraauwe velden met stoppels. Alleen het opschietende wintergoren herinnert ons de voordurende werking der natuur. De moeshoven dragen slechts enkele kool-

stron-

Digitized by Google

stronken, (zeker zeer aanschouwelijk, maar geen Jesaiasche figuur) en staat er in onze tuinen nog hier en daar eene bloem op haren stengel, ook deze hebben hare schoonheid verloren en zijn gereed het hoofd te buigen voor het bevel eener hevige windvlaag. Gij hoort het geruisch der afvallende bladeren, den overstap van den wandelaar in de reeds afgevallene, en herinnert u het bekende: alle menschen moeten sterven; vallen als de bladeren af." — Maar, wij zouden te lang worden, want nu volgen er nog: geen kirrende tortel, geen nachtegaal, het gekras der raven, het getjilp van de najaarsvogelen, de insekten, de trekvogels, de wintervoorraad, de armbesturen, *het gezellig* verkeer bij den haard; — verder Gods wijsheid en goedheid in het instinkt der trekdieren, in de nevels en regens, enz. enz., in alles omtrent vier bladzijden. Zooveel weten wij daarin, dat de Heer STRUWENHUIS de natuur heeft gezien en opgemerkt; — maar ze nu, wat de ware schilderkunst is, en anders worden de schilderijen op de tentoonstelling afgewezen, nu de natuur nog schooner dan zij is en nog sprekender, u te schilderen, hetzij met breede en forsche meestertrekken, hetzij met malsche toovertoetsjes, nu het dichterlijke, het *ansprechende* in de natuur u te doen gevoelen (en bestaat er schilderkunst zonder poëzy?)! vergelijk daar VAN DER PALM'S (om bij dien te blijven) VAN DER PALM'S *winterfeest* eens bij!

De preek zelve bestaat uit 2 deelen, en de vergankelijkheid (niet van het leven alleen, dus tegen den tekst in) van al het aardsche, en het eeuwig blijvende van het hemelsche; ook al in geheel anderen zin dan de tekst, en dat wel zonder er bij te zeggen, dat men den tekst bloot als motto gebruikt. Waarom niet liever 1 *Petr.* 1: 25 genomen, waar toch dezelfde woorden voorkomen, dan behoeft men JESAIA niet te misbruiken.

Het eerste deel begint met de woorden: »Ik hoor wekelijks *den geest des Heeren* mij toeroepen; predik! *Ons* roept wekelijks onze *ambtspligt.*" Gave God dat wij er altijd de roeping van den Geest bij gevoelden! Dan zou er altijd leven, gloed, warmte, zalving in onze Leerredenen liggen!

Veel ongunstiger nog is ons oordeel over de preek over ESAU, n°. 2, *Gen.* XXVII: 38—40. Niet wegens den aanval van den Heer NAHUYS op HIEUWENHUYS verklaring van den tekst, want daarin had hij gelijk. Maar omdat de preek zoo onvergeeflijk zondigt tegen de regelen der ware homiletiek; gezwegen van de flauwheid. Op bladz. 34 lezen wij: God was *niet onregtvaardig* jegens ESAU, in het onthouden van den zegen van het eerstgeboorteregt, want ESAU had het verbeurd en verkocht. Dit wordt vervolgens toegepast. Natuurlijk behoort het enkel tot diegenen, die hunne voorregten verbeurd hebben, en hoe vreeselijk,

hoe

Digitized by Google

hoe zielschokkend, wat een sermoenen (1) gebruik ware er van te maken? — Gij zegt: »gij zijt krank; op welken grond vordert gij herstelling uwer gezondheid?" — »Gij mist de vlugheid van geest, talenten, enz., die anderen bezitten; wat hebt gij gedaan, om ze van den Allerhoogste te eischen?" enz. enz. Wij keuren dit ten strengsten af. — En het tweede deel is: welke handelwijze betaamt ons, indien wij meenen van de grootste voorregten verstoken te zijn. Daarvoor wordt EZAU ten voorbeeld gesteld: 1.) Schoon bedroefd, hij wanhoopt niet. 2.) Schoon niets bepalend, hij vraagt eenen anderen zegen. 3.) Schoon gramstorig, hij benijdde zijne broeder niet. En eindelijk 4.) schoon minder gezegend, hij is tevreden! — Is dat nu prediken? Is er dan geen verband meer tusschen exegese en homiletiek? Ten minste aan de preeken van den Heer WIEUWENHUIJS te oordeelen zouden wij zeggen: neen geenschelijk niet. Wij kunnen de jonge lieden aan de academie gerust die twee of drie jaren studie van uitlegkunde schenken; op den predikstoel hebben zij ze niet noodig! Het verwondert ons niet dat die toepassing onverdragelijk flauw is geworden. Bladz. 45: »EZAU was toornig,

(1) Zie b. v. de nagelatene Leerredenen van LANGWAGEN, n°. 5, bladz. 97, die stelt, en zeer te regt, en volgens het apostolische woord, EZAU tot een afschrikkend voorbeeld.

»nig, maar toorn is nog geen nijd. Al dreigde »ESAU zijnen broeder met den dood; hij benijd»de hem het aardsvaderlijke voorregt niet. (Dat »te bewijzen is!) Zoo moet gij nu ook doen. »Even als ESAU, wel zeer toornig worden, maar »niet afgunstig zijn. Wordt gij door de boosheid »van vriend, *broeder zuster*, enz., ongelukkig »gemaakt, wordt dan toornig, maar zondigt niet. »*Beminnen behoeft gij hen niet!*" »*Nergens is »ons voorgeschreven Judassen te beminnen!!*"

Staat er dan niet geschreven; *Hebt uwe vijanden lief?!* Het doet ons leed, dat de Heer NIEUWENHUIS onvoorzigtig genoeg geweest is om deze preek in den bundel op te nemen.

Van den stijl hebben wij eene proeve gegeven. Wij wenschten, dat er groote gebreken in waren, dan zouden er misschien ook groote deugden in zijn. — Hij is koud en flaauw. Nergens hebben wij eenige verheffing, eenige warmte aangetroffen. Nieuwe gedachten, of beelden, treffende, sprenkmatige uitdrukkingen, naïve voorstellingen, ook al te vergeefs gezocht.

Iets beter zal de uitslag zijn als wij de preken toetsen aan de vereischten onder n°. 2 opgegeven. Versta daar echter niet door dat ze voortreffelijk zijn. Volstrekt niet. Wij hebben het reeds gezegd: ze missen leven, gloed, zalving en geest! Die is er in het praktikale even zoo min als in den stijl. — Christelijk-gemoedelijk? Men zal zeggen, het zijn preeken uit het O. T. Als het we-

wezenlijk preken *over* het O. T. *maren*, zouden wij dit laten gelden, maar nu het preken *naar aanleiding van teksten uit het O. T.* zijn, mogen wij meer eischen. — Wij hebben dan ook in de eerste preek, en dat niet zonder verwondering, want het kwam daar vrij onverwacht en ongeroepen, de uitdrukking gelezen: *Christus moet eene gestalte in ons krijgen.* Dat gaf ons hoop dat wij later zouden zien voorgesteld, en beschreven: wat dat toch is, — en dat de toehoorders daar zich zelf eens op konden beproeven, of CHRISTUS reeds eene gestalte in hen heeft: wat zouden wij dan zacht geoordeeld hebben! Wat ware ons dan de pen der kritiek uit de hand gevallen. Maar dat ... dat Christelijk-gemoedelijke, dat bevindelijke, ... nu, het zal misschien hedendaagsch geene vereischte meer zijn. Het is ook een gevaarlijk vaarwater, waarin men ligt op de klip der dweeperij verzeilt. . . . . .

Is er dan niets goeds in deze leerredenen? Och ja. Zij behooren, wat den inhoud betreft, tot de zoogenaamde ernstige preken, verbonden met aanwending op het praktische en burgerlijke leven. Het is niet zoozeer gemoedelijk, als wel zedelijk Christendom. De uitwerking en vorm is daarenboven populair, duidelijk, op den man aan (wel eens wat scherp). Men heeft er niet veel nadenken bij noodig om hem te begrijpen. De methode van den Heer NIEUWENHUIS is deze, dat hij eerst den gekozenen, hetzij korten of langen

tekst

tekst verklaart, of eigenlijk, voor zoeveel de historische aangaat, van dezelve eene eenvoudige aanschouwelijke voorstelling geeft, niet in betrekking tot het verband der geschiedenis zelve, maar meer tot het doel, dat hij er zich mede voorstelt, tot de preek, geene exegetische, maar meer eene homiletische verklaring. Dit deel is doorgaans zeer kort. Vervolgens die geschiedenis of tekst uit zeker praktisch-moreel oogpunt beschouwt, of well er een thema uit trekt, hetwelk soms in een dadelijk praktikaal deel bestaat, somtijds uit twee, of meer, beschouwend-morele, en een toepassend-moreel ten slotte.

Hij geeft aan deze methode eenige afwisseling, door meermalen het eerste deel weg te laten, en dan de onderdeelen van het tweede uit den tekst zelven te nemen, welke, eene enkele maal, in de 3de, over *Exod.* II: 1—10, mozes uit het water gered, het karakter van praktische tekstbeschouwing aanneemt. Eenige schetsen ten voorbeelde zullen dit duidelijk maken.

N°. 1. *Gen.* XXII: 33. ABRAHAM planfte boomen te *Bersebe* en predikte het woord des Heeren, 1.) *verklaring*, 2 bladzijden; 2.) thema: vereeniging van zorg voor het eeuwig belang met die voor het tijdelijk genoegen, 13 bladzijden; *a.* waarin bestaat de zorg voor het tijdelijk en geestelijk welzijn van ons zelven en dat der onzen; *b.* welken invloed oefent de laatste op de eerste uit; *c.* opwekking tot vereeniging van beide.

N°. 3.

N°. 3. *Exod.* II: 1—10. Een man van het huis LEVI enz.; 1.) de bewaring van het kind MOZES; *a.* een werk van menschen; *b.* een werk van God; 2.) toepasselijke opmerkingen, gevolgen uit de onderstelde waarheid, dat God altijd zoo handelt.

N°. 4. I *Sam.* XV: 23*b*. *Dewijl gij het woord des Heeren verworpen hebt, zoo heeft Hij ook u verworpen;* 1.) voorstelling der geschiedenis; 2.) thema: de verwerping der verwerpers van Gods woord, zigtbaar in de verwerping van SAUL; *a.* noodzakelijk, *b.* regtvaardig, *c.* weldadig; 3.) toepassing; vraag: ben ik ook verworpen.

N°. 6. I *Sam.* XVII: 45—47. *Maar David sprak tot den Filistijn*, enz.; 1.) voorstelling der geschiedenis, 5 bladz. Thema: de middelen tot opwekking van ons vertrouwen op God bij dreigende gevaren of hagchelijke ondernemingen, voorgesteld in het voorbeeld van DAVID, bij wien ze berustte: *a.* op de inwerlijke overtuiging zijner Goddelijke roeping tot den strijd; *b.* op de zuiverheid van zijn doel; *c.* op de gepastheid der middelen door hem gebruikt; *d.* de herinnering der vroeger ondervonden hulp; *e.* de biddende gemoedsgesteldheid, waarin hij zich bevond.

Wij weten dat deze methode, behalve hare onmiddelijk-praktische rigting, ook nog daarenboven dit voorrecht heeft; dat zij de moraal levendig maakt door hare verbinding met de bijbelsche geschiedenis. En toch kauren wij ze streng en on-

onbepaald af. Als men zóó praktisch preken wil, moet men zich volstrekt tot zoogenaamde keur- of motto-teksten bepalen; dáár alleen kan die methode gebruikt worden; nooit bij langere of historische gedeelten van den Bijbel. — En het gemis aan levendigheid in de moraal moet men dan op eene andere wijze, hetzij door voorbeelden uit het dagelijksche leven, of uit den Bijbel, of uit de andere geschiedenis, (zoo als onze voorouders deden) of op eene andere wijze vergoeden.

Op den keper beschouwd is die methode eigenlijk eene hybride, eene vereeniging van twee heterogene elementen, deels namelijk van de bijbelsche onzer oudhollandsche school, deels van de thema-preken, waartoe de Lutheranen genoodzaakt waren, door hunne Evangelie-epistelteksten, waarover ze toch niet ieder jaar dezelfde exegese konden mededeelen, en dus wel thema's moesten geven. Hybriden zijn altijd te veroordeelen. Men moet consequent zijn. De afwisseling moet men zoeken door niet altijd naar dezelfde methode te preken. Dan eens een mottotekst, dan eens exegese, dan eens historie, dan eens aesthetiek van den Bijbel, dan moraal, dan gemoedelijk Christendom. Men moet niet alles altijd in eene preek willen hebben.

Eigenlijk behoort ook die methode, wat namelijk dat regtstreeks praktische gebruik van den Bijbel betreft, tot de reeds verjaarde. Bij onze oudste homileten vinden wij hetzelfde Bijbelgebruik

Digitized by Google

bruik op het gemoedelijke, bevindelijke Christendom aangewend; in het laatst der vorige eeuw maakte het gemoedelijke langzamerhand plaats voor het morele, waarin ons de zustergenootschappen reeds lang waren voorgegaan. — Sinds dien tijd heeft de Bibliologie, de studie der *Inleidingen*, eenen ontzaggelijken stap gedaan. Men moet dit wel niet op eenen preekstoel brengen, maar toch niet vergeten, dat die wetenschap bestaat. De Bijbel is geen tekstenboek meer, door den H. Geest gedicteerd. De Schrift mag nuttig zijn tot vermaning, wederlegging, enz. enz., maar, zulks niet *onmiddelijk*, maar *middelijk*. *Die* boeken zijn voor *die* menschen geschreven; daar moeten *wij* mede beginnen, met hun historisch karakter. *Er* zijn te veel onder onze lezers, die dat even goed weten als wij, en als wij eenen ex cosya onder ons gehoor hebben, dan hebben wij er eenen, die het nog wel zoo goed weet, als de meesten van ons. — Met één woord, dat huisbakken gebruik van den Bijbel is verjaard, is vijftig jaar ten achter. Wij moeten toonen, ook in onze preken toonen, dat wij op de hoogte des tijds en der wetenschap zijn, en dan toch . . . dat die wetenschap, in plaats van den Bijbel in ons oog te doen dalen, of minder bruikbaar voor ons gemoed te maken, integendeel hem heeft doen rijzen, en in vruchtbaarheid heeft doen toenemen, al is het dat nu de vruchten wat verder van den wortel af staan, dat de stam des geloofs

en des gemoeds, die tusschen den Bijbel en deszelfs zedelijke praktijk staat, voor ons maak meer zigtbaar, wat meer noodzakelijk geworden is. Het kan geen kwaad. Voorheen was het een paddestoel, eene mosplant, daar de vruchten maar zoo dadelijk uit den wortel uitgroeiden en voor het grijpen waren, — tegenwoordig is het een eik geworden. Zooveel te beter, zooveel te wasser staat hij, zooveel te rijper worden de vruchten, zooveel te voedzamer zijn zel . . . . . .

Het ernstige, om daaroptenug te keeren, komt vooral, bijna in iedere preek van den Heer KIST WENHUIS, zeer sterk uit. De menigte hoort zulke gaarne. En inderdaad, het is dan toch nog verkieslijk boven afgetrokken wijsbegeerte en moraal. Maar moet dan nu, om die sobere verdienste, het getal der gedrukte Leerredenen, waarvan onze litteratuur er zoo voortreffelijke bezit, nog vermeerderd worden? — Kan dat niet menig lock, die wat fluit de bouche bezit, niet even goed en beter? — Moeten wij dan zoo, al de studie die wij op de hoogeschool hebben opgedaan, al de vrucht van onze lectuur, voor onbruikbare en nutteloose hallast verklaren? Moeten wij de lesken zóó boven over ons heen laten zijn? . . . . . .

Wij gelooven, dat wij de rede insien, die aan de homiletiek des Heeren KISTWENHUIS zulk eene verkeerde rigting gegeven heeft. Hij heeft zich te veel KIST als model voorgesteld. Het is sprekend KIST. En dat wel alleen de preken VAN KIST, ... en

en niet zijne beoefeningsleer; naar het zilver heeft hij gegrepen en het goud laten liggen. Kist is, wat zijne preekvormen en methode betreft, geen man voor onzen tijd meer. Hij leefde in de overgangsperiode. Zijne methode is veel te stijf. Op zijn best is ze nog goed voor dogmatische en morele onderwerpen. Veel beter van der Palm. Die zal altijd waarde behouden, hoe duister ook zijn stijl is. Dáár vindt gij de ware gemoedelijke praktijk des Christendoms; — dáár leert gij uw hart peilen. Voor de vormen moet gij van der Palm hebben. Van hem leeren meester te zijn over de vormen; — den vorm afhankelijk te maken van de stof; eerst den inhoud, de stof van uwe preek zoeken, en dan naderhand den vorm, die er voor past; — u nergens aan binden; dan krijgt gij, gelijk als hij, die eindeloozе afwisseling, die verscheidenheid, dien rijkdom van vormen, welke men eerst dan ziet, als men van der Palm's preken tot schetsen reduceert, en ze dan met elkander vergelijkt. Van der Palm had rijkdom van stof en was vrij van geest! Daardoor originael. Stilisten hebben wij weinig; zelfs de stijl van van der Palm, onzen Salustius, is te regelmatig en te afgepast, te zelden warm. Spreek mij niet van dien van Kist. — En dan, houde men als eersten grondregel, het zoo waarachtige antwoord dat van der Palm aan eenen Student gaf, die den onvergelijken bek beging om hem, van der Palm, te vragen, welk model best te bestu-

Digitized by Google

deeren: »Mijnheer, bestudeer u zelven; maar neen, dat bedoelt gij niet; wel nu dan, MASSILLON." Een antwoord, waarop zijn eigen homiletische arbeid de schoonste commentaar levert.

Zou de Heer NIEUWENHUIS eenen broederlijken raad van ons willen aannemen? Hij bestudeere de reeds genoemde modellen, en behalve deze, vooral CLAUS HARMS en KRUMMACHER, en, wat nog veel beter is, hij worde geheel origineel, hij binde zich aan geenen vorm of methode; laat hij zijne kracht eens beproeven op eenige homiliën, in losse vrije behandeling; laten de waterloten eens voor eene keer uitwassen aan den boom, die door al te regelmatig snoeijen onderdrukt en bedorven is; die waterloten kunnen daarna tot welige vruchttakken worden. Hij is nu Hoogleeraar, en heeft nu nog oneindig veel meer invloed op de preekmethode, dan hij als Predikant te *Utrecht* had. Wij bidden hem ernstig, in het belang der heiligste van alle aesthetische wetenschappen, om eene andere methode aan te nemen. Hij is er nog niet te oud toe. En dit hebben de grootste meesters in alle vakken zich nooit geschaamd. Dat schaamde zich RUBBENS, dat CLAUDE LORRAIN, dat MURILLOS, dat RAFAEL niet. — Hij late zich toch niet medesleepen door die volle Kerken; hij meene toch niet dat volle Kerken schuren zijn van graan, rijp om gemaaid te worden; o! het plekje, waar het graan honderdvoud draagt, is dikwijls zoo klein; het plat getreden akkerpad, waar het de vogels opeten,

eten, is in de groote steden zaak zoo onmatig breed! — Wij vragen het, broederlijk en dringend van hem, hij helpe toch, met al degenen, die het wel meenen, den smaak van ons publiek, van onze gemeenten verbeteren! Wij spreken van homilien, omdat wij bij ondervinding weten, dat er niets is dat meer vrijheid van vormen, meer levendigheid en losheid van stijl geeft, dat meer vrijheid laat om het gemoed, op datzelfde oogenblik, dat het warm wordt, zich op het papier te laten uitgieten. Hij zij echter gewaarschuwd om dat te doen in weken, dat hij eens wat tijd over heeft, want het neemt, om de exegese, die men er bij noodig heeft, magtig veel tijd weg. Eene homilie kan men bezwaarlijk in eenen dag maken, althans in den beginne niet. — Het is zoo, hij zal daardoor, in den beginne, iets van zijnen toeloop moeten missen. Maar ... wij tasten immers niet mis, als wij van hem gelooven, dat het hem nergens minder dan daarom te doen is. Wij kennen hem niet persoonlijk, maar wij gelooven het gaarne van hem, gelooven, dat hij iets van die toejuiching en dien toeloop opofferen wil voor eene zaak, die hem en ons heilig is! — Hij lette toch meer op de hoedanigheid, dan op de hoeveelheid der hoorders. En dan, als hij zich eens eenige jaren op eene nieuwe, betere, liefst geheel originele methode geoefend zal hebben, dan zal de hoeveelheid ook weder terugkomen, dan, met zijne uitmuntende begaafdheden, zal hij

Digitized by Google

doen kunnen wat BRIDAINE, wat SAURIN, wat WHITEFIELD hebben kunnen doen!

Geleerdheid, om daar nog één woord over te zeggen, neen, wij eischen die niet in elke preek, zelfs keuren wij ze af, wanneer ze niet in bevattelijken en tevens smaakvollen vorm, of geheel noodeloos wordt aangebragt, maar . . . geen ééne preek moet gij ooit doen, waarin niet uwe toehoorders kunnen opmerken, dat uwe studie u het regt van meerderheid boven hen geeft. Treed anders af, dan zijn er onder uwe leeken dáár beneden, die het u verbeteren kunnen! — En dan, warmte, doordringende gloed, o, als dat er in zit, dat maakt de slechtste preek goed! — Gemoedelijkheid, innige, diepe gemoedservaring van de kracht van het geloof; — gij krijgt ze, door uw herderlijk werk, vaak in schamele huiten, — maar — meest door uw eigen hart te peilen.

Dat wij het vardef uitgeven van Leerredenen den Heer NIEUWENHUIS ten allerstelligsten afraden, hem zelfs verzoeken om het niet te doen, tenzij dan dat, en niet eer voor hij eene andere preekmethode zal hebben, en het daarin ook tot die volkomenheid zal gebragt hebben, welke men billijk vorderen mag van eenen Hoogleeraar; die zijn kanselarbeid als programma van zijn homiletisch onderwijs uitgeeft, dat behoeven wij niet te zeggen.

Over de andere Leerredenen kunnen wij zeer kort zijn. Zij hebben de pretensie niet van tot mo-

Digitized by Google

modellen te worden uitgegeven. In n°. 4 en 5 vinden wij de gezangen, de gebeden, voor en na, de vota; in n°. 4 daarenboven zelfs het doel der Godsdienstoefening, dat in het lezen der H. Schrift bestaat, en in n°. 5 den geheelen actus der inzegening. Zeer prijzenswaardig. Zij geven dus een volkomen denkbeeld ter herinnering voor degenen, die ze hebben bijgewoond. — Zij zijn alle vijf vrij goed. De Heer NIEUWENHUIS is ons hier beter bevallen dan in zijnen bundel. De tekstverklaring valt hier geheel weg. Bij zulke gelegenheden is het doorgaans hors d'oeuvre. Men moet geene exegese geven, dan wanneer ér exegese noodig is. Ook van dien band, het gedwongen *Biblismus*, moet de wetenschap vrij worden. Den tekst in zulke gevallen geheel weglaten — zóó ver zullen wij niet ligt komen. Maar wanneer het ligchaam der rede in geene betrekking staat tot het verband van den tekst, moet men van het verband zwijgen, en zoo wanneer het ook met den geest en inhoud van den tekst zelven niet strookt, dan ook de tekstverklaring geheel weglaten, anders bewijzen ze alleenlijk dat men geen beter tekst heeft weten te vinden. En dat kan men met twee woorden korter zeggen. In beide de preken van NIEUWENHUIS en DIRST LORGION vinden wij eenige scherpheden, die ons zeer hinderden. Bij DIRST LORGION op bladz. 16 onder aan, bij NIEUWENHUIS, die nog wel erger zijn, op bladz. 54 en 56 bunden. Zulke personali-

Digitized by Google

teiten, waar slechts de namen (die het kanselgebruik niet verooroofde) aan ontbraken, zijn onstichtelijk. Zij verbitteren, in plaats van te verbeteren. Vooral moest NIEUWENHUYS dat in *Utrecht* niet gedaan hebben. Toen hij er Predikant was kon het er nog beter door dan thans. Nu moesten alle oude grieven vergeten zijn. — En minst van allen moest hij het scherpe in de preek, door de nog scherpere noot nog vergiftigd hebben. De historische bijzonderheden over het Lutherscha bedehuis, nog nader uitgebreid in de noten, zijn, in die van NIEUWENHUYS goed op hare plaats, en belangrijk voor die gelegenheid. Ditmaal heeft dus de buiten-Bijbelsche historie, zelfs het noemen van getallen van guldens, het heilig spreekgestoelte niet ontwijd; waarom dan op andere dagen? Of is de kansel op zulke dagen slechts eene Nutskatheder?

Het geraamte der preek van den Heer DIEST LOGION is ingewikkeld, maar goed: »Wij moeten *zien op den oversten Leidsman*, en dat wel, 1.) de Gemeente *a.* opdat zij haren Leeraar met toegevendheid ontvange, *b.* hem met billijkheid beoordeele, *c.* met medewerking ondersteune; 2.) de Evangeliedienaar opdat hij zijn werk verrigte met *a.* ijver, *b.* wijsheid, *c.* moed. Gij gevoelt dat het niet gemakkelijk was, om daar het thema vol te houden. Het is den Heer DIEST LOGION evenwel zeer goed gelukt.

Met genoegen teekenen wij er uit aan, bladz. 29:

Digitized by Google

29: „Menig verzuim in de heilige dienst, hetwelk toegeschreven wordt aan den geringen ijver des dienaars, wordt veel meer veroorzaakt door gebrek aan moed." Men passe dit vooral toe op de vormen der homiletiek!

Het Christelijk beginsel is het meest ontwikkeld in de redenen van de Heeren DIEST LOREION en MILLIES. Wij mogen dat gaarne bij intrede of bevestiging. In de laatste ligt veel warmte, veel gemoedelijkheid, en komt dicht nabij aan datgeen, wat wij als de tweede hoofdvereischte zener goede Leerrede hebben opgegeven. — Maar, toen!..... ja, nu het is eene intreerede, dus uit den aard der zaak wat algemeen; — en hopen en geloven, dat het in zijne andere Leerredenen nog aanschouwelijker, nog inniger, nog meer van den Roestiaansch, als wij het zoo eens mogen uitdrukken, zal worden. Wij wenschten dat die CHRISTUS-gloed nu ook den stijl tot CHRISTUS-poëzy verhief, dat het stroomde uit de volle borst: *est Deus in nobis!* Eene preek kan geheel Christelijk zijn, zonder dat er van den naam of de geschiedenis van CHRISTUS een enkel woord gerept wordt! En, mogten wij hem ook de kunstkroon, n°. 1, opzetten? .... MILLIES! werp de banden van u, sluit u aan den vooruitgang, maak dat de Gemeente iederen Zondag iets nieuws van u hoort, hetzij in vorm, hetzij in stijl, hetzij in zaken!

In die van den Heer ZIMMERMAN ligt op enkele plaatsen iets, dat ons bijzonder trof, een element

dat dreigt in den kanselstijl; waarin het tweeëeuwen geleden misbruikt, maar toch ook dikwijls regt gebruikt werd, geheel te zullen verloren gaan, het naïve. Wij zeggen: element, want wij hadden een scherp vergrootglas noodig om de diagnose op te maken, maar werkelijk, het is het naïve, het eigen-natuurlijk-gevoelige, (wel te onderscheiden nog van den humor). Wij hopen vroeg of laat nog wel eens eene Leerrede ter recensie te ontvangen, die ons aanleiding geve om onze gedachten te zeggen over het gebruik van het naïve op den kansel. Voorhands zeggen wij alleen, dat degenen, die het op dit punt niet met ons eens zijn, wel zullen doen van hunne leerlingen vroegtijdig te waarschuwen tegen CLAUDIUS, als allerverderfelijkst voor hunnen stijl, en in staat om hen voor den kansel volslagen onbruikbaar te maken. — Het naïve den, wij meenden het te vinden in dat nop den man aan," zoo als ZIMMERMAN zelf zegt in de inleiding, bladz. 72, en dat ons de geheele Leerrede, afschoon dood eenvoudig en van alle sieraad en poëzy en schildering ontbloot, met zeker toestemmend, glimlachend welgevallen deed lezen; — wij meenden het te ontdekken, in dien toon van vaderlijk-broederlijke hartelijkheid, waarmede hij op bladz. 89 den nieuwen ambtsbroeder toespreekt, na hem gezegd te hebben, dat zijne Gemeente het woord van PAULUS tot hem rigt: »gun mij, lieve broeder! dat ik mij in u verblijde in den Heer; verkwik mijn hart

in

Digitized by Google

in den Heer," — en nu ook als ambtsbroeder, dat woord tot het zijne maakt. Daar ZIMMERMAN in het geheel geene verschooning behoefde te maken, dat hij in den *eersten* persoon spreekt; het is al weder den dwaas-vooroordeel, dat zulks in den kanselstijl verbiedt, eene overbeschaafdheid, waar de oude homileten over gelagchen zouden hebben, en die, noodzakelijk, den thermometer oogenblikkelijk een aantal graden doet dalen, duidelijker gezegd, regelregt inloopt tegen den regel: si vis me flere, flendum est tibi primum; men weent toch wel niet in den derden persoon.

»De woorden van PAULUS (zegt ZIMMERMAN) »drukken mijne *verwachting*, mijne *hoop*, mijn »*besluit* uit."

»*Uwes oudsten* Leeraars verwachting." (Hier gebiedt de stijl weder derde persoon).

Welk eene? De woorden zeggen het: »dat hij, »de nu schier zestigjarige, niet zal hebben mis»gerekend in het zich gevormde uitzigt, — uit»zigt, dat hier inderdaad blijdschap en verkwik»king in den Heer voor hem konde vallen te ra»pen, dat de smart over eene nog betreurde »scheiding (God weet hoe oprechtelijk betreurd!) »hem misschien zou worden opgewogen en bij »hem weggenomen — misschien eerlang geheel »uitgewischt, door eenen zoodanigen, van wiens »bekwaamheid ligt nog konde vallen te leeren; »aan wiens vuur zich te verwarmen, in wiens »vriendschap, hoog deerzijds met wederkeerig-

»heid

»heid gevoed, zich te verblijden — en wat gij, »goede God! voorts weet dat de spreker zich al »toezegde, en nog zich blijft toezeggen; hetwelk »dan nu ook zijne verwachting uitmaakt, die hij »biddende aan U, Gij, die op zijne ten eind »strekkende loopbaan, reeds zooveel hem hebt ge»nomen, hebt gegeven! die hij biddende, dat zij »niet geheel te loor ga, (doch hij heeft er geene »vrees voor,) aan u opdraagt."

Ach! waarom moet deze nu, onder dien stapel Leerredenen, die daar vóór mij ligt, de eenigste zijn, die mij in den Wel Eerw. zeer Gel. Heer eenen mensch doet zien, die even zoo menschelijk gevoelt en behoefte heeft als ik, de eenigste van die allen, bij wien ik, zoodra ik te *Utrecht* kom, zal gaan en hem de hand drukken en zeggen: »lieve broeder! God geve u wat gij gewenscht en verwacht hebt!"

Wij hebben nog eene Leerrede te vermelden. Zij is met een weldadig doel uitgegeven. Geene kunstkritiek dus. Wij prijzen ze dus aan ten behoeve van de armen van *Vlissingen*, die het pensingske ook in den aanstaanden zomer en winter wel kunnen gebruiken.

Onze arbeid is afgeloopen. Het was geen verslag, maar eene kritiek. Prullen waren er gelukkig niet onder, zoo als wij er voor drie maanden eene van eenen verwaanden jongen vlagvoerder van n°. 6 afscheepten. Maar ook geen eene der driedubbele kroon waardig. Verwonder u niet.

Die

Die komt zelfs aan slechts zeer weinige toe, onder de Leerredenen van van der Palm! O had die een zoo ware Christen op den kansel durven en willen zijn als hij warm orientalist was! Wat hadden dat voor juweelen geworden! Een zoo in iedere eeuw, en *Nederland* ware rijk!

Onze kritiek is scherp geweest. Dit kon niet anders. Wij hebben er ons twee oogmerken bij voorgesteld, voorerst, de middelmatige geschriften te helpen weeren. Wij wenschten dat alle Recensenten dat in hun vak deden. Homiletiek is het onze. En nergens geldt het meer; mediocribus esse non licet. Middelmatige verzen lezen kan nog, want die rijmen ten minste, maar middelmatige preken, och beklag den Recensent die er toe veroordeeld is. Onze tijd is zoo kostelijk. Ieder doe het in zijn vak. In *Duitschland* kan het er door. Daar is altijd debiet genoeg voor de goede boeken. Ons *Nederland* is klein. Het uitgeven van middelmatige boeken is, niet minder als van de pamphletten, het bederf van onzen boekhandel. En waar dienen ze voor? — Ons ander oogmerk was, te recenseren uit het oogpunt van vooruitgang der wetenschap, vooral ten behoeve van jonge ambtsbroeders, waarvoor zeker dit ons tijdschrift, als algemeen door allen gelezen wordende, het meest geschikt was. Noch dit oogmerk, noch dat onze eischen hoog staan, mag door iemand misprezen worden. Wij kunnen alleenlijk in de toepassing onzer beginselen gedwaald heb-

hebben. — Op kleinigheden hebben wij niet gelet, anders hadden wij bij meer goeds te prijzen, ook meer misslagen te laken gehad. Dat wij *sine ira et studio* zijn te werk gegaan, betuigen wij bij al wat ons lief is. Al was er ook een beezemvriend onder geweest, wij hadden hem niet gespaard. Of wij op onze beurt, als wij eens weder eenigen kanselarbeid mogten uitgeven, zoo scherp wenschen getoetst te worden? Wij vragen niets liever. — Niet om roem of blaam, maar ter wille der wetenschap, zelfs al zoude men aan ons een voorbeeld willen stellen, hoe men niet moet prediken.

Eer wij scheiden, nog een woord aan de leeken onder onze lezers. Ook voor hen schreven wij, met oogmark om te helpen hunnen smaak voor homiletiek te veredelen en te verhoogen. Maar toch meest ten behoeve van jongere ambtsbroeders. Dat de leeken dit in het oog hebben en niet van ons oordeel misbruik maken. En het hoeveelste gedeelte van de leeken is in staat om de kunstwaarde eener preek te beoordeelen? Daar behoort men dan toch wel eerst ettelijke honderde preken voor gelezen en vergeleken, en ... er zelf een halfduizend gemaakt te hebben, om dat op zich te durven nemen. En, — wij zonden het zelf niet op ons genomen hebben; indien wij niet den rijpen mannelijken leeftijd hadden bereikt, als iemand ons nog kon toevoegen het: blijf te *Jericho*, tot dat uw baard zal gewassen zijn. Als

zij,

Digitized by Google

zij, leeken, gesticht en geleerd zijn, dat zij zich dan onthouden van alle verder oordeel. En die weinigen onder hen, wien het toekomt meer te mogen zeggen, zullen beginnen met: la critique est aisée mais l'art est difficile, en in het oog houden, dat wij maar gereed moeten staan om er iederen Zondag eene te leveren. En wat gaat er in de steden een kostelijke tijd te loor, die voor de preken verloren is!

Wij hebben n°. 7 hierbij gevoegd, meenende dat het hier wel bij paste. Wij zetten ons eenigzins schroomvallig aan het schrijven van ons verslag, hoe kort het ook wezen zal. Daar wij namelijk in onze denkbeelden over de homiletische kunst zoo hemelsbreed verschillen met den Heer NIEUWENHUIS, vreezen wij dat dit, onwillekeurig, al te veel invloed hebben zal ook op ons verslag van dezen zijnen, met zijne beginselen van homiletiek in zoo naauw verband staanden arbeid. Inderdaad, waar wij eene verschijning in de geschiedenis der Nederlandsche predikkunde zoo kolossaal als die van onzen CHRYSOSTOMUS, VAN DER PALM, die de sleutelDrager tot eene nieuwe periode had moeten worden, zien gekarakteriseerd met geen ander epitheton, dan dat van *bevallige schriftuitlegging*, is het wel onmogelijk dat ons eene gunstige recensie uit de pen vloeije. Wij haasten ons dus om te verklaren, dat de Heer NIEUWENHUIS veel arbeids en gedulds aan deze geschiedenis besteed heeft, te moeijelijker, omdat er

geen

geen voorarbeid lag en hij dus overal de bronnen zelve, de oude Leerredenen (voorwaar geene pleizierige, ten minste geene naar evenredigheid der moeite vruchtbare lectuur) heeft moeten nalezen, waartoe hem, behalve zijne eigene bibliotheek, ook de volledige hem ten gebruike afgestane verzameling van den Heer KRUMMACHER, te *'s Gravenhage*, is te stade gekomen. Verder dat hij zijne resultaten, aan het slot des werks, met naauwkeurigheid, duidelijkheid en bescheidenheid heeft medegedeeld, en ook daar getoond heeft met de geschiedenis der homiletiek, zoo in *Duitschland*, als inzonderheid bij het Hervormde kerkgenootschap in ons vaderland, altans gedurende de jongst verloopene $\frac{3}{4}$ eeuw wel bekend te zijn. En toch spijt het ons, dat de Heer KRUMMACHER zulk een werk nu reeds heeft uitgegeven. Wij voor ons houden het schrijven van theoretische werken over homiletiek, waartoe wij ook hare geschiedenis rekenen, voor een werk van rijpere jaren, waartoe ontzaggelijk veel voorafgaande studie en daardoor verkregen algemeen over- en inzigt wordt vereischt; wij gelooven dat men daartoe eerst eene vaste, zelfstandige rigting moet verkregen hebben, althans wij zouden er ons niet gaarne aan wagen; ja wij huiverden zelfs wel eens bij de gedachte, ons reeds gewaagd te hebben aan het uitgeven van Leerredenen.... VAN DER PALM gaf zijnen eersten bundel op zijn vijf en veertigste jaar!

De

De verhandeling bestaat uit twee deelen: 1.) het geschiedkundig overzigt, of bouwstoffen tot de geschiedenis; van bladz. 6—163. 2.) Het resultaat of de pragmatische geschiedenis; bladz. 164 tot 181. Het eerste deel is ons wel wat lang. Niet om de onevenredigheid met het tweede, maar . . . als nu YPEY in zijne Kerkgeschiedenis van de XVIII^de eeuw, in de geschiedenis der predikwijzen, naar evenredigheid van het grooter aantal bouwstoffen ook een naar evenredigheid zoo veel breeder verslag had geleverd, ontzettend! wat was dat een werk geworden! — De meesten dezer Luthersche predikers hebben toch slechts enkele losse Leerredenen of slechts kleine bundels geleverd. — Voor een deel bestaat deze eerste afdeeling in biographische opgaven nopens deze Leeraren; het is daardoor zeker voor het Luthersche Kerkgenootschap tevens eene belangrijke bron geworden, om, des benoodigd, te kunnen raadplegen, waartoe het achteraangevoegde register veel gemak geeft. De meeste ruimte wordt echter ingenomen door een groot aantal uittreksels en schetsen; sommige zeer lange. Voor de anderen bestaan zij meestal uit curiositeiten en voorbeelden, hoe men niet prediken moet, hetgeen, ja, zich pleizierig lezen en voorlezen laat; maar toch . . . te weinig aan het oogmerk voldoet, om niet veel korter te hebben kunnen wezen. Eene korte biographie, opgave van titels, en dan, van eenen zeer enkelen eene proeve, had kunnen volstaan.

Digitized by Google

Wij voor ons zouden het misschien nog uit een ander oogpunt behandeld hebben. Wij hadden hen genomen in verband met hunnen tijd, en met andersoortige, gelijktijdig uitgegevene schriften. Het had dan gebleken, in hoever zij op de hoogte van hunnen tijd stonden, door hunnen tijd begrepen werden, aan de behoeften hunns tijds voldeden. Eene vergelijking met gelijktijdige Hervormde predikers had hun ook meer regt kunnen doen. — En dan, gelooven wij voor ons ook, dat er in die oude homileten nog elementen liggen, door onzen tijd te veel verwaarloosd, die, als ze maar met meer smaak en gepaster werden aangebragt, wel degelijk goede bouwstof of sieraad voor kanselwelsprekendheid zouden zijn. Alles is onze! En het is niet het *was*, maar het *hoe*. *C'est le ton qui fait la musique.* Wij onthouden ons van den Boekzaal-lezers tot proeve eenige homiletische vermakelijkheid op te dischen. Als slotsom van homiletische wetenschap, waarin wij, hoe ook in beginselen met NIEUWENHUIS verschillende, toch volkomen met hem eens zijn, nemen wij alleen zijn slot: »Een iegelijk Evangeliedienaar spreke »uit zijnen eigenen geest, door dien van CHRISTUS »verlicht en geheiligd!

En, waar wij hem even zoo hartelijk de hand op toereiken, in zijnen wensch, om de vereeniging aller Protestanten, die toch eenmaal, God geve het, ons nabij zij, ook te bevorderen door het oprigten van eene Evangelische faculteit voor al-

Digitized by Google

alle aanstaande Protestantsche predikers in *Nederland.* Ook dat, die wegneming van de eenzijdigheid der vormen, dat zamensmelten van allen in éénen Evangelischen zin, houden wij met hem en met YPEY voor eenen gereeden weg tot algemeene vereeniging, — »zonder die éénen Evangelischen zin, eenparig door de leiders der Gemeenten opgewekt en bevorderd, is er nooit eene »algemeene vereeniging met goed gevolg te wachten."

Digitized by Google

MENGELWERK.

KORTE BESCHOUWINGEN

AANGAANDE EENIGE WEERKUNDIGE EN LANDHUISHOUDELIJKE BIJZONDERHEDEN GEDURENDE DE JAREN 1844, 1845 EN EEN GEDEELTE VAN 1846.

DOOR

J. BOUMAN.

(*Vervolg en slot van bladz.* 715).

Gaf de ingevallen dooi in de laatste dagen van het vorige jaar 1844 eenige hoop op eenen kortstondigen winter, hoeveel te meer werden wij nu nog in die aangename verwachting versterkt, door het aanhoudend zachte weder gedurende de maand *Januarij* van dit jaar 1845. Ten gevolge van voortdurenden dooi geraakte het ijs in sommige waters geheel opgeruimd; terwijl zelfs ook eenige land- en tuin-arbeid konde worden verrigt.

Doch, gelijk altijd, zoo bleek ook nu weldra, hoe dikwijls wij ons in de toekomst kunnen bedriegen. Het blijft in dit opzigt steeds waarheid: *Wij zijn van gisteren en weten niets.*

In

Digitized by Google

In de laatste dagen van *Januarij* viel de vorst op nieuw in, met veel sneeuw. Gedurende de eerste week van *Februarij* bleef de vorst aanhouden, de wind noordwest en noorden met zware sneeuwbuijen.

Bij de stad *Purmerende* lag nu een groot aantal zeeschepen, die, uithoofde dat het kanaal van daar tot *Amsterdam* nog steeds met ijs was bezet gebleven, hunnen togt niet verder konden vervolgen. In de tweede week dezer maand was de vorst zeer streng, alterwegen kon men het ijs nu weder passeren. Het kanaal van *Purmerende* af tot *Amsterdam* werd nu *doorgeijsd*; er lagen nu ver over de honderd schepen bij *Purmerende* door het ijs ingesloten, hetwelk inderdaad een zeer fraai en verrassend gezigt opleverde.

Gedurende de derde week heeft het aanhoudend stark gevrozen, het ijs was nu overal weder tot eene aanzienlijke dikte aangezet. Men heeft thans het vroeger doorgeijsde gedeelte van het Noord-Hollandsche kanaal op nieuw doen doorzagen; doch het was ten gevolge van den strengen vorst spoedig weder geheel toegevrozen.

Schoon er in de laatste helft van *Februarij* gedurig afwisseling van vorst en dooi plaats had, en de wind meestal veranderlijk, bleef het toch maar zoo voortwinteren. Overal waren de vaarten met zwaar ijs bezet; de Zuiderzee en de rivieren grootendeels toegevrozen; brandstoffen en levensmiddelen werden schaarsch en duur. In onder-

Digitized by Google

schuidende oorden van *Europa* viel er geweldig veel sneeuw.

De eerste week van *Maart* al weer felle vorst, de wind noordoost. In de tweede week de vorst zeer streng: in den nacht van 13 op 14 heeft het 5 Ned. duimen gevrozen. Op vele plaatsen is het ijs 33 Ned. duimen dik. Het Noord-Hollandsche kanaal werd nu in zijne geheele lengte van *Amsterdam* tot aan het *Nieuwe diep* doorgeijsd.

Het bleef ook nog gedurende de derde week van *Maart* altijd vriezende, met veel sneeuw. Het in de vorige week in het kanaal gemaakte *stoo* werd nu al weder met zware vrachten bereden. In den loop dezer week heeft men nog met paard en slede, van *Urk* naar *Vollenhove*, de Zuiderzee bereden.

Het is nu 16 weken sedert de winter een aanvang heeft genomen; gedurende dien tijd is de thermometer te *Groningen* tot viermalen onder 0 gedaald; namelijk: 11 Februarij $1\frac{1}{2}°$; 23 Februarij 1°; 6 Maart 2°, en 13 Maart $2\frac{1}{2}°$ op de schaal van FAHRENHEIT.

Zaturdag 22 Maart de wind zuiden, met regen en sterke dooi. Zondag 23, de *eerste Paaschdag*, den geheelen dag regen. In den loop der vorige week was de *ooijevaar* overgekomen, en liet de *kiviet* zich zien, maar lag nog geen eijeren. Er was in de nieuwsbladen aangekondigd, dat er op den Amstel een tent met vlaggen en wimpels zou wor-

Digitized by Google

worden opgerigt, waar *paasch-eijeren, op het ijs gebookt, zouden worden verkocht.* Velen hebben dan ook zoo hier als elders van de zeldzame gelegenheid, die naauwelijks eenmaal in elke eeuw voorkomt, gebruik gemaakt, en *paasch-eijeren op het ijs gegeten.*

De laatste week van *Maart* heeft het opmerkelijke en schier voorbeeldeloos verschijnsel opgeleverd eener *buitengewoon snelle dooi.* Immers, den 22sten was het ijs nog schier overal dik en sterk, zoodat men zonder gevaar hetzelve met paard en slede konde passeren; en den 29sten, dus eene week later, was er genoegzaam nergens meer ijs te vinden.

Zoo was dan op eens de winter geweken, en ofschoon hij dan ook velen zeer zwaar zal hebben gedrukt, en in kommerlijke omstandigheden doen verkeeren, en welligt nog lang zijne smartelijke gevolgen zal laten ondervinden, zoo had men toch nu over het algemeen ruime stof, om den Heer der natuur dankbaar te verheerlijken, die, door eene zoo hoogst gunstige ommekeer, zoo treffend toonde, wanneer zijne wijsheid het noodig acht, uitkomst te kunnen en te willen schenken. Hij toch regelt en bestuurt geheel de schepping; Zijn doen is wijsheid en majesteit; Zijne liefde en goedheid zijn oneindig, gelijk zijne magt en grootheid.

Het weder was gedurende *April* veelal gunstig voor den groei der gewassen, ten gevolge waar-

van er in de laatste helft dezer maand reeds veel vee in de weide werd gedaan, waardoor de vrees voor algemeen hooigebrek allengs verdween; er was wel geen overvloedig gras, doch indien de Meimaand ook gunstig mogt zijn, dan had men althans geen te kort te vreezen.

De muizen, die nu sedert een paar jaren aanzienlijke schade hadden veroorzaakt, waren nu geheel verdwenen.

De hoop op eene voordeelige *Meimaand* is echter niet geheel verwezenlijkt. Over het geheel was deze maand gekenmerkt door eene koude en natte weersgesteldheid. Veelvuldige regens hebben aan het nog altijd van water verzadigde land veel nadeel gedaan; terwijl de meestal koude noord of noordwesten wind den groei van het gras veel vertraagde.

De laatste dagen van *Mei* hebben daarentegen best weder opgeleverd; welke gunstige weersgesteldheid ook de geheele maand *Junij* heeft voortgeduurd. Het was nu doorgaande groeizaam, veelmalen broeijig; er werd goed gras gemaaid, en de hooi-inzameling ging redelijk wel.

Hoezeer het weder gedurende *Julij*, uithoofde het dikwijls regende, en de lucht veelal betrokken was, niet zeer gunstig was voor het droogen en inzamelen van het hooi, zoo bleef het toch voortdurend groeizaam en voordeelig voor den groei der gewassen.

Er is ook in de volgende maand *Augustus* veel-

re-

Digitized by Google

regen gevallen, hetwelk weder deed vreezen, dat vele schapen de slagtoffers van het *ongane* zouden worden.

De *ziekte*, welke in zoo vele provinciën van ons Vaderland en elders zich op eene zoo verontrustende wijze onder de *aardappelen* vertoonde, is ook in den loop dezer maand in dit gedeelte van *Noord-Holland* algemeen opgemerkt, en verspreidde zich al meer en meer. Deze omstandigheid deed waarlijk het ergste vreezen, te meer, daar het aanhoudend natte weder de inzameling der granen zoo zeer bemoeijelijkte, waarom men eenen hoogst nadeeligen oogst te gemoet zag. De levensmiddelen werden dien ten gevolge met elken dag duurder.

De berigten aangaande de verspreiding der aardappelenziekte, zoo hier, als ook in andere rijken van *Europa*, werden steeds meer en meer ongunstig; terwijl het vooruitzigt van wege den oogst hoe langer zoo donkerder begon te worden.

Eene algemeene verslagenheid trof thans rijken en armen; ieder zag de toekomst met angst te gemoet. Duizende bunders bouwland en tuingrond, alleen met aardappelen bepoot, vertoonden zich nu weldra als schier geheel voor den oogst verloren, en als woeste gronden in uitgestrekte vlakten voor ons oog.

De geheele wintervoorraad van de eerste en algemeenste, ja voor vele duizenden eenige levensbehoefte, lag nu als het ware in den schoot der

Digitized by Google

aarde nutteloos begraven, en der verrotting prijs gegeven. In plaats dus van dit zegenrijk geschenk des Hemels, den vermeenden waarborg tegen hongersnood, den steun en het bestaan van tallooze huisgezinnen, in ruimen mate in te oogsten, zagen velen helaas! hunne teelt bijna geheel verloren, of vonden de kosten en moeite der inzameling slechts schaars beloond.

In de laatste week van *Augustus* werd de weersgesteldheid echter aanmerkelijk beter; eene heldere lucht en noord-oosten wind gaven den landman weder nieuwen moed en verlevendigden zijne hoop, dat de oogst nog niet zoo ongunstig zou zijn, als men algemeen wel had gevreesd. Mogten al de aardappelen grootendeels zijn verloren, indien toch het edele graan, indien de nog bruikbare aardappelen, en zoo vele andere velden tuinvruchten nog met gunstig weder konden worden ingezameld, dan zou de ramp, hoe treffend en geducht ook, toch nog aanmerkelijk worden geleenigd en dragelijk gemaakt.

Gedurende de eerste helft van *September* bleef het weder aanhoudend schoon, en begunstigde bij uitnemendheid de inzameling van granen en veldvruchten, zoodat er nog zeer veel werd ingeoogst, hetwelk men reeds verloren waande. Mogten al de eerste dagen der laatste helft dezer maand wat onstuimig en stormachtig zijn, het overige gedeelte leverde het schoonste en aangenaamste weder op, hetwelk men slechts konde wenschen.

Ook

Digitized by Google

Ook gedurende de eerste helft van *October* bleef, het weder steeds uitmuntend; slechts de eerste dagen der laatste helft waren stormachtig, zoo zelfs, dat de Zuiderzee ten gevolge daarvan, buitengemeen hoog werd opgezet. Men had sedert 1825 geen zoo *hoogen vloed* op hare kusten waargenomen. Overigens was het weder tot aan het einde dezer maand bestendig, zacht, droog en zeer aangenaam.

Deze zoo verblijdende en hoogst weldadige weersgesteldheid bleef, met slechts enkele uitzonderingen, de geheele *November* maand voortduren. Dat alles wekte den mensch tot dankbare tevredenheid, en werkzaam berusten in het wijs en weldadig bestuur van Hem, die over wind en wolken het gebied voert, die zegt: »*tot hiertoe en niet verder.*"

Wel mogt de zeeman treuren, daar de verwoestende veeziekte zich meer en meer uitbreidde, en achtervolgens zijne levende have roofde; terwijl het gemis zeiner eerste levensbehoefte hem bovendien zoo zwaar trof. — Maar zal hij het dan ook niet met dankbaarheid erkennen; met ootmoedig vertrouwen op de liefdevolle beschikkingen der nimmer eindigende goedheid Gods, met *blijdschap erkennen*, dat er ook voor hem, te midden der donkerheid, nog vele verblijdende en lichtende punten zijn op te merken.

Was het weder gedurende *December* veelal onstuimig en regenachtig, zoo bleef het toch voort-

du-

durend zacht, en voorzeker ten hoogsten gunstig voor de behoefte aan een onbelemmerden scheepvaart.

Ten gevolge van het aanhoudend zachte weder, heeft men tot aan het einde des jaars steeds allerlei veldarbeid kunnen verrigten. De landman heeft zijne akkers behoorlijk kunnen ploegen en bezaaijen; waarvan dan ook, uithoofde der schaarsheid en duurte der granen, en het mislukken der aardappelen inderdaad veel gebruik is gemaakt.

De veeman, die reeds voor lang van wege de weinige voorraad van gras, en de door de veelvuldige regens al te zeer verzadigden en doorweekten toestand zijner weilanden eene vroegtijdige stalling van zijn vee te gemoet zag, heeft integendeel hetzelve nog lang in de weiden kunnen houden, terwijl zijne grasvelden gaaf en onbeschadigd zijn gebleven. Bovendien had hij nu de schoonste gelegenheid, de noodige werkzaamheden op zijne velden te kunnen verrigten; waardoor nog voortdurend aan veler handen werk werd verschaft, en alzoo velen der arbeidende volksklasse voor lediggang en nijpende armoede zijn beveiligd.

Wie erkent niet in dit alles *de hand des Heeren, dat Hij dit doet;* hoeveel toch van het donkere en bekommeringwekkende wordt nu reeds opgeklaard of weggenomen!

Laten wij nu, om het geheel te voltooijen, onze beschouwingen met een gedeelte van het thans loopende jaar 1846 eindigen.

Het

Het zachte en aangename weder bleef ook de geheele maand *Januarij* onafgebroken voortduren, en had geen de minste zweem van vorst. De aanvoer van levensmiddelen en andere benoodigdheden vond geen beletsel. De algemeene liefdadigheid konde veelal in de behoefte der armen voorzien.

Gedurende *Februarij* was het weder over het geheel zoo uitmuntend, zoo *buitengewoon zacht en groeizaam*, als men zulks in *April* ooit zou kunnen wenschen. Alles had nu zoo geheel het aanzien der Lente.

Minder gunstig was het weder in de volgende maand, *Meart* had ook nu, gelijk meestal, zijne luimen; de koude regens, sneeuw- en hagelbuijen temperden aanmerkelijk den in de vorige maand zoo voordeelig ontwikkelde plantengroei.

Ook in het begin van *April* was het weder nog al stormachtig en koud, met zware regens. In de tweede week begon het meer te droogen, en was het weder zacht en groeizaam, hetwelk ook in de laatste helft der maand is blijven voortduren.

De weiden stonden nu over het algemeen zeer voordeelig en leverden een uitmuntend, zwaar en voedzaam gewas op, voor het nu vroegtijdig den stal ontweken vee. De hooilanden, reeds tijdig aan den gang geraakt, belooven een vroegtijdigen en ruimen oogst.

De *Meimaand* over het geheel wel wat koel en win-

winderig, doch voor den groei der gewassen zeer gunstig.

Wanneer wij nu in deze aangename en heerlijke dagen ons verlustigen in de aanschouwing van zooveel schoons en prachtigs, dat de natuur thans zoo rijkelijk om ons ten toon spreidt, en bij dat alles de onmiskenbare blijken van Gods vaderlijke liefde en teedere zorge met het innigst gevoel van erkentelijkheid opmerken, dan hebben vooral ook wij landbewoners, de ruimste stof om ons te verheugen in ons aanzijn, te juichen om ons gelukkig lot.

Intusschen zullen toch ook wel velen met mij, bij al dat genot dier reine en onwaardeerbare genoegens, die sombere en smartelijke gedachte niet geheel van zich kunnen weren: *gelijk aan het gras en de bloemen van het veld, is ook ons wisselvallig en vaak zoo kortstondig leven op aarde.* Treurige herinneringen aan zoo menig treffend bewijs van de broosheid en dikwijls zoo korten duur des menschelijken levens, van vroegere dagen zoowel, als in den jongstverloopen tijd, zal menigeen met mij het harte nog met weemoed en rouw vervullen. Of hebben wij ze niet gekend, dierbare betrekkingen, beminde vrienden en vriendinnen? Zijn ze ons niet ontvallen, zoowel vroeger, als nog onlangs, die, als het gras en de bloemen des velds, in den bloei des levens, in krachtvolle gezondheid door de zeis des doods plotseling werden afgesneden?

Maar

Digitized by Google

Maar hoe ook de gedachte, de overdenking en bepeinzing van dit alles ons ontroert en bedroeft, het moge ons daarom niet moedeloos doen worden, noch afkeerig maken van de vervulling, de getrouwe benaarstiging onzer redelijke en zedelijke pligten; van het voortdurend behartigen en betrachten onzer tijdelijke en eeuwige belangen. Integendeel wekke ook dit, nevens onze hier boven medegedeelde beschouwingen, ons op; en zij ons tot eene krachtige aansporing, om den tijd wel te waarderen, en te woekeren met dat gedeelte, hetwelk Gods goedheid nog ter onze beschikking wil stellen.

Werken wij dan met verdubbelden vlijt, terwijl het voor ons nog dag is; geen oogenblik ga immer ongebruikt noch nutteloos voor ons verloren. Welhaast, God weet hoe spoedig, komt ook voor ons de nacht, waarin niemand werken kan.

Ook de lente, hoe prachtig en schoon, gaat spoedig voorbij, en de zomer wijkt voor den herfst; terwijl ook deze weder voor den winter moet plaats maken; maar het blijft niet altoos winter. — Eene nieuwe lente doet andermaal de natuur als uit den doodslaap ontwaken, als op nieuw herleven. Gelukkigen wij, zoo ook voor ons, na welvolbragten arbeid, wanneer wij het ons toevertrouwde talent met dubbele winst zullen kunnen terug geven, eenmaal eene schoonere lente zal aanbreken, dáár, waar eene hoogere werk-

kring

Digitized by Google

kring ons wacht, aan gene zijde onzer aardsche bestemming.

Beemster,
2 Junij 1846.

GEDACHTEN

BIJ DE

BESCHOUWING VAN DEN REGENBOOG.

Heerlijk oogenblik! Nog voor weinige oogenblikken was het azure gewelf met eenen dikken sluijer bedekt, die voor eene korte poos het aanschijn der liefelijke zon aan ons oog onttrok. De hemel was bedekt met dikke wolken; het schoone blaauw des hemels moest plaats maken voor een vaal wit of grijs, terwijl de gloed der zon en de hitte des daags voor eenige oogenblikken getemperd waren. De sluizen des hemels werden geopend, om hunnen waterschat in liefelijke droppelen op het dorstige aardrijk te ontlasten. De verwelkte bloem werd door eenen zachten, aangenamen regen verkwikt; de bladeren van het geboomte, bijna verdroogd door de stralen eener heete middagzon, werden met een nieuw frisch groen overtogen. Zelfs het bijna verschroeide

gras-

grashalmpje, door den onachtzamen wandelaar haast met den voet vertreden, heft zich nu fier in de hoogte, is er trotsch op, dat het den naam mag dragen van een kunststuk te zijn des Almagtigen, die ook in dit geringe voortbrengsel zijner handen, zijne almagt en grootheid wil doen schitteren. De hemel is nogtans bij voortduring in digte wolken gehuld, die zijn schoon voor den aardbewoner verbergen, die de gordijnen zijn, welke de koningin des daags voor hare tent geschoven heeft, om eenige oogenblikken, zonder door het schepsel bemerkt te worden, zich te kunnen verborgen houden, ten einde het voor te herzien op hare luisterrijke wederkomst, en hetzelve een schouwspel te leveren, dat deszelfs verbazing en verwondering zal wekken. Maar wat zie ik dáár? Dáár scheurt het wolkgevaarte van één; het heerlijke blaauw des hemels komt te voorschijn, met de snelheid van den bliksem schiet de eerste straal van de vorstin des daags door de beskentte wolken heenen, en valt op het verjongde aardrijk, terwijl de regendroppelen nog als parelen aan de bladen hangen, en er geene kleur bestaat, krachtig genoeg, om de schakering van kleuren, hierdoor veroorzaakt, na te bootsen. — Inmiddels hebben de wolken, hoe verre van haar toppunt afgedreven, nog niet opgehouden haren liefelijken en zachten regen op onze woonplaats uit te gieten. Dáár zie ik tegenover de zon eene streep aan den hemel, geheel eenig

in hare soort, van eene geheel bijzondere gedaante. Uit niet komt zij voort; zij vormt eenen boog; zij breidt zich uit; zij beslaat een groot gedeelte van den hemel; nog weinige oogenblikken, en zij zal verdwijnen ..... maar neen! verre van daar; zij neemt eerder van oogenblik tot oogenblik toe in uitgebreidheid, tot dat zij, aan de eene zijde plegtig en statig uit den horizon oprijzende, den geheelen hemel doorloopt, en aan de andere weêr even statig zich beneden denzelven verliest. Ja, ik zie het, het is de liefelijke regenboog, die zich aan mijn oog voordoet. Ik bewonder denzelven. Maar neen! Zou ik, hem bewonderende, den Schepper van alles, den Almagtige, voorbijzien, die den hemel en de aarde geschapen heeft, die trouwe houdt in eeuwigheid? Neen! liever val ik in het stof neder, en aanbid, vol eerbied, en vervuld met de zaligste aandoeningen, Hem, die door zulke nietige middelen, zoo groote, heerlijke en onbegrijpelijke uitkomsten weet daar te stellen. Hij is groot, en wij begrijpen Hem niet! Hoe meer ik op dit prachtige verschijnsel blijf staren, hoe meer wonderen ik ontdek. Welke heerlijke kleuren zijn het, die mijn oog verrukken! Duizende lichtstralen waren er noodig, om die schoone kleuren voort te brengen, en nogtans, o wonder! in iederen lichtstraal, op zich zelven beschouwd, waren toch al die kleuren, als in eenen bundel vereenigd! Welk eene evenredigheid bestaat hier tusschen

schen het zwakke en sterke! Welk eene schoone overeenkomst der verschillende deelen! Welk eene heerlijke zamenstelling! Hoe werkt alles, van den ééneu lichtstraal af, dien ik, in verwondering opgetogen, beschouw, tot den prachtigen regenboog, die bijna geheel den zigtbaren hemel beslaat, zamen om den tempel der natuur te verfraaijen! Hoe aangenaam en zacht zijn die kleuren! Hoe trekken zij op het eerste gezigt reeds mijne geheele aandacht! Hoe moet ik onwillekeurig bij hare eerste beschouwing uitroepen: dat is schoon! Dat verhevene, dat schrikverwekkende, die treffende natuurtooneelen, die den aardbewoner schrik en angst in het harte jagen, neen! ik zoek ze hier te vergeefs; het is altemaal stille majesteit, welke zich hier aan mijn oog vertoont! En hoe heerlijk is de overgang van de eene kleur tot de andere! Zeven verschillende kleuren ontdekt mijn starend oog. Zij zijn onbegrensd. Zij vloeijen in elkander, zonder dat nogtans de eene of andere hierdoor iets van hare oorspronkelijke schoonheid verliest! De opvolging in dezelve is juist zoodanig geschikt, dat zij van het zwakke tot het sterke overgaat, zoodat het geheel daardoor een verrukkend voorkomen heeft! Welk een heerlijk rood! Hoe schittert het in mijn oog! Welk eene pracht! Doch neen, onwillekeurig wordt mijne aandacht van dit rood afgetrokken, en gevestigd op het schoonste geel, op het levendigste groen, waarbij de krachtigste verwen niet

kunnen halen. Welk een schitterend blaauw! Welk eene schoone overeenstemming tusschen licht en donker! Doch al de schoonheden op te tellen, welke in dien liefelijken regenboog gelegen zijn, is mij onmogelijk. Ik moet mijne onkunde belijden. Ik voel mij gedrongen uit te roepen: »O, schoone natuur! ja gij zijt een werktuig zulk eenen grooten werkmeester waardig. Gij alleen zijt schoon, en buiten u bestaat er niets, dat dien naam verdient, zoo als gij, en met u kan wedijveren, want gij zijt volmaakt, en, waar ik u beschouw: daar in dien liefelijken regenboog, ginder in den dauwdroppel, waarmede het grasschentje prijkt, en die blinkt met eenen onnavolgbaren glans; hier in de bloem, op nieuw door den Schepper en Vader van alles met eenen aangenamen, zachten regen verkwikt; overal ontdek ik dezelfde pracht, dezelfde bewijzen voor het aanwezen van dien God der goden, die al deze dingen gemaakt heeft, die zich aan zijne schepselen niet onbetuigd laat, en wiens onzienlijke dingen, van de schepping der wereld af, door zijne schepselen verstaan en doorzien worden de, zijne eeuwige kracht en goddelijkheid verkondigen."

Welke verhevene herinneringen zijn het, die bij het aanschouwen van den liefelijken regenboog in mijne ziel opkomen! Bijna veertig eeuwen zijn er verloopen, sints de sluizen des hemels geopend, en de fonteinen des grooten afgronds

gronds opengebroken werden; sinds de toppen der hoogste bergen door de golven der woedende wereldzee bespoeld werden. God waakte toen echter over de kostbare lading, die in eene brooze kiel aan die onstuimige golven was toevertrouwd. God schonk der natuur verjongde kracht, en stelde op nieuw beweldadigde schepselen te midden van dien heiligen tempel, om door hen groot gemaakt en verheerlijkt te worden! »Mijn boog," dus sprak Hij, »heb ik gegeven in de wolken, en die zij u ten zekeren bewijze, dat ik niet weder alles, wat leeft, door zulk eenen watervloed zal verdelgen. Daarop kunt gij veilig rekenen, want zoo dikwijls ik hem aan den hemel doe prijken, denk ik aan mijn verbond!" Veertig eeuwen zijn verloopen. Het woedende element heeft zijnen vernielenden invloed op onze woonplaats meer dan eens doen gevoelen. Bergen zijn verzonken in het hart der zee; eilanden ontstaan; geheele landen omgekeerd; de vruchtbaarste landouwen in uitgestrekte plassen herschapen; dijken en dammen voor het geweld van den woedenden oceaan bezweken; onze geboortegrond is meer dan eenmaal op den rand des verderfs gebragt; geen nood! Zoo dikwijls de sluizen des hemels geopend werden, moest het menschdom zich ook verwonderen over Gods onwrikbare trouw, met welke Hij zulk eene lange reeks van eeuwen deze tweede wereld behandelde. Zijn verbond van dag en nacht is blijven staan, en zal blijven staan tot den afloop

Digitized by Google

der eeuwen. Laat mij dan, zoo dikwijls ik er gelegenheid toe hebbe, den regenboog met heilige bewegingen van mijn hart beschouwen, hem aanzien als een onderpand van Gods onwankelbare trouw, aan mij bewezen. Laat mij op dit gezigt met tranen in mijne oogen juichen: God houdt woord! Laat mij iedere overstrooming, hoe hoog zij ook gaan moge, hoe vreeselijk ook, aanmerken, niet alleen als strijdig met Gods belofte, maar zoo als zij de vervulling van die belofte plaatst in een heerlijker licht, en uitroepen: God doet dit, en door eenen enkelen toegevoegden wenk zou deze tweede wereld op nieuw in het water zinken.... Maar neen! laat mij de vervulling van die belofte beschouwen als een waarborg, dat ook alle Gods beloften eene onfeilbare vervulling verkrijgen zullen. Zoo zegt mijn Ontfermer: »dat zal mij zijn als NOACHS wateren, toen ik zwoer, dat zij niet meer over de aarde zouden gaan, alzoo heb ik gezworen, dat ik geene belofte onvervuld zal laten, want ik ben de Onveranderlijke. Ik ben geen menschenkind, dat, hetgene ik gesproken heb, mij berouwen zou; zou ik het zeggen en niet doen, spreken en niet bestendig maken? Bergen mogen wijken en heuvelen wankelen, maar mijne goedertierenheid zal van u nimmermeer wijken, noch het verbond mijnes vredes wankelen!"

O, liefelijke regenboog! bode des hemels! zigtbaar afbeeldsel der Goddelijke trouw! met u in

het

het oog, starende op Gods belofte, die gij mij herinnert, mag ik uitroepen:

Ja, Gods verbond staat eeuwig vast!
Zoo staat geen berg, geen' rots.
En toeft Hij al, Hij kent zijn' tijd,
Hij komt, Hij komt gewis!
(*Gen.* XIII: 7.)

Nog eens, liefelijke regenboog! welk een majesteit, welk eenen ongekenden luister spreidt gij ten toon! Het is een stille glans, doch juist daardoor te meer indrukwekkend en heerlijk. Gij zijt het beeld van den God der liefde! Neen, deze woont niet in eenen storm, die de rotsen *doet kraken*, of in een vuur, maar in het suisen eener zachte stilte. Zijn grootste luister is eene stille zachte pracht. Bij Hem bestaat niet datgene, wat wij hier op aarde groot en verheven noemen. Wat groot is bij de menschen, is nietig bij God! Wat klein en gering, wat verachtelijk is bij de menschen, wordt door Hem met dezelfde vaderlijke liefde behandeld. Hij wederstaat den hoovaardige, maar den nederige geeft Hij genade!

Liefelijke regenboog! Uw eenvoudig schoon herinnert mij gedurig, dat ook uw Schepper, mijn Vader om CHRISTUS wil, zich niet door uiterlijke pracht laat tevreden stellen; dat Hij niet op het uitwendige ziet, en zich met geenen schijn, hoe ook blinkende, laat vergenoegen!

Digitized by Google

Heerlijke regenboog! Gij herinnert mij, zoo dikwijls gij aan den hemel verschijnt, dat ik met eenen regtvaardigen God te doen heb, die nog dezelfde is, als toen Hij een geheel menschengeslacht verdelgde! Gij verwekt in mij afkeer van de zonde, opdat ook eenmaal het lot van die ongelukkigen niet mijn lot worde!

Aangename regenboog! Gij geeft mij in het verschiet eenen blik te werpen in gindsche gewesten van eeuwige vreugd. Gij gunt mij een gedeelte van de heerlijkheid te zien des Oneindigen, die, hoewel omgeven van heerlijkheid, een ontoegankelijk licht bewoont, en mij wordt afgeschetst, als hebbende den regenboog onder zijne voeten!

Schoone regenboog! Gij strekt mij ten sprekenden bewijze, dat God regeert, dat Hij regeert over alle dingen, over land en zee, over berg en dal, over zon en maan, ja zelfs over den regendroppel. Gij stelt mij levendig voor den geest, wat Hij eenmaal deed. Gij bevestigt mij, wat Hij doen zal. Gij roept mij toe: mensch! nog wordt gij niet door uwen Schepper vergeten; nog is Hij de Bestuurder der wereld; nog beschikt Hij ook uw lot, zoowel als het lot van den Seraf voor zijnen troon! Nog is Hij de Heer, die alleen wonderen doet! Aangename waarheid! Aandoenlijke gewaarwording! Mijn Vader leeft! God regeert! Ook ik behoor tot zijne onderdanen! Nog eens: de Heer regeert!

Ja,

Digitized by Google

Ja, schoon 't heelal in puin zal sinken,
Aan 't eind des wentelenden tijds,
Zal deze waarheid eeuwig blinken:
De Heer regeert!

H. J. DE WILDE.

DE MATIGHEID

VAN

CYRUS OF *KORES.*

MEDEGEDEELD

DOOR

Ds. *J. L. ADRIANI.*

Toen CYRUS, de zoo vermaarde Perzische Vorst, die, onder den naam van KORES, ook in den Bijbel met roem vermeld wordt, omstreeks twaalf jaren oud was, nam zijne moeder MANDANE hem met zich naar *Medië*, naar zijnen grootvader, den Koning ASTYAGES, wien, het vele goede, dat hij van dezen jeugdigen Prins hoorde, zeer begeerig had gemaakt om hem te zien. Aan dit Hof vond hij gansch andere zeden, dan in zijn Vaderland, *Persië*. Pracht en weelde heerschten alom. ASTYAGES was allerprachtigst gekleed, hij had zich de oogen beschilderd, zijn gelaat ge-

Digitized by Google

zalfd en droeg valsch haar tusschen het natuurlijke. Immers de Meden leefden zeer dartel; zij kleedden zich in scharlaken, droegen kostbare hals- en armbanden; terwijl daarentegen de Perzen zeer grof gekleed waren. Evenwel CYRUS liet zich door al dien glans niet verblinden, en, zonder daaraan iets toe te geven of te berispen, wist hij zich zelven bij de grondbeginselen, welke men hem van zijne kindschheid af ingeprent had, wèl te bewaren. Hij bragt zijnen grootvader in verrukking, door zijne geestige en levendige invallen, en won aller harten door zijn edel en voorbeeldig gedrag. ASTYAGES, die zijnen kleinzoon gaarne den lust benemen wilde, om in zijn Vaderland terug te keeren, liet op zekeren tijd een prachtig gastmaal aanrigten, waarop alle mogelijke kostbare lekkernijen in overvloed aanwezig waren. CYRUS betoonde zich echter bij al deze prachtige toebereidselen geheel onverschillig. »O, »mijn lieve grootvader!" riep hij uit, toen hij de menigte geregten zag, »hoeveel moeite hebt gij »bij het eten, als gij maar al deze schotels de »handen uitstrekken, en van al deze spijzen eten »moet!" — »Hoe?" hernam ASTYAGES, »bevalt »u deze maaltijd niet veel beter dan uwe Perzi»sche?" — »Volstrekt niet, in geenen deele," antwoordde CYRUS; »wij kiezen, in plaats van »zooveel omstel en omwegen, om den honger te »stillen, een' veel korteren weg, ten einde tot »hetzelfde doel te komen; een weinig brood en

»tuin-

»tuinders leidt ons daarheen." — »Doch weet, »mijn zoon!" zeide ASTYAGES, »deze groote toe»stel, welke u zoo lastig voorkomt, is ons alles »behalve onaangenaam. Het er slechts zelf van, »zoo zult gij reeds ontwaren, hoe goed het »smaakt." — »Nogtans merk ik, mijn lieve groot»vader!" hervatteede CYRUS, »dat gij eenen weer»zin in die spijzen hebt." — »Hoe zoo, mijn »zoon?" — »Wijl gij u telkens terstond af»droogt, zoo dikwijls gij daarvan iets aangeraakt »hebt, hetwelk gij toch niet deet, als gij brood »eet." — »Nu," merkte ASTYAGES aan, »zoo eet »dan ten minste van het vleesch, opdat gij als »een wakkere, groote knaap weder te huis komt." Middelerwijl liet hij hem eene menigte van aller*lei* vleeschsoorten voorzetten. Maar CYRUS, zonder er iets van te nuttigen, vraagde ASTYAGES, of deze hem veroorloven wilde, met al dat vleesch te handelen naar zijn goedvinden. En toen deze zijne bede inwilligde, verdeelde hij het oogenblikkelijk onder de bedienden des Koonings; aan den één', omdat hij hem rijden leerde; aan den ander', wijl die hem eene werpspies geschenken had; aan een' derde, naardien deze zijnen grootvader wèl bediende; aan een' vierde, aangezien die aan zijne moeder veel eere bewees; tot dat hij niets meer overig had. SÌKAS, de schenker aan het vorstelijke Hof, was de eenigste, die niets kreeg. Deze had bovendien nog het ambt, om degene, die met den Koning spreken wilden, bij hem in

te

te leiden; en daar het hem niet mogelijk was, om CYRUS zóó vaak bij ASTYAGES toe te laten, als hij verlangde, zoo had hij het ongeluk hem te mishagen. ASTYAGES vraagde hem nu: »En aan »SAKAS, dien ik boven alle anderen in eer houd, »geeft gij niets?" — »En waarom, mijn lieve »grootvader!" hernam CYRUS, »eert gij dezen man »zoozeer?" — »Ziet gij dan niet," merkte ASTYAGES aan, »hoe goed het hem van de hand »gaat, als hij mij inschenkt?" — »O, wanneer »er niets meer noodig is," viel CYRUS hem in de rede, »om uwe gunst te winnen, zoo zal ik haar »weldra geheel bezitten. Beveel gij slechts, dat »SAKAS mij den beker geeft; ik zal het even zoo »goed doen als hij." Dadelijk gaf men hem den beker; hij deed alles, gelijk hij het van SAKAS gezien had, en overhandigde den beker op drie vingers, met zooveel bevalligheid, dat ASTYAGES en MANDANE zich niet van lagchen verzadigen konden. Hierop viel hij zijnen grootvader om den hals, kuste hem en riep uit: »O, SAKAS, arme »SAKAS! gij zijt verloren. Ik zal in het vervolg »uw ambt erlangen; want ik doe het niet alleen »beter dan gij, maar ik drink ook zelf den wijn »niet uit." De koninklijke Hofschenkers hadden namelijk de gewoonte, eer zij den beker aan den Koning toereikten, vooraf iets in hunne linkenhand te gieten, en te drinken, opdat de Koning nimmer vreezen mogt, dat men den wijn zoude vergiftigd hebben. »Maar waarom," zeide AS-

TY-

Digitized by Google

TYAGES, »waarom hebt gij, daar gij SAKAS in al »de overige stukken zoo naauwkeurig navolgdet, »dan niet vooraf ook den wijn geproefd?" — »Omdat ik vreesde dat er vergif in den beker »wezen mogt." — »Vergif? Hoe zoo?" — »Ja, »mijn lieve grootvader! want onlangs, toen gij op »eene verjaring van uwen geboortedag uwe vrien»den onthaaldet, ontdekte ik spoedig, dat SAKAS »hun vergif had ingeschonken. Want toen zij »daarvan gedronken hadden, verloren zij alle hunne »bezinning en rede. Wat zij anders niet gedoo»gen, dat wij knapen doen, dat deden zij toen »zelve. Zij schreeuwden door elkander, zonder »elkander aan te hooren; zij zongen, dat men »zich van lachen niet weerhouden kon, en, zon»der den zanger aan te hooren, zweeren zij, dat »hij zeer voortreffelijk zong. Ieder roemde op »zijne sterkte; en toen zij naderhand opstonden, »om te dansen, konde niemand op zijne voeten »staan. Gij hadt toen vergeten dat gij Koning »waart, en de anderen bedachten niet dat zij »onderdanen waren." — »Hoe?" gaf ASTYAGES ten antwoord, »overkomt dat uwen vaden dan ook »niet, als hij gedronken heeft?" — »In het ge»heel niet." — »En wat wedervaart hem dan?" — »Dan houdt hij op dorst te hebben; dat is al»les." — Toen CYRUS op zestienjarigen leeftijd gekomen was, riep zijn vader KAMBYSES hem terug, en toen hij weder in *Persië* aankwam, meenden zijne speelmakkers dat hij, na zijn ver-

blijf

blijf aan een zoo wellustig en prachtig Hof, als het Medische was, zeer zoude veranderd zijn. Doch toen zij zagen, dat hij zich met hunne gewone spijzen vergenoegde, en dat hij op de feestdagen nog matiger en meer onthoudend was, dan de overigen, toen bewonderden zij hem nog meer dan voorheen. — Zulk een jongeling moest iets groots worden; na eenige jaren namen zijne groote daden dan ook haar begin.

DE WEGWIJZERS NAAR DEN HEMEL.

Wanneer ik op mijn reis door 't moeilijke aardsche leven,
Soms op een kruispoorg kom, door digt gehoomte omgeven,
Wat hand wijst mij alsdan den weg naar 's hemels poort,
Gods heilig woord.

Maar als ik dan nog vrees het spoor weer te verlieren;
Wat feilsteen moet ik dan mij langs den weg verkieren,
Opdat ik mijne reis zorvoldane onbevreesd? —
Gods heil'gen Geest.

1846. R. J. H.

SCHOOL-

Digitized by Google

SCHOOL-NIEUWS.

DORDRECHT.

Den 10 Dec. 1845. Heden ochtend had alhier plaats, in de Waalsche Kerk, *de plegtige bevordering* der leerlingen van het Gymnasium en *de openbare uitdeeling van eereprijzen en loffelijke getuigschriften.* Nadat de Conrector van hetzelve deze plegtigheid had geopend, door het houden eener redevoering; *de Nemesi Divina Graecorum;* dat is: over de Goddelijke Nemesis der Grieken; ontvingen voor gemaakte voorderingen *in de Grieksche en Latijnsche letterkunde prijzen*, de volgende lofwaardige jongelingen; als op de vierde klasse: S. J. H. VAN DER BOORDAA, H. A. NEBBENS STERLING EN J. HORDIJK; op de derde klasse: W. F. SMITS; op de tweede klasse: J. W. VAN DER BOORDAA, die tot de derde klasse werd bevorderd; op dezelfde klasse: A. DEN BANDT; op de eerste klasse: J. DE KONING, A. W. VERWEY EN J. A. VAN DER SCHEER, die tot de tweede klasse overgingen; op dezelfde klasse: J. J. VAN DEN KIEBOOM EN J. KRAIK; op de eerste orde der nieuwe leerlingen: J. VAN DEN BRANDELER, die tot de eerste klasse bevorderd werd; en op de tweede orde: F. STAM.

Daarenboven werden *loffelijke getuigschriften* voor de vlijtige beoefening *van andere, met de oude talen in verband staande, wetenschappen* gegeven, als op de vierde klasse: aan H. A. NEBBENS STERLING, voor *de oude Aardrijks-, nieuwe Geschied- en Wiskunde;* en aan J. HORDIJK, voor *de nieuwe Geschiedkunde;* op de derde klas-

se:

Digitized by Google

se: aan W. F. SMITS, voor *de oude Aardrijks- en nieuwe Geschiedkunde;* op de eerste orde der tweede klasse: aan J. W. VAN DER NOORDAA, voor *de nieuwe Geschiedkunde;* op de tweede orde van diezelfde klasse: aan A. DEN BANDT, voor *de oude Geschied-, Fabel- en Rekenkunde;* op de eerste orde der eerste klasse: aan J. DE MONING en A. W. VERWEY, voor *de oude Geschied-, Fabel-, Reken- en nieuwe Aardrijkskunde;* en aan J. A. VAN DER SCHEER, voor *de oude Geschied-, Fabel- en Rekenkunde;* op de tweede orde van diezelfde klasse: aan J. J. VAN DEN KIEBOOM en J. KRIM, voor *de oude Geschied- en Rekenkunde;* op de eerste orde der nieuwe leerlingen: aan J. VAN DEN BRANDELER, voor *de Fabel-, Reken- en nieuwe Aardrijkskunde;* eindelijk op de tweede orde: aan F. STAM, voor *de Rekenkunde.*

Heeren Bezorgers der scholen vereerden door het uitreiken van een' prijs met een gepast opschrift, en de Rector met eene toepasselijke toespraak de nagedachtenis van den verdienstelijken E. DE VOGEL, kort te voren tot diepe droefheid van zijne Ouders, Aanverwanten, Leermeesters en Vrienden aan deze school, aan de letteren en aan het vaderland door den dood ontrukt.

Deze plegtige feestvierING, met een fraai orgelmuzijk begonnen, telkens daarmede vervangen en geëindigd, is tot algemeen genoegen gehouden.

KERK-

Digitized by Google

KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

GELDERLAND.

ARNHEM.

ARNHEM, 1 Julij. Ter vervulling der vakature, bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier, ontstaan door het vertrek van haren jongsten Leeraar, Ds. W. MOLL, heeft de Groote Kerkeraad der Hervormde Gemeente de volgende nominatiën gemaakt:

Twaalftal:

DD. BENNINK JANSONIUS, Th. Dr. te *Roderwolde*, CATS WOR, te *Mijdrecht*. BRUMUND, te *Vlaardingen*. VAN BEUNINGEN, te *Rossum*. NAEFF, te *Herwijnen*. SWALUË, Th. Dr. te *Goes*. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, Th. Dr. te *Ruurlo*. GERRITZEN, te *Vlijmen*. ADAMA VAN SCHELTEMA, te *Hoorn*. BRAND, te *Ooy en Persingen*. OTT, te *Groot-Ammers*, en VAN MAURIK, te *Alkmaar*.

Zestal:

DD. SWALUË, CATS WOR, BENNINK JANSONIUS, BRUMUND, ADAMA VAN SCHELTEMA en HAVERKORN VAN RIJSEWIJK.

Drietal:

DD. BENNINK JANSONIUS, BRUMUND en ADAMA VAN SCHELTEMA.

En daaruit beroepen, Ds. K. BENNINK JANSONIUS, Th. Dr. en Pred. te *Roderwolde*.

Digitized by Google

NIJMEGEN.

DRIEL, (OVERBETUWE), Mei 1846. Onze Hervormde Gemeente verloor eene weldoenster en steun, door het afsterven van Mevrouw de Wed. L. VAN OMMEREN, geb. HENGEVELDT.

Veel is dezelve aan de waardige Overledene verschuldigd. Reeds in het jaar 1837 maakte zij door eene gift van ongeveer *f* 16000, de scheiding mogelijk van deze Gemeente en die van *Elden*, en deed zoo eindigen eene voor deze Gemeente vooral lastige combinatie.

Bij uiterste wilsbeschikking gedacht de Overledene nogmaals vriendelijk aan de belangen onzer Hervormde Gemeente. Wederom schonk zij aan dezelve een legaat van *f* 2000, vrij van Successieregten, onder bepaling, dat de eene helft zou verstrekken tot vermeerdering der kerkelijke fondsen, en de andere tot vergrooting van het traktement des tijdelijken Predikants.

Eere zij dus hare nagedachtenis in ons midden! De Overledene heeft zulks aan onze Gemeente, en aan menigen beweldadigde in dezelve verdiend. Hare liefdadigheid zij; gelijk haar wandel, menigen bevoorregten in JEZUS rijk, tot opwekkend en gezegend voorbeeld.

TIEL.

WADENOIJEN vakant. Zie Mei 1846.

BOMMEL.

HAEFTEN vakant. Zie Febr. 1846.

HARDERWIJK.

HARDERWIJK. Onze hooggeachte en veelgeliefde Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer CORNELIS WITTEVEEN, is, in den morgen van Zaturdag den 20 Junij, na eene langzame wegzinking van krachten, in den ouderdom van 56 jaren,

Digitized by Google

ten, zacht, en, zoo als wij op goede gronden mogen vertrouwen, zalig ontslapen.

In de morgenbeurt van den volgenden dag, gaf onze jongste Leeraar, Ds. B. J. H. TRAATS, ons kennis van dit ons treurig verlies, en zocht ons te stemmen, om in Gods wijzen wil eerbiedig berustende, en van harte rozes bede tot de onze te maken: »*Leer ons alzoo onze dagen tellen, dat wij een wijs harte bekomen.*" (*Ps.* XC: 12.) Nader bepaalde zijn Eerw. ons bij zijnen overleden Ambtgenoot, op den daaropvolgenden dag des Heeren, prediken de over JEZUS woorden: »*Waar ik ben, aldaar zal ook mijn dienaar zijn;*" (*Joh.* XII: 26*b*.) en stelde ons onzen ontslapen voorganger voor, als eenen waren dienaar van CHRISTUS, vertroostte daarna onze bedroefde harten, met de belofte des Heeren, in den tekst vervat, en wekte ten slotte ons op, om den Leeraar, wiens gemis wij betreuren, en het woord door hem ons verkondigd, in gezegend aandenken te houden, en zijn geloof en godsvrucht na te volgen, opdat ook wij eenmaal mogten zijn, waar JEZUS is. Ook onze oudste Leeraar, Ds. G. LAMTUS, zocht later, naar aanleiding van *Ps.* CIV: 33, ter nabetrachting van het gevierde Avondmaal, de herinnering van zijnen ontslapen Ambtgenoot dienstbaar te maken, om ons op te wekken tot dankbare Godsverheerlijking.

Groot is de droefheid over het verlies van dezen waardigen Leeraar, niet alleen bij zijne vier, thans geheel onderlooze kinderen, maar ook bij deze zoo naauw aan hem verbondene Gemeente, in welke hij, na de eerste twintig jaren zijner bediening in de Gemeenten van *Boornbergum*, *Garijp* en *Oosthem*, het woord Gods gesproken te hebben, de twaalf laatste jaren zijnes levens,

met zeldzamen ijver en groote getrouwheid, het werk van eenen Herder en Leeraar heeft verrigt, tegelijk haar stichtende door eenen waarlijk Christelijken wandel.

ERMELLO, 30 Junij 1846. Onze Emeritus verklaarde Leeraar, Ds. F. W. PRINS, hield l.l. Zondag, voor deze Gemeente, zijne afscheidsrede, naar aanleiding van 2 *Cor.* VI : 1, en werd op heden van zijne betrekking op deze Gemeente, Kerkeraad en Klassis behoorlijk losgemaakt.

ERMELLO, 2 Julij 1846. Na verkregene handopening, ter vervulling der vakature, welke alhier ontstaan is door het verleend Emeritaat, aan onzen Leeraar P. W. PRINS, heeft de Eerw. Kerkeraad, onder voorzitting van den Consulent, Ds. N. OSTI., Pred. te *Putten*, geformeerd het volgende drietal van H. H. Kandidaten tot de H. Dienst:

H. W. WITTEVEEN, P. R. HUGENHOLTZ EN J. F. CONSTIUS.

En heeft daaruit terstond beroepen, den Wel Eerw. Heer H. W. WITTEVEEN, Kandidaat tot de H. Dienst, bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Gelderland*, die deze beroeping, onder inwachting der noodige approbatiën, in de vreeze des Heeren heeft aangenomen.

NUNSPEET vakant. Zie Mei 1846.

ZUID-HOLLAND.

's GRAVENHAGE.

SCHEVENINGEN, 29 Junij. Nadat onze Leeraar, Ds. H. GANN DUN, van zijne betrekking op deze Gemeente, op Vrijdag den 26 dezer, be-

Digitized by Google

behoorlijk was losgemaakt, door den Gecommitteerden van het Klassikaal Bestuur van *'s Gravenhage*, Ds. F. DE WILLIGEN, in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. J. A. MEULEMANS, en nadat op Zondag den 28, door zijn Wel Eerw. van de Gemeente afscheid genomen was, naar aanleiding van 2 *Joh.* vs. 8, heeft de Kerkeraad den volgenden dag reeds een begin met het beroepingswerk van eenen anderen Herder en Leeraar gemaakt, en uit een talrijk gros het volgende twaalftal, alphabetisch gesteld, geformeerd:

D. BRESSER, Pred. te *Strijen*. J. D. B. BROUWER, Pred. te *Welsrijp* en *Bajum*. J. R. DE BRUIRE, Pred. te *Vlissingen*. J. C. EIJKMAN, Pred. te *Balk*. H. RIKEWELD CRICHTON, Pred. te *IJselmuiden*. F. C. VAN DEN HAM, Pred. te *Venendaal*. J. C. HENTZEPETER, Pred. te *Berkel*. A. J. MOLENAAR, Pred. te *Beest*. J. B. NIJHOFF, Pred. te *Sparendam* en *Sparenwoude*. A. PIPER, Pred. te *Genemuiden*. H. SLOTHOUBER, Pred. te *Huizen*. J. H. SOLI, Pred. te *'s Gravezande*.

Uit welk twaalftal van Predd. voor hunnen naar *Vlissingen* vertrokken Leeraar, de Kerkeraad op aanstaanden Maandag den 13 Julij een zestal zal formeeren.

ROTTERDAM.

ROTTERDAM, (Engelsche Presbyteriaansche Gemeente) den 28 Junij. Voor eenige weken maakte onze waardige Leeraar, Ds. EBENEZER MILLER, M. A., ons bekend, dat hij eene beroeping ontvangen had van wege de vrije Kerk van *Schotland*, als Superintendent van de zendingen dier Kerk in *Zuid-Afrika*.

Na langdurig en rijp beraad gaf zijn Eerw. aan de Gemeente kennis, dat hij gemeend had dit be-

Digitized by Google

beroep te moeten aanneemen, en dat hij dus eerlang naar de kaapstad stond te vertrekken.

Na alzoo vooraf van zijne betrekking op de Klassis van *Rotterdam* en de Gemeente te zijn losgemaakt, hield zijn Eerw. heden, juist zeven jaren nadat hij zijn dienstwerk onder ons aanvaard had, eene afscheidsrede, naar aanleiding van *Hand.* XX:27. *Want ik heb niet achtergehouden, dat ik u niet zoude verkondigd hebben al den raad Gods.*

Met aandoening ziet men den waardigen man vertrekken. De Gemeente verliest in hem eenen getrouwen Herder en Leeraar, die zich door zijnen ijver in zijne betrekking, in de bevordering der zendelingszaak, en van alles, wat goed is, de achting van allen, die hem kenden, en niet het minst van zijne Ambtgenooten bij de onderscheidene Nederduitsche Gemeenten alhier verworven heeft, en wiens gedachtenis onder ons in aandenken blijven zal. Dus is de Engelsche Presbyteriaansche Kerk vakant.

SCHIEDAM. De Breede Kerkeraad der Hervormde Gemeente alhier heeft het genoegen te berigten, dat bij gunstige dispositie van wijlen den Ed. Groot Achtb. Heer J. LOOPPUIJT, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid van de Provinciale Staten van *Zuid-Holland*, en Oud-Burgemeester dezer stad, aan de Diakonie van gezegde Gemeente zijn gelegateerd tien stuks Certificaten Werkelijke Schuld, ieder groot *f* 1000, rentende 2½ ten honderd, en vrij van Successieregt; tot aanvaarding waarvan de koninklijke authorisatie is gevraagd.

De nagedachtenis van den waardigen Man, die de achting en het vertrouwen der ingezetenen in de ruimste mate genoot, zal ook door dit blijk zij-

Digitized by Google

zijner Christelijke belangstelling in het lot der armen bij ons in zegenend aandenken blijven. Zijn voorbeeld wekke anderen tot navolging op!

PERNIS, 5 Julij 1846. Heden maakte ons onze Leeraar, Ds. TH. A. FRUIN, bekend, dat bij den Kerkeraad onzer Gemeente het berigt ontvangen was, dat, bij testamentaire beschikking van den Wel Ed. Achtb. Heer LOOPUIJT, in leven Oud-Burgemeester der stad *Schiedam*, aan het Diakonie-fonds onzer Gemeente waren vermaakt twee Certificaten Ned. Werkelijke Schuld, rentende 2½ pCt., tot welker aanvaarding authorisatie zal worden gevraagd aan Z. M. den Koning. Onder dankzegging aan den Algoeden, onder wiens voorzienig Bestuur dit vernieuwd bewijs zijner zorge ons toekwam, wijdden wij eene traan van erkentelijkheid aan de nagedachtenis van den milden Gever: Zijne assche ruste in vrede! En het goede voorbeeld, dat gegeven werd, moge, vooral bij de toenemende armoede van de plaats onzer inwoning, door velen worden nagevolgd!

LEIDEN.

NOORDEN, den 29 Junij. Nadat onze Herder en Leeraar, Ds. A. FONHOFF, die bij koninklijk besluit van 20 Jan. 1846 emeritus verklaard was, *salvo honore et stipendio*, in te gaan primo Julij dezes jaars, gisteren van de Gemeente had afscheid genomen, predikende over *Joh.* XII: 36, werd zijn Wel Eerw. op heden door den Wel Eerw. zeer Gel. Heer E. A. BRUNIER, Pred. aan de *Oudewetering*, als daartoe gecommitteerd door het Klassikaal Bestuur van *Leiden*, in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. J. E. JENTINK, Pred. te *Nieuwkoop*, met gepaste aanspraken en heilbeden van zijne betrekking op de Klassis, Gemeen-

Digitized by Google

meente en Kerkeraad gervol ontslagen, en de Consulent voornoemd met het herderlijke werk gedurende de vakature belast.

Veertig jaren lang heeft zijn Wel Eerw. den Heer in onderscheidene Gemeenten gediend, en daarvan ruim 17 jaren onder ons. Wij bidden den Koning der Kerke, dat het genot der rust hem zoet en genoegelijk zij, en dat hij eens het loon van eenen getrouwen dienstknecht deelachtig worde.

De leden van den Kerkeraad berigten, bij dezen, aan Heeren Kandidaten, die om eene predikbeurt gevraagd, maar dezelve niet verkregen hebben, dat zij, tot hun leedwezen, niet aan aller verzoek hebben kunnen voldoen. Zij bedanken hun echter voor hunne bereidwilligheid, om voor de Gemeente op te treden, en wenschen hun Gods beste zegeningen en eene spoedige vervulling toe van hun regtmatig verlangen, om in 's Heeren wijngaard te arbeiden.

NOORDEN, den 5 Julij 1846. Op heden was de Kerkeraad, na verkregene handopening, onder voorzitting van den Consulent, bijeenvergaderd, ten einde het beroepingswerk aan te vangen, en zijn de navolgende nominatien gemaakt van H. H. Kandidaten tot de H. Dienst, bij onderscheidene provinciale Kerkbesturen:

Twaalftal:

J. G. BLAAUW, H. W. WITTEVEEN, C. H. VAN DAM, J. J. BOELE, W. SCHEFFER, W. H. MIRANDOLLE, J. P. CORSTIUS, P. KIEL, A. HAGE, C. J. FRANÇOIS, J. H. HOBUS en J. G. SCHUURING.

Achttal:

J. G. BLAAUW, J. H. HOBUS, C. H. VAN DAM, J. J. BOELE, W. SCHEFFERS, H. W. WITTEVEEN, P. KIEL en C. J. FRANÇOIS.

Vier-

Digitized by Google

Viertal:

J. G. BLAAUW, J. H. HOBUS, C. H. VAN DAM en J. J. BOELE.

Tweetal:

J. G. BLAAUW en J. H. HOBUS.

Dit tweetal is ter electie opgezonden aan den Welgeb. Heer C. J. SCHIEFBAAN, te *'s Gravenhage*, als zaakgelastigde van de Vrouwe der Heerlijkheid *Nieuwkoop* en *Noorden*.

NOORDEN, den 9 Julij. De Kerkeraad heeft het genoegen te berigten, dat hij, door de vriendelijkheid van den Heer C. J. SCHIEFBAAN, reeds thans weder kon vergaderen, om de formele beroeping uit te brengen op den Wel Eerw. Heer J. G. BLAAUW, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband*, als zijnde door bovengenoemden Heer uit het hem toegezonden tweetal geëligeerd.

LEIDEN vakant. Zie Dec. 1845.

DORDRECHT.

CILLAARSHOEK, den 28 Junij 1846. Maakte onze Leeraar, W. H. VAN DEN STEEN, ons vóór veertien dagen bekend, dat hij eene beroeping had ontvangen naar de Hervormde Gemeente van *Durgerdam*; heden vernamen wij tot ons leedwezen, dat hij zich verpligt gevonden had, die beroeping, onder de vereischte approbatiën, aan te nemen.

DORDRECHT staat vakant te worden: Zie Junij 1846.

GOUDA.

LANGERAK BEZUIDEN DE LEK, den 18den Mei 1846. Heden werd alhier in eene Kerkeraadsvergadering, onder voorzitting van den Consulent, Ds. A. J. DIEMONT, Pred. te *Ameide* en *Tienhoven*, op vertoonde Akte van Collatie van den Wel Ed. Geb. Heer Mr. W. L. DIEMONT, Ambachtsheer van *Langerak* bezuiden *de Lek*,

Digitized by Google

het kerkelijk beroep uitgebragt op den Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. DIEMONT, Th. Dr., Kandidaat bij de Commissie voor de zaken der Waalsche Kerken; welke beroeping bereids door zijn Wel Eerw. is aangenomen.

OUDEWATER vakant. Zie Nov. 1845.

WAARDER EN LANGE RUIGE WEIDE. Zie Maart 1846.

OOSTERWIJK vakant. Zie April 1846.

BRIELLE.

ROCKANJE, 12 Julij. Na ruim 8 jaren in ons midden te hebben gearbeid, nam onze Leeraar, Ds. N. A. VAN CHARANTE heden plegtig afscheid van ons, tot tekst hebbende 2 *Cor.* XI: 11*b*. *Is het, omdat ik u niet lief heb? God weet het.*

NOORD-HOLLAND.

AMSTERDAM.

KORTENHOEF, 19 April. Deze dag leverde voor de Gemeente ruime stof op van blijdschap. Op denzelven mogt zij het voorregt genieten, eenen harer voormalige Evangeliedienaars, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. N. VAN PELLEKOM VAN KORTENHOEF, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, thans rustend Leeraar, in haar midden te zien optreden, ter plegtige gedachtenisviering van den stond, waarop hij voor 40 jaren als onze Leeraar werd ingezegend, en zijn dienstwerk aanvaardde. Zijn Wel Eerw. hield bij deze gelegenheid eene Leerrede over *Luc.* X: 20, welke door alle aanwezigen met aandacht, en gelijk wij mogen vertrouwen, door velen met vrucht werd aangehoord. Mogt de geachte Leeraar nog lang wor-

worden gespaard, en voor velen in zijne verschillende betrekkingen, tot nut en zegen zijn.

AMSTERDAM, 5 Julij. Heden had onze waardige Leeraar, P. H. VAN BERCK COLENBRANDER, het voorregt, om godsdienstig te mogen gedenken aan zijne vijf en twintig jarige Evangeliebediening in deze Gemeente. Hij sprak bij deze gelegenheid tot ons, over *Hand.* XXVI: 22*a*. *Hulpe van God verkregen hebbende, sta ik tot op dezen dag.* God, die hem tot hiertoe staande hield en zijnen bijstand schonk, ondersteune hem verder naar ligchaam en geest, en doe hem nog vele jaren nuttig zijn voor ons. Hij verhoore daartoe gunstrijk de hartelijke gebeden zijner Ambtgenooten en der Gemeente, op dezen dag uitgesproken, en bouwe, ook door zijne dienst, ons op *in zuivere* kennis der waarheid, ootmoedig geloof *en* ongeveinsde godsvrucht.

AMSTERDAM. Zie Junij 1846.

AMSTELVEEN. Zie Junij 1846.

HAARLEM.

CASTRICUM en HEEMSKERK, den 5 Julij. Heden morgen werd onze van *Spanbroek*, c. a., beroepen Leeraar, Ds. P. A. VAN DER LAAN, in zijne dienst onder ons bevestigd, door den Consulent der Gemeente, Ds. A. ZELDERS, Pred. te *Uitgeest*, met eene Leerrede over 1 *Cor.* III:16.

Nadat de plegtige bevestiging volbragt was, vergaderde de Gecombineerde Kerkeraad, ter ontvangst van den Gecombineerde van het Klassikaal Bestuur van *Haarlem*, Ds. A. HOFFMAN, Pred. te *Velsen*, aan wien het opgedragen was de Akte van Demissie voor onzen, *salvo honore* verklaarden Leeraar, Ds. C. D. CANNE, ter hand te stellen, en tevens zijn Eerw. los te maken van zijne be-

Digitized by Google

betrekking tot onze Gemeente. De nog voortdurende treurige gesteldheid des ligchaams verhinderde zijn Eerw. hier tegenwoordig te zijn. Bij de dankbare erkentenis zijner verdiensten jegens onze Gemeente, worde de bede verhoord, welke de Consulent voor de herstelling van zijn Eerw. uitbragt, opdat hij, die nog in den bloei des levens is, naar den lust zijns harte, op nieuw zich moge toewijden aan die edele wetenschap, welke ten doel heeft, Evangelische kennis en geloof te verbreiden tot rijke aanwinst voor het koninkrijk Gods!

In den namiddag van dezen dag aanvaardde de nieuw benoemde Leeraar zijne dienst onder ons, met eene Leerrede over 2 *Cor.* XIII: 9*b*.

ZAANDAM, (OOSTZIJDE) den 6 Julij 1846. Ter vervulling der vakature, ontstaan door het overlijden van Ds. J. W. C. TERCKINCK, werden heden door den Kerkeraad der Hervormde Gemeente alhier, de volgende nominaliën gemaakt, alphabetisch gesteld:

Twaalftal:

DD. J. WIGERI ABERSON, te *Lage Swaluwe*. G. M. BRAND, te *Ooy* en *Persingen*. D. G. VAN DER HOKST, Th. Dr. te *Nieuwendam*. R. J. KONING, te *Linmen*. J. KOSTER, te *Knollendam*. A. J. VAN DER LEE, te *Calantsoog*. R. A. SOETBROOD PICCARDT, Th. Dr. te *Pijnacker*. U. J. W. ROLDANUS, te *Katwijk aan den Rijn*. H. J. SCHRÖDER, te *Krommenie*. M. VAN STAVEREN, Th. Dr. te *Kedichem*. C. SWALUE, te *Zandvoort*, en H. DE VRIES, te *Heikop* en *Boekop*.

Zestal:

DD. J. WIGERI ABERSON, R. J. KONING, R. A. SOETBROOD PICCARDT, U. J. W. ROLDANUS, H. J. SCHRÖDER EN M. VAN STAVEREN.

Drie-

Digitized by Google

Drietal:

DD. J. WIGERI ABERSON, R. A. SOETBROOD PICCARDI en U. J. W. ROLDANUS.

Waarnit beroepen is, R. A. SOETBROOD PICCARDI, Th. Dr. en Pred. te *Pijnacker*.

De vakature, veroorzaakt door het vertrek van den jongsten Leeraar naar *Haarlem*, staat in deze maand weder vervuld te worden.

ALKMAAR.

ZIJPE, den 14 Junij 1846. Op heden had de plegtigheid der bevestiging en intrede plaats van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer W. A. WANROOIJ, van *Kwadijk* tot onze Gemeente te *Zuidzijpe* en *Eenigenburg* overgekomen. De oudste Broeder onzes Leeraars, J. G. WANROOIJ, Pred. te *Stad aan 't Haringvliet*, verrigtte het werk der bevestiging, predikende over *Epkez.* IV:11, 12a. Des namiddags deed de bevestigde Leeraar zijne intrede, daartoe bezigende hetgeen wij lezen *Hand.* VIII:5. Het werk van dezen dag is tot algemeen genoegen afgeloopen.

LIMMEN, den 21 Junij 1846. De stemming der Gemeente op dezen dag, was zoowel blijmoedig door de herinnering van de heugelijke verlossing, ons vóór 31 jaren, door Gods liefde geschonken, als droefgeestig door de gedachte aan het overlijden van den Wel Edel Geb. Heer, Mr. R. H. WELDIJK, Ambachtsheer dezer plaats, op den 8sten dezer maand, in den ouderdom van 52 jaren, door Gods wijsheid ons ontnomen. Onze Leeraar, R. J. KONING, poogde regt gepast haar te leiden tot verheerlijking van onzen Hemelschen Vader, door eene Leerrede over *de Christelijke deelneming in elkanders lot*, naar aanleiding van *Rom.* XII:15 ter heiliging van

der

der beweldadigden vreugde en ter leniging van der bedroefden smart.

KOLHORN staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

HOORN.

AARTSWOUD, 23 Junij 1846. De Kerkeraad vergaderde heden onder voorzitting van den Consulent, Ds. W. VETTER, Pred. te *Hoogwoud*, om eene nominatie te formeren, ter vervulling der vakature. Op het twaalftal werden de navolgende Heeren S. S. Min. Kand. geplaatst:

F. A. M. FAASSEN DE HEER, W. H. MIRANDOLLE, J. W. LEM, G. J. VAN DER MAATEN, G. WETSELS, W. HOFFMANN, A. HAGE, J. F. CORSTIUS, A. W. VAN CAMPEN, L. DE VISSER, C. J. FRANÇOIS en E. RIETBERG; de laatste bij herstemming tegen F. A. HAJENIUS en J. H. HOBUS.

Op het zestal werden geplaatst:

MIRANDOLLE, FAASSEN DE HEER, VAN DER MAATEN, LEM, WETSELS en HOFFMANN, de laatste met het lot tegen A. HAGE.

Op het drietal:

MIRANDOLLE, VAN DER MAATEN, LEM.

OPPERDOES vakant. Zie Mei 1846.

SPANBROEK EN OPMEER staat vakant te worden. Zie Mei 1846.

EDAM.

KWADIJK, 7 Junij 1846. Nadat onze Predikant, Ds. W. A. WANROOIJ, van zijne betrekking op Klassis en Kerkeraad behoorlijk was losgemaakt, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur, Ds. A. DE KOO, nam zijn Eerw. heden afscheid van de Gemeente met *Hand.* XI: 23*b*. *Dat zij met een voornemen des harten*

bij

bij den Heer zoude blijven. Den volgenden dag kwam de Kerkeraad bijeen, om, onder het bestuur van den Consulent, L. J. VAN DAM, eene nominatie te formeren uit de alhier gepredikt hebbende Kandidaten. Daarvan werden op het *achttal* geplaatst de Heeren:

C. J. FRANÇOIS, H. A. C. DENIER VAN DER GON, J. H. HORUS, B. C. STAPERT KUYKERT, G. J. VAN DER MAATEN, W. SCHEFFER, J. G. SCHUURING en A. VAN IJSENDIJK.

Vervolgens werd dit achttal verkleind tot een *viertal*, bestaande uit de Heeren:

FRANÇOIS, VAN DER MAATEN, SCHUURING en VAN IJSENDIJK.

De Kandidaat SCHUURING, wegens de aanbieding der beroeping naar de Gemeente te *Rockanje*, voor de eer der nominatie bedankt hebbende, werdt dezelve aangevuld met den Kandidaat W. SCHEFFER, die, inmiddels beroepen zijnde naar *Amstelveen*, zich almede verpligt vond het voorbeeld van den Heer SCHUURING te volgen. De Kerkeraad nu tot het besluit zijnde gekomen, om uit de overblijvende *drie* Kandidaten eene keuze te doen, heeft op den 1 Julij beroepen, den Wel Eerw. Heer G. J. VAN DER MAATEN, Kandidaat tot de H. Dienst onder het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*, van wien reeds het berigt is ingekomen, dat hij, onder afwachting der vereischte approbatiën, de beroeping heeft aangenomen.

DURGERDAM vakant. Zie Mei 1846.

ZEE-

Digitized by Google

ZEELAND.

MIDDELBURG.

MIDDELBURG EN VLISSINGEN (Engelsche Gemeente) vakant. Zie Mei en Junij 1846.

VROUWENPOLDER staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

ZIERIKZEE.

's HEERJANSLAND, 5 Julij 1846. Heden had de Gemeente het voorregt, om in het vernieuwde kerkgebouw de openbare Godsdienst bij te wonen, waarvan men een maand lang was verstoken geweest. De Leeraar, J. W. ERMERINS, heeft daarvoor, naar aanleiding van *Jac.* I: 17, God gedankt, van welken alle goede gaven en volmaakte giften komen, en dewijl hij een jaar geleden door zijne reis niet in de gelegenheid was, om zijne vijf en twintig jarige bediening te vieren, daaraan nu met dankbaarheid tot CHRISTUS gedachtig geweest, die hem zoo vele jaren in de bediening gesteld heeft.

Wij zijn ook dankbaar aan Z. M. den Koning en het Provinciaal Bestuur, voor de noodige verkregen subsidiën.

NOORDGOUWE. Zie Mei 1846.

GOES.

OUDELANDE, 14 Junij 1846. Heden morgen werd onze beroepen Leeraar, de Kandidaat J. DOORENBOS, door zijnen Broeder, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. M. DOORENBOS, Pred. te *Wapsterveen*, in de dienst des Evangeliums, bij vrijwilligen afstand daartoe van den Consulent, Ds. P. HOFMAN, Pred. te *Baarland*, bevestigd.

De Bevestiger sprak bij deze gelegenheid, naar aan-

Digitized by Google

aanleiding van 1 *Cor.* XVI : 10*b*. *Hij werkt het werk des Heeren.*

De oplegging der handen geschiedde, behalve door den Bevestiger en den Consulent, door de Wel Eerw. Heeren: J. J. SIX DIJKSTRA., Pred. te *Ellewoutsdijk*, en J. F. BURGERHOUDT, Emeritus Predikant van *Ellewoutsdijk*.

Des namiddags aanvaardde de Bevestigde zijn dienstwerk, met eene Leerrede over *Joh.* XX : 19*b*. *Vrede zij ulieden.*

WOLFAARTSDIJK. De Nederlandsche Dankdag op den 21 Junij j. l. was ditmaal voor deze Gemeente een ware feestdag, door de plegtige inbezitneming van het schoone en welluidende Orgel, waarmede Heeren Kerkmeesters hare op zich zelve reeds eenvoudig nette Kerk hadden versierd en verrijkt. Het was, nadat met overleg van de Heeren J. J. DE KANTER en C. VAN UIJE, beiden te *Middelburg*, de dispositie was vastgesteld, vervaardigd geworden door de Heeren STULTING en HAARSCHALKERWEERD, Orgelmakers te *Utrecht*, die zich van de opgenomene taak als mannen van eer hebben gekweten, en als kundig en ervaren in hun vak hebben doen kennen, terwijl hun kunstarbeid zich daarenboven nog onderscheidt door keurige netheid en soliditeit van bewerking.

Onze Leeraar, AB UTRECHT DRESSELHUIS, begon de Godsdienstoefening met, na eene korte voorafspraak, het thans voltooide speeltuig in den gebede aan God te heiligen, en over deszelfs gebruik bij de openbare zamenkomsten zijnen zegen af te smeeken, en liet daarna de Gemeente zelve, door het zingen van *Ps.* XXXIII : 2*a* (de vier eerste regels), de toonkunstenaren uitnoodigen, om de liefelijke toonen des Orgels te doen hooren en den verderen zang te begeleiden, waarvoor was opge-

Digitized by Google

geven *Gez.* III : 3 en 6. Hierop las hij ten tekst af, *Ps.* CL, en ontwikkelde vervolgens, naar aanleiding van dezen in verband met de herinneringen en het werk van den dag, in bijzondere afdeelingen, welke telkens met gezang besloten werden, *waar, op welke wijze en waarvoor al wat adem heeft den Heer moet prijzen en het plegtig Halleluja aanheffen.* Alzoo werden onder het keurig orgelspel der door hun kunsttalent in *Zeeland* genoegzaam bekende Heeren J. J. DE KANTER, van *Middelburg*, en J. C. LABRANT, van *Goes*, achtervolgens gezongen *Ps.* CL : 1, 2, *Ps.* LXVIII : 10, *Gez.* LXXXIII : 1—4, en *Gez.* L : 3, 4, uit welker inhoud men ook den gedachtenloop des sprekers gemakkelijk zal kunnen opmaken.

Eene korte opwekking, eindigende met plegtige dankzegging en gebed, en opgevolgd door het zingen van *Gez.* XCVI, besloot het geheel dezer opwekkende zamenkomst, welke aan de talrijke schare, die er deel aan nam, gewis nog langen tijd aangename herinneringen zal geven.

COLIJNSPLAAT, 5 Julij 1846. Heden werd Ds. J. VAN LEEUWEN, bij vriendelijken afstand van den Consulent, Ds. LANDSKNEGT, Pred. te *Wissekerke*, plegtig bevestigd door Ds. J. J. SNOUCK HURGRONJE, Pred. te *Tholen*, voormalig Predikant dezer Gemeente, en Vriend des Bevestigden, naar aanleiding van *Hand.* VIII : 5, 6*a*. De intrede geschiedde bij de behandeling van *Joh.* IV : 34—38.

KAPELLE, den 5 Julij 1846. De vakature, veroorzaakt door het overlijden onzes vorigen Leeraars, hadden wij het genoegen heden weder vervuld te zien. De nieuw beroepen Leeraar, Ds. H. STEENBERG, Kandidaat tot de H. Dienst bij

Digitized by Google

bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland*, werd des voormiddags, bij vriendelijken afstand van den Consulent dezer Gemeente, Ds. VAN DRIEL, Pred. te *Biezelinge*, en in diens tegenwoordigheid, door zijnen Vader, Ds. J. STEENBERG, Pred. te *St. Annaland*, bevestigd, met eene Leerrede over *Matth.* XXVIII: 20, zijnde de handoplegging geschied, behalve door den Bevestiger en den Consulent, door de Heeren: J. KAMERMAN, K. HASSELS, J. F. VAN BINSBERGEN en P. BEERBURG SNARENBERG, Predd. te *Wemeldinge*, *Krabbendijke*, *Schore* en *Vlake*, en *Krabbendijke*.

De Bevestigde aanvaardde des namiddags zijn dienstwerk, met eene Leerrede over 1 *Thess.* V: 25.

GOES. Zie Junij 1846.

IJZENDIJKE.

ZAAMSLAG, den 18 Mei 1846. Op heden vergaderde de Kerkeraad der Hervormde Gemeente alhier, om een beroep te doen, in plaats van onzen welhaast van ons vertrekkenden Leeraar, Ds. S. A. ARNTZEN, en bragt tot dat einde op de nominatie de volgende Predikanten:

Twaalftal:

DD. J. G. WANROOIJ, Pred. te *Stad aan 't Haringvliet*. J. M. LOOIS, Pred. te *Babyloniënbroek* en *Hill*. J. BINNEWEG, Pred. te *West-Kapelle*. H. Z. A. GUTTELING, Pred. op *den Bommel*. B. TER WOOT, Pred. te *Hoek*. K. H. TER WINKEL, Pred. te *Sas van Gent* en *Philippine*. L. C. MEIJER, Pred. te *Houtenisse*. P. HOFMAN, Pred. te *Baarland*. C. A. KAM, Pred. te *Oost- en West-Souburg*. C. W. VAN DER VEN, Pred. te *Fort Bath*. W. H. WANROOIJ, Pred. te *Kwadijk*. J. W.

922265 A
Digitized by Google

W. LEN, Proponent bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband.*

Vervolgens dit zestal:

DD. J. G. WANROOIJ, Pred. te *Stad aan 't Haringvliet.* J. M. LOOIS, Pred. te *Babyloniënbroek* en *Hill.* J. BINNEWEG, Pred. te *West-Kapelle.* H. Z. A. GUTTELING, Pred. op *den Bommel.* B. TER WOGT, Pred. te *Hoek.* P. HOFMAN, Pred. te *Baarland.*

Drietal:

DD. J. G. WANROOIJ, J. M. LOOIS en J. BINNEWEG.

En daaruit met eenparigheid van stemmen beroepen tot Herder en Leeraar dezer Gemeente, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. G. WANROOIJ, Pred. te *Stad aan 't Haringvliet*, doch tot ons leedwezen heeft zijn Eerw. na een kort beraad, beleefdelijk voor deze beroeping bedankt.

ZAAMSLAG, den 5 Julij 1845. Nadat onze Leeraar, Ds. S. A. ARNTZEN, bij Besluit van Z. M. den Koning, gunstig Emeritus verklaard, *salvo honore et stipendio*, in eene wettige Kerkeraads-vergadering, van zijne betrekkingen op den Kerkeraad en onze Gemeente, behoorlijk was ontslagen, door den Wel Eerw. Heer J. P. HOFMAN, Pred. te *Terneuzen*, als tot dat werk gecommitteerd door het Klassikaal Bestuur van *IJzendijke*, en in tegenwoordigheid van onzen Consulent, Ds. A. REYBLON, Pred. te *Axel*, nam zijn Eerw. heden namiddag van ons afscheid, predikende over 2 *Petr.* III: 18*a*. De waardige Grijsaard verheuge zich nog lange in de hem verleende rust!

ZUIDZANDE vakant. Zie Mei 1846.

UTRECHT.

Digitized by Google

UTRECHT.

AMERSFOORT.

WESTBROEK EN ACHTIENHOVEN, 20 Mei 1846. Ter vervulling der vakature, ontstaan door het Emeritaat van onzen, nu reeds ontslapen Leeraar, J. F. RUPPEL, is heden, na verkregen handopening en gunstige dispensatie van Art. 55 van het Reglement op de vakature, enz., op vertoonde Akte van Collatie van de Hoog Wel Geb. Vrouwe C. H. E. Douarière VAN TUYLL VAN SEROOSKERKEN, van *Zuilen* en *Westbroek*, enz., in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. E. HERINGA, Pred. te *Blaauwkapel*, kerkelijk beroepen, de Wel Eerw. Heer T. N. CASPERS, Pred. te *Kolhorn*, die, onder inwachting der vereischte goedkeuring, deze beroeping aangenomen heeft.

VRIESLAND.

LEEUWARDEN.

WIRDUM, den 7 Junij 1846. Deze dag was voor onze Gemeente een ware feestdag, naardien zij zich met haren Leeraar, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer G. T. HARDERS, mogt verblijden, wegens het voorregt, hetwelk dezen te beurt viel, plegtig gedachtenis te vieren van zijne vervulde 25 jarige Evangeliedienst, in vijf onderscheidene Gemeenten, als: te *Holtzel*, in het Hertogdom *Bremen*, te *Odoorn*, in de Provincie *Drenthe*, te *Kiel-Windeweer*, in de Provincie *Groningen*, te *Oostermeer*, in de Provincie *Vrieslandt*, en sedert 1829 alhier te *Wirdum*.

Digitized by Google

Des voormiddags sprak deszelfs Schoonbroeder, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. A. VIËTOR, Pred. te *Dantumawoude*, c. a., tot ons, *over de bijzondere leiding van God met zijn volk*, naar aanleiding van *Exod.* XIII:18*a*, en toonde in heldere trekken aan, dat dezelve, hoezeer dan ook donker en onnaspeurlijk, toch altijd wijs en liefdevol is, en eene heerlijke uitkomst heeft, waarvan eenige bijzonderheden uit de levensgeschiedenis van onzen geachten Leeraar, als bevestigende proeven, werden bijgebragt. Deze Leerrede ward met blijkbare belangstelling aangehoord, en was allezins gepast, om Leeraar en Gemeente te stemmen tot eene hartelijke en godsdienstige feestvreugde.

Des namiddags hield onze Leeraar voor eene zeer talrijke vergadering, waaronder vele naburige Predikanten, eene Leerrede *over het betamende, om Gode de eer te geven, wegens zijne wijze en vaderlijke leiding met ons*, naar aanleiding van *Rom.* IV:20*b*, en toonde aan, dat men Hem die eere moet toebrengen met een *nederig hart*, dat schuld belijdt; met een *dankbaar hart*, dat zich in hem verheugt, en met een *opregt hart*, dat Hem wenscht te dienen. Deze beide Leerredenen maakten een schoon geheel uit, en hebben, als uitvloeisel van gevoelvolle dankbare harten, ongetwijfeld eenen heilzamen weerklank gevonden in de harten der hoorders, en den band van broederlijke eensgezindheid tusschen Leeraar en Gemeente op nieuw versterkt.

HALLUM vakant. Zie Mei 1846.

STIENS staat vakant te worden. Zie Mei 1846.

OUDKERK EN ROODKERK. Zie Junij 1846.

HARLINGEN.

TZUM. Ter vervulling van de alhier bestaande va-

vakature, veroorzaakt door het overlijden van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer W. J. TENCKINCK, is, na verkregene handopening van Zijne Excellentie den Minister voor de zaken der Hervormde Godsdienst, in eene vergadering van Floreenpligtigen, gehouden den 12 Maart l.l., tot Herder en Leeraar bij de Hervormde Gemeente alhier benoemd en daarop als zoodanig kerkelijk beroepen, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer D. CANNEGIETER, J.Uz., Pred. te *Arum*. Die beroeping, door zijn Wel Eerw. bereidvaardig aangenomen, en de kerkelijke en koninklijke approbatie daarop ingekomen zijnde, staat onze nieuwe Leeraar, niets zulks verhinderende, zijn heilig dienstwerk op Zondag den 5 Julij aanstaande onder ons te aanvaarden.

LOLLUM, den 14 Junij 1846. Onze beroepen Leeraar, Ds. F. J. STROMAN DE GRAVE, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Groningen*, werd heden onder ons in de dienst des Evangelies bevestigd, door den Consulent dezer Gemeente, Ds. F. J. DETHMERS, Pred. te *Cubaard*, c. a. De Bevestiger had tot tekst, 2 *Tim.* IV: 5*b*. *Doe het werk van een' Evangelist.* De oplegging der handen geschiedde, behalve door den Bevestiger, en den Secundus-Consulent, o. c. DUVAL SLOTHOUWER, Pred. te *Burgwerd*, c. a., door den Wel Eerw. Heer J. W. HOEKSTRA, Pred. te *Ytens*, c. a. Des namiddags aanvaardde de bevestigde Leeraar zijne Evangeliebediening, met eene Leerrede over 1 *Cor.* III: 7*b*. *God, die den wasdom geeft.*

WELSRIJP EN BAIJUM, den 21 Junij 1846. Nadat onze Leeraar, J. D. DEMAN BROUWER, van hier beroepen naar de Gemeente van *Waarder* en *Lange Ruige Weide*, op den 18den dezer door den Gecommitteerden van het Klassikaal Bestuur

Digitized by Google

van *Harlingen*, Ds. G. BUSSCHER, Pred. te *Ried*, c. a., in tegenwoordigheid van den thans fungerenden Consulent, Ds. W. C. VAN DER ZWAAG, Pred. te *Dronrijp*, van zijne betrekking op de Klassis en Gemeente was ontslagen, nam zijn Eerw. heden van ons afscheid, naar aanleiding van 2 *Joh.* vs. 8. *Ziet toe voor u zelven, dat wij niet verliezen, hetgeen wij gearbeid hebben, maar eenen vollen loon mogen ontvangen.*

EXMORRA, c. a., den 21 Junij 1846. Nadat onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer L. TIDDENS, op den 12den dezer van zijne betrekking op deze Gemeente en de Klassis van *Harlingen* was losgemaakt, nam zijn Eerw. heden van ons afscheid. In eene Leerrede over *Joh.* XIV: 27*a* aangewezen hebbende, *het betamende voor den Evangeliedienaar, om, als de Heer hem naar elders roept, met eene vredegroet henen te gaan*, is hij met eene groete van vrede van ons vertrokken. Van harten bidden wij, dat hij, die hier met opgewektheid het Evangelie verkondigde, wiens weldadigheid bij velen zal herdacht worden, die nog weinig tijds, vóór zijn vertrek van hier, diep bedroefd werd door den dood van eene brave en geliefde Gade, bij voortduring moge gesterkt en getroost worden door den Vader der barmhartigheid en den God aller vertroosting, opdat hij moge vertroosten degenen, die vertroosting van node hebben, en met ijver moge voortgaan, door de verkondiging van het Evangelie des lichts en des levens, de harten te winnen voor Hem, die de opstanding en het leven is, CHRISTUS, onzen Heer!

Daar de handopening reeds gevraagd is, hoopt men weldra tot eene beroeping te kunnen overgaan.

ARUM, den 28 Junij 1846. Onze naar *Tzum* be-

Digitized by Google

beroepen Leeraar, Ds. D. CANNEGIETER, J.JZ., nam heden afscheid van deze Gemeente, voor het laatst tot haar sprekende, naar aanleiding van 2 *Cor.* XIII: 11. De Kerkeraad reeds handopening gevraagd en ontvangen hebbende, zal men weldra tot de beroeping van eenen nieuwen Leeraar overgaan, welke beroeping bepaald is op 25 Augustus.

TZUM, den 5 Julij 1846. Heden hadden wij het genoegen, dat onze van *Arum* herwaarts beroepen Leeraar, de Wel Heer D. CANNEGIETER, J.JZ., onder ons bevestigd werd door zijnen Oom, den Wel Eerw. Heer H. G. CANNEGIETER, Pred. te *Zeerijp*, aan wien de Consulent, de Wel Eerw. Heer L. W. DE GRIENT DREUX, Pred. te *Franeker*, dit werk bereidwillig had afgestaan. De Bevestiger had tot tekst, *Col.* III: 14. *En boven dit alles (doet aan) de liefde, dewelke is de band der volmaaktheid;* terwijl de Bevestigde des namiddags zijne intrede deed, handelende over *Rom.* I: 11, 12. *Want ik verlange om u te zien, opdat ik u eenige geestelijke gaven mogt mededeelen, ten einde gij versterkt zoudet worden; dat is: om mede vertroost te worden door het onderling geloof, zoo het uwe als het mijne.*

SCHRAARD vakant. Zie Maart 1846.

GAAST EN FERWOUDE. Zie Mei 1846.

SNEEK.

OOSTHEM, 28 Junij 1846. Heden deelde onze Leeraar, T. VAN BERKUM, predikende over *Openb.* XIV: 13*b*. *Hunne werken volgen met hen;* ons het treurig berigt mede van het overlijden van den Wel Eerw. Heer C. WITTEVEEN, laatst Pred. te *Harderwijk*. De Overledene werd 9 Oct. 1825, in deze Gemeente bevestigd, en vertrok van hier, 31 Maart 1834. Hij was on-

Digitized by Google

der ons een ijverig Leeraar en een getrouw Herder. Zijn Evangeliedienst werd hier ook met zegen bekroond, en dus zal zijne nagedachtenis in deze Gemeente ook in zegening blijven.

WORKUM, 5 Julij 1846. Heden werd de Wel Eerw. Heer L. TIDDENS, van *Exmorra* tot ons overgekomen, in de Heilige Bediening alhier bevestigd, door zijnen Ambtgenoot, den Wel Eerw. Heer R. S. SEVENSMA, met *Hand.* VIII: 5. *En Philippus kwam af, in de stad van Samaria, en predikte hun Christus.* Des namiddags deed de Bevestigde zijne intrede, ten tekst hebbende *Matth.* XXVIII: 20*a*. *En ziet ik ben met ulieden.*

DOKKUM.

AUGUSTINUSGA EN SURHUISUM, den 19 Mei 1846. Laatstleden Zondag maakte onze Leeraar, L. D. WESTERLOO, ons bekend, het afsterven van zijnen naasten voorganger in de Evangeliebediening in deze Gemeente, onzen rustenden Leeraar, JAN WILLEM SNETHLAGE, in den ouderdom van 75 jaren en 7 maanden. Van *Oudwoude*, c. a., overgekomen, was zijn Eerw. alhier van den 16 Febr. 1806 tot den 1 Julij 1829, als wanneer zijn Emeritaat inging *salvo honore* en met pensioen, en dus gedurende ruim 23 jaren werkzaam, schoon door treffende verliezen in zijne naaste betrekkingen zijn hart herhaaldelijk gewond werd. Aan zijn verlangen, om bij zijne dierbare overledenen te rusten, werd door zijne nagelatene kinderen voldaan, en het lijk, van *Dokkum*, waar hij in de laatste jaren woonde, naar *Augustinusga* overgevoerd en heden plegtig ter aarde besteld. Onze Leeraar betuigde, nadat men van het graf was teruggekeerd, in eene toespraak niet alleen de aanwezigen zijne hartelijke deelne-

ming

Digitized by Google

ming in hunne droefheid, die het verlies van eenen geliefden en waardigen Vader, Broeder, Bloedverwant, Vriend en Voorganger betreurden, maar openbaarde ook zijne eigene rouw en leedgevoel, die als uit handen des geachten Overledenen het werk der bediening in deze Gemeente had overgenomen. In het geloof aan den Heer, dien hij zoo elders als hier gedurende 32 jaren mogt prediken, zacht en kalm ontslapen in de hope des beteren levens, rust zijne asch in de nabijheid des heiligdoms, naar hetwelk hij vroeger met de Gemeente opging.

Veel meer intusschen dan het weinige stof, dat thans aan de aarde toevertrouwd is, zoo ging de spreker voort, blijft betrekkingen en vrienden des beminden Afgestorvene over, die het aandenken aan zijne edele opregtheid, gulhartigheid en warme deelneming in hunne belangen, zullen bewaren; terwijl zijn graf als dat van eenen aan het heil dezer Gemeente gearbeid hebbenden Leeraars, en aan welke hij ook gedurende den tijd zijner ruste zoo zeer werkmocht, bleef, voor de Gemeente steeds leerzaam zal zijn.

HEERENVEEN.

URETERP EN SIEGERSWOUDE, den 28 Junij 1846. Heden hield de Wel Eerw. Heer J. C. FISCHER, uithoofde van het door Z. M. den Koning hem toegestaan Emeritaat, ingaande met den 1 Julij, zijne afscheidsrede bij de Gemeente alhier, gebruikende daartoe tot tekstwoorden, *Pred.* XII: 13, 14: *Van alles wat gehoord is, is het einde van de zaak: vreest God en houdt zijne geboden; want dit betaamt alle menschen, want God zal ieders werk in het gerigte brengen, met al wat verborgen is, hetzij goed, hetzij kwaad.* Drie en veertig jaren was zijn Eerw. in de

de bediening geweest; waarvan 3 te *Nieuw-Leusen*, 4 te *St. Johannesga* en *Delfstrahuizen* en 36 te *Ureterp*, c. a. Den volgenden dag, den 29 Junij, werd zijn Eerw. van zijne betrekking op de Gemeente te *Ureterp*, c. a., en op de Klassis van *Heerenveen* losgemaakt, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Heerenveen*, den Wel Eerw. Heer J. S. DAMSTÉ, Pred. te *Langezwaag*, c. a., in tegenwoordigheid van den Consulent, den Wel Eerw. Heer C. H. VAN HERWERDEN, Th. Dr. en Pred. te *Beesterzwaag*, c. a.

URETERP EN SIEGERSWOUDE, den 1 Julij 1846. Ingevolge de stemming, op heden door Floreenpligtigen, is tot Pred. dezer Gemeente kerkelijk beroepen, de Wel Eerw. Heer J. C. FISCHER, Kandidaat onder het Provinciaal Kerkbestuur van *Vriesland*, en Hulpprediker te *Dragster-Compagnie*, die, volgens berigt bij den Kerkeraad ingekomen, die beroeping, onder inwachting van kerkelijke en koninklijke approbatiën, heeft aangenomen.

NIJEHASKE EN HASKERDIJKEN vakant. Zie April 1846.

WIJNJETERP EN DUURSWOUDE staat vakant te worden. Zie April 1846.

NIEUW BRONGERGA, gezegd DE KNIJPE, staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

OVER-IJSSEL.

DEVENTER.

ALMELO, 12 Julij 1846. Op vertoonde Akte van Collatie van zijn Hoog Geb., den Heer Graaf van RECHTEREN en LIMBURG, Heer van *Almelo* en *Vrie-*

Digitized by Google

Vriezenveen, is hier op den eersten dezer, tot Herder en Leeraar beroepen, de Wel Eerw. Heer H. VAN VOORST, Pred. te *Wormer*, die verklaard heeft, deze beroeping in beraad te nemen.

KAMPEN.

ZALK vakant. Zie Oct. 1844.

ZWARTSLUIS. Zie Junij 1846.

VOLLENHOVE staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

GRONINGEN.

GRONINGEN.

OOSTWOLD, LEEGE EN HOOGE MEDEN vakant. Zie Maart 1846.

WINSCHOTEN.

WOLDENDORP vakant. Zie Sept. 1845.

OUDE PEKELA vakant. Zie Jan. 1846.

APPINGADAM.

STEDUM, den 28 Junij. Heden nademiddag nam onze Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer W. D. VAN HALZEMA, als zijnde Emeritus verklaard, van deze Gemeente afscheid, predikende over 2 *Thess.* II: 15—17, nadat hij ruim 30 jaren hier het Evangelie had verkondigd.

Na het eindigen van deze Godsdienstoefening, werd zijn Eerw. op deszelfs verzoek, door den Heer H. WARMOLTS, Pred. te *Westerembden*, als Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Appingadam*, in de tegenwoordigheid van den Heer H. VAN GESSELER, Pred. te *Lellens*, en Consulent dezer Gemeente, van zijne dienst ontslagen, en op zijnen arbeid eene weldadige rust toegewenscht.

SPIJK,

Digitized by Google

SPIJK, den 5 Julij 1846. Onze Leeraar, Ds. N. VAN LACUM, aan wien de eervolle rust is vergund, ingaande den 1 Julij dezes jaars, vertrok heden uit onze Gemeente, alwaar hij meer dan 52 jaren het Evangelie mogt prediken. De afscheidsrede is gehouden door zijnen vriend, Ds. A. P. A. DU CLOUX, Pred. te *Losdorp*, Consulent dezer Gemeente, op verzoek van onzen Leeraar, die zich daartoe niet in staat gevoelde, wegens zijne zwakke gezondheid, tot tekst nemende *Hebr.* XIII: 7*a*. God spare nog lang den waardigen man, die onder het lief en leed dezer aarde, door leer en voorbeeld zijner Gemeente zocht op te wekken tot kinderlijk vertrouwen op God, en ootmoedig geloof in onzen Heer JEZUS CHRISTUS! Hij doe hem de dagen zijner welverdiende rust doorbrengen in kalmte en vrede!

UITWIERDE, den 5 Julij 1846. Heden hadden wij alhier het genoegen, dat onze Leeraar, H. H. BRUCHERUS CLEVERINGA, plegtig gedachtenis vierde van zijne vijf en twintig jarige predikdienst, in deze en in zijne vorige Gemeente *Opwierde*. Zijn Eerw. nam ten tekst zijner Leerrede, *Ps.* XL: 6—8.

God spare dezen onzen voorganger nog lange, bij gezondheid en krachten, en zegene bij voortduring zijn gewigtig dienstwerk, tot heil zijner hem aanvertrouwde Gemeente.

HEVESKES EN WEIWERD vakant. Zie Julij 1844.

LOPPERSUM vakant. Zie Febr. 1846.

MIDDELSTUM.

KANTENS vakant. Zie April 1846.

NOORD-

Digitized by Google

NOORD-BRABAND.

's HERTOGENBOSCH.

TILBURG, den 11 Junij 1846. Ter vervulling van de alhier bestaande vakature, zijn, na verkregene handopening, en in tegenwoordigheid van den Consulent, door den Kerkeraad der Hervormde Gemeente geformeerd de volgende, alphabetisch gestelde, nominatiën van Predikanten:

Twaalftal:

N. BEETS, Th. Dr., Pred. te *Heemstede*. J. P. BRIËT, Pred. aan *de Meern*. J. J. SPRENGER VAN EIJK, Pred. te *Hilvarenbeek*, c. a. U. P. GOUDSCHAAL, Pred. te *Scheemda*. H. W. HEMMES, Pred. te *Wanneperveen*. W. H. HOUËL, Pred. te *Groote Lindt*, c. a. A. C. C. DE JONGH, Th. Dr., Pred. te *Waardenburg*, c. a. M. H. A. VAN MEURS, Pred. te *Gendringen*. c. F. J. PAPE, Pred. te *Heusden*. R. A. SOETBROODT PICCARDT, Th. Dr., Pred. te *Pijnacker*. P. D. SCHOUW SANTVOORT, Pred. te *Bennekom*. G. D. J. SCHOTEL, Th. Dr., Pred. te *Chaam*, c. a.

Zestal:

BRIËT, SPRENGER VAN EIJK, HEMMES, HOUËL (met het lot tegen SANTVOORT) SOETBROODT PICCARDT, SCHOTEL.

Drietal:

SPRENGER VAN EIJK, SOETBROODT PICCARDT, SCHOTEL.

En is daaruit beroepen, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer G. D. J. SCHOTEL, Th. Dr., Pred. te *Chaam*, c. a.

TILBURG, 21 Junij. Heden ontving de Kerkeraad het berigt, dat Ds. G. D. J. SCHOTEL, Th.

Digitized by Google

Th. Dr., het op zijn Wel Eerw. uitgebragte beroep had aangenomen.

UITWIJK. Zie Nov. 1844.

SPRANG vakant. Zie Junij 1844.

HEUSDEN.

WOUDRICHEM, den 28 Junij 1846. Onze Leeraar, in het najaar van 1845 vreezende door doofheid niet in staat te zullen zijn om verder zijn dienstwerk, zoo als het behoort, waar te nemen, benoemde, onder goedkeuring van het Klassikaal Bestuur van *Heusden*, tot hulpprediker den Wel Eerw. Heer Q. H. POPPE, Kandidaat onder het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband*, die de predikdienst gedeeltelijk en het catechisatie-onderwijs geheel, met allen lof en ten nutte der Gemeente, heeft waargenomen; en verzocht bij het einde van zijne 40 jarige Evangeliedienst zijn Emeritaat, hetwelk, bij besluit van Z. M. van 11 Jan. 1846, N°. 77, zijn Eerw. verleend is, *salvo honore et stipendio*, ingaande 1 Julij dezes jaars. Heden nam zijn Eerw., bij eene volkomene gezondheid, van ons, van zijne Ring- en Ambtsbroeders, en van allen, die van elders waren bijeengekomen, afscheid, met *Pred.* XII:13, en werd daarna van zijne betrekking als Leeraar dezer Gemeente en Lid van de Klasse van *Heusden* eervol ontslagen, door den daartoe door het Klassikaal Bestuur benoemden Gecommitteerden, Ds. C. D. A. BOESER, in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. J. VAN DUUREN, Pred. te *Sleeuwijk*. Onze geliefde Leeraar geniete de verleende rust nog vele jaren; hij geniete haar in de overtuiging, dat hij CHRISTUS den gekruisten gepredikt heeft, en in de verwachting, dat hij niet te vergeefs werkzaam geweest

weest is tot opbouw en bevestiging van het rijk zijns Heeren.

WOUDRICHEM, 9 Julij. Heden vergaderde de Kerkeraad, onder voorzitting van den Consulent dezer Gemeente, Ds. J. VAN DUUREN. Pred. te *Sleeuwijk*, na verkregene handopening tot het doen eener beroeping.

Op de nominatie waren alphabetisch geplaatst het navolgend twaalftal van Predikanten:

DD. A. J. BOESER, te *Schellinkhout*. B. H. BOMMEZIJN, te *Almkerk*. PH. ROGERS VAN BUUREN, te *Spijk*. G. ALTING BÖSKEN, te *Waddingsveen*. J. L. J. HALLO, te *Nederhemert*. W. H. HOUËL, te *Groote Lindt*. P. HEERBURG SNARENBERG, te *Kruiningen*. J. PH. OTT, te *Groot-Ammers*. Q. H POPPE, Kandidaat tot de H. Dienst onder het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband*. R. A. R. SNETHLAGE, te *Arkel*. B. W. SCHOLTEN, te *Hoogesmilde*, en J. A. TIMMERMAN, te *Engelen* en *Crevecoeur*.

Op het zestal waren geplaatst:

DD. BOMMEZIJN, HALLO, HOUËL, OTT, SNETHLAGE en TIMMERMAN.

Waaruit met algemeene stemmen beroepen is, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. PH. OTT, Pred. te *Groot-Ammers*, aan wien de beroepsbrief heden is toegezonden.

EINDHOVEN.

BLADEL staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

DRENTHE.

ASSEN.

NORG. Zie April 1846.

Digitized by Google

LIMBURG, enz.

BEEK EN GEUL vakant. Zie April 1846.

WAALSCHE KERK.

MIDDELBURG vakant. Zie Dec. 1845.

REMONSTRANTSCHE BROEDERSCHAP.

AMSTERDAM, den 24 Junij 1846. In de vergadering van het Collegie van Professoren en Curateren van het Seminarium der Remonstranten, zijn op heden, na afgelegd peremtoir Examen, tot de Evangeliedienst bevorderd de Heeren J. VAN LEEUWEN en M. COHEN STUART.

ZEVENHUIZEN, den 21sten, en **ZEGWAART**, den 28sten Junij 1846. Op heden nam onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer G. LINDENBERG, bij besluit van Z. M. den Koning, de dato 11 Jan. l.l., N°. 77, *salvo honore*, emeritus verklaard zijnde, naar aanleiding van 1 *Joh.* II : 28 : »*En nu, kinderkens! blijft in Hem; opdat, wanneer Hij zal geopenbaard zijn, wij vrijmoedigheid hebben, en wij van hem niet beschaamd gemaakt worden in zijne toekomst*," afscheid van ons.

Zijn Wel Eerw. herdacht met ons de veelvuldige zegeningen, hem gedurende eene reeks van bijna 40 jaren geschonken, waarvan drie jaren als Proponent te *Nieuwkoop*, *Zevenhuizen*, en *Amers-*

Digitized by Google

Amersfoort, 37 in ons midden, waarvan 30 jaren in combinatie met *Zevenhuizen*.

Al dien tijd heeft zijn Wel Eerw. de predikdienst geregeld kunnen vervullen, tot dat in het verledene jaar een noodlottig toeval hem moest doen besluiten, van zijne Evangeliedienst afstand te doen.

Wij wenschen, dat zijn Wel Eerw. nog lang de ruste moge smaken, welke hem, voor de zoo ijverige en moeitevolle predikdienst, nu is geschonken, en dat het bewustzijn van steeds, naar vermogen, den Heer der Kerk gediend te hebben, hem de noodige onderworpenheid moge schenken in den altoos wijzen wil des Heeren.

EVANGELISCH-LUTHERSCHE KERK.

MONNICKENDAM. Tot rectificatie van vroegere abusivelijke berigten, diene, dat onze Gemeente het derde Eeuwgetijde van LUTHER's dood, op den 18 Febr., plegtig in eene avond-godsdienstoefening heeft gevierd. Onze Leeraar, C. D. VIEHOFF, ging ons daarbij voor, sprekende over *Spreuk. X: 7a. De nagedachtenis der regtvaardigen blijft in zegening.* De talrijke opkomst van de Leden der Gemeente en van die van andere kerkgenootschappen getuigde van de algemeene hoogachting voor den man, die zoo groot was in zijn leven, en zoo groot was in zijn sterven, en wiens naam geen Protestant zonder dankbaarheid uitspreekt. Bij afwisseling werd het lied van LUTHER: »*Een vaste burg is onze God*," aangeheven, dat voor deze gelegenheid opzettelijk was afgedrukt.

Digitized by Google

ROTTERDAM, 25 Junij 1846. LUTHER's driehonderd jarige sterfdag (18 Febr. 1846) is ook bij onze Gemeente plegtiglijk, den daarop volgenden Zondag, herdacht. Maar het strekt ons tot een bijzonder genoegen, te kunnen berigten, dat het ons aanvankelijk gelukt is, het aandenken aan dien merkwaardigen dag nog anders te bestendigen. De Commissie tot het Schoolonderwijs bij onze Gemeente, had reeds vroeger, met dit loffelijk doel, onder de vereischt wordende goedkeuring, bij Gemeenteleden en andere Protestantsche Medechristenen, eene inschrijving tot eene jaarlijksche geldelijke bijdrage geopend, ter uitbreiding van Schoolonderwijs, inzonderheid ten behoeve van nog jonge kinderen. En, dank zij der welwillende medewerking van zoo velen! Die inschrijving is met eene uitkomst bekroond geworden, dat de genoemde Commissie juist op den 18 Febr. l.l., eene zoo weldadige vereeniging voor gevestigd heeft kunnen verklaren, van toen en sedert reeds een *zestigtal* jonge kinderen van mingegoeden op eene bestaande klein-kinderschool heeft kunnen plaatsen, en zich zelfs in het uitzigt verblijden mag, met der tijd tot het bezit van eene eigene Bewaarschool te zullen kunnen geraken. Wie weet, welk een belang de groote Kerkhervormer der 16de eeuw, in het onderwijs der jeugd gesteld, en hoeveel hij zelf er voor gedaan heeft, die zal zeker zulk eene inrigting mede voor de beste vereering zijnes naams beschouwen. Mogt zij, in zijnen geest, op menig kinderhart van den weldadigsten invloed worden, en dus, in de gevolgen, voor velen tot zegen zijn!

PURMERENDE, 12 Julij 1846. Uit een vroeger gemaakte nominatie, is door den Grooten Kerkeraad der Evangelisch Luthersche Gemeente al-

Digitized by Google

alhier, ter vervulling der vakature, ontstaan door het vertrek van den Wel Eerw. Heer J. H. MICHELSEN, naar de Gemeente te *Haarlem*, het volgende drietal geformeerd, als de Wel Eerw. Heeren: A. H. BROENS, A. T. BARBIERS EN J. WILMS, respectivelijk Predikanten bij het Evangelisch Luthersch Kerkgenootschap in de Gemeenten van *Doetinchem*, *Harlingen* en *Brielle*.

En is daaruit op heden beroepen, de Wel Eerw. Heer A. H. BROENS, voornoemd, aan wien dadelijk de beroepsbrief is toegezonden.

ROTTERDAM vakant. Zie April 1846.

BUITENLANDSCH KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

OOST-VRIESLAND.

EMDEN, den 7 Julij 1846. In de Vergadering van den Coetus, op heden werd *pro licentia concionandi*, geëxamineerd de Heer ALLE VAN DER SLUIS, geboren te *Aduard* in *Groningerland*, en komende van de Universiteit te *Halle*. De geëxamineerde kon met gunstig getuigenis onder het getal der Kandidaten opgenomen worden.

BONDA, den 21 Junij. Wij ontvingen heden berigt van den Wel Eerw. Heer KLAASSEN, Pred. te *Rijsum*, dat zijn Eerw. zich bewogen had gevonden, onze beroeping aan te nemen.

RIJSUM staat vakant te worden.

WEENERMOER vakant. Zie Mei 1846.

DIJKHAUSEN EN NEUSTADT GODENS. vakant.

Digitized by Google

KREITS SYNODE DUISBURG.

GARTROP, de vakature van deze plaats, zal eerlang vervuld worden.

VOERDE vakant. Zie Oct. 1845.

KREITS SYNODE WEZEL.

EMMERIK vakant. Zie Oct. 1845.

BELGIE.

ANTWERPEN, den 9 Julij 1846. Overeenkomstig het 11de en 12de artikel der statuten hield de Synode der vereenigde Evangelisch Protestantsche Kerken in *België* op den 24 en 25 Junij binnen *Brussel* hare achtste algemeene vergadering. Na op de gebruikelijkste wijze de vergadering met het gebed te hebben geopend, las de Voorzitter van dezelve, de Wel Eerw. Heer F. DE FAIJE, Pred. te *Doornik*, *Rongij* enz., het gewone jaarlijksche verslag, betreffende de Kerken van *België*, waaruit wij het navolgende mededeelen.

Uit *Antwerpen* wordt daarin berigt, dat de Kerkeraad dier Gemeente zich gedrongen gevoelt, om met dankbaarheid te vermelden, dat de belangstelling in de openbare eeredienst meer en meer zich op de onbedriegelijkste wijze vertoont. Hetzelfde wordt aangaande de Gemeente van *Brussel* medegedeeld. Verder bevatte het verslag aangaan-

Digitized by Google

gaande *Antwerpen* het berigt, dat de aankoop van een nieuw Orgel, in welks bezit de Gemeente zich sedert den aanvang dezes jaars verheugt, en dat zoowel in kracht en welluidendheid, als in volheid van toon het vorige verre overtreft, niet weinig ter verbetering van het kerkelijk gezang bijdraagt, en dat de Hoogduitsch-Fransche school, onder bestuur van den Heer HOLTHAUSEN, aanvankelijk reeds vele vruchten draagt.

Aangaande de Gemeenten van *Dour*, *Paturages* en *Bergen*, wordt berigt, dat de school van eerstgenoemde Gemeente voortdurend stof tot dankbaarheid oplevert. Intusschen bestaan er geene geringe zwarigheden, om deze gewigtige en heilzame inrigting in stand te houden. Daartoe wordt 's jaarlijks eene som van 12 à 1300 franken gevorderd, terwijl de inkomsten alle te zamen genomen en daaronder nog eene gift van de Gustaaf-Adolph's Stichting van 400 franken, in het verloopene jaar slechts 1000 franken bedroegen. Wat de Bijbel- en Tractaatverspreiding door de leden dier Gemeente aangaat, wordt berigt, dat in de laatste zeven maanden 277 Bijbels en ongeveer 5000 tractaatjes in een honderdtal Gemeenten zijn verspreid, en dat alleen gebrek aan geld dit belangrijke werk voorloopig heeft kunnen stuiten.

De Kerkeraad der Gemeente van *Gent* gevoelt zich, eveneens als die van *Brussel* en *Antwerpen*, gedrongen, om met dankbaarheid te vermelden, dat de openbare eeredienst bij voortduring getrouw door de leden der Gemeente wordt bezocht, dat het getal der kinderen, die de school der Gemeente bezoeken, nu reeds tot het getal van 87 is opgeklommen, en dat het Stedelijk Bestuur aan de Gemeente tot instandhouding van de openbare eeredienst en tot tegemoetkoming in kosten van

Digitized by Google

woning des predikants, eene jaarlijksche toelage van 500 francs had toegekend.

De Kerkeraad van *Luik* zich op het verslag des vorigen jaars beroepende, gaf te kennen, dat de toestand der Gemeente nog dezelfde was.

Aangaande de Gemeente van *Maria Hoorebeeke*, werd berigt, dat de Gemeente aldaar door den dood van den onderwijzer SCHRAMMEIJER een groot verlies geleden had, doch dat intusschen de Kerkeraad der Gemeente voorzien had in het onderwijs der jeugd. Zulks evenwel op eene wijze, dat slechts voorloopig zijn kan. — Dat vervolgens de armoede in den winter daar ter plaatse zeer groot was geweest, en het der Gemeente niet mogelijk zoude geweest zijn, om in de menigvuldige behoeften te voorzien, ware het niet dat de milddadigheid van hare broeders uit *Noord-Nederland*, ter harer beschikking giften hadden daargesteld, welke tot leniging der armoede in den afgeloopenen winter veel hebben bijgedragen.

Uit de Gemeente van *Doornik Rongij* wordt gemeld, dat de verspreide Protestanten over vijf verschillende Gemeenten op vier mijlen afstands van *Doornik* zich hadden verstaan, om gezamelijk te voorzien in de kosten van een lokaal, waar de Predikant van *Doornik* Godsdienstoefening houdt. Dat de school van *Rongij* bij voortduring goede en gezegende vruchten oplevert, doch tevens, dat aldaar ook de grootste zwarigheden bestaan, om deze nuttige inrigting in stand te houden, zoodat de Gemeente daartoe bij voortduring de hulp van hare Belgische en uitlandsche broederen in den Heere behoeft. Ook hier heeft de Gustaaf-Adolph Stichting, door eene gift van 400 francs, hare Christelijke belangstelling getoond in het lot dier Gemeente.

De

Digitized by Google

De Gemeenten van *Verviers*, *Hodimont* enz. berigtte door den mond van den Voorzitter der Synode in dat verslag, dat zij in het afgeloopene jaar twee nieuwe Gezangboeken had ingevoerd, het Elberfelder voor de Hoogduitsche, en le reeueil de Paris voor de Fransche dienst, en dat zij tegenwoordig, zoowel door toelagen der Regering en der Provincie, als door bijdragen der leden der Gemeente in staat is gesteld om hare Kerk te herstellen, waarvan de werkzaamheden op den 2 Junij ll. een aanvang hebben genomen. Deze Gemeente heeft voor het overige nog in de behoefte van eene school te voorzien, voor welke helaas! tot nu toe niets is kunnen gedaan worden.

Omtrent het Comité d'Evangelisation werd aan de vergadering medegedeeld, dat Ds. THALHEIM sedert 12 Oct. l.l. te *Mechelen* met vrucht werkzaam was, en dat genoemde Ds. THALHEIM de vreugde smaakt van ook Catholieken in de waarheden des Evangelies te kunnen onderwijzen, en van een' hunner tot de openlijke belijdenis van dezelve te zien overgaan. Verder berigtte ons de Voorzitter, dat de pogingen van het Comité, om ook te *Ostende* eene dienst te openen, tot nu toe met geen gunstig gevolg waren bekroond. -

Na het aanhooren van dit verslag ging de vergadering tot hare gewone werkzaamheden over, en werd dezelve, nadat de Wel Eerw. Heeren DD. P. DE FAIJE, S. SPOERLEIN, J. A. STOOP, Predikanten te *Doornik* en *Antwerpen*, als Praeses, Vice-Praeses en Scriba van de Synode voor het volgend jaar waren herkozen, en als leden voor het Comité d'Evangelisation, behalve bovengenoemde Heeren, de Wel Eerw. Heeren KONINGSBERGER, Pred. te *Maria Hoorebeeke*, L. H. W. KÖSTER HENKE, Pred. te *Gent*, H. LESCHORN

Digitized by Google

en C. A. GROUSSIER, Ouderlingen der van *Verviers* en *Antwerpen* waren be dankzegging door den Voorzitter gesl

---

CORRESPONDENTIE

Het opstel over *verdraagzaamhe dienstige*, en het dichtstuk: *zuc tina*, zullen geplaatst worden; gel *merkingen* over *Luk.* XVI; 8, 9.

De dichtregelen op *eene* 25 *j bediening* van enz., schijnen ons geslaagd te zijn.

Hetgeen M. D. V. verzoekt, volbrengen, dewijl het denkbe medegedeeld, en bij de ontwil bezwaren zou opleveren. M. op, en zende het dan ter beoo

Digitized by Google

Naamlijst der DD. Kandidaten, bij de Hervormde Kerk, met aanwijzing, onder welke der Provinciale Kerkbesturen hun Eerw's. geëxamineerd zijn.

GELDERLAND.

C. A. Moot.
J. Troste.
J. C. Römer, Hulpprediker te *Hakendorp*.
J. A. K. F. Revel.
F. J. W. Zimmerman.
W. A. van Diest.
J. P. Schilt.
H. W. Rombach.

ZUID-HOLLAND.

G. J. C. Harmsen.
P. Wijnsouw.
A. W. Vermeij, Hulpprediker te *Amsterdam*.
H. Hiebink, Directeur van het Zendelings-Instituut te *Rotterdam*.
B. Elferink.
T. J. van Griethuijsen, Th. Dr.
J. K. van der Wulp.
H. Berghege, Az.

NOORD-HOLLAND.

A. R. Hoetink.
J. P. van der Meer de Wijs, Th. Dr.
G. H. Dwars.
A. W. van Campen.
A. Hage.
C. J. François.
C. Giltay, P. Az.

ZEELAND.

D. van Leeuwen.
A. Meursinge, Leeraar aan de Koninklijke Academie te *Delft*.
D. van den Berg.

P.

Digitized by Google

P. H. Pottum.
A. C. Bredius.
P. E. van Driest.
L. Rietberg.
G. Wetsels.
P. Kiel.
W. C. Meijer.
J. C. Fraissinet.
W. H. Mirandolle.
G. J. Zijnen.
H. P. Berlage.
H. C. N. van Amerom.

UTRECHT.

J. J. Lepping.
H. D. Bonebakker.
A. van den Ham van Heijst.
J. van Kesteren.
J. Boele.
C. H. van Dam.
D. C. Pleijte, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. Rector te *Zalt-Bommel.*
P. C. Farret.
P. A. Hajenius.
J. W. Nijenhuis.
H. E. Stenfert Kroese.
P. R. Hugenholtz.
A. Basterd le Coultre.

VRIESLAND.

H. van der Helm.
K. H. B. Haselhoff Roelfsema, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. Rector te *Zevenaar.*
R. Ens.
J. A. Gratama.
G. D. Steringa Kuijper, Hulppr. te *Opijnen.*
W. Hoffmann.
A. G. Rijkens.

A.

A. N. Brouwer Huisinga.
J. H. Dinckgreve.
B. Bolleman van der Veen.
P. Boeles, Jr.
R. M. J. Wijbelingh.
J. Luining Speckman.
A. B. van Kuijk.
H. Blaauw.
J. Abresch.

OVER-IJSSEL.

J. van Soelen.
C. Ribbius.
J. E. G. Landré.
A. L. van Woerden.
P. J. J. Roos Schregardus.
M. D. de Bruyn.
J. C. Verloren.
J. J. Bos.
W. A. van der Linden.
L. de Visser.
F. W. J. Kaakebeen, Hulppr. te *Amstelveen.*
E. W. Petersen.
E. H. Tenckinck.
J. ten Kate.
J. H. Hobus.
A. van IJsendijk.
B. C. Slapert Kuitert.
A. A. A. Molhuysen.

GRONINGEN.

E. H. Groenman.
H. Dijkema.
C. J. Abresch.
J. Engelsma Mebius.
J. Cromhout.
F. J. Wichers.
T. F. Stuivinga.

W.

Digitized by Google

W. Boekhoudt.
B. J. Riedel.
J. A. Westenbrink Middelveld.
C. Muller Sissingh.
H. van Allen.
J. Alingh Prins.

NOORD-BRABAND.

H. C. van Doorn.
J. J. Boele,
J. H. Coenraadts.
E. C. van der Zaag.
D. C. Thomkins, Adjunct-prediker te *Amersfoort*.
F. H. Fynje.
R. R. Hirschig, Phil. Th. Mag. Litt. Hum. Dr.
W. A. Hirschig.
E. Enklaar, Hulpprediker te *Bussem*.
J. W. Lem, Hulpprediker te *Numansdorp*.
M. J. van Visvliet.
J. Suringar.
Q. H. Poppe.
H. M. H. Stroes.
P. A. M. Faassen de Heer.
W. B. H. van Tright.
G. Kruijs.
J. van Vloten, Th. Dr.
H. A. C. Denier van der Gon.
J. F. Corstius.
T. N. Berlage.
H. W. Tydeman, Jr.
J. F. van Dura.
C. J. Badon van den Berg.
W. J. O. Sluiter.
J. Hooykaas Herderschee.

DRENTHE.

G. Okken Dreesman.

A.

Digitized by Google

A. Okken Dreesman.
A. Leemhuis, H. G. fil. Herm. et Ger. fr.
J. Eemten.
Æ. W. Begemann, S. H. A. fil. Hulpprediker te *Dordrecht*.
J. Taapkens, P. fil.
W. van der Tuuk, G. W. G. fil.
J. H. Seemerink.
E. Tonkes, P. E. cogn.
E. Lasonder.
W. Driesman.
K. Hofkamp.
P. Cremer.
H. J. C. Bekenkamp, Alb. fil.
H. Versteegh.
A. L. Gastmann.
J. Cannegieter, H. G. fil.
U. J. Huber.
C. J. Tichelaar.
L. Kylstra.
B. F. Brugsma.
J. Eisveld Bosch.
R. Middendorp.

Naamlijst der DD. Kandidaten, onder het ressort der Waalsche Commissie.

N. J. Franchimont.
J. A. Hoorn.
P. H. E. Schusler.
M. Spruit.
J. H. Gerlach, Abr. fil.
J. G. E. Schusler, Litt. Dr.
J. H. de Greef, Th. Dr.
C. J. Brutel de la Rivière.

Naam-

Digitized by Google

Naamlijst der DD. Kandidaten, die in het tweede vierdedeel van het jaar 1846 tot Predikanten beroepen of overleden zijn.

H. W. BRUINS, te *Gaast* en *Ferwoude*.
H. G. BUDDE, te *Markelo*.
T. J. VAN DER RIET, } Naar de *Kaap de Goede Hoop*.
H. L. DE VILLIERS, }
C. VAN HEUSDEN, overleden.
J. DOORENBOS, te *Oudelande*.
W. SCHEFFER, te *Amstelveen*.
H. W. WITTEVEEN, te *Ermello*.
J. G. BLAAUW, te *Noorden*.
A. DIEMONT, Th. Dr., te *Langerak*.
J. G. SCHUURING, te *Rockanje*.
G. J. VAN DER MAATEN, te *Kwadijk*.
A. C. STUCKI, naar de *Kaap de Goede Hoop*.
J. C. FISCHER, te *Ureterp* en *Siegerswoude*.

Naamlijst der DD. Kandidaten, bij de Evangelisch Luthersche Kerk.

A. G. A. Gebing.
I. H. M. Zimmerman.
J. B. Roll, dienstdoende te *Amsterdam*.
J. J. H. Bange, dienstdoende in de filiaal Gemeente te *Leerdam*.
B. N. Matthes, Adjunct-Directeur van het Zendelings-Instituut te *Rotterdam*.
J. R. Eilers, dienstdoende in de filiaal Gemeente te *Heusden*.
J. D. Siegmund, Jr., Hulpprediker te *Delft*.
J. H. Brandes, dienstdoende in de filiaal Gemeente te *Workum*.
A. D. Loman, Nederduitsch Hulpprediker te *Maastricht*.

Naam-

Digitized by Google

Naamlijst der DD. Kandidaten, bij de Herstelde Evangelisch-Lutherische Kerk.

H. Joosten.
F. Braakman.

Naamlijst der DD. Kandidaten, bij de Remonstrantsche Broederschap.

J. van Leeuwen.
M. Cohen Stuart.

Naamlijst der DD. Kandidaten (Buitenlandsche) bij de Hervormde Kerk.

OOST-VRIESLAND.

G. O. Dreesman.
A. W. Driemeier.
F. Diddens.
H. R. Wahnbäck.
J. G. Billker.
H. G. Eekhoff.
W. Aeils.
D. Oijlam.
A. van der Sluis.

GRAAFSCHAP BENTHEIM.

M. J. Iken.
G. W. Drees.

NB. *Zoo er in deze Naamlijst der DD. Kandidaten iets abusiefs mogt geplaatst zijn, verzoekt men daarvan opgave te doen, bij de Uitgevers dezer.*

Digitized by Google

BERIGT.

De Ondergeteekende verzoekt mits deze alle de genen, die in de rigtige betaling hunner *Quota's* voor de Klassikale Weduwenbeurs van *Zuid-* en *Noord-Beveland*, achterstallig gebleven zijn, ten spoedigste hunne verschuldigde bijdragen aan te zuiveren; met kennisgeving, dat, volgens het genomen besluit, gegrond op Art. 3 van het Reglement, de *Quota's* blijven verschijnen op 1 April, maar althans zullen moeten betaald zijn, met Junij telken jare, en anders niet kunnen ontvangen worden, dan met bijbetaling van de boete, zijnde *f* 1,30.

Goes, W. L. OOSTERBEE,
1 Julij 1846. *Q. V.*

ERRATA.

In het Schoolberigt van *Enkhuizen*, dd. 22 Sept. 1845, geplaatst in de *Boekzaal* van April j. l., is abusivelijk de naam van H. DE RINGH, tusschen dien van J. TH. POOL en dien van M. VAN DELDEN, alsmede met een prijs begiftigde, uitgevallen.

LE-

Digitized by Google

LEVENSBERIGT.

Ds. CORNELIS SCHIETEKATTE werd geboren te *Middelburg*, op den 22sten October 1764. Zijne moeder reeds vroeg verloren hebbende, doorworstelde hij eene zeer ongelukkige kindsheid, tot dat de broeder zijns vaders hem tot zich nam en voor hem zorgde. Grooten lust in de beoefening der wetenschappen hebbende, ontving hij op de Latijnsche school te *Zalt-Bommel* het eerste onderwijs in de Latijnsche en Grieksche talen. Vervolgens studeerde hij op de Hoogeschool te *Groningen*, vooral het onderwijs van de Hoogleeraren CHEVALLIER en KUYPERS genietende. Eerst het plan beraamd hebbende, om als Predikant voor de Oost-Indische Kerken te studeren, en daartoe door de O. I. Compagnie in staat gesteld, moest hij later, om zijne zwakke gezondheid, van dat plan afzien. Aldus in zijne verwachting teleurgesteld, werd hij, na Proponent geworden te zijn, onder de Klasse van *Zalt-Bommel*, op den 25sten November 1792 te *St. Philipsland* bevestigd. Van hier vertrok hij, na voor de beroeping naar *Hoedekenskerke* bedankt te hebben, op den 10 Julij 1797 naar *Gapinge*, waar hij slechts ruim een jaar vertoefde; eene beroeping naar de Gemeente van *Meliskerke* aangenomen hebbende, waar hij op 18 November 1798 bevestigd werd. Aldaar bleef hij bijna vier jaren, doch de Gemeente te *St. Anna ter Muiden* hem begeerende, vertrok hij derwaarts op den 3den October 1802. Hier bedankte hij voor eene beroeping naar *Schoondijke*, die hij later evenwel aan-

Digitized by Google

nam, afscheid predikende 20 Januarij 1805. Te *Schoondijke* werd hij in het jaar 1807 Praeses van de consistoriale Kerk van *IJzendijke*, en bleef hij in die betrekking tot aan de reorganisatie van het Hervormd Kerkgenootschap in *Nederland* ten jare 1816. Te *Schoondijke* vierde hij mede, 25 November 1817, eene dubbele plegtigheid; zijne vervulde 25-jarige predikdienst namelijk in vijf verschillende Gemeenten, en zijne vijf en twintig jarige huwelijksvereeniging met Mejufvrouw JANTJE MEIJER. Na 42 jarige predikdienst, werd hij door Z. M. den Koning, op den 1 Januarij 1835, Emeritus verklaard, en vertrok hij, zijne huisvrouw overleden zijnde, naar *Middelburg*, waar hij de dagen zijner ruste genoegelijk doorbragt. Op zijnen 78 jarigen leeftijd gevoelde hij zich nog opgewekt, aan zijne 50 jarige predikdienst te gedenken in het heiligdom zijner tweede Gemeente, het nimmer door hem vergetene *Gapinge*, sprekende nog met jeugdig vuur over *Ps.* CXVI: 12. Op 22 October 1844 mogt hij nog in vollen welstand zijn 80ste levensjaar volbrengen. Nu was evenwel het einde zijns aardschen levens nabij. Na eene ongesteldheid van bijna 3 weken overleed hij zeer onverwacht op Zondag 18 Januarij 1846, dankbaar en tevreden in dien Hemelschen Leidsman en Vriend, die hem, naar zijne eigene dikwijls herhaalde betuiging, zooveel goeds en zoo weinig kwaads had toegeschikt. Zijn stof ruste in vrede!

(*Het vervolg der Levensberigten in de volgende maand*).

LET-

Digitized by Google

LETTER-NIEUWS.

De Boekhandelaren de Erven de Wed. F. G. Onder de Linden en S. J. Prins, te *Amsterdam*, geven uit en hebben alom verzonden:

Tweetal Leerrödenen, door C. van Schaick, Predikant te *Dwingeloo*, uitgegeven ten voordeele van de bewoners van *'t Hollandsche Veld*. *f* 1,00.

Het goede oogmerk dezer uitgave, zijnde het oprigten eener Kerk en Pastory in bovengemelde Gemeente, doet de Uitgevers vertrouwen op eene ruime deelneming in deze onderneming.

Door den Boekhandelaar S. E. van Nooten, te *Schoonhoven*, is op heden uitgegeven en verzonden:

BIJDRAGEN TOT BEVORDERING

VAN

BIJBELSCHE UITLEGKUNDE,

VERZAMELD DOOR

B. VAN WILLES

EN

J. AB UTRECHT DRESSELHUIS.

4e deel, 2de stuk. Prijs *f* 2. (De 4 deelen te zamen *f* 16.)

Dit stuk bevat bijdragen, behalve van de verzamelaars, van de Wijs, te *Schoonhoven*, Fockens, te *Twijzel* en *Kootben*, Prof. van Hengel, te *Leiden*, Paré, te *Elburg*, S. Piccardt, te *Pijnacker*, van Leeuwen, te *O. L. Vrouwepolder*, en Klinkenberg, te *Wassenaar*.

Digitized by Google

Bij denzelfden Uitgever zijn nog eenige Exemplaren voorhanden van:

H. van Heijningen, *Bijbeloefening over de drie brieven van* Johannes, à *f* 1,90.

J. Chanisse, *Leerredenen bij bijzondere gelegenheden uitgesproken*, à *f* 1,50.

D. Dordes, *Onderzoek naar het personeel bestaan van den Heiligen Geest*, à *f* 1.

Bij den Boekhandelaar P. van Zweeden, te *Groningen*, is uitgegeven en alom op bestelling te bekomen:

Kleine Gebeden voor Kinderen, een geschenk van Moeder. 5 Cents, de 25 Exemplaren *f* 1,00.

Bij C. F. Stemler, Boekhandelaar te *Amsterdam*, is uitgegeven en alom verzonden:

P. Koster, *Adolf van Meliskerke, bij het beleg van Middelburg*, 2 deelen, met vignet. *f* 4,90.

Karakterschetsen en bijzonderheden van eenige Mannen en Vrouwen uit de geschiedenis, met gegraveerde plaatjes, kl. 8vo. *f* 1,50.

Evangelisch Onderwijs. *f* 0,20.

Debiteert met goed succes:

Ch. Lever, *Lotgevallen van* Jack Hinton, uit het Engelsch, met platen, 2 deelen, gr. 8vo. *f* 7,50.

Bij den Boekhandelaar W. H. van Heyningen, te *Utrecht*, is verzonden:

DE TROOST VOOR TREURENDE OUDERS.

f 0,60.

Inhoud. Troost voor treurende Ouders, die Kinderen verloren hebben. — Die zich over gebrekkelijke Kinderen bekommeren. — Die over het wangedrag hunner Kinderen zich bedroeven. — Schoone plaatsen uit

een

Digitized by Google

een Leerrede van VAN DER ROEST. — Stichtelijke Poëzij bij het verlies van Kinderen.

II. *Bestellingslijst* op een werk, getiteld:

HERVORMERS VOOR DE HERVORMING,

in *Duitschland* en de *Nederlanden*,

VAN

Dr. C. ULLMANN,

uit het Hoogduitsch vertaald,

DOOR

G. P. KIST VAN HEYNINGEN.

Vooral zij, die zich het werk van Ds. TER HAAR hebben aangeschaft, zullen deze Levensschetsen met genoegen ontvangen, daar in dit werk de oorsprong en langzame toenadering tot de gezegende Kerkhervorming in het helderste licht worden geplaatst, zoodat hetzelve met genoemd werk als het ware een geheel uitmaakt.

Voor de Inschrijvers zal dit werk de prijs van *f* 4,50 niet te boven gaan.

Ter Boek- en Plaatdrukkerij en Linieerfabriek van Ipenbuur en van Seldam, te *Amsterdam*, ziet heden het licht:

C. E. VAN KORTSVELD, *de Vriend der Kranken*, een Bijbelsch Huisboek vóor de ziekenkamer, 2de druk, gr. 8vo. 320 pag. *f* 3,25.

Dit werk zal wel geene nadere aanprijzing behoeven, daar de naam des Schrijvers genoegzaam tot waarborg strekt, voor de waarde van dit zoo hoogst belangrijk werk, niet alleen voor de ziekenkamer, maar ook voor een Christelijk Huisboek in gezonde dagen, bij uitnemendheid geschikt.

Digitized by Google

DE HUIS-DOCTOR,

of Handboek, bevattende alle Geneeskundige raken, met de Recepten, door Professor A. IJsbij, Professor H. Bosscha, Dr. M. G. Timmers Verhoeven en Apoth. D. Blankenbijl. Dit Werk, dat in een zwaar Boekdeel van 936 bladzijden compleet is, schrijft de beste middelen voor, tegen de meest mogelijke menschelijke kwalen. Hetzelve heeft tot heden *f* 7,20 gekost, maar wordt thans het Publiek voor slechts *f* 3,60 aangeboden, door Blussé en van Braam, te *Dordrecht* en alom.

A. ter Gunne, *te Deventer*, heeft uitgegeven en alom verzonden:

PLEITREDE,

gevoerd voor de Arrondissements-Regtbank te *Zutphen*,

door

Mr. *J. VAN DIJK*,

van wege Mr. F. G. Nieuwenhuis, tot inlichting van diens hooger beroep, van een vonnis van den Ed. Achtb. Heer Kantonregter van *Zutphen*, waarbij was toegewezen de eisch van

COLLEGIE VAN KERKVOOGDEN DER HERVORMDE GEMEENTE

in genoemde stad, strekkende dat de Heer F. G. N. zou worden veroordeeld tot de betaling van zekere som, als boete, ter oorzake van zijne weigering om te aanvaarden

DEN POST VAN DIAKEN BIJ DIEZELFDE GEMEENTE.

Prijs *f* 0,60.

Voorts:

I. A. de Jager, *Nalezing op het Glossarium van Prof.*

Digitized by Google

Prof. Lulofs, *Handboek van den vroegeren bloei der Nederl. Letterkunde.* (Aanhangsel op de Verscheidenheden). *f* 0,50.

II. Kobe, *Reizen in Ierland*, 2 deelen, met vignet en platen. *f* 7.50.

Dit hoogst belangrijk werk van den zeer gunstig bekenden Tourist, zal, na hetgeen de Recensent 1846, N°. 5, enz, er van gezegd heeft, wel geene verdere aanbeveling noodig hebben.

III. de Waaren, *Engelsch Indië in* 1843, 2 deelen. *f* 6,65.

Dit werk bevat een even fraai als belangrijk tafereel van de Engelsche magt in *Indië*, en is onmisbaar voor elk, die de groote gebeurtenissen, aldaar dezer dagen voorgevallen, juist wenscht te kennen. De hoogst merkwaardige aanprijzing van dit werk, door Eugène Sue, (in zijn *Juif Errant*) zal genoegzaam zijn om er de hooge waarde van aan te toonen.

IV. *Dichtwerken van* Jacob Cats, naar de behoeften van den tegenwoordigen tijd; opgedragen aan H. M. de Koningin, met een Voorberigt van den Hoogleeraar M. Siegenbeek. Met plaatjes, 2 deelen. Bij inteekening ieder deel *f* 2,50.

V. Dr. J. J. Pennink, *Natuur- en Zedekundige Gezondheidsleer*, voor den beschaafden stand, vooral voor zwakken en ziekelijken. *f* 1,25.

VI. Chaillé (Honoré), *over de Ligchamelijke Opvoeding van jonge Kinderen*, van de geboorte tot aan het spenen. Een Handboekje voor Verloskundigen, Moeders en Zoogsters, naar het Fransch, door N. B. Donkersloot en G. Rombouts. *f* 0,60.

VII. ——————— *Praktisch Handboek der Verloskunde*, met 216 in den tekst gevoegde plaatjes. Een door den Koninklijken Raad voor het openbaar onderwijs aangenomen werk. Uit het Fransch, door dezelfden, 2 deelen. *f* 6,75.

Digitized by Google

Bij J. M. E. Meijer, te *Amsterdam*, ziet het licht en is alom verzonden:

HANDLEIDING TOT BEOEFENING

VAN HET

NOTARIS-AMBT,

ingerigt voor jonge Lieden, en tevens geschikt voor

KANTOORGEBRUIK,

DOOR

TH. VAN UIJE PIETERSE,

Kandidaat-Notaris te *Goes*.

Prijs *f* 4,25.

Dit werk bevat, behalve een geschikte leidraad tot zelfoefening, de voornaamste Resolutiën, Decisiën, enz., betrekkelijk de Wetten op het Notaris ambt, Zegel, Registratie en Hypotheken; verwijsingen naar de betrekkelijke Wetsbepalingen; eenige bepalingen betreffende de Gemeenschap van Goederen, volgens de Oud-Hollandsche en Fransche Wetgeving; de Wetten op het Notaris-ambt, de Successie, enz.; in derzelver geheel en verdere bijlagen: — waarom men vermeent hetzelve zoowel aan Beoefenaars als Uitoefenaars van het Notaris-ambt te mogen aanbevelen.

Bij H. Höveker, te *Amsterdam*, is uitgegeven:

JOHN NEWTON's *Nalatenschap. Brieven aan onderscheidene Vrienden*, ten vervolge op de *Cardiphonia en Omicron*, van denzelfden Schrijver, Aflev. 1—9. Prijs *f* 4,60.

Met nog eene Aflevering, welke weldra zal volgen, is dit werk kompleet.

Briefwisseling tusschen JOHN NEWTON en HANNAH MORE. *f* 1,20.

De

Digitized by Google

De Boekhandelaren Johs. van der Hey en Zoon, te *Amsterdam*, hebben alom verkrijgbaar gesteld:

DE VLIEGER,

Nalatenschap van *JEAN PAUL*,

uit het Hoogduitsch, door

Dr. *JOSEPH OLIVIER JOSSET.*

Een deel kompleet, in gr. 8vo., met *op staal* gegraveerde titel en vignet. *f* 3,40.

J. A. M. MENSINGA,

LUTHERS STERFDAG,

Eene Leerrede, in gr. 8vo. *f* 0,25.

P. Engels, te *Leiden*, geeft heden uit:

Tableau de la Litterature française arrangé dans un ordre Chronologique. *f* 1,20.

Tableau Synoptique des auteurs français. *f* 0,30.

Mr. A. J. J. Baer, *Ethnographische en Synchronistische tabellen der Oude Geschiedenis.* *f* 1,00.

Dezelve op Linnen in Etui. *f* 1,40.

Tafel der meest gebruikelijke Griekische Verba. *f* 0,50.

Dezelve op Katoen gedrukt. *f* 0,80.

Tacitus Boekskens, van de geleegenheit, zeeden en volken van Germanië, door P. C. Hoopt. *f* 0,30.

N. G. van Kampen, *geschetst als Mensch en Geleerde.* *f* 0,55.

S. van Diesel, *Verkorte Geschiedenis en Beschrijving der stad* Leiden, met de Platte Grond. *f* 0,90.

Schooluitgave. *f* 0,20.

A. van Leeuwen, *Eerste gronden der Nederduitsche taal.* Tweede veel vermeerderde en verbeterde druk. *f* 0,40.

Als-

Digitized by Google

Alsmede:

L. Egeling, *Opwekkende Toespraak.* *f* 0,35.
——— *Leerrede over Rom.* XI: 5. *f* 0,40.
J. F. van Oordt, *Leerrede over Hand.* IX: 36*a*, 37*b*. *f* 0,50.
T. G. J. Juijnboll, *Sermo de Weijers.* *f* 0,50.
Portrait van den Hoogleeraar N. C. Kist. *f* 1,50 ordinair en *f* 1,80 Chineesch papier.
——— J. F. van Oordt. *f* 1.50 ordinair en *f* 1,80 Chineesch papier.
Géographie du Royaume de Hollande, *à l'usage des Instituts*, (Fransch en Hollandsch). *f* 0,25.
Rekenboek voor de hoogste klasse eener lagere school, uitgegeven door het genootschap *Mathesis Scientiarum Genitrix*, te *Leiden*. *f* 0,45.
Grondbeginselen der Rekenkunde, door hetzelfde genootschap, 1e—4e stuk. *f* 0,30.

Bij H. Höveker, te *Amsterdam*, wordt heden uitgegeven en is alom verkrijgbaar:

HET EERSTE NOMMER VAN DE

VEREENIGING,

CHRISTELIJKE STEMMEN.

Hoofd-Redacteur

O. G. HELDRING.

's Maandelijks wordt van dit Tijdschrift een nummer uitgegeven.

Prijs per Jaargang *f* 6,00.

Inhoud van dit nummer: Over het gestadig protest der wetenschap tegen het staatsregt der Revolutie, door Mr. G. Groen van Prinsterer. — De Christelijke rustdag. — Jagnes Hanapier, door Mr. H. J. Koenen. — Verstand en Hart, door Mr. J. J. L. van der Brugghen. — Mengelingen. — Nieuwe Boekwerken, door J. F. Schimmelpenninck. — Poëzy, door Ds. Nicolaas Berts en Mr. H. J. Koenen.

IN-

Digitized by Google

INHOUD.

BOEKBESCHOUWING.

Bladz.

G. H. VAN SENDEN, Het Geboortefeest van JEZUS. Zestal Leerredenen. . . . . 3.

G. H. VAN SENDEN, Twee dankdagen, de eene voor het gewas des jaars, de andere voor de overwinning bij *Waterloo*, plegtig gevierd in 1845 te *Zwolle*. . . . . 3.

F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, Twaalf preken over teksten uit het O. Testament. . . . . 3.

F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, H. C. MILLIES en J. DECKER ZIMMERMAN, Viertal Feest- en Gelegenheids-Leerredenen, gehouden in de Evangelisch-Luth. Gemeente te *Utrecht*. . 3.

E. J. DIEST LORGION, Leerrede ter bevestiging van Ds. A. T. REITSMA. . . . . 4.

J. R. DE BRUINE, Beschouwing der grootheid van JEZUS, bij het naderen van het Kersfeest. . . . . 4.

F. F. DOMELA NIEUWENHUIS, Geschiedkundig overzigt der predikwijzen in de Ned. Luthersche Kerk. Eene bijdrage tot de geschiedenis der kanselwelsprekendheid in ons Vaderland . . . . . 4.

MENGELWERK.

J. BOUMAN, Korte beschouwingen aangaande eenige weerkundige en landhuishoudelijke bijzonderheden gedurende de jaren 1844, 1845 en een gedeelte van 1846. (*Vervolg en slot van bladz.* 715). . . . . 52.

Ge-

Digitized by Google

INHOUD.

Bladz.

Gedachten bij de beschouwing van den regenboog. . . . . 64.

J. L. ADRIANI, De matigheid van CYRUS of KORES. . . . . 73.

De wegwijzer naar den Hemel. (*Dichtstukje*). 78.

School-Nieuws. . . . . 79.

Kerk-Nieuws. . . . . 81.

Correspondentie. . . . . 122.

Naamlijst der DD. Kandidaten. . . . . 123.

Berigt. . . . . 130.

Errata. . . . . 130.

Levensberigt. . . . . 131.

Letter-Nieuws. . . . . 133.

Digitized by Google

BOEKZAAL

DER

GELEERDE WERELD,

EN

TIJDSCHRIFT

VOOR DE

PROTESTANTSCHE KERKEN,

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

Voor AUGUSTUS 1846.

TE AMSTERDAM, BIJ
DE ERVEN D. ONDER DE LINDEN EN ZOON,
op den Singel, tusschen den Blauwburgwal
en de Bergstraat, N°. 221.

MDCCCXLVI.

De prijs is 30 Cents.

Digitized by Google

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

De zegeprual des Christendoms. Geschiedenis van de invoering en uitbreiding des Evangelies door de zendingen. Uit het Hoogduitsch van K. C. G. SCHMIDT, *Conrector en Professor aan de Domschool te* Naumburg, *door* R. P. VERBEEK, *Predikant te* Doorn. *In twee stukken. Eerste stuk. Van de Apostelen tot aan de Kerkhervorming. Te* Utrecht, *bij* J. G. van Terveen en Zoon, 1845. *XII en* 197 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 1,80.

Bij de inzage van dit eerste stuk des voorliggenden boeks, blijkt al aanstonds de waarheid van hetgeen de bekwame Vertaler in zijn kort Voorberigt schrijft, dat de werken, in welke men de geschiedenis van de uitbreiding des Christendoms te schrijven ondernam, doorgaans een' te wijden kring beschrijven, welke uitvoerigheid — zij die ook al bij lange na niet altijd af te keuren, — kostbaar wordt, en den lezer afschrikt. De Naumburgsche Conrector en Professor schijnt dit zeer goed te hebben ingezien, en heeft die klip op eene hoogst prijzenswaardige wijze trachten te vermijden, als hij beknoptheid met zaakrijkheid verbindt, en aan het een en ander een behagelijken vorm weet toe te voegen. In zijne Voorrede geeft

Digitized by Google

hij verslag van de aanleiding tot en het belang van dit werk; tevens eene opgave vermeldende der bronnen, uit welke hij putte. Hij stelt zich voor, om in twee hoofd-afdeelingen de geschiedenis der invoering en uitbreiding des Evangelies door de zendingen, te beschrijven. De eerste loopt van de eerste verkondiging des Evangelies door de Apostelen, tot aan de Kerkhervorming door LUTHER en zijne medestanders: zij beslaat de ruimte van dit eerste stuk. Eene uitvoerige en allerbelangrijkste Inleiding, die den lezer het regte gezigtspunt aangeeft, gaat vooraf, waarop volgt de indeeling en behandeling van de geheele geschiedenis, welke de Schrijver zich heeft voorgesteld, in zes tijdvakken. Het *eerste* derzelve bevat de eerste eeuw van onze tijdrekening, en mag het *Apostolische werk* worden genoemd, eindigende met den dood van den laatsten alle anderen overlevenden Apostel JOHANNES; het *tweede* de volgende twee eeuwen, tot aan CONSTANTIJN *den Grooten* (323); het *derde* loopt tot aan KAREL *den Grooten*, of tot aan het begin der IXe eeuw; het *vierde* tot aan LUTHER en de Kerkhervorming, of tot aan het begin der XVIe eeuw; het *vijfde* tot aan het begin der XVIIIe eeuw, en het *zesde* van daar af tot op onzen tijd. De *vier* eerste tijdvakken worden in dit eerste stuk afgehandeld. De twee laatsten blijven tot het andere bewaard; waarbij de Schrijver nog belooft, als aanhangsel aan het geheel, een tabellarisch overzigt der voorzl

door

Digitized by Google

door het *Londonsche Bijbelgenootschap* bezorgde en verspreide Bijbelvertalingen te zullen voegen, en de Vertaler, dat hij het zal voorzien met een alphabetisch register van het geheele werk. Referent meent dat ons publiek den Eerw. Vertaler grooten dank verschuldigd is voor de goede keuze der vertaling van zulk een waarlijk goed werk, alsmede voor de wijze, waarop hij zich van zijne taak heeft gekweten. Wie belang stelt in de heilige zaak van CHRISTUS en zijn Evangelie, en zich wil verlustigen in het onderzoek der gangen, welke zij door alle tijden heen heeft gehouden, zonder zich evenwel te vermoeijen of te vervelen, koope en leze dit werkje, dat zich bovendien door een matigen prijs aanbeveelt; en hij zal zich voorzeker geld noch tijd beklagen. Wij verlangen naar het vervolg.

Bijdragen ter bevordering van het Christelijk leven, verzameld door M. A. AMSHOFF *en* W. MUURLING. *Ten voordeele van de geringere volksklasse, om in derzelver geestelijke behoefte te voorzien. Jaargang* 1846. *Eerste Stuk. Te* Groningen, *bij* M. Smit, 1846. *In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 0,40.

Er is — wie zal het ontkennen of betwijfelen, — veel en velerlei geestelijk voedsel; ook wordt het op allerlei wijze en veelzins voor- en toegediend. Op zeer onderscheiden schotels prijken de geregten, geurig en keurig, maar veelal

Digitized by Google

ook zonder reuk of smaak. De spijs is grof en taai en daardoor hard te verduwen, of fijn en malsch, zoodat zij de gevoeligste maagzenuwen niet beleedigt. Deze laatste smaakt altoos en moet op den duur gezocht blijven, in welke kenken ook bereid; hetzij dan uit *Groningen*, *Utrecht*, of elders ons aangeboden. Jammer, — wanneer het vooroordeel al zoo verre is gevorderd, — dat men eerst naar namen of plaatsen vraagt en zoekt, alvorens te willen proeven, hetgeen ons (vaak door eene zeer bekwame en alzins bevoegde hand) wordt opgedischt. Referent hoopt hartelijk, dat dit het geval met het voor hem liggend werkje *niet en nooit* zal zijn. Eene oppervlakkige inzage reeds, en veel meer nog eene naauwkeurige toetsing aan hetgeen, in een' gezonden zin, waarheid en godsdienstzin mag heeten, doet al aanstonds de overtuiging geboren worden dat hier, bij het beoogen van een dubbel weldadig doel, een hooger heilzaam gevolg zij te wachten. Kome het toch in veler handen, opdat bij die klasse van Christenen, wier spijsvertering veelal, door allerlei geestelijk hutspot, zoo ellendig wordt bedorven, eene volslagene *atrofie* blijve voorkomen, die zich zoo vaak op het gelaat vertoont, en zoo hoogst onaangename en verderfelijke uitwerkselen heeft. Vooral leze men: het Christendom beschouwd als de Godsdienst der huiselijkheid; en Christelijke liefde en liefdadigheid. — Moge dit werkje door de Christelijke liefdadigheid in vele

huis-

Digitized by Google

huisgezinnen van eenvoudigen worden verspreid, en ook dit zaadken, op den grooten akker gestrooid, welig opschieten en vrucht dragen!

Het Lutheranisme en de Zwitsersche Hervorming, of het wezenlijk verschil van derzelver eenheid, door J. H. MERLE D'AUBIGNÉ, *Th. Dr., Uit het Fransch. Te* Utrecht, *bij* Kemink en Zoon, 1846. *In gr. 8vo. De prijs is f* 0,50.

Onder deze titel ontvangen wij van den bekwamen MERLE D'AUBIGNÉ eene in de algemeene Vergadering der *Société Evangelique te Genève*, den 6 Junij 1844 uitgesproken, en op voorstel van den Heer F. MONOD, Afgevaardigde der Evangelische Maatschappij van *Frankrijk*, in het licht gegeven redevoering. Na, in zeer beknopte en zeer ter zake dienende Inleiding, zijne stelling te hebben ontvouwd en verklaard, dat de Hervorming en het Lutheranisme één zijn, juist door derzelver verschillen, gaat hij vervolgens de grondtrekken opgeven, welke de Hervormde en Lutherschc Kerk kenmerkend onderscheiden. Hij brengt die tot *zes:* Vooreerst, de Hervormde Kerk legt als grondslag des Christendoms het *beginsel*, waarvan de H. S. het rigtsnoer is, namelijk dat *het woord Gods de uitdrukkelijke regel, het onbepaalde rigtsnoer, de eenige bron des geloofs en des Christelijken levens* is; terwijl LUTHER tot grondslag legde van zijne Hervorming een niet min-

minder eerwaardig, maar geheel ander beginsel: *het geloof*, *de regtvaardiging door het geloof*. — Wijders stelt de Hervormde Kerk, van eene andere zijde, het geloof voor de Kerk. *Waar de Geest is*, *is de Kerk*, dit is het beginsel der Hervormde: *waar de Kerk is*, *is de Geest*, zietdaar het beginsel der Luthersche Kerk. — De Hervormde Kerk heeft zich, al verder, altijd onderscheiden door de Christelijke ruimte, met welke zij niet heeft opgehouden eene broederlijke hand te reiken aan alle genootschappen, welke de deerstukken onzer behoudenis hebben bewaard; zoodat zij, terwijl de sektengeest in verschillende mate de andere belijdenissen heeft bezield, op haar voorhoofd het zegel immer gedragen heeft van de ware algemeenheid. — Zij onderscheidt zich, ten vierde, niet minder door eene ware diepte: zij is niet alleen eene hervorming des geloofs, zoo als het Lutheranisme, zij is ook eene hervorming van het leven; en zij is daarom in het algemeen meer Christelijk. — De Hervormde Kerk heeft, al verder, hetzij in hare beginselen, hetzij in haren voortgang, iets beslissends, hetwelk het Lutheranisme niet heeft. Het beginsel van het laatste was: *in de Kerk te bewaren alles wat niet door Gods woord veroordeeld is*; terwijl de eerstgemelde dit tot grondstelling had: *in de Kerk af te schaffen alles wat niet door Gods woord voorgeschreven is*. Het Lutheranisme is eene *her*vorming van de Kerk, in

de

de Hervormde Kerk is eene *weder*vorming, eene *ré-* en *re*formatie. — Een laatste karaktertrek, eindelijk, ontleent de Schrijver uit het onderscheid, hetwelk bestaat tusschen de beide vereenigingen van Lutheranisme en Hervormden, wat betreft de vrijheid van Kerk of Staat. — Als de Schrijver nu deze grondtrekken ontwikkelt, stelt hij de geschiedenis van vroeger en later tijd met de onderscheiden verschijnselen, welke zij heeft opgeleverd, naast of tegenover elkander over, en besluit, ten laatste, tot die bewonderenswaardige eenheid, welke, bij de grootste verscheidenheid en de tegenstrijdigste rigtingen, doel is en blijft, om eenmaal, ten dage der heirkracht des Heeren, de schitterendste parel te worden van de kroon zijner overwinning. Referent kan de lezing van dit boekske zeer aanbevelen aan allen, wien het om waarheid te doen is.

De Bijbelsche Geschiedenis, naar de behoefte van dezen tijd, geschetst in Voorlezingen voor beschaafden, door CHR. H. KALKAR, *Theol. et Philos. Doct., Hoofdonderwijzer aan de Cathedrale school te* Odensee *enz. Uit het Hoogduitsch vertaald, door* L. S. P. MEYBOOM, *Th. Doct. en Pred. te* Stiens. *Eerste en tweede Deel. Te* Groningen, *bij* J. B. Wolters, 1845. *In gr.* 8*vo. De prijs der beide Deelen is f* 7,20.

Moge het al waar zijn, dat er in ons Vader-

land die behoefte niet bestaat aan hetgeen wij *Bijbelsche Geschiedenis* plegen te noemen; vooral nadat de groote VAN DER PALM in zijn *Bijbel voor de Jeugd* daarvan zulk een schier onnavolgbaar model heeft gegeven; — toch, mag het hier te lande, even als in *Denemarken*, wenschelijk en onmisbaar noodzakelijk worden geacht, de Bijbelsche geschiedenis te behandelen op de wijze, door KALKAR in dit zijn werk gevolgd. Daardoor zal de lust tot onderzoek der hoofdwaarheid aangaande den persoon en de leer van JEZUS CHRISTUS, die in den Bijbel overal op den voorgrond staat, niet weinig worden opgewakkerd, en de Bijbelschatting zelve aanmerkelijk winnen. Want inderdaad, waar reeds aan den ingang des werks, de Bijbel, uit dat standpunt voorgesteld, en in zijne onuitspreekelijke waardij als geschiedboek wordt gehandhaafd, bevattende de geschiedenis der ware Godsdienst, van het Godsrijk en het menschelijk hart, krijgt men al dadelijk een gunstig denkbeeld aangaande den man, die met zulke inzigten en begrippen als schrijver staat op te treden. Die gunstige vooringenomenheid wordt dan ook nergens gelogenstraft of teleurgesteld; en door al de vijfenveertig Voorlezingen heen, die, na eene behoorlijke Inleiding (in de drie eersten), met de schepping der wereld beginnen, en met de hemelvaart van CHRISTUS sluiten, krijgen wij telkens aanleiding genoeg, om gestaafd te vinden hetgeen de Eerw. Vertaler in zijn kort Voorwoord heeft

ge-

Digitized by Google

geschreven, dat de echt Godsdienstige zin, die er bij ten grondslag ligt, de scherpe en niet zelden diepe blik; met welken de Schrijver de geschiedenis beschouwt, zijn boek tot eene hoogst aangename en nuttige lektuur maken. Terwijl, bovendien, de bevattelijke en behagelijke inkleeding en het kennelijk doel om eene proeve te leveren van eene zamenhangende voorstelling der Bijbelsche geschiedenis, in welke derzelver Hoofd, JEZUS CHRISTUS, als zoodanig telkens op den voorgrond treedt, ook bij het meeste verschil van inzigt en opvatting, gereeden ingang moet banen bij zulken, die in den Bijbel *Gods Openbaring in Christus* en alzoo eene kracht Gods tot zaligheid willen vinden. Den geleerden Vertaler komt alle lof toe voor de manier, waarop hij zich van zijne alles behalve gemakkelijke taak heeft gekweten. Ook de typografische uitvoering verdient lof. Jammer maar, dat zulke boeken te hoog in prijs zijn gesteld, om in veler handen te kunnen komen; waardoor niet zelden wordt belet, dat men in de *Bijbelgeschiedenis* de bron zoeke, om er uit te scheppen en zich te verkwikken voor zijn verstand en hart, en alzoo in nadruk te leeren opwassen in de kennis en genade van den Heer JEZUS CHRISTUS!

Be-

Digitized by Google

Beknopte Handleiding bij het Kort Begrip der Christelijke Religie, tevens dienstig tot eenige opheldering van den Catechismus. Voor catechisatiën en huisgezinnen. Ter onderwijzing van eenigzins gevorderden, die Lidmaten wenschen te worden in de Hervormde Kerk. Te Dockum, *bij* B. Schaafsma, 1845. *De prijs is f* 0,20.

In het voorliggend Vraagboekje, waarvan Referent de bruikbaarheid in enkele gevallen geenszins wil betwisten, heeft hij tevens niets gevonden, waarom hij het onder het groot aantal handleidingen, die er tot het catechetisch onderwijs reeds bestaan, niet mede zijne plaats zou willen hebben aangewezen. Voor zich zelve — zonder eenige gevolgtrekking voor anderen, — kent hij echter voor zulken, waarvoor het voorliggende zou moeten dienen, geen beter, beknopter en geschikter, dat even daarom meer aanbeveling in zijn oog verdient, dan het *eenvoudig Onderwijs in de Christelijke leer* enz., door de Commissie van toezigt op het Godsdienstig onderwijs in de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam* uitgegeven. Voor het overige laat hij gaarne ieder zijne wijze van zien en handelen.

De

Digitized by Google

De Zendeling-zaak. Een woord tot oplossing van bedenkingen tegen dezelve, en opwekking tot deelneming aan dezelve. Te Doesborgh, *bij* A. F. H. van Tr. de Bruyn, 1845. *De prijs is f* 0,15.

Onder bovengenoemden titel geeft ons de Doesborghsche Leeraar eene vertaling van een door NESSELMAN in de *Allgemeine Kirchenzeitung*, April 1845, geplaatst opstel, der meer algemeene verspreiding onder onze landgenooten overwaardig. Het is meestal in een' bevattelijken en overredenden toon geschreven, en ademt, bij hooge belangstelling in de heilige zaak, eenen meer dan gewonen ijver om haar voor te staan en te bevorderen. Het worde veel gelezen, en treffe velerzijds doel!

LUTHER's *wederkomst en toespraak aan ons en onze tijdgenooten. Uit het Hoogduitsch. Te* Oudewater, *bij* F. H. Kroon, 1845. *VIII en* 127 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 1,20.

Bij hetgeen de Vertaler „een merkwaardige titel" van het boekske heeft genoemd, heeft Referent aan den inhoud zelve dat merkwaardige niet zoo zeer in het oog springende kunnen bespeu-

ren,

ren, noch de noodzakelijkheid om ook dit product van vreemden op eigen bodem over te planten. De aanteekeningen, die een groot derde van het boek vormen, zijn niet het onbelangrijkste. Voor het overige is het eene stem, die ook bij ons wel eens mag worden gehoord; maar die zich in *Duitschland*, door middel van RONGE, CZERSKI en hunne medestanders luider, en in ons Vaderland waardiger en indrukwekkender deed hooren. Het stichte nut waar het dit kan en mag!

PETRUS TAMBURINI. *Het ware denkbeeld van den H. Stoel. Uit het Italiaansch, door* J. H. VAN BUUL, *Lector aan het R. C. Bisschoppelijk Collegie en Seminarie te* Amersfoort. *Te* Utrecht, *bij* Kemink en Zoon, 1845. *XVIII en* 293 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 2,00.

Een kort levensberigt van den Schrijver, door den Vertaler bij manier van Voorrede vooraf gezonden, doet den lezer al aanstonds besluiten tot de bevoegdheid van den man, wiens werk met deze vertaling op onzen bodem is overgebragt. Wie zich echter, na al wat reeds omtrent dit onderwerp is gezegd en geschreven, zou voorstellen hier iets nieuws en bijzonders te vinden, zal zich, met Referent — zoo hij meent — bedrogen en teleurgesteld zien. Het is, ja, alles op eene grootere schaal ingerigt en breeder ontwikkeld,

Digitized by Google

kold; maar het thema is, gelijk altoos, schoon meer uitgewerkt en gevarieerd, hetzelfde gebleven; de gevolgtrekkingen zijn, gelijk doorgaands, op dezelfde onbewezene en onbewijsbare hypothese gebouwd; en de geheele redenering en uiteenzetting zal weing toebrengen om den Protestant van de onfeilbaarheid, wettigheid en onverwrikbaarheid der regten van den H. Stoel te kunnen overtuigen; of de waarheid der Schrift te verdringen: God heeft HEM (CHRISTUS) gegeven tot een Hoofd boven alle dingen. Ons blijft, behoudens betere overtuiging, het ruim gebied, op hetwelk ons de Heer TAMBURINI rondvoert, nog altoos een doolhof, waar naauwelijks een flauw lampje een flikkerend schemerschijnsel verspreidt, en waaruit wij slechts zurig haken ons los te worstelen, ten einde tot het volle licht en den helderen dag te geraken en onze blijdschap volkomen te maken.

De nagedachtenis van J. LAGERWEIJ, GZ., *gehuldigd bij het Departement* Geertruidenberg *der Maatschappij tot* Nut van 't Algemeen. *Door* B. GLASIUS, *Lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te* Leiden *en Predikant te* Geertruidenberg. *Te* Dordrecht, *bij* H. Lagerweij, 1845. 20 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,25.

Het doet ons goed aan het harte, wanneer de

de nagedachtenis van een brave, op eene zijne waardige wijze, der vergetelheid wordt ontrukt; hoewel wij, van een anderen kant, de vermenigvuldiging van zulke openlijke gedenkteekenen meenen te mogen ontraden. Immers hoe vele brave en waardige mannen, die der maatschappij of godsdienst, of beide tot ware pronksieraden verstrekten; die hun leven en hunne beste krachten aan hunnen pligt en hunne bestemming wijdden, traden af van dit tooneel des bedrijvigen lewens, zonder een lofredenaar te vinden en zonder diem minder te verdienen! Men neme echter deze opmerking voor hetgeen zij is, en drijve haar niet te ver, wijl zij volstrekt van geene bijzondere toepassing is op hem, die het onderwerp der rede van den bekwamen GLASIUS uitmaakte. In hem vond de werkzame LAGERWEIJ een warmen en waardigen lofredenaar; en het moet voor den zoon eene aangename en weemoedige taak zijn geweest, als uitgever dezer lofrede op den vader te mogen optraden. Hij zal er bij hebben gedacht, gelijk Referent ten opzigte van dezen afgestorvene; en zoo velen, die als hij hebben geleefd en gewerkt: »een Christen minder op aarde, »een zalige meer in den hemel!"

Ge-

Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool en haar Hoogleeraren, grootendeels uit ongedrukte of zeldzame bescheiden, door H. BOUMAN, *Hoogleeraar te* Utrecht. *In twee deelen. Eerste Deel. Te* Utrecht, *bij* J. G. van Terveen en Zoon, 1844. *XXIV en* 379 *bladz. In gr.* 8vo. *De prijs is f* 3,30.

Wie kent niet den bescheiden en geleerden man, die met zooveel waardigheid als lof een der leerstoelen der Universiteit van de grijze Bisschopsstad versiert? Zelf een der beste kweekelingen van de voormalige Geldersche Hoogeschool, vierde hij in 1840 met de nog levende medestudenten eene broederlijke zamenkomst, ter herdenking aan den Akademischen leeftijd. Daar voerde BOUMAN het woord, en liet zich bewegen om het gesprokene door middel der drukpers meer algemeen te verspreiden. Dit voornemen werd echter later op den achtergrond terug gedrongen, door het denkbeeld, dat het welligt geen overtollige of onvruchtbare arbeid zou zijn, om eene proeve te ondernemen tot het zamenstellen van eene meer volledige geschiedenis van de opkomst, den voortgang en ondergang der Veluwsche school. Maar — hoe nu daartoe de bouwstoffen bijeen te brengen, waar niet het geringste met eenige vrucht kan worden ondernomen, zonder den vrijen toegang

tot de oorspronkelijke stukken, die in het Archief van Gelderland's Hoofdstad worden bewaard? Voormalige Leermeesters, vroegere leerlingen, belangstellende vrienden en mannen van geleerdheid en naam slaan de handen in elkander, ten einde de bestaande hinderpalen te overwinnen, en den Hoogleeraar zijne taak uitvoerbaar te maken. De overige zwarigheden — mede al van niet geringen aard en tal — wist onze Schrijver ligt meester te worden; en hoe hij zich van zijne alles behalve gemakkelijke taak hebbe gekweten, moge het voor ons liggend werk getuigen, dat de onwedersprekelijkste kenmerken draagt van ijver, naauwkeurigheid en goeden smaak; en, waar het ongelijk veel meer bevat dan eene aanvulling van DE GORTER's lijst der Harderwijker Hoogleeraren, een zamenhangend en alles behalve onbehagelijk geheel levert, waarmede, onzes inziens, der geschiedenis van den voortgang der wetenschappen in ons Vaderland geene onbelangrijke dienst is bewezen. Wij verlangen naar het vervolg.

Leiddraad bij het Godsdienstig Israëlitisch onderwijs ten dienste der scholen en tot huisselijk gebruik, opgesteld door S. J. VAN RONKEL, *Hoofdonderwijzer bij de Israëlitische Armenschool en beëedigd Translateur te* Groningen. *Bekroond door de Hoofdcommissie tot de zaken der*

der Israëliten in Nederland. *Met kerkelijke goedkeuring. Te* Groningen, *bij* P. van Zweeden, 1845. 101 *bladz. In kl.* 8*vo*. *De prijs is f* 0,30.

Deze leiddraad bij het Israëlitisch Godsdienstig onderwijs, ten dienste der scholen en tot huisselijk gebruik opgesteld, is aan de redactie van dit tijdschrift ter beoordeeling opgezonden. Wij kunnen dit op zich zelf niet veroordeelen; en vinden het zelfs zeer vereerend, dat iemand van eene geheel verschillende Godsdienst zijn werk aan het oordeel van Christenen onderwerpt; maar aan de andere zijde beschouwd, wordt de taak van Recensent daardoor niet weinig bemoeijelijkt. Wil hij toch dit schoolboekje naar Christelijke beginselen beoordeelen, dan voldoet hij waarschijnlijk niet aan het oogmerk van den Schrijver, die meer deszelfs waarde met betrekking tot Nederlandsche Israëliten wilde beschouwd hebben, en hij zoude dan in laatstgemeld geval veel stilzwijgend in dit werkje moeten goedkeuren, hetwelk zijne innige overtuiging hem zegt, dat niet de waarheid, volgens zijne begrippen, geheel niet overeenkomt. Hoe dit zij, Referent zal een middenweg trachten te bewandelen, en deze leiddraad tot Godsdienstig onderwijs kortelijk doorloopen, en het goede, ook het kwade, waar dit mogt voorkomen, aanwijzen. Dit werkje dan is zijn oorsprong verschuldigd aan eene prijsvraag, ten onderwerp hebbende: eene

Israëlitische Geloofsbelijdenis, door de Hoofdcommissie tot de zaken der Israëliten in *Nederland* uitgeschreven; twee antwoorden kwamen daarop in en het bleek uit dezelve, dat beide, ofschoon verschillende van bewerking, van de hand des Heeren S. J. VAN RONKEL, Hoofdonderwijzer van de Israëlitische Armenschool te *Groningen*, afkomstig waren. Deze beide antwoorden kwamen aan de Hoofdcommissie zeer voldoende voor, en zij meende zich het best van haren pligt te kwijten, wanneer zij van beide ontwerpen één geheel liet vervaardigen, hetgeen dan ook onder toezigt van den Wel Eerw. Heer LEHMANS, Opperrabbijn te *Nijmegen*, plaats vond, welke tevens die verbeteringen daarin aanbragt, welke zijn Eerw. noodig oordeelde, opdat dit werkje het beste aan deszelfs doel konde beantwoorden. Na dus den oorsprong van deze leiddraad tot het Godsdienstig Israëlitisch onderwijs nagegaan te hebben, zullen wij nader den inhoud van dezelve gadeslaan. Dezelve is in onderscheidene hoofdstukken afgedeeld, welke ons met de voornaamste waarheden van het Oude Verbond bekend maken; op het laatst worden ons verschillende geboden medegedeeld, welke op bepaalde tijden of bij enkele gelegenheden door de Israëliten moeten worden betracht. Dit alles hebben wij met groot genoegen gelezen, de vragen en antwoorden van leermeester en leerling zijn gepast en eenvoudig, zoodat wij niet twijfelen of dit werkje zal aan de behoeften

der

Digitized by Google

der Israëlitische jeugd voldoen en met vrucht op de scholen kunnen worden ingevoerd. Wij laten nu eenige aanmerkingen volgen, welke ons zijn voorgekomen en die wij niet kunnen voorbijzien en dus moeten aanstippen. Zoo kwam ons het hoofdstuk *over den mensch* wat te schraal voor, veel had hierbij nog kunnen worden aangevoerd wat de voortreffelijkheid van Gods redelijke schepselen in een helder daglicht stelde; de Schrijver bepaalt zich meer uitsluitend bij den vrijen wil der menschen, en schijnt deze eigenschap op den voorgrond te stellen. Van de uitdrukking, dat de mensch naar Gods beeld geschapen is, had hij meer partij moeten trekken om de heerlijkheid van den mensch aan te toonen; wel is waar, dit komt van tijd tot tijd in het werkje voor, maar het was in dit hoofdstuk meer op zijne plaats geweest. In het hoofdstuk, tot opschrift hebbende: *de dertien geloofsartikelen*, hebben wij veel opgemerkt, waarmede wij ons, vooral als Christen beschouwd, geheel niet kunnen vereenigen. Op bladz. 41 zegt de Schrijver, dat MOZES (MOSCHÉ) de grootste en voornaamste aller profeten was, en dat nimmer iemand vóór hem dien hoogen trap bereikt heeft, noch immer bereiken zal. Dit strijdt met de voorspelling van MOZES zelven, die *Deut.* XVIII: 15, vergeleken met vs. 18 en 19, tot de Israëliten zegt: »*Eenen profeet uit het midden van u, uit uwe broederen als mij, zal u de Heer u God verwekken: naar hem zult gij hoo-*

Digitized by Google

ren." Wat er op bladz. 43 van de mondelinge leer gezegd wordt, welke 150 jaren na de tweede verwoesting van *Jeruzalem* in een werk *Mischna* verzameld werd, en welke de Schrijver even als het Oude Verbond als Gods woord beschouwt, kunnen wij natuurlijk insgelijks niet aannemen, daar het bewijs wordt achterwegen gelaten, dat dit werk, eenen geruimen tijd daarna *Talmud* genoemd, door Goddelijke ingeving is geschreven. Op bladz. 44 zegt de Schrijver, dat de leer zijner heilige Godsdienst nooit veranderd zal worden, en dat er nimmer eene andere leer door den Schepper zal gegeven worden; vooreerst zijn de bewijzen, die voor de waarheid van deze voronderstelling uit *Ps.* III: 7, 8 en *Deut.* XXIX: 28 worden aangevoerd, zeer zwak, en deze plaatsen kunnen gevoegelijk anders worden uitgelegd; daarenboven zijn er zeer duidelijke plaatsen in het O. Verbond, die het tegendeel van des Schrijvers beweeren bewijzen, zoo als *Jer.* XXXI: 31, waar wij het navolgende lezen: „*Ziet de dagen komen, spreekt de Heer, dat ik met den huize Israëls en met den huize Juda een nieuw verbond zal maken.*" Hierbij kan men ook *Jes.* LXV: 17 tot aan het einde van dit hoofdstuk vergelijken. Eindelijk veroorloven wij ons nog eene aanmerking op hetgeen de Schrijver aangaande het tijdstip der komst van den Messias zegt: dit was wel vroeger Gode alleen bekend, maar desniettegenstaande heeft Hij ons met betrekking tot deze gewigtige

ge-

Digitized by Google

gebeurtenis in zijn woord eenige niet onduidelijke aanwijzingen gegeven; men denke aan *Dan.* IX:24—26, *Micha* V:1, *Zach.* IX:9 en andere plaatsen uit het Oude Verbond, welke de Schrijver maar stilzwijgend voorbijgaat. Over de andere hoofdstukken van dit werkje zullen wij ons niet in bijzonderheden uitlaten, aangezien dezelve meer tot de tegenwoordige Godsdienst der Israëliten betrekking hebben. Vele hebben wij met groot genoegen gelezen, en wij eindigen onze korte beschouwing van deze leiddraad bij het Godsdienstig Israëlitisch onderwijs, met dezelve wel zeer ter lezing en gebruik aan te bevelen; niet alleen toch kan de Israëlitische jeugd daarvan een groot nut trekken, wegens de goede en prijzenswaardige leerstukken, die daarin voorkomen; maar ook Christenen zullen dit boekje met vrucht kunnen doorlezen, uithoofde van de belangrijke bijdragen die hetzelve bevat, om met de veelal zuivere leerstellingen der tegenwoordige Joden, aangaande de pligten jegens God en de menschen, bekend te worden. De aanmerkingen, die wij ons veroorloofd hebben, houde de Schrijver ons ten goede, want deze ontstonden meestal wegens het standpunt, waarop wij als Christen geplaatst waren; terwijl wij dit werkje eindelijk ten volle de bekrooning waardig keuren, waarmede de Hoofdcommissie tot de zaken der Israëliten in *Nederland* hetzelve vereerd heeft, aan den Schrijver te-

Digitized by Google

levens goede vruchten voor zijnen arbeid en groot nut voor zijne geloofsgenooten toewenschende.

De Martelaars der Protestantsche Kerken van Hongarije, *in de zeventiende eeuw. Gedenkschrift hunner hevige vervolging door de Jesuiten, voorbeeldige standvastigheid en eindelijke verlossing. Door* J. P. SPRENGER VAN EIJK, *Predikant te* Rotterdam. *Te* Dordrecht, *bij* H. Lagerwey, 1845. 181 *bladz. In* 8*vo. De prijs is f* 1,80.

Het lezen van het Maandschrift voor *Christenen van den beschaafden stand*, waarin iets uit de geschiedenis van het Protestantisme in *Hongarije* (1523—1676) gevonden werd, gaf den Eerw. Heer SPRENGER VAN EIJK aanleiding om deze geschiedenis, niet zoo algemeen bekend, maar toch zoo gewigtig voor alle beminnaars en beoefenaars der lotgevallen van onze Christelijke Kerk, nader te onderzoeken, nieuwe bronnen desaangaande te raadplegen, en alzoo door de uitgave van dit werk in deze sedert lang erkende behoefte te voorzien. Dit voornemen van den geachten Schrijver kunnen wij niet dan goedkeuren, en wij durven gerustelijk beweren, dat hij door de uitgave van deze bijdrage tot de kennis van het Protestantisme in *Hongarije*, de Nederduitsche letter-

Digitized by Google

terkunde met een nuttig werk verrijkt heeft. Eerst werpt hij eenen blik op het land zelve, dat te regt als een der schoonste van *Europa* kan beschouwd worden, en maakt ons verder bekend met de gevolgen, welke ook hier de gezegende Kerkhervorming van de zestiende eeuw had, maar welke door de Roomschgezinden op alle wijzen werd tegengegaan, tot dat eindelijk, na een bloedig strijden bij den Linzer-vrede in 1645, aan de drie Godsdienstige partijen in het land, namelijk den Hervormden, Lutheranen en Roomsch-Katholijken gelijke Godsdienstvrijheid werd toegestaan. Doch niet lang duurde deze gunstige toestand, waardoor het land voortdurend rust en voorspoed had kunnen genieten; want de Jesuiten, die zich in hetzelve gevestigd hadden, stelden, door Keizer LEOPOLD I gerugsteund, alles in het werk om het Protestantisme te onderdrukken en te verdringen, zoodat weldra de geweldige vervolging den hoogsten trap bereikte. Hiertoe werkte voornamelijk eene zamenzwering mede, welke inzonderheid de Roomsche Adel bewerkt had, doch waarvan de Jesuiten listig gebruik maakten, om de Protestanten te beschuldigen, als waren zij de hoofdleiders van dezen opstand tegen het kerkelijk en koninklijk gezag, ofschoon daarvoor niet eene wettige rede kon worden aangevoerd. Desniettegenstaande doorkruisten priesters, van krijgsvolk vergezeld, sommige streken des lands, en moordden op vele plaatsen verschrikkelijk, wier-

Digitized by Google

pen onschuldige menschen van daken en torens, en hingen hier en daar de leeraars aan de deuren en posten der Kerken op. Geen wonder dat velen het land ontvlugtten en vooral naar *Duitschland* weken, terwijl het naburige *Zevenbergen* niet weinigen gastvrij ontving, als zijnde deszelfs vorst MICHAËL APASI de Hervormde belangen geheel en al toegedaan. Niet op alle plaatsen echter kon die vervolging zoo maar zonder slag of stoot doorgaan, somtijds werd er nadrukkelijke tegenstand geboden, zoodat de geestelijkheid besloot, om haar plan tot geheele verdelging der Protestanten met meer vrucht door te zetten, eenen anderen weg in te slaan. Zij wist bij het Hof van *Weenen* te bewerken, dat er te *Presburg* en te *Tyrnau* regtbanken werden benoemd, voor welke de Predikanten en Rectoren der Protestantsche scholen zich van rebellie zouden moeten zuiveren, want alzoo werden de herders van hunne kudden verwijderd, en kwamen de laatsten daardoor des te meer onder het bereik der priesters. Volkomen werd dit oogmerk bereikt en de opgeroepenen, ten getale van twee en dertig, verschenen ten bepaalden tijd en plaats, waar zij van de meest lasterlijke zaken werden beschuldigd, zonder dat er eenig grondig bewijs voor die beschuldigingen konde worden aangevoerd; tevens werd hun eene soort van acte voorgelegd, *renversaal* genoemd, welke zij moesten onderteekenen, en waarin zij verklaarden, dat zij zich aan de misdaad

Digitized by Google

daad van rebellie tegen hunnen Keizer en Koning hadden schuldig gemaakt. In plaats echter van zich mannelijk te verdedigen, dus gaat de Schrijver voort, bezweken zij allen en voldeden aan het verlangen der regters. Hetgeen nu in het klein gelukt was, werd door de Jesuiten in het groot herhaald, en door eene nieuwe oproeping werden de overige Leeraren en Rectoren der Protestantsche Kerk naar *Presburg* oponthoden. Zij verschenen aldaar ten getale van tweehonderd en vijftig, en werden op gelijke wijze beschuldigd. Wij zullen kort zijn en slechts met een woord aanstippen, wat de Schrijver zoo uitvoerig vermeldt; vele bezweken ook nu wederom en teekenden de hun voorgelegde acte; de anderen werden, nadat hun vonnis door de meest partijdige regtbank die immer bestaan had, was uitgesproken, in verschillende oude Hongaarsche vestingen opgesloten, en vervolgens trof hun nog een akeliger lot, zij werden veroordeeld om op de galeijen geplaatst te worden, en deswegens in stilte naar *Napels* weggevoerd, waar zij dan ook, na het doorstaan der zwaarste vermoeijenissen en entberingen, aankwamen. Eindelijk meldt ons de Schrijver, hoe zij, vooral door tusschenkomst van onzen onsterfelijken vlootvoogd DE RUITER, uit deze hunne slavernij werden ontslagen. Uit dit kort verslag van den inhoud dezes werks kan men over de belangrijkheid van hetzelve oordeelen, en deszelfs uitgave allezins goedkeuren; daarenboven

is

Digitized by Google

is dit boek met bijlagen verrijkt, welke den beminnaar der kerkelijke en vaderlandsche geschiedenis niet dan welgevallig zijn kunnen. Wij wijzen slechts op bijlage B, behelzende de belijdenis der nieuwe Katholijken in *Hongarije*.

Wij eindigen met dit werk allezins ter lezing aan te bevelen, op taal en stijl valt niets aan te merken, en wij hopen dus dat de arbeid van den Schrijver, door een goed débiet van dit zijn gedenkschrift, mag bekroond worden.

Gebedenboekje voor Christenen, met een wegwijzer tot het lezen van het Nieuwe Testament. Door F. J. DOMELA NIEUWENHUIS. *Te* Utrecht, *bij* W. H. van Heyningen, 1845. 188 *bladz. In* 16*mo. De prijs is f* 0,50, *bij* 25 *Exemplaren f* 0,40 *per Exemplaar.*

Een goed, stichtelijk boekje, dat wij hopen dat veel gebruikt zal worden. Gebedenboeken zijn eene zeldzame verschijning. Indien *dit* een teeken des tijds is, verblijden wij er ons over. Het legt ten minste een gunstig getuigenis af aangaande de werkzaamheid van den opsteller. — Het komt ons echter voor, dat onze voorvaderen, meer dan wij, den geest des gebeds en der zalving hadden. Wij vergeleken dit boekje bij de *nourriture de l'ame* van OSTERVALD, en vonden daardoor onze dikwijls gemaakte opmerking weder bevestigd.

De

Digitized by Google

De inhoud is: 1.) geheden, zijnde voorgeest kindergebeden, daarna zeven morgen- en avondgebeden, vervolgens gebeden bij bijzondere tijdsgelegenheden, bij het Avondmaal, en bij kranken. Wij hadden gaarne gezien, dat de Schrijver het voorbeeld der oude gebedenboeken gevolgd, en ook op de verschillende gemoedstoestanden en behoeften gelet had; dit is juist dikwerf hetgeen de eenvoudige bidder, die nog iets meer doet dan zijn gebed bij wijze van rozenkrans aflezen, het meeste verlangt.

Het andere deel is eene opgave en aanwijzing van den inhoud des N. T.; een kort overzigt aldus over den geheelen inhoud. Dit kan voor degenen, die buiten gezette en regelmatig afloopende Bijbellezing, soms nog het een of ander willen opslaan of nalezen, zeer nuttig zijn.

Voor dezelfde klasse van lezers achten wij bestemd:

Woorden van LUTHER, *over* JEZUS CHRISTUS. *Te* Groningen, *bij* M. Smit, 1845. *In kl.* 8*vo*. *De prijs is f* 0,20.

Wij vinden hier een aantal van 54 plaatsen uit de schriften van den godzaligen Hervormer, allen betrekking hebbende op JEZUS. Wij prijzen het gaarne aan. Eensdeels ter stichting, die men er genoeg in vinden kan; anderdeels om den Her-

Digitized by Google

Hervormer zelven in zijne eigene, krachtige, zoo vaak naïve geloofstaal te hooren spreken. Indien men van iemand gaarne zulke taal hoort en leest, dan is het van LUTHER. Men vereenige bij de lezing van dit stukje die van zijne levensgeschiedenis, b. v. het boekje van Ds. GOUDSCHAAL: *Gods leidingen met Luther*, — dan zal men het nog beter begrijpen.

ALAMENTATE, *de Galeislaaf, een boek voor onbedorven harten, die aan Godsdienst-twijfel lijden. Naar het Hoogduitsch van* HEINRICH ZSCHOKKE, *schrijver van:* de Uren aan de Godsdienst gewijd. *Door* Dr. JOS. OLIV. JOSSET. *Te* Amsterdam, *bij* J. C. van Kesteren, 1845. 270 *bladz. In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 2,75.

Wij hebben hier een werk voor ons, door den met roem bekenden ZSCHOKKE geschreven en uit het Hoogduitsch door den Heer JOSSET vertaald. Volgens de Voorrede heeft gemelde Heer gemeend het oorspronkelijke in sommige opzigten te moeten wijzigen, ten einde dit werk voor het vaderlandsch gebruik meer doelmatig in te rigten, al was het ook dat het daardoor aan letterkundige waarde mogt verloren hebben. Ofschoon wij zulk eene wijziging niet geheel willen afkeuren, ja zelfs aannemen, dat dezelve niet ongepast

is,

is, zoo zoude het ons echter leed doen, wanneer daardoor de letterkundige waarde van een geschrift mogt geleden hebben, en wij zouden elken Vertaler aanraden, zorg te dragen dat zulks geenszins plaats vond. Hoe dit zij, Referent heeft het oorspronkelijke niet voor zich en moet er dus mede volstaan, de vertaling alleenlijk te beoordeelen. Het boek dan bestaat uit twee geheel verschillende deelen: in het eerste deel ontmoeten wij als hoofdpersoon eenen eerwaardigen grijsaard, den priester BILLON, die, volgens zijn eigen verhaal, in zijne jeugd een zoogenaamde wildzang was, en tegen zijn aard en aanleg aan, door zijne ouders tot den geestelijken stand bestemd werd; in zijne hoop teleurgesteld om de wereld met zijnen krijgsroem te vervullen (want hij zoude gaarne soldaat geworden zijn), werd hij nu een vroom dweeper, en zocht zijn eenigst geluk tusschen de eenzame wanden van een klooster. Door zijne ouders terug gehouden, om in eene monnikenorde te treden, werd hij wereldpriester, en verkreeg weldra door voorspraak eene vruchtbare bediening. Naauwelijks was hij buiten de hooge kloostergewelven, of hij ontwaakte uit de bedwelming zijner vroomheid, het gewoel eener groote zeestad vond hij weldra aangenamer, zijne eerzucht bleef wel dezelfde, maar zij verkreeg eene andere rigting, en hij besloot een voornaam geleerde en schrijver te worden, waartoe de wijde velden van godgeleerdheid en wijsbegeerte hem rij-

rijkelijk de gelegenheid zouden verschaffen, en zijn eerste werk zoude de geopenbaarde Godsdienst tegen alle aanvallen van twijfel en spot verdedigen; daartoe las, dacht en schreef hij, maar eer hij het zelf gewaar werd, stond hij met zijne wapenen tegen het heiligdom gekeerd, dat hij zich had voorgenomen met dezelve te verdedigen. De misbruiken, die in de Kerk ingeslopen waren, maakten hem eerst de Kerk en eindelijk ook de Godsdienst verdacht, hij werd een verloren zoon derzelve en duizelde van den eenen twijfel in den anderen. Vervolgens, na aldus eenen geruimen tijd op de paden van twijfel en ongeloof te hebben rondgedoold, maakt hij ons bekend met den galeislaaf ALAMENTATE, welken hij in het hospitaal bezocht, om hem tot den dood voor te bereiden, en beschrijft den invloed, welke deze op hem uitoefende door zijne gesprekken, en hoe hij door dezelve geheel tot inkeer werd gebragt.

De hovengemelde priester DILLON deelt nu aan twee jongelingen, die insgelijks aan twijfelzucht en ongeloof krank waren, zijne ervaring mede, en op welke wijze en door welke redeneringen hij is overtuigd geworden, en heeft het geluk deze te winnen en van hunne kwaal te genezen. Ziet hier den korten inhoud van het eerste deel. Schoone redeneringen komen hierin voor, wier lezing allezins tot nut kan strekken, b. v. op bladz. 55, 58, 61 en 71, en op bladz. 78 de beschrijving van de waarde der zedewet; maar aan de andere zij-

Digitized by Google

zijde hadden wij wel gewenscht, dat sommige redeneringen wat meer met eenen Christelijken tint waren overtogen. Zoo had b. v. de slaaf, wanneer hij op geloof aan God aandringt, de leer der genade in CHRISTUS niet moeten achterwege laten. Van daar dat men in dit werk meer wijsbegeerte dan eigenlijk een diep inzigt in het Christendom aantreft.

In het tweede deel vinden wij de geheele geschiedenis van den galeislaaf ALAMENTATE, wiens zonderlinge lotgevallen ons groote belangstelling inboezemen, terwijl wij tevens met de onderdrukkingen bekend werden, welke de Protestanten in de 18de eeuw in *Frankrijk* te verdoren hadden, waarvan wij in het verbranden van den molen bij *Nîmes* en het ombrengen van alle personen, die zich in denzelven bevonden, een merkwaardig voorbeeld vinden opgeteekend. Eene zaak kwam ons in dit geschiedverhaal vreemd voor, namelijk, dat een zoo uitmuntend persoon als ALAMENTATE, die zulk eene hevige en reine liefde voor CLEMENTINE had opgevat, nog eenigzins hiervan door BERTOLLONS huisvrouw kon worden afgetrokken, en, al was het dan ook maar voor eenigen tijd, in hevige genegenheid voor haar ontvlamde. Dit komt ons voor met het karakter van zulk een' deugdzaam mensch in strijd te zijn. Wat de vertaling aangaat, wij kunnen, zoo als wij reeds gezegd hebben, over hare naauwkeurigheid, bij het gemis van het oorspronkelijke,

niet oordeelen. De Nederduitsche taal heeft ons over het algemeen wel voldaan, echter is dezelve van onzuiverheid niet in alle opzigten vrij te pleiten. Zoo vinden wij op bladz. 103 het navolgende: „nik had het geloof aan God verloren, omdat hij op de gangen der *geregten* zoo min scheen acht te geven, als op die des misdrijfs." Voor dit woord *geregten*, moet zonder twijfel *regtvaardigen* geschreven worden. De stijl is op sommige plaatsen niet genoeg natuurlijk en eenvoudig, maar onderscheidt zich wel eens door gezwollenheid in uitdrukkingen. Zoo vinden wij op bladz. 150 het navolgende: „Dat was uw lot, JESUS CHRISTUS! gij Eenige, gij Verhevene! u miskenden uwe broeders naar het vleesch, en hetzelfde doen al die zich naar den geest uw volk noemen, tot op den dag van heden!". Het laatste gedeelte dezer periode begrijpen wij niet; degenen toch die JESUS CHRISTUS naar den geest erkennen en zich zijn volk noemen, kunnen niet gezegd worden hem te miskennen. Hiermede eindigen wij onze korte beschouwing van dit zonder twijfel nuttig werk, en niettegenstaande de gemaakte aanmerkingen, die slechts weinige waren, kunnen wij deszelfs lezing zeer aanbevelen, en zeggen den Vertaler onzen dank, dat hij diegenen onzer landgenoten, welke met de Hoogduitsche taal niet bekend zijn, alzoo door zijne vertolking heeft willen te hulp komen, want de lettervrucht van den Heer ZSCHOKKE is deze overwaardig en verre te waar-

de-

deren boven zoo vele andere voortbrengselen van vreemden bodem, die ook in onze taal worden overgezet, en welke in innerlijke waarde met het hier voor ons liggende werk in geenen deele kunnen worden vergeleken.

Mirakelen en Mirakelgeloof in de Nederlanden. *Historisch-Letterkundige proeve, naar aanleiding van het vijfde eeuwfeest van het H. Sacrament van Mirakel te* Amsterdam, 5 *Maart* 1845. *Door* D. BUDDINGH, *Lid van onderscheidene letter- en oudheidkundige genootschappen. Te* 's Gravenhage, *bij* H. C. Susan, C.Hz., 1845. 128 *bladz. In kl.* 8*vo. De prijs is f* 1,00.

Onder de voor de R. C. Kerk hoogst onaangenaame gevolgen, die zij echter aan hare eigene dwaasheid te wijten heeft, van de tentoonstelling der voorwerpen des middeleeuwschen bijgeloofs te *Trier* en te *Amsterdam*, behoort, behalve de scheuring in *Duitschland*, ook het dieper onderzoek dat er door velen in het werk gesteld is, nopens reliquiën en mirakelen. Zij heeft hierdoor zelve aanleiding gegeven, dat er dieper in haren boezem gewroet, en het algemeen overtuigd wordt, hoe hare tegenwoordige neiging, om weder naar den geest der middeleeuwen terug te keeren, werkelijk eene misdaad tegen het ge-

zond verstand en tegen de duurste belangen der menschheid is.

Tot deze cathegorie behoort het bovenstaande werkje van den als oudheid- en letterkundigen gunstig bekenden Heer BUDDINGH. Het ligchaam van het werkje bevat, in 47 bladz., eene beschouwing van de mirakelen van MARIA, de andere heiligen, en van het H. kruis, sacrament, rozenkrans en reliquiën. Over het oogpunt, waaruit de Schrijver ze beschouwt, is Referent het in geenen deele met hem eens. Dit onderzoek behoort echter niet hier, maar in eèn werk van hem, waarvan op dit oogenblik het tweede stuk de pers verlaat, en waarin hij getracht heeft op dit onderwerp een meer wetenschappelijk en daardoor belangrijker licht te werpen. De aanteekeningen, bijlagen en toevoegsels, 80 bladzijden beslaande, bevatten zeer vele letterkundige en andere bijzonderheden bij elkander, die den Referent zelven, nog eer hij dit stukje ter recensie ontving, van veel dienst geweest zijn, en het ook voor anderen zijn kunnen, die lust mogten hebben om zich in dit, eigenlijk niet aangename onderwerp verder te verdiepen. Het spaart de moeite van opzoeken, en het bezit van menige oude boeken uit. Er is veel in dat de nieuwsgierigheid van den lezer prikkelen zal; het oneerlick mirakel van *S. Gangolf* (bladz. 126) zal menigeen doen lachen.

Ka-

Karaktertrekken en Historische Fragmenten uit het leven van den Koning van Pruissen, FREDERIK WILLEM III, *verzameld en uitgegeven door* R. FR. EYLERT. *Uit het Hoogduitsch naar de derde, op nieuw herziene uitgave door* A. H. VAN DER HOEVE, *Predikant te* Keppel. *Tweede Deel. Te* Amsterdam, *bij* ten Brink en de Vries, 1846. *XVIII en* 536 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 5,30.

Na het doorlezen van dit *tweede* en laatste deel van EYLERT's, in verschillende talen overgezet, en in *Duitschland*, vooral algemeen en hoog gewaardeerd werk, vinden wij geene redenen, om iets terug te nemen van het gunstig oordeel, dat wij over hetzelve velden, of van de onbepaalde aanbeveling aan ons publiek, die wij ons veroorloofden bij de verschijning van het eerste deel (1). Het is wel waar, dat het een zeer uitvoerig werk is geworden, en dat men er den ouden man in ontdekt, die gaarne alles mededeelt, en zich naauwelijks bedwingen kan in het verhalen en uitweiden over gebeurtenissen; maar het is even waar, dat EYLERT aangenaam verhaalt en bezig houdt, dat zijne uitweidingen be-

lang-

(1) Zie Boekbeschouwing Nov. 1845, bladz. 633 tot 637.

Digitized by Google

langrijk zijn, en dat zijn geschrift voor de geschiedenis van den tijd, waarover hij schrijft, van blijvende waarde zal zijn, omdat het zooveel bevat, wat tot de kennis en juiste beoordeeling van de personen, waarmede de Koning van *Pruisen* in aanraking kwam, betrekking heeft. Ook in dat opzigt bevat het boek een rijkdom; en jammer is het, dat er niet door een soort van register aanwijzing geschied is van de in dit werk meer of min uitvoerig geschetste karakters der tijdgenooten.

Door de uitweidingen over personen en voorvallen van dien tijd is het werk ook zoo uitgebreid geworden. In dit *tweede* deel is de *eerste* hoofdafdeeling getiteld: *de vereeuwigde Koningin van Pruissen*, LOUIZA; zij beschrijft *het echtelijk en huiselijk leven der Koningin*, terwijl de *tweede* hoofdafdeeling *over haren dood en hare nagedachtenis* handelt. De eerste 370 bladz. bevatten dus meer bepaald karaktertrekken en historische fragmenten, vooral de Koningin betreffende, bij welker vermelding de Koning zelf meer zijdelings, dan wel op den voorgrond ten toonele gevoerd wordt. Zoo is het ook in het *ander* gedeelte, dat ten titel heeft: *Koning* FREDERIK WILLEM III, *als Bondgenoot*, *Keiser* ALEXANDER I *van Rusland*, *Keiser* FRANS I *van Oostenrijk*. Hier wordt over de beide laatsten niet minder uitvoerig gesproken, dan over den eersten. Daarenboven bevat het boek meer dan éene

toe-

toespraak door RYLERT zelven of anderen, bij verschillende feestelijke gelegenheden gehouden. Het is alzoo eene verzameling van geschiedkundige bijzonderheden, die ten allen tijde hooge waarde hebben zullen. Men mag het geschrift dus onder de *klassieke* eene voorname plaats toekennen.

Voorts houde men onder het oog, dat men hier *karaktertrekken* en *historische fragmenten* aantreft; geene doorloopende geschiedenis. Men mist daardoor bijzonderheden, welke men wel wenschen zou dat behandeld waren. Zoo wordt van het tweede huwelijk des Konings slechts in het voorbijgaan gesproken; en van de vereeniging der Protestantsche Kerk tot ééne Evangelische, van de invoering der *Kirchenagenden* en den strijd daarover wordt niet opzettelijk melding gemaakt.

De Vertaler heeft zijn moeijelijk werk met veel naauwkeurigheid volbragt, waarmede wij hem geluk wenschen. Op bladz. 79 vonden wij DERZELFS voor DESZELFS; *zich aan iets herinneren*, een louter germanisme, voor *zich iets herinnëren*; viel ons in het oog op bladz. 106, 317, 535; *liet mij mij* bladz. 301 reg. 4 en 6 v. ond. is eene schrijffout. Het: *ik beveel mij*, bladz. 476, is duister.

Niettegenstaande dit deel 152 bladz. grooter is dan het eerste, is de prijs matig gesteld, want men heeft hier een zeer *compressen*, maar ook *zeer netten* druk, die de Uitgevers eer aandoet.

Digitized by Google

De Huisvriend. Gemengde lectuur voor burgers in stad en land, verzameld door J. J. A. GOEVERNEUR. *Derde Deel. Te* Groningen, *bij* C. M. van Bolhuis Hoitsema, 1845. *De prijs is f* 3,00.

Voor den betrekkelijk geringen prijs van *f* 3,00 ontvangt het lezend publiek hiermede een geheel boekdeel, waar veel, zeer veel in te lezen staat, van hetgeen, door afwisseling van ernst en luim, de vruchtbare fabrieken onzer naburen opleveren, of het minder rijke, maar doorgaands beter en meer rijpe genie van eigen bodem voortbrengt. Referent meent het er voor te mogen houden, dat de gemengde lezers, voor welke dergelijke schriften zijn bestemd, ook dit maandschrift niet geheel onvoldaan zullen uit de hand leggen, en, in dienzelfden geest en toon voortgezet, de verzamelaar zich zijne moeite vooreerst nog niet zal hebben te beklagen.

Over het voorgevoel bij den mensch, in wakenden toestand, slaap, droom, magnetischen toestand, in terugkeer der geestvermogens bij krankzinnigen kort vóór den dood, en over het voorgevoel bij het dier, door S. P. SCHELTEMA, *eer-*

eerste Stads-Doctor te Arnhem. *Te* Arnhem; *bij* J. G. Stenfert Kroese, 1844. *In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 2,25.

Dat de bekwame arts *Physioloog* en *Psycholoog* tevens zij, wie zal het niet als een vereischte van zijn' stand achten, die nopens den invloed van ziel en ligchaam, wederzijds, op elkander niet volslagen vreemdeling zou moeten heeten? In beiderlei opzigt nu schijnt ons de Heer SCHELTEMA eene gunstige uitzondering te maken op velen van zijne kunstbroeders. Hoe vele vruchten zal hij, in de uitoefening van hetgeen tot zijn vak behoort, van de beoefening der zielkunde kunnen trekken! Hoeveel nut kan hij daarmede stichten, hoeveel kwaads er mede voorkomen! — Waar en zeker moge het zijn, dat er over veel en velerlei, hiertoe behoorende, nog een mystische nevel ligt verspreid; het is even waar en zeker, dat de minste menschen zich de moeite geven om dit deksel af te ligten. Daardoor blijft veel in de duisternis begraven, dat in den vollen dag had kunnen worden gesteld; terwijl een aantal dwalingen en sprookjes onder den minkundigen worden verspreidt, van welke de maatschappij niet dan voordeel kan hebben. Eere zij dus den man, die ook in dit opzigt de hand aan den ploeg slaat, zonder achterom te zien! Na eene zoo geestige als regt ter zake dienende Voorrede, geeft de Schrijver eerst iets over de zucht

tot het wonderbare in den mensch, en behandelt vervolgens, na de opgave der verdeeling van de stof en de orde en wijze van derzelver behandeling, over het voorgevoel in wakenden toestand, of helderziên in wakenden toestand en bij zenuwzieken; — over het voorgevoel in slaap en droom; — over magnetisme en somnambulisme; — over voorgevoel; — over voorgevoel bij zieken en krankzinnigen, en over het voorgevoel bij dieren. In al het opgesomde spreidt de Arnhemsche geneesheer eene groote belezenheid ten toon, en opent een voor velen diep verholen schat van kennis, waarmede, naar wij hopen, menigeen zijne winst zal *willen* doen.

Koud water de eenvoudigste gave der natuur tot genezing van ligchaams- en zielsziekten. Voor beschaafde standen. Naar het Hoogduitsch van Dr. K. E. KIRMSSE. *Te* Groningen, *bij* A. Oomkens en Zoon. 120 *bladz. In kl.* 8*vo. De prijs is f* 0,60.

Een boekje, zoowel door typografisch voorkomen, als door stijl en behandeling, voor het groote publiek. Na twee inleidingen, eene geschiedkundige, en eene natuur-geneeskundige, over de eigenschappen van het water, worden hier de verschillende wijzen van aanwending van het koude water, zoowel uitwendig, in baden, als in-

inwendig, op eene bevattelijke wijze voorgedragen; vervolgens de theorie en de geneeswijze van VINCENZ PRIESNITZ en de beroemde Graefenberger koudwater-badinrigting beschreven; eindelijk worden de verschillende ziekten opgesomd, waarin de blooten aanwending van het koude water zich werkzaam betoont. — Wij kennen bij ervaring het heilzame van het gebruik van het koude water, het eenvoudigste geneesmiddel, dat de natuur zelve bij alle ziekten, die uit verstoppingen der vaatstelsels, uit ontstekingen, uit scherpte der vochten voortkomen, ons aan de hand geeft, en dat in het algemeen veel te weinig gebruikt wordt; maar dáár, zouden wij zeggen, loopt toch kwakzalverij onder. Nu, die is bij de bronartsen niet vreemd. De meeste menschen gelooven geene heiligen of zij moeten mirakelen zien. — Wij prijzen lezing en gebruik aan. Baat het niet, het schaadt niet.

Over menschen-pokken, varicellen, varioloïden, inoculatie, vaccinatie en hervaccinatie, door Dr. KRUGELSTEIN *gewijzigd en vermeerderd door* S. P. SCHELTEMA, *eerste Stads-Doctor te* Arnhem. *Te* Arnhem, *bij* J. G. Stenfert Kroese, 1845. 40 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is* f 0,45.

Een boekje, dat bij de menigvuldige klagten over ontoereikendheid der vaccine, en noodzakelijk-

lijkheid der hervaccinatie, wel verdient ingezien te worden en in de handen der geneeskundigen te komen. De slotsom is: dat de vaccine, wanneer zij eenmaal goed gewerkt heeft, niet kan verzwakt worden, en dat de noodzakelijkheid tot hervaccinatie alleen uit een ongezond gestel kan voortkomen.

De Globe. Keur van Reisverhalen en Merkwaardigheden van vreemde Landen en Volken. Onderhoudende en belangrijke lectuur voor den beschaafden stand. Met platen. Jaargang 1844. *Te* Gorinchem, *bij* A. van der Mast, 1844. *In vier Deelen. Te zamen* 928 *bladz. De prijs is f* 7,20.

Het doet Recensent inderdaad leed, dezen Jaargang zoo laat in handen gekregen te hebben, waardoor dan ook deszelfs aankondiging vrij spade, hij hoopt maar niet *te* laat, komt. Hij noemt *de Globe* een zeer nuttig èn onderhoudend werk, bestaande uit uittreksels van Buitenlandsche Reisbeschrijvingen. Deze bloemlezing is wel verrigt: de keuze der onderwerpen doet der Redactie eer aan, en onzes inziens kan de lectuur van dit of dusdanige werken veel meer nut stichten, dan die van een dozijn Romans, waarvan het grootste aantal, meest van vreemden bodem, slechts journalen zijn te noemen van liefdesgevallen, die de ver-

Digitized by Google

verbeelding met noodelooze tafereelen, nutteloozе karakterschetsen en onbestaanbare idealen opvullen, met schilderingen, die het gevoel te veel in beweging brengen, maar verstand en hart ledig laten. Het voor ons liggende werk verrijkt daarentegen den geest met de kennis aan heroemde personen en wetenswaardige zaken, leert ons vreemde landen, zeden en gewoonten kennen, en daardoor vooral het belangrijk voorregt waardeeren, hetwelk wij in ons dierbaar Vaderland genieten, zoo ten opzigte van verlichting en beschaving, als van godsdienstige en burgerlijke vrijheid.

De vertaling der voor ons liggende uittreksels is zeer goed, en op taal, stijl en uitvoering valt niet aan te merken; waarom wij dan ook dezen Jaargang van *de Globe* ruimschoots aanbevelen, denzelven vele lezers toewenschen en den Uitgever een ruim debiet.

Bloemlezing uit de werken van M. G. SAPHIR. *Naar het Hoogduitsch vrij bewerkt door* SZ. J. LION. *Met portret. Te* Amsterdam, *bij* J. M. E. Meijer. *In kl. 8vo. De prijs is f* 1,80.

Wel kwam dit werkje Referent wat laat onder het oog; echter niet te laat, om er van te kunnen verklaren dat het eene goede mate echte *Witz* bevat. Jammer maar, dat het meestal wat ge-

Digitized by Google

gezocht of gedwongen moet heeten. Dit neemt echter niet weg dat het zich met genoegen laat lezen, en Referent niet twijfelt, of het zal voor ons Nederlandsch publiek eene welkome vertaling heeten; eene vertaling, van welke de Heer LION zich, zijns inziens, zeer wel heeft gekweten, en, enkele germanismen (1) uitgezonderd, allen lof en veel aanmoediging verdient. De beschaafde lezers en lezeressen zullen zeker wel naar eene tweede Bloemlezing verlangen, waartoe in den voorraad van SAPHIR nog wel stof voorhande schijnt te zijn. In het bijzonder trok onze aandacht de oudejaarsavond variatiën, of de G. snaar des levens. — Wij wenschen het boekje in veler handen.

Dichtlooveren, *door* T. RAVEN, HZ. *Te Groningen*, *bij* M. Smit. *In kl. 8vo. De prijs is f* 1,50.

Op den Nederlandschen zangberg verschijnt alzoo uit *Appingedam* een tot dusver onbekend dichter, en biedt zijne eerstelingen aan. Hij doet dit waarlijk met eene nederigheid en bescheidenheid, die allen lof verdient. De dichtstukjes zelve verraden een' zeer goeden aanleg, en beloven bij den

(1) Als b. v. gedachte-straal; een zontjen, voor eene zon van mindere grootte!! NB. om des Reven rijms wille, enz.

Digitized by Google

den *ongeletterden* — zoo als de Schrijver zich zelven gelieft te noemen — vrij wat goeds. Uitdrukkingen als: behoedenis, haughre ervaranis, klinken juist niet zeer dichterlijk. Overigens wenschen wij het werkje een goed debiet.

Beknopte Geschied- en Aardrijkskundige beschrijving van het Koningrijk der Nederlanden *en het Grootheriogdom* Luxemburg, *benevens een kort overzigt van Nederlands bezittingen buiten* Europa. *Door* R. J. VAN DER AA. (*Tweede veel verbeterde druk*). *Te* Gorinchem, *bij* J. Noorduyn en Zoon, 1844. *De prijs is f* 0,17½.

Dezen *tweeden druk* van dit nuttige schoolwerkje blijven wij aanbevelen. Onder het doorbladeren vielen ons nog deze en gene misstelling en uitlating in het oog, zoo als b. v. pag. 37, staat: »*het Koninklijke Nederlandsch Instituut tot onderwijs van blinde kinderen;*" wij voor ons zouden liever met VAN KAMPEN schrijven: »*Het Blinden Instituut*, (zie N. G. VAN KAMPEN, *Staat- en Aardrijkskundige beschrijving van het Koningrijk der* Nederlanden, aldaar pag. 289). Op bladz. 21 lezen wij echter in het vóór ons liggende werkje: »*Het Instituut tot Onderwijs van Blinden;*" het eerste zal dus fout zijn. In den aanvang van de 42e les (zie pag. 46) heeft de Schrijver onder de merkwaardigheden van de stad

stad *Zwolle*, aangeteekend, dat de beroemde Dichter RHIJNVIS FEITH aldaar geboren is, (in 1753, en in de nabijheid overleden in 1824) doch waarom hier niet bij gemeld, dat op het kerkhof aldaar, voor dezen, alom in *Nederland* zoo gevierden Dichter, ook een fraai gedenkteeken is opgerigt. Ook hadden wij gaarne gezien, dat men bij dezen druk nog drie of vier lesjes gevoegd had: voorerst, ter uitbreiding van het einde der schets onzer Geschiedenis, alhier voorkomende van bladz. 6—15. De gebeurtenissen van *Noord-Nederland*, sedert den jare 1830 tot 15 jaren later, zijn, naar het gevoelen van Recensent, toch te belangrijk, om die met een paar regels af te doen; en ten anderen vinden wij, dat de Bezittingen der Nederlanders buiten *Europa* te veel merkwaardigs hebben, en tevens te veel belangrijks opleveren, dan dat de vermelding daarvan in *één* lesje (zie het 50e, op pag. 55) genoegzaam zonde kunnen geschieden. Wij hopen een en ander bij eene *derde oplage*, die wij Schrijver en Uitgever toewenschen, verbeterd te vinden.

MEN-

Digitized by Google

MENGELWERK.

AANMERKINGEN

OVER

LUK. XVI,

INZONDERHEID VS. 8 EN 9,

DOOR

A. GOEDKOOP,

Emeritus Predikant van *Gent*, Ridder van de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Twee gelijkenissen worden in dit Hoofdstuk door JEZUS voorgedragen, die van den *onregtvaardigen Rentmeester*, vers 1—8, en van den *rijken man en Lazarus*, welke laatste gelijkenis uitgelokt schijnt te zijn door de beschimpende houding der Pharizeën, door LUKAS vers 14 berigt, en welke dus tot opheldering en bevestiging van de leer moet dienen, door JEZUS als het zedelijk onderwijs der eerste gelijkenis, vs. 10—13, voorgedragen.

Dat de eerste gelijkenis aan moeijelijkheid onderhevig is, vooral wegens het 8ste vers: *En de Heer prees den onregtvaardigen Rentmeester* enz.,

Digitized by Google

is ieder bekend, die immer Schriftuitleggers op deze plaats gelezen heeft. Ook het 9de vers levert eene moeijelijkheid op, daar hetzelve stellig *schijnt* aan te bevelen, het voorbeeld van den onregtvaardigen Rentmeester te volgen, die zich door onregtvaardig verkregene goederen vrienden trachtte te bezorgen tegen de voor hem zoo donkere toekomst.

Deze zwarigheden op te lossen, door te zeggen, dat de Heer — die sommigen zelfs voor JEZUS nemen, in plaats van den Eigenaar, wiens goederen de Rentmeester bestuurde — niet de onregtvaardigheid, maar de voorzigtigheid prees; en dat men »*onregtvaardige* mammon," door *bedriegelijke* mammon of rijkdom te vertalen hebbe, wordt genoegzaam wederlegd door vs. 14; want de geldgierige Pharizeën, die onregtvaardig zich verrijkten met de goederen van weduwen en weezen, en wier scholels vol waren van zulke onreinheid, maar aalmoezen deden, en door trompetten de aandacht op zich, en vooral de bedelaars tot zich trokken, verstonden *onzes goed*, als hen veroordeelende, die dezelfde voorzigtigheid in deszen beoefenden als vs. 8 geschreven en vs. 9 ten stelligsten aanbevolen zou zijn, en door den onregtvaardigen Rentmeester in het werk gesteld werd. Daarenboven is vs. 10—13 in volmaakte tegenspraak met vs. 9, daar in vs. 10—13 van geene voorzigtigheid, maar van regtvaardigheid en getrouwheid gesproken wordt, gelijk als in de ge-

Digitized by Google

gelijkenis der Talenten, *Matth.* XXV: 14—30. De ongegrondheid dier uitlegging, om de moeijelijkheden, die vs. 8 en 9 geven, weg te nemen, valt nog te meer in het oog, als wij de tweede gelijkenis van den *Rijken man en Lazarus* in betrekking beschouwen tot de beschimping der Pharizeën, vs. 14 berigt; welke, zelfs zonder woorden, in gebaarden en houding, door hen aan den dag gelegd kan zijn — want LUKAS deelt geene woorden van hen mede — en welke eene bevestiging bevatte van de leer, door JESUS vs. 10—13 voorgedragen, als zedekundig onderwijs van de gelijkenis, vs. 1—8. Immers de Rijke man had zich een vriend gemaakt door zijne dagelijksche aalmoezen aan LAZARUS: Hem ziende in ABRAHAMS schoot in de andere wereld — op de eereplaats naast ABRAHAM aan de tafel der gelukzaligheid — durft hij eene kleine dienst voor zich zelven, later voor zijne vijf broeders, vragen; doch het dubbel afwijzend antwoord van ABRAHAM toonde de valschheid der grondstelling, vs. 9, aan, namelijk zich vrienden te maken uit den onregtvaardigen mammon, opdat zij ze mogen ontvangen in de eeuwige tabernakelen; als hun zou ontbreken; daar er zelfs op geen druppel waters te rekenen valt, ter verkoeling der tong, en hetwelk dus de gegrondheid der grondbeginselen aantoont, vs. 10—13 voorgedragen, waarnaar de vergelding in het volgend leven zal plaats hebben.

Alle moeijelijkheid uit vs. 8 en 9 voortspruitende zal weldra vervallen, als men vs. 8: *En de Heere prees den onregtvaardigen Rentmeester* enz., als eene vrage leest, zelfs met het bijvoegsel: *want de kinderen der wereld zijn* enz. Dit kan geschieden zonder de minste verandering in de *constructie* der woorden; achter het uitspreken derzelve behoeft de spreker slechts eenige oogenblikken te rusten; zelfs eer hij er het: *want de kinderen dezer wereld* enz., op liet volgen; hetwelk de aandacht der toehoorders op deze, in stellige taal voorgedragen, vrage opwekte en hen dit antwoord stilzwijgend deed geven: Neen — hoe schrander ook de man handelde, en wie hem deswegens mogt prijzen (de pachters zullen hem wegens zijne goedheid geprezen hebben): de Heer, die zoo schandelijk benadeeld werd, en wiens doel met de afzetting dezes onregtvaardigen Rentmeesters; immers voor een gedeelte, en zoo lang die nieuwe pachtbrieven liepen, verijdeld werd — en die, zoo de man volmagt had, als Rentmeester, om zonder ruggespraak of nadere bevestiging, de pachten te vermeerderen of te verminderen, niet in regten kon vervolgd worden; neen, wie dien man prijzen kon, zijn Heer kon hem niet prijzen, zelfs niet om zijne schranderheid; daar juist die schranderheid den Rentmeester in staat stelde, dien Heer langer te benadeelen, dan hij met zijne afzetting had willen beperken.

Ik herinner mij nog, eens tegenwoordig te zijn

ge-

Digitized by Google

geweest, als de Heer LEUPEN, thans schoolonderwijzer te *Middelburg*, in de school te *Maria Hoorebeeke* onderwijs gaf in 1816—1817 in de Bijbelsche geschiedenis, en *Gen.* I behandelde, op eene wijze, die ik hem benijdde, daar de kinderen in staat waren hem het geheele scheppingsverhaal terug te geven. Aan vs. 20 en 21 gekomen, van de schepping der visschen, zeide hij: ja dat is waar, de visschen vliegen op de boomen!... en alle de kinderen antwoordden als uit éénen mond: neen, Meester! zij zwemmen in het water. — Gekomen aan de schepping der vogelen: ja die zwemmen in de *Schelde*. Neen, Meester! riepen allen, zij vliegen op de boomen, enz. Het was geen vragen, ten minsten niet in de vragende constructie voorgedragen; maar het denkbeeld van zwemmende vogelen en vliegende visschen was genoeg voor de kinderen, om het antwoord te geven, dat zij naar hunne ondervinding gaven, ofschoon het aanleiding gaf, om het uit de Natuurlijke historie te beperken. Meer noodig is het dus niet, om eene vrage *op eene vragende wijze* voor te stellen, als het zulk eene tegenspraak opwekt, die het juiste antwoord bevat. En kon dan het voorstel: *en de Heer prees den onregtvaardigen Rentmeester* enz., anders, (behalve door de Pharizeën,) dan ontkennend door elk, die zich in de plaats van dien Heer stelde, beantwoord worden? De Pharizeën beschimpten JEZUS zonder woorden, maar door gebaarden.

Digitized by Google

Het was dus tot hen, dat JEZUS zich rigtte, als Hij vs. 9 zegt: *Ik zegge ulieden*, (die voor grondstelling tooat aan te nemen: *maakt u vrienden uit den onregtvaardigen mammon:*) *die getrouw is in het minste, is ook in het groote getrouw* enz. enz., hetwelk hunne beschimping nog meer schijnt uitgelokt te hebben; en waarop dan de verdere taal volgde, ons vs. 15—18 opgeteekend.

Mogelijk houdt men deze invulling, vs. 9, voor eene willekeurige uitlegging, die geen grond heeft in eenig gedeelte van het N. T. Doch men leze eens *Col.* II: 20—22, zonder het woord *namelijk*, dat de Nederduitsche vertalers vs. 21 ingewuld hebben; en men zal PAULUS dan als zijn gevoelen laten zeggen: *raakt niet*, *smaakt niet*, *roert niet aan*, hetgeen hij juist bestrijdt. Hoe blijkt dit? Wel juist uit hetgene voorgaat en volgt. Elkeen dus, die PAULUS goed verstaat, vult het woord *namelijk* in zijne gedachten in, zoo dit de vertalers niet gedaan hebben, gelijk de Engelsche vertaling; (maar die vs. 21 en 22 tusschen twee [ ] plaatst) noch de *vulgata*: althans indien men PAULUS geen onzin wil laten zeggen, en zich zelven doen tegenspreken. Zoo is het ook hier. De onregtvaardige Rentmeester handelde volgens vs. 9; maar vs. 10—13 doet zien, dat zoomin als de Heer des Rentmeesters hem prijzen kon, ofschoon hij voorzigtig gehandeld had; zoo ook de opperheer naar de eeuwige grondbeginselen van regtvaardigheid zal handelen: terwijl de nutte-

loos-

Digitized by Google

loosheid der grondstelling vs. 9 bleek, in de weigering van ABRAHAM, dat LAZARUS zelfs uit dankerkentenis voor de ontvangen spijs van 's Rijken tafel, hem de minste dienst bewees.

En wie moet nu, na dit aangemerkte, niet de menschkunde van JEZUS bewonderen in de voordragt der gelijkenis van den Rijken man, blijkbaar een Sadduceër, welke zelf, noch zijne broeders, aan een toekomstig leven geloofden, zoodat de Pharizeën, ongeacht hunne beschimping, bleven luisteren; gelijk zij het met genoegen schijnen aan gehoord te hebben, dat *Jezus den Sadduceën den mond gestopt had. Matth.* XXII: 34. Maar die in den persoon van dien Sadduceër, (welligt de Hoogepriester zelf, die met zijne vijf broeders Sadduceërs waren, zie MICHAËLIS op deze plaats) hoorden, hoe ijdel de hoop is, om door den onregtvaardigen mammon zich vrienden te verschaffen in de toekomende wereld, daar het die beweldadigden, al wilden zij uit dankbaarheid, hunnen weldoeners de minste dienst te bewijzen, onmogelijk zal zijn door dien Heer, van wiens lof of klaam het eenwig lot der menschen, naar de grondbeginselen, vs. 10—13 voorgesteld, zal afhangen.

Aanleiding tot het mededeelen van bovenstaande verklaring, gaf mij eene voorlezing over het 9de vers, waarin het pharizeenwsche grondbeginsel, als een zedelijke pligt door JEZUS aanbevolen, wordt voorgedragen, en hetgene mij onwillekeurig

Digitized by Google

herinnerde het tweeregelig vers in de *St. Jakobs Kerk* te *Antwerpen* te lezen, onder de vermelding van de rijke giften eener overledene aan die Kerk gedaan, en het Kerkgenootschap waardig, hetwelk daár zijne eeredienst uitoefent:

Men wint den Hemel met geweld,
Of komt er in door kracht van geld.

Na dit opgesteld te hebben, VAN VLOTEN inziende, op deze plaats vond ik in eene noot op vs. 8 en 9 aan den voet der bladzijde: »Men »kan dit *ironice* opvatten. De tollenaars schraap»ten voor zich wel, maar niet in den smaak der »Pharizeën, listig en schijnheilig; maar openlijk." En verder: »De gansche voordragt van schijn»gelijkvormigheid aan de kinderen der wereld, is »in des Heilands zedeleer gansch vreemd, en »strijdt regelregt met hetgene vs. 10—13 volgt, »zoodat ik liever hier iets buitengewoons doen »wil, dan de zedeleer van JEZUS in het minst »bezwaren. Ik geloof dat: *Ik zegge ulieden*, ver»schreven is, en tot vs. 10 behoort; hiervoor is »ook eenige schijn, schoon zeer gering, omdat »er staat: *doch aan ulieden zeg ik*, en niet: *Ik »zeg ulieden!* Dus wordt het vermaken van on»regtvaardige goederen aan gestichten enz., het»gene zoo menig beangstigd geweten gerustsstelt, »hier door den Zaligmaker niet alleen afgekeurd, »maar de invloed daarvan op het Hemelsch ge»luk zulken ontzegt."

Voor-

Voorzeker is deze veranderde constructie: *ulieden zeg ik*, voor: *ik zeg ulieden*, een zwak bewijs, want men zou die dan, vooral in *Matth.* V:20, 22 enz., en overal, waar JEZUS zijne leer tegen de pharizeeuwsche grondbeginselen overstelt, moeten aantreffen. *Matth.* XVI:8, *Luk.* VI:27 en *Openb.* II:24, zullen wel niet in aanmerking kunnen komen, daar de constructie in het *Grieksch* in het verband niet volkomen gelijk staat met die van *Luk.* XVI:9. Maar door in te voegen in de gedachten, hetgeen de aard der zaak vordert, gelijk *Col.* II:21, en hetwelk dáár, door de Nederlandsche overzetters gedaan is, vervalt alle zwarigheid, waardoor JEZUS in tegenspraak zou komen in vs. 9 met zijne eigene leer, vs. 10—13; of Hem eene stelling als zedelijke pligt zou toegeschreven worden, die Hij in beide gelijkenissen, zoowel als in vs. 10—13, wederlegt, trots de beschimping zijner pharizeeuwsche toehoorders, welke die grondstelling vs. 9 volgden.

Gent,
7 Julij 1846.

VRIENDSCHAP.

De vriendschap verschilt veel van liefde of bloedverwantschap, en onderscheidt zich daarvan in haren aard en handelingen.

Het is wel onze pligt alle menschen, zelfs onze

Digitized by Google

vijanden, lief te hebben, maar men kan niet voor allen, zelfs niet altijd voor den braafsten mensch, die innige, teedere neiging gevoelen, welke men voor een enkelen koestert, die met ons in gevoelens en gezindheden geheel overeenkomt; met wien men één hart en éene ziel is. Alle menschen toch stemmen niet in alles geheel overeen, en zijn daarom voor elkander niet altijd geschikt, noch hebben die aantrekkingskracht voor ons, die zoo noodig is in de vriendschap; want *vooreerst* ligt er den vriend of de vriendin zeer veel aan gelegen, welke grondstelling van eer, deugd of godsdienst diegene bezielt, met wie zij in een teedere en naauwere verbindtenis zoeken te geraken. — Is onze vriend deugdzaam, dan maakt hij ons het leven regt aangenaam, is hij integendeel ondeugend, dan sleept hij ons ongemerkt mede ten verderve, en verliezen wij door zijn toedoen de goede meening, welke braven en edelen omtrent ons koesteren. Een verstandige vriend of vriendin verschaft ons wel vele genoegens, doch zoo zij niet met goede echte godsdienstige grondbeginsels bezield zijn, duren zij slechts kort. Die echter verstand en godsdienst in zich vereenigt, bedoelt niet alleen ons tijdelijk geluk en welzijn, en zoekt dát op alle mogelijke wijzen te bevorderen; maar wat alles zegt, ons eeuwig zielenheil. Gelukkig de mensch, die zulk eene vriendschap op aarde mag smaken!

Daarom is het dure pligt, niet altijd met diege-

genen, welke ons op het eerste gezigt door een aangenaam, lieftallig, innemend voorkomen belagen, al rat, zonder nadere kennis van het inwendig bestaan, een vasten band van vriendschap te knoopen, want al dit uiterlijke is wel een masker, waar achter zich het laagste karakter zoekt te verbergen, om zoo den argeloozen, onkundigen en eenvoudigen te verstrikken. Neen, een beproeve vooraf en langdurig, eer men eene verbindtenis sluite, waarvan ons eenwig wel of wee kan afhangen. De grootste omsigtigheid kan in dezen den jeugdigen mensch niet te veel worden aanbevolen. Men hoede zich vooral voor dezulken, welke zonder u te kennen, onder vriendschappelijke omarmingen, ieder oogenblik u toeroepen: dat zij u boven alles beminnen, kiezen, leven en goed voor u te willen ten beste geven; ach! derzulker vriendschap is wind en zal als kaf verdwijnen, als de wind des onspoeds slechts eenigermate u hoofd treft en u dreigende onweders naken. Zulk een opbruisende hartstogt is niet redelijk, of den bezadigden mensch eigen; deze uitroepingen zijn slechts klanken, waarin het hart niet deelt. Schenk nimmer uwe vriendschap ook dengene, die God noch zijne dienst bemint: want die het hoogste goed niet liefheeft, hoe zoude hij zijnen broeder kunnen liefhebben? Neen een hart, dat men bestendig onder alle wisselingen des levens getrouw en voordurend zal kunnen lieven en achten, moet daarmede vooral bezield zijn,

en

Digitized by Google

en daarbij tevens edel, menschlievend, goedaardig, zachtmoedig, liefderijk, trouw en standvastig zijn in leed of smarten, ziekte en gezondheid, en bij voor- en tegenspoed steeds dezelfde voor u toonen te zijn. Als gij hem hierin, na beproeving, bestand hebt bevonden, (en hij ook u zelven in dit alles) sluit dan veilig eene verbindtenis, die, hoewel onvolmaakt en nog met vele gebreken behebt, toch tot uw duurzaam geluk en bestaan op aarde, en zelfs tot uw eeuwig heil, veel, oneindig veel kan toebrengen, en gij zult u nimmer over een dwaze keuze hebben te beklagen.

Ook moet rijkdom of armoede niet in aanmerking komen. Een mensch, welke zijne pligten kent, zoekt door dezelve geen aardsche voordeelen te bejagen; neen, heb uwen vriend of vriendin in armoede en rijkdom, in druk of voorspoed, daarom slechts lief, omdat hij u ook liefheeft en uw heil zoekt; omdat wijsheid en deugd, zelfopofferingen en opregte gezindheid, evenzeer in het hart van den arme, als in dat van den rijke woont; denk hierbij aan een DAVID EN JONATHAN.

Schuw en veracht den lagen vleijer, die het goede vonkje, dat in uw woont, door valsche raadgevingen poogt te verderven en uw onheil zoekt. — Bemin hem boven allen, die u trouwen raad geeft, en dit zonder vrees voor uw ongenoegen doet. Dank hem innig voor dat blijk van opregte vriendschap. Hij zou, zoo dit zijn moest,

zijn

Digitized by Google

zijn leven voor u in de bres stellen; de ander zou u lafhartig alleen laten en vlieden in nood; deze zou in pijn en smart u niet begeven, maar u dáár trouw blijven, — waar de andere liever vreugde en genot zou verkiezen, boven u te steunen en te verplegen. De vleijer is een slechte raadgever; leen dezen nimmer uw oor, en vlied den huichelende vriend daarom ook als de pest. Neem u vooral in acht voor dengenen, welke u met allerlei wegen, tot de vreugde dezes levens behoorende, zoekt bekend te maken, en u van edeler, stiller, beter genoegens zoekt af te trekken. Neen, in de wereld en haar woest gedruisch zult gij u niet met dien bezadigden ernst over uwe pligten kunnen onderhouden, zoo als gij dit alleen in de stille woonkamer, of in de vrije natuur, welke van zelve in u edele gedachten doet ontvonken, kunt doen. Vertrouw ook deze niet, want ook deze zoekt met u het ware genot des levens niet. Gij, die nog geen vriendschapsband hebt geknoopt onder mijne jeugdige kennissen, zoekt denzelven met wijze voorzigtigheid; eene dwaze keuze heeft wel eens nameloos wee berokkend; in plaats van eene goede keuze deed men wel eens eene tegenovergestelde kwade, en vond geen helper en teregtwijzenden steun in denzelven, maar eenen helper naar den weg des verderfs. — Gij, die zoo regt gelukkig zijt, door eene onberouwelijke, beproefd bevondene keuze, erken de waarde, het hooge voorregt van uw bezit; en bid

den

Digitized by Google

den Algoede, om haren langen duur; want er is zeker geene grootere gelukzaligheid op aarde naast de Godsdienst, geen betere schat, dan eene echte ware beproefde vriendschap: want mogt u ook eens alles ontvallen, gij ondervindt door dit geschenk u veel, ja bijna alles vergoed. O! als gij onder bittere teleurstellingen, onder smartvolle slagen van het lot, u met een gebroken hart, hetwelk bloedt onder het veelvuldig wee op uw levenspad, aan het trouwe vriendenhart moogt werpen; dáár deelneming, opbeuring, liefderijke troostwoorden, geruststelling en medelijdende tranen vindt; als gij dáár balsem in de wonden voelt storten; zeg, zoudt gij dan niet moedig weder opstaan uit uwe neergebogenheid, edele ongelukkige! ook als u het dierbaarste was ontvallen? — Dan het antwoord hierop laat zich beter gevoelen dan beschrijven. — Maar hoe zoudt gij te moede zijn, diep ongelukkige! die in tijd van zwaren nood hetzelfde hart meendet te vinden, en u dan bedrogen vondt, wanneer de vertrouwelling uwer betere dagen niet die was, waarvoor gij hem hieldt? Als gij valschheid ontmoette, waar gij geen bedrog dacht te vinden, of in plaats van hulp, bespotting en hoon, dikwijls bij die, aan wie uw hart zoo veel vertrouwde, maar die nu toonden, wel in uwe genoegens, maar niet in uwe lasten te willen deelen? als gij alzoo ondervondt, dat gij een strooihalm tot steun gekozen hadt, die bij de minste aanraking brak?

Zoo

Digitized by Google

Zoo is de vriendschap der wereld! Arme, ongelukkige! die haar van die zijde leert kennen, uit welk eenen droom ontwaakt gij met ontzetting en beklag! Och of weinigen zich zoo bedrogen vinden mogen! Wijze bedachtzaamheid is daartoe het beste wapen.

Vinden wij onze vrienden niet volmaakt, laat het dienen om elkander op te leiden tot volmaking; want het is onze pligt elkanderen de gebreken liefderijk onder het oog te brengen, doch hiertoe behoort voorzigtigheid, opregtheid en getrouwheid. Vriendschap moet dienen, om alle genoegens te veredelen en te verhoogen. Voor onze vrienden moeten wij alles trachten te zijn, voor zoo verre wij daardoor geene andere hoogere pligten verzuimen. Vooral moeten vrienden elkander voor een hooger en volmaakter leven zoeken vatbaar te maken, om zoo een band te leggen, dien den dood wel losmaken, maar de hemel weder vasthechten zal.

Hebt gij reeds lang in vriendschap geleefd, maar wordt eensklaps uw vriend of uwe vriendin u ten verleider, ster hem eerst zacht, daarna streng en ernstig tegen. Toon steeds God en de deugd boven alles te stellen. Duidt men u dat ten kwade, toonen volgende handelingen, dat uw afkeer van alle kwaad niet tot verbetering, maar tot verergering leidt, scheur u, hoe smartelijk dit valle, los van zulk eenen, en zoek vergoeding voor uw verlies bij God, uwen onveranderlijken

Vriend.

Digitized by Google

Vriend. Gij zult gewonnen hebben. Gij hebt in Hem eenen Vriend, die leidsman en raadsman en steun is voor dit en het volgend leven; en als gij met Hem den eindpaal van uw leven zult bereikt hebben, dan zult gij eeuwig de onuitsprekelijk reine vriendschap smaken, zoo als de aarde u nooit te genieten kon geven.

T.. A..

OPMERKELIJK GEZEGDE.

In zeker gezelschap maakte eens iemand, die van de valsche veronderstelling uitging, dat het in de Godsdienst om het even is, wat men gelooft, zoo men maar wél leeft, de volgende opmerking: »Ik ken onder de Christenen dezulken, »die JEZUS voor niets meer houden, dan een »voortreffelijk mensch, doch zich op de beoefe»ning zijner voorschriften bevlijtigen, alsof zij »hem voor eenen God erkenden; — terwijl we»derom anderen zeggen, hem te belijden als den »waarachtigen God en het eeuwige leven, en »niettemin door hun levensgedrag toonen, zijne »lessen nog beneden die van een gewoon mensch »te stellen."

Zouden deze woorden, door wien dan ook gesproken, geenen wenk in zich besluiten, welke ons tot zelfsbeproeving behoorde op te leiden?

J. D.....

PROE-

Digitized by Google

PROEVEN VAN GODSDIENSTIGE KINDER-GEZANGEN.

(*Vervolg van bladz.* 471 *des eersten halven jaargangs van* 1845).

IV.

MORGENLIED.

Daar zie ik ginds de zon uit hare kimmen rijzen;
De vale, tomb're nacht is wederom voorbij.
Thans heb ik rijke stof, om U, mijn God, te prijzen! —
Maar nimmer prijst mijn lied Uw grootheid naar waardij. —

Ja in het nacht'lijk uur lag ik bewust'loos neder;
Maar Gij stondt aan mijn zij — bewaaktet mij, o Heer!
Uw hand bedekte mij zóo vaderlijk als teeder,
Gij zaagt, van Uwen troon, ontfermend op mij neêr.

Geen ramp of ongeval kwam mij de rust verstooren,
Geen zorgen hebben mij in dezen nacht gekweld;
En 't lieflijk morgenlicht, 't gezang der vog'lenkoren
Heeft m' uit den slaap gekust en mij den dag vermeld.

En zou ik dan, o God! U geenen dank bewijzen? —
Zou 't rein gevoel der ziel niét spreken in deez' stond? —

Digitized by Google

Zou 't redelooze dier wel trachten U te prijzen,
En ik? zou ik 't niet doen uit 's harten diepsten grond?

O ja, mijn hart voelt zich gedrongen U te loven,
Het vindt zich duur verpligt aan U, weldadig God!
Het heft zoo gaarne zich tot U, o Heer! naar boven,
Die tot het beste doel bestuurt mijn levensloo'l —

Och, mogt ik maar altijd met warme liefde U danken,
Mogt zij het kenmerk zijn van een opregt bestaan! —
Dan zijn mijn woorden nooit gelijk aan ijd'le klanken;
Maar heil'ge offers, die tot U naar boven gaan.

Leer mij zoo naar Uw wet en naar Uw wil te hand'len;
Laat mij het regte spoor, het pad der deugd betreên;
Laat mij steeds voor Uw oog in alle waarheid wand'len;
Uw vreez' besture mij in all' mijn daân en reên.

Dan zal ik steeds de gunst van U, mijn God! verwerven,
Dan leidt Gij mij met liefd' aan Uwe vaderhand. —
Dan mag ik eens, hierna den zaal'gen Hemel erven,
Dan wacht mij reine vreugd in 't HEMELSCH VADERLAND!

Tjummarum, M. KOLDIJK, GZ.
1846.

GODS OOG SLAAT ALLES GADE.

Des Heeren oog ziet ons altijd en overal,
Slaat gade wat geschiedt, waart om door 't gansch heelal;
Wij kunnen Hem gerust de toekomst toevertrouwen;
Die

Die het heelal bestuurt, en regelt aller lot,
Hij is de almagtige, de alwijze, goede God,
Die ons Zijn liefde toont, waarop wij mogen bouwen.

Niets dat de hooge God, die al het goede schenkt,
Door ons hoog word' vereerd, in geenerwijs miskend;
Zijn liefde moet ons steeds tot wederliefde dringen:
Hem zijn wij 't al verpligt; Hij is het, die ons schiep,
En onderhield van toen Hij ons in 't aanzijn riep;
Hem moeten wij dan lof, met dank en eere zingen.

Het dierbaar Woord van God moet worden overdacht,
Zijn wil door ons bepeinsd, zijn wet zeer stipt betracht;
Wij mogen daaromtrent niet achteloos verkeeren:
Daarin zien wij den weg, en hoe wij moeten zijn,
Om God te kunnen zien, die heilig is en rein,
En met de zaligen Hem eeuwig te vereeren.

God wil dat 's naasten heil ons ook ter harte gaat;
Zoo veel maar in ons is vermijden we alle kwaad,
En trachten we in ons doen Gods liefde na te streven;
Dan zijn wij de oorzaak niet van iemands leed of druk,
Beoogen wij altijd heil, vrede, waar geluk,
En trachten hier tot nut van 't algemeen te leven.

Wij mogen niet uit nijd, verwaandheid, eigenbaat,
Verwekken scheuring, twist in Kerk of in den Staat,
En op wie ook regeert wat weten te bedillen:
Eer Vorst of Koning steeds, en bovenal vrees God,

Digitized by Google

Dit is een wijze les, en ook een hoog gebed,
Keur dus niet alles af, om waanwijs te verschillen.

Wij moeten ned'rig zijn, niet trotsch of hoog van hart;
God wederstaat hem, die vermetel alles tart,
Op eigen krachten steunt, Zijn invloed durft verachten;
Wij zijn afhankelijk van 's Allerhoogsten magt;
Hij wil ons zwakken steeds verleenen Zijne kracht,
Indien wij die van Hem ootmoediglijk verwachten.

Wij zijn door God bestemd tot werkzaamheid op aard,
Dus ledigheid gehaat, en luiheid ons onwaard;
Laat ons met lust en vlijt de werkzaamheên verrigten;
In onzen aardschen kring en nuttig zijn met een,
En altijd levensvreugd verspreiden om ons heen,
Zoo werkende met doel, vervullen we onze pligten.

Het hart moet biddend zijn tot Hem, die van omhoog,
Genadig op ons ziet, met Zijn doordringend oog:
O, God! schenk ons Uw kracht, om wijs ons te gedragen,
Opdat ons leven zij zorgvuldiglijk altijd,
Tot uwen lof en eer, aan uwe dienst gewijd,
En mogten wij U zoo aanvank'lijk hier behagen.

Amsterdam, H. CAPTEIN.
Augustus 1846.

BIJ

Digitized by Google

BIJ EN NA EENE LANGDURIGE DROOGTE.

Ruisch, milde regen! ruisch, drenk nu het dorstig kruidje;
Druipt, pareldrupplen! druipt uit 't donkre lachtgareel;
Verkwikt en bosch en loof en plant en kwijnend spruitje,
Dat, smachtend naar uw komst, verwelkt op steng en steel.

Zink, hemeldaauw! zink neer! lok mensch en vee naar buiten,
Ontlast u, zwangre wolk! van 't alverkoelend nat:
Hergeef de bloem haar geur, die 't kelkje wil ontsluiten,
Dat 't uwen nektar vang' in 't uitgedroogde vat.

Daal neder, lieflijk vocht, dat alles doet herleven!
Dring tot den wortel door, in 's aardrijks schoot verschroeid;
Verfrisch nu veld en beemd, wil groei en bloei hergeven,
Drenk, heilbron! alles wat aan 't leven is geboeid.

Dreig dan niet, zwarte wolk! om 't heilrijk nat te schenken,
Daal, geest des levens! daal op struik en boom ter neer;
Almagtig God, beveel! En op één uwer wenken,
Krijgt alles lafenis en nieuwe krachten weer.

Digitized by Google

Dáár druipt gij eindlijk neer, gij bron van milden zegen!
Het luchtzwerk wordt ontlast van 't al verkwikkend vocht.
Wat ademt en wat leeft heeft nu zijn wensch verkregen,
Brengt hulde en eere aan Hem, die alles heerlijk wrocht.

Delfshaven, HENKEN.
23 Junij 1846.

AKA-

Digitized by Google

AKADEMIE-NIEUWS.

LEIDEN.

SERIES LECTIONUM

IN ACADEMIA LUGDUNO-BATAVA HABENDARUM POST FERIAS AESTIVAS ANNI 1846,

RECTORE MAGNIFICO

JOHANNE HENRICO SCHOLTEN.

FACULTAS THEOLOGICA.

Horâ.

J. H. SCHOLTEN Theologiam Naturalem exponet, die Lunae . . . . . I.
Et Martis . . . . . XI.
Doctrinae, in libris Ecclesiae Reformatae Symbolicis receptae, principia exponere perget, die Martis . . . . . I.
Et Jovis . . . . . XI.
Colloquiis de Theologia Naturali vacabit, die Jovis . . . . . I.
Atque de Theologia Symbolica, die Veneris I.
Cum provectioribus quaestiones criticas et exegeticas, pertinentes ad N. F. libros historicos, tractabit alternis hebdomadibus, die Saturni horis vespertinis . . . VII—X.
Orationibus Sacris praeërit, die Mercurii. II.
W. A. VAN HENGEL PAULI Epistolae I ad

Digitized by Google

Horâ.

Corinthios Cap. XV, interpretabitur die Mercurii. . . . . VIII.

Theologiam Pastoralem docebit, diebus Martis et Veneris . . . . . VIII.

Locos Literarum Sacrarum, qui sibi ipsi vel inter se repugnare videntur, tractabit diebus Lunae et Jovis . . . . . VIII.

Viam et rationem, diebus festis anniversariis, pro populi concione dicendi commonstrabit, diebus Lunae et Martis . . . IX.

Cum Theologiae studiosis provectioribus de variis rebus gravioris argumenti familiariter colloquetur, die Veneris . . . . V sqq.

Oratoriae Sacrae exercitationibus praeërit, die Jovis . . . . . I.

N. C. KIST Historiam Ecclesiasticam docebit inprimis recentiorem, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XII.

Christianae Morum Disciplinae partem exponet cum theoreticam tum practicam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris . . . . XI.

Doctrinae et Dogmatum Christianorum Historiam tradet, diebus Jovis et Veneris . XII.

Historiae Ecclesiasticae Veteris monumenta exponet, die Martis . . . . . XI.

Exercitia disputandi moderabitur, die Saturni . . . . . II.

Orationibus Sacris praeërit, die Martis . II.

J. F. VAN OORDT, J. G. FIL., Theologiam Christianam theoreticam tractabit, diebus Mercurii, Jovis et Veneris . . . . . IX.

JOHANNIS Epistolas cum commilitonibus leget, diebus Lunae et Mercurii . . . . X.

Encyclopaediam Theologicam tradet, diebus Martis et Jovis . . . . . X.

His-

Digitized by Google

Horâ.

Historiam Librorum N. F. (duce E. REUSS, *die Geschichte der H. Schriften N. T.*) exponet, die Mercurii . . . . . I.

Et Veneris . . . . . X.

Publice disputandi exercitationibus praeërunt alternis hebdomadibus, die Saturni horâ I, alternatim J. P. VAN OORDT, J. G. FIL. et J. H. SCHORTEN.

FACULTAS DISCIPLINARUM MATHEMATICARUM ET PHYSICARUM.

C. G. C. REINWARDT Civium academicorum studia, quantum aetas et vires sinent, juvare paratus est.

J. DE GELDER Civium academicorum studia adjuvare paratus est, si qui sint, qui mathematicarum disciplinarum Capita selecta sibi explicari cupiant.

J. VAN DER HOEVEN Zoologiae et Anatomes comparatae fundamenta tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XI.

Aestivo tempore . . . . . X.

Physiologiae comparatae primas lineas exponet, diebus Jovis et Veneris, iisdem horis.

Geologiae elementa docebit, diebus Martis et Jovis . . . . . I.

A. H. VAN DER BOON MESCH Chymiam corporum organicorum exponet diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . . IX.

Chymiam, quae anorganica vocatur, docebit iisdem diebus . . . . . XI.

Artem pharmaceuticam theoreticam et experimentalem exponet, diebus Lunae et Mercurii. XII.

Oeconomiam ruralem tradet, diebus Martis et Jovis . . . . . XII.

Experimenta instituendi artem docebit, et

Digitized by Google

Horâ.

Exercitia practica in Laboratorio moderabitur quotidie.

Cum studiosis provectioribus de Physiologia chymica colloquetur, die Veneris horâ vespertinâ . . . . . V—VIII.

G. J. VERDAM Elementa Geometriae planae et Trigonometriam rectilineam tradet, die Jovis et Veneris . . . . . IX et X.

Stereometriam et Trigonometriam sphaericam, hujusque usum, explicabit, diebus Martis et Jovis . . . . . VIII.

Calculum integralem bis per hebdomadem tradet, itemque *Mechanicam analyticam;* dies et horas autem, quantum fieri potest, in Auditorum commodum constituet.

Methodum docendi Matheseos elementa futuris Gymnasiorum Praeceptoribus explanabit; de die et de horâ constituendâ dein cum Commilitonibus conveniet.

F. KAISER Astronomiam theoreticam tradet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . IX.

Astronomiam practicam, iisdem diebus , X.

Artis observandi exercitiis quotidie praeërit.

Theoriam motus corporum coelestium, secundum Cl. GAUSS tradet, diebus et horis Auditoribus commodis.

Provectioribus discipulis disquisitiones Cl. HANSEN aliorumque, de perturbationibus, quas motus corporum coelestium patiuntur, aptis horis, commentabitur.

Astronomiam, quam popularem vocant, tradet, diebus Lunae et Mercurii, horâ vespertinâ . . . . . V.

Astronomiae primas notitias mathematicas tradet, iisdem diebus, horâ vespertinâ . VI.

Sin-

Digitized by Google

Horâ.

Singulos suos auditores, ad coelum, tubi optici ope, perlustrandum, aptis temporibus evocabit.

Si qui sint, qui Chronographiae et Calendariographiae operam dare cupiant, in auditorum commodum horas constituet.

Arithmeticam universalem sive Algebram tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii . II.

G. H. DE VRIESE Phytographiae fundamenta tradet autumnali tempore matutino, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris. VII.

Plantarum indigenarum et medica virtute praeditarum historiam illustrabit verno et aestivo tempore, diebus horisque iisdem.

Physiologiam plantarum exponet, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . I.

Provectioribus discipulis selectas demonstrabit familias naturales, iisdem diebus, . . II.

Excursionibus botanicis praeerit die Saturni, apta tempestate.

F. L. RIJKE, Prof. extraord., Physicam experimentalem docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . XII.

Physicam Mathematicam tradet, diebus Lunae et Martis. . . . . VIII.

FACULTAS PHILOSOPHIAE THEORETICAE ET LITERARUM HUMANIORUM.

M. SIEGENBEEK propter aetatem septuagenariam rude donatus, quantum per vires licebit, studiosae juventuti prodesse conabitur.

J. BAKE interpretabitur SOPHOCLIS *Oedipum Coloneum* et DEMOSTHENIS *Orationem pro corona*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, additis disputandi exercitationibus, die Jovis. X.

An-

Digitized by Google

Horâ.

Antiquitatum Atticarum locum *de Actionibus* explicabit, die Lunae et Mercurii. . I.

Scholas Paedagogicas moderabuntur J. BAKE et C. G. COBET, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . . II.

P. HOFMAN PEERLKAMP explicabit Historiam Universalem, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XI.

Interpretabitur fabulam M ACCII PLAUTI *Epidicum*, et C. CORNELII TACITI *Annalium* Librum I, iisdem diebus . . . . . IX.

Quaestiones ad disputandum ponet, die Jovis. XI.

J. M. SCHRANT Historiam Patriae enarrabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . II.

Praecepta styli Neerlandi seu Eloquentiae, nec non Oratoriae artis externae, tradet diebus Jovis et Veneris . . . . . II.

Et die Saturni . . . . . XII.

VONDELII selecta explicabit, diebus Veneris et Saturni . . . . . I.

Eloquentiae historiam criticam, cum veteris tum recentioris aevi, enarrabit, diebus et horis auditoribus commodis.

A. RUTGERS JESAJAE Vaticinia inde a Cap. XLIX et *Psalmos* selectos interpretabitur, diebus Lunae et Martis . . . . . IX.

Et die Mercurii . . . . . I.

Secundum *Regum* Librum cursoria lectione tractare perget, die Jovis . . . . . XII.

Antiquitates Israëlitarum explicabit, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . XII.

Si qui sint, qui linguae Sanskritae elementa sibi explicari cupiant, eorum studia lubentissime adjuvabit.

Grammaticam Sanskritam docebit et Antho-

Digitized by Google

Horâ.

thologiam Sanskritam a Cl. LASSENO editam, explicabit, die Martis et Jovis . . I—III.

KALIDASI *Sakuntalam* explicabit, die Veneris . . . . . I—III.

Mahabharatam interpretabitur, die Jovis. IX.

T. G. J. JUYNBOLL Sermonis Hebraei elementa tradet, tum Grammaticâ explicandâ, tum analyticis exercitiis moderandis, diebus Lunae, Martis, Mercurii . . . . VIII.

Et die Jovis . . . . . I.

Literarum Arabicarum, Chaldaicarum et Syriacarum initia docebit (duce Cl. ROORDA, WINERO, UHLEMANNO), diebus Jovis et Veneris . . . . . VIII.

Et die Lunae et Martis . . . . . I.

Cum provectioribus Chrestomathiam leget Arabicam Cl. KOSEGARTENII, die Veneris . I.

Et Fabulas BIDPAJI, ex ed. Sacyana, die Jovis. . . . . XI.

Coranum, die Jovis . . . . . V—VII.

Chrestomathiam Syriacam KIRSCHII a Cl. BERNSTEINIO iterum editam, die Mercurii . II.

Chrestomathiam Persicam WILKENII et SPIEGELII, die Saturni . . . . . V—VII.

J. H. STUFFKEN *Logicam* tradet, die Mercurii . . . . . I.

Die Veneris . . . . . XII.

Metaphysicam docebit, diebus Martis et Jovis . . . . . X.

Die Veneris . . . . . II.

Historiam Philosophiae antiquae explicabit die Saturni II, aliâque horâ postea indicandâ.

C. G. COBET, Prof. Extraord., Antiquitates Romanas tradet, die Lunae, Martis et Mercurii. XII.

Ele-

Digitized by Google

Horâ.

Elementa Artis Metricae docebit, die Jovis et Veneris . . . . . XII.

Initia Palaeographiae Graecae provectioribus explicabit, die Martis et Jovis . . II.

FACULTAS MEDICA.

G. SANDIFORT Anatomiam docebit, diebus Lunae, Martis, Mercurii, Jovis et Veneris. X.

Physiologiam, Anatome comparata illustratam, iisdem diebus . . . . . IX.

Methodum secandi cadavera, quotidie, hiberno tempore . . . . . I—III.

M. J. MACQUELYN quantum rerum suarum ratio patietur, juventutis Academicae commodis inservire paratus est.

J. C. BROERS Theoriam disciplinae Chirurgicae exponet, diebus Martis, Mercurii et Veneris . . . . . XII.

Exercitationibus Clinicis, in Nosocomio Academico habendis, vacabit quotidie . VIII.

Collegio casuali, diebus Lunae et Jovis. XII—III.

Operationibus Chirurgicis, hiberno tempore, horis deln indicandis.

Artem Obstetriciam theoreticam et practicam docebit, diebus Lunae, Martis Mercurii et Jovis. . . . . X.

Medicinam Forensem, die Mercurii et Veneris . . . . . II.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN Pathologiam docebit, diebus Lunae, Mercurii et Veneris. . I.

Medicinam practicam cum exercitatione in Nosocomio Academico, quotidie . . . XI.

Historiam Medicinae tradet, diebus Martis et Jovis . . . . . I.

G. C. B. SURINGAR Therapiam generalem docebit, diebus Martis, Jovis et Saturni. . XII.

Phar-

Digitized by Google

Horâ.

Pharmacognosin et naturalem remediorum Historiam, diebus Lunae, Mercurii et Veneris. . . . . XII.

Therapeuticum remediorum usum indicabit, diebus Mercurii et Veneris . . . . I.

Doctrinam morborum singularium tradet, diebus Lunae, Martis et Jovis . . . . I.

Praxin medicam, ad lectulos aegrotantium, moderabitur, diebus singulis . . . . IX.

C. PRUYS VAN DER HOEVEN et G. C. E. SUHINGAR disputandi exercitiis praeërunt die Jovis . . . . . III.

FACULTAS JURIDICA.

H. G. TYDEMAN Encyclopaediam Juris tradet, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . XII.

Oeconomiae Politicae principia ad patriam nostram adplicata, iisdem diebus . . . I.

Statisticam Patriae describet, diebus Jovis et Veneris . . . . . I.

Et die Jovis . . . . . XII.

Codicem Juris Mercatorii explicabit, diebus Jovis et Veneris . . . . . XI.

Et die Veneris . . . . . XII.

C. J. VAN ASSEN interpretabitur libros Digestorum duce WESTENBERGIO, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . IX.

Institutiones Juris Civilis Romani, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . VIII.

Jus Civile hodiernum, diebus Jovis et Veneris . . . . . VIII.

Et diebus Lunae, Martis et Mercurii . II.

Ordinem judiciorum et rem judiciariam privatam cum exercitationibus forensibus, die Jovis . . . . . IX.

Et

Digitized by Google

Horâ.

Et die Veneris . . . . . IX et X.

H. COCK tradet Ordinem Judiciorum Criminalium, diebus Lunae, Martis et Mercurii. VIII.

Jus Publicum et Gentium, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . IX.

Jus Criminale, diebus Lunae, Martis, Mercurii et Jovis . . . . . X.

Jus Naturale, diebus Lunae, Martis et Mercurii . . . . . XI.

J. R. THORBECKE explicabit Historiam Juris Romani, diebus Lunae, Martis et Mercurii. I.

Historiam Europae diplomaticam a regno LUDOVICI XIV usque ad Congressum Viennensem, iisdem diebus . . . . . XII.

Jus Politiae sive administrativum quod dicunt, iisdem diebus . . . . . XI.

P. O. VAN DER CHIJS, titulo Prof. extraord. ornatus, Numismaticam generalem tradet diebus Lunae et Jovis, horâ I.

J. C. E. BROUN Litterarum Germanicarum Lector, aget de GOETHII dramate, cui nomen *Ipkigenia in Tauris*, ejusdemque Carmine *Hermanno et Dorothea*, diebus Martis et Veneris horâ post meridiem . . . . VI.

Grammatices Germanicae imperitos Grammaticam docebit, et imperitioribus, scriptis facilioribus ad intelligendum explicandis, vacabit, horis et diebus dein indicandis.

W. FLEMING, Litterarum Anglicarum Lector, explicabit SHAKESPEARII Tragoediam, quae *Merry Wives of Windsor* vocatur, Poetaeque SCOTT carmen cui titulus: *Lay of*

the

Digitized by Google

Horâ.

the last Minstrel, diebus Martis et Veneris horâ post meridiem . . . . . V.

Litterarum Anglicarum minus peritis privatis institutionibus aderit, diebus et horis, quae illis convenient.

C. G. LOKKERS, Academicus Artis gladiatoriae Magister, aptum et elegantem gladii usum quotidie docebit.

Bibliotheca Academica, Lectionum tempore, diebus Lunae, Mercurii, Veneris et Saturni, ab horâ XII ad III; Feriarum tempore, diebus Mercurii et Saturni, ab horâ XII ad II unicuique patebit.

SCHOOL-NIEUWS.

HAARLEM.

Den 23 Dec. 1845. Heden werd hier de gewone halfjarige Promotie der leerlingen van het Stedelijk Gymnasium naar hoogere klassen en ordes, en prijsuitdeeling aan boven hunne medeleerlingen uitgemunt hebbende jongelingen gehouden. Bij deze gelegenheid hielden twee jongelingen uit de eerste orde van de eerste klasse, C. J. F. MIRANDOLLE en A. C. KRUSEMAN, door hen zelven opgestelde redevoeringen; de eerste: *de Philopoemene excellenti Imperatore et cive optimo;* de tweede: *de Arato Sicyonio;* en verlieten met lof dit Gymnasium, na ieder met een

prijs begiftigd te zijn. Uit de tweede orde gingen over naar de eerste: J. TIELENIUS KRUYTHOFF, P. S. GERLINGS, J. A. VAN WIJK en J. M. BOOM. Uit de derde orde werden bevorderd: A. LOOSJES, met een prijs naar de eerste, en W. VAN HEEKEREN en A. J. VAN HEEKEREN naar de tweede. Uit de vierde orde gingen over naar de derde: J. D. A. SCHUTTER, met een prijs, J. H. VERKES en J. C. GERLINGS. Uit de tweede orde van de tweede klasse ging over naar de eerste orde: H. ENSCHEDÉ, met een prijs. Uit de derde orde naar de tweede: T. A. VAN BOMMEL, met een prijs, A. H. J. VOS, C. J. TAUNAY en A. J. ENSCHEDÉ. Uit de eerste orde van de derde klasse gingen over naar de derde orde van de tweede klasse: G. N. ROMPEL, met een prijs, J. A. N. TRAVAGLINO, B. C. J. MOSSELMANS, S. C. RAVEN, N. T. ROMPEL. Uit de tweede orde werden bevorderd naar de eerste: H. B. VAN HEES, met een prijs, en H. DE BOER. Uit de derde orde naar de tweede: J. P. A. TEBING VAN BERKHOUT, met een prijs, H. T. VAN DER WISSEL en H. A. CRÒMMELIN. Op het met de Latijnsche scholen verbonden Instituut ontvingen uit het getal van die leerlingen, welke, behalve op de Oude Talen en Wetenschappen, ook op de Nieuwe zich hebben toegelegd: J. M. BOOM een prijs in de Mathesis; J. A. VAN WIJK, een prijs in de Fransche, Engelsche, Hoogduitsche en Nederlandsche talen, in de Geschiedenis en Aardrijkskunde, en een vereerend getuigschrift in de Wiskunde; J. H. VERKES een prijs in de Fransche, Engelsche, Hoogduitsche en Nederlandsche talen, in de Geschiedenis en Aardrijkskunde; S. C. RAVEN een prijs in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; H. DE BOER een prijs in de Algebra, Rekenkunde en Natuurkunde; J. A. N.

TRA-

TRAVAGLINO een prijs in de Fransche, Engelsche Hoogduitsche en Nederlandsche talen, Geschiedenis en Aardrijkskunde; G. N. ROMPEL een prijs in de Wiskunde, Natuurkunde en een vereerend getuigschrift in de Nederlandsche taal, Geschiedenis en Aardrijkskunde; H. G. QUARLES VAN UFFORD een prijs in de Wiskunde. Met vereerende getuigschriften werden begiftigd: H. ENSCHEDÉ in de Wiskunde, T. A. VAN BOMMEL in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; A. H. J. VOS in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; H. A. CROMMELIN in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; J. P. A. TEDING VAN BERKHOUT in de Wiskunde; N. T. ROMPEL in de Wiskunde en Natuurkunde; H. T. VAN DER WISSEL in de Algebra en Rekenkunde.

Hierop betuigde J. H. VERKES voor zich zelven en voor zijne met prijzen en vereerende getuigschriften begiftigde medeleerlingen, zijnen dank in de Hoogduitsche taal aan Heeren Curatoren van het Gymnasium.

Uit het getal van die leerlingen, welke alleen op de Nieuwe Talen en Wetenschappen zich toegelegd hebben, ontvingen C. J. DE BRUYN KOPS een prijs in de Fransche, Engelsche, Hoogduitsche en Nederlandsche talen, in de Geschiedenis, Aardrijkskunde en Wiskunde; R. W. VAN GOENS een prijs in de Wiskunde en Natuurkunde, en een vereerend getuigschrift in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; D. VEEN een prijs in de Wiskunde en Natuurkunde; C. H. HAVEN een prijs in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen en in de Rekenkunde; H. VAN WICKEVOORT CROMMELIN een prijs in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; E. L. H. VAN LANSCHOT HUBRECHT een prijs in de Fransche, Engelsche en

Digitized by Google

Hoogduitsche talen, en een vereerend getuigschrift in de Wiskunde; P. J. VAN DER AA een prijs in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen, en een vereerend getuigschrift in de Algebra; C. H. C. GRINWIS een prijs in de Nederlandsche taal, in de Geschiedenis en Aardrijkskunde; P. B. KOCH een prijs in de Rekenkunde; F. S. VAN DE PAVORD SMITS een prijs in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen. Met vereerende getuigschriften werden begiftigd: G. L. VAN LANSCHOT HUBRECHT in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; G. F. DE BRUYN KOPS in de Wiskunde; C. J. N. BOOM in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; A. VAN WICKEVOORT CROMMELIN in de Fransche, Engelsche en Hoogduitsche talen; F. C. VAN ASPEREN VAN DER VELDE in de Fransche, Engelsche, Nederlandsche en Hoogduitsche talen, en in de Geschiedenis, Aardrijkskunde en Rekenkunde.

Hierop hield G. J. DE BRUYN KOPS voor zich en zijne met prijzen en vereerende getuigschriften begiftigde medeleerlingen van de Latijnsche scholen, eene dankzegging aan de Wel Ed. Achtb. Heeren Curatoren van het Gymnasium, in de Fransche taal.

GRONINGEN.

Den 24 Dec. Heden had alhier de gewone halfjaarlijksche Promotie en Prijsuitdeeling aan de leerlingen der Latijnsche scholen plaats. De Rector opende de plegtigheid met eene korte voorafspraak, waarin hij dankbaar de verdiensten herdacht, welke zich Mr. R. LOHMAN en Mr. H. O. FEITH omtrent die scholen verworven hadden, die, na gedurende 30 jaren leden van het collegie van Curatoren geweest te zijn, gemeend hadden voor die betrekking te moeten bedanken, en de nieuw benoemde leden Mr. H. DE RANITZ en Prof.

G. W. ERMERINS in deze hunne betrekking geluk wenschte. Hierna beklom de verdienstelijke jongeling, T. DE COCK, het spreekgestoelte en sprak zijne declamatio: *de Q. Fabii Maximi in cunctando prudentia;* d. i.: over het voorzigtig dralen van Q. FABIUS MAXIMUS, met bevalligheid en gepaste vrijmoedigheid uit, waarna hij, met een' Griekschen en Latijnschen prijs beschonken, *met den meesten lof* van het Gymnasium ontslagen werd. — Van de onderste orde der eerste klasse werden hierop tot de bovenste bevorderd: J. R. P. HOITSEMA, J. BEEKHUIS HECKMAN, C. P. HOFSTEDE DE GROOT, H. C. A. THIEME, H. G. BRAAM, J. SIRENIUS TRIP, J. A. P. RIS LAMBERS, U. J. HUBER NOODT en H. J. HUBER.

Van de bovenste orde der tweede klasse werden tot de onderste der eerste bevorderd: H. J. FRIMA, met den Latijnschen, en N. KUIPER met den Griekschen prijs. — Uit de onderste gingen tot de bovenste orde der tweede klasse over: L. A. H. VAN ITERSUM, met den Griekschen en den Latijnschen prijs, en D. F. THIEME.

Van de bovenste orde der derde ging, met den Latijnschen en Griekschen prijs begiftigd, tot de onderste orde der tweede klasse over: G. A. FRIGGE. Van de onderste orde gingen tot de bovenste dier klasse over: E. R. ALINGS, met den Latijnschen, P. C. J. G. HECKER met den Griekschen prijs, en O. J. WOLDRING.

Van de bovenste orde der vierde klasse werd *buitengewoon* tot de bovenste orde der derde klasse bevorderd en met den Latijnschen en Griekschen prijs beschonken: W. R. ROVERS. — Van de onderste tot de bovenste orde dier klasse gingen over: H. D. GUYOT en W. E. DE VRIES.

In de Wiskunde werden prijzen uitgedeeld: in

Digitized by Google

de eerste klasse aan J. E. P. HOITSEMA; in de tweede klasse aan E. R. ALINGS; in de derde klasse aan W. R. ROVERS.

In de Fabelkunde behaalde H. J. FRIMA in de eerste, en P. C. J. G. HECKER in de tweede den prijs.

In de Geschiedenis: eerste klasse: H. C. A. THIEME; tweede klasse: H. J. FRIMA; derde klasse: E. R. ALINGS; vierde klasse: W. R. ROVERS.

In de klasse der Nieuwe Aardrijkskunde: W. R. ROVERS.

De jongelingen, die den Latijnschen prijs behaald hadden, zeiden hunne *gratiarum actiones* met bevalligheid op, en de plegtigheid, met muzijk begonnen, afgewisseld en besloten, liep tot genoegen der toehoorders af.

In het verslag der Promotie der Latijnsche scholen alhier, in de Courant van den 26 Dec., zijn achter de namen van H. D. GUYOT en W. E. DE VRIES, uitgevallen de navolgende woorden: »van welke de eerste den Latijnschen, de tweede den Griekschen prijs had verworven."

AL-

Digitized by Google

ALGEMEENE SYNODE DER HERVORMDE KERK IN HET KONINGRIJK DER *NEDERLANDEN*.

1846.

Uit kracht van het algemeen Reglement voor het bestuur der Hervormde Kerk, in het Koningrijk der *Nederlanden*, Art. 20, is deze hooge Kerkvergadering, op den 1 Julij, in het Locaal voor hare zittingen bestemd, zamengekomen.

Tot leden dezer Synodale Vergadering, waren, volgens Art. 12 der Instructie, voor de Algemeene Synodale Commissie, en Art. 17, van het Algemeen Reglement, door de natenoemen Kerkbesturen, benoemd de navolgende Hoog Eerwaarde Heeren:

Uit de Algemeene Synodale Commissie der Nederlandsche Hervormde Kerk: de Heer C. W. PAPE, Pred. te *Heusden*.

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Gelderland*, de Heer J. STEENMEIJER, Pred. te *Arnhem*.

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Zuid-Holland*, de Heer A. VERWEY, B. Z., Pred. te *Leiden*.

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland*, de Heer R. J. KONING, Pred. te *Limmen*.

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Zeeland*, de Heer J. G. V. VAN HOEK, Pred. te *Aardenburg*.

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*, de Heer H. A. VAN DER VEN, Pred. te *Driebergen*.

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Vriesland*, de Heer P. A. C. HUGENHOLTZ, Pred. te *Dokkum*.

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*, de Heer J. S. WOR, Pred. te *Zwolle*.

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Groningen*, de Heer R. ENGELS, Pred. te *Nieuwolda*.

Digitized by Google

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband*, de Heer J. C. MASMAN, Pred. te *St. Michielsgestel*.

Uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Drenthe*, de Heer R. P. REDDINGIUS, Pred. te *Zweelo*.

Uit de Commissie tot de Huishoudelijke zaken der Waalsche Kerken; de Heer D. SERRURIER, Pred. te *Dordrecht*.

Uit het Kerkbestuur van *Limburg*, de Heer W. F. C. VAN LAAK, Pred. te *Maastricht*.

Uit de Commissie tot de zaken der Protestantsche Kerken in Nederlands *Oost-* en *West-Indië*, de Heer H. P. TIMMERS VERHOEVEN, Th. Dr. en Pred. te *'s Gravenhage*, en

Als Ouderling uit het Provinciaal Kerkbestuur van *Groningen*, de Heer Mr. H. J. H. MODDERMAN, Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, en Ouderling te *Winschoten*.

Deze waren alle tegenwoordig. Ook was de Secretaris der Synode, J. J. ROOZEBOOM, Pred. te *'s Gravenhage*, benevens de fungerende Quaestor-Generaal, P. J. AMESHOFF, Ouderling te *Amsterdam*, ter vergadering verschenen.

Tot praeadviserende Leden waren door de Godgeleerde Faculteiten der drie Hooge Scholen afgevaardigd:

Door de Godgeleerde Faculteit te *Leiden*, de Hoogleeraar J. F. VAN OORDT, J.W.Z.

Door de Godgeleerde Faculteit te *Utrecht*, de Hoogleeraar H. J. ROOYAARDS.

Door de Godgeleerde Faculteit te *Groningen*, de Hoogleeraar P. HOFSTEDE DE GROOT.

Volgens Kennisgeving van Zijne Excellentie den Minister voor de zaken der Hervormde Eeredienst, d. d. 16 Junij l. l., N°. 20, bleek, dat door Zijne Majesteit, bij Hoogstdeszelfs Besluit

van

Digitized by Google

van den 14den, bevorens N°. 66, benoemd waren tot President dezer Synodale Vergadering, de Heer A. VERWEY, BZ., tot Vice-President, de Heer C. W. PAPE, en tot deszelfs Secundus, de Heer J. S WOR.

De Leden gezeten zijnde, verscheen in de Vergadering Zijne Excellentie de Baron H. VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, Minister voor de zaken der Hervormde Eeredienst, enz., vergezeld door den Heer Secretaris-Generaal en Adviseur J. D. JANSSEN.

De President opende de Vergadering met het gebed, waarop Zijne Excellentie de Minister, met eene daartoe ingerigte aanspraak deze *een en dertigste* bijeenkomst van de Algemeene Synode der *Nederlandsche* Hervormde Kerk, in naam van Zijne Majesteit den Koning, voor geopend verklaarde.

Nadat de President de aanspraak des Ministers op gepaste wijze had beantwoord, rigtte Zijn Hoog Eerw. het woord tot de Leden dezer Vergadering, om hen tot de gewigtige werkzaamheden, waartoe zij waren zaamgekomen, in te leiden.

Den 21sten daaraanvolgende zijn de werkzaamheden dezer Hooge Kerkvergadering ten einde gebragt, en met gebeden en dankzeggingen gesloten.

Digitized by Google

KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

GELDERLAND.

Op den 5 en 6 Aug. j. l., zijn door het Provinciaal Kerkbestuur van *Gelderland*, na gehouden examen, tot de predikdienst toegelaten: de H. H. TH. E. M. VON RÄUMHAUER, TH. VAN GOGH, A. FOCKEMA, H. PIETERSE, Kandidaten in de Godgeleerdheid bij de Utrechtsche Hoogeschool.

ARNHEM.

ARNHEM, 28 Julij. De Wel Eerw. zeer Gel. Heer BENNINK JANSSONIUS, beroepen tot Leeraar dezer Gemeente, heeft deze beroeping, onder inwachting der vereischte approbatiën, aangenomen.

NIJMEGEN.

NIJMEGEN, 2 Aug. 1846. Heden werd onze van *Stiens* beroepen Leeraar, Ds. L. S. P. MEYBOOM, Th. Dr., onder ons bevestigd, door zijnen Zwager en voorganger in onze Gemeente, Ds. S. K. THODEN VAN VELZEN, Th. Dr., Pred. te *Leeuwarden*, aan wien onze Leeraar Ds. L. VAN HAAFTEN, dit werk had afgestaan.

De Bevestiger sprak naar aanleiding van 1 *Joh.* I : 3. *Hetgeen wij (dan) gezien en gehoord hebben, dat verkondigen wij u, opdat ook gij met ons gemeenschap zoudt hebben, en deze onze gemeenschap ook (zij) met den Vader, en met zijnen Zoon Jezus Christus.* Des avonds aanvaardde de

Digitized by Google

de Bevestigde zijn dienstwerk, sprekende over *Joh.* XX: 31. *Maar deze zijn geschreven, opdat gij gelooft, dat Jezus is de Christus, de Zone Gods: en opdat gij geloovende, het leven hebt in zijnen naam.*

Aan Ds. MEYBOOM is Akte van Lidmaatschap der Klassis van *Nijmegen*, uitgereikt.

NIJMEGEN, 9 Aug. 1846. Het collegie Diakenen der Hervormde Gemeente, mag op nieuw dankbaar vermelden, dat aan de Hervormde Diakonie, onlangs is gelegateerd, door wijlen den Heer H. VAN WELIJ, eene som van *f* 300, vrij van het regt van Successie, zijnde de authorisatie tot aanvaarding derzelver reeds aangevraagd.

TIEL.

WADENOIJEN, den 14 Julij. Op vertoonde Akte van Collatie van Mr. S. VAN WALCHREN, Heer van *Wadenoijen*, heeft de Kerkeraad dezer Gemeente, tot haren Herder en Leeraar beroepen, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer T. N. BERLAGE, Kandidaat tot de Heilige Dienst, bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband*, die deze beroeping onder inwachting der vereischte approbatiën heeft aangenomen.

BOMMEL.

HAEFTEN vakant. Zie Febr. 1846.

HARDERWIJK.

NUNSPEET vakant. Zie Mei 1846.

HARDERWIJK vakant. Zie Julij 1846.

ERMELLO. Zie Julij 1846.

ZUID-HOLLAND.

Door het Provinciaal Kerkbestuur van *Zuid-Hol-*

Digitized by Google

Holland, zijn op den 5 Aug.; tot de predikdienst toegelaten, FREDERIK MIJSBERG, ABRAHAM GIJSBERT VAN ARKOOY en BOUDEWIJN ROBBERT AITTON.

's GRAVENHAGE.

PIJNACKER, 19 Julij 1846. Onze Leeraar, Ds. SOETBROOD PICCARDT, maakte ons vóór acht dagen bekend, dat hij eene beroeping ontvangen had naar *Zaandam*, (oostzijde). Heden berigtte ons zijn Eerw., dat hij na ernstig beraad, besloten had, voor deze beroeping te bedanken, en verbond zich op nieuw aan deze Gemeente, waarin hij nog slechts weinige weken gearbeid had.

SCHIPLUIDEN, den 9 Aug. 1846. Onze Gemeente werd heden aangenaam verrast, door een berigt van Heeren Kerkvoogden, dat uit eene aanteekening van wijlen den Wel Edel Geb. Heer, Mr. ADRIAAN BACHMAN, in leven Heer van *Schipluide* en *Hodenpijl*, aan deszelfs Erfgenamen gebleken was, dat aan Kerkvoogden der Hervormde Kerk alhier, zouden worden overhandigd acht stuks Certificaten Werkelijke Schuld, ieder groot *f* 1000, rentende $2\frac{1}{2}$ ten honderd, onder bepaling dat de renten daarvan moeten worden gebruikt voor het onderhoud van het gestoelte, van den Overledene in de Kerk, deszelfs grafkelder, en voorts ten behoeve van de Kerk.

Hoewel de Overledene, dit zijn verlangen bij geene der testamentaire beschikkingen had uitgedrukt, heeft evenwel de Wel Edel Geb. Heer CAU VAN STELLENDAM, uit naauwgezette pligtvervulling, edelmoedig aan het verlangen van den Overledene gevolg willen geven, en bij Kerkvoogden berigt ingezonden, dat deze som, die wij waarlijk aanzienlijk mogen noemen, vrij van alle regten, in Certificaten ter hunner beschikking gereed ligt.

Wij

Wij doen deze mededeeling met blijdschap, om door dit openbaar bewijs van erkentelijkheid, de nagedachtenis van onzen overledenen Ambachtsheer te huldigen, die door zijne prijselijke beschikking, een schitterend en navolgenswaardig bewijs gaf, van zijne prijsstelling op de uiterlijke gemeenschappelijke Eeredienst; en onze Gemeente in het bezit van eene weldaad stelt, welker vruchten tot op het late nageslacht komen kunnen.

Zijne nagedachtenis blijve onder ons in zegening, zijn stoffelijk overschot, hier in zijn familiegraf geborgen, ruste in vrede! en zijn loffelijk voorbeeld welke vele in *Nederland* op, om ook nog, nadat zij gestorven zijn, de stoffelijke belangen van Kerk en Gemeente te bevorderen.

Maar niet minder gevoelen wij ons ten duurste verpligt, aan den Wel Edel Geb. Heer en Vrouwe CAU VAN STELLENDAM, die wij mede ter dezer plaatse, openlijk onzen innigen dank betuigen: Onverpligt en ongehouden hebben die Edelen, onze Gemeente eene rijke gift, eene nooit te vergetene weldaad geschonken, maar ook hierdoor, een duurzaam gedenkteeken onder ons opgerigt. God de Heer vergelde hun, hunne onbekrompene Christelijke weldadigheid, Hij spare, hun leven aan weldoen gewijd, tot den hoogsten ouderdom, en schenke hen eens in betere gewesten, dat heerlijk genadeloon, hetwelk in het Evangelie van onzen Heer, den barmhartigen is toegezegd.

SCHEVENINGEN. Uit het opgegeven twaalftal, is het volgende zes- en drietal geformeerd:

DD. BREESER, DE BRUINE, VAN DEN HAM, HENTZEPETER, MOLENAAR en NIJHOFF. — BREESER, MOLENAAR en NIJHOFF.

Uit welk drietal beroepen is, Ds. MOLENAAR, te *Beest*.

ROT-

ROTTERDAM.

DELFSHAVEN, 19 Julij 1846. De dag van heden was voor de Hervormde Gemeente alhier een dag van hoogst belangrijke feestviering, wiens gelijk in de geschiedenis der Kerk slechts zeldzaam voorkomt. Onze hooggeachte oudste Leeraar, Ds. J. VAN BRANDENBURGH, genoot op denzelven het voorregt, openlijk te mogen gedenken aan zijn *vijftigjarig* verblijf en werk als Herder en Leeraar in ons midden, zijnde zijn Eerw. den 17 Julij 1796 alhier bevestigd.

Des morgens werd, ten gepasten stonde, de feestvierende Leeraar uit zijne woning afgehaald door eene Commissie, uit de oudste Ouderlingen en Diakenen bestaande en naar de Kerk geleid. Op het oogenblik dat zijn Eerw. zijne woning verliet, beklom zijn Ambtgenoot, Ds. K. H. GREEVEN den kansel, en verzocht, na eene korte toespraak, de Gemeente op het oogenblik dat de Jubilarius de Kerk zou binnentreden, *Gez.* I vs. 1 en 4 aan te heffen, hetgeen onder gepaste begeleiding van het orgel, dan ook op de meest indrukwekkende wijze geschiedde. Daarna beklom de feestvierende Leeraar het spreekgestoelte en hield, na doelmatige inleiding, eene Feestrede over *Efez.* III: 20, 21. *Hem nu, die magtig is meer dan overvloedig te doen boven al wat wij bidden of denken, naar de kracht, die in ons werkt, Hem, zegge ik, zij de heerlijkheid in de Gemeente, door* CHRISTUS JEZUS, *in alle geslachten, tot alle eeuwigheid.* — Na eerst den rijkdom der denkbeelden, die de tekst bevat, met betrekking tot de toenmalige omstandigheden, ontwikkeld te hebben, nam zijn Eerw. denzelven voor zich over en gedacht dankbaar aan eene zoo lange en in vele opzigten door God gezegende loopbaan van

acht

Digitized by Google

acht en vijftig jaren in de bediening des Evangelies, eerst te *Puflijk* en *Leeuwen*, daarna te *Opijnen* en *Heesselt*, eindelijk de laatste *vijftig* jaren te *Delfshaven* afgelegd. Zijn Eerw. vond in dat alles ruime stof en aanleiding om aan God, wiens hulp hem steeds zoo zeer gebleken was, met de woorden en in den geest van PAULUS, de dankzegging en heerlijkheid toe te brengen, die bij den Christen de vrucht moet zijn van eene zoo uitstekende weldaad. Zijn Eerw. betuigde te gelijk zijn voornemen op denzelfden weg blijmoedig voort te gaan en alzoo verder tijd en krachten aan de dienst van het Evangelie te wijden. Eindelijk besloot zijn Eerw. met gepaste toespraken aan de Wel Ed. Achtb. Regering dezer stad, — aan zijnen Ambtgenoot, — aan den Eerw. Kerkeraad, — aan het Wel Ed. Collegie van Kerkvoogden, — aan de tegenwoordig zijnde Commissiën van elders, — aan de aanwezige Medebroeders en Toehoorders, — en aan de Gemeente zelve. Hierbij deed zijn Eerw. opmerken, dat een der tegenwoordig in dienst zijnde Ouderlingen, die ook des morgens zijn Eerw. aan zijne woning had afgehaald, de Wel Ed. Heer F. RODENBURG, ook nu *vijftig* jaren geleden, zijn Eerw. had beroepen, en zelf de beroeping naar *Opijnen* had overgebragt, zijnde deze hoogbejaarde Broeder sints dien tijd herhaalde malen tot kerkelijke bedieningen geroepen, en nog daarin als Ouderling en Kerkvoogd, gelijk ook in de Stedelijke Regering als Wethouder, volijverig werkzaam.

Na deze toespraken en het Nagebed, verliet Ds. D. J. VAN BRANDENBURGH den kansel, en Ds. K. H. GREEVEN verscheen nu wederom op denzelven. Deze Leeraar, steller van dit berigt, wendde zich eerst tot de Gemeente, en bepaalde haar bij de grootheid

heid van het voorregt dat ook zij thans genoot, en bij het belangrijke eener zoo zeldzame feestvieringe. Hij deed opmerken, dat zijn Ambtgenoot in dienstjaren een der oudste Leeraars van de Hervormde Kerk in dit Rijk was, wordende door slechts *twee* Predikanten (die van *Niehove* en *Molenaarsgraaf*) daarin overtroffen, alsmede dat onder de 42 Predikanten te *Delfshaven*, sedert de Hervorming, gedienden hebbende of nog dienende, niemand zulk een Jubilé had mogen vieren, daar de naast hieraan bijkomende Leeraar, Ds. G. PALUDANUS, hier slechts 33 jaren, 1637—1670, de bediening had waargenomen. Daarna sprak hij tot den Jubilarius zelven, en wenschte hem in naam der geheele Gemeente en van hare vertegenwoordigers, zoowel als voor zich zelven, hartelijk geluk met dezen plegtigen dag! Hij betuigde zijn Eerw. dank, in naam der Gemeente, voor zoo vele uitnemende Leerredenen, grondige onderwijzingen, indrukwekkende vermaningen, opwekkingen en vertroostingen, als door hem in deze halve eeuw aan kinderen en volwassenen, aan kranken en stervenden waren toegedient. Hij bedankte zijn Eerw. voor alle de blijken van kunde en ervarenheid, van vriendschap en belangstelling, door zijn Eerw. aan Kerkenraad en Kerkvoogden geschonken, en ook aan hem zelven, die hoezeer sedert *zestien* jaren, zijn *zevende* Ambtgenoot, echter nog niet geboren was, toen zijn Eerw. hier op dezen zelfden kansel reeds lang het Evangelie verkondigde. Hij wenschte hem daarna Gods nabijheid en zegen toe op al zijn verder dienstwerk en ook op alle zijne betrekkingen, zoowel ten aanzien zijner waardige Echtgenoot, die door zwakte belet was deze plegtigheid bij te wonen, als omtrent alle zijne overige aanverwanten, wier

ge-

Digitized by Google

getal, juist eenige dagen geleden, door de geboorte van een tweede achter-kleinkind wederom was vermeerderd. Hij eindigde met de Gemeente en zich zelven verder aan zijn Eerw. aan te beveleu, en zijn Eerw. van zijne broederlijke gezindheid en medewerking te verzekeren.

Deze toespraak werd besloten met eenige dichtregelen, die men eerlang in het Mengelwerk van dit Tijdschrift vinden zal.

Daarop verzocht de Spreker de Gemeente te willen zingen *Ps.* CXXXIV, en wel zoo, dat vs. 1 door de mannen, vs. 2 door de vrouwen, en vs. 3 door de geheele Gemeente, staande, met oog en hart op den feestvierenden Leeraar gevestigd, zou worden gezongen. De Gemeente deed dit op eene uitnemende en waarlijk indrukwekkende wijze. Onder dit gezang verliet Ds. GREEVEN den kansel, zijn Ambtgenoot verscheen andermaal op denzelven, en gaf op dezen dag van vijftigjarige feestviering aan de zoo talrijke schaar, van hier en uit het naburig *Rotterdam* zaamgekomen, den Apostolischen zegen.

Terwijl de Gemeente het kerkgebouw verliet, begaven de Commissiën van het Wel Eerw. Klassikaal Bestuur van *Rotterdam* en van den Ring van *Schiedam* zich in de kerkekamer, en rigtten aldaar hartelijke toespraken van gelukwensch en zegenbede aan den Jubilarius, die dezelve gepast beantwoordde, en toen door gemelde Commissiën en zijn Ambtgenoot vergezeld, zich begaf naar zijne woning. In dien tusschentijd vergaderden de Onderlingen, Diakenen en Kerkvoogden zich ten huize van Ds. E. H. GREEVEN, die zich weldra bij hun Ed. vervoegde, en alstoen met hen allen zich andermaal naar het huis van Ds. D. J. VAN BRANDENBURGH begaf, alwaar hij wederom eene

toespraak hield, en tegelijk uit naam van Kerkenraad en Kerkvoogden een smaakvol geschenk in zilver aan zijn Ambtgenoot overhandigde, als een aandenken aan deze heugelijke feestviering, hetgeen door zijn Eerw. erkentelijk werd ontvangen en beantwoord.

Des avonds werd door Ds. K. H. GREEVEN Godsdienstoefening gehouden over 2 *Cor.* XIII: 13, waarbij zoo in de Leerrede zelve, als in het gebed, de feestviering van den morgen herdacht en aan het blijvend aandenken der Gemeente aanbevolen werd.

Talrijke bezoeken van de leden der Gemeente en onderscheidene vereerende blijken van achting, ter gedachtenis aan den feestvierende Leeraar geschonken, getuigden van de deelneming der Gemeente in deze belangvolle plegtigheid, die in alle opzigten, door de gepaste maatregelen en eensgezinde medewerking van allen, aan wie eenige verrigting was opgedragen, op eene uitmuntende wijze en in de beste orde is afgeloopen.

God verhoore genadig al de gebeden voor den grijzen Leeraar opgezonden, en vervulle elken wensch, die tot hem werd gerigt! Hij stelle zijne dienst tot een zegen voor velen, zij hem in den ouderdom steeds nabij en verlene hem eenmaal die kroone der heerlijkheid, die de Heer der Kerk aan zijne trouwe dienaars heeft toegezegd!

ROTTERDAM, (Engelsche Presbyteriaansche Gemeente) vakant. Zie Julij 1846.

LEIDEN.

NOORDWIJK BINNEN, 2 Aug. De Gemeente werd door haren Leeraar bepaald, bij het ontvangen treurig berigt des overlijdens van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer BARTOUT VAN DER FEEN,

Digitized by Google

TEEN, Pred. te *Middelburg*, welke van het jaar 1810 tot 1817, ook alhier als zijne eerste standplaats, het werk van Herder en Leeraar, met lust en ijver vervulde. Niet weinigen herinneren zich nog dien tijd met gevoelens van achting en liefde voor den man, die, gelijk hij hier en elders de zaak van CHRISTUS getrouw heeft bevorderd, zoo ook in het vertrouwen eene Christens gestorven is. Zijn aandenken zal in deze Gemeente in eere en zegening blijven. Moge het werk door hem verrigt, met zijn voorbeeld vereenigd, voor velen eene opwekking blijven, om den weg des geloofs en der liefde standvastig te bewandelen.

OUDSHOORN. Van hier is verzuimd te berigten, dat bij testamentaire dispositie van Mejufvrouw M. VAN 'T WOUT, Wed. VAN OPWEGEN, ten vorigen jare aan de Diakonie der Hervormde Gemeente is gelegateerd, de som van *f* 200, en eene gelijke som van *f* 200 aan het Kerkefonds alhier. Tot aanvaarding van welke gelden de koninklijke vrijvergunning gevraagd en reeds verkregen is.

Mogten velen, ook uit den boeren stand, tot welken de Overledene behoorde, dit voorbeeld navolgen, en de armen ook na hunnen dood aan zich verpligten.

LEIDEN vakant. Zie Dec. 1845.

NOORDEN. Zie Julij 1846.

DORDRECHT.

DORDRECHT staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

CILLAARSHOEK staat vakant te worden. Zie Julij 1846.

GOUDA.

WAARDER EN LANGE RUIGE WEIDE,

Digitized by Google

5 Julij. Heden is de alhier beroepen Pred. J. W. BERMAN BROUWER, bevestigd geworden, door den Consulent, A. TEN BOSCH, ABZ., Pred. te *Sluipwijk*, tot tekst hebbende 1 *Cor.* IX: 16c. *Wee mij, indien ik het Evangelie niet verkondige*; en de tekst der intrée-rede was *Hand.* XVI: 9 en 10. *En van Paulus werd in den nacht een gezigte gezien: daar was een Macedonisch man staande, die hem bad en zeide: kom over in Macedonië en help ons. Als hij nu dit gezigte gezien had, zoo zochten wij terstond naar Macedonië te reizen, besluitende daaruit, dat ons de Heer geroepen had, om denzelven het Evangelie te verkondigen.*

GROOT-AMMERS, Op den 12 Julij 1846, gaf onze Leeraar, J. P. OTT, ons kennis van den ontvang eener op hem, met eenparige stemmen, uitgebragte beroeping te *Woudrichem*, en het nemen derzelven in ernstige overweging; van hetwelk wij op den 26sten het verblijdend gevolg hoorden in de mededeeling, dat zijn Eerw. vrijmoedigheid had gevonden, om, gehoor gevende aan onzen algemeenen wensch en liefdedrang, voor die beroeping te bedanken.

SCHOONHOVEN, 2 Aug. 1846. Reeds in de afgeloopen week hadden wij met aandoening het onverwacht afsterven vernomen van onzen voormaligen Leeraar, BARTOUT VAN DER FEEN. Juist drie en een half jaar, (16 Maart 1817 tot 18 Sept. 1820) mogten wij van hem het Evangelie van CHRISTUS hooren, dat hij met gelijken ernst predikte en beleefde, zoodat, ook na een vierde van eene eeuw, zijn naam onder ons nog menigmaal met achting en liefde wordt genoemd. Heden morgen werd de Gemeente (naar *Hebr.* XIII: 7, 8) door de nagedachtenis haarer vroom afgestorven

Leer-

Digitized by Google

Leeraren, tot den onveranderlijken en getrouwen Heiland opgeleid, die ook de treurende Gemeente en betrekkingen des Ontslapenen, met zijne genade sterke en trooste!

OUDEWATER, 10 Aug. De Breede Kerkeraad heeft na bekomen handopening, ter vervulling van de vakature, ontstaan door het overlijden van den Heer A. C. LORENTZ, op heden tot Herder en Leeraar alhier benoemd den Heer H. DE VRIES, Pred. te *Hei- en Boekop.*

Op het vroeger gemaakt twaalftal waren alphabetisch geplaatst de Heeren:

D. VAN DEN BERG, Kandidaat. I. J. DOEDES, Th. Dr. en Pred. te *Hal.* J. L. J. HALLO, te *Nederhemert.* J. P. H. VAN HULSTEYN, te *Oosterhout.* J. B. NIJHOFF, te *Spaarndam.* H. M. C. VAN OOSTERZEE, te *Oirschot.* J. C. ROMER, Kandidaat. L. H. SCHOTSMAN, te *Papendrecht.* M. VAN STAVEREN, Th. Dr. te *Kerkhem.* P. N. VAN DER STOK, te *Zuilen.* H. J. R. G. THEESINK, te *Zevenhuizen*, en H. DE VRIES, te *Heikop.*

Op het zestal, de Heeren:

J. J. DOEDES, J. L. J. HALLO, J. B. NIJHOFF, L. H. SCHOTSMAN, H. J. R. G. THEESINK en H. DE VRIES.

Op het drietal, de Heeren:

I. J. DOEDES, H. J. R. G. THEESINK en H. DE VRIES.

OOSTERWIJK vakant. Zie April 1846.

LANGERAK, BEZUIDEN DE LEK. Zie Julij 1846.

BRIELLE.

ROCKANJE, 8 Aug. Heden hadden wij het genoegen berigt te ontvangen van de aanneming der beroeping, in het begin dezer week door den Kerkeraad uitgebragt op den Eerw. Heer J.

G. SCHUURMAN, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*, welke beroeping na bekomene agreatie van den Wel Edel Geb. Heer B. VLIELANDER, van *Rockanje*, onverwijld aan den beroepene was toegezonden.

NOORD-HOLLAND.

AMSTERDAM.

AMSTERDAM, 26 Julij. Heden avond aanvaardde de Hoog Gel. Heer W. MOLL, als Concionator Athenaei dezer stad, zijne openbare predikdienst in onze Gemeente, met eene Leerrede over *Joh.* VIII: 37*b*, 38. *Zoo iemand dorstet, die kome tot mij en drinke. Die in mij gelooft, gelijkerwijs de Schrift zegt, stroomen des levenden waters zullen uit zijnen buik vloeijen.*

AMSTERDAM. Zie Junij 1846.

AMSTELVEEN. Zie Junij 1846.

HAARLEM.

ZAANDAM, (OOSTZIJDE), den 9 Aug. 1846. Heden werd de Wel Eerw. zeer Gel. Heer N. A. VAN CHARANTE, als Herder en Leeraar dezer Gemeente bevestigd, door Ds. G. TER WEEME, die bij deze gelegenheid predikte over 1 *Thess.* V: 13*a*. *En acht ze zeer veel in liefde om huns werks wille.* De Bevestigde begon zijn H. dienstwerk onder ons, met eene Leerrede over 1 *Thess.* V: 25. *Broeders! bidt voor ons.*

ZAANDAM, (OOSTZIJDE) vakant. Zie Julij 1846.

WORMER, den 19 Julij 1846. Onze geachte Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer H. VAN VOORST, maakte ons op den 15 dezer bekend, dat hij

Digitized by Google

hij eene beroeping had ontvangen naar de Hervormde Gemeente te *Almelo*. Heden moesten wij tot ons leedwezen vernemen, dat zijn Wel Eerw. besloten had, die beroeping aan te nemen; zoodat deze Gemeente staat vakant te worden.

ALKMAAR.

KOLHORN, 9 Aug. 1846. Nadat Ds. F. M. CASPERS, van hier naar de Gemeente van *Westbroek* en *Achtienhoven* beroepen, van zijne betrekking als Predikant alhier, op den 7den door den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. VAN DER SLUIS, JOH.Z., Assessor van het Klassikaal Bestuur van *Alkmaar* en Pred. te *Schagen*, in tegenwoordigheid van den Consulent, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer C. BROERSMA, Pred. te *Barsingerhorn*, c. a., behoorlijk was losgemaakt, heeft zijn Wel-Eerw. heden afscheid van de Gemeente *Kolhorn* genomen, naar 1 *Thess.* IV: 1, 2.

Heeren Kandidaten worden verzocht, geene poging om eene predikbeurt te doen, daar de Kerkeraad plan heeft een' Predikant te beroepen.

HOORN.

AARTSWOUD, 8 Julij 1846. De Kerkeraad eene kennisgeving ontvangen hebbende van den Wel Eerw. Heer G. J. VAN DER MAATEN, dat zijn Eerw. eene beroeping had ontvangen tot Herder en Leeraar naar de Hervormde Gemeente te *Kwadijk*, en dus voor de nominatie te *Aartswoud* bedankte, vergaderde heden tot aanvulling van het drietal. Op hetzelve werd daartoe bij de eerste stemming geplaatst, de Wel Eerw. Heer G. WETSELS, te *Meppel*.

Het drietal bestaat thans uit de Wel Eerw. Heeren Kandidaten:

MIRANDOLLE, LEH en WETSELS.

Op Maandag 20 Julij aanstaande staat eene beroeping gedaan te worden.

SPANBROEK EN OPMEER, 28 Junij. Nadat onze Leeraar, P. A. VAN DER LAAN, in tegenwoordigheid van den Consulent dezer Gemeente, Ds. D. J. FABER, Pred. te *Obdam*, van zijne betrekking op de Klassis van *Hoorn* en deze Gemeente, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Hoorn*, de Wel Eerw. en zeer Gel. Heer J. A. H. MENSINGA, Pred. te *Sijbecarspel*, was losgemaakt, heeft zijn Eerw. heden van ons afscheid genomen met *Phil.* I:27*a*. *Alleenlijk wandelt woordiglijk het Evangelie van Christus.*

AARTSWOUD, 10 Aug. 1846. Het opgegeven drietal, door den Wel Ed. Hoog Wel. Geb. Heer WORBERT, Graaf van *Wassenaar*, Ambachtsheer van *Hoog- en Aartswoud* geagreëerd, is verbroken door het bedanken van den Wel Eerw. Heer VAN DER MAATEN, te *Kwadijk* beroepen. In de plaats van zijn Eerw. is op het drietal geplaatst, de Wel Eerw. Heer G. WETSELS, te *Meppel*. Dit drietal door bovengenoemde Ambachtsheer geagreëerd, hebben de Heeren MIRANDOLLE, WETSELS en LEM op den 19 Julij j. l. andermaal eene predikbeurt te *Aartswoud* vervuld. Op den 20sten daaraanvolgende vergaderde de Kerkeraad tot het doen eener beroeping. Bij het openen der stembriefjes bleek, dat met algemeene stemmen beroepen werd, de Wel Eerw. Heer W. H. MIRANDOLLE, Jr., Kandidaat tot de H. Dienst bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Zeeland*.

Den beroepene werd hiervan kennis gegeven per missive van den Consulent, en om de agreatie van den Ambachtsheer verzocht. Deze agreatie spoedig bekomen hebbende en de geagreëerde beroepingsbrief den Heer MIRANDOLLE overgegeven zijn-

Digitized by Google

zijnde, is dezelve door zijn Eerw., onder inwachting der vereischte approbatiën, aangenomen.

OPPERDOES vakant. Zie Mei 1846.

EDAM.

DURGERDAM. Ter vervulling der vakature, veroorzaakt door het vertrek van Ds. D. BROEDELET, DZ., naar *Monnickendam*, zijn, na verkregene handopening, op den 9 Junij, door den Kerkeraad, onder voorzitting van den Consulent, Ds. M. WERENDLIJ, Pred. te *Ransdorp*, c. a., gemaakt de navolgende nominatiën, in alphabetische orde gesteld:

Twaalftal:

DD. A. BEGEMANN, te *Waal* en *Koog* op *Texel*. D. G. VAN DER HORST, Th. Dr., te *Nieuwendam*. D. HUPKENS, te *Broek* in *Waterland*. J. J. L. TER KATE, te *Marken*. A. J. VAN DER LEE, te *Cadzand*. P. J. TER PLEGT, te *Urk*. H. SCHOGT, te *Hollijhoot*, c. a. H. H. SIMONS, te *Zunderdorp*. W. H. VAN DEN STEEN, te *Cillaarshoek*. C. W. THOMSEN, te *Watergang*. J. J. VINCKERS, te *Zuiderwoude*, c. a., M. WERENDLIJ, te *Ransdorp*, c. a.

Zestal:

DD. HUPKENS, VAN DER LEE, SCHOGT, SIMONS, VAN DEN STEEN, WERENDLIJ.

Drietal:

DD. VAN DER LEE, SCHOGT, VAN DEN STEEN.

Waaruit met meerderheid van stemmen beroepen is, Ds. W. H. VAN DEN STEEN, Pred. te *Cillaarshoek*, die deze beroeping in beraad genomen hebbende, dezelve vervolgens, onder inwachting der vereischte approbatiën, heeft aangenomen.

KWADIJK. Zie Julij 1846.

Digitized by Google

ZEELAND.

Door het Provinciaal Kerkbestuur van *Zeeland* is op den 5 Aug. l.l. tot de predikdienst toegelaten, de Heer MARTEN HYLKE MAAS, Kandidaat in de Letteren en Godgeleerdheid te *Leiden*.

MIDDELBURG.

VROUWEPOLDER, 28 Junij 1846. Onze, van hier naar *Colijnsplaat* beroepen Leeraar, Ds. J. VAN LEEUWEN, nam heden van ons afscheid, predikende naar aanleiding van 1 *Joh.* II: 28. *En nu, kinderkens! blijft in Hem*, enz. Na het eindigen der Godsdienstoefening, werd zijn Eerw. door den Gecommitteerden van het Klassikaal Bestuur van *Middelburg*, Ds. J. W. A. GREEVE, Pred. te *Oostkapelle*, in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. H. T. DE BLAAUW, Pred. te *Gapinge*, van zijne betrekkingen op Klassis en Gemeente ontslagen.

God zij met zijnen zegen onzen voormaligen Leeraar in zijnen nieuwen werkkring nabij!

VROUWEPOLDER, 1 Julij 1846. Heden is de Kerkeraad werkzaam geweest, ter vervulling der vakature, veroorzaakt door het vertrek van Ds. J. VAN LEEUWEN, naar *Colijnsplaat*, en heeft, uit een te voren geformeerd twaalf-, zes en drietal, met eenparige stemmen beroepen, H. Q. JANSSEN, Pred. te *'s Heer Abts-* en *Sinoutskerke*. Het twaalftal bestond uit de Predd.:

H. Q. JANSSEN, J. J. SIX DIJKSTA, te *Ellewoutsdijk*. H. VAN STRIEN, CZ., te *Kleverskerke*. L. C. MEIJER, te *Houtenisse*. H. T. DE BLAAUW, te *Gapinge*. W. GOUDA QUINT, te *Retranchement*. J. APPEL, te *Cockenge*. A. C. MONTIJN, te *Zoutelan-*

lande, W. LEHMAN DE LEHNSFELDT, te *Domburg*. E. C. GROENEVELD, te *Noordwijk aan Zee*. H. VAN MANEN, te *Vere*, en A. W. VERSPRILLE, te *Grijpskerke*.

Hieruit werden de Predd. JANSSEN, SIX DIJKSTRA, VAN STRIEN, DE BLAAUW, APPEL en GOUDA QUINT, op het zestal, en JANSSEN, APPEL en SIX DIJKSTRA, op het drietal geplaatst.

SEROOSKERKE, 1 Julij 1846. Onze geachte Leeraar, de Wel Eerw. Heer J. GRIMS, die, reeds sedert geruimen tijd, door ziekte verhinderd werd, zelf zijn dienstwerk in de Gemeente waar te nemen, en daarom, na eene meer dan 40 jarige dienst, waarvan hij ruim 21 jaren onder ons werkzaam was, op zijn verzoek door Z. M. onzen geërbiedigden Koning, Emeritus was verklaard, *salvo honore et stipendio*, werd heden van zijne betrekking, op de Klassis van *Middelburg* en deze Gemeente ontslagen. De Wel Eerw. Heer A. M. SNOUCK HURGRONJE, Pred. te *Middelburg*, verscheen daartoe als Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Middelburg*, in de vergadering des Kerkeraads, met den Consulent, Ds. J. W. A. GREEVE, Pred. te *Oostkapelle*. Onder gepaste toespraken werden daarop aan onzen Emeritus verklaarde Leeraar de vereischte getuigschriften van het Klassikaal Bestuur en den Kerkeraad overhandigd, welke door zijn Wel Eerw. met aandoening werden beantwoord. De Consulent, die den eerstvolgenden Zondag de voorbereidings-predikatie hier houden moest, gaf, in zijne voorafspraak, van het gebeurde aan de Gemeente kennis, en bedankte (daar de ligchamelijke toestand des reeds vertrokkenen Leeraars niet toeliet, dat zijn Wel Eerw. zelf van de Gemeente afscheid nam, hoezeer zijne Leerrede daartoe reeds in gereedheid was,) de Gemeente in

Digitized by Google

in zijnen naam, voor de bewijzen van liefde en vriendschap, die zijn Wel Eerw. gedurende zijn verblijf alhier, van haar had ontvangen, terwijl de Gemeente tevens werd opgewekt, om zich zijne goede lessen en vermaningen gedurig te herinneren, opdat, gelijk hij meermalen *haar* roem was geweest, zij ook alzoo eens *zijn* roem mogt zijn, in den dag van JEZUS.

Mogt de Heer in den ligchamelijken toestand van onzen nu rustenden Leeraar, nog eens eene gunstige verandering brengen, en hij alzoo van de hem verleende rust nog lang genot hebben; wij zouden ons daarover hartelijk verblijden. Onze beste wenschen vergezellen zijn Wel Eerw. en zijne betrekkingen.

SEROOSKERKE is dus vakant. In de vakature wenscht de Kerkeraad te voorzien, door het beroepen van een' Predikant.

VLISSINGEN, 5 Julij 1846. Werd ons op dezen dag herinnerd, hoe juist voor 6 jaren, onze naar *Utrecht* vertrokken Leeraar en vriend, Ds. J. H. BÖSKEN, voor het eerst tot ons gesproken had, het was ons dan ook aangenaam, juist *heden* zijnen opvolger voor het eerst voor de Gemeente te zien opklimmen. Onze, van *Scheveningen* beroepen Leeraar, Ds. H. GARN DUR, werd heden morgen plegtig in zijn Heilig dienstwerk bevestigd door onzen jongsten Leeraar, Ds. J. R. DE BRUYNE, die tot onderwerp zijner rede gekozen had, 2 *Cor.* III: 12 en 13. *Dewijl wij dan zoodanige hope hebben*, enz. Des namiddags aanvaardde de Bevestigde zijne dienst, met eene Leerrede over 2 *Cor.* II: 14—16. *En Gode zij dank*, enz.

MIDDELBURG, 25 Julij 1846. Heden is alhier overleden, Ds. BARTOUT VAN DER FEEN, in den

den ouderdom van 61 jaren. Zoon van Ds. BARTOUT VAN DER PEEL, in leven Predikant bij de Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, en van Vrouwe A. J. C. DE LILLE, is hij, na zijne studiën te *Amsterdam* en te *Leiden* volbragt te hebben, tot Predikant bevestigd, eerst te *Noordwijk Binnen*, bij *Leiden*, den 4den November 1810, daarna te *Schoonhoven*, den 16den Maart 1817, en eindelijk bij onze Gemeente, den 1 October 1820, alwaar hij het voorregt had op den 1 November 1835 gedachtenis te vieren van zijne 25 jarige predikdienst. De toegenegenheid, hem in deze onderscheidene Gemeenten ten deel gevallen, was hem altijd eene verblijdende voorstelling, door hem dankbaar erkend; in het jaar 1823 had hij voor eene beroeping naar de Gemeente te *Haarlem* bedankt. Hij was gehuwd met Vrouwe C. S. KMANTS, en heeft nagelaten 7 kinderen. Het jaar van gratie zal vervuld worden voor de Weduwe. Dit berigt, door hem zelven gesteld, is het eenige dat in de *Boeksaal* zal geplaatst worden, omdat alle verdere vermelding van bijzonderheden, of plaatsing van een levensberigt, door hem stellig niet is gewild.

SEROOSKERKE, 29 Julij 1846. Ter vervulling der vakature, veroorzaakt door het Emeritaat van Ds. J. GRIMS, kwam de Kerkraad der Hervormde Gemeente alhier, benevens den Heer A. A. SANDERS, gequalificeerde van den Heer J. NOELS, Ambachtsheer dezer Gemeente, onder voorzitting van den Consulent, Ds. J. W. A. GREVE, Pred. te *Oostkapelle*, heden wettig bijeen, en formeerde het volgende zestal Predikanten:

DD. KAMERMAN, te *Wemeldinge*. KNAP, te *Fijnaard*. KÖNIGSTEDT, te *Rheden*. GUTTELING, in

in *den Bommel*. BINNEWEG, te *Westkapelle*, en GREEVÉ, te *Oostkapelle*.

Hieruit werd aanstonds een drietal geformeerd, bestaande uit de Heeren:

KAMERMAN, GUTTELING en KNAP, met het lot tegen KÖNINGSFELDT.

Waaruit vervolgens met eenparige stemmen tot Herder en Leeraar dezer Gemeente beroepen werd, Ds. J. KAMERMAN, Pred. te *Wemeldinge*.

VROUWEPOLDER, 2 Aug. 1846. In onze Godsdienstoefening van heden werd ons de blijde tijding medegedeeld, dat de Wel Eerw. zeer-Gel. Heer H. Q. JANSSEN, Pred. te *'s Heer Abts- en Sinoutskerke*, de beroeping herwaarts, onder inwachting der vereischte approbatiën, heeft aangenomen.

MIDDELBURG EN VLISSINGEN (Engelsche Gemeente) vakant. Zie Mei en Junij 1846.

ZIERIKZEE.

NOORDGOUWE. Zie Mei 1846.

GOES.

KLOETINGEN, den 19 Julij 1846. Heden hadden wij het genoegen, dat onze geachte Leeraar, de Wel Eerw. Heer G. KAMERMAN, gedachtenis vierde van zijne 25 jarige Evangeliedienst onder ons. Zijn Wel Eerw. bepaalde ons bij 1 *Cor.* III:11. *Niemand kan een ander fondament leggen, dan hetgeen gelegd is, hetwelk is Jezus Christus.* Wij wenschen dat God hem nog lang tot nut voor ons en ter uitbreiding van het rijk der waarheid en deugd in ons midden sparen, en in eenen hoogen ouderdom, door eenen zachten overgang in eene betere wereld, hem het loon zal schenken van eenen getrouwen Evangeliedienaar.

'sHEER ABTS- EN SINOUTSKERKE, den 26 Ju-

Julij. Heden moesten wij het berigt vernemen, dat onze Leeraar, Ds. H. Q. JENSSEN, eene beroeping naar *O. L. Vrouwepolder*, onlangs door hem ontvangen, na rijp beraad, heeft aangenomen.

GOES. Zie Junij 1846.

IJZENDIJKE.

ZAAMSLAG, den 30 Julij 1846. Heden is de Kerkeraad, onder voorzitting van den Consulent dezer Gemeente, den Wel Eerw. en zeer Gel. Heer A. HEIJBLOM, Pred. te *Axel*, wettig bijeengekomen, om, na het bedanken van Ds. J. G. WANROOIJ, Pred. te *Stad aan 't Haringvliet*, in plaats van haren emeritus verklaarden Leeraar, Ds. S. A. ARNTZEN, eenen anderen Herder en Leeraar te benoemen, en werd de navolgende nominatie geformeerd van H. H. Predikanten.

Op het twaalftal werden gebragt:

DD. W. GOUDA QUINT, te *Retranchement*. C. LE ROY, te *Gameren*. B. KAM, te *Dreischor*. C. A. KAM, te *Oost-* en *West-Souburg*. D. NIEUWHOF, te *Haamstede*. B. TERWOGT, te *Hoek*. K. H. TEN WINKEL, te *Sas van Gend*. L. C. MEIJER, te *Houtenisse*. P. HOFMAN, te *Baarland*. C. W. VAN DE VEN, te *fort Bath*. C. BATTERÉ, te *Breskens*. J. W. LEM, Hulpprediker te *Buitensluis*.

Daarna zijn op het zestal geplaatst:

DD. W. GOUDA QUINT, C. LE ROY, B. KAM, C. A. KAM, P. HOFMAN, C. W. VAN DE VEN.

Drietal:

DD. W. GOUDA QUINT, C. LE ROY en B. KAM.

Uit welk drietal met eenparigheid van stemmen dadelijk is beroepen, de Wel Eerw. en zeer Gel. Heer W. GOUDA QUINT, Pred. te *Retranchement*, aan wien de beroepsbrief is toegezonden.

RETRANCHEMENT, den 2 Aug. 1846. Heden maakte onze Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel.

Gel. Heer W. GOUDA QUINT, aan de Gemeente bekend, dat zijn Eerw. eene met eenparige stemmen uitgebragte beroeping naar de Hervormde Gemeente te *Zaamslag* ontvangen en eenigen tijd in beraad genomen had.

ZUIDZANDE vakant. Zie Mei 1846.

UTRECHT.

UTRECHT.

ZEGVELD, 21 Junij. Maakte onze Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer H. ASTRO, ons voor eenigen tijd zijn voornemen bekend, om vrijwillig zijn Heilig dienstwerk neder te leggen, heden nam zijn Eerw. van ons liefderijk en zegenend afscheid, naar aanleiding van 1 *Thess.* IV: 1, 2. *Voorts dan, broeders! bidden en vermanen wij u in den Heer Jezus, gelijk gij van ons ontvangen hebt, hoe het u betaamt te wandelen en Gode te behagen, dat gij daarin steeds meer overvloedig wordt. Want gij weet welke bevelen wij u van den Heeren Jezus wegegeven hebben.*

Diepen indruk maakte zijne Leerrede op alle de aanwezigen, en zigtbaar was dan ook de aandoening der gansche Gemeente, die maar al te zeer het groot verlies beseft, hetwelk haar verbeidt. Gedurende meer dan 16 jaren was hij met onverflaauwden ijver en gemoedelijke trouw in ons midden werkzaam. Wij missen in hem een opregt en hartelijk vriend, die zich, vooral door onbepaalde en de meest onbaatzuchtige hulpvaardigheid, bij een ieder die hem kende, had weten bemind te maken. Ofschoon het aller begeerte was zijn Eerw. nog een geruimen tijd, on-

Digitized by Google

onder ons werkzaam te mogen zien, zoo billijken wij nogtans de redenen die hem drongen, zijn Heilig dienstwerk neder te leggen, zijne rust schenke hem, wat hij van dezelve verwachte. Hij verblijde zich bij voortduring in het genot van den zegen des Heeren, en over eene gezegende opwassing van het zaad dat hij strooide. Het Evangelie des kruises, dat de roem zijns levens was, zij de steun en troost in de dagen zijner rust, en vooral in de ure des doods. Hij ontslape op Gods tijd, met de zalige verwachting, dat velen zijne kroon zijn zullen in den dag van CHRISTUS.

AMERSFOORT.

WESTBROEK EN ACHTIENHOVEN. Zie Julij 1846.

VRIESLAND.

LEEUWARDEN.

HALLUM, den 15 Julij 1846. Heden is alhier, ingevolge de stemming van Hervormde Floreenpligtigen, tot Predikant dezer Gemeente, door den Kerkeraad beroepen, Ds. G. FLIERINGA, Pred. te *Wommels*, c. a., die deze beroeping, na eenige dagen van beraad, heeft aangenomen.

STIENS, den 19 Julij 1846. Nadat onze Leeraar, Ds. L. S. P. MEYBOOM, Th. Dr., van hier naar *Nijmegen* beroepen, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Leeuwarden*, A. WASSENBERGH, Pred. te *St. Anna Parochie*, in tegenwoordigheid van den Consulent dezer Gemeente, Ds. G. VAN TROJEN, Pred. te *Finkum*, c. a., behoorlijk was ontslagen van zijne betrekking op de Klassis van *Leeuwarden* en onze Gemeente, nam hij heden van ons af-

scheid, en bepaalde ons te dezer gelegenheid bij 1 *Cor.* III:23*a*. *Gij zijt Christi.*

STIENS staat vakant te worden. Zie Mei 1846.

OUDKERK EN ROODKERK. Zie Junij 1846.

HARLINGEN.

WOMMELS EN HYDAARD, den 31 Julij 1846. Maakte onze geliefde Leeraar, Ds. G. FLIERINGA, HZ., ons den 19 dezer bekend, dat zijn Eerw. eene beroeping had ontvangen naar de Gemeente van *Hallum*; acht dagen later moesten wij tot onze droefheid vernemen, dat zijn Eerw. zich verpligt had gevonden, die beroeping, onder inwachting der vereischte approbatiën, aan te nemen.

Daar men van voornemen is, om in de aanstaande vakature, door het beroepen van eenen Predikant te voorzien, zoo wordt daarvan bij dezen beleefdelijk kennis gegeven aan H. H. Kandidaten, die of reeds aanzoek gedaan hebben, of nog mogten willen doen tot het verkrijgen van eene predikbeurt.

SCHRAARD vakant. Zie Maart 1846.

GAAST EN FERWOUDE. Zie Mei 1846.

WELSRIJP EN BAIJUM vakant. Zie Julij 1846.

EXMORRA vakant. Zie Julij 1846.

ARUM vakant. Zie Julij 1846.

SNEEK.

BALK, den 5 Julij 1846. Onze Leeraar, Ds. J. C. EYKMAN, maakte ons heden bekend, dat hij zich verpligt heeft gevonden, om de beroeping naar *Nunspeet*, van welker ontvangst hij ons vóór drie weken kennis gaf, in de vreeze des Heeren op te volgen.

RAUWERD EN EERNSUM, 12 Julij 1846. Heden was het voor Leeraar en Gemeente ter dezer plaatse een plegtige en blijde dag. Ds. R. L. KIJLSTRA was thans 25 jaren lang (waarvan 3 te

Fi-

Digitized by Google

Finsallingen, in *Groningerland*, en 22 alhier) in de dienst des Evangeliums werkzaam geweest, en vond zich gedrongen deswege in het midden der Gemeente, den Allerhoogsten lof en dank toe te brengen. — Nadat zijn Eerw. het genoegen had mogen smaken, zijnen oudsten Zoon, onlangs Kandidaat geworden bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Drenthe*, bij de Godsdienstoefening in het morgenuur te zien voorgaan, gedacht hij zelf in het namiddaguur voor eene aanzienlijke schare (waaronder een zestal Ambtsbroeders) met hartelijke dankzegging de goedertierenheid en trouw des Heeren gedurende zijn 25 jarig dienstwerk in ruime mate ondervonden, en ontboezemde daarna, in eene ernstige en krachtige toespraak, naar aanleiding van *Efez.* II: 14—21, zijne wenschen en beden over de Gemeente.

Door eene Commissie van wege den Ring van *Sneek* benoemd, om zijn Eerw. van de deelneming, achting en toegenegenheid zijner Ringbroeders bij deze gelegenheid de verzekering te geven, was zijn Eerw. naar den predikstoel geleid, en wierd hij namens den Ring, tegen het einde der Godsdienstoefening, door deze Commissie, bij monde van Ds. L. LOLCAMA, te *Deersum*, van den predikstoel met een hartelijk woord van gelukwensching en aanbeveling aan Gods verdere hoede en bescherming toegesproken. Een opwekkend woord werd door dezen ten slotte nog tot de Gemeente gerigt, en aller wensch voor het heil des Leeraars en voor den zegen op zijn verder dienstwerk zijn Eerw. toegebragt, door het zingen van *Gez.* KCI: 3.

DOKKUM.

RINSUMAGEEST, den 9 Aug. 1846. Ds. P. D. KOOPMANS, Pred. alhier, heeft eene beroe-

Digitized by Google

ping ontvangen naar *Welsrijp*, c. a., en dezelve in beraad genomen.

HEERENVEEN.

NIJEHASKE EN HASKERDIJKEN, den 7 Aug. 1846. Ingevolge stemming van Floreenpligtigen, is tot Pred. dezer gecombineerde Gemeente kerkelijk beroepen, de Wel Eerw. Heer J. J. WASSENAAR, Adjunct-Pred. te *Haulerwijk* en *Haule*, onder het behoor van *Donkerbroek*.

WIJNJETERP EN DUURSWOUDE staat vakant te worden. Zie April 1846.

NIEUWBRONGERGA, gezegd DE KNIJPE, staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

URETERP EN SIEGERSWOUDE. Zie Julij 1846.

OVER-IJSSEL.

Door het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*, zijn, na in de Vergadering van den 5 Aug., tot de predikdienst toegelaten, de Kandidaten in de Godgeleerdheid te *Utrecht*, MARCUS JAN ADRIANI en GERHARDUS LUCIUS TALMA.

DEVENTER.

ALMELO. Zie Julij 1846.

KAMPEN.

BLOKZIJL, 9 Aug. 1846. In de morgengodsdienst van heden, gaf onze oudste Leeraar, Ds. J. M. LE COULTRE, der Gemeente kennis, dat hij den dag te voren, berigt had ontvangen van het zoo plotseling als smartelijk overlijden, te *Zutphen*, van een harer voormalige Leeraren, den Hoog Eerw. zeer Gel. Heer EBELING, Generaal-Superintendent en Pred. te *Aurich*, in *Oost-Vriesland*. — In den jare 1825 als Kandidaat alhier beroepen, diende hij deze Gemeente kort, doch

Digitized by Google

doch deed dit met getrouwheid en grooten ijver. De mare van 's Mans overlijden werd met weemoedige belangstelling vernomen, en de bede algemeen opgezonden, dat de vroeg Ontslapene nu zijn Heer en Zender in den Hemel moge dienen, de diep geschokte Weduwe en Kinderen getroost moge worden door Hem, die de beste Verzorger is van weduwen en weezen; en wij, in dit plotselijk sterfgeval, een vernieuwden wenk mogen ontwaren, om ons haastig en ernstig te bereiden voor het gewigtig oogenblik van onzen dood.

ZALK vakant. Zie Oct. 1844.

ZWARTSLUIS. Zie Junij 1846.

VOLLENHOVE staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

GRONINGEN.

GRONINGEN.

OOSTWOLD, LEEGE EN HOOGE MEDEN vakant. Zie Maart 1846.

WINSCHOTEN.

OUDE PEKELA, den 14 Julij 1846. Ter vervulling der vakature, door het overlijden van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer M. J. ADRIANI, veroorzaakt, werd hier op heden eene nominatie gevormd, bestaande uit de navolgende alphabetisch geplaatste H. H. Predikanten:

E. J. BORGESIUS, Pred. te *Rolde*. J. SINNINGHE DAMSTÉ, te *Bellingwolde*. U. P. GOUDSCHAAL, te *Scheemda*. H. W. HEMMES, te *Wanneperveen*. F. J. MESSE, te *Tzummarum*. E. HOUWERZIJL, te *Oude Schans*. H. HUISINGA, te *Wildervank*. G. W. SANNES, te *Vries*. H. W. J. SANNES, te *Schiltwolde*. D. J. SIKKEMA, te *Nieuwe Pekela*. J.

Digitized by Google

SONIUS SWAAGMAN, te *Stadskanaal*. W. VERWEY, te *Winschoten*.

OUDE PEKELA, den 28 Julij 1846. Uit het vroeger opgegeven twaalftal van genomineerde Predikanten, werd op heden alhier, nagenoeg met eenparige stemmen, tot Herder en Leeraar benoemd, en daarop dadelijk door den Kerkeraad beroepen, Ds. G. W. SANNES, Pred. te *Vries*.

WOLDENDORP vakant: Zie Sept. 1845.

APPINGADAM.

HEVESKES EN WEIWERD vakant. Zie Julij 1844.

LOPPERSUM vakant. Zie Febr. 1846.

STEDUM vakant. Zie Julij 1846.

SPIJK vakant. Zie Julij 1846.

MIDDELSTUM.

KANTENS vakant. Zie April 1846.

NOORD-BRABAND.

'S HERTOGENBOSCH.

UITWIJK. Zie Nov. 1844.

SPRANG vakant. Zie Junij 1846.

TILBURG. Zie Julij 1846.

BREDA.

CHAAM, ALPHEN, BAARLE NASSAU, c. a., 19 Junij 1846. Met leedwezen vernamen wij van onzen geachten Leeraar, Ds. G. D. J. SCHOTEL, dat zijn Eerw. eene ons op den 12 bevorens bekend gemaakte beroeping naar de Gemeente van *Tilburg* had aangenomen.

HEUSDEN.

WOUDRICHEM, 6 Aug. 1846. Ds. J. PH. OTT, Pred. te *Groot-Ammers*, bij missive van 25 Julij l.l., voor de beroeping naar deze Gemeen-

Digitized by Google

mentis beleefdelijk bedankt hebbende, heeft de Kerkeraad, onder voorzitting des Consulents, Ds. J. VAN DUUREN, Pred. te *Sleeuwijk*, heden het op den 9 Julij l.l. gemaakte twaalf- en zestal aangevuld, in plaats van Ds. J. PH. OTT, met Ds. H. DE VRIES, Pred. te *Hei-* en *Boekop*. Deze met algemeene stemmen beroepen zijnde, is aan zijn Eerw. terstond de beroepsbrief toegezonden.

EINDHOVEN.

BLADEL staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

DRENTHE.

ASSEN.

RODERWOLDE, den 26 Julij 1846. Heden maakte onze Leeraar, Ds. R. BENNINK JANSSONIUS, ons bekend, dat het beroep naar *Arnhem*, waarvan hij voor drie weken ons kennis had gegeven, door hem was aangenomen.

EELDE, den 9 Aug. 1846. Onze Leeraar, Ds. T. MODDERMAN, AZ., nam heden afscheid van ons met de woorden uit 2 *Cor.* XIII: 13. *De genade des Heere Jezus Christus* enz.

NORG. Zie April 1846.

LIMBURG, enz.

BEEK EN GEUL vakant. Zie April 1846.

WAALSCHE KERK.

MIDDELBURG vakant. Zie Dec. 1845.

Digitized by Google

REMONSTRANTSCHE BROEDERSCHAP.

NIEUWKOOP, 5 Aug. 1846. Heden ontvingen wij het verblijdend berigt, dat de Erfgenamen van wijlen den Heer Mr. JACOBUS HENDRICUS VAN REENEN, te *Amsterdam*, overeenkomstig de bedoeling van hunnen overleden Vader, ten behoeve onzer Kerk afstand hadden gedaan van de sedert 1828 nog te goed zijnde Interessen op twee Aandeelen in de Negotiatie tot opbouw dier Kerk. Eene som van *f* 116,50 werd ons ter hand gesteld. Wij verheugen ons in deze voor onze verarmende Gemeente aanzienlijke gift. Door dit berigt brengen wij de hulde der erkentenis aan de edele Gevers, met den wensch, dat hun Christelijk voorbeeld vele navolgers vinde!

ZEVENHUIZEN EN ZEGWAART vakant. Zie Julij 1846.

EVANGELISCH-LUTHERSCHE KERK.

DOETINCHEM, 19 Julij 1846. Heden verblijdde ons onze geliefde Leeraar, Ds. A. H. BROENS, door de mededeeling, dat hij, na rijp beraad, voor de beroeping naar *Purmerende* bedankt had, en verbond zich op nieuw aan deze Gemeente, predikende over 1 *Sam.* VII : 12. Het was ons aangenaam te hooren, dat zijne liefde tot ons de voornaamste reden was, welke hem, naar onze hartelijke begeerte, dat hij bij ons blijven zoude, daartoe had doen besluiten. God doe ook zijn verderen arbeid strekken tot uitgebreiden zegen voor ons en de onzen!

ROTTERDAM vakant. Zie April 1846.

PURMERENDE. Zie Julij 1846.

HER-

Digitized by Google

HERSTELDE EVANGELISCH LUTHERSCHE KERK.

AMSTERDAM, 5 Aug. 1846. De elfde Algemeene Kerkelijke Vergadering der Herstelde Evangelisch Luthersche Kerk, in het Koningrijk der *Nederlanden*, werd op heden door zijne Excellentie, den Baron H. VAN ZUYLEN VAN NIJEVELT, Minister voor de zaken der Hervormde Eeredienst, enz., na eene treffende aanspraak *in den naam des Konings* geopend.

In dezelve waren tegenwoordig de Hoog Eerw. Heeren J. A. HELPER SESBRUGGER, Pred. te *Amsterdam*, President. J. C. C. EVERTS, Pred. te *Enkhuizen*, Vice-President. D. R. UCKERMAN, Pred. te *Amsterdam*, Secretaris. A. EBELING, Lid van den Raad der stad *Amsterdam*. G. H. REUVER, Jr., F. G. BIERMAN, J. G. HUMPEROW, C. UHLENBROEK, F. W. EGGERS, Med. Doct., alle van *Amsterdam*, J. G. CLANT, Pred. te *Medemblik*. G. H. SESBRUGGER, Pred. te *Gorinchem*. H. GROENEWEGEN, Pred. te *Harlingen*. P. J. HELWIG, Pred. te *Zwolle*. J. H. SONSTRAL, Pred. aan *den Helder*. A. COERENGEL, te *Medemblik*. J. H. G. BUSSE, te *Gorinchem*.

De werkzaamheden werden onder opzien tot God begonnen, met eenen Christelijken zin voortgezet en geëindigd.

De Heer der Kerk achtervolge dezelve met zijnen zegen, opdat ze strekken mogen tot meerderen bloei en welvaart van het Kerkgenootschap.

Zijne Excellentie, de Minister, die de zittingen met Hoogstdeszelfs tegenwoordigheid bestendig heeft gelieven te vereeren, heeft dan ook deze elfde Algemeene Kerkelijke Vergadering, op de gebruikelijke wijze, in den naam des Konings gesloten.

Digitized by Google

BUITENLANDSCH KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

OOST-VRIESLAND.

RIJSUM staat vakant te worden. Zie Julij 1846.
WEENERMOER vakant. Zie Mei 1846.
BONDA. Zie Julij 1846.

KREITS SYNODE DUISBURG.

GARTROP, de vakature van deze plaats zal eerlang vervuld worden.
VOERDE vakant. Zie Oct. 1845.

KREITS SYNODE WEZEL.

EMMERIK vakant. Zie Oct. 1845.

BELGIE.

QUELQUES REFLEXIONS

SUR

UNE DÉCISION PRISE PAR LE SYNODE BELGE PROTESTANT

DANS SA SESSION DE 1846.

Aux Fidèles de l'Église évangélique de la Belgique.

MES BIEN-AIMÉS FRÈRES EN JÉSUS-CHRIST.

Le synode, dans sa session du 24 juin dernier,

Digitized by Google

a pris une résolution dont on ne saurait trop tôt vous entretenir. Il a décidé, en l'absence des délégués des consistoires de Bruxelles et de Verviers (1), qu'à l'avenir les étudiants de l'Ecole de théologie de Genève (école fondée par M. le pasteur Merle d'Aubigné et quelques-uns de ses amis) pourraient être élus pasteurs de l'Eglise nationale. Si nous nous élevons dès le premier jour contre cette mesure, ce n'est pas qu'elle soit définitivement adoptée; il nous reste, grâce à Dieu, le recours au gouvernement, et, au besoin, aux chambres, qui devront prononcer si, par le fait qu'un arrêté ministériel a déclaré reconnaître pour l'expression de la volonté des églises nationales les décisions du synode, le synode peut s'autoriser de cette sanction pour renverser les lois françaises et hollandaises, encore en vigueur dans le pays (voyez loi du 18 germinal an X, §§ 9 et suivants; — Arrêté royal du 30 juillet 1846, n°. 1, § 2, art. 1-9), surtout lorsque les art. 4 et 5 des statuts de l'Union disent: »Art. 4. Aucun »changement au présent règlement ne peut être »fait que par le synode et conformément à l'art. 5 »ci-après. — Art. 5. Le synode, en faisant des »jugements et en prenant des décisions quelcon»ques, aura soin de suivre, autant que les cir»constances actuelles le permettent, les arrêtés et »réglements généraux et particuliers établis et en »vigueur avant 1830."

Ce n'est pas non plus que nous espérions faire revenir la majorité des pasteurs de la voie dans laquelle elle s'est engagée; — on sait qu'une fois dominé par un certain esprit, malgré soi, on est

(1) Nous expliquerons, dans une prochaine lettre, les motifs de notre retraite.

Digitized by Google

est fatalement poussé à poursuivre le système de l'intolérance et de l'égoïsme.

Non! si nous prenons la plume, c'est moins en vue des *pasteurs* qu'en vue des *laïques* (1), qui, un moment induits en erreurs, reviendront sans doute d'eux-mêmes aux principes de prudence et de modération, dont ils n'auraient pas dû se départir. Nous avons l'intime conviction qu'ils ignoraient les conséquences de la résolution qu'ils viennent d'adopter, et c'est pourquoi, plein de confiance en leur sagesse, en leur amour de l'ordre et de la légalité, nous ne craignons pas d'en appeler *des laïques mal informés aux laïques bien informés.*

Et d'abord nous demandons: quelle est la mère qui voudrait confier son enfant malade aux soins d'un médecin dont la science serait contestée? A la seule pensée du danger qu'il courrait, le cœur se serre involontairement et frissonne d'épouvante..... Quel homme raisonnable oserait proposer de remettre l'éducation de la jeunesse entre les mains de professeurs qui n'auraient pas donné les garanties voulues de leur savoir? Personne..... Et ce que l'on ne ferait pas pour la santé du corps, pour le bien-être de l'intelligence, on veut le faire pour nos âmes!!..... En vain dira-t-on qu'il se fait aussi des études dans l'institut de M. Merle, — que là aussi il se trouve des professeurs capables. Je répondrai: Cela se peut, mais rien ne me le prouve; — j'y vois bien des élèves, mais des élèves qui y arrivent généralement sans connaissances préparatoires et en sortent cependant après

(1) Le synode se compose des pasteurs de toutes les églises et d'autant d'anciens qu'il y a de pasteurs.

Digitized by Google

après trois, quatre ans avec un diplôme, que dans les autres pays, en Allemagne, en France, en Hollande, les jeunes gens n'obtiennent que par neuf, dix ans d'application; — j'y vois bien des maîtres, mais des maîtres choisis plutôt à cause de leurs opinions qu'à cause de leur science; — j'y vois bien des cours, des examens, mais des examens, des cours sans contrôle aucun; — j'y vois bien enfin une œuvre, mais une œuvre individuelle, mais l'œuvre d'un parti; — et qui ne connaît par expérience la faiblesse, les imperfections des travaux enfantés par l'esprit de secte?

Du reste, en admettant même qu'il puisse s'y faire des études sérieuses, n'est-il pas également de notre devoir de regarder à la position particulière de l'école vis-à-vis du culte régulièrement établi, — aux vues religieuses qui président à l'enseignement? Or, si l'on veut savoir à quoi s'en tenir à ce sujet, on n'a qu'à envisager d'une part les écrits, les actes du directeur, et de l'autre, ses rapports avec l'Église établie (1). Par suite de ses opinions, que je laisse à d'autres le soin de qualifier, M. Merle a été privé, il y a quelque douze ans, par la *vénérable compagnie des pasteurs de Genève*, de la faculté de prêcher dans les chaires du canton. — Depuis lors, loin de chercher à faire oublier un passé fâcheux, il a toujours appuyé et de bouche et de plume la dissidence dans le sein du protestantisme. — Ainsi c'est

(1) Nous croyons devoir déclarer ici qu'en parlant de M. Merle d'Aubigné, c'est uniquement l'homme public que nous avons en vue. Nous savons qu'à Dieu seul il appartient de juger les intentions.

Digitized by Google

c'est lui qui, lors de la fameuse scission en Ecosse, a porté un des premiers la parole pour approuver un acte dont se réjouissent et profitent encore, à l'heure qu'il est, les catholiques romains. — C'est lui qui, dernièrement, lorsque dans le canton de Vaud cent et quelques pasteurs ont abandonné leurs troupeaux dans un moment critique, n'a pas hésité à leur envoyer une adresse de félicitation. Enfin, au mois de septembre dernier, lorsque la Société de Gustave-Adolphe (1) s'est réunie en assemblée générale à Stuttgard, jaloux sans doute de son union, de sa force imposante, de son influence toujours croissante et de plus en plus bénie, M. Merle se leva, et.... mais laissons parler le *Lien*, journal des églises réformées de France, 1er novembre 1845. »Ce »qui fit grande sensation, ce fut un long dis»cours en langue allemande par M. Merle d'Au»bigné, comme député de la Société évangélique »de Genève. Oubliant la convention que l'on »avait faite dans la soirée précédente, savoir que »les orateurs devaient s'abstenir de tout ce qui »pouvait blesser les catholiques, M. Merle déclara »que les sociétés évangéliques de Genève et de »Paris n'étaient pas seulement *concervatrices*, »mais *progressives*; il déclara sans réticence que »leurs membres ne pouvaient pas oublier les per»sécutions exercées autrefois par les catholiques; »que, par conséquent, ils devaient traiter le ca»tholicisme comme leur ennemi et s'occuper acti»ve-

(1) Cette Société, le plus beau trophée du protestantisme au XIXe siècle, a pour but de venir en aide aux communautés, aux écoles évangéliques en souffrance, sans distinction de rites, pourvu qu'elles se tiennent sur le terrain de la légalité.

Digitized by Google

»vement du prosélytisme. Ensuite l'orateur fit »un long tableau de la propagande catholique et »de ses fruits; il ajouta qu'il ne partageait pas »les principes de tolérance qui formaient la base »fondamentale de la Société de Gustave-Adolphe, »mais qu'il se plaçait sur le terrain formel d'une »confession de foi, résolu de combattre vigoureu»sement toutes les opinions qui s'en écarteraient. »Alors les députés de Strasbourg jugèrent néces»saire, à l'instant et au nom des sociétés qu'ils »représentaient, de déposer sur le bureau leur »protestation écrite contre les principes manifes»tés par M. Merle d'Aubigné."

Nous trouvons le même incident ainsi raconté dans le compte rendu de la séance anniversaire de Gustave-Adolphe par la *Gazette ecclesiastique* de Berlin (20 septembre 1845). »Ensuite on a »entendu le docteur Merle d'Aubigné de Genève »faire un discours long et diffus en mauvais al»lemand, dont l'idée capitale était que la Société »de Gustave-Adolphe ne devait pas être seulement »progressive et conservatrice, mais de plus agres»sive..... Il paraît de plus que les principes »agressifs du député de l'Église dissidente de Ge»nève produisirent tant d'émoi à Stuttgard, que »l'un des membres de l'association de Gustave»Adolphe, le conseiller d'appel Elvers, jugea à »propos de les commenter dans une conférence qui »eut lieu le 3 septembre; nous citons ce passage »de son discours:

»Nous chrétiens évangéliques, nous possédons »l'Évangile, et nous le présentons à nos collègues »en la foi; mais les catholiques, qui sont aussi »nos frères, n'ont pas cet Évangile, et notre vo»cation, ainsi que notre devoir, est de le répan»dre parmi eux. Mais il est clair que nous ne »de-

Digitized by Google

»devons pas ici déployer ce prosélytisme vulgaire, »pris dans le sens commun et haineux du mot, »ni dans le sens d'une propagande, mais dans le »sens purement évangélique de l'amour et de la »vérité."

D'après cela, ne sommes-nous pas en droit de déclarer que l'Ecole théologique de Genève est animée d'un esprit exclusif et anti-national? — Mais que l'on recherche depuis quelle époque le nom de chrétien est refusé dans notre pays aux catholiques romains (comme si leurs erreurs anéantissaient leur croyance en Christ!!!); — depuis quand ces conversions imprudentes et faites à la légère qui nous suscitent tant d'embarras dans les hôpitaux et nous rendent la risée des gens honnêtes; — depuis quand, en un mot, les sectes et la dissidence, et l'on trouvera que tous ces maux remontent à l'arrivée des soidisant ministres sortis de l'école de M. Merle d'Aubigné.

D'ailleurs, si la mesure adoptée par le synode dans sa dernière session n'avait pas un but de propagande ouverte et déclarée, pourquoi aurait-elle été prise? A l'effet de faire instruire les futurs pasteurs selon une certaine tendance religieuse? N'a-t-on pas en France la faculté de Montauban, en Suisse celle de Lausanne, méthodistes et régulières? Mais voici: à Montauban et à Lausanne, obligés d'étudier un nombre déterminé d'années, les jeunes gens se trouvent à chaque instant en contact avec des personnes éclairées, dont les raisonnements, dont la manière de sentir, différant de ceux des professeurs, les empêchent de suivre toujours la même ornière, tandis que dans l'institut de M. Merle, d'une part, rien ne limite la durée des études; et de l'autre, soumis à une surveillance rigoureuse, n'entendant

ja-

Digitized by Google

jamais qu'un même langage, l
ministère respirent, bon gré,
mosphère de raideur, d'intolér
qui va souvent jusqu'à l'extré
cela aux élèves que l'on voit
colléges, doués d'une érudition
et néanmoins étroits de vues,
pocrites. Et qu'on ne dise p
parole en l'air; déjà fort de la
pasteur a conçu le projet de
Lausanne au bout de trois ans,
que seulement au bout de qua
sances requises peuvent y etre
il se propose de dispenser
faculté de Lausanne, qui sera
de la commission du synode,
amis. — Au surplus, ne sait-c
ce système, on a consacré n
plusieurs jeunes gens, sachant
re, mais possédant ce que l'
nommer la véritable foi; or, q
si les laïques n'élèvent à ten
voix, pareille chose ne se passe

Et voilà pourtant où cond
bouillant! Lorsque Louis XI
le protestantisme du sol de l
pressa d'abolir les facultés de
avec raison qu'avec la lumièr
support, la charité, et par ce
pal élément de force de l'Egl
Moins jaloux de nos prérogat
tres, qui versèrent leur sang
majorité des pasteurs va au-d
nos antagonistes et renonce d
ranties de science, d'ordre et

Mais loin de nous une pa

Digitized by Google

nos frères se rappelleront que ce qui a sapé la réforme en Belgique au XVIe siècle, que ce qui a produit les iconoclastes, suscité les guerres intestines, ce sont l'intolérance, un fougueux prosélytisme, le manque d'études consciencieuses, le relâchement de la discipline, et éclairés par les leçons de l'expérience. Dominés par ces réflexions, ils prieront et crieront jusqu'à ce que le synode ait rétabli l'article des statuts qui déclare obligatoires les études dans une université régulièrement constituée.

En Allemagne, ce furent les laïques les premiers qui appuyèrent l'oeuvre des réformateurs et en assurèrent le triomphe; — en Angleterre, à la naissance du puséisme, ce furent les laïques qui empêchèrent par leur énergie bien des pasteurs de tomber dans cette aberration, et, quant à la question qui nous occupe, les protestants belges auraient moins de fermeté, — moins la conscience de leur devoir! Ils laisseraient se dissiper, sans mot dire, l'héritage de leurs pères! Nous serions coupables de le penser!

Et si l'on objecte que nous allons soulever les partis, nous demanderons: ne vaut-il pas mieux une opposition franche et momentanée de la part des troupeaux que la sanction d'un système qui permettrait à chaque nouvelle majorité dans le synode de changer la lettre et l'esprit des statuts.

Après tout, nous terminons par cette parole de Jésus: *Nous vous parlons comme à des personnes intelligentes, jugez vous-mêmes de ce que nous disons! Que celui qui a des oreilles pour ouïr, entende.* Amen!

ERNEST VENT,
Pasteur et Président du Consistoire de l'Eglise évangélique française-allemande.

Bruxelles, le 6 juillet 1846.

OS-

Digitized by Google

OSTENDE, den 17 Aug. Ofschoon hier het getal Protestanten, behalve dat der hier wonende Engelsche *Episcopalen*, zoo klein is, dat er aan geene openlijke Protestantsche Godsdienstoefening, behalve de genoemde, die bestendig, *ook na de* gebeurtenissen van 1830, uitgeoefend is, te denken valt, zoo is er echter, sedert den 3 dezes, des Zondags-avonds, eene Godsdienstoefening in de *Fransche* taal begonnen, gedurende het badsaizoen voor de badgasten, waaronder zich Protestanten bevinden. Dezelve werd aangevangen in de bijzondere woning van een Industriël, die zich, gedurende het badsaizoen insgelijks hier ophoudt, door den volijverigen Predikant van *Rijssel*, den Wel Eerw. Heer MARZIATS, die met zijne familie zich te zelfder zake in *Ostende* ophoudt. Na deze eerste Godsdienstoefening, heeft dezelve vervolgens 's avonds plaats gehad in de Protestantsche Kerk, door de Episcopalen in gebruik. De noodige gezang- en liturgieboeken in de Fransche taal, waren in toereikend aantal voorhanden, zoodat deze toevallige en tijdelijke uitoefening van de Godsdienst op eene behoorlijke wijze kan plaats hebben. Mogt de ijver van den welgesinden man door eene goede opkomst tot deze Godsdienstoefening, en vooral door zegen op zijne prediking beloond worden.

Deze bijzonderheid strekke ter aanvulling van datgene, wat betrekkelijk deze stad, in dit Tijdschrift, naar aanleiding van het Belgisch Synodaal rapport van 1846, is medegedeeld.

Digitized by Google

NEDERLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP.

IJZENDIJKE, den 29 Julij 1846. Heden had alhier, in de Kerk der Hervormde Gemeente, het gewone jaarlijksche Verslag des Bijbelgenootschaps, voor de Afdeeling *Zeeuwsch-Vlaanderen*, plaats. — De Wel Eerw. zeer Gel. Heer W. VAN RIET, Pred. te *St. Kruis*, hield bij die gelegenheid eene opwekkende redevoering, voorstellende: *De heerlijke roeping van den belijder des Evangelies, tot werkzame deelneming aan de zaak der Bijbelverspreiding.* — Het *heerlijke* dier roeping bewees de Redenaar daaruit, dat het de *verhevenste*, de *eervolste*, de *edelste*, de *zegenrijkste* en de *heiligste* is, welke aan menschen kan worden opgedragen; eindigende met eene krachtige opwekking, *om de roeping te vereeren, door eene gehoorzaamheid, die vrijwillig, en die blijmoedig is, en zich werkzaam betoonde met alle middelen, welke onder ons bereik geplaatst zijn.*

Moge dit zoo gepaste en nadrukkelijke woord niet te vergeefs gesproken zijn, en de gebeden, daarbij tot den Vader der lichten opgezonden, gunstige verhooring vinden!

CORRESPONDENTIE.

In het door F. H. vertaalde stukje: *het gebed*, hebben wij niets gevonden, dat voor de plaatsing pleitte, even min als in het dichtstukje: *bij den dood van een jeugdig kind* van M.

Het gedicht: *rampen en bemoediging* is voor ons Mengelwerk veel te uitgebreid; ook zou daar-

AAN

aan en aan dat van B., *aan een bedroefden vader*, zeer veel verbeterd moeten worden.

Het stuk van W. H., en die getiteld: *godsdienst en onderwerping aan God*, kunnen niet in aanmerking komen.

Ook *het stuk van* Z. *kan niet geplaatst worden*, dewijl het niets bijzonders bevat, dat niet menigmaal gezegd is.

De *dichtregelen* van K. H. G. zullen geplaatst worden, met enkele veranderingen. Ook *het verlangen naar den hemel*; aan *Licinius* en *het Scheldwoord*: maar dat *aan eene Moeder*, heeft in den vorm zijne gebreken, en wat den inhoud betreft niets bijzonders, dat toch bij de menigte van dergelijke dichtstukjes door het publiek mag gevorderd worden.

Ter *teregtwijzing* van zeker Schrijver in de *Letteroefeningen* dient, dat de *titel* van dit Maandschrift geene *arrogantie* of *aanmatiging* is, maar *voorgeschreven* werd door den Commissaris-Generaal voor de zaken der Hervormde Kerk, bij Disp. van 1 Julij 1816, onder anderen te vinden in het *Compendium* van VAN DER TUUK, bl. 146.

ERRATA.

In de *Boekzaal* van de vorige maand staat onder het Kerk-Nieuws van de Remonstrantsche Broederschap, op blz. 114: »In *de vergadering* van het Collegie van *Professoren* en Curatoren van het Seminarium der Remonstranten, enz." Men lese: »van Professor en Curatoren."

In de *Boekzaal* van Julij, bladz. 110, reg. 10 v. o. staat: *Ps.* XL: 6—8, moet zijn: *Jes.* XL: 6—8.

Digitized by Google

In de *Boekzaal* voor Julij, zijn, door de moeijelijkheid van het handschrift en de correspondentie, eenige zinstorende drukfouten ingeslopen.

Bl. 5, reg. 1 en 2, de zinsnede: niet den grooten VAN DER PALM, maar VAN DER PALM den grooten, bij vergissing in den tekst gezet.

Bl. 7, reg. 18, christenzin, laat zich, *lees:* christenzin. Laat zich

Bl. 8, reg. 1, *eens* overtollig.

Bl. 8, reg. 16, 17, achter *rigting* eene komma; achter exegese een punt.

Bl. 9, reg. 6, beschermen, *lees:* beschamen.

Bl. 10, onderste regel, achter: plekje, eene komma.

Bl. 11, reg. 23, poezy der vrijen, *lees:* poezy der oogen.

Bl. 17, onderste regel, *Cacinfata*, lees: *Laciniata.*

Bl. 19, reg. 6, was een Boänerges, *lees:* wees een Boänerges.

Bl. 22, reg. 2 van ond., verhanseld, *lees:* verkanseld.

Bl. 23, reg. 5 van ond., ten deze, *lees:* teedere.

Bl. 26, reg. 13 van bov., het aanhalingteeken (») moet achter het woord: *predik* staan.

Bl. 27, reg. 2, achter: maken? — voeg bij: In plaats daarvan, leest men hier:

Bl. 31, reg. 5, *onderstelde*, te plaatsen tusschen haakjes, als eene opmerking van den beoordeelaar.

Bl. 39, reg. 3, doel, *lees:* deel.

Bl. 41, reg. 12, toen, *lees:* toch; reg. 14, en, *lees:* wij.

Bl. 45, reg. 3, ware Christen, *lees:* warm Christen.

Bl. 51, reg. 10, *in gemma*, lees: *ingemma.*

LE-

Digitized by Google

LEVENSBERIGT.

LOPPERSUM, den 3 Jan 1846. Heden ontnam de dood aan onze Gemeente haren oudste Leeraar, den Hoog Eerw. zeer Gel. Heer THEODORUS FREDERIK UILKENS, in den ouderdom van bijna 76 jaren. Zijn Hoog Eerw. zeer Gel. zag den 11den van Lentemaand, des jaars 1770, het levenslicht, in het nederige dorpje *Wierum*, niet ver van *Groningen* gelegen.

Zijn vader was CHRISTOFFER UILKENS, en zijne moeder WILDINA STENHUIS, lieden behoorende tot den eerzamen middenstand.

Hoewel hij als knaap niet in de gelegenheid was, dáár ter plaats, een zeer gunstig onderwijs op de lagere Volksschool te ontvangen, bleef bij hem een zeer goede aanleg, even als later bij zijnen jongeren Broeder, niet verborgen, en met betrekking tot het gelukkige vermogen van veel te kunnen weten, mogen wij hem eenen tweeling-Broeder van den grooten JACOBUS ALBERTUS noemen.

Nog geen 7 jaren oud, deed de Voorzienigheid hem zijnen Vader verliezen, terwijl, toen 3 jaren later zijne Moeder zich met der woon naar *Groningen* begaf, hij de Latijnsche Scholen aldaar bezocht; dan helaas! ook deze teedere geleidster zijner kindschheid volgde zijnen Vader in de eeuwigheid, toen hij pas 13 jaren bereikt had. — Dan gelukkig voor hem dat zijne voogden der ouderen taak opnamen; deze volgden het ingeslagene spoor, en deden hem eene wetenschappelijke opvoeding erlangen.

Van het Gymnasium tot de lessen der Hooge-

Digitized by Google

school overgegaan zijnde, bereidde hij zich tot den geestelijken stand, en genoot aan Groningens Akademie het onderwijs in de Godgeleerdheid, van de Hoogleeraars CHEVALLIER, KUIPERS, ARESCH en LUBBERS.

Omstreeks zijn 23ste jaar volbragt hij met lof zijne studiën, en werd onder de Klassis van *Groningen* en *Goorregt*, preparatoir geëxamineerd; en den 26 Junij 1793 peremtoir onderzocht, dewijl het adelijk geslacht RENGERS VAN FARMSUM, hem eene standplaats had aangeboden, in het van hier niet ver gelegene *Meedhuizen*, alwaar hij den 21 Julij deszelfden jaars, zijn dienstwerk aanvaardde, en drie en een half jaar met genoegen werkzaam was. — Vervolgens werd zijn Eerw. ten jare 1796, den 17 Oct. alhier beroepen. Op den eersten Jan. des volgenden jaars 1797, aanvaardde de Heer UILKENS, hier te *Loppersum*, zijn dienstwerk; en trad in Mei daaraanvolgende in den echt, met Vrouwe CATHARINA ARNOLDINA KONING, dochter van Mr. JOHANNES KONING, Raadsheer der stad *Groningen*, en ALEIDA GEZINA LANKHORST. Deze innig beminde Gade was één jaar en acht maanden geleden, hem in de eeuwigheid voorgegaan.

Twee Zonen, van welke een het Evangelie in de Gemeente des Heeren, te *'t Zandt*, verkondigt, en drie Dochters waren de kroon van zijnen echt.

Vele eervolle en gewigtige betrekkingen, waarvoor de Overledene volkomen berekend was, werden hem aangeboden.

Bij de regeling der kerkelijke aangelegenheden in 1816, bekleedde hij den post van Praeses bij het Klassikale Bestuur van *Appingadam*, welke betrekking waardiglijk door hem gehandhaafd werd tot aan zijn einde toe, — en had hij sedert dien

dien tijd zitting in het Provinciaal Kerkbestuur van *Groningen*, tot welkers President zijn Hoog Eerw., in den jare 1844, door Z. M. WILLEM II, benoemd werd.

Tot zes herhaalde reizen ging hij als Afgevaardigde ter Algemeene Synode. — Een heldere blik in zaken, welke aan zijne beoordeeling onderworpen werden, maakte hem in zulke kringen nuttig.

Was hij dáár veel, niet minder was hij als wereld- en menschenkenner; eene onverzadelijke leeslust, welke hij staag trachtte te bevredigen, had hem waarlijk, bij een gelukkig geheugen, tot eenen veelweet gevormd, en was er bijna geen terrein op het gebied van staten- en volkenkunde, waarop hij vreemd was.

Zijne godgeleerde kennis stond op eene aanzienlijke hoogte, terwijl zijne Evangelieprediking de duidelijkste kenmerken droeg van zeer heldere inzigten in de openbaring des Eeuwigen.

Helderheid van geest en eene gelukkige manier van uitdrukking, in schrijven en spreken, bleven hem tot in den dood des levens bij, terwijl het laatst uitgegevene voortbrengsel zijner pen, getiteld: *Paulus de Apostel van onzen Heer Jezus Christus*, een gedenkteeken blijft van 's mans rijken geest, en de begaafdheid eener gelukkige inkleeding der waarheid.

Na voorafgaand verval van ligchaamskrachten, riep Gods eeuwige wijsheid hem door den dood op, voor hooger stand en orde. — Op den 11 Jan. werden wij opzettelijk bij zijn Hoog Eerw's. afsterven bepaald, door onzen jongsten Leeraar, Ds. WICHERTS ABRESCH, naar aanleiding van *Predik.* XII : 5 het tweede gedeelte.

(*Het vervolg in de volgende maand*).

Digitized by Google

LETTER-NIEUWS.

Door de *Vereeniging ter bevordering van Christelijke Lectuur* is heden uitgegeven en bij H. Höveker te *Amsterdam* en verders alom verkrijgbaar gesteld:

Herderlijke Toespraken, bewerkt naar het Engelsch van John Angell James. Prijs 75 Cents.

Ter perse:

Geschiedenis van de Familie Fairchild, door Mevrouw Sherwood. Tweede deel.

Bij den Boekhandelaar J. M. E. Meijer, te *Amsterdam*, is van de pers gekomen en alom verkrijgbaar gesteld:

MOHAMMED DE PROPHEET,

ZIJN LEVEN EN ZIJNE LEER.

Uit Handschriften en uit den Koran geput en voorgesteld

DOOR

Dr. *GUSTAV WEIL*,

Bibliothecaris aan de Universiteit te *Heidelberg*, Lid van het Aziatische Genootschap te *Parijs*.

In het Nederduitsch bewerkt

DOOR

H. J. LION.

Eerste deel, gr. 8vo. *f* 3,60.

De Uitgever beveelt met gerustheid dit hoogst belangrijke geschiedkundige werk, dat veel licht verspreidt over den Propheet en zijne Leer, aan alle beoefenaars van Historie en oude Letterkunde, aan H. H.

Pre-

Digitized by Google

Predikanten en Studenten, en over het algemeen aan allen, die prijs stellen om bekend te worden met een werk, dat de vrucht is van veeljarige studie en eigen onderzoek; der voor slechts weinige toegankelijke bronnen.

H. V. Huisingh, te *Winschoten*, heeft uitgegeven en versonden:

Jezus Gelijkenis van het *Onkruid des Akkers*, *Matth.* IV: 13, 24, als vooral bij de kerkelijke toestanden van den tegenwoordigen tijd te behartigen, voorgesteld in vier Predikatien, door H. E. Graavmeijer, Hervormd Pred. te *Onstwedde*. Prijs *f* 0,80.

Novum Testamentum graecum, cum var. lect. et comm. J. J. Wetteni. Amst. 1751, 2 vol. fol.

Biblia critica, sive critici sacri in Vet. et Nov. Testamentum cum duob. Thesauris Vet. et Nov. Test. Amst. 1698, 13 vol. fol.

Irenaeus, adv. haer. stud. Massuet, venet 1734, 2 p. 1 vol. fol.

Origenis opera omnia gr. et lat. stud. Delarue Par. 1630, 4 tom. vol.

Suidaeus thesaurus Eccles. Traj. ad Rh. 1746, 2 tom fol.

Ambrosii opera stud., et lab. Mon. Benedict. Par. 1686, 2 tom. fol.

Augustini opera stud. Mon. Benedict. Par. 12 vol fol.

Bedae venerab. opera, Bas 1563, 8 tom., 4 vol. fol.

Hieronymi opera omnia stud. ac. lab. Dom. Valesii. Veron. 1734, XI tom. fol.

Patres apostolici gr. et lat. J. B. Cotelerii et J. Clerici, Amst. 1724, 2 vol. fol.

Concilia Magna Brittaniae et Hiberniae ed Wilkens, Lond. 1737, 4 vol.

Basilii opera omnia Par. 1721, 3 tom. fol.

Chrysostomi opera omnia stud. B. de Montfaucon. Par. 1718, 13 tom.

Poli

Poli synopsis criticorum alior. S. S. interpr. et comm. ed. J. J. Leusden, Utrecht 1684, 5 vol. fol.

Lutheri opera Jen. 1612, 4 tom. fol.

Melanchthonis opera Wittemb. 1580, 4 tom. fol.

Philonis *Judaei* opera. ed. Mangey 1742, fol.

Surenhusius, legum Mischnicarum libri Amst. 1700, 6 pp. 3 vol.

Zwinglii opera, Tiguri 1581, 4 tom. 3 vol.

Erasmi omnia L. B. 1703, 10 tom. XI vol. fol.

Cave script. Eccles. hist. liter. Oxon 1740, 2 vol. fol.

Foxus, Rerum in Eccles. gestarum comment, Basil 1559, fol.

Liturgiarum orientalium Collectio, ed Renaudotio, Par. 1716, 2 tom. 4to.

Lampe comment. in Evangel. Joan. Amst. 1724, 2 tom. 4to.

De Beausobre hist. crit. de Manichée et du Manich. Amst. 1734, 2 tom. 5to.

Bovenstaande Theol. werken worden door den Ondergeteekende voor *buitenlandsche rekening* gezocht; die H. H. welke genegen mogten zijn een of meer derselve tegen *contante betaling* eener *goede* prijs af te staan, worden versocht, den prijs als ook de conditie der Exempl. per post op te geven. — Ook is de Ondergeteekende genegen *geheele* Theol. Bibliotheken over te nemen tegen behoorlijke taxatie.

F. J. Altheer,
Boekhandelaar te *Utrecht*.

De Erven Thierry en Mensing, Boekhandelaren te *'s Gravenhage*, hebben uitgegeven:

Het gewisse verband tusschen het tegenwoordige en het toekomende leven, en het onderwijs van onzen Heer, aangaande den staat der afscheidenheid onzer zielen na den dood, naar de gelijkenis van Lazarus en den rijken man. Twee Leerredenen naar *Lukas* XVI: 19—23 en 24—31, door H. Molenaar, Hervormd Leeraar te *'s Gravenhage*, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Als-

Alsmede door hen aan de inteekenaren verzonden het eerste blad van:

Het zaligmakend Geloof in eenige overdenkingen voorgesteld, door denzelfden Schrijver.

Bij de Boekhandelaars Joh. van der Hey en Zoon, te *Amsterdam*, is van de pers gekomen en alom verzonden:

NICOLAES RUYCKHAVER,

OF

GELOOF, LIEFDE EN VADERLAND.

Tafereelen uit de jaren 1566—1579,

DOOR

J. HONIG, Jzz., Jr.

Eerste deel, in gr. 8vo. Met gesteendrukten titel en vignet. *f* 3,60.

Het *tweede* en *laatste* deel is ter perse en zal spoedig volgen.

Nog is dit jaar in het licht verschenen:

I. Jean Paul, *de Vlieger*. Uit het Hoogduitsch door Dr. Joseph-Olivier Jossert. Een deel compleet, in gr. 8vo. Met op staal gegrav. titel en vignet. *f* 3,40.

II. J. A. H. Mensinga, Luther's *Sterfdag*. Eene Leerrede. In gr. 8vo. *f* 0,25.

Bij J. H. L. Meijer, te *Amsterdam*, is van de pers gekomen en heeft alom verzonden:

DE KEIZER EN DE HOFNAR,

Historische roman uit de eerste helft der XIIIde Eeuw, naar het Hoogduitsch van Heinrich Rau. Met gelithographeerden titel en vignet. In gr. 8vo. Eerste deel. *f* 3,25.

Het vervolg en slot van dit werk volgt spoedig.

De

Digitized by Google

De Uitgever mag gerustelijk zeggen, dat dit een der beste romantische werken is, die in de laatste jaren in *Duitschland* het licht hebben gezien.

Van Druten en Bleeker, Boekhandelaren te *Sneek*, hebben uitgegeven en verzonden:

Dorrau, (J.) *De Donkere Rozen*, Roman uit den tijd der Franschc Staatsomwenteling, 2 Deelen, in gr. 8vo, met gegrav. titels en vignetten. *f* 7,80.

Carlen, (E. F.) Paul Werning, *Avonturen van eenen jongen Scheeren-bewoner*, een deel, in gr. 8vo. Met gegrav. titel en vignet. *f* 3,60.

Behandeling van verschillende vraagstukken uit het Burgerlijk Wetboek. In gr. 8vo. *f* 0,50.

Twee Brieven over weldadigheid in verband met het Armwezen. In gr. 8vo. *f* 0,45.

Raadgevingen voor Vrouwen en Moeders, uit den schat harer ondervinding medegedeeld, door Charlotte Kurlack. Met eene Voorrede van Dr. C. G. Carus. Naar het Hoogduitsch door J. W. Scherpes, Med. et Art. Obst. Doctor te *Woudsend*. 128 pag. In kl. 8vo. *f* 0,90.

De Uitgevers maken het Publiek opmerkzaam op de uitgave van dit werkje, dat gene verzameling van receepten bevat, maar eene handleiding is voor Meisjes, Vrouwen en Moeders, hoe zich te gedragen in de moeijelijkste tijdperken van haar leven.

Zie hier wat Dr. Carus op het einde zijner Voorrede er van zegt:

»Dat thans eene zoogenoemde vrouw, die meer dan het vierde eener eeuw hare kunst nuttig uitoefende, hare rijke ondervinding aanwendt, om jonge vrouwen te onderwijzen, hoe zij zich in de gewigtigste tijdperken haars levens omtrent stondenvloed, zwangerschap, geboorte, kraamhed en zogen te gedragen hebben, is voorzeker allezins prijzenswaardig te noemen, en daarom vertrouw ik, dat het voor mij liggende werk, dat ik door deze ten hoogste wil hebben aanbevolen, een oplettend en dankbaar publiek zal vinden, en zich tevens door eigene waarde voldoende aanbevelen.

IN-

Digitized by Google

INHOUD.

BOEKBESCHOUWING.

Bladz.

K. C. G. SCHMIDT, De zegepraal des Christendoms. . . . . 143.

M. A. AMSHOF en W. MUURLING, Bijdragen ter bevordering van het Christelijk leven. . . . 145.

J. H. MERLE D'AUBIGNÉ, Het Lutheranisme en de Zwitsersche Hervorming. . . . . 147.

CHR. H. KALKAR, De Bijbelsche Geschiedenis, naar de behoefte van dezen tijd. . . . . 149.

Beknopte Handleiding bij het Kort Begrip der Christelijke Religie. . . . . 152.

De Zendelings-zaak. . . . . 153.

LUTHER's wederkomst en toespraak aan ons en onze tijdgenooten. . . . . 153.

J. H. VAN BUUL, PETRUS TAMBURINI, Het ware denkbeeld van den H. Stoel. . . . . 154.

B. GLASIUS, De nagedachtenis van J. LAGERWEIJ, GZ. . . . . 155.

H. BOUMAN, Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool enz. . . . . 157.

S. L. VAN RONKEL, Leiddraad bij het Godsdienstig Israëlitisch onderwijs. . . . . 158.

J. P. SPRENGER VAN EIJK, De Martelaars der Protestantsche Kerken van *Hongarijë*. . . 164.

F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, Gebedenboekje voor Christenen, enz. . . . . 168.

Woorden van LUTHER, over JEZUS CHRISTUS. 169.

H. ZSCHOKKE, ALAMENTATE, de Galeislaaf . . 170.

D. BUDDINGH, Mirakelen en Mirakelgeloof in de *Nederlanden*. . . . . 175.

R. FR. EYLERT, Karaktertrekken en Historische Fragmenten uit het leven van den Koning van *Pruissen*. IIe Deel. . . . . 177.

J. J. A. GOEVERNEUR, De Huisvriend. . . . . 180.

S.

Digitized by Google

INHOUD.

Bladz.

S. P. SCHELTEMA, Over het voorgevoel bij den mensch, enz. . . . . 180.
K. E. KIRNSSE, Koud water de eenvoudigste gave der natuur tot genezing van ligchaams- en zielsziekten. . . . . 182.
KRUGELSTEIN, Over menschen-pokken, enz. 183.
De Globe. . . . . 184.
J. LION, JZ., Bloemlezing uit de werken van H. G. SAPHIR. . . . . 185.
T. RAVEN, HZ., Dichtloeveren. . . . . 187.
A. J. VAN DER AA, Beknopte Geschied- en Aardrijkskundige beschrijving van het Koningrijk der *Nederlanden* enz. . . . . 187.

MENGELWERK.

A. GORDKOOP, Aanmerkingen over *Luk.* XVI, inzonderheid vs. 8 en 9. . . . . 189.
Vriendschap. . . . . 197.
Opmerkelijk gezegde. . . . . 204.
Proeven van Godsdienstige kindergezangen. IV. Morgenlied. (*Vervolg van bladz.* 471 *der eersten halven jaargangs van* 1845). 205.
Gods oog slaat alles gade. (*Dichtstukje*) . . 206.
Bij en na eene langdurige droogte. (*Dichtst.*) 209.

Akademie-Nieuws. . . . . 211.
School-Nieuws. . . . . 221.
Algemeene Synode der Hervormde Kerk in het Koningrijk der *Nederlanden*. . . . . 227.
Kerk-Nieuws. . . . . 230.
Nederlandsch Bijbelgenootschap. . . . . 272.
Correspondentie. . . . . 272.
Errata. . . . . 273.
Levensberigt. . . . . 275.
Letter-Nieuws. . . . . 278.

Digitized by Google

BOEKZAAL

DER

GELEERDE WERELD,

EN

TIJDSCHRIFT

VOOR DE

PROTESTANTSCHE KERKEN,

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

Voor SEPTEMBER 1846.

TE AMSTERDAM, BIJ
DE ERVEN D. ONDER DE LINDEN EN ZOON,
op den Singel, tusschen den Blauwburgwal
en de Bergstraat, N°. 321.

MDCCCXLVI.

De prijs is 30 Cents.

Digitized by Google

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Het Magnetismus in verband met Natuur en Godsdienst. Uit het Hoogduitsch van Dr. JOSEPH ENNEMOSER, *Ridder van het IJzeren Kruis. Tweede en laatste deel. Te* Groningen, *bij* W. van Boekeren, 1845. 394 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 3,40.

Wij hebben niets terug te nemen van de gunstige verwachting, die wij aangaande dit tweede deel uitten, toen wij voor eenigen tijd een beoordeelend verslag van het eerste gaven. Bij de algemeene physiologische en psychologische beschouwing van het magnetismus, is onze belangstelling, zoowel als onze goedkeuring van de wijze waarop het gewigtig onderwerp uiteen gezet wordt, in hooge mate gerezen.

Maar!! diezelfde gebreken, die ons reeds in het eerste deel hinderden, kwamen hier nog veel sterker, en als in magtsverheffingen uit; het onkruid schijnt met de tarwe opgewassen te zijn. Wij bedoelen die donkere, onverstaanbare mystikerijen, die hoogklinkende, op het eerste lezen u overbluffende algemeene beschouwingen, die van nabij beschouwd niets anders dan abracadabra zijn. Uit de vele proeven daarvan noemen wij slechts, in de inleiding op de 3de afdeeling, die wonderbaarlijke droomerijen, die pseudo-sterrekunde van

Digitized by Google

SCHUBERT, die NB. de zon met haar planetenstelsel tot een vitaal ligchaam maakt! Op zijn allerbest vernuftsspeling immers, waarbij zeer zeker de studie van NEWTON's natuurphilosophie niet voorgezeten heeft. Zoo worden ook hier weer BÖHME, PARACELSUS, HELMOND en dergelijke zonder schroom als autoriteiten aangehaald. Zooveel te meer waarschuwen wij dus, dat er hier nog meer Hollandsch, gezond verstand en geest des onderscheids noodig is.

Gelijk wij in het eerste, onder het veelvuldige uit de geschiedenis der Godsdienst dat onze belangstelling trok, er den lezer één opnoemden dat zulks in hooge mate deed, de stigmatizeeringen namelijk, zoo treffen wij er hier een dergelijk: het opgeheven worden in de lucht in sommige gevallen van hooggespannen opgewondenheid der ziel. Behalve de drie voorbeelden, die de Schrijver daarvan omstandig mededeelt (uit GÖRRES evenwel, een verdacht getuigenis, althans wat de bijkomende omstandigheden betreft), zijn er aan Referent nog een groot getal andere bekend, niet alleen van Paus PIUS VI, A. M. DE LIGUORI en andere Katholijken, maar ook uit de geschiedenis van onze Nijkerker beroeringen in 1748. Voor de waarheid van het feit, in het algemeen, heeft Referent te veel gronden om het te loochenen. De domme menigte ziet er mirakel in (niet alle *opgekevenen* echter hielden het zelfs voor mirakel), de psycholoog beschouwt het met een geheel

heel ander oog. Na het lezen van hetgeen de Schrijver bijgebragt heeft, om het door het magnetismus te verklaren, hellen wij voor ons sterk dien kant uit. — ENNEMOSER mogt echter meer kritiek bij zijne bewijzen gebruikt hebben.

Dit tweede deel bevat twee afdeelingen, namelijk de 3de, waarin het magnetismus *natuurkundig* verklaard wordt, en de 4de, waarin het van de geneeskundige zijde als geneesmiddel wordt beschouwd. Der derde afdeeling gaat eene inleiding vooraf, die waarlijk wel: a sive principium heten mag; het begint met beschouwing van de natuur in haar geheel; van tijd, ruimte, beweging — komt dan op de zon, de planeten, de aarde, de planten, de dieren, derzelver leven en organen, eindelijk op den mensch, ten einde alzoo het magnetismus *à priori* of te bewijzen, of althans er de gronden zoo hoog mogelijk van te zoeken. Deze geheele inleiding had veilig weg kunnen blijven. Het is alles wetenschappelijke kwakzalverij, charlataneria eruditorum, die ze even zoo goed verstaan als de empirici, de hansworsten van het magnetismus.

ENNEMOSER had bij den mensch *alleen* moeten blijven, hoogstens er, tot inleiding, de dieren kunnen bijvoegen; de eenigste immers die zenuwen en zielsleven hebben.

Na deze inleiding komt dan 1° de natuurkundige verklaring van het magnetisme en deszelfs verschijnselen, waarbij ten grondslag gelegd wordt

Digitized by Google

de stelling, dat de mensch een organische ether, een levens-sphaer bezit, die vooral door de zenuwen werkzaam is; dit wordt verder ontwikkeld door het beginsel van polariteit aan te nemen, en op sympathie, maar vooral op dat zoo eigene verschijnsel van het magnetismus, op den *slaap* toegepast. Dit laatste bevat zeer veel goeds, menigen helderen blik. Maar — waar de Schrijver § 174, ook de *voortteling* uit dat beginsel van polariteit begon te verklaren, zetten wij weder een groot uitroepingsteeken, ne ultra! zóó ver niet!

In het tweede deel komt de zielkundige verklaring, die, wat wel te wachten was, ongelijk breedvoeriger is, en in 79 paragrafen, van bladz. 79 tot 263 doorloopt, en waarin, bij hier en daar wederom eenige ausschweifungen (waaronder vooral § 202—206, over het zien van symbolen, en het verstaan van magische spraak in de droomen) toch eene zeer geleidelijke orde gevolgd wordt, die, met den droomtoestand beginnende, opklimt tot den hoogsten graad van het helderzien, en, hoezeer aan het slot bewerende, dat ook de goddelijke inspiratie der profeten tot dezen rang van denkbeelden, tot het helderzien behoort, echter verklaart, (wij hopen niet uit cautie over onregtzinnigheid) dat er een groot onderscheid bestaat tusschen het magnetisch helderzien en de profetische inspiratie, zijnde dit voornamelijk gelegen in beider zeer verschillende oorzaken, van

de

Digitized by Google

de eene: ziekelijke, abnormale ligchaams- en zielstoestand, — van de andere: bij volkomen gezondheid, hoogere in werking.

Deze twee deelen van de vierde afdeeling over het geneeskundig gebruik van het magnetisme; gaat weder eene inleiding vooraf, die de voorwaarden opgeeft, onder welke dat gebruik mag en kan worden toegestaan. En daarop wordt 1° gehandeld over de magnetische behandeling in het algemeen, opgevende de verschillende wijze van behandeling, hetzij door manipulatie of tagnet, benevens de verschillende ziekten waarin het magnetismus met nut kan worden aangewend; dit geheele deel is ons, wat het wetenschappelijke betreft, het minst van allen bevallen; van de nieuwste bronnen heeft de Schrijver, zoo als wij bij ons verslag van het eerste deel reeds vreesden, al te weinig gebruik gemaakt, en daardoor onderscheidene kwalen, bij welke het magnetismus juist dikwerf heilzaam bevonden is, b. v. stuipen, schijndood-geborene kinderen, sommige gevallen van doofheid, van stamelen enz., in het geheel niet aangeroerd. — Het andere deel heet te handelen over het slaap-waken en helderzien, maar bevat eigenlijk eene opgave van voorschriften en regelen, welke de Arts heeft in het oog te houden, ten opzigte van zoodanige patienten, die onder zijne behandeling in een van die beide toestanden gekomen zijn, regelen die allen, onzes inziens, van het hoogste belang zijn, en tevens

vrij wat kwakzalversij kunnen doen ophouden. De verhouding tot de homoëpathie komt er wat vreemd tusschen in, ofschoon die zekerlijk in dit werk niet ontbreken mogt; althans wanneer het meermalen voorkomt dat de patiënt zich homoëpathische behandeling voorschrijft; iets wat Referent niet beoordeelen kan.

Het slot bevat vijf paragrafen, waarin al het behandelde nog eens kortelijk wordt te zamengetrokken, en met weinige scherpe trekken de verhouding van het magnetismus tot de geneeskunde, de psychologie en de godsdienst wordt opgegeven. Van ganscher harte beamen wij des Schrijvers verklaring, met welke wij, ten gerieve onzer lezers, die hoogstwaarschijnlijk meer uit belangstellenden of beoefenaars van den Godsdienst, dan van de geneeskunde zullen bestaan, willen besluiten: »Het magnetismus staat *onmiddelijk* met de Godsdienst in *geene* verhouding. Het werkt als eene natuurkracht slechts volgens natuurlijke wetten, en heeft daarom ook niets gemeen met bovennatuurlijke dingen. De Godsdienst behoeft ook de onderwijzing van geen magnetismus. De Godsdienst staat op den rotssteen: JESUS CHRISTUS, Gods woord. Het magnetismus toont ook niet aan wat Godsdienst is, maar wel dikwijls wat zij niet is, terwijl het door deszelfs physiologische en psychologische opheldering sommige dwalingen vernietigt, de schadelijke nityloeisels eener kranke verbeelding ontzenuwt en de heerschappij des bij-

ge-

geloofs tegentreedt. Daar kan derhalve alleen sprake wezen van eene indirecte verhouding des magnetismus tot de Godsdienst, en juist in die verhouding komt het hier niet minder uit, dan in dezelfs betrekking tot de natuur. — Het magnetismus, welks verschijnselen zoo vaak verkeerd zijn (verkeerd beschouwd zijn) heeft ons de gelegenheid aan de hand gegeven tot scherpzinnige onderscheiding van hetgeen of natuurlijk of goddelijk is, en ik meen in deze onderzoekingen de waarheid te hebben aan het licht gebragt, terwijl ik opzettelijk de eigendommelijkheden (eigenschappen) der natuurlijke, lagere magnetische verschijnselen en die hoogere van het Goddelijk profetendom naast elkander stelde, om den lezer zoo zelven op de regte wijze in staat te stellen met eigen oog te zien en te beproeven: wat magnetismus en welk het verband van hetzelve zij met natuur en godsdienst."

En nu, wij behoeven na dit verslag toch wel niet te herhalen wat wij bij het eerste deel reeds zeiden; dat wij het boek aanprijzen, wel niet als volksboek, maar ook niet enkel voor de geleerden, niet enkel voor de kamerstudie der geneeskundigen of godgeleerden. Neen, voor ieder die tracht naar kennis der waarheid en van zich zelven. — Wij hopen niet, dat het hier in ons Vaderland met een schouderophalend: het is te vreemd, met dien vloek en die erfzonde van onzen landaard: *het is niet zoo als wij gewoon zijn*, zal

ter zijde gelegd worden. — Het is zoo, er is niet alleen veel kaf onder het koren, maar zelfs vele *subjectieve* redeneringen en stellingen, veel theorie, waaromtrent Referent even zoo huiverig is als menigeen der lezers zijn zal, maar — — is dit niet in elk stelsel van wetenschap het geval en vooral die, welke aan de bovennatuurlijke zaken of daartoe reeds behooren? Eilieve, neem, om uit de laatste de voorbeelden te kiezen, neem KANT, neem HEGEL, neem KRAUSE, stemt ge met alle drie te gelijk in?? of, met éénen hunner geheel en al? Is en blijft dáár ook niet veel, dat ge voor u zelven niet kunt aannemen, en dat u van de omhelzing van hun *geheele* stelsel wederhoudt? En toch loochent gij het niet, dat zij, ieder op hunne wijze, de wetenschap hebben doen vooruitgaan. — Nu, beschouw en lees zóó ook dit belangvolle stelsel van physiologie. Beproef alle dingen en behoud het goede.

De vertaler heeft zijn werk zoo tamelijk verrigt, de belangrijkheid der zaken deed het ons echter meest over het hoofd zien. — De zetter en corrector nog beter, wij treffen bijna geene drukfouten. — De drukker gaf papier dat er wat graauw uitziet. Zijne letter is ook niet scherp genoeg om aangenaam voor het oog te zijn.

Mens ingenua Deo grata.

Li-

Digitized by Google

Lineamenta Theologiae Christianae universae; ut disquisitionis de Religione una verissima et praestantissima; sive brevis conspectus Dogmatices et Apologetices Christianae. In scholarum suarum usum scripserunt L. G. PAREAU *et* P. HOFSTEDE DE GROOT, *Theol. Professores in Academia Groningana. Editio altera, aucta et emendata.* Groningae, *apud* C. M. van Bolhuis Hoitsema, 1845. *In gr.* 8*vo. De prijs is f* 2,50.

Onder bovenstaanden titel ontvangt het publiek het *Compendium*, dat voorheen uitsluitend voor de Studenten in dat vak was bestemd en uitgegeven. Wij juichen de openbare uitgave van een werk als het bovenvermelde van ganscher harte toe, dewijl daardoor een iegelijk, die des bevoegd is en op de hoogte der wetenschap staat, uit eigen oogen kan zien en zélf beoordeelen hetgeen een overdreven gerucht ten aanzien van de Groninger school en haar Hoogleeraren, zoo vaak en zoo scherp heeft meenen te moeten uitmonsteren.

Wat rijke inhoud zich hier voordoet, moge uit den inhoud blijken. Vooraf gaat een *Introitus* de Theologia Christiana universa, welke beschreven wordt als »*disquisitio philosopha de religionis Christianae veritate et praestantia.*" Verder worden

den daarin de navolgende bijzonderheden behandeld: undenam existat studium, Theologiam ut unum aliquod totum comprehendendi; — hinc adest Christianae etiam Theologiae universae delineandae studium; — duplex Theologiae universae directio; — Theologiae Christianae universae natura; — ejusdem utilitas; — historia ejus; — disquisitio illa non eadem semper; — ejusdem argumentum semper unum. — Voorts worden nu de twee onderscheiden deelen, welke de Theologia Christiana bevat, opgenomen en behandeld. *Eerst* het pars prior, *Theoretica*, sive *Dogmatica Christiana*. De Introitus behelst het navolgende: Religio est, eaque verissima, quam Jesus voluit; — religionis natura universe spectata; — religionis analysis; — quaenam Christiana sit religio; — quis eam efficiat; — quis primus ejus sit auctor; — religionis amoris manifestatio; — undenam ergo Theologia dogmatica; — Dogmatices cum universalis, tum Christianae, a doctrinis cognatis distinctio; — Dogmatices Christianae natura; — cur et quando haec Dogmatica sit Christiana; — Dogmatices Christianae distributio; — Conjunctio Dogmatices Christianae cum reliquis Theologiae Christianae partibus; — conjunctio cum aliis disciplinis humanis; — Dogmatices et fidei Christianae conjunctio. Uit der Schrijvers definitie van de *Dogmatica Christiana*: »non confundenda, ut fit a multis, *aut* cum »Theologia Biblica, sive universali, sive e N. F. »li-

»libris hausta; *aut*, cum Theologia Naturali, ita »ut haec tradatur Jesu verbis ornata, vel ut haec »certe commisceatur cum iis quae e Christo sunt »haurienda; *aut* cum Ecclesiae alicujus certo tem»pore agnita doctrina, erudite exposita;" — ve»rum disquisitura quid revera in J. C. patefac»tum sit de Deo, de homine hominisque cum »Deo conjunctione, et quid revera a J. C. praes»titum sit ad hanc conjunctionem efficiendam »perficiendamque" — vloeit de verdere verdeeling hunner behandeling der Christelijke Dogmatiek voort, als gebijzonderd in Christologie, Theologie, Anthropologie en Soteriologie. Ten aanzien der *Christologie*, vinden wij hier: Christus undenam sit cognoscendus, 1° ex ipsius de se effatis; 2° ex ipsius vita cum in corpore terreno acta, referentibus Euangeliis, tum spirituali, referente Ecclesiae historia; — Christus quomodo inde variis temporibus sit cognitus. 1° Ipse Jesus exhibuit se hominum Conservatorem; 2° se nobis offert commendatio Jesu ut omnium Conservatoris; 3° occurrunt disputationes de Jesu natura; 4° disquisitiones exstitere de Jesu opere; 5° denique, institutae sunt disquisitiones de J. conservatore unico; — Christus quomodo inde nunc cognoscendus sit: 1° Christus nobis ante omnia cognoscendus est; 2° ex universo, qui nobis patet, fonte est cognitio Christi haurienda; 3° non ab una tantum parte est spectandus Christus, sed ab omnibus est partibus contemplandus, ut poteat

quid

Digitized by Google

quid Jesus Christus, illa, qua est, natura illoque, quod egit, opere fecerit faciatque ad consilium suum exsequendum; 4° eo ordine procedendum videtur, ut prius de ejus persona, posterius de consilio negotioque ejus agatur, denique de hujus utriusque inter se et cum alliis rebus conjunctione disquiratur; — Christus vere homo; — cum reliquis hominibus conjunctus; — idem a reliquis hominibus distinctus; — sanctus constanter et perfectionem sensim majorem patefaciens; — vitam perfectam perpetuo agens; — Dei filius; — Conjunctio horum omnium, quae hucusque de J. C. exposita sunt; — a Deo legatus J. C. venit in generis humani salutem summam; — quomodo egerit agatque in genus humanum; — ejus actionis effectus in genere humano; — Conjunctio hujus operis J. C. cum ipsius persona; — Conjunctio apparitionis et operis Christi cum historia generis humani antecedente; — speciatim cum historia Israëlitica; — cum patefactione Dei in rebus creatis conspicua. — Nu volgt de *Theologia*: Deus undenam nobis sit cognoscendus; — Deus quomodo inde cognitus sit variis temporibus; — Deus quomodo inde nunc cognoscendus; — Deum et esse et unum esse, uti in Euangelio sumitur, ita eodem confirmatur; — Dei natura; Hujus naturae Divinae proprietates praecipuae; — ejusdem actio; — Dei opus nobis cognitum summum; — hujus cum reliquis Dei operibus, nobis cognitis, conjunctio; — conjunctio naturae

et

Digitized by Google

et operum Dei; — conjunctio Deum inter et Dei Filium et Dei Spiritum; — Quis igitur est Deus. Wijders komt de *Anthropologie*, waar men aantreft: Homo undenam nobis sit cognoscendus, scilicet, ex Jesu Christo ejusque historia; cum hoc conjungenda sunt nostra ipsorum observatio et generis humani historia, quomodo inde homo jam cognitus sit variis temporibus; — quomodo homo inde nunc sit cognoscendus; — hominis natura praestans et Deo cognata, uti in Euangelio sumitur, ita eodem in plenissima luce collocatur; — quibus rebus constet haec naturae humanae praestantia; — hominis destinatio ad Dei similitudinem tendens, ut Euangelio sumitur, ita eodem et luculentissime cognoscitur et certissime confirmatur; — conditio hominis, per peccatum depravata, uti in Euangelio sumitur, ita eodem in plena luce collocatur; — conditionis per peccatum depravatae sequelae. — Eindelijk wordt de *Soteriologie* behandeld, en, wel zoo, dat wij vinden: quid sit et undenam sit petenda; — qualis variis temporibus fuerit; — quomodo nunc tractanda; — conjunctionis hominem inter et Deum origo et initium; — ejusdem natura; — progressio, perfectio; — relatio, quae inter hanc hominum cum Deo conjunctionem intercedit, et inter varias naturas. — Ten slotte volgt nu het pars posterior, Theol. Christ. univers. pars practica, sive Apologetica Christiana. In de Introitus vindt men: Religio praestantissima est, quam Jesus voluit; — re-

Digitized by Google

religionis praestantia universe spectata; — religionis Christianae praestantia quaenam sit; — apologia et apologetica eaque Christiana, quaenam sit; — apologiae et apologeticae Christianae fundamentum et cum fide conjunctio; — apologeticae Christianae distributio. Krachtens deze laatste, heeft de apologie drie deelen: 1° Commendatio Jesu Christi; — undenam sit haurienda; — quomodo inde hactenus sit hausta; quomodo inde nunc haurienda sit; — quid de J. C. ex fontibus, unde ille cognoscitur, sit hauriendum; — fontes, unde J. C. praestantia cognoscitur; — horum fontium aestimatio critica; praestantia personae et operis J. C. — Het tweede deel der Apologetiek bevat de Commendatio Ecclesiae Christianae; undenam haurienda sit; — quomodo inde hactenus hausta sit; — quomodo nunc inde sit haurienda; de fontibus; — praestantia Ecclesiae Christianae. — Het derde deel behelst de Commendatio religionis Christianae; — undenam haurienda; — quomodo hactenus inde hausta; — quomodo nunc inde haurienda; — praestantia fontis, unde religio Christiana fluit, sive praestantia Divinae patefactionis et institutionis per J. C. et Ecclesiam Christianam; praestantia vieta spiritualis Christianae; — praestantia vitae Christianae Ecclesiasticae; — praestantia rei Christinae philosophice aestimanda; totius disquisitionis dogmaticae et apologeticae conclusio.

Uit deze opgave blijkt, dat zich de Schrijvers een eigen standpunt hebben gekozen, op het-

hetwelk zij zich geheel vrij en onbelemmerd bewegen, en van waar zij hunne gevoelens onbewimpeld voordragen. Wel verre, dat wij voor ons het in alles met de beide geleerden zouden willen eens zijn, zouden wij, van den anderen kant, ook niet gaarne van hen willen verschillen, alleen en uitsluitend omdat het *van hen* is uitgegaan. Hunne Dogmatiek heeft in ons oog eene hoge wetenschappelijke waarde, ofschoon zij voor verdere volmaking vatbaar blijft. En blijken hare schrijvers ook al te staan „in Ecclesiae nostro tempore libertate et doctrinae Theologicae praesenti lumine," toch zagen wij ongaarne eene hier en daar gedrongene voorstelling van het geheel, naar het gezichtspunt, van waar zij zijn uitgegaan; — toch sluitte ons gevoel op de beschrijving van *Gods Zoon*, en de verwarring van denkbeelden, ligtelijk te ontstaan uit de als schijnbaar synoniem opgegevene *vis* en *vita divina*, bij de definitie van den H. G. — Wij kunnen het zonderlinge niet vatten van bij het leerstuk der schepping *op* de metaphysiek te worden gewezen; en weten bezwaarlijk, waar, van dit standpunt uitgaande, de onderhouding, de leer van de goede en kwade geesten, en van den oorsprong der menschen, gelijk mede die der Sacramenten, Doop en Avondmaal, te moeten plaatsen; terwijl, vergissen wij ons niet, de denkbeelden *religio en doctrina* wel eens onderling worden verwisseld. Dit alles neemt niet weg, dat wij het werk over

 het

het algemeen met veel genoegen lazen, en het er stellig voor houden, dat de studerende Theologanten aan de Groningsche Hoogeschool zich daardoor eene regt geschikte Handleiding zien beschikt, om door een eerbiedig, oordeelkundig en gezet onderzoek, tot grondige kennis te geraken; ten einde op den eenigen hoek- en grondsteen, JEZUS CHRISTUS, — niet hooi en stoppelen, — maar goud en zilver en edelgesteente te bouwen.

Tweetal Leerredenen door C. VAN SCHAICK, *Predikant te* Dwingelo. *Uitgegeven ten voordeele der bevolking van het Hollandsche Veld. Te* Amsterdam, *bij* de Erven Wed. F. G. Onder de Linden *en* S. J. Prins, 1846. *In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 1,00.

Onder de aanzienlijke bevolking der Hervormden in het Hollandsche Veld zal men eene Kerk en Pastorij gaan stichten, en neemt, bij gebrek aan eigen fondsen, daarbij de toevlugt tot de edelmoedigheid en mildadigheid van Neêrlands Godsdienstvrienden. Eere den man, den Godsdienst-leeraar vooral, die de hand en zijn talent daartoe wil leenen! vooral, wanneer dit geschiedt op eene wijze als de Heer VAN SCHAICK dit heeft gedaan. Zijn Eerw. levert toch voor het geld, dat voor een deel tot dit belangrijk doel zal moe-

ten

ten strekken, in het voor ons liggend werkje twee preeken, — de een over *Job* VII : 1ª, de ander naar 1 *Petr.* I : 25ª, die in dispositie, toon en gang, waarlijk eene eervolle onderscheiding en alle aanbeveling verdienen. De levendige en natuurlijke voorstelling, in de eerste preek bijzonder, moet boeijen en treffen. Wij meenen de billijkste redenen te hebben, om dit werkje, zoo van wege deszelfs inhoud als strekking, ruimschoots te mogen aanprijzen. Het vinde alzoo veel koopers en lezers, en stelle de verwachting des Eerw. Opstellers en de Uitgevers geenszins te leur!

Gedachten over den toestand der zielen in den staat der afgescheidenheid tusschen den dood en de opstanding. Door A. CAPADOSE, *M. D. Te* 's Gravenhage, *bij* P. C. Dill, 1845. 42 *bladz. In 8vo. De prijs is f* 0,45.

De hier voor ons liggende bladen zijn hunnen oorsprong verschuldigd aan het droevige afsterven van des Schrijvers jongsten zoon, met het oogmerk om den geloovigen, en vooral den door smartelijke verliezen bezochten geloovigen, bij een blik in de ure des doods tot vertroosting en bemoediging te verstrekken, maar ook vooral om den verdwaalde, die nog de wereld lief heeft, door eene ernstige vermaning tot inkeer te brengen. Deswegens heeft hier de Heer CAPADOSE het

moeijelijke punt, namelijk den toestand der zielen in den staat der *zoogenaamde afgescheidenheid* behandeld, en zich voorgesteld, vooral het bij sommigen aangenomen gevoelen, dat de ziel der afgestorvenen overgaat tot den staat des slaaps, met volkomene bewusteloosheid, en dat die toestand blijft voortduren tot de opstanding, te wederleggen, en tevens het meest algemeene gevoelen, dat de zielen der overledenen terstond overgaan in den staat van eeuwig en volkomen heil of onheil met het bewustzijn en gevoel van dezen haren toestand naar zijne inzigten te rectificeeren. Wij kunnen ons volkomen met den Schrijver vereenigen, wanneer hij met kracht van redenen het zonderlinge gevoelen van sommigen bestrijdt, dat de zielen der afgestorvenen eeuwen in eenen toestand van slaap met volkomene bewusteloosheid zouden verkeeren; hij tracht het ongerijmde van deze meening aan te toonen, door *eerst* op de natuur der ziel te wijzen, welker ware wezen daarin bestaat, dat zij bewustheid bezit; *daarna* gaat hij over om de teksten na te gaan, welke men gewoonlijk in het midden brengt, om den staat der ziel na den dood als eenen slaap en bewusteloozen toestand te beschouwen; eene menigte plaatsen uit het Oude, zoowel als uit het Nieuwe Verbond worden nu behandeld en uitgelegd, en over het algemeen naar ons gevoelen met vrucht aangewend, om de verkeerde meening van den bewusteloozen toestand der zielen na den dood tegen te spreken,

Digitized by Google

ken, als geenszins op de uitspraken der H. Schrift gegrond. De uitlegging echter van sommige teksten heeft ons niet voldaan; zoo zijn wij het met den Schrijver niet eens in zijne verklaring van 2 *Cor.* V:1 en verv., want uit deze plaats kan met veel grond worden opgemaakt, dat de mensch na het afleggen van dit aardsche ligchaam, niet een luchtig en welligt licht omhulsel zal ontvangen, maar wel degelijk een geestelijk ligchaam, dat CHRISTUS hem zal geven. De verklaring van *Matth.* XII:40 gaat niet door, want dit ziet alleen op JEZUS, en uit het gezegde van den Heiland, dat Hij drie dagen en drie nachten wezen zoude in het harte der aarde, en dan wederom opstaan, kan onmogelijk een besluit worden afgeleid, dat ook elke ziel der menschen in den staat vóór de opstanding niet slaapt, noch bewusteloos zijn kan, evenmin als dat JONA, die drie dagen en drie nachten in den buik van den visch doorbragt, zulks zoude bewijzen; immers JONA was niet gestorven, hij was zich zelven volkomen bewust, want zijne ziel was van het ligchaam niet gescheiden. Ook met de uitlegging van 1 *Tim.* VI:14 kunnen wij ons niet vereenigen, er kan hier geene sprake zijn van den staat der afgescheidenheid, waarin TIMOTHEUS het gebod dat PAULUS hem gegeven had, onberispelijk tot op de verschijning van CHRISTUS zoude bewaren, dit had alleen op zijnen aardschen werkkring betrekking, en PAULUS spreekt ter dezer plaatse, gelijk ook el-

Digitized by Google

ders, dusdanig van JEZUS verschijning, als welke zij nog zouden kunnen beleven.

Ten slotte komt de Schrijver tot het navolgende resultaat van zijne redenering:

I. De toestand der ziel in den staat der afgescheidenheid is geen staat van bewusteloosheid.

II. Die toestand is evenmin volkomen zalig of rampzalig.

III. Die toestand der zielen in den staat der afgescheidenheid tusschen den dood en de opstanding staat in onmiddelbaar verband aan de ééne zijde met haren toestand vóór den dood, en aan de andere zijde na de opstanding, zoodat de gezaligden nog niet die volkomene zaligheid genieten, welke alleen na de opstanding kan plaats hebben en in het aanschouwen van God bestaat, en de veroordeelden nog niet in die mate rampzalig zijn, dat zij eigenlijk gezegde helle-straffen dragen, welke zij eerst na het laatste oordeel zullen ondergaan.

Gelijk wij reeds gezegd hebben, kunnen wij ons wel met het gevoelen van den Schrijver vereenigen, dat de zielen der afgestorvenen niet gedurende eenen onnoemelijken tijd in eenen slaap zullen verkeeren; maar wat zijne verdere begrippen aangaat, met betrekking tot den staat der afgescheidenheid en het laatste oordeel, hiermede kunnen wij in geenen deele instemmen, en meenen dat zijne gevoelens desaangaande uit de door hem verklaarde plaatsen niet in het minst kunnen be-

Digitized by Google

bewezen worden. Wij voor ons zijn het gevoelen toegedaan, dat er geen zoogenaamde tusschenstaat bestaat, maar dat de verschijning des Heeren JEZUS CHRISTUS in den jongsten dag voor elk' Christen bij zijnen dood plaats heeft, als wanneer het oordeel over hem zal worden uitgesproken. Echter willen wij onze opvatting, aangaande zulk eene moeijelijke zaak, (die vooral in den laatsten tijd door voortreffelijke Godgeleerden is aangeprezen) niet op den voorgrond stellen en de meeningen van andersdenkenden deswegens veroordeelen; maar wij moeten toch den Schrijver onder het oog brengen, dat hij sommige plaatsen aangaande dien zoogenaamden tusschenstaat heeft bijgebragt, welke volgens ons gevoelen juist het tegendeel bewijzen, b. v. *Luc.* XVI: 19, 31. XX: 38. XXIII: 43. *Phil.* I: 21—23; wij wijzen eindelijk den Schrijver naar *Hebr.* IX: 27, door hem zelven aangehaald, om ons gevoelen te staven.

Wij eindigen onze korte beschouwing van deze bladen met den wensch, dat dezelve, hoe men ook over sommige punten daarin vervat denken mogen, door velen mogen gelezen worden; want hetgeen de Schrijver zich met de uitgave van dit werkje heeft voorgesteld, namelijk om bedrukten op te beuren en verdwaalden tot inkeer te brengen, kan volkomen worden bereikt; en zoo worde de arbeid van den Heer CAPADOSE in ruime mate beloond, door de gezegende vruchten, welke, zoo wij hopen, dit welgeschreven stukje overvloe-

Digitized by Google

dig moge opbrengen, waartoe de Heer van ons allen, de Vertrooster van ongelukkigen, door den invloed van zijnen H. Geest medewerke!

De gewigtigste ure des leevens, of iets voor mijne jeugdige vrienden, die hunnen doop door belijdenis der harten willen bevestigen en voor het eerst toenaderen tot het H. Avondmaal. Door A. STRAMROOD, *Predikant te* Sloten. *Te* Wijk bij Duurstede, *bij* W. T. Stramrood; 1846. *In kl.* 8vo. *De prijs is f* 1,25.

De Eerw. Heer STRAMROOD heeft, blijkens zijn Voorberigt, dit werkje uitgegeven, ten gevalle van zijne vrienden en leerlingen, welke tot het afleggen van belijdenis gevorderd zijn, ten einde hen in staat te stellen, datgene bedaard en met nadenken te lezen, wat hij gewoon is bij die gelegenheden in zijne woning en in 's Heeren bedehuis voor te dragen. Wij keuren dit allerzins goed, en beschouwen den arbeid van den Schrijver dan ook geenszins als overtollig. Gewigtige zaken toch worden hier behandeld. Eerst vraagt de Schrijver zijnen leerlingen af, wat zij doen, als zij belijdenis afleggen, en tracht bij hen het gevoel van het plegtige op te wekken, opdat blijdschap in den Heere hun hart moge vervullen. Vervolgens gaat de Eerw. Opsteller tot een ander punt over en vraagt zijnen discipelen, wat door hen, na de Avond-

Avondmaalsviering, moet gedaan worden, wijst verders op eenige middelen, welke het Christendom aan de hand geeft, om zich in het geloof te versterken, en eindigt zijne toespraak over de gewigtigste ure des levens met nog eenige hartelijke raadgevingen en herinneringen. Dit laatste gedeelte vooral heeft ons bijzonder voldaan, als bovenal krachtig gesteld zijnde en der bepeinzing overwaardig. Wat nu de zaken zelve aangaat, die hier behandeld worden; over het algemeen kunnen wij ons met dezelve goed vereenigen, regt Christelijke gevoelens en raadgevingen zijn daarin op te merken; sommige uitdrukkingen en zinsneden echter kwamen ons minder juist voor. Op bladz. 2 lezen wij: »dat God de leerlingen des schrijvers reeds vele jaren *in deze woestijn des levens* aan zijne vaderhand geleid heeft, waaraan zij moesten gedachtig zijn." Wij houden deze uitdrukking van *woestijn des levens* voor te hard; deze aarde, waarop nog zooveel goeds te vinden is, kan men geene woestijn noemen. Op bladz. 67 lezen wij de navolgende zinsnede: »Beweldadigden — Hij die den troon zijner heerlijkheid verliet, de aanbidding der Engelen vaarwel zeide, om op aarde in nederigen en vernederden toestand uwe zonden te boeten, om de eischen der Goddelijke geregtigheid, ook door u zoo gruwelijk geschonden, te voldoen: die heeft u zijn vleesch te eten, zijn bloed te drinken gegeven." Wij meenen dat in deze geheele periode wat te har-

Digitized by Google

harde uitdrukkingen voorkomen, die weleens zonder nadere uitlegging tot misverstand kunnen aanleiding geven.

Op taal en stijl valt insgelijks weinig aan te merken; over het algemeen genomen kan des Schrijvers voordragt worden goedgekeurd; alleenlijk zijn sommige zinsneden wel wat te lang gerekt en daardoor onduidelijk; als voorbeeld halen wij aan bladz. 43, waar wij lezen: Jezus als Zoon van God enz.

Hier eindigen wij onze korte beschouwing van deze bladeren, gewijd aan de gewigtigste ure des levens voor jeugdige vrienden, met den wensch, dat des Schrijvers bedoeling in alle opzigten mag bereikt worden, en dat hij door dit werkje niet alleen voor zijne eigene leerlingen, maar ook voor andere zeer nuttig zijn en in een ruim debiet voor zijnen arbeid eene gewenschte belooning vinde moge.

De dwaasheid der waarheid, en het buitengewone van het Christelijk leven. Derde tweetal redevoeringen van A. VINET. *Uit het Fransch vertaald. Te* Leiden, *bij* S. en J. Luchtmans, 1845. *In gr.* 8*vo. De prijs is* *f* 1,00.

Onder bovengemelden titel zet de schrandere en wijsgeerig christelijke Schrijver zijn' vroeger reeds

Digitized by Google

reeds begonnen arbeid voort, en levert ons hier een tweetal redevoeringen, die zijn' ongemeen scherpen blik op het gebied van wijsbegeerte en christendom ten volle regtvaardigen. Zij hebben tot motto's 1 *Cor* III:18 en *Matth.* V:47. Vooral het laatste stuk heeft onze aandacht tot zich getrokken, en verdient die, onzes inziens, ten volle, zoo door nieuwheid van behandeling, als door rijkdom van opmerkingen, die den dagelijkschen beschouwer niet zoo dadelijk of doorgaands plegen op te vullen. Beide stukken zijn allezins lezenswaardig; en gaarne vereenigt zich Referent, en voorzeker allen met hem, die het met de heilige zaak der menschheid goed meenen, met den hartelijken wensch, dat ook »*wij* »zijn zullen een schakel in den levenden keten, »die de laatste tijden aan de eerste verbindt, en »die de vervulling der eeuwen aan de vervulling »op *Golgotha* zal huwen.

Het idée der Godmenschelijkheid des Christendoms, de sleutel tot verklaring der gewigtigste vraagstukken der nieuwere Godgeleerdheid, door Dr. AUGUST EBRARD. *Uit het Hoogduitsch door den schrijver van*: Wereldvergoding of het Pantheismus dezer dagen. *Te* Amersfoort, *bij* W. J. van Bommel van Vloten, 1845. 32 *bladz. In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 0,50.

Wij voegen dit stukje naast het voorgaande. Het

Het beweegt zich wel is waar op een ander gebied, dat der bepaald Christelijke Godsdienstwijsbegeerte, maar beiden hebben dit gemeen, dat zij de strekking hebben, om tot oplossing te komen van de groote vraag: wat is waarheid; — het eene door de zuivere wijsbegeerte, het andere door het Christendom. Het is eene inwijdingsrede, door den krachtigen verdediger der Evangelische geschiedenis, den Hoogleeraar Dr. AUGUST EBRARD, op den 31 October 1844 uitgesproken bij de aanvaarding van het buitengewone Hoogleeraarambt te *Zurich*.

Reeds aan den titel ziet men het, dat zij gerigt is tegen het, in onzen tijd meer en meer in *Duitschland* zich in de Kerk indringend en onder den naam van Christendom zich verschuilend Pantheismus; een treurig gevolg van de proeve om de Christelijke openbaringsleer te plooijen naar, en te doen spreken de taal van de heerschende school der wijsbegeerte.

Op den voorgrond wordt gezet de Godmenschelijkheid van den Heer CHRISTUS, en met en in vereeniging met Hem, van het Christendom, (namelijk, niet de Kerk, niet de belijders, ook niet in het algemeen de leer, maar bepaald: het Evangelie, de verlossing door JEZUS CHRISTUS, die in Hem zelven en in zijne geschiedenis een historisch feit, een daadzaak is. Alles behalve Pantheisme derhalve, en regelregt het tegenovergestelde).

Deze waarheid, dit idée nu wordt aangewend

tot

Digitized by Google

tot sleutel van de drie vraagstukken, welke in den tegenwoordigen tijd de Godgeleerde wereld zoo heftig in beroering zetten; namelijk 1.) de eeuwige Goddelijke wet, het begrip van zedelijkheid, dat de zonde tot zonde maakt; 2.) van »de daad van werkelijk gebeurden afval," dat is de zonde; en 3.) van den persoon en de geschiedenis van JEZUS CHRISTUS, of de verlossing.

Ten slotte wordt er een blik geworpen, 1.) op de geschiedenis der Gods openbaring in het O. T., 2.) op de ingeving der H. Schriften, 3.) op het gezag der H. Schrift voor de Kerk, en alzoo komt de Spreker op die »bron van volle vertroosting en vrede en de hoogste zedelijke vrijheid, waaruit ook ons de kracht toevloeit, en bovenal de kracht tot eenheid, welke ons zoo noodig is; die Schrift, tegen wier gezag de vijanden der Kerk weder zijn opgestaan; vijanden die, gelijk elk weet, trotscher en stouter zijn dan ooit, terwijl aan onzen kant, helaas! sedert drie eeuwen niet is toegenomen!

Van verdere beoordeeling moeten wij ons onthouden, het geldt hier eenen strijd van beginseln. Men moet tot de leerlingen der school van SCHLEIERMACHER behooren, en het met den Schrijver, zijn postulaat, zijn grondbeginsel, de wijze waarop hij de verschijning van CHRISTUS op aarde beschouwt, eens zijn, ten einde hem verder te kunnen volgen in de gevolgen, die hij op dien grondslag bouwt. — Maar ook, al kan men zulks niet,

niet, dan zal men zich verblijden, dat de opleiding van een deel der Zwitsersche geestelijkheid aan een man van die helderheid, van die zelfsbewustheid van zijne beginselen is toevertrouwd. Bij zeer velen in ons Vaderland zal zijne taal ongetwijfeld weerklank vinden. — Wij zoeken allen naar waarheid, ieder op onzen weg, en, welkom is ons iedereen, die voor zijn gemoed ruste gevonden heeft, door de bewustheid dat hij is gevorderd op den weg der waarheid, dat hij haar dagelijks naderbij komt. — Wij allen kennen ten deele en profeteeren ten deele. Eenmaal kennen wij gelijk wij gekend zijn.

Het belang der Volksopvoeding, in een voorbeeld uit de geschiedenis onzer eeuw opgehelderd, door P. HOFSTEDE DE GROOT. *Te* Groningen, *bij* J. Oomkens, Jr., 1845. 20 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 3,30.

Bovenstaand stukje was reeds geplaatst in het Groninger Tijdschrift, *Waarheid in Liefde*, jaarg. 1845, 4e St., en is als een vermeerderde afdruk afzonderlijk uitgegeven. Het behelst eene voorlezing of beschouwing der volksopvoeding, in haren waren aard, zoo als zij is, niet slechts opvoeding in de scholen, maar geheele opvoeding in huis, maatschappij en kerk, met die der school verbonden, en als zoodanig van het onloochenbaarst

Digitized by Google

baarst belang, met goed en bloed des noods, voor te staan en te bevorderen of te handhaven. Het gezegde van den Engelschen Staatsman BROUGHHAM staat aan het hoofd: »*het is van den onder-*»*wijzer, en niet van het kanon, dat de toekomst* »*der wereld nu afhangt.* Dit wordt in deszelfs eigenlijken en gezonden zin voorgesteld, en ten aanzien van deszelfs waarheid betoogd uit het voorbeeld van NAPOLEON. Toen *Zwitserland's* eerste school-hervormer, PESTALOZZI, hem zijne verhandeling aanbood over hetgeen *Zwitserland* ten aanzien van het schoolwezen behoefde (in 1802), gaf hij hem ten antwoord, »dat hij zich niet in het »A. B. C. leeren kön mengen;" — terwijl dezelfde man des gewelds, wien eigene geestontwikkeling en zelfstandigheid des volks, door PESTALOZZI bedoeld, een gruwel waren, elf jaren later, door de geestdrift, dien de volksopvoeding, naar de denkbeelden des eenvoudigen Zwitsers, op de Pruisische natie had gemaakt, werkelijk is overwonnen. Dit moge alle Regeringen en Volksvertegenwoordigers tot nadenken en voorzigtigheid wekken; waartoe dan ook het Naschrift eene eigenaardige en ernstige strekking heeft. Mogt het geene stem des roependen in de woestijn zijn!

Uit-

Digitized by Google

Uitboezeming bij het graf van den Wel Eerw. en zeer Gel. Heer H. J. HERTZVELD, *in leven Opper-Rabbijn in het Synagogaal ressort van* Overijssel *en* Drenthe, *lid van het algemeen Rabbinaal Collegie, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, enz. Door* J. WATERMAN; *Hoofdonderwijzer der Israëlitische school te* Kampen. *Te* Amsterdam, *bij* Belinfante en de Vita, 1846. 24 *bladz. In 8vo. De prijs is f* 0,25.

Deze bladen, aan de nagedachtenis van een' geachten Herder en Leeraar der Israëlitische Gemeente in *Nederland* gewijd, bestaan eigenlijk uit drie deelen; vooreerst vindt men hier een kort levensberigt van den overledenen Opper-Rabbijn H. J. HERTZVELD, benevens eene korte opgave van de aanleiding, waardoor de Schrijver bewogen werd deze bladen in het licht te geven; vervolgens de ontboezeming, die bij het graf van gemelden Heer heeft plaats gehad, en eindelijk eenen treurzang en Hebreeuwsche toespraak insgelijks op het afsterven van gemelden uitmuntenden joodschen Herder en Leeraar.

Wij billijken volkomen de uitgave van deze bladeren, welke vooral voor de belijders der Israëlitische eeredienst zeer nuttig zijn kunnen, aangezien dezelve ons met eenen man bekend maken,

Digitized by Google

ken, die zonder twijfel zeer groote verdiensten heeft, en die ook in zijne eerodienst, blijkens het gezegde van den Schrijver, nuttige verbeteringen trachtte in te voeren. Aanmerkingen van belang hebben wij niet; alleenlijk vinden wij eenige uitdrukkingen in het begin der ontboezeming, waar de afgestorvene Leeraar bij de zon vergeleken wordt, en zelfs de zon wegens zijn overlijden schijnt verdonkerd te zijn, wel wat overdreven; ook is het gezegde van den Schrijver op bladz. 13: »de landman beakkert — zijnen grond," minder naauwkeurig.

Wij prijzen overigens deze weinige regelen, aan de gedachtenis van zulk een' waardigen man gewijd, zeer ter lezing aan.

Handboek voor Schoolopzieners, Gemeentebesturen, Plaatselijke Schoolcommissiën, Commissiën van Toevoorzigt, Instituteurs, Schoolonderwijzers en Schoolhouderessen; bevattende al de Wetten, Besluiten en Verordeningen betrekkelijk het Lager Onderwijs, sedert den jare 1795. *Te* Groningen, *bij* J. Oomkens, 1844. *XX en* 411 *bladz. De prijs is f* 3,60.

Recensent kondigt dit *Handboek*, dat hem wel wat laat in handen is gekomen, met genoegen aan, en vertrouwt, dat alle op den titel genoemde Personen, Commissiën en andere Corpo-

ratiën, dte aan het Lager Onderwijs verbonden zijn, of met hetzelve in eenige betrekking staan, met hem, den Verzamelaar zullen dank weten voor zijnen moeijelijken en belangrijken arbeid. Met verlangen, vertrouwen wij, ziet men het vervolg op dit werk, zoo als in het Voorberigt (zie aldaar pag. VIIII, welk cijfer zekerlijk eene drukfout is, en VIII zijn moet) beloofd wordt, te gemoet; waarin al de Gewestelijke Besluiten en Verordeningen betreffende het Lager Onderwijs, zullen opgegeven worden. Het geheele werk zal alsdan uit *twee Deelen* bestaan; kunnende diegenen, welke dit vervolg verlangen, en onzes inziens is het onmisbaar bij het vóór ons liggende Deel, van den titel gebruik maken, dien wij achter den eersten of grooten titel van: *Handboek voor* enz. gevonden hebben. Beide Deelen vereenigd kunnen en zullen ook naar Recensents gevoelen, een goed geheel opleveren en in eene behoefte voorzien.

Handboekje der Aardrijkskunde van het Koningrijk der Nederlanden, *het Groot-Hertogdom* Luxemburg *en de Bezittingen der Nederlanders buiten* Europa. *Inzonderheid ten dienste van jongelieden, die eene beschaafde opvoeding ontvangen. Door* P. H. WITKAMP. *Te* Amsterdam, *bij* C. L. Brinkman, 1844. *VIII en* 143 *bladz. In kl.* 8*vo.* *De prijs is f* 0,40.

Onder de nuttige werkjes voor de jeugd, bekleedt

kleedt dit *Handboekje* eene eerste plaats. Het doet Recensent inderdaad van harte leed, dat hij dit schijnbaar zoo weinig beteekenende, maar inderdaad zooveel omvattende werkje, dat den zamensteller veel arbeids, zoekens en inspanning al gekost hebben, eerst thans aankondigt. De noodzakelijkheid heeft hem tot dit uitstel gedwongen. Hij vraagt voor deze vertraging verschooning, en gaat thans voort zijne bevindingen nopens dit *Handboekje* verder mede te deelen. Het is niet alleen onmisbaar voor meergevorderde leerlingen eener deftige school; maar, zijne inziens, ook voor aankomende of hulp-onderwijzers; en zelfs vermeent hij niet te ver te gaan, als hij beweert, dat ook Hoofd-Onderwijzers dit werkje als eene geschikte handleiding bij het geven van hun onderrigt, niet alleen in de Aardrijkskunde, maar ook in de Geschiedenis van ons Vaderland zullen kunnen gebruiken. Verwacht nu, Lezer! in dit *Handboekje* geenszins eene dorre opsoeming van Grenzen, Grootte, Zeeën, Golven, Meren, Bosschen, Verdeeling, Hoofdsteden, Inwoners, Voortbrengselen, enz. enz. enz. Neen! behalve dit alles, hetwelk u kort en zakelijk en met nuttige aanmerkingen verrijkt, wordt medegedeeld, vindt gij onder het rubriek der steden, dorpen, vlekken, enz., opgeteekend al het merkwaardige daarin te vinden, of wat er vroeger gevonden werd, de voornaamste personen, die aldaar geleefd hebben, wanneer zij geboren en gestorven zijn, en waarin

Digitized by Google

zij hebben uitgemunt. Wijders eene zoo geheel met kennis van zaken geschetste opgave van groote mannen in alle vakken van Wetenschappen en Kunst — van Zee- en Landhelden — ook van beroemde Vorsten, Vorstinnen en vermaarde Vrouwen, die den Lande tot luister, roem en eer verstrekt hebben, dat wij hier geene plaats genoeg hebben (en niets ware toch beter ter aanbeveling) om zelfs den inhoud van dit nuttige werkje mede te deelen. — Gij vindt dien aldaar van pag. V—VIII. — Zoo behandelt de Schrijver ook *het Groot-Hertogdom Luxemburg*, en *de Bezittingen der Nederlanders buiten Europa*; terwijl nog van de rugzijde der laatste pagina een nuttig gebruik is gemaakt voor *Bijvoegsels en Verbeteringen*. Voor zoo ver de tijd ons toeliet, hebben wij de jaargetallen, welke hier worden opgegeven, bij geachte en geloofwaardige Schrijvers nageslagen, en wat wij gevonden hebben ook overeenstemmende met het voor ons liggende. Verder ten bewijze, dat wij het werkje oplettend hebben doorgelezen, en mede om aan het verzoek van den geachten Schrijver in zijn Voorberigt, te voldoen, merken wij het volgende aan: Onder het rubriek: *Bijzonderheden der Natuur en Oudheden*, vonden wij niets aangeteekend van het *Vrouwezand* (1) bij *Slavoren*; ontstaan, zoo men meent,

(1) Het *Vrouwezand*, zijnde eene zandplaat, ligt in zee, een eind wegs van de stad *Slavoren* en is thans

meent, door de roekelooze handelwijze (zoo als de legende verhaalt) van het *Vrouwtje van Stavoren*, zijnde eene rijke Weduwe, die aldaar granen over boord en in zee zoude hebben laten werpen, alleen uit brooddronkenheid en misnoegen, omdat zij met het vaartuig, waarin men dezelve geladen had, goederen had verwacht, die in hare oogen kostbaarder waren dan genoemd graan. Ofschoon, en zulks ontkent Recensent geenszins, velen dit verhaal voor een sprookje houden, en de geleerde MARTINET ons zegt, dat de ledige korenaren, welke aldaar, ofschoon niet op het *Vrouwezand*, maar alleen op het *Roode Klif*, ten Z. O. van *Stavoren* groeijen, niets anders zijn dan de gewone helmplant; (zie J. F. MARTINET, *het Vaderland*, bladz. 636) zoo vinden wij toch van het *Vrouwezand* melding gemaakt ook bij N. G. VAN KAMPEN, *Staat- en Aardrijkskundige Beschrijving van het Koningrijk der Nederlanden*, bladz. 390; en van deszelfs ontstaan, benevens de boven aangehaalde legende, lezen wij bij SCRIVERIUS, in

thans min droog dan voorheen; deze zandplaat heeft echter tot het verval van den koophandel der stad, uithoofde van den afstand, weinig bijgedragen; maar de geweldige overstroomingen, de vernieling door de Spanjaarden in 1572, en de opkomst van andere plaatsen, hebben *Stavoren* zoo diep doen zinken, dat aldaar thans bijna niet dan arme lieden wonen.

Volgens N. G. VAN KAMPEN.

Digitized by Google

in zijn werk: *Beschryvinge van de Heerlychheyt van Vrieslandt*, bladz. 100. Aldus door geachte Schrijvers voorgelicht, had de zamensteller, naar ons gevoelen, dit niet geheel met stilzwijgen mooten voorbijgaan. — Op bladz. 23, art. *Nijmegen*, omtrent *Valkhof*, had de Schrijver ook wel mogen bijvoegen, dat hetzelve in het jaar 1797 gesloopt is. (Zie N. G. VAN KAMPEN, boven aangehaald werk, bladz. 129). Doch plaats en tijd gebieden ons te eindigen. Wij voegen er alleen bij, dat de Schrijver, naar ons gevoelen, zijn werkje liever den titel had moeten geven van *Geschied-, Aardrijks- en Oudheidkundige Herinneringen* enz., in plaats van *Handboekje der Aardrijkskunde* enz. Voorts geven wij hem dien lof, welken hij, behoudens onze gemaakte en nog enkele aanmerkingen, die wij kortheidshalve onvermeld hebben gelaten, omdat zij ons van minder belang toeschenen, zoo welverdiend heeft. Wij bevelen dit werkje eindelijk elken Onderwijzer der Jeugd, elken beoefenaar der schoone Letteren, en der Vaderlandsche Historie, elken eenigzins gevorderden leerling ten sterkste aan, en verzekeren hun, dat zij zich de weinige stuivers nimmer zullen beklagen, welke dit hoogst nuttige boekske kost.

Be-

Digitized by Google

Beknopte Aardrijkskundige Beschrijving van de Provincie Gelderland; *door* J. H. VEENENDAAL, *Onderwijzer te* Slijk Ewijk. *Te* Nijmegen, *bij* D. J. Haspels, 1844. *De prijs is f* 0,17½.

Een beknopt en welgeschreven werkje, dat Recensent niet alleen met genoegen aankondigt, maar zelfs aanbeveelt, vooral voor de dorpsjeugd in de Provincie *Gelderland*. De geringe prijs maakt dat men hetzelve, ook aan kinderen van minder gegoeden, kan en zal in handen geven, en waarlijk de jeugd kan er veel nuts uit trekken, mits men bij het gebruik van hetzelve den raad van den Schrijver opvolge, en zich eene Kaart van gemelde Provincie aanschaffe, of die opzettelijk daartoe vervaardige.

Lente-Bloesems. Een boekje voor de Jeugd van verschillende leeftijd; geschikt voor lagere Zondags- en Herhalings-scholen, alsmede tot Feestgeschenken. (*Ten deele naar het Hoogduitsch*). *Door* A. G. RIJKENS, *Kandidaat tot de H. Dienst. Te* Leiden, *bij* J. W. Brouwer, 1845. *VIII en* 123 *bladz. In kl.* 8*vo*. *De prijs is f* 0,30.

Hoezeer Referent er op gesteld is, dat men

de Jeugd reeds vroegtijdig opmerkzaam maken op de liefde Gods, die alle menschen, maar inzonderheid haar, elken oogenblik bewaakt, verzorgt en met duizende weldaden zegent; hoezeer hij, behalve het Godsdienstige gevoel bij haar op te wekken, het ook nuttig, ja noodzakelijk vindt, om, bij het dagelijksch Bijbellezen, haar, voor zoo verre dit met het kinderlijke begrip geschieden kan, nog nader op de Goddelijke menschenliefde te wijzen, die zelfs zijnen Zoon niet gespaard heeft, om zijne redelijke schepselen van de zonde te verlossen, en hen beter en bijgevolg gelukkiger te maken; zoo is hij toch een vijand van al wat overdrijving kan geheeten worden, want deze is, in zaken van Godsdienstbegrippen, veelal de bron van eene dwaseperij, die, de ondervinding heeft zulks geleerd, zoo vele rampzalige gevolgen heeft veroorzaakt.

Het bovengemelde en ons ter beoordeeling toegezondene werkje is van die overdrijving niet vrij te pleiten. Men leze al dadelijk het *eerste verhaal* en oordeele! Hoe zeldzaam toch zal een *negen*jarig kind, zoo als daar gemeld wordt (zie pag. 6), *zuchtende* uitroepen: »O Vader! waren »wij toch dáár!" (te weten, in het Hemelsche Paradijs). Nog sterker spreekt deze overdrijving in het *tweede verhaal*, waarin verteld wordt, dat een *vijf*jarig dochtertje aan eene openbare tafel in een logement, om de tegenwoordigheid der aanzittende en haar vreemde gasten niet wilde nalaten,

Digitized by Google

ten, haar gewoon gebedje tot den lieven God op te zenden. Zoude nu dit bidden van een *nog zoo jong* kind, uit een waarachtig Godsdienstig gevoel, uit een begrip van de noodzakelijkheid en behoefte aan het gebed zijn voortgekomen, of bloot het gevolg eener, wij erkennen het volgaarne, goede gewoonte geweest zijn? Aan het eerste twijfelen wij; en doet de gewoonte alleen bidden, welk eene waarde heeft dan het gebed? Het is hoogst nuttig om kinderen van hunne vroegste jeugd af, het eenvoudige, schoone en vertroostende van het gebed te leeren kennen, en dat dit niet zoo moeijelijk is, als velen gelooven, meent Referent met gerustheid te kunnen beweren. Ook vond hij wel iets dweepends in het 4de, 15de en 17de verhaal. Anderen uit deze verzameling bevielen hem daarentegen goed, vooral de 8e vertelling. De spreuk, welke deze aan het hoofd draagt: »*Gedenk den Sabbathdag, dat gij dien* »*heiligt*," (heiliget) wordt, helaas! te veel verzuimd. Men kan dus niet genoeg op het behartigen van dezelve, op het Godsdienstige vieren van den dag des Heeren aandringen. Verder tellen wij onder de beste verhalen het 14e, 20e, 21e, en het 30e of laatste.

Om het goede doel, dat men zich met het vertalen en verder zamenstellen van dit boekje heeft voorgesteld, mogen wij het niet geheel afkeuren. In de hand eens Godsdienstigen, doch verstandigen en verlichten vaders of onderwijzers kan het

Digitized by Google

nut stichten en goede vruchten voortbrengen, en wij zeggen daarop ten slotte met den Eerw. Schrijver: »God gebiede hierover zijnen zegen!"

Spiegel der deugd, Kleine Gedichten en Verhalen voor jonge lieden, door P. J. V. DUSSEAU, *Te* Schiedam, *bij* M. Gouda, 1845. *Met een plaatje.* 96 *bladz.* *De prijs is* f 0,75.

Wij roemen dit zeer nuttige kinderwerkje en prijzen hetzelve Ouders, Onderwijzers der Jeugd en allen kindervrienden aan. Het heeft, bij weinig uiterlijks, veel innerlijke waarde, bevat leerzame en onderhoudende vertellingen en lieve versjes, die beide der Jeugd niet ongevallig zullen zijn. Wij wenschen den Schrijver en Uitgever eenen herdruk toe, en zoo dit het geval mogt zijn, dan zou het ons aangenaam wezen, indien men dit welgeschrevene boekje wat naauwkeuriger corrigeerde; want hier en daar hinderden ons taalfouten, die, wij hebben het reeds meermalen betuigd, vooral in geene leer- of leesboeken voor de Jeugd moesten gevonden worden. Wij willen, ten bewijze dat wij niet zonder reden klagen, eenige dier fouten hier aanwijzen: bladz. 8 staat: *het* school, voor: *de* school; bladz. 25 staat: een groote grondbezitter, voor: een groot grondbezitter; bladz. 42, 45, 48, enz. staat: vreesselijk,

lijk, ijsselijks, dwaasselijk, enz., moet zijn: vreeselijk, ijselijks, dwaselijk, enz.; bladz. 59 staat: van *eene* ongelukkige te hebben welgedaan, voor: van *eener* ongelukkige te hebben welgedaan — men doet immers wel *aan* iemand, bijgevolg staat de persoon in den 3de naamv. — bladz. 70 staat: *wierd*, moet zijn: *werd;* op dezelfde bladz. staat: om *zijne* booze neigingen bot te vieren, in plaats van: om *zijner* booze neigingen bot te vieren, en op bladz. 92 staat: *haar* lievelingsbloem, voor: *hare* lievelingsbloem. Ook beviel ons de spelling niet van scheep*jen*, bloemp*jen*, enz., terwijl wij daarentegen op bladz. 53 lazen: blaadje. Als eene drukfout troffen wij op bladz. 19, reg. 1 v. o. *krachtn* aan, voor *krachten*. Ofschoon deze gebreken nu wel weinig aan den nuttigen inhoud schaden, en wij, in weerwil van dezelve onze reeds bovengemelde aanprijzing herhalen, zoo hopen wij echter het door ons aangestipte in eenen *tweeden druk* verbeterd te vinden.

Lees-

Digitized by Google

Leesboekje voor jonge kinderen. Ten gebruike bij de Handleiding tot Praktische Taaloefeningen. 1e *en* 2e *stukje. Te* Delft, *bij* H. Koster, 1845. *De prijs van elk stukje is* f 0,35.

Zij het ook, dat deze leesboekjes dienen moeten om het kind in het juist en vaardig vinden van het volledig eenvoudig voorstel te oefenen; zij het ook, dat de Opstellers er de beste bedoelingen mede gehad hebben, Recensent kon in dezen letterarbeid geen genoegen nemen. Hij vond de lesjes te lang, te droog, te veel opgevuld met elkander opvolgende zelfstandige en bijvoegelijke naamwoorden (men zie ten bewijze, van het 1e stukje pag. 12 en 13; waar men 69, zegge *negen en zestig*, en op de beide volgende bladzijden weder 48, zegge *acht en veertig* achter elkander geschrevene zelfst. naamw. telt). En dit duurt zoo voort tot bijna op het einde. Het 2e stukje beviel iets beter, maar de vertellingjes zijn, naar zijn gevoelen, te stijf, te droog, en kunnen den *jongen kinderen*, voor wie toch dit werkje bestemd is, waarlijk niet bevallen. Als zij zich op die wijze met Praktische Taaloefeningen moeten bezig houden, dan, waarlijk! dan beklagen wij de arme kleinen, die, naar Recensents inziens, onze schoone moedertaal op verder gevorder-

Digitized by Google

derden leestijd, op eene veel aangenamer' wijs zullen kunnen leeren. Langwijligheid en dorheid, dit leert immers de ondervinding zelfs bij bejaarden, hoeveel te meer dan bij kinderen, veroorzaken lusteloosheid en verveling; en mag zulks bij het onderwijs der Jeugd? De laatste les van elk stukje beviel ons nog het best. Dusdanige oefeningen bevallen der Jeugd, zij zijn haar nuttig en zullen haar zoo spoedig niet verdrieten. Ook zijn beide boekjes, die nog al voor Taal*oefeningen* bestemd zijn, in het geheel niet vrij te pleiten van taal*fouten*. Maar, genoeg! Wij voor ons kunnen dit werkje niet aanbevelen, en zullen onze kinderen daarmede ook nimmer lastig vallen.

MEN-

Digitized by Google

MENGELWERK.

VERDRAAGZAAMHEID

IN HET

GODSDIENSTIGE.

Ons ligchaam, dat met regt een kunststuk van Gods vingeren genoemd wordt, en gedurende den tijd, dat wij hier op dit benedenrond verkeeren, den onstoffelijken geest tot woonplaats verstrekt, bestaat uit onderscheidene leden, die, hoezeer dan ook ieder derzelve zijne bijzondere werking heeft, niet te min tot elkanderen in zulk een naauw onafscheidelijk verband staan, dat er niet één als overtollig kan worden gemist, zal hetzelve geregeld en met vaardigheid aan deszelfs oorspronkelijke bestemming kunnen beantwoorden.

Het is daarmede als met een werktuig, waarin onderscheidene raderen zich te zamen tot een gemeenschappelijk doel in beweging stellen; bevindt er zich slechts één onklaar, dit maakt invloed op het geheel, en brengt, zoo geenen volstrekten stilstand, dan toch eene aanmerkelijke vertraging in deszelfs gang te weeg.

Eigenaardig kan dit van toepassing worden gemaakt op de maatschappij, waarin wij menschen be-

Digitized by Google

leven en werkzaam zijn. Zij is zoodanig ingerigt, dat de een daarin aan den andere behoefte heeft; zij alle, in meer dan een opzigt, van elkanderen afhangen. Denk die onderlinge betrekking slechts één oogenblik weg, en gij ziet den band verbroken, welke het geheel vereenigt — het maatschappelijk gebouw zijnen hechtsten steun ontnomen, terwijl inéénstorting daarvan het onvermijdelijk gevolg wezen moet. Wie erkent in deze verordening niet de wijsheid en liefde des hoogen Opperbestuurders, die daarin zoo duidelijk toont, het waarachtig geluk zijner redelijke schepselen op het oog te hebben, en dat op de doelmatigste wijze te willen bevorderen!

Het geheele menschdom doet zich aan den opmerkzame voor als eene keten, waarvan ieder, in welk eene betrekking hij ook staan moge, eene onmisbare schakel uitmaakt. Weinige toch zullen er worden gevonden, die, gelijk zij eene meer of min uitgebreide magt over anderen beneden zich uitoefenen, zoo ook niet wederom, van hen, die zij boven zich verheven achten, bevelen moeten gehoorzamen, althans onder dezer invloed staan.

Dit nogtans kan niet betrekkelijk worden gemaakt op onzen redelijken geest. In denken en overtuiging is men vrij; van niemand, hoe hoog ook gezeteld, met welk een uitgestrekt gezag ook bekleed, afhankelijk. Geen sterveling *kan* of *mag* zich aanmatigen, daarover gebied te voeren, daarin verbindende wetten voor te schrijven. Hij, die

die zich dit vermeet, overschrijdt de perken zijner magt, en treedt in de regten, welke zich de hooge Godheid heeft voorbehouden, aan wie de mensch, als aan den Vader der geesten, deswegens alléén verantwoording schuldig is. Vrijheid van denken, gewetensvrijheid, is alzoo een onvervreemdbaar, eigendommelijk goed, door God zelven den mensch toegekend en gewaarborgd, als makende den grondslag zijner redelijkheid en hooge verantwoordelijkheid uit.

Is dat zóó; hoezeer vordert onze pligt en menschenwaarde dan, dat wij voor ons zelven op het bezit van dat geschenk niet alleen hoogen prijs stellen, en voor het behoud daarvan alles overhebben; maar ook, dat wij ieders eerlijke overtuiging als een heiligdom eerbiedigen, en onzen medemenschen in het ongestoord genot handhaven van datgene, waarop wij van onze zijde eene billijke aanspraak maken kunnen. Nergens intusschen geldt onze overtuiging meer, en is deze van grooter aanbelang, dan op het gebied der Godsdienst; dewijl daarmede 's menschen rust en troost aan *deze*, zijne hoop en verwachtingen aan *gene* zijde des grafs, in het allernaauwst verband staan.

Acht men nu de Godsdienst, welke iemand is toegedaan, als eene zaak des harten, voor onschendbaar; — houdt men het voor uitgemaakt, dat eene innige overtuiging van hetgeen zij leert en gebiedt, aan hare belijdenis alleen waarde geeft;

Digitized by Google

geeft; dan zal men die, hoezeer wij ook daarmede, als door ons uit een ander oogpunt beschouwd wordende, niet in alles instemmen, echter eerbiedigen, en uit dat verschil van zienswijze nimmer aanleiding nemen, om hem, wiens denkbeelden in het Godsdienstige anders dan de onze gewijzigd zijn, daarom die achting te ontzeggen, welke hij, is hij overigens een braaf mensch, van ons met regt vorderen kan.

Het is deze verdraagzaamheid in de Godsdienst, waarop wij hier in eenige bijzonderheden het oog willen vestigen; die achtereenvolgens beschouwende, in:

I. haren aard,

II. oorsprong, en

III. gevolgen.

Bepalen wij ons *eerst* bij haren aard; met andere woorden: zien wij, waarin dezelve eigenlijk gelegen is. Wél houde men onder het oog, dat verdraagzaamheid geheel iets anders is, dan die bij vele zoo heerschende onverschilligheid, waaraan dikwijls, vooral in onze dagen, doch ten onregte, die naam gegeven wordt. Zoo zeer de eerste aanprijzing verdient, en een edel gemoedsbestaan kenmerkt, even zoo behoort de laatste, als eenen lagen geest verradende, met verachting te worden afgekeurd.

Verdraagzaam noemt men hem, die, gelijk hij van zijne zijde het regt aan zich behoudt, om in het Godsdienstige, volgens zijne in-

Digitized by Google

innige overtuiging te gelooven, en naar het door hem ontvangen licht te handelen, dit zelfde regt, aan anderen, wier zienswijze van de zijne onderscheiden is, toekent. Hij eerbiedigt elke overtuiging, hoedanig die ook wezen moge, bijaldien de eerlijkheid daarvan slechts blijke uit de overeenstemming van het geloof, met den wandel. Bevindt deze laatste zich met het eerste in strijd, wat waarde zal men dan aan zulk eene Godsdienstige overtuiging hechten kunnen? Volstrekt geene. Zij heeft daarvan den schijn, maar mist haar wezen. De verdraagzame, in den waren zin des woords, moge, waar het op hulp- en dienstbetoon aankomt, zich natuurlijk en in de eerste plaats bepalen tot hen, die met hem als leden van één en hetzelfde kerkgenootschap in nadere betrekking staan; nimmer nogtans zal hij zich uitsluitend binnen zoo engen kring blijven beperken, maar zich verder, onbepaald, in wijderen omvang, ook tot andere uitstrekken; terwijl verschil van Godsdienstbelijdenis door hem nooit ten koste van de duidelijke uitspraken des Evangelies, ten voorwendsel zal worden gebruikt, om zijnen andersdenkenden medemensch minder bescheiden en voorkomend te behandelen.

In den geselligen omgang, die ons gewoonlijk met lieden, tot verschillende kerkgenootschappen behoorende, in aanraking brengt, onderscheidt hij zich door eene wijze behoedzaamheid in het spreken. Ongeroepen begeeft hij zich nimmen in ge-

gesprek over Godsdienstige geloofspunten; en heeft dit al eens plaats, hij zorgt dan niet verder te gaan, dan hetgeen als algemeene waarheid door elk Christen geloofd en aangenomen is, zonder tot bijzondere opvattingen en meeningen af te dalen, welke vaak tot onvruchtbaar geschilvoeren, meermalen tot verbittering, en alzoo tot het jammerlijk verbreken van den band des vredes aanleiding geven. Nimmer nogtans ontaarde zijne verdraagzaamheid in eene laffe, al te groote toegevenheid, noch gu bij hem de zucht tot het behoud van den vrede zoo ver, dat deze hem zou teraghouden om voor zijne Godsdienstige overtuiging rondborstig uit te komen. Tot zulk eenen prijs zou dezelve veel te duur gekocht zijn. Neen! waar het pas geeft, doch ook daar alléen, komt hij oprecht en onbewimpeld voor zijne gevoelens uit, zonder die ten believe van hen, die van hem mogten verschillen, te plooijen, te schikken, en op allerlei wijze zóó te vermoemen, dat zij ten laatste onbestemd zijn, en men niet langer weet, welke beteekenis er aan moet worden vastgehecht.

Over Godsdienstige onderwerpen sprekende, doet hij zulks voorts met die warmte, waaruit men besluiten kan, dat de zaak hem tot harte gaat, en door hem als hoog ernstig beschouwd wordt; terwijl hij zijne gevoelens steeds op eenen bescheidenen toon voordraagt, die naar zijn vermogen met de beste bewijzen stavende, zonder

Digitized by Google

daarbij den minsten toeleg te verraden van dezelve, als de eenig goede en proefhoudende te willen doen doorgaan, en aan anderen, als onfeilbaar, op te dringen. Eindelijk; zal de verdraagzame nimmer laag vallen op hetgeen door andere, (hoezeer zulks ook tegen zijne inzigten strijden moge,) voor heilig en eerwaardig gehouden wordt, veelmin dit tot een voorwerp van spotternij maken. Hij is te zeer overtuigd, dat men langs dien weg wel in staat is de gemoederen te verbitteren en tegen zich in te nemen, maar niet om dezelve van het dwaalspoor terug, en tot eene betere overtuiging te brengen. Stel nu tegen zoo iemand eenen onverschillige, gelijk er in onze dagen vele gevonden worden, over; en welk een onderscheid is tusschen die beide niet op te merken. Van de valsche veronderstelling uitgaande, dat het om het even is wat men gelooft, zoo men maar burgerlijk wél leeft, komen zijne redeneringen hoofdzakelijk hierop neder: De inrigting der maatschappij is nu eenmaal zóó, dat men ter voldoening aan orde en regel, bepaaldelijk tot eenig kerkgenootschap dient te behooren. Tot welk? Ten dezen aanzien beslist het lot onzer geboorte. Het is hierin, dat wij veilig, zonder eenige verdere navraag kunnen en ook moeten berusten. In het Godsdienstige eene andere rigting te willen volgen, noemt hij dwaas, eene vrucht van dweeperij, ten zij omstandigheden, zoo als eene huwelijksverbindtenis, of anders geldelijke voordeelen,

ten, die men er zich in de toekomst van mogt beloven, welbegrepen eigenbelang (zoo als hij dat noemt,) er eenen wenk toe gaven. — Zoo iemand zal, hoe laat zich dat anders verwachten? in het Godsdienstige gewis verdraagzaam wezen, omtrent ieder, tot welk eene kerkgemeenschap hij zich ook rekenen moge te behooren, althans zoo domheid zich nog niet zoo verre met onverschilligheid paart, dat men (hoe onverklaarbaar ook,) meent te moeten ijveren voor eene zaak, waarop men voor zich zelven geen den minsten prijs stelt.

Letten wij *voorts* op de bronnen, waaruit eene echt Christelijke verdraagzaamheid voortvloeit. Daartoe breng ik:

a. Hooge ingenomenheid met de Godsdienst in het algemeen.

b. Eene vaste overtuiging, dat, zoo wij ten aanzien derzelve meer verlichte denkbeelden meenen te hebben, wij zulks alleen aan de Goddelijke genade hebben dank te weten.

Ik noem in de *eerste* plaats hooge ingenomenheid met de Godsdienst in het algemeen; als eene bron van verdraagzaamheid, ten aanzien derzulke, die daarin van ons in denkbeelden verschillen. En zoo is het: erkent men voor zich zelven de waarde der Godsdienst; is zij in onze schatting het voor ons onmisbaarst goed, en tracht men onder haren zegenrijken invloed getroost te leven, en eenmaal zalig te sterven, dan voor-

Digitized by Google

zeker zal men ook hoogachting gevoelen voor ieder, die het in dat opzigt met ons eens is. Vormen en leerbegrippen kunnen hemelsbreed van elkanderen verschillen, en naar elks bijzondere overtuiging, (waarop het niemand vrij staat eenige inbreuk te maken,) gewijzigd zijn geworden, dit mag geenen hinderpaal in den weg stellen, waarom opregt Godsdienstigen, de een den andere, niet in liefde verdragen zouden. In doel toch zijn zij het onderling eens, namelijk: om God naar de inspraak huns geweters te vereeren, daardoor Hem welgevallig te zijn, en hun bestendig geluk voor den tijd en de eenwigheid te bevorderen.

En zal men zich ook wel anders dan tot verdraagzaamheid gestemd gevoelen, wanneer men doordrongen is van het levendig besef der Godsdienstige voorregten, die men boven andere geniet, en deze daarbij alleen toeschrijft aan Gods vrijgunstige, doch tevens vaderlijke voorzienigheid? De overtuiging hiervan gaf ik als eene *tweede* bron aan, waaruit dezelve voortvloeit.

Het land *waar*, de tijd *wanneer*, de ouders, uit *welke* men het eerste levenslicht aanschouwt; zijn het geene omstandigheden, die, ieder op zich zelve, of alle te zamen genomen, de rigting geven, welke wij, zonder buitengewone tusschenkomst, volgen, wanneer wij ons verbinden aan eenig kerkgenootschap? En zijn wij wel in eenige zaak meer lijdelijk dan in deze? Waarom zijn wij niet geboren in een land, waar het bijgeloof zetelt,

telt, en iedere lichtstraal zorgvuldig wordt afgekeerd? Waarom niet in eenen min verlichten tijd, uit ouders, die tot eene kerkgemeenschap behooren, waarin blind volgen voor pligt, vrijheid van denken en oordeelen voor misdaad gehouden wordt, en men zich aan het willekeurigst menschelijk gezag ziet onderworpen? Geen ander antwoord kan hierop door ons gegeven worden, dan: omdat de goede God iets beters over ons besloten had. Hem zij voor die ganstige onderscheiding alléen de eer toegebragt. Verder; stond het in onze hand, ons lot derwijze te regelen, dat wij in onze ouders, onderwijzers en Godsdienst-leeraren dezulke aantroffen, wier voornaamste zorg zich daartoe uitstrekte, dat wij reeds van kindsbeen af voor God en de deugd gevormd, — door leer en voorbeeld, tot de betrachting van het goede aangespoord, en volgens de grondbeginselen des reinen Evangelischen Christendoms onderwezen werden? Ongetwijfeld neen! Zoo iets, dan ook hebben wij daarin de vrijmagtige liefde des Hemelschen Vaders met dankbaarheid op te merken. En het is juist die dankbaarheid, welke er ons voor zal bewaren, dat wij immer met eenen blik van minachting zouden nederzien op hen, die door datzelfde Godsbestuur van voorregten zijn verstoken gelaten, waarin wij buiten eigen toedoen ruimschoots deelen mogen. Hij, die zijne ingenomenheid met deselve bewijst, door er een verstandig gebruik van te maken,

die tevens niet aan eigen verdiensten, maar alleen aan Gods onverdiende goedheid dankwetende, zal, noch kan onverdraagzaam zijn omtrent andersdenkende, tenzij hij zijne belijdenis met zijne handelingen in strijd wilde doen verkeeren.

Zien wij nu nog *ten laatste* op de heilzame gevolgen eener, in de ware beteekenis des woords, Christelijke verdraagzaamheid, hoezeer moeten deze ons niet ter hare betrachting aanmoedigen, en ons met ijver doen streven, om door gesprek en voorbeeld bij andere ter bevordering van dezelve dienstbaar te zijn.

De echt verdraagzame geniet daarvan de weldadigste vruchten. Voor zich zelven in de zalige bewustheid, dat hij den aard des Christelijken levens wél begrijpt; terwijl door zijn voorbeeld tevens in uitgebreiden kring in de maatschappij veel goeds tot stand gebragt wordt.

Het Christelijk leven openbaart zich in de liefde. Waar deze ontbreekt, moge er een schijn van hetzelve bestaan, deszelfs wezen zal er te vergeefs gezocht worden. Niemand kon daaromtrent een sterker sprekende getuigenis afleggen, dan de Apostel PAULUS, die alle uitstekende vermogens, krachten en opofferingen, welke de mensch bezitten, uitoefenen, of zich getroosten mag, voor een helderklinkend metaal, eene luidende schel, met andere woorden: voor nietsbeteekenend, voor nutteloos verklaart, bijaldien zij niet in de liefde haren grond vinden.

Rond-

Digitized by Google

Rondborstig voor zijne Godsdienstige overtuiging uit te komen, dit toont eene belangstelling der heilige zaak waardig; doch die ook aan anderen als onfeilbaar te willen opdringen, daarvoor zóó onverstandig te ijveren, dat men op ieder, die van ons in wijze van opvatting verschilt, laag nederziet, hem veroordeelt, en van zijne liefde uitsluit, zulks levert ons het bewijs, dat wij door eenen geest van hoogmoed, eigenwaan en zelfszucht bestuurd worden, verre verwijderd van dien Christelijk ootmoedigen liefderijken zin, welke den belijder van JEZUS CHRISTUS behoort eigen te zijn.

Onverdraagzaamheid in het Godsdienstige, met welk eene verschoonende toegevenheid men die ook vaak tracht te vergoëlijken, zij is wanklank in het Christelijk leven; terwijl hij, die daaraan in zijn gemoed voedsel verschaft, en haar als eene deugd wil doen voorkomen, duidelijk bewijst haren aard en omvang niet te begrijpen.

Ook staat de verdraagzaamheid in het allernaauwst verband met den bloei en het geluk der maatschappij. Het is dáár, waar verdraagzaamheid heerscht, dat men ongestoord in vrede en liefde leeft, en waar deze wonen, gebiedt de Heer zijn zegen. Minder ziende op hetgeen waarin men van elkanderen verschilt, vestigt men meer het oog op datgene, waaromtrent men eenstemmig denkt. Wederkeerig elkanders eerlijke overtuiging eerbiedigende, sluit men het hart voor, en is men warsch van alle Godsdienstige twisten, welke on-

Digitized by Google

derling de harten verbitteren, en den mensch onvatbaar maken voor het beoefenen van dezen zoo duur aanbevolen pligt der liefde tot den naasten. Steeds kalm en rustig gestemd, biedt men elkander broederlijk de hand, waar het aankomt op het daarstellen en onderstennen van al zulke inrigtingen, welke afgescheiden van ieders bijzondere leerbegrippen, het blijkbare doel hebben, van reine zedelijkheid te bevorderen, en alles te verhinderen, zoo mogelijk uit te roeijen, wat zich daartegen als hinderpaal in den weg stelt. En nu de onverdraagzaamheid? waar deze plaats vindt, ziet men juist het tegendeel gebeuren. Onderling is alle harmonie tusschen menschen en menschen gestoord, en men staat steeds in vijandige houding tegen elkanderen over (1). Door altijd een geopend oog te hebben voor hetgeen, waarin men van

(1) Is dat waar; dan hebben die geestelijke volksleiders, zoo als er zich helaas! onder zekere partij al meer en meer opdoen, eene zware verantwoordding. Zij toch doorreisen landen en zeeën, en wenden al hunnen invloed aan, om het weinig nadenkend volk tegen hunne andersdenkende medechristenen op te zetten, — twist en wantrouwen te zaijen, en op die wijze eene anders vreedzame zamenwoning in eene hel te herscheppen. Waarlijk, dezulken mogen wel als pesten eener Christelijke maatschappij worden aangemerkt, wier verbanning uit elk beschaafd land tot eene weldaad te rekenen zoude zijn.

Digitized by Google

van denkwijze verschilt, vergeet men, of liever is men moedwillig, blind voor zulke zaken, waarin men overeenstemt, en welke van invloed zijn kunnen op de bevordering van veel goeds in de maatschappij. De onverdraagzame blijft, waar het op het stichten van nut aankomt, niet slechts traag en werkeloos, maar betoont zich daarvan doorgaans een tegenstrever. Hij onttrekt zich niet alléén aan het mede helpen opbouwen van hetgeen edel en lofwaardig is, maar breekt steeds met krachtige hand af, wat er ook moge worden tot stand gebragt, als het slechts komt van hen, die niet in alles in zijne Godsdienstige overtuiging deelen, of die als leden eener andere kerkgemeenschap staan aangeschreven.

Onzalig verschijnsel! wijke het meer en meer, ook van onzen vaderlandschen bodem, en make het dáár plaats voor dien geest van liefde, welke uit God is, en die, in weerwil van ieders bijzondere overtuiging, in den mensch den broeder doet beminnen.

Haarlem, J. D.....

1 Junij 1846.

AAN-

Digitized by Google

AANBEVELING VAN BIJBELONDERZOEK,

DOOR

HET VOORBEELD VAN BEROEMDE MANNEN.

De vraag, of het pligt zij den Bijbel te lezen en te onderzoeken, moge haar antwoord vinden in de voorbeelden van een BOERHAVE, een HUGO DE GROOT, een LOCKE, een MUSSCHENBROEK en zoo vele andere mannen van veelomvattende geleerdheid, die daardoor den weg tot het *ware* geluk vonden. — Zóó was het ook met een M. A. DE RUITER, die door zijnen godvruchtigen wandel de hoogste toegenegenheid zijner onderhoorigen mogt genieten, en wiens navolgenswaardig voorbeeld allergunstigst op hunne zedelijke en godsdienstige vorming terugwerkte. — Zóó rekende de Grondlegger van onzen Staat, — de onvergetelijke WILLEM *de Eerste* — het onder zijne reinste genoegens, de Schriften te onderzoeken, daar deselve als eene onuitputtelijke goudmijn, hem steeds de zoo hoog noodige wijsheid en onbezwekene standvastigheid en moed schonken, om, in die moeijelijke en gevaarvolle tijden, de staatshulk met weldoordachte vastberadenheid te sturen. — *Pausen* zelfs gaven een treffend bewijs

van

Digitized by Google

van hunne hooge belangstelling in het Boek des levens, en van hunnen vurigen ijver om hetzelve onder de menschen te verspreiden. Een Paus, JOHANNES VIII, in de negende, en Paus PIUS VI, op het laatst der vorige eeuw, mogen hier luide voor ons spreken. Schreef niet de laatstgenoemde aan ANTONIUS MARTINI van *Turin*: »Waarlijk, het uitgeven der gewijde Boeken in de volkstaal van uw land is zeer aan te raden; hierdoor worden de geloovigen in de gelegenheid gesteld, om dezelve te lezen en te overwegen: aldus zijn zij de overvloedigste bronnen, waaruit zij de verhevenste wetenschap, de hoogste levenswijsheid kunnen putten."

O; hoe zou deze verlichte man, die warme voorstander van het onderzoeken der H. Schrift, zich niet verheugd hebben, wanneer hij den dag had mogen beleven, dat deze door hem ontboezemde wensch zich verwezenlijkt heeft! Voorzeker had hij zich volgaarne aangesloten aan al die waardige mannen, die, uit kracht hunner hooge roeping, als medearbeiders Gods, den Bijbel van tijd tot tijd, in *honderd acht en dertig talen der aarde* hebben overgezet, en denzelven, ten getale van *zeventien millioenen* exemplaren, onder Christenen, Mahomèdanen en Heidenen doen verspreiden; die ongeacht de groote moeijelijkheden, waarmede zij in dit heilig werk te kampen hebben, rustig en onbezweken voortgaan, daar zij *zeker* overtuigd zijn, dat, *zoo God voor hen is*, nie-

niemand tegen hem iets vermogt; die zich daarenboven mogen verblijden in de onbekrompene en liefderijke bijdragen van zoo menigen in de goede zaak belangstellenden Godsdienstvriend onzer dagen; die bemoedigd worden door de volijverige medewerking der Bedienaren van het Heilig Evangelie — ook in de Bijbeloefeningen voor minvermogenden — zoo hier te lande als elders, en het verheven en invloedrijke voorbeeld van vele Vorsten en Grooten der aarde, die de uitbreiding van ware verlichting en beschaving, door de Bijbelverspreiding, voorstaan, en bevorderen; — en die zich alzoo verzekerd kunnen houden, dat hun moeitevolle arbeid, hoe ook tegengewerkt, onder den Goddelijken bijstand en zegen, met de gewenschte vruchtgevolgen zal bekroond worden, daar het rijk des lichts over dat der duisternis zal zegevieren, en de aarde eenmaal vol zal zijn van de kennis der Heeren!

De onvergelijke ADDISON, een beroemd Engelsch Schrijver, aan den grenspaal des levens genaderd, gaf, hoe ook door het lijden des lichaams gefelterd, de overtuigendste bewijzen, dat een voor den hemel rijp geworden Christen, op zijne schuldvergiffenis in den *Geliefde des Vaders* vertrouwende, kalm den plegtigen oogenblik kan afwachten, wanneer zijne ontbindene ziel naar die gewesten des vredes zal overgevoerd worden, waar zalige Geesten en Engelen het zoo wel hebben!...

Met

Met voorbeeldelooze trouw en ijver had de waardige man zijne talenten, ten nutte der maatschappij aangelegd, en kon hij dus in eene blijmoedige verwachting op zijnen afgelegden weg door de woestijn dezes levens terugzien!

De godsdienstige en wetenschappelijke vorming van eenen jongen Neef, die door ligtzinnigheid wel eens de heilzame lessen des Ooms vergat, had hem steeds zwaar op het hart gewogen. Menigmaal had hij hem hierover in den geest des Christendoms onderhouden, en uit de Heilige Schrift aangetoond, wels het hun *zeker* tè waehten staat, die hier den kostelijken tijd moedwillig verbeuzelen, slechts leven alsof zij voor deze aarde alleen geschapen waren, en de zoo hoog noodige zelfkennis, zelfverloochening en alle veredeling en beschaving van verstand en hart gering achten. — Meermalen had hij hem gewenen op den vrede des gemoeds, welke zij genieten, die het Woord des Levens met een biddend en geloovig hart naarstig onderzoeken, en hunnen wandel naar het zelve inrigten; hoe dezulken, die dit als het *eene noodige*, aan alle andere studiën ondergeschikt houdende — die wel eens een warm hoofd, maar een koud hart geven — onder rampen en wederwaardigheden, kalm en gelaten blijven, zich onbedriegelijk zeker overtuigd houdende, dat alles, ja zelfs de *dood* hun zal medewerken ten goede; hoe zij, onder den zegenrijken invloed des H. Geest, alsdan van de beste wapenen voorzien zijn,

om

om de drogredenen der valsche wijsbegeerte met vruchtgevolg te bestrijden. Maar opdat de jongeling zich vergewissen mogt, dat hij hem geen ijdel droombeeld voorgehouden had, liet hij hem, toen hij, onder onuitsprekelijk hooge gewaarwordingen, zijn einde voelde naderen, bij zijn sterfbed komen; en met het klamme doodzweet op het gelaat, waarin zich het morgenrood der aanstaande heerlijkheid spiegelde, en half gebrokene oogen, uit welke reine, hemelsche vreugde straalde, zeide hij, met de bijna verstijfde hand op het hart: »*Zie, zóó sterft de Christen!*.... en hij was niet meer!....

Zóó sterft de Christen! ook zij, die bij hun ontslapen die helderheid van geest niet bezaten, als de nu zalige ADDISON; — ook zij, die als in één punt des tijds henengingen: want daar zij den Heere leefden, stierven zij in den Heere!... *Zij ons einde éénmaal gelijk het hunne!*

Welgelukzalig, die Gods woord dag aan dag herleest, bepeinst en ijverig beoefent!

P. D. VR...

DE VERSCHRIKKELIJKE GAST.

»Lieve Grootvader, waarom zijt gij zoo afgetrokken en somber?" »Ach! mijn kind, ik moet heden reeds den schrikkelijken Gast verwachten, die mij van u, en hier, zal wegvoeren." »Zeg mij

Digitized by Google

mij dan eens, hoe! die schrikkelijke Gast, die booze, die u weg zal voeren, er uitziet?" »Ontzettend, mijn kind! het is een dor, lang en naakt geraamte, met een doodshoofd en akelig grijnzenden mond; daarbij steeds met een dreigende scherpe zeis gewapend; knaap! voor zijnen dreigenden scherpen blik verstijft het hart en houdt op te kloppen; en het bloed staat plotselijk stil in de aderen bij zijne omarming." Nu vreesde het lievende kleinkind dagelijks al meer en meer voor de aankomst van den verschrikkelijke vreemdeling, en beefde en huiverde bij ieder zacht en onverwacht geraas; — maar de ruwe neveligé herfst vervloog, in wouden en tuinen schudden de boomen met huiverend geritsel hunne geele verdorde bladeren of loof af; op de velden verwelkte het gras; de aarde wierd koud, somben en vochtig; het graauwe luchtruim spreidde een vale kleur op veld en akker: maar de Gast liet zich niet zien. — Ras spreidde de koude doodsche winter over dalen en wouden het donsig weeke en witte lijkkleed van ligte sneeuw; boomen en bosschen wierden met zijnen kristallen sluijer omhangen; en vaak, na een vorstigen nacht, lagen glinsterende diamanten en paarlen als over de aarde gestrooid; en op de vensterglazen der menschelijke woningen teekende de onnavolgbare en kunstvolle griffel des winters met zeldzame, verwonderlijk schoone pracht, zijne sierlijke doorengemengde kunstgewrochten der onnitputtelijk

rijke natuur: — maar nog bleef de Gast steeds uit. De heldere, zuiver witte donzachtige sneeuwvelden, nu weder door den warmen adem der aarde ontdooid, verdwenen voor en na al meer, en versmolten tot ruischend zacht kabbelende beekjes, welke, stil fluisterende, onder het rumoer van den dag, achter leider murmelend in den stillen majestueusen starrennacht, door de zachte maan verlicht, de aankomst der lente en de vrijheid der herlevende aarde aankondigde. — Eindelijk zweefde de milde, zachte, vrolijk betooverende lente daarhenen, met al hare gaven begeleid; over wouden en dalen verbreidde zich voor en na eene massa van smaragden; de anemonen sloegen hare onschuldvolle oogen voor het licht op; nog half droomend vlogen de eerste bijen naar de geurige melkwitte of roode struikgewassen en bloeijende boomen. Op den laauwen zefiradem der lucht zweefde en wiegde zich, al hooger in den blaauwen aether opstijgende, de liefelijke eenig graauwe lentezanger, de onaanzienlijke leeuwerik, en zond, ver uit zijne zuivere hoogte, de zachte en wegsmeltende toonen, die ons hart verrukken, al jubelend naar beneden. De boschvinkjes stemden hunnen ongekunstelden wisselzang aan, en de onbeschrijfelijk zachte, heerlijke en roerende toonen van den onnavolgbare nachtzanger, verkondigden de heerlijke pracht en schoonheid der op nieuw verjongde natuur en de wonderen der lente, die, door al wat ademt en

leeft,

leeft, en gevoel voor het ware en schoone heeft, nooit genoeg met hen geprezen en bezongen wordt. In eenen stillen, zoelen, liefelijken avondstond dier lente, verrukkelijk schoon door de stralen van het zachte avondrood, en den adem der balsemachtig geurige wouden en velden, trad eene hooge, edele gestalte vol verhevene majesteit, stil tot den Grijsaard in zijne vreedzame hut; hij was in een wit kleed gewikkeld, het edele hoofd werd getooid door een vreemde kroon van doorzigtig goud; op hare linkerhand rustte een wonderbaar schoone vlinder, zoo even den engen kerker ontworsteld tot een schoon nieuw en heerlijk leven; onverwacht was de aankomst van dezen Gast; men hoorde zijne zwevende schreden niet; de poortdeur sprong van zelve voor hem open, zijne groet was minzaam en vriendelijk; lang sprak hij stil tot en met den rustigen Grijsaard in eene onbekende spraak. Eindelijk zweeg het zacht gefluister, en de Gast verdween. Nu verzamelde het kleinkind onder een huiverend en vreesachtig rillen de buren bijeen; — en zie, de brave Grijsaard was in zijn laatsten zachten rustigen slaap glimlagehend tot een zalig, eeuwig en heerlijk ontwaken weggezonken. — »Waar is nu de verschrikkelijke Gast?" riep het ontroerde kleinkind, en een geheimvol gefluister der aanwezigen verkondigde aan allen, en ook aan den beangsten knaap: voor den braven is hij niet verschrikkelijk; voor den deugdzame goeden sterveling is hij

Digitized by Google

een vriendelijke hemelbode, een welkome vriend, een Engel, die slechts eenmaal tot hem komt, om hem voor eeuwig daarheen te geleiden, waar alle begeerlijke schatten des levens worden gevonden, en eeuwige vreugde woont: — waar geen ellende, gebrek of kommer, knagend zieleleed, zonde of dood meer wonen; waar rouw noch moeite gekend wordt, maar reine zaligheid en onverstoorbare vrede; naar den Hemel, de plaats der vergelding, waar de mensch maait, wat hier door hem gezaaid is.

Sterveling! kies wijs en ras; leef zóó, dat uw einde gelijk zij aan dezen braven: dan is de doodsengel eenmaal ook u een bode des vredes, en geen verschrikkelijke Gast; dan vraagt ook eenmaal een, die u liefhad: »Waar is hij, de schrikkelijke, die hem wegvoeren zal?" en zij wijzen dan op uw lijk, en zeggen: »Neen, zóó is de dood geen verschrikkelijke Gast, maar een vriendelijke hemelbode, voor den vaak naar ziel en ligchaam afgematten vromen pelgrim der aarde. En biddend zeggen dan de aanwezenden, bij uw lijk gezeten, met de woorden van het 186ste onzer Evangelische Gezangen:

Spoedig zal het uurtje komen,
Dat mij uit dees jamm'ren haalt, enz.

En laten hierop volgen de woorden van het 182ste Gezang:

Zou ik naar die kroon niet streven,
Naar die kroon die nooit vergaat, enz.

En

Digitized by Google

En leven met Gods hulp zoo, dat zij stervend nog deze woorden uiten.

Schiermonnikoog, 1846. *Vrij vertaald door* T. A.

DE STERVENDE ZWAAN.

Ach! moet ik alleen, sprak zuchtend tot zich zelve de stille lelieblanke Zwaan, terwijl zij zich in den helderen zilverspiegel baadde, in den weerschijn van het schoonste avondrood; ach! moet ik geheel alleen stom en gezangeloos zijn in het gansche groote rijk der gevederde scharen van zangers? Het is waar, den snaterenden Gans, de klokkende Hen, den krassend schreeuwenden Paauw, den piepende Musch, en den eentoonigen Koekoek benijde ik hunne onwelluidende stemmen niet; maar u! o zachte, teedere Philomele! u benijde ik dezelve; wanneer ik, als vastgehouden en betooverd door uwe hemelsche welluidenheid, langzamer door de kabbelende golfjes henentrek, en mij in den weerschijn des schoonen hemels als boven de aarde verheven gevoel. O! hoe zoude ik u ter eer wel willen zingen, schoone avondzon! of uw schoon purperkleurig licht, o zilveren avondwolkjes! in mijne onschuldige zaligheid een lied willen wijden, en dan mij in den spiegel van uw rein aangezigt, den blaauwen golvenstroom, nederduiken en sterven.

Digitized by Google

Stil verrukt duikte de Zwaan ter neder; en pas verhief hij zich weder uit de baren naar boven, als een lichtend glanzende gestalte, die aan den oever stond, hem vriendelijk minzaam tot zich wenkte. Het was de God der avond- en morgenzon, de schoone *Phoebus*. »Kuisch, liefelijk, blank, onschuldig wezen," sprak hij, »de bede, welke gij zoo menigmaal, en ook thans stil in uwe zwijgende borst koesterdet, deze bede zij u heden toegestaan; zij kon u niet vroeger vergund worden." — Naauwelijks had hij dit woord gesproken, of hij roerde de verheugde Zwaan met zijne hemelsche lier aan, en stemde op haar den toon der onsterfelijkheid. Verrukkelijk schoon doordrong deze toon den vogel van *Apollo*; en vol van hemellust en kracht zong hij bij de snaren der Goddelijke lier de schoonheid van hemel en aarde. Dankbaar en vreugdevol zong hij den luister der prachtige avondzon, het stralende licht van den kristallen zeespiegel, het zachte purperkleurige avondrood, en zijn eigen onschuldig, rein, kuisch en zalig leven. Zacht en schoon, even als zijne gestalte, klonk dit heerlijk harmonisch avondlied! Lange streeken zwom hij statig en gevoelvol daarhenen, over den zacht golvenden waterstroom, in zoete toonen, die hem in zalige sluimering wiegden, tot hij, langzaam ingeslapen, zich bij zijn ontwaken wedervond in het zalig Eliseum aan de voeten van *Apollo*, in zijn ware hemelsch schoone sneeuw blanke gedaante.

Het

Digitized by Google

Het gezang, hetwelk hem in het leven was ontzegd geweest, was zijn sterf- of zwanenzang geworden, die zacht zijn leven moest doen eindigen, want hij had den harptoon eens onsterfelijken gehoord, en het aangezigt eens Gods gezien.

Dankbaar vleide hij zich aan de voeten van *Apollo*, den God der zang en dichtkunde, ter neder, en hoorde gretig naar zijne Goddelijke hemeltoonen, toen ook zijne trouwe Gade tot hem kwam, welke zich in zoete weemoedstoonen, hem nagezongen, dood had geklaagd.

De Godin der onschuld nam beide tot hare lievelingen aan, en gebruikte hen steeds tot een gespan voor haren schoonen schelpenwagen, als zij zich in de zee der jeugd gaat baden.

»Heb dus maar geduld, stil, lijdzaam, zacht, liefderijk, verlangend en vertrouwend arm hart, in deze sombere barre wereld, die zoo weinig ware nooden stilt van het behoeftige hart. Wat u in dit leven ontzegd wordt: — soms, wijl het te veel geluk zoude zijn, en gij het niet kondet dragen, of wijl het uwe krachten te zwaar en te bitter zoude beproeven — dat geeft u dan veelligt de liefdevolle hand eens Gods, bij het naderen van eene stille, zacht en zaligende doodsure."

Schiermonnikoog, 1846. *Vertaald door* T. A.

Digitized by Google

DICHTREGELEN,

EEN SLOTTE EENER TOESPRAAK VAN DEN KANSEL GERIGT TOT DEN WEL-EERW. ZEER GEL. HEERE

D. J. VAN BRANDENBURGH,

Predikant te *Delfshaven*,

BIJ GELEGENHEID VAN ZIJN VIJFTIGJARIG JUBILÉ,

DOOR ZIJNEN AMBTGENOOT

Ds. *K. H. GREEVEN*,

19 Julij 1846.

(*Verg. het berigt bladz.* 237).

Zoo siert, mijn Ambtgenoot! een kroon van *Vijftig* jaren,
Uw loopbaan en uw dienst, aan God alhier gewijd,
En bij het lief en leed, dat gij hier hebt ervaren,
Ontbrak u nooit de hulp, die God u had bereid.
Een halve Eeuw vlood heen, maar gij mogt staande blijven,
En de gedenkzuil rijst op eeuwig vasten grond,
Waarop de dank der Kerk haar vuurge bee wil schrijven:
God zeeg'ne hem, wiens dienst hier Vijftig *jaar bestond!*

Hier, in dit Heiligdom, zij u dit toegebeden:
God storte Zijn' gena op u en de uwen neêr!
Hij zeegne met Zijn geest en gunst uw verdre schreden,
En rigte staag uw werk Zijn grooten naam ter eer!

Wel

Digitized by Google

Wel vliegt de tijd daarheen! — Wel zinken onze jaren:
Maar 't Godlijk woord blijft vast, dat tot u is gerigt:
»Gij, die den Heiland dient, zult eens Zijn heil ervaren:"
En na deez' aardsche kroon van deze *Vijftig* jaren,
Verwacht u de Eerekrans bij God in 't eeuwig licht!

K. H. GREEVEN, V. D. M.

BIJBELPOEZY.

Jesaia I.

Hoort, heemlen! leen, o aarde, luistrende ooren!
JEHOVA spreekt! 'k Heb kindren Mij verkoren,
Hen groot gemaakt, met goedheid overlaan,
Maar zij, verblind voor 't voorregt hun beschoren,
Zijn tegen Mij hun Vader opgestaan.
Aanschouwt den os, hij volgt de stem zijns Heeren
En de ezel kent den meester, die hem voedt,
Maar Israël wou Mij niet kennen leeren,
Verstandloos steeds en van verstokt gemoed.

Wee, wee het volk, wien 't vreugd is zich te baden
In zonde, 't volk met gruwelen beladen;
Der boozen kroost, meer dan hun vadren snood,
Zij durfden Hem, die vrij hen maakte en groot,
Der Heeren Heer, hun Heilige versmaden
En hebben, door kastijding niet geleerd,
Als vreemden Hem altijd den rug gekeerd.

Helaas, waartoe u dan nog meer geslagen?
Waartoe u nog met nieuwe pijn bezwaard?

Digitized by Google

Hoe scherper roe, hoe verder gij ontaardt!
Uw kranke hoofd heeft reeds genoeg te dragen,
Uw schuldig hart is meer dan 't lijden moe.
Of sloeg Ik niet van 't hoofd ten voetzool toe
De huid u op met etterbuil en wonden,
Door meelij niet gezuiverd of verbonden,
Door olijdrop of balsem niet verzacht.
Ziet niets geheels wordt aan uw lijf gevonden,
Zoo sloeg ik u naar mijne groote kracht.
Staart rond u heen! Uw eens zoo vruchtbre gronden
Zijn woest, de vlam heeft stad bij stad verslonden,
De vreemdeling vergast zich aan uw graan;
En magteloos en hongrig ziet gij 't aan.
Ik deed op u dien schrikbren stortvloed komen,
Die 't al vernielde en wegvaagde in zijn vaart
En hoedde alleen nog Sion voor zijn stroomen;
Maar hoe? — gelijk een hutje in druivengaard,
Een leger in den moeshof opgeslagen,
Dat wanklend schudt voor wind en regenvlagen; —
Gelijk een vest, bestormd van elken kant
En meer dan half alrede in 's vijands hand.

Zoo Gij ons niet, o Heer der legermagten,
Dit overschot, hoe klein, gelaten hadt,
Wij zouden reeds in 's afgronds schoot vernachten,
Als Sodoms, als Gomorrha's volk en stad.

Gij vorsten Sodoms! neigt tot God uwe ooren,
Gij kindren van Gomorrha! wilt Hem hooren,
Weerspannigen! verneemt Zijn magtbevel,
Nog is er hoop, nog uitzigt op herstel.

Wat heb Ik, zoo laat u JEHOVA vragen,
Wat heb Ik aan al de offren, die gij slagt?

Ver-

Vergeefs wordt Mij met ijdel zelfbehagen
Hun menigte door uwe hand gebragt;
Vergeefs poogt gij uw gaven op te sieren
En doodt voor Mij uw slagtrec mild doorvoed;
Ik walg van 't vet der Mij geboden stieren
En keer Mijn oog van uwer lamm'ren bloed.
Wie eischt van u te komen voor mijne oogen?
Wie drijft u aan, dat gij Mijn grond betreedt?
Laat af, 'k verfoei die offeren der logen,
Dat reukwerk met den stank des kwaads doorkneed.
Uw nieuwe maan-, uw sabbatsfeest en vasten
Uw hoogtijd en verbodsdag haat Mijn ziel,
Ik ben ze moe, als opgedwongen lasten,
't Is Mij een pak, dat lang te zwaar Mij viel.
Ik sluit Mijn oog, wanneer gij tot Mij nadert,
Hoe ge aanhoudt in gebed, Ik hoor u niet,
Want 'k zie hoe roed, als ge in Mijn huis vergadert,
Uw handen zijn van 't bloed, dat gij vergiet.

Wascht, reinigt u, doet weg uw vuile zonden;
Laat af van 't kwaad, betracht wat billijk is en goed;
Bedwingt 't geweld, ontmaskert onregts vonden
En zijt de staf die weze en weeuw behoedt;
Dan moogt, zegt God, gij veilig tot Mij naken,
Dan rigten wij; en was de zondenschuld,
Waarmee gij thans uw aanzijn hebt vervuld,
Als karmozijn, ja bloedrood als scharlaken,
Ik wisch die uit, Ik zal u witter maken
Dan blanke wol, Ik reinige u de ziel
Als sneeuw, die versch op 't aardrijk nederviel.

Indien gij wilt en hoort, dan smaakt gij 't goede
Weer van den grond, dien God uw vadren gaf.
Maar weigert gij, vreest dan der almagt straf;
Dan eet u 't zwaard met onverbeden woede!

Dit

Digitized by Google

Dit is het woord, dat uitging uit den mond,
Die sprak en 't was er, die gebood en 't stond.

Ach, hoe is u, getrouwste van de steden!
De voet zoo ver van 't pad der deugd gegleden?
Eens gloeidet gij voor godsvrachts minlijk schoon.
Toen zat in u geregtigheid ten troon.
Nu wordt uw grond door moordenaars vertreden.
Uw zilver is in onrein schuim verkeerd,
Met water werd uw druivensap versneden.
Uw vorsten zijn, door gouddorst overheerd,
Geweldnaars, ach, zijn dieven makkers allen;
Elk hunner heeft in gaven welgevallen,
Drijft openlijk 't verkoopen van het regt.
De klank van 't geld versmoort de stem der wetten,
En wordt de zaak van weze of weeuw beslecht,
Dan schroomt men niet onnoozlen te verpletten.

Des spreekt de Heer, der Heeren Opperheer,
Hij Israels magtige: 'k wil koelen
Mijn gloenden toorn, en 't moordenrot doen voelen,
Hoe 'k wrake neem van Mijn vertrappelde eer.
Ja tegen u zal Mijne hand zich keeren
En stooken in uw veste een ovengloed,
Die schuim en tin uit u verdwijnen doet.
Dan ziet gij weer door regters u regeren,
Door vorsten als voorheen, en juicht verheugd,
Dat allen u op nieuws om strijd vereeren,
Als stad des regts en der beproefde deugd.

Geregtigheid zal Sion doen herrijzen
En schenken aan haar kindren nieuwe kracht;
Maar wie ten eind weerspannig God veracht,
Zal 's Heeren vloek ten ondergang verwijzen.
Eens schaamt gij u om de eiken, waar uw hart
Naar hunkert; dan is u het woud tot smart,

Waar-

Digitized by Google

Waarin ge vertrouw uw wellust nu kunt vinden;
Wanneer ge uw beeld in d' eik herkennen moet,
Wiens loof verzwond voor d' ademtogt der winden,
En in den hof, waar nooit een milde vloed
Den grond verkwikt na zomer zonnegloed.
Wen 'k opwaak om Mijn haaren aan te randen,
Dan zijn ze als vlas, wie nu de boosheid eert,
En als een vonk de werken hunner handen;
Zij zullen zaam en onuitbluschbaar branden,
Tot dat de vlam hun laatste spoor verteert.

Hoorn. C. S. ADAMA VAN SCHELTEMA.

SCHOOL-

Digitized by Google

SCHOOL-NIEUWS.

SNEEK.

Den 23 Jan. 1846. Nadat, ten overstaan van Heeren Curatoren, gister en op heden, mede in tegenwoordigheid van de Edel Achtb. Regering dezer stad, het gewoon halfjarig onderzoek naar de vorderingen van de leerlingen der Latijnsche school tot genoegen van Heeren Curatoren was afgeloopen, had heden op het Raadhuis de openbare promotie en prijsuitdeeling plaats. Geen der leerlingen als nog in de termen vallende om het Gymnasium te verlaten, ten einde zich te onderwerpen aan het vereischte examen ter toelating op eene Hoogeschool, hield de verdienstelijke A. D. VAN BORSUM WAALKES, oefeningshalve, eene door hem zelven in de Latijnsche taal gestelde en aldus uitgesprokene rede: *over het zedebederf der Romeinen, ten tijde van den Jugurthischen oorlog.* Hierna betrad de verdienstelijke en kundige Rector het spreekgestoelte, en hield eene rede, houdende eene vertaling van den *Charon* van *Lucianus.* Vervolgens legden de met prijzen bekroonde leerlingen, zijnde de navolgenden: A. T. FOLKERSMA, G. NAUTA, A. BLOEMEN, N. J. LANKHORST, D. BRENNINKMEIJER en B. S. DE GROOT, hunne *gratiarum actiones* aan Heeren Curatoren af; en sloot daarna de Rector deze openbare en plegtige bijeenkomst met dankzegging aan de vele en aanzienlijke toehoorders, die door hun bijzijn hunne belangstelling in den bloei der school getoond, en deze vergadering met hunne tegenwoordigheid vereerd hadden.

UTRECHT.

Digitized by Google

UTRECHT.

Den 3 April. Het was heden, dat de plegtigheid der promotie wederom hier plaats had. Van de 98 leerlingen werden er 39 met prijzen of getuigschriften beschonken. De eerste, W. MORVERS, hield eene redevoering: *de Neerlandis, qui sacris expeditionibus gloriose interfuerunt;* de tweede, M. J. BOUMAN, sprak: *de Gustavo II, Adolpho, Sueciae rege praestantissimo.* De eerste had, behalve den gewonen prijs, ook dien voor de Grieksche taal, en de tweede dien voor het Hoogduitsch. De derde, C. VAN CITTERS, die om de loffelijke vermelding van vlijt en goed gedrag op alle orden, met eenen eereprijs beschonken werd, hield zijne redevoering: *de agricultura, inter liberales artes merito referenda.* Aan hen was door Heeren Curatoren vergund, dat zij extra ordinem eenige der lessen van het Gymnasium nog zouden bijwonen, om meer toegerust voor het laatste examen te zijn.

Van de tweede orde naar de bovenste orde der eerste klasse waren met prijzen bevorderd en zeiden hunne *gratiarum actiones* op: E. H. EKKER, die ook den prijs voor het Grieksch en Hoogduitsch ontving, J. VISSCHER en W. A. J. VAN GRUNS. Allen met lof voor de nieuwe Geschiedenis, dien ook ontvingen W. J. ROOYAARDS, C. G. BERGER VAN HENGST en L. MULLER, de beide laatste ook voor de Themata.

Van de bovenste orde der tweede klasse werden naar de eerste klasse bevorderd: J. D. SÉGAL, J. G. VAN WALSEM ook met den prijs voor het Hoogduitsch en het eerste getuigschrift van vlijt en goed gedrag, en E. DE VISSER, ook met het tweede. Allen met lof voor de Geschiedenis der Mid-

Digitized by Google

Middeleeuwen, zoo als ook H. S. VERNÈDE en J. H. BAKHOVEN, en deze ook voor de immuniteiten.

Van de tweede naar de eerste orde: W. J. M. BOSCH, ook met het eerste getuigschrift voor de immuniteiten; J. W. VAN MAANEN en C. LENSHOEK, die ook het tweede getuigschrift ontving, en D. J. VAN TOORENENBERGEN had den prijs voor het Hoogduitsch behaald.

Behalve deze werden voor de Geschiedenis der Middeleeuwen loffelijk vermeld: H. S. C. T. RÜNPOL en A. C. J. VAN ZELDE.

Van de bovenste orde der derde klasse werden naar de onderste orde der tweede klasse met prijzen bevorderd: E. EKKER, ook met het tweede getuigschrift der immuniteiten, P. A. BERGSMA, ook met den Hoogduitschen prijs, en H. W. GRAS, ook met het eerste getuigschrift. Allen met lof voor de Romeinsche Geschiedenis, zoo als ook J. DE FREMERY, A. J. VINJU en J. BREDIUS, deze en ook BERGSMA voor de immuniteiten, en VINJU ook voor de themata.

Van de onderste orde naar de bovenste orde: W. SIX, ook met het eerste getuigschrift der immuniteiten, J. C. RODENBURGH MENTZ, W. N. PESTERS, ook met het tweede getuigschrift, J. C. VAN DRIEST en C. G. C. VAN HENGST ontving den prijs voor het Hoogduitsch en loffelijke melding voor de immuniteiten. Voor de Romeinsche Geschiedenis ontvingen deze lof, en ook A. RENS, J. E. VAN TOORENENBERGEN, B. VAN DER KREFT, en voor de immuniteiten: J. A. SCHUURMAN, J. W. L. RAVEN, H. D. FOEQUIN en A. C. VAN ROSSEM.

Van de vierde naar de derde klasse: P. VAN DER MEULEN, die ook den prijs voor het Fransch en het eerste getuigschrift voor de immuniteiten en lof voor de Algebra en Grieksche Geschiede-

nis

nis ontving, H. H. VAN DE POLL ook het getuigschrift voor de Algebra, J. P. NONHEBEL ook met lof voor de Algebra, en beiden voor de Grieksche Geschiedenis, en G. J. BLOM ontving het tweede getuigschrift der immuniteiten en lof voor de Algebra en Themata, gelijk ook J. H. VERNHOUT, en J. W. JORISSEN voor de immuniteiten.

Op de onderste orde der vierde klasse werden voor het Latijn en Grieksch geene prijzen gegeven; doch J. D. GERLINGS ontving den prijs voor het Fransch, P. J. MUNTENDAM het getuigschrift voor de Algebra, P. A. RAMAER lof voor de Themata, en A. F. SCHUBERT voor de Grieksche Geschiedenis.

Van de vijfde klassen werden naar de vierde met prijzen bevorderd: E. BERGSMA, ook met het tweede getuigschrift voor de immuniteiten, L. SLOTEMAKER ook met den prijs voor het Fransch, en J. P. VAN WOERDEN; doch W. F. ABENDROOTH ontving het eerste getuigschrift, en J. C. C. NONHEBEL het getuigschrift voor de Algebra; maar met het lot tegen BERGSMA en SLOTEMAKER, hetwelk BERGSMA wel begunstigd had; doch deze stond uit eigene beweging dit af aan NONHEBEL, zoodat beide lof voor de Algebra ontvingen, gelijk ook W. F. ABENDROOTH; P. VAN GRUTING en J. W. SCHUBART ontvingen lof voor de Themata, en allen voor de Oostersche Geschiedenis, zoo als ook W. H. TAETS VAN AMERONGEN.

Van de onderste naar de bovenste orde: J. H. STRICK VAN LINSCHOTEN, ook met den prijs voor het Fransch, en het eerste getuigschrift voor de immuniteiten, H. R. VAN INGEN ook met het tweede getuigschrift en lof voor de Algebra, waarvoor J. A. VAN HEEMSKERK het getuigschrift ontving, zoo als N. A. J. SCHAEFER lof voor de Algebra en

Digitized by Google

Themata; voor de Oostersche Geschiedenis werden deze en ook C. en J. LOEF met lof vermeld.

Fraai orgelmuzijk, dat zich bij iedere pauze hooren liet, en een groot aantal toehoorders, die zich, in weerwil van den aanhoudenden regen, dáár verzameld hadden, om kinderen en betrekkingen den verdienden prijs en lof te zien ontvangen, waren geene geringe bijdragen, om de plegtigheid en aangenaam en luisterijk te maken.

KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

GELDERLAND.

ARNHEM.

ARNHEM. Zie Aug. 1846.

ZUTPHEN.

ZUTPHEN. Op Donderdag den 6den Augustus j. l. overleed hier aan eene beroerte, de Hoog Eerw. Heer JOHAN EBELING, Consistoriaal-Raad, Generaal Superintendent over de Hervormde Kerken in *Oost-Vriesland*, en Predikant te *Aurich*. De dood des waardigen mans, die onder treurige omstandigheden voor den invloed der vreesselijke hitte bezweek, verwekte hier eene algemeene deelneming, die nog toenam, toen den volgenden dag

Digitized by Google

dag zijn naam en zijne waardigheid, eerst tegen den nacht ontdekt, ruchtbaar werden. Des middags ten twaalf ure werd zijn stoffelijk overschot naar het lijkhuis overgevoerd, en van daar des Zaturdags omstreeks half zeven na den middag ten grave gebragt. Bij de ter aarde bestelling waren van elders tegenwoordig de Heeren GREEVE, van *Zwolle*, Behuwdbroeder, en DIBBETS, Pred. te *Vollenhoven*, Vriend des Overledenen. Aan dezen sloten zich van hier aan de Heeren Mr. PUTMAN KRAMER, vroeger Burgemeester te *Vollenhoven*, en DE HAES, Commissaris van Policie. Terwijl eindelijk de Predikanten VAN DE VELDE, VAN GRIETHUYSEN en SCHULTZ JACOBI, ook in naam hunner Ambtgenooten, den ontslapen Ambtsbroeder mede grafwaarts geleidde, en eene deelnemende menigte de groeve omringde. Dáár gekomen, hield de laatstgenoemde Predikant eene korte lijkrede. En toen eindelijk de Ontslapene in de aarde ter ruste was gelegd, verlieten allen de begraafplaats, vervuld van weemoed over 's mans treurig verscheiden, van dank aan God voor het ook in ons Vaderland (te *Blokzijl* en te *Windesheim*) door hem gestichte goede, van den troost des eeuwigen levens, en van opgewektheid om, zoo lang het dag voor ons zijn zal, te leven voor den Heer, gelijk EBELING gedaan heeft.

ANGERLO, den 30sten Aug. 1846. Onze Leeraar, Ds. A. J. LAMBRECHTS, na gedurende ruim 42 jaren in den dienst van het H. Evangelie te zijn werkzaam geweest, door Zijne Majesteit den Koning eervol Emeritus verklaard zijnde, met behoud van pensioen, in te gaan met primo Januarij 1847, zoo staat de Hervormde Gemeente alhier eerlang vakant te worden. Door den Kerkeraad is handopening verzocht en reeds beko-

Digitized by Google

men tot het beroepen van eenen anderen Herder en Leeraar.

TIEL.

RAVENSWAAY, 16 Aug. 1846. Heden had onze Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer P. SOETERS, het voorregt, om gedachtenis te vieren van zijne onder ons volbragte vijfentwintigjarige Evangeliedienst, en betoogde bij die gelegenheid, naar *Col.* I:28, dat de volmaking der Gemeente het doel van den Evangelieprediker is.

God schenke den waardigen man nog vele jaren lust en kracht, om dit doel te bevorderen, tot blijdschap en nut der zijnen en van deze Gemeente.

WADENOIJEN. Zie Aug. 1846.

BOMMEL.

BEEST, 23 Aug. 1846. Maakte onze Leeraar, Ds. A. J. MOLENAAR, ons voor eenige dagen bekend, eene beroeping naar *Scheveningen* ontvangen te hebben, heden berigtte hij ons, zich verpligt te gevoelen deze, in afwachting der vereischte approbatiën, op te volgen.

Alzoo staat deze Gemeente vakant te worden, doch de Kerkeraad verlangt van aanzoeken van H. H. Kandidaten, ter vervulling eener predikbeurt, verschoond te mogen blijven.

HAEFTEN vakant. Zie Febr. 1846.

HARDERWIJK.

ERMELLO, 13 Sept. 1846. Heden werd onze beroepen Leeraar, Ds. H. W. WITTEVEEN, in de Heilige Dienst bevestigd, door den Consulent dezer Gemeente, Ds. R. OSTI, Pred. te *Putten op de Veluwe*, sprekende naar aanleiding van *Matth.* XXIII:8*b*. *Één is uw Meester, namelijk Christus.* De oplegging der handen geschiedde, behalve door Ds. N. OSTI, door de Wel Eerw.

Hee-

Digitized by Google

Heeren: Ds. B. J. H. TAATS, Pred. te *Harderwijk*, Ds. P. W. PRINS, Emeritus Pred. van *Ermello*, en Ds. G. H. ARNTZEN, Emeritus Pred. van *Woudrichem*. Des namiddags aanvaardde de Bevestigde zijn dienstwerk, met eene Leerrede over *Hand.* IX: 6*b*. *Heere! wat wilt gij dat ik doen zal.*

HARDERWIJK, 11 Sept. Ter vervulling der alhier bestaande vakature, werd door den Kerkeraad op den 25 Aug. l. l. beroepen, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer C. J. KRAFFT, Pred. te *Woudsend*, van wien heden het berigt is ingekomen, dat zijn Eerw. zich verpligt had gevonden voor die beroeping te bedanken.

Op het twaalftal waren geplaatst geweest:

DD. VAN MAANEN, te *Veere*. BEETS, Th. Dr. te *Heemstede*. OSTI, te *Putten*. MOLENAAR, te *Beest*. SLOTHOUBER, te *Huizen*. KNAP, te *Heeg*. KRAFFT, te *Woudsend*. BEMAN BROUWER, te *Waarder*. TEN KATE, op *Marken*. MACHPERSON, te *Aalst*. MOLEMANS, te *Hilversum*, CALLENBACH, te *Nijkerk*, met het lot tegen Ds. GANN DUNN, te *Vlissingen*.

Op het zestal:

DD. SLOTHOUBER, te *Huizen*. BEETS, te *Heemstede*. MOLEMANS, te *Hilversum*. OSTI, te *Putten*. KRAFFT, te *Woudsend*, en TEN KATE, op *Marken*. De laatste bij overstemming tegen BEMAN BROUWER, te *Waarder*.

Op het drietal:

DD. SLOTHOUBER, te *Huizen*. MOLEMANS, te *Hilversum*, en KRAFFT, te *Woudsend*.

NUNSPEET vakant. Zie Mei 1846.

Digitized by Google

ZUID-HOLLAND.

's GRAVENHAGE.

SCHEVENINGEN. Zie Aug. 1846.

ROTTERDAM.

DELFSHAVEN, 30 Aug. 1846. Heden ontving onze oudste Leeraar, Ds. D. J. VAN BRANDENBURGH, berigt, dat zijn voormalige Ambtgenoot en Vriend, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer G. J. SCHACHT, rustend Pred. der Hervormde Gemeente te *Leiden*, op den 27sten dezer maand, zacht en zalig, door toenemende verzwakking, in bijna 83 jarigen ouderdom ontslapen is. Door dit berigt werd hij zeer gevoelig getroffen, en daar hij op den voormiddag zijne predikbeurt had, kon hij ook die gelegenheid niet laten voorbijgaan, om die treurmare aan de Gemeente, in welke zijn Wel Eerw. van den jare 1797 tot 1800, als een getrouw dienaar des Heeren, is werkzaam geweest, bekend te maken, en het gevoel van zijn hart voor dezelve uit te storten. Alle de hoorders, en vooral zij, die den Overledene gekend hebben, waren diep geroerd, bij de vermelding van hetgeen de Ontslapene zoo voor de Gemeente, als ook voor zijnen Ambtgenoot geweest is. Zijne gedachtenis blijve hier en elders in zegening, — hij ruste zacht, — zijn ontwaken zij heerlijk, en zijn loon groot in den Hemel. Zoo worden zijn onvermoeide ijver en Gode gewijde wandel, door den Heer der Gemeente beloond.

ROTTERDAM, (Engelsche Presbyteriaansche Gemeente) vakant. Zie Julij 1846.

LEIDEN.

ALPHEN. Een aanzienlijk geschenk is dezer dagen onzer Gemeente geworden. Ons koperen Doop-

Digitized by Google

Doopbekken is door een zwaar massief zilveren vervangen, in den vorm van eene platte vaas, keurig bewerkt en rustende op een voetstuk van palisander- en satijnhout, in gothischen stijl vervaardigd. Gaarne zouden wij den naam des onder ons hooggeachten Grijsaards, die ons deze gift schonk, en bij herhaling onze Gemeente aan zich verpligtte, in dit Tijdschrift vermelden, ware het niet, dat 's mans Christenzin en nederigheid zich uitdrukkelijk tegen die vermelding had verklaard. Welverdiende hulde intusschen is hem toegebragt, toen op den 9 Aug. l. k., van het nieuwe Doopbekken, voor de eerstemaal werd gebruik gemaakt, en wij hebben ons van harte vereenigd met den wensch, welken onze Leeraar voor den achtingwaardigen man ontboezemde.

LEIDEN vakant. Zie Dec. 1845.

NOORDEN. Zie Julij 1846.

DORDRECHT.

CILLAARSHOEK. Onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer H. W. VAN DER STEEN, heeft de beroeping naar *Durgerdam*, onder de Klassis van *Edam*, onder de vereischt wordende goedkeuringen, aangenomen.

DORDRECHT, den 30 Aug. Niet zonder aandoeningen werd het overlijden van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer G. J. SCHACHT, Th. Dr., laatst rustend Pred. te *Leiden*, ook in onze Gemeente vernomen, waarin zijn Eerw. van 1800 tot 1810, de Heilige bediening met gemoedelijken ernst vervulde. Onze Leeraars hebben, bij de openbare Godsdienstoefeningen, van dit afsterven melding gemaakt, en hulde toegebragt aan de nagedachtenis van eenen man, die onder ons algemeen geacht en bemind werd, door zijn dienstwerk velen tot zegen verstrekte, en in zijn ver-

Digitized by Google

keer aangenaam en nuttig was. Wij werden bij die gelegenheid opgewekt tot dat Christelijk leven, waardoor het sterven gewin is, en wij eenmaal weder met onze vroom afgestorvene vereenigd worden.

HARDINXVELD, 6 Sept. 1846. Heden vierde onze Leeraar en Vriend, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer W. VAN GENDT DE LEEUW, gedachtenis van zijne vervulde 40 jarige Evangeliebediening, waarvan ruim 3 jaren aan de Gemeente van *Rumpt*, in de Klassis van *Zalt-Bommel*, en bijna 37 jaren aan deze Gemeente waren toegewijd. Naar aanleiding van *Hand.* XXVIII: 15*b*, sprak zijn Wel Eerw. over de krachtige opwekkingen, welke de terugblik op eene 40 jarige Evangeliebediening oplevert, om Gods ondervondene trouw en weldadigheid openlijk te vermelden en dankbaar te huldigen, en om met moed en standvastigheid te volharden, in de getrouwe volbrenging der aanbevolene taak.

De Gemeente, welker achting en vertrouwen de Leeraar steeds genoot, toonde ook thans, door talrijke opkomst, hare deelneming; terwijl de herinneringen en opmerkingen, waartoe de Feestrede aanleiding gaf, gelijk zij uit een liefdevol en bewogen hart voortvloeiden, zoo ook met een toegenegen gemoed en hooge belangstelling werden aangehoord. De goede vrucht van deze eenvoudige feestviering, openbare zich in verhoogde prijsstelling op de Evangeliebediening van hem, die zich reeds zoo vele jaren aan de bevordering van ons waar en hoogst belang heeft toegewijd. De Algoede zij zijn steun en sterkte bij het klimmen zijner jaren; Hij zegene verder zijne pogingen, ter bevordering van geloof, hoop en liefde, terwijl na hier volbragte taak, het loon

van

Digitized by Google

van den goeden en getrouwen dienstknecht des Heeren, zijn deel worde.

SLIEDRECHT, 6 Sept. 1846. Onze geachte oudste Leeraar, de Wel Eerw. Heer J. J. NEUMAN, vierde heden plegtig gedachtenis, van zijne, op den 2den dezer, volbragte vijf en twintig jarige Evangeliedienst, in ons midden.

Reeds bij de voormiddag-Godsdienst, werd zijn Eerw. door zijnen Ambtgenoot, Ds. G. L. VAN DER KUYP, hartelijk met dit voorregt geluk gewenscht, en de Gemeente opgewekt, tot belangstelling in dezen, voor hem en haar zoo belangrijken dag, naar aanleiding van *Ps.* XCV: 7*b* en 8*a*. *Heden, zoo gij zijne stemme hoort, verhardt uwe harten niet!*

De eigenlijke feestviering, in de avond-godsdienstoefening zullende plaats hebben, werd zijn Eerw. door eene Commissie uit den Kerkeraad, van zijne woning afgehaald, en door zijnen Ambtgenoot naar den predikstoel geleid. Bij het binnentreden der Kerk, hief de Gemeente aan *Ps.* LXVIII: 10. Vervolgens hield onze feestvierende Leeraar eene Leerrede over 2 *Cor.* VII: 3*b* en 4*a*. *Ik heb te voren gezegd, dat gij in onze harten zijt, om te zamen te sterven, en te zamen te leven. Ik heb veel vrijmoedigheid in het spreken jegens U, ik heb veel roems over U!* en toonde daarin aan, dat ook hij, gelijk PAULUS over de Korinthiërs, veel roems over onze Gemeente, en veel vrijmoedigheid jegens haar had. Talrijk, gelijk immer in deze Godsdienstige Gemeente, was de opgekomen schare. Eene Commissie uit het Klassikaal Bestuur van *Dordrecht*, waarvan zijn Eerw. herhaaldelijk Lid is geweest, en thans weder is, Predikanten uit den Ring van *Sliedrecht*, en elders, verhoogden deze plegtig-

Digitized by Google

tigheid, die nog lange bij ons in aandenken blijven zal. Eenen bijzonderen indruk maakte voor-al toen, na het uitspreken van den laatsten zegen, de Gemeente, op het onverwachts, staande, dien zelfden zegen, haren Leeraar zingende toebad, met *Ps.* CXXXIV: 3.

Onderscheidene Besturen der Gemeente, als ook velen harer Leden, hebben door daden hunne achting en liefde betoond, en aller eenparige wensch is, dat zijn Eerw. nog lange moge worden gespaard voor zijne betrekkingen, tot nut en zegen voor de Gemeente, en dat hij, Gods raad hier eenmaal hebbende uitgedient, ook veel roems en vele vrijmoedigheid over haar moge hebben, in den dag van onzen Heer JEZUS CHRISTUS.

DORDRECHT staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

GOUDA.

OUDEWATER, 28 Aug. Onze beroepen Leeraar, de Heer H. DE VRIES, heeft de roeping naar onze Gemeente aangenomen.

HEICOP EN BOECOP, 30 Aug. 1846. Nadat onze geachte Leeraar, Ds. H. DE VRIES, ons op den 9den dezer maand, berigt had, dat zijn Eerw. eene beroeping had ontvangen naar de Gemeente van *Woudrichem*, maakte hij ons op den 16den dezer bekend, voor dezelve, na beraad, bedankt te hebben, doch tevens gaf hij ons kennis van eene beroeping naar de Gemeente van *Oudewater*, welke door zijn Wel Eerw. veertien dagen in ernstige overweging genomen zijnde, wij heden tot ons leedwezen vernamen, dat zijn Wel Eerw. zich verpligt gevonden had, dezelve aan te nemen.

LANGERAK, BEZUIDEN DE LEK, 6 Sept. 1846. Heden werd onze beroepen Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. DIEMONT, Th. Dr., Kandidaat bij

Digitized by Google

bij de Commissie voor de zaken der Waalsche Kerken, in de H. bediening ingezegend, door den Consulent, Ds. A. J. DIEMONT, Pred. te *Ameide* en *Tienhoven*, die bij deze gelegenheid sprak, naar aanleiding van 1 *Cor.* I : 23—25. De oplegging der handen geschiedde, behalve door den Bevestiger, mede door den Wel Eerw. zeer Gel. Heer W. A. S. VERBURG, Pred. te *Nieuwpoort*, P. W. VAN DEN BROEK, Pred. te *Rotterdam*, en J. E. STEINIGEWEG, Pred. te *Gellikum*, *Rhenoy* en *Ackooy*. De Bevestigde aanvaardde des namiddags zijne bediening, met eene Leerrede over 1 *Cor.* II : 1, 2.

OOSTERWIJK vakant. Zie April 1846.

BRIELLE.

DEN BOMMEL, 6 Sept. Ds. LE FEVRE DE MONTIGNY, Pred. te *Nieuwe Tonge*, welke heden alhier eene predikbeurt vervulde, gaf ons tevens berigt, dat onze Leeraar, Ds. H. Z. A. GUTTELING, in den loop der vorige week eene beroeping had ontvangen naar de Gemeente van *Serooskerke*, onder de Klassis van *Middelburg*, en dezelve in ernstige overweging zoude nemen.

ROCKANJE. Zie Aug. 1846.

NOORD-HOLLAND.

AMSTERDAM.

AMSTERDAM. Zie Junij 1846.

AMSTELVEEN. Zie Junij 1846.

HAARLEM.

WORMERVEER, 16 Aug. 1846. De door vele Leden dezer Gemeente lang gekoesterde wensch werd, door het oprigten van een Orgel in hare Kerk, vervuld.

He-

Digitized by Google

Heden was het de dag der wijding. Onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer G. JELGERSMA, had tot onderwerp gekozen *Joh.* IV: 23. *Maar de ure komt en is nu, wanneer de ware aanbidders den Vader aanbidden zullen in geest en waarheid.* Hij nam daaruit aanleiding, ten betooge, dat een wel ingerigt orgelmuzijk bij uitstek geschikt was ter bevordering van de stichting en ter verhooging van het Godsdienstig gevoel, en dus in staat, om ons tot eene waardige Godsverheerlijking op te leiden.

Uitmuntend werd hetzelve bespeeld door den Heer A. HIRSCHIG, Organist te *Amsterdam*; zoodat, en de toonkunstenaar, en het kunststuk zelf, zoowel bij de wijding des voormiddags, als bij het Orgelconcert, dat des namiddags ten voordeele van de armen onzer Gemeente gegeven werd, aan de verwachting der toegevloeide schaar voldeden.

Het Orgel is vervaardigd door den Heer H. KNIPSCHEER, Orgelmaker te *Amsterdam*, en staaft, zoowel door eenen krachtvollen en welluidenden toon, als door in- en uitwendige zamenstelling, zijn vergevorderde bekwaamheid in dit vak; zoodat dit werk allen lof verdient, en hem alzins tot aanbeveling strekt.

Ook C. KRAMER, ALB.Z., alhier woonachtig, heeft, in het schilderen en vergulden van hetzelve, doorslaande bewijzen van kunde en goeden smaak in deze betrekking opgeleverd.

Mogt de Gemeente zich lang in het bezit van dit voortreffelijk kunststuk verheugen, en, door hetzelve begeleid, hare Psalmen en Gezangen steeds ontboezemen in geest en waarheid!

ZAANDAM, (OOSTZIJDE). Op den 20 Aug. 1846 werd door den Breeden Kerkeraad dezer Ge-

Digitized by Google

Gemeente, ter vervulling der vakature, ontstaan door het overlijden van Ds. J. W. C. TENCKINCK, met meerderheid van stemmen, tot Herder en Leeraar beroepen, H. M. M. RAPPARD, Pred. te *Grootebroek*, die, acht dagen later, deze beroeping heeft aangenomen.

De gemaakte nominatie was de navolgende, alphabetisch gesteld:

Twaalftal:

J. WIGERI ABERSON, te *Lage Zwaluwe*. A. TEN BOSCH, CZ., te *Oostvoorne*. G. H. BRAND, te *Ooy en Persingen*. C. CLANT, te *Hoogkarspel*. D. G. VAN DER HORST, Th. Dr., te *Nieuwendam*. R. J. KONING, te *Limmen*. J. KOSTER, te *Knollendam*. H. M. M. RAPPARD, te *Grootebroek*. U. J. W. ROLDANUS, te *Katwijk aan den Rijn*. M. J. SCHRÖDER, te *Krommenie*. M. VAN STAVEREN, Th. Dr., te *Kedichem*, en C. SWALUE, te *Zandvoort*.

Zestal:

J. WIGERI ABERSON, A. TEN BOSCH, CZ., C. CLANT, R. J. KONING, H. M. M. RAPPARD en U. J. W. ROLDANUS.

Drietal:

C. CLANT, R. J. KONING en H. M. M. RAPPARD.

WORMER staat vakant te worden. Zie Aug. 1846.

ALKMAAR.

KOLHORN vakant. Zie Aug. 1846.

HOORN.

GROOTEBROEK, 30 Aug. 1846. Maakte onze Leeraar, H. M. M. RAPPARD, FZ., ons voor eenige dagen bekend, dat hij eene beroeping ontvangen had naar de Gemeente *Zaandam* (Oostzijde), heden vernamen wij tot ons innig leedwezen, dat zijn Wel Eerw. zich verpligt had gevonden dezelve aan te nemen.

GROOTEBROEK staat dus vakant te worden.

H. H.

Digitized by Google

H. H. Kandidaten worden intusschen verzocht, geene verdere aanzoeken te doen ter verkrijging eener predikbeurt, daar de Kerkeraad hoogstwaarschijnlijk eenen Predikant zal beroepen.

OPPERDOES vakant. Zie Mei 1846.

AARTSWOUD. Zie Aug. 1846.

SPANBROEK EN OPMEER vakant. Zie Aug. 1846.

EDAM.

KWADIJK. Zie Julij 1846.

DURGERDAM. Zie Aug. 1846.

ZEELAND.

MIDDELBURG.

SEROOSKERKE, 19 Aug. 1846. Heden ontving de Kerkeraad alhier berigt, dat Ds. J. KAMERMAN, Pred. te *Wemeldinge*, voor de op hem uitgebragte beroeping naar deze Gemeente, na ernstige overweging, beleefdelijk had bedankt.

SEROOSKERKE, 28 Aug. 1846. Heden kwam de Kerkeraad alhier, benevens de Heer A. A. SANDERS, gequalificeerde van den Heer NOELS, Ambachtsheer dezer Gemeente, onder voorzitting van den tweeden Consulent, wettig bijeen, en formeerde op nieuw het volgende zes- en drietal van Predikanten:

Zestal:

H. Z. A. GUTTELING, Pred. aan *den Bommel*. J. BINNEWEG, Pred. te *West-Kapelle*. A. WILOD VERSPRILLE, Pred. te *Grijpskerke*. H. VAN MANEN, Pred. te *Veere*. M. VAN LEEUWEN, Pred. te *Melis-* en *Mariënkerke*. H. VAN STRIEN, Pred. te *Kleverskerke*.

Drie-

Digitized by Google

Drietal:

GUITELING, VAN MANEN, WILOD VERSPRILLE, met het lot tegen BINNEWEG.

Uit welk drietal, met eenparige stemmen, terstond beroepen is, Ds. GUITELING, Pred. aan *den Bommel.*

MIDDELBURG EN VLISSINGEN (Engelsche Gemeente) vakant. Zie Mei en Junij 1846.

VROUWENPOLDER. Zie Aug. 1846.

MIDDELBURG vakant. Zie Aug. 1846.

ZIERIKZEE.

BROUWERSHAVEN, 16 Aug. 1846. De Gemeente alhier trof op heden een zeer zwaar verlies. De Wel Eerw. zeer Gel. Heer GEORGIUS JOHANNES DE WIT, sedert 2 Oct. 1831, haar een Herder en Leeraar, hoedanig eene Gemeente zich wenschen kan, werd na eene ziekte van weinige dagen, door den dood haar ontnomen, in den ouderdom van omtrent 50 jaren, nalatende eene Weduwe, die haren dierbaren Echtgenoot beweent, en twee kinderen, die hunnen zorgdragenden Vader beweenen.

Groot is het verlies door dit sterven, der Gemeente en dierbare betrekkingen des gestorvenen aangebragt. Maar grooter verzekeren wij ons het gewin voor den Overledenen; zijn leven toch was CHRISTUS. Wel kon dan de betuiging des Apostels *Phil.* I:21*b*. *Het sterven is mij gewin*, met toepassing op den dierbaren Ontslapene beschouwd worden. Zulks deed de Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. H. BLAAUW, Pred. te *Zonnemaire*, nabuur en vriend des Overledenen, toen zijn Eerw. op Zondag den 23 Aug., in betrekking als Consulent der Gemeente, voor een zeer talrijke schare de Lijkrede uitsprak. Moge dit woord van eenen rijken zegen achtervolgd worden, de gebeden worden

den verhoord, die, gelijk voor de Weduwe en Kinderen, zoo ook voor de Gemeente, ten Hemel zijn opgezonden.

De predikdienst zal, gelijk in het sterfkwartaal, zoo ook gedurende het *annus gratiae* door den Ring van *Brouwershaven* worden waargenomen, en op den bestemden tijd een Predikant worden beroepen.

NOORDGOUWE, den 6 Sept. 1846. Heden werd onze van *Bladel* en *Hapert* beroepen en overgekomen Leeraar, de Wel Eerw. Heer J. H. S. VAN LAMSWEERDE SCHULLER, onder ons in zijn H. dienstwerk plegtig ingezegend door zijnen Behuwdbroeder, de Wel Eerw. Heer J. P. H. REIJERS, Pred. te *Valkenswaart*, aan wien de Consulent Ds. B. KAM, Pred. te *Dreischor*, daartoe verzocht zijnde, het werk der bevestiging had afgestaan. De Bevestiger predikte naar aanleiding van *Phil.* III: 15. *Zoo velen dan als wij volmaakt zijn, laat ons dit gevoelen; en indien gij iets anderzins gevoelt, ook dat zal u God openbaren.* Des nademiddags aanvaardde de Bevestigde zijne bediening, met *Joh.* VIII: 12*a*. *Jezus dan sprak wederom tot henlieden, zeggende: Ik ben het licht der wereld.*

Aan Ds. SCHULLER is Akte van Lidmaatschap der Klassis uitgereikt geworden.

GOES.

WEMELDINGE, den 9 Aug. Onze Leeraar J. KAMERMAN, maakte ons heden bekend, dat hij eene beroeping ontvangen had, naar de Gemeente te *Serooskerken*, onder de Klassis van *Middelburg*.

Den daarop volgende Zondag, den 16 dito, berigtte zijn Eerw. ons, dat hij na rijp beraad en ernstige overweging, zich gedrongen gevoelde, om voor die beroeping te bedanken, en verbond hij zich op nieuw aan ons, met eene Leerrede over

Digitized by Google

over *Hebr.* II:3*a*. *Hoe zullen wij ontvlieden, indien wij op zoo groote zaligheid geen acht nemen.*

OUDELANDE, 23 Aug. 1846. Heden na de morgen-Godsdienstoefening, maakte onze geliefde Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. DOORENBOS, ons bekend, dat hij in den loop der week berigt had ontvangen, dat een zijner voorgangers, G. J. DE WIT, laatst Pred. te *Brouwershaven*, die van 1820 tot 1823 onze Leeraar was, na een kortstondig lijden, in heerlijkheid, zoo wij hopen, is ingegaan: dit deed onze Leeraar echter met een kort woord, dewijl hij zich voorbereid had om in de namiddag-godsdienst, de Gemeente meer opzettelijk te bepalen, bij de onbestendigheid en vergankelijkheid van het ondermaansche, naar aanleiding van *Hebr.* XIII:14. *Wij hebben hier geen blijvende stad, maar zoeken de toekomende;* hetwelk met algemeen genoegen werd aangehoord.

GOES, 13 Sept. 1846. Heden werd onze beroepen en tot ons overgekomen Herder en Leeraar, E. MOLL, Th. Dr., door zijnen jongsten Ambtgenoot, E. B. SWALUE, Th. Dr., bevestigd, met eene voorstelling van de Christelijke hoop, als de kracht tot openhartige en hartelijk verlichte en verlichtende Evangeliebediening, naar aanleiding van 2 *Cor.* III:12. De intrede des nieuwen Leeraars had tot onderwerp den zedelijken drang des Evangeliums, hoe hij dien zoude aanwenden, en hoe dezelve door de Gemeente haar ten nutte aangewend moest worden, naar aanleiding van *Luc.* XIV 23*b*. *Dwingt ze in te komen.*

's HEER ABTS- EN SINOUTSKERKE, staat vakant te worden. Zie Aug. 1846.

Digitized by Google

IJZENDIJKE.

ZAAMSLAG, den 11 Aug. 1846 Heden mogten wij vernemen, dat onze beroepen Leeraar, Ds. W. GOUDA QUINT, de beroeping naar onze Gemeente, onder inwachting der vereischte kerkelijke en koninklijke goedkeuringen, heeft aangenomen.

RETRANCHEMENT, den 16 Aug. 1846. Heden maakte onze Herder en Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer W. GOUDA QUINT, ons bekend, dat zijn Eerw. zich verpligt gevonden had, de beroeping naar de Hervormde Gemeente te *Zaamslag*, onder inwachting der vereiseht wordende goedkeuringen, aan te nemen. Zoodat

RETRANCHEMENT eerlang staat vakant te worden.

SLUIS, den 6 Sept. 1846. Met dankbare erkentenis mag van hier worden berigt, dat bij uiterste wilsbeschikking, door Vrouwe ANNA VAN OOSTERWIJK, Weduwe van wijlen den Wel Ed. Heere G. STERN, laatst woonachtig te *Middelburg*, aan de Hervormde Kerk alhier is gemaakt geworden eene som van *driehonderd Gulden*, bestemd tot aankoop van een zilveren Doopbekken; alsmede eene gelijke som van *driehonderd Gulden*, aan de Diakonie-armen te dezer plaats, beide vrij van het Regt van Successie, tot aanvaarding waarvan de authorisatie van Z. M. den Koning zal gevraagd worden. Hare nagedachtenis zal dus ook bij ons in zegenend aandenken blijven, en zij zelve smake nu, in betere gewesten, dat heerlijk genadeloon, hetwelk, in het Evangelie onzes Heeren, den barmhartigen is toegezegd.

OOSTBURG, den 23 Aug. Heden werd ons door den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. F. HENRY, Pred. te *Sluis*, bij afwezigheid van onzen Leeraar, al-

Digitized by Google

alhier de predikdienst vervullende, het berigt medegedeeld van het overlijden van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer G. J. DE WIT, laatstelijk Pred. te *Brouwershaven*, die ook onder ons het Evangelie der zaligheid heeft verkondigd. — Niet zonder deelneming vernam de Gemeente den dood van dezen waardigen, ons eens zoo geliefden Evangeliedienaar.

ZUIDZANDE vakant. Zie Mei 1846.

UTRECHT.

UTRECHT.

ZEGVELD, 2 Sept. 1846. Ter vervulling der vakature, veroorzaakt door het vrijwillig nederleggen zijner Heilige bediening, door Ds. H. ASTRO, die den 25 Junij l.l. van zijne betrekking tot deze Gemeente en de Klassis van *Utrecht* is losgemaakt, door Ds. M. B. ROMENY; Gecommitteerde bij het Klassikaal Bestuur van *Utrecht*, in tegenwoordigheid van Ds. J. APPEL, Consulent dezer Gemeente, en Pred. te *Cockenge* en *de Haar*, kwam de Kerkeraad der Hervormde Gemeente alhier, onder voorzitting van den Consulent, heden wettig bijeen, en heeft, na alvorens een twaalf-, zes- en drietal te hebben geformeerd, met eenparigheid van stemmen beroepen, J. A. C. NONHEBEL, Pred. te *Nieuw Loosdrecht*.

Het twaalftal bestond uit de Predd.:

J. A. C. NONHEBEL, te *Nieuw Loosdrecht*. H. ASTRO, (buiten bediening), te *Zeist*. A. SJOENIS, te *Waverveen*. MR. SCHOTSMAN, te *Kamerik*. J. APPEL, te *Cockenge*. A. D. BLOEMEN, te *IJzendoorn*. P. A. VAN DER SCHEER, te *Baambrugge*.

Digitized by Google

F. SMEER, Jr., te *Wilnis*. E. CATS WOR., te *Mijdrecht*. G. LANGENBERG, te *Abcoude*. T. H. HOOLA VAN NOOTEN, te *ter Aa*. J. C. WIJS, te *Vinkeveen*.

Hieruit werden de zes eersten op het zes-, en de drie bovenstaande op het drietal geplaatst.

AMERSFOORT.

WESTBROEK EN ACHTIENHOVEN, 13 Sept. 1846. Heden zag onze Gemeente haren wensch vervuld, door de bevestiging van haren Leeraar, Ds. F. CASPERS, van *Kolhorn* tot haar overgekomen. Onze Consulent, de Wel Eerw. Heer E. HERINGA, Pred. te *Blaauwkapel*, had het werk der inzegening vriendelijk afgestaan aan één onzer voormalige Leeraren, den Wel Eerw. Heer W. BREYL, R. van den N. L. en Pred. te *Amersfoort*, die voor 43 jaren alhier de bediening van het Evangelie had aanvaard, en wiens vriendschappelijke betrekking op onze Gemeente, ook na zijn vertrek van hier, op heden juist 40 jaren geleden, steeds levendig is gebleven. In zijne rede ter bevestiging van onzen beroepen Leeraar, wees hij ons, naar aanleiding van *Hebr.* XIII: 17: *zijt uwen voorgangeren gehoorzaam*, enz., aan: dat de achting eener Gemeente voor haren Leeraar, voor haar zelve hoogst belangrijk en voordeelig is.

Des namiddags aanvaardde onze Leeaar zijne bediening onder ons, met eene Leerrede over *Coll.* I: 27*a*, 28. *Welke is Christus onder u*, enz.

WIJK.

COTHEN, den 30 Aug. 1846. Onze geliefde Leeraar, Ds. W. KLUEVER, deelde ons in de morgen-Godsdienstoefening het berigt mede, dat in den vroegen ochtend van dien dag, onze voormalige Herder en Leeraar, Ds. W. H. HAJENIUS, in den gezegenden ouderdom van ruim 85 jaren, zacht

en

Digitized by Google

en kalm ontslapen was. In het jaar 1761 geboren, en ten jare 1789, onder ons beroepen, was hij in deze Gemeente meer dan eene halve eeuw werkzaam. Sedert den 1 Jan. 1843, *salvo honore et stipendio*, Emeritus geworden, bleef hij in ons midden woonachtig, en genoot de genoegens zijner rust. Gul van aard, kenden wij hem tevens als opregt van hart; en zijne opgeruimdheid van geest, die hem bijbleef gedurende de moeijelijke en zorgvolle dagen, welke hij vroeger alhier doorbragt; verliet hem niet in zijnen ouderdom. Dankbaar, dat hij zulk eene reeks van jaren, tot ons het woord des levens verkondigde, ons en onze kinderen bragt tot de kennis des Heeren, en het goede onder ons tot stand zocht te brengen; hoorden wij niet, dan met weemoedige aandoening, het berigt van zijnen dood. Donderdag daaropvolgende, den 3 Sept., werd zijn lijk ter aarde besteld. Gevolgd door de bloedverwanten en betrekkingen van den Ontslapene, droegen de vroegere en tegenwoordige Leden van den Kerkeraad, het stoffelijke overschot naar zijne laatste rustplaats. Op den Godsakker gekomen, sprak onze Leeraar eenige hartelijke dichtregelen bij het graf, waarin de doode met eere nederdaalde. Zondags den 6 Sept. bepaalde zijn Eerw. onze aandacht bij *Joh.* XI:11*b*, en stelde ons naar aanleiding daarvan voor, hoewel niet in eene afzonderlijke Lijkrede, volgens de begeerte des Overledenen, dat *de verschrikking des doods door Jezus Christus weggenomen is voor zijne vrienden.* Zijn stof ruste in vrede onder onze dooden, en zijne nagedachtenis blijve onder ons zóó in zegening, dat wij zijne lessen en vermaningen ons ten nutte maken.

Overigens verwachte de lezer van dit Tijdschrift,

Digitized by Google

insgelijks op begeerte des Overledenen, geen nader levensberigt.

VRIESLAND.

LEEUWARDEN.

STIENS, den 19 Aug. 1846. In gevolge de stemming van Hervormde Floreenpligtigen, is heden tot Pred. der Hervormde Gemeente alhier, door den Kerkeraad, beroepen, Ds. J. WITKOP, Pred. te *Metzlawier*, c. a., die deze beroeping, onder inwachting der vereischte approbatiën, heeft aangenomen.

OUDKERK EN ROODKERK, den 23 Aug. 1846. Heden werd onze beroepen Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer T. MODDERMAN, A. Z., Th. Dr., van *Eelde* uit *Drenthe* tot ons overgekomen, in de H. dienst alhier bevestigd, door den Consulent dezer Gemeente, de Wel Eerw. Heer B. H. HABBEMA, Pred. te *Oenkerk*, c. a., met eene Leerrede over 1 *Cor.* III: 9*a*. *Wij zijn Gods medearbeiders.* De Bevestigde aanvaardde des namiddags zijn dienstwerk onder ons, predikende over 2 *Cor.* IV: 5. *Want wij prediken niet ons zelven, maar Christus Jezus den Heer en ons zelven, dat wij uwe dienaren zijn om Jezus wille.*

HALLUM. Zie Aug. 1846.

HARLINGEN.

GAAST EN FERWOUDE, den 16 Aug. 1846. Heden werd onze beroepen Leeraar, de Kandidaat H. W. BRUINS, in de dienst des Evangelies onder ons bevestigd, door den Wel Eerw. Heer W. N. STORT, Pred. te *Idsegahuizen*, c. a., Consu-

Digitized by Google

sulent der Gemeente, die ten tekst had, 2 *Tim.* IV:1, 2. *Ik betuige dan voor God en den Heere Jezus Christus, die de levende en dooden oordeelen zal in zijne verschijning en in zijn koningrijk; predik het woord, houd aan tijdelijk en ontijdelijk*, enz. Des namiddags aanvaardde de Bevestigde zijn dienstwerk, met eene Leerrede over *Luc.* XI:28. *Zalig zijn degenen, die het woord Gods hooren en hetzelve bewaren.*

SCHRAARD vakant. Zie Maart 1846.

WELSRIJP EN BAIJUM vakant. Zie Julij 1846.

EXMORRA vakant. Zie Julij 1846.

ARUM vakant. Zie Julij 1846.

WOMMELS EN HYDAARD staat vakant te worden. Zie Aug. 1846.

SNEEK.

BALK staat vakant te worden. Zie Aug. 1846.

DOKKUM.

ENGWIERUM, den 4 Sept. 1846. Door toevallige omstandigheden, is tot nu toe vergeten te berigten, dat de dag van den 14 Junij l.l. voor onze Gemeente een blijde dag was. Op denzelven smaakten wij toch het genot, plegtig te mogen gedenken aan het *honderdjarig* bestaan van ons tegenwoordig kerkgebouw.

De steen, boven deszelfs ingang geplaatst, en welks opschrift luidt:

De gunst van armen en van rijken,
Vertoonde nimmer zich zoo sterk,
Als in den bouw van deze Kerk,
Door algemeene liefdeblijken.
Toen leide PIEBO TALMA's hand,
Den eersten steen aan hare muren;
Zij moet den roest des tijds verduren,
Met Leeraars van gezond verstand.

Den 14 *Junij* 1746.

Die steen herinnerde ons zulks. Onze Leeraar,

Digitized by Google

Ds. J. G. ZIMMERMAN, hield, naar aanleiding van 1 *Cor.* III: 9, alleen deze woorden: *Gods gebouw zijt gij*, eene feestrede, waarin zijn Eerw. ons *eerst* in het algemeen aantoonde, dat ook wij *Gods gebouw* genaamd kunnen worden; *ten tweede*, meer in het bijzonder ons deed zien, dat God zich daartoe ook *van dit Bedehuis*, als een voornaam middel bediend had en nog bedient; en *ten derde*, ons opwekte tot de betooning eener *opregte dankbaarheid* aan Hem, die na verloop van eene eeuw, nog zulk eene vastheid geeft aan dit Godsgebouw. — Lang zal deze rede in ons geheugen bewaard blijven. Met hartelijke belangstelling en gevoel van oneindige verpligting aan den grooten Bouwmeester hoorden wij haar aan. Mogt het nu den Hemelschen Vader maar behagen, genadiglijk te verhooren de vurige gebeden, tot Hem opgezonden, zoowel voor ons zelven, als voor ons Bedehuis; dan zal hetzelve gewis nog lang den roest des tijds verduren, en geene andere Leeraren dan alleen van gezond verstand daarin voorgaan; terwijl wij, dankbaar aan het voorgeslacht voor zulk eene gave, onze onderlinge bijeenkonsten in hetzelve niet zullen nalaten, en, tot roem van Gods genade, zoodanige vruchten dragen, dat wij meer en meer levende steenen worden van dat groote Godsgebouw, waarvan JEZUS CHRISTUS is *de uiterste hoeksteen.*

RINSUMAGEEST, den 6 Sept. Onze Leeraar, Ds. P. D. KOOPMANS, maakte ons heden bekend, voor de beroeping naar *Welsrijp*, c. a., na ernstig beraad van vier weken, bedankt te hebben.

METSLAWIER, den 6 Sept. Ds. J. WITKOP, den 19 Aug. j. l., beroepen zijnde naar *Stiens*, onder de Klassis van *Leeuwarden*, berigtte ons he-

Digitized by Google

heden, die beroeping te hebben aangenomen. Zoodat

METSLAWIER staat vakant te worden.

HEERENVEEN.

NIJEHASKE EN HASKERDIJKEN, den 30 Aug. 1846. De Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. WASSENAAR, beroepen tot Leeraar dezer Gemeente, heeft deze beroeping, onder inwachting der vereischte approbatiën, aangenomen.

HAULE EN HAULERWIJK, den 30 Aug. 1846. Nadat onze Adjunct-Pred., de Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. WASSENAAR, ons op den 9den dezer had kennis gegeven, dat twee dagen te voren door zijn Eerw. eene beroeping was ontvangen naar de vakante Gemeente te *Nijehaske* en *Haskerdijken*, welke door zijn Eerw. eenigen tijd in beraad zoude worden genomen, moesten wij heden vernemen, dat zijn Eerw. na ernstige overweging, zich verpligt had geacht die beroeping aan te nemen.

WIJNJETERP EN DUURSWOUDE staat vakant te worden. Zie April 1846.

NIEUWBRONGERGA, gezegd DE KNIJPE, staat vakant te worden. Zie Junij 1846.

URETERP EN SIEGERSWOUDE. Zie Julij 1846.

OVER-IJSSEL.

ZWOLLE.

WINDESHEIM, den 23 Aug. Onze Leeraar, H. W. STORK, maakte ons heden bekend met het overlijden van eenen onzer vorige Leeraren, den Hoog Eerw. zeer Gel. Heer JOH. EBELING, laatst

Digitized by Google

Generaal-Superintendent, Consistoriaal-Raad en Pred. te *Aurich*, den 6den dezer, op het alleronverwachtst, in den ouderdom van 48 jaren te *Zutphen* overleden. Zijn Hoog Eerw. verkondigde hier het Evangelie der zaligheid, van het jaar 1826—1829, en gelijk deze Gemeente hem tot zijn einde dierbaar was, zoo was hij onder ons wegens zijne trouwe Evangeliedienst, hoog geacht en bemind. Met de hartelijkste belangstelling en deelneming werd dan ook door ons de treurmare van zijn afsterven vernomen, welke ons zooveel te meer trof, omdat wij hem den volgenden Zondag in ons midden hadden hopen te zien, om ons een woord van stichting toe te spreken. Naar aanleiding van 1 *Pet.* I:25, 26, werden wij opgewekt, om bij het wisselvallige van dit ondermaansche, en de broosheid en onbestendigheid des menschelijken levens, onze steun en toevlugt te vinden in het onveranderlijke woord van God, hetwelk ook de waardige man ons met onvermoeiden ijver had verkondigd. God zegene de Weduwe met hare Kinderen, en hier en elders, waar EBELING het Evangelie prediken mogt, spreke hij nog tot de Gemeente, ook nadat hij gestorven is!

WINDESHEIM, den 30 Aug. Werd ons heden voor 8 dagen het treurig afsterven bekend gemaakt van eenen onzer waardige voorgangeren, heden werd ons op nieuw het berigt medegedeeld, dat een onzer vroegere Leeraren, JAN WILBRINK, laatst Pred. te *Steenwijk*, aldaar den 22sten dezer, in den ouderdom van 73 jaren, overleden was. Hij was onze Herder en Leeraar van den jare 1798 tot 1806. Het grootste gedeelte der Gemeente heeft hem in deze zijne betrekking niet gekend, maar zij, die hem kenden,

had-

Digitized by Google

hadden den waardigen man lief, en achtteden hem hoog, wegens zijne voorbeeldige trouw, waarmede hij de dierbaarste belangen dezer Gemeente behartigde, wegens zijn regtschapen en minzaam karakter, en wegens zijn aangenaam en Christelijk verkeer. WILBRINK behoorde onder die braven, wier nagedachtenis overgaat van het eene geslacht op het ander, en zal dan ook hier nog vele jaren in gezegend aandenken blijven. Onze Hemelsche Vader trooste zijne nablijvende betrekkingen, door de gedachte dat de waardige man henenging in vrede, en Hij zegene de opwekkingen, ons haar aanleiding van *Gen.* XLIX:18 toegediend, om, gelijk 's mans leven eene voorbereiding was voor den Hemel, ook ons bij tijds te bereiden, om eenmaal gelijk hij, met eene blijde hoop op eene toekomende zaligheid, den dood te kunnen inwachten.

DEVENTER.

ALMELO. Zie Julij 1846.

KAMPEN.

STEENWIJK, 22 Aug. 1846. Na een langzaam verval van krachten, ontsliep heden onze oudste Leeraar, de Wel Eerw. zeer Geleerde Heer J. WILBRINK.

Ofschoon hier veel zou te melden zijn, zoowel van zijne ruim zevenjarige Evangeliebediening in de Gemeente te *Windesheim*, als van zijn meer dan veertigjarig verblijf onder ons, moet men zich, overeenkomstig de uitdrukkelijke begeerte des Overledene, met dit eenvoudig doodberigt vergenoegen.

VOLLENHOVE, den 30sten Aug. 1846. Na op den 28sten dezer behoorlijk te zijn losgemaakt van zijne betrekking op de Klassis van *Kampen* en deze Gemeente, nam onze geliefde, naar *Goes* vertrekkende, Leeraar, Ds. E. MOLL, Th. Dr., he-

Digitized by Google

heden een zegenend afscheid van ons, naar aanleiding van *Phil.* I: 11, in verband met vs. 9. Onze beste wenschen vergezellen hem naar zijne nieuwe standplaats.

ZALK vakant. Zie Oct. 1844.

ZWARTSLUIS. Zie Junij 1846.

GRONINGEN.

GRONINGEN.

OOSTWOLD, LEEGE EN HOOGE MEDEN vakant. Zie Maart 1846.

WINSCHOTEN.

WOLDENDORP vakant. Zie Sept. 1845.

OUDE PEKELA. Zie Aug. 1846.

APPINGADAM.

HEVESKES, den 24 Aug. Bij besluit van Z. M. onzen geëerbiedigden Koning van den 11 Augustus l.l. N°. 25, is de approbatie des beroeps van den Wel Eerw. Heer A. VISSCHER, Predikant bij de Hervormde Gemeente te *Meethuizen*, tot Herder en Leeraar te *Heveskes*, ten gevolge der benoeming van den Collator, Mr. J. KENGERS HORA SICCAMA, van *Farmsum*, welke benoeming, bij weigering van den Kerkeraad, door het Klassikaal Bestuur van *Appingedam* kerkelijk is gemaakt, *niet* verleend, zullende derhalve eene nieuwe benoeming en beroeping, ter vervulling der vakature te *Heveskes*, overeenkomstig de bestaande verordeningen, moeten geschieden.

LOPPERSUM vakant. Zie Febr. 1846.

STEDUM vakant. Zie Julij 1846.

SPIJK vakant. Zie Julij 1846.

MID-

Digitized by Google

MIDDELSTUM.

KANTENS vakant. Zie April 1846.

NOORD-BRABAND.

's HERTOGENBOSCH.

UITWIJK. Zie Nov. 1844.

SPRANG vakant. Zie Junij 1846. Van de alhier uitgebragte beroeping is tot dusver bij den Correspondent geen officiëel berigt ingekomen.

TILBURG. Zie Julij 1846.

BREDA.

GEERTRUIDENBERG, den 6 Sept. 1846. Onze Leeraar, Ds. B. GLASIUS, maakte ons heden bekend het overlijden van een' onzer vroegere Predikanten, den waardigen GODEFRIDUS JOANNES SCHACHT, Th. Dr., Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw en rustend Leeraar der Hervormde Gemeente te *Leiden*. Met deelneming werd dit berigt door ons vernomen, vooral door de ouden van dagen, die zich dankbaar zijne vruchtbare Evangeliedienst in ons midden (1794 tot 1797) herinnerden, en welken de trouwe nog levendig voor den geest stond, waarmede hij zijne Gemeente bij het beleg en bombardement dezer stad in 1795 bijbleef en troostte. Zij de grijze dienaar in vrede henengegaan tot zijnen Heer! Blijve het voorbeeld van den werkzamen en vromen Christen lange in heiligend aandenken!

CHAAM, ALPHEN, BAARLE NASSAU, c. a. staat vakant te worden. Zie Aug. 1846.

HEUSDEN.

WOUDRICHEM, 1 Sept. 1846. Nadat Ds. H.

DE

Digitized by Google

DE VRIES, bij missive van 12 Aug. l.l. voor de beroeping herwaarts beleefdelijk bedankt had, is door den Kerkeraad, onder voorzitting van den Consulent, Ds. J. VAN DUUREN, Pred. te *Sleeuwijk*, het navolgend twaalftal van Predikanten alphabetisch geformeerd:

DD. A. J. BOESER, te *Schellinkhout*. B. H. BOMMEZIJN, te *Almkerk*. P. BOGERS VAN BUUREN, te *Spijk*. D. BIJDENDIJK, te *Asperen*. J. L. J. HALLO, te *Nederhemert*. W. H. HOUËL, te *Groote Lind*. Q. H. POPPE, Kandidaat voor de H. Dienst onder het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband*. B. W. SCHOLTEN, te *Hoogersmilde*. R. A. E. SNETHLAGE, te *Arkel*. M. VAN STAVEREN, Th. Dr. te *Kedichem*. J. A. TIMMERMAN, te *Engelen* en *Crevecoeur*. G. H. WOLVEKAMP, te *Berkenwoude* en *den Achterbroek*.

Zestal:

DD. B. H. BOMMEZIJN, J. L. J. HALLO, W. H. HOUËL, R. A. E. SNETHLAGE. M. VAN STAVEREN, Th. Dr., en J. A. TIMMERMAN.

Hieruit is beroepen, Ds. M. VAN STAVEREN, Th. Dr. en Pred. te *Kedichem*, met het lot tegen Ds. B. H. BOMMEZIJN, Pred. te *Almkerk*. Aan den beroepenen is dadelijk de beroepsbrief toegezonden.

WOUDRICHEM, 4 Sept. 1846. Heden ontving de Kerkeraad het berigt, dat Ds. M. VAN STAVEREN, Th. Dr., de beroeping herwaarts voor eenigen tijd in ernstige overweging zal nemen.

EINDHOVEN.

BLADEL, den 16 Aug. 1846. Heden werd Ds. J. H. S. VAN LANZWEERDE SCHÜLLER op de gebruikelijke wijze ontslagen van zijne betrekking op de Klassis van *Eindhoven* en deze Gemeente, na voor-

Digitized by Google

vooraf eene afscheidsrede te hebben gehouden, tot tekst nemende 1 *Cor.* XV: 58. *Zoo dan, mijne geliefde broeders, zijt standvastig, onbewegelijk, altijd overvloedig zijnde in het werk des Heeren, wetende dat uw arbeid niet ijdel is in den Heere.*

DRENTHE.

ASSEN.

VRIES. Den 16 Aug. maakte onze Leeraar, Ds. G. W. SANNES, ons bekend, dat het beroep naar *Oude Pekela*, waarvan hij den 2 Aug. ons kennis had gegeven, door hem was aangenomen.

NORG. Zie April 1846.

RODERWOLDE staat vakant te worden. Zie Aug. 1846.

EELDE vakant. Zie Aug. 1846.

LIMBURG, enz.

VENLO, 16 Aug. 1846. Heden vierde onze Herder en Leeraar, Ds. J. H. BROUWER, met ons gedachtenis van zijne vervulde *vijf en twintigjarige* dienst; eerst in de Gemeente van *Ophemert* en *Zennewijnen*, vervolgens in die van *Waardenburg* en *Neer-IJnen*, beide in de Klassis van *Bommel*, Provincie *Gelderland*, en sedert 1828 in onze Gemeente. De tekst zijner Leerrede was *Jes.* XII: 2. *Ziet, God is mijn heil, ik zal vertrouwen en niet vreezen: want de Heere Heere is mijne sterkte en psalm, en Hij is mij tot heil* ge-

Digitized by Google

geworden. God verhoore genadiglijk de gebeden, voor Leeraar en Gemeente tot Hem in den naam zijns Zoons opgezonden, en vervulle de wenschen, welke vele leden der Gemeente, als ook van het tijdelijk garnisoen, den Leeraar kwamen aanbieden!

BLITTERSWIJK, c. a., 23 Aug. 1846. Ook hier gedacht heden Ds. J. H. BROUWER met de Gemeente aan zijn voorregt, van nu 25 jaren te hebben mogen werkzaam zijn in de dienst des H. Evangelies. Eerst te *Ophemert*, en vervolgens te *Waardenburg* daarin bezig, liet zijn Wel Eerw. zich eindelijk bewegen, om in 1828 tot de Gemeente van *Venlo* over te komen. In onze gedwongene afscheiding van het Vaderland, tijdens de Belgische oproerigheden, was zijne belanglooze dienst van 1832 af ons hier grootelijks tot genoegen en nut. In 1843 werd deze Gemeente bij Koninklijk Besluit met die van *Venlo* gecombineerd, daar zij vroeger met die van *Vierlingsbeek*, in *Noord-Braband*, vereenigd was. Moge de Gemeente van *Venlo* met de onze nog lange de zuivere prediking des woords uit den mond onzes Leeraars hooren, en een rijke zegen voor herder en kudde door den Heer der Kerke daaraan verbonden worden. De tekst der feestrede, door Ds. BROUWER uitgesproken, was 1 *Tim.* I: 12*a*. *Ik danke Hem, die mij bekrachtigd heeft, namelijk Christus Jezus onzen Heer.*

BEEK EN GEUL vakant. Zie April 1846.

WAALSCHE KERK.

LEIDEN. Bij Koninklijk Besluit van 9 Julij l.l.

Digitized by Google

l.l., N°. 20, is onze hooggeachte oudste Leeraar, J. B. MOQUETTE, op zijn verzoek Emeritus verklaard, *salvo honore et stipendio*, welk Emeritaat zal ingaan den 1sten Januarij 1847.

LEEUWARDEN, 27 Augustus. Heden werd alhier de 31e Vergadering der Afgevaardigden der Waalsche Kerken geopend. In dezelve waren tegenwoordig:

Als Leden der Commissie tot de zaken der Waalsche Kerken:

Ds. C. G. MERKUS, Pred. te *Amsterdam*.

Ds. J. H. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, Pred. te *'s Gravenhage*.

Ds. D. SERRURIER, Pred. te *Dordrecht*.

Ds. J. A. VAN HAMEL, Pred. te *Haarlem*.

Ds. F. C. J. VAN GOENS, Pred. te *Rotterdam*, Secundus van Ds. DELPRAT, Pred. te *Rotterdam*.

Benevens de Heer Mr. F. P. BIJLEVELD, Ouderling te *Nijmegen*.

Als Afgevaardigden der Waalsche Kerken van:

Leeuwarden: Ds. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAIJE. Ouderling R. H. VAN BURMANIA. Baron RENGERS, Diaken. J. C. G. ROOT. Secundi-Ouderlingen C. J. VAN DER VEEN. G. M. Baron DU TOUR VAN BELLINKHAVE. Diaken J. W. TROMP.

Breda: Ds. L. G. JAMES.

Delft: Ds. P. J. MARCUS. Diaken Mr. J. VAN KUIJK.

's Gravenhage: Ouderling Mr. J. POLS.

Zwolle: Ds. P. H. O. DEELEMAN.

Amsterdam: Ds. P. J. J. MOUNIER. Ouderling P. BLÖM.

Nijmegen: Ds. E. A. ZUBLI.

Rotterdam: Ds. F. C. J. VAN GOENS. Ouderling H. A. VAN OVERZEE.

Middelburg: Ouderling H. J. VAN DEINSE, U. V. LIEBERT.

Digitized by Google

Dordrecht: Ds. D. SERRURIER.
Arnhem: Ds. J. F. C. KRONENBERG.
Leiden: Ouderling Mr. J. C. BUCAILLE.
's Hertogenbosch: Ds. A. A. T. MOUNIER.
Groningen: Ds. G. J. L. D. POITEVIN.
Haarlem: Ds. J. A. VAN HAMEL. Ouderling V. M. F. Baron BENTINCK TOT NIJENHUIS.

En wegens de Commissiën voor de verbetering van Tractementen, Studenten- en Weduwenbeurzen, Mr. J. C. BUCAILLE, Mr. J. POLS, Mr. J. C. MARTENS VAN SEVENHOVEN en H. R. VAN OVERZEE.

Ook woonde de Hoog Gel. Heer J. J. P. VALETON, Hoogleeraar te *Groningen* en Ouderling der Waalsche Kerk aldaar de Vergaderingen bij.

Het Praesidium werd waargenomen door Ds. C. G. MERKUS, Pred. te *Amsterdam*, het Secretariaat door Ds. D. SERRURIER, te *Dordrecht*, en na deszelfs aankomst, door Ds. DE DOMPIERRE DE CHAUFEPIÉ, te *'s Gravenhage*.

De kerkelijke rede, tot opening der Vergadering, werd gehouden door Ds. P. C. J. VAN GOENS, Pred. te *Rotterdam*, naar aanleiding van *Hebr.* XIII: 8, en des Zondags werd de predikdienst waargenomen des voormiddags door Ds. L. G. JAMES, Pred. te *Breda*, en des namiddags door den Hoogleeraar J. J. P. VALETON, te *Groningen*.

Na eene plegtige en doelmatige openingsrede van den Voorzitter, werden in den geest der eensgezindheid en liefde de gewone werkzaamheden begonnen, en de huishoudelijke belangen der Waalsche Kerken behartigd. De rekeningen der financiële Commissiën werden opgenomen en goedgekeurd. Aan den Heer J. A. SNELLEBRAND, Student in de Godgeleerdheid te *Amsterdam*, werd eene der beurzen toegewezen. Een afgedrukt exemplaar der nieuwe redactie der algemeene en bij-

Digitized by Google

bijzondere reglementen werd ter tafel gebragt; voor verschillende weldadige doeleinden werden giften ingezameld; die voor het fonds voor Noodlijdende Kerken en Personen bedroegen dit jaar *f* 342,36; de zestallen voor de aftredende Leden der Waalsche Commissie werden in gereedheid gebragt, en den 1sten September werd de bijeenkomst door den Voorzitter gesloten, onder hartelijke dankzegging aan God, en zegenbeden over Kerk, Koning en Vaderland.

De volgende bijeenkomst zal in 1847 te *Arnhem*, of bij verhindering te *Delft* plaats hebben. Tot de opening derzelve is benoemd, Ds. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAIJE, Pred. te *Leeuwarden*, en als Secundus, Ds. E. A. ZUBLI, Pred. te *Nijmegen*.

MIDDELBURG vakant. Zie Dec. 1845.

REMONSTRANTSCHE BROEDERSCHAP.

ZEVENHUIZEN EN ZEGWAART vakant. Zie Julij 1846.

EVANGELISCH-LUTHERSCHE KERK.

'sGRAVENHAGE, 1846. De achtentwintigste jaarlijksche vergadering der Evang.-Luthersche Synode werd op Woensdag den 3 Junij dezes jaars geopend. Daarin waren aanwezig van de Leden Predikanten: Ds. J. M. L. ROLL, uit de Ringgemeente *Amsterdam*, Predikant aldaar; Ds. J. G.

Digitized by Google

E. P. FORTMEIJER, uit den Ring van *Rotterdam*, Predikant aldaar; Ds. H. J. MATTHES, uit den Ring van *'s Gravenhage*, Predikant te *Leiden*; Ds. J. DECKER ZIMMERMAN, uit den Ring van *Utrecht*, Predikant aldaar; J. G. LIERNUR, uit den Ring van *Haarlem*, Predikant aldaar; Ds. G. ECKHARDT, uit den Ring van *Groningen*, Predikant aldaar. Van de Leden uit de Gemeenten: de Hoog Eerw. Heeren H. F. EYBEN en Jonkheer Mr. J. DE BOSCH KEMPER, uit de Gemeente van *Amsterdam*; C. A. L. SANDER, uit die van *Rotterdam*; J. P. MOND, uit die van *'s Gravenhage*; J. G. ONNEN en J. BACKER, uit de overige Gemeenten. Verder nog de Hoog Eerw. Heer F. J. DOMELA NIEUWENHUIS, tweede gewoon Hoogleeraar aan het Evang.-Luthersch Seminarium te *Amsterdam*, praeadviserend Lid; Ds. J. C. LOMAN; Predikant te *Amsterdam*, Secretaris; en Ds. R. T. F. REUDLER, Predikant te *'s Gravenhage*, Secundus Secretaris.

Uit eene Ministeriële kennisgeving van 16 Jan. 1845, N°. 6, van Zijner Majesteits Besluit van den 9den dier maand, N°. 44, is gebleken, dat voor deze vergadering benoemd waren, tot President, Ds. J. DECKER ZIMMERMAN; tot Vice-President, Ds. H. J. MATTHES, en tot Secundus van laatstgemelden, Ds. J. M. L. ROLL.

De Leden vereenigd zijnde, verschenen in de vergadering Zijne Excellentie de Minister voor de zaken der Hervormde Eeredienst enz., vergezeld van den Wel Ed. Gestr. Heer Secretaris-Generaal en Adviseur bij deszelfs Ministerie.

Nadat de Voorzitter de vergadering met het gebed had geopend, verklaarde Zijne Excellentie bij eene treffende aanspraak deze vergadering in naam des Konings voor geopend, welke aanspraak gepas-

Digitized by Google

pastelijk werd beantwoord door den President, die tevens het woord van welkomstgroet en heilwensch tot de Leden rigtte, en in het bijzonder den Hoog Eerw. Heer DOMELA NIEUWENHUIS, als voor het eerst zitting nemende, welkom heette.

De werkzaamheden werden daarop aangevangen en voortgezet tot op Vrijdag 12 Junij daaraanvolgende, toen de vergadering met eene aanspraak van Zijne Excellentie, en daarna door den President met dankzegging en gebed gesloten werd.

AMERSFOORT, 23 Aug. 1846. De dag van heden was voor onze Gemeente een dag van Godsdienstige blijdschap. In haar kerkgebouw gekomen, mogt zij hetzelve versierd zien met een' nieuwen fraai bewerkten Predikstoel. — Zoodanig een Predikstoel, die deszelfs makers eere aandoet, ontbrak nog in haar anderzins zoo schoon bedehuis. Toen hetzelve in den jare 1833 *van binnen*, en in den jare 1837 *van buiten* geheel vernieuwd werd, moest het oude leergestoelte in hetzelve, uithoofde van te groote onkosten, blijven in den staat, waarin het tot hiertoe geweest is. Het was dus voor de leden van den Kerkeraad een dankbaar en aangenaam gevoel, dat zij thans in staat waren, dat oude leergestoelte door een nieuw te doen vervangen. En het strekt hun Eerw., en ook der Gemeente tot een waar genoegen, dat hierdoor het kerkgebouw inderdaad een sieraad geworden is van de stad hunner inwoning. Onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer G. D. OTTO, onder wiens zorg en onvermoeiden ijver voor den bloei en het welzijn onzer Kerk en Gemeente de geheele vernieuwing van dit ons kerkgebouw als nu voltooid is, sprak, op genoemden dag, van dat nieuwe Predikgestoelte voor de eerste maal tot ons: *over de hooge waarde van den Christe-*

Digitized by Google

lijken kanzel in de Protestantsche Kerk, naar aanleiding van *Neh.* VIII: 5*a*, 6, 7, welke leerrede eenen diepen indruk te weeg bragt op de vergaderde menigte.

Een fraaije Bijbel, met verzilverd beslag en sloten omgeven, die op den nieuwen Predikstoel was nedergelegd, was ons door een Eerw. Oud-Kerkeraadslid ten geschenke gegeven; — voor welk blijk van Godsdienstliefde hem dan ook onze erkentelijkheid en hartelijke dankzegging bij deszen openlijk zij toegebragt!

ROTTERDAM vakant. Zie April 1846.

PURMERENDE. Zie Julij 1846.

BUITENLANDSCH KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

OOST-VRIESLAND.

NEERMOER, den 31 Julij 1846. Onze Gemeente heeft het verlies te betreuren van haren veel geliefden oudsten Leeraar, den Wel Eerw. Heer FILIPPUS HAMER. Hij stierf, na een zeer smartelijk lijden van eenige weken, l.l. Zondag achtermiddag, den 26 dezer, in den ouderdom van 59 jaren, 6 maanden en 19 dagen. Als Kandidaat in deze Gemeente beroepen, werd hij op den 14 December 1808 als jongste Predikant bevestigd. Na het overlijden van zijnen Ambtgenoot en vaderlijken Vriend CLINGE, werd hij eenparig tot oudsten Predikant beroepen en bevestigd den 14 Januarij 1827.

Met voorbeeldigen ijver en getrouwheid heeft hij

het

Digitized by Google

het Herder- en Leeraarambt in deze Gemeente waargenomen, en haar door zijne prediking en wandel gesticht. Hoewel eenige malen naar elders beroepen, verkoos hij evenwel onder ons te blijven en zijn graf te vinden dáár, waar hij zoo menigeen had zien wegsterven. Zijne diep bedroefde Weduwe, Kinderen en Behuwdkinderen verliezen in hem eenen teederbeminden en zorgdragenden Echtgenoot en Vader, zijne Ambtsbroeders eenen aangenamen, opregten en dienstvaardigen Vriend.

Heden werd zijn stoffelijk overschot door eene groote schare, onder welke ook niet alleen zijn tegenwoordige, maar ook zijn vorige Ambtgenoot, benevens zijne Ringbroeders zich bevonden, naar de grafplaats vergezeld, en aan den moederschoot der aarde overgegeven. Bij deze gelegenheid hield des overledenen Ambtgenoot, onze jongste Leeraar, de Wel Eerw. Heer Dr. G. LANGE, eene gepaste Lijkrede, naar aanleiding van *Hebr.* XIII : 7.

Zacht ruste zijne asch! en terwijl wij zijns gedenken als onzen voorganger, die het woord van God tot ons gesproken heeft, worde vooral ook, naar de opwekking, die wij heden ontvingen, zijn geloof door ons nagevolgd, aanschouwende de uitkomst zijner wandeling.

AURICH, den 10 Aug. Heden werd hier het treurig berigt ontvangen, van den onverwachten dood onzes veelgeachten Leeraars, J. EBELING, in zijn leven Consistoriaal-Raad en Generaal-Superintendent over de Hervormde Gemeente van *Oost-Vriesland*, alsmede Pred. der Hervormde Gemeente in deze stad. Zijn Hoog Eerw. is den 6den dezer maand, te *Zutphen* overleden, terwijl hij op reis was, zijne betrekkingen en vrienden in de *Nederlanden*, te bezoeken. Eene be-

Digitized by Google

roerte deed hem zoo plotseling in den bloei zijner jaren bezwijken. Eene Weduwe, twee Dochters uit zijn eerste huwelijk. benevens eene bejaarde Moeder betreuren zijn verlies, met alle degenen, wien hij in zijnen werkkring, zoo hier als vroeger, in de Gemeenten te *Blokzijl*, *Windesheim* en *Weener*, ten zegen mogt verstrekken. Een uitvoeriger berigt nopens den Overledene wordt verwacht.

RIJZUM, den 23 Aug. Ds. KLAASSEN, beroepen naar *Bonda*, nam heden nadenmiddag afscheid van deze Gemeente, de bede: *uw koningrijk kome*, *Matth.* VI: 10*a*, tot onderwerp zijner prediking nemende.

BONDA, den 30 Aug. Onze nieuwe Leeraar, de Wel Eerw. Heer KLAASSEN, werd heden onder ons bevestigd door den Hoog Eerw. Heer Superintendent PENON, Pred. te *Weener*. Laatstgenoemde predikte over *Col.* III: 14. *En boven dit alles*, enz. Terwijl de nieuw Bevestigde des namiddags optrad, met eene Leerrede over 1 *Cor.* IV: 1—5. *Alzoo houde ons een ieder*, enz.

EMDEN, den 1 Sept. De Heer HERMANN JAKOBUS HITJER, zijne theologische studiën, eerst te *Erlangen*, daarna te *Halle* en eindelijk te *Berlijn* volbragt hebbende, werd in de Coetuszitting van heden, *pro licentia concionandi*, met gunstig gevolg geëxamineerd, en onder het getal der Oost-Vriesche Kandidaten opgenomen.

WEENERMOER vakant. Zie Mei 1846.

KREITS

Digitized by Google

KREITS SYNODE DUISBURG.

GARTROP, de vakature van deze plaats zal eerlang vervuld worden.

VOERDE vakant. Zie Oct. 1845.

KREITS SYNODE WEZEL.

EMMERIK vakant. Zie Oct. 1845.

PROTESTANTSCHE KERKEN IN *NEERLANDS* OOST- EN WEST-INDIEN.

INWIJDING

VAN DE

PROTESTANTSCHE KERK TE *ARUBA.*

Uit *Aruba* schrijft men: De dag van 15 Febr. 1846 was een dag van Godsdienstige vreugde voor de vereenigde Protestantsche of Evangelische Gemeente alhier. Had de Gemeente sedert vele jaren haren wensch naar een eigen Bedehuis te kennen gegeven, eindelijk zag zij denzelven vervuld door de veelvuldige offers van algemeene liefde en Godsvrucht, zoo van de ingezetenen van *Curaçao* als van *Aruba*, haar tot dat einde verstrekt. Eenvoudig maar indrukwekkend tevens was het feest der inwijding van het kerkgebouw. Ten negen ure beklom de Wel Eerw. zeer Gel.

Digitized by Google

Heer A. I. K. MEIJER, Pred. te *Curaçao*, tevens belast met de behartiging der Protestantsche kerkelijke aangelegenheden van dit eiland, den sierlijken welbewerkten mahonijhouten Predikstoel, en sprak, naar aanleiding van *Luc.* X:27, over de algemeene liefde tot God en zijnen evenmensch, als het beginsel waaruit, en het middel waardoor dit Bedehuis tot stand kwam, en over hare getrouwe beoefening als de beste waarborg om het Bedehuis bij voortduring aan deszelfs verhevene bestemming te doen beantwoorden. Tusschen de rede plaatste Ds. MEIJER, nadat de Gemeente het 3de vs. van *Gez.* CCCXLV staande had gezongen, zich voor de Nachtmaalstafel en Doopvont, droeg dezelve plegtstatig aan God op, over derzelver toekomstig gebruik, Gods dierbaren zegen afsmeekende. Op het einde der rede werd de welverdiende hulde toegebragt aan Zijne Excellentie den Baron R. F. VAN RADERS, thans Gouverneur van *Suriname*, onder wiens bestuur het werk werd aangevangen; aan den Hoog Ed. Gestr. Heer R. H. ESSER, tegenwoordig Gezaghebber van *Curaçao*, onder wien hetzelve werd voleindigd, alsmede aan den Wel Ed. Gestr. Heer J. JARMAN, *Jr.*, Kommandeur des eilands, die door hun uitmuntend voorbeeld zooveel ter bereiking van het oogmerk hebben bijgedragen, terwijl ook tevens de verschuldigde dank werd toegebragt aan het Eerw. Kerkbestuur der Gemeente, hetwelk zoo belangloos als ijvervol den opbouw heeft behartigd, gelijk ook aan allen van wat Godsdienstige belijdenis zij ook mogten wezen, die zoo bereidwillig door hunne offers het gebouw hebben mede opgerigt. Eindelijk werd de feestviering besloten met eene opdragt van het Bedehuis, in het eerbiedig gebed aan God.

Op

Digitized by Google

Op Vrijdag 20 Febr. daaropvolgende, werden er ter gelegenheid der voorbereidings-predikatie van het Avondmaal, hetwelk twee dagen daarna aan een aanzienlijk getal Leden werd uitgedeeld, zestien nieuwe Leden bevestigd en aan acht Kinderen de H. Doop toegediend. De Gemeente, welke zich met dankbaar opzien tot God, in toeneming verheugen mag, telt thans 400 zielen.

CORRESPONDENTIE.

Tot antwoord aan H. R. op zijne vraag: waarom door den Recensent niet geantwoord is op het »*Antwoord op iets*," onlangs in de *Letteroefeningen* voorkomende, dient: dat hij, denkende aan *Spreuk.* XII: 23^b, XV: 2^b en XVII: 12, zich weinig om het geschrijf van dat manneke bekommert; en wat zoude het ook baten? het is met hem toch de morjaan geschuurd, en op hem is toe te passen wat de wijze Koning zegt: *Spreuk.* XXVII: 22.

Een avond ter goeder ure, is te weinig beduidend, en de daaraangevoegde dichtregelen zijn te gebrekkig, om geplaatst te worden.

Het opstel: *over de verzoeking in de woestijn*, zal geplaatst worden; gelijk ook dat, getiteld: *vergankelijkheid.*

Wij zien geen kans om het zoogenaamd dichtstukje: *een morgen en avond op* enz., te zuiveren van de menigte, naar des Schrijvers eigen uitdrukking, *aanklevende fouten*, en verzoeken van zulke opstellen verschoond te blijven.

De *uitboezeming* over de *Jezuiten-orde* is ons te duister: en aan den *eersten* regel van een onge-

Digitized by Google

getiteld stuk: *Volzalig is de mensch zijn lot*, hebben wij genoeg.

ERRATA.

Bladz. 190, reg. 7 van ond., *staat:* geschreven: *lees:* geprezen.

In de *Boekzaal* voor Julij 1846, bladz. 87, is in het berigt uit *Pernis* verzuimd te melden of zijn uitgevallen de woorden: ieder groot *f* 1000. Men leze dus: *Twee* Cert. Ned. Werk. Schuld, *ieder groot f* 1000, rentende $2\frac{1}{2}$ pCt.

LE-

Digitized by Google

LEVENSBERIGT.

HARDINXVELD, den 9 Febr. Heden overleed alhier de Wel Eerw. en zeer Gel. Heer PIETER VAN DER HAGEN SPEELMAN, rustend Predikant van *Neder-Hardinxveld* en *Giessendam*. Hij was de jongste Zoon van MELCHIOR SPEELMAN en JACOMINA VAN DER HAGEN, tot den fatsoenlijken burgerstand van *Gorinchem* behoorende, alwaar hij op den 20 Junij 1780 geboren werd. Gelijk zijne godvruchtige Ouders er prijs op stelden om hem tot den Leeraarsstand op te leiden, zoo was ook hij met deze bestemming hartelijk ingenomen. Na vlijtige oefening in de voorbereidende wetenschappen, waartoe zijne geboortestad de beste-gelegenheid aanbood, nam de Leidsche Hoogeschool hem onder hare weltoegeruste kweekelingen op; waar hij gedurende zes jaren met lofwaardigen ijver al dat nuttig en doelmatig onderwijs ontving, waardoor men tot de Evangeliebediening wordt bekwaam gemaakt. Door vlijtige studie en voorbeeldig gedrag, verwierf hij zich de achting zijner leermeesters, zoodat hij met de lofwaardigste getuigenissen de Hoogeschool verliet, en werd op den 25 Junij 1804 door de Klassis van *Leiden* en *Neder-Rijnland*, na afgelegd examen, met hoogen lof onder het getal der Proponenten aangenomen.

In drie Gemeenten heeft hij met trouw en ijver, met zegen en goedkeuring, het Evangelie van zijnen Heer verkondigd en is zijn nagedachtenis bij velen in zegening. Te *Varik*, onder de Klassis van *Zalt-Bommel*, werd hij den 30 November 1804 beroepen. Na voor twee beroepen bedankt

te

Digitized by Google

te hebben, vond hij zich verpligt de beroeping naar *Pernis*, onder de Klassis van *Rotterdam*, op den 24 Junij 1809 op hem uitgebragt, op te volgen. Bedankte hij ook hier voor een beroep naar *Driel*, onder de Klassis van *Zalt-Bommel*, voor het beroep naar deze talrijke Gemeente, op den 20 Oct. 1815 op hem uitgebragt, vond hij geene vrijheid te bedanken. Gedurende ruim 30 jaren mogten wij ons in het nuttig dienstwerk en aangenaam verkeer van dezen waardigen en getrouwen dienstknecht des Heeren verblijden. Hij stichtte door leer en wandel. Gevoelig deelnemende in onze belangen, kenmerkte hij zich steeds door ernst, liefde en trouw, deelde in de liefde en achting van alle weldenkenden en zag zijnen arbeid met velerlei zegen bekroond.

Door ligchaamsverzwakking en bijkomende waterzucht buiten staat gesteld om alle deelen van zijn moeijelijk ambt te vervullen, verzocht en verkreeg hij, na 40 jarig dienstwerk, eene eervolle, welverdiende ruste, die met den 1 Julij 1845 aanving en waarvan hij alzoo weinig genot gehad heeft, vermits zijne ongesteldheid reeds zoo zeer was toegenomen, dat hij zich zelfs niet in staat bevond om van zijne geliefde Gemeente afscheid te nemen, en zijn dienstwerk, naar den wensch van zijn hart, op eene plegtige wijze te besluiten. De toestand van zijn ligchaam deed hem de verlangde ruste niet vinden; maar weldra is hij, na kortstondig smartelijk lijden, tot de betere ruste ingegaan, die er voor het volk Gods overblijft, om het loon te ontvangen aan den getrouwen dienstknecht des Heeren toegezegd.

Zijn zielloos ligchaam werd gelijktijdig en in hetzelfde graf ter ruste nedergelegd met het, weinige uren na hem, overledene Zoontje zijner tee-

Digitized by Google

teederbeminde Nicht, Mevrouw de Wed. R. SIVERTS, Med. Doct., die bij hem inwoonde, aan hetwelk hij naauw gehecht was en van wien hij alzoo ook in den dood niet gescheiden werd. Behalve door des Overledenens naaste betrekkingen en die des kinds, vergezelden zijn zielloos overschot grafwaarts, de Eerw. Kerkeraad van *Neder-Hardinxveld* en *Giessendam*, benevens de Wel Eerw. en zeer Gel. Heeren G. J. VAN SPALL, die hem in zijne Evangeliebediening is opgevolgd, de beide Consulenten, W. VAN GENDT DE LEEUW en W. JANS, alsmede de Emeritus Predikant van *Papendrecht*, N. VAN STEENBERGEN, in deze Gemeente wonende. Was deze plegtigheid op zich zelve aandoenlijk en hartroerend, dit gevoel werd nog verhoogd door eene gepaste en treffende aanspraak bij het graf, door den eersten Consulent, W. VAN GENDT DE LEEUW, die gedurende 30 jaren 's Mans Ambtgenoot en Vriend was, en zich gedrongen gevoelde om den Overledenen eene welverdiende hulde toe te brengen en een goed zaad in de bewogene harten der aanwezigen te strooijen. Hiertoe was ook ingerigt zijne Leerrede, op den volgenden Zondag, 15 Febr., over 1 *Petr.* I : 24, 25.

LET-

Digitized by Google

LETTER-NIEUWS.

Novum Testamentum graecum cum var. lect. et comm. J. J. Wettenii, Amst. 1751, 2 vol. fol.

Biblia critica, sive critici sacri in Vet. et Nov. Testamentum cum duob. Thesauris Vet. et Nov. Test. Amst. 1698, 13 vol. fol.

Irenaeus, adv. haer. stud. Massuet, Venet 1734, 2 p. 1 vol. fol.

Origenis opera omnia gr. et lat. stud. Delarue Par. 1630, 4 tom. vol.

Suicerus thesaurus Eccles. Traj. ad Rh. 1746, 2 tom fol.

Ambrosii opera stud. et lab. Mon. Benedict. Par. 1686, 2 tom. fol.

Augustini opera stud. Mon. Benedict. Par. 12 vol fol.

Bedae venerab. opera, Bas 1563, 8 tom., 4 vol. fol.

Hieronymi opera omnia stud. ac. lab. Dom. Vallarsii. Verou. 1734, XI tom. fol.

Patres apostolici gr. et lat. J. B. Cotelerii et J. Clerici, Amst. 1724, 2 vol. fol.

Concilia Magna Brittaniae et Hiberniae ed Wilkins, Lond. 1737, 4 vol.

Basilii opera omnia Par. 1721, 3 tom. fol.

Chrysostomi opera omnia stud. B. de Montfaucon. Par. 1718, 13 tom.

Poli synopsis criticorum alior. S. S. interpr. et comm. ed. J. J. Leusden, Utrecht 1684, 5 vol. fol.

Lutheri opera Jen. 1612, 4 tom. fol.

Melanthonis opera Wittenb. 1580, 4 tom. fol.

Philonis *Judaei* opera. ed. Mangey 1742, fol.

Surenhusius, legum Mischnicarum libri Amst. 1700, 6 pp. 3 vol.

Zwinglii opera, Tiguri 1581, 4 tom. 3 vol.

Erasmi opera omnia L. B. 1703, 10 tom. XI vol. fol.

Cave script. Eccles. hist. liter. Oxon 1740, 2 vol. fol.

Voxus, Rerum in Eccles. gestarum comment, Basil 1559, fol.

Liturgiarum orientalium Collectio, ed Renaudatio, Par. 1716, 2 tom. 4to.

Lam-

Digitized by Google

LAMPE comment. in Evangel. Joan. Amst. 1724, 2 tom. 4to.

DE BEAUSOBRE hist. crit. de Manichée et du Manich. Amst. 1734, 2 tom. 5to.

Bovenstaande Theol. werken worden door den Ondergeteekende voor *buitenlandsche rekening* gezocht; die H. H. welke genegen mogten zijn een of meer derzelve tegen *contante betaling* eener *goede* prijs af te staan, worden verzocht, den prijs als ook de conditie der Exempl. per post op te geven. — Ook is de Ondergeteekende genegen *geheele* Theol. Bibliotheken over te nemen tegen behoorlijke taxatie.

F. J. ABTHEER,
Boekhandelaar te *Utrecht*.

Door den Boekhandelaar S. E. van Nooten, te *Schoonhoven*, is op heden uitgegeven en verzonden:

I. *Kerkelijke Geschiedenis*, kerkelijke statistiek en Godsdienstig leven der *Vereenigde Staten van Noord-Amerika;* door ROBERT BAIRD. Naar de Hoogduitsche uitgave door A. W. VAN DEN WORM, Predikant te *Driehuizen* en *Zuidschermer*. Met eene Voorrede van Prof. N. C. KIST. 1e deel, inhoudende 400 bladz. à *f* 3,25.

II. *Overeenstemming der Evangelisten*, ontworpen door B. VAN WILLES, Th. Dr., in leven Predikant te *Lekkerkerk;* en naar de vroegere *Proeve* en den nagelaten arbeid des Overledenen, afgewerkt door C. E. VAN KORTSVELD, Predikant te *Schoonhoven*. 1e aflev. à 75 Cents.

Dit werk, dat van tijd tot tijd in afleveringen zal worden uitgegeven, zal in *twee* matige deelen compleet zijn. — De 2e aflevering is ter perse.

Dezelfde uitgever debiteert met veel succes:

III. *Schetsen uit de Pastorij te Mastland.* Ernst en luim uit het leven van den Nederlandschen Dorpsleeraar; *derde druk*, met vignet. à *f* 3,25.

IV. C. E. VAN KORTSVELD, *De Oudejaarsavond.* Ernstige lektuur voor de laatste dagen des jaars.

Digitized by Google

Tweede veel vermeerderde druk; met een vignet in staal. à *f* 3,00.

De Boekhandelaren J. G. van Terveen en Zoon, te *Utrecht*, hebben uitgegeven en alom verkrijgbaar gesteld:

Libri Symbolici Ecclesiae Reformatae Nederlandicae. Edidit H. E. Vinke, Theol. Doct. et in Acad. Rheno-Traj. Prof. ord. *f* 4,90.

H. E. Vinke, *Leerredenen.* *f* 2,60.

Spener te *Dresden.* Een verhaal uit het laatst der zeventiende eeuw. Uit het Hoogduitsch van C. A. Wildenhahn; door R. P. Verbeek, Pred. te *Doorn.* 2 deelen in gr. 8vo, met Portret van Spener. *f* 4,90.

De zegepraal des Christendoms. Geschiedenis van de invoering en uitbreiding des Evangelies door de zendingen. Uit het Hoogduitsch van K. C. G. Schmidt, door R. P. Verbeek, 2 stukken in gr. 8vo. *f* 4,30.

Prof. Heringa, Elz. *in zijnen dagelijkschen omgang.* Geschenk aan de leerlingen en vrienden van den onvergetelijke. *f* 1,60.

VOOR VERMINDERDEN PRIJS.

J. Heringa, Elz., *Kerkelijke Raadvrager en Raadgever.* 4 deelen, 8 stukken.

Van dit belangrijk werk, waarvan de prijs is *f* 17,70, nog eenige complete Exemplaren overig hebbende, worden dezelve tot 1e December aangeboden voor den geringen prijs van

NEGEN GULDEN.

Na dien tijd vervalt dit aanbod, en zullen geene Exemplaren meer dan tegen den vollen prijs van *f* 17,70 worden afgeleverd.

Afzonderlijke stukken worden niet voor verminderden prijs afgeleverd.

Bij den Boekhandelaar J. P. Crol, te *Zalt-Bommel*, wordt met succes gedebiteerd:

Het Leven van den Aflaat-Prediker Dr. Johannes Tet-

Digitized by Google

Tetzel. Eene bijdrage tot de Kerkhervorming en van den Aflaat, door Maor. Friedrich Gottlob Hofmann. Een deel, in gr. 8vo. *f* 1,00.

Dit werk, waarvan men een gunstig verslag vindt in de *Vaderl. Letteroef.* N°. 9 van dit jaar, maakt ons bekend met den oorsprong en de geschiedenis der aflaten in het algemeen, en met Johannes Tetzel en zijnen aflaathandel in het bijzonder. Terwijl dit werk ons dien handel in al zijne afschuwelijkheid uit echte bronnen voorstelt, zoo vervult het het hart van elken Protestantschen lezer met hoogen eerbied voor den grooten Luther, die met Christelijke heldenmoed zijne stem tegen dien handel deed hooren, toen hij op den 31 October 1518 zijne 95 stellingen te *Wittenberg* deed aanplakken. Zoodat dit werk met regt kan genoemd worden *eene bijdrage tot de Kerkhervorming en van den Aflaat.*

I. J. Kolga, te *Nijkerk*, heeft aan de Inteekenaren verzonden:

I. D. M. Brouwer, Predikant te *Waarder*, *Vijftal Preeken over Matth.* XXV: 1—13. Bij inteekening *f* 0,75, de overige afdrukken *f* 1,20.

D. A. Dezelar, *Zestal nagelaten feestsloffen*, bij inteekening *f* 0,90, de overige afdrukken *f* 1,20.

MAANDELIJKSCHE LEERREDENEN.

J. C. Eijkman, *De schoonste der Menschen*, naar *Psalm* XLV: 3a, zijnde N°. 3, voor September.

De uitgever J. L. van der Vliet, te *'s Gravenhage*, heeft bij den Heer J. Noordendorp, Boekhandelaar te *Amsterdam*, en verder alom verkrijgbaar gesteld:

Een gulden boekske voor den Christen. Naar het Hoogduitsch van den Vrijheer von Bossa, door Bouwerwijn. Den Eerwaarden Heere Lubbink Wedder opgedragen. Met een staalvignet van Kaiser. Prijs *f* 2,25.

Dit keurig uitgevoerde boekske bevat voor den Christen een heerlijken schat, niet alleen van menschen- en wereld-, maar ook van bijbelkennis. Het wordt voorafgegaan door een opdragt van Bouderwijn aan den Eerwaarden Heere Lublink Wendik. Zekerlijk zal het ter eere Gods vele lezers vinden; want wel mag het een gulden boekske voor den Christen worden genoemd!

De Boekverkooper J. C. van Kesteren, te *Amsterdam*, heeft uitgegeven en verzonden:

I. GEDENKSCHRIFTEN

VAN EEN

GENEESHEER.

Naar het Fransch van Alexander Dumas.

Prijs per Aflevering van 6 kompres gedrukte vellen

f 0,90.

Dit allerwegslependst werk, waarin de jongste rijke geschiedenissen van *Frankrijk* tot onderwerp zijn genomen, is in het oorspronkelijke reeds de geliefkoosde lektuur van den dag. — Drie Afleveringen van deze vertaling zullen één deel uitmaken, waarbij *gratis* titel, plaat en gedrukten omslag worden gevoegd. — De eerste en tweede Aflevering zien het licht.

II. Levin Schücking, *De Gravin van Querneheim.* Naar het Hoogduitsch. Twee deelen, met vignet. *f* 4,80.

III. *Polixena.* Geschiedkundige Roman. *Zweden* van 1788—1792. Twee deelen, met vignet. *f* 4,80.

IV. C. F. van de Velde, *Klaverblad van Vieren.* Met eene afbeelding van het Kasteel van *Muiden.* *f* 3,75.

V. Merkwaardige naar waarheid geschetste Tafereelen en Lotgevallen, uit het leven van een man van stand en geboorte, die zich uit het gewoel der wereld heeft verwijderd. Twee deelen, in één band; *f* 1,25.

VI. *De Benoeiäl*, of eindelijk heeft hij het toch goed

Digitized by Google

goed gemaakt! Blijspel in drie Bedrijven. Vrij gevolgd naar het Hoogduitsch van ALBINI; door C. J. ROORDA. *f* 0,70.

Met succes wordt gedebiteerd:

VII. *Lady* GEORG FULLERTON, *Ellen Middleton*, of de Wees van *Elmsley*. Naar het Engelsch. Twee deelen, met vignet. *f* 4,80.

HERFST-LECTUUR

Ter herinnering van 's menschen broosheid en vergankelijkheid, en ter opwekking tot eene Christelijke opvoeding van kinderen. Door J. VAN DER ROEST, in leven Evangeliedienaar te *Haarlem*. *f* 0,55.

BIJBELSCHE TAFEREELEN

van leerzame *sterfgevallen en uiteinden*. Door J. VAN DER ROEST, 2e druk. *f* 3,00.

DE GENOEGENS VAN DEN GODSDIENST.

Door J. VAN DER ROEST, 2e druk. *f* 3,30.

Nagelatene Leerredenen. Door J. VAN DER ROEST. *f* 3,20.

GODSDIENSTIG HANDBOEK

voor huisgezinnen van den beschaafden stand zonder onderscheid van Geloofsbelijdenis. Door J. GLATZ. *f* 3,30.

De schepping der Wereld en de Hervorming der Aarde. — De schepping en oorspronkelijke toestand van den Mensch. — Geschiedenis van 's Menschen val. — Gods handelwijs met de gevallene Menschen. — 's Menschen ongeluk, door ADAM *en verlossing door* CHRISTUS. In Leerredenen over *Gen.* I—III en *Rom.* V: 12—21. Door J. WIJS, J.C.ZOON, in leven Predikant te *'s Gravenhage*. *f* 1,80.

HET BEELD VAN EENE STILLE IN DEN LANDE,

of trekken uit het leven der Weduwe van J. C. LA-

Digitized by Google

VATER. Door G. GESSNER. Tweede vermeerderde druk. *f* 1,80.

Worden uitgegeven bij den Boekhandelaar W. WIRLEMS, te *Amsterdam*.

C. Kraaij, Boekhandelaar te *Amsterdam*, berigt aan alle gebruikers van *Oom Willem*, dat van de pers gekomen is:

VERTELLINGEN VAN DEN OUDEN JAKOB,

EEN

LEESBOEK VOOR DE LAGERE SCHOLEN,

DOOR

J. VAN DER BEN,

Prijs *f* 0,30.

Boekhandel van A. W. Broedelet, te *Voorburg*.

PROSPECTUS

VOOR

DE UITGAVE VAN EEN

ZESTAL KINDERPREEKEN,

DOOR WIJLEN

D. BROEDELET,

in leven laatst Predikant bij de Hervormde Gemeente te *Purmerende*.

(UITGEGEVEN GEHEEL TEN VOORDEELE DER WEDUWE).

Dat het Nederlandsch publiek onder de Godsdienstige lectuur, welke het — tot deszelfs lof zij dit gezegd, — nog altijd blijft begeeren, ook *Leerredenen* kiest, bewijst deszelfs hoogachting omtrent derzelver vervaardigers, of wel deszelfs gereede medewerking tot het een of ander bepaald daarbij uitgedrukt doel, het-

Digitized by Google

hetwelk het niet minder eere aandoet. *Kinderpreeken* behooren echter tot het minder gewone, en bevatten eene rubriek, van welke nog niet zooveel voorraad voorhanden is. De reden hiervan is niet ver te zoeken. Niet iedereen is het gegeven, den kindertoon te vatten, en in dezen te spreken of te schrijven: dit te kunnen en te willen, mag inderdaad wel eene bijzondere gave heeten. De man nu, wiens werk de Uitgever onder bovengenoemden titel bedoelt, leefde in den kindertoon (1) en leefde het liefst in de kinder-wereld, gelijk hij ook — in den gezonden en goeden zin des woords, — eene regt kinderlijke ziel bezat. Voor het heil der kinderen, zoo in het maatschappelijke als godsdienstige, werkte en zwoegde hij het meest en het liefst: onder hen sleet hij zijne beste en laatste krachten, en voor hun heil viel hem geen offer, geene inspanning te zwaar. Indien iemand, dan zal hij voorzeker wel het best geschikt mogen worden geacht om tot kinderen te spreken; en wij houden ons overtuigd, dat menig kind, hetwelk hem vroeger hoorde, en nu reeds tot jongeling, man, vader, jonge dochter, huwbare of gehuwde vrouw of moeder is opgewassen, des kindervriends stem nog weleens als uit zijn graf zal willen hooren opdagen, en de wijze lessen des vromen ontslapenen zich nog eens begeeren te herinneren, om er zijne winste mede te doen. Daardoor zal niet alleen de nagedachtenis des afgestorvenen (die, buitendien, bij zoo velen reeds in hooge achting staat), vereerd, maar een niet onbelangrijk liefdewerk worden verrigt. De Schrijver toch, wiens werk wij hiernevens aanbieden, gelijk hij zijn leven sleet in onvermoeide pligtsbetrachting, in ongehuichelde godsvrucht, in onverpoosde dienstbetooning voor anderen, liet, bij zijn overlijden, zijne hoogbejaarde Weduwe in kommervolle omstandigheden, bij donkere uitzigten, achter. Het is geheel *ten haren voordeele*, dat men de uitgave van bovengenoemd Zestal zoekt te beproeven. Het boek zal zeer geschikt zijn voor aankomende kinderen, wier ouders prijs stellen op Godsdienstige kennis en echt

(1) Des Schrijvers Kinderpreeken, uitgegeven in 1822 en 1830, waren binnen weinige maanden bijna geheel uitverkocht.

Digitized by Google

echt Christelijk gevoel; en bijzonder dienstig tot geschenken voor Catechisatiën. Met de redactie zal zich een bevoegde hand belasten.

De uitgave geschiedt bij den Boekhandelaar A. M. Brokkelet, te *Voorburg*, en wel bij Inteekening.

Het *Zestal Leerredenen* zal circa 200 bladz. in postformaat beslaan. Formaat, letter en papier zullen aan dat van het Prospectus gelijk zijn, en den Inteekenaars slechts exemplaren op *velijn* papier worden afgeleverd; die hun, ingenaaid in een gekleurden Omslag, zullen worden berekend tegen *f* 2,00. De betaling geschiedt bij de aflevering, op kwitantie van den Uitgever.

De Inteekening staat open bij alle Boekhandelaars in dit Rijk, tot en met den 15 September 1846.

De uitgave geschiedt zoodra door de Inteekening de kosten zullen zijn gedekt.

VOOR CATECHISATIEN EN HUISGEZINNEN.

B. Schaafsma, Boekdrukker te *Dockum*, heeft uitgegeven:

Beknopte Handleiding bij het Kort Begrip der Christelijke Religie, tevens dienstig tot eenige ophelderingen van den Catechismus. — Een vraagboekje ter onderwijzing van eenigzins gevorderden, die Lidmaten wenschen te worden in de Hervormde Kerk. *f* 0,20.

A. J. van den Sigtenhorst, te *Deventer*, heeft alom verzonden:

Handleiding om zich in gezelschappen en in alle omstandigheden des levens behoorlijk te gedragen. Naar de 14e Hoogduitsche uitgave. *f* 0,90.

C. Schmid, *God beproeft en beschermt de onschuld.* Een geschenk voor Godvreezende kinderen, 3e druk, met platen. *f* 0,40.

——— *De Wonder-Doctor.* Een verhaal. Met platen. *f* 0,60.

Mevr. de Renneville, *Gesprekken van een klein meis-*

Digitized by Google

meisje met hare pop. Met gekleurde platen. In carton. *f* 0,90.

Een geschenk aan paardenminnende knaapjes. Met gekleurde platen. *f* 0,60.

Alsmede:

BERIGT

WEGENS EENE TIJDELIJKE

PRIJSVERMINDERING

Van Dr. F. V. Reinhard, *Zamenstel der Christelijke Zedekunde.* Door P. C. Molhuijsen, 2e druk. 9 Deelen. Voor *f* 18,00, in plaats van *f* 36,00.

J. J. Hess, *Leer, daden en lotgevallen van onsen Heer.* 2e druk. 3 Deelen. Voor *f* 5,00, in plaats van *f* 9,90.

Over de waarde van deze twee belangrijke werken lese men de gunstige beoordeelingen, destijds in verschillende Tijdschriften opgenomen.

Bij R. J. Schierbeek, te *Groningen*, is uitgegeven en alom te bekomen:

I. Dr. G. Acker Stratingh, *Aloude Staat en Geschiedenis des Vaderlands*, 1e Deel, 1e Stuk, *de Bodem*, à *f* 1,25.

Dit Werk behandelt, in een bondigen, duidelijken en onderhoudenden stijl, den oorspronkelijken staat van ons Vaderland en Volk, in vergelijkend verband met hunnen lateren en tegenwoordigen toestand. Hetzelve zal beschouwen in 2 Deelen of 4 Stukken, nagenoeg van gelijke grootte, op even zwaar papier en even compres gedrukt, als het nu uitgegevene, achtereenvolgens *den Bodem*, met deszelfs voortbrengselen en luchtsgesteldheid, *de Wateren*, vooral in hunnen natuurlijken of voormaligen loop, *de Bewoners*, in oorsprong en aard, leefwijzen, zeden en maatschappelijken toestand, enz., en met eene *Kaart*, voorstellende den ouden staat van ons *Land* en deszelfs *Wateren*, en met verschillende *Platen* voorzien worden.

De

Digitized by Google

De prijs van het geheel zal bepaald worden, met slechts eene geringe prijsverhooging voor de Platen, naar dien van het 1e Deel, 1e Stuk; welke, opdat een ieder zich hetzelve zonder eenig bezwaar zou kunnen aanschaffen, in *vergelijking der allezins nette uitvoering*, uitermate *goedkoop* is gesteld.

II. P. Boeles, Jz., Het 250 *jarig bestaan der Hervormde Gemeente te Noorddijk*, gevierd op den gedenkdag der Hervorming, 2 November 1846. Leerrede met Aanteekeningen, Bijlagen en eene Plaat, à *f* 1,50.

Vele belangrijke merkwaardige bijzonderheden vindt men hierin uit meerendeels *ongedrukte* bronnen vermeld, en is dit Werkje eene belangrijke bijdrage tot de letterkunde der Vaderlandsche en Kerkelijke Geschiedenis.

III. J. van Cleeff, *Beschouwende en Werkdadige Verhandeling over het Waterpassen*, benevens eenige stukken, betreffende het *uitbakenen van Spoorwegen*, met twee uitslaande Platen, à *f* 1,00.

IV. *Payne's Universum*, in Afleveringen, ieder met vier Platen, op staal gegraveerd; benevens een *Opheldereuden tekst*, 4e Deel, Aflev. 1—9.

Van dit uitmunteud Plaatwerk, hetwelk door deszelfs goedkoopheid en wezenlijke verdiensten uitmunt, zijn reeds drie volledige Deelen uitgegeven, waarvan het eerste geheel is uitverkocht, en wordt voortaan eene fraaije groote *Staalgravure* den Inteekenaren, bij het verschijnen der laatste Aflevering van ieder Deel, *gratis* als *Premie-plaat* afgeleverd.

Digitized by Google

INHOUD.

BOEKBESCHOUWING.

Blads.

J. ENNEMOSER, Het Magnetismus in verband met Natuur en Godsdienst. 2e Dl. . . . . 285.

L. G. PAREAU ET P. HOFSTEDE DE GROOT, Lineamenta Theologia Christianae universae. 293.

C. VAN SCHAICK, Twestal Leerredenen. Uitgegeven ten voordeele der bevolking van *het Hollandsche Veld*. . . . . 300.

A. CAPADOCE, Gedachten over den toestand der zielen in den staat der afgescheidenheid tusschen den dood en de opstanding . . . . . 301.

A. STRAMROOD, De gewigtigste ure des levens, of iets voor mijne jeugdige vrienden, die hunnen doop door belijdenis des harten willen bevestigen en voor het eerst toenaderen tot het H. Avondmaal. . . . . 306.

A. VINET, De dwaasheid der waarheid, en het buitengewone van het Christelijk leven. 308.

A. EBRARD, Het idée der Godmenschelijkheid des Christendoms, de sleutel tot verklaring der gewigtigste vraagstukken der nieuwere Godgeleerdheid . . . . . 309.

P. HOFSTEDE DE GROOT, Het belang der Volksopvoeding, in een voorbeeld uit de geschiedenis onzer eeuw opgehelderd. . . . . 312.

J. WATERMAN, Uitboezeming bij het graf van den Wel Eerw. en zeer Gel. Heer H. J. HERTZVELD. . . . . 314.

Handboek voor Schoolopzieners, Gemeentebesturen, Plaatselijke Schoolcommissiën, Commissiën van Toevoorzigt, Instituteurs, Schoolonderwijzers en Schoolhouderessen; bevattende al de Wetten, Besluiten en Ver-

or-

Digitized by Google

Bladz.

ordeningen betrekkelijk het Lager Onderwijs, sedert den jare 1795. . . . . .315.

P. H. WITKAMP, Handboekje der Aardrijkskunde van het Koningrijk der *Nederlanden*, het Groot-Hertogdom *Luxemburg* en de Bezittingen der Nederlanders buiten *Europa*. Inzonderheid ten dienste van jongelieden, die eene beschaafde opvoeding ontvangen. . . . . .316.

J. H. VEENENDAAL, Beknopte Aardrijkskundige beschrijving van de provincie *Gelderland*. 321.

A. G. RIJKENS, Lente-Bloesems. . . . . .321.

P. J. V. DUSSEAU, Spiegel der deugd. Kleine Gedichten en Verhalen voor jongelieden . . 324.

Leesboekje voor jonge kinderen. Ten gebruike bij de Handleiding tot Praktische Taaloefeningen. 1e en 2e St. . . . . .326.

MENGELWERK.

Verdraagzaamheid in het Godsdienstige. . . . .329.

Aanbeveling van Bijbelonderzoek, door het voorbeeld van beroemde mannen. . . . . .342.

De verschrikkelijke Gast. . . . . .346.

De stervende Zwaan. . . . . .351.

K. H. GREEVEN, Dichtregelen ten slotte eener toespraak van den kansel gerigt tot den Wel-Eerw. zeer Gel. Heere D. J. VAN BRANDENBURG, bij gelegenheid van zijn vijftigjarig jubilé. . . . . .354.

Bijbelpoëzy. — *Jesaia* I. . . . . .355.

School-Nieuws. . . . . .361.

Kerk-Nieuws. . . . . .364.

Correspondentie. . . . . .405.

Errata. . . . . .406.

Levensberigt. . . . . .407.

Letter-Nieuws. . . . . .410.

Digitized by Google

BOEKZAAL

DER

GELEERDE WERELD,

EN

TIJDSCHRIFT

VOOR DE

PROTESTANTSCHE KERKEN,

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

Voor OCTOBER 1846.

TE AMSTERDAM, BIJ
DE ERVEN D. ONDER DE LINDEN EN ZOON,
op den Singel, tusschen den Blaauwburgwal
en de Bergstraat, N°. 321.

MDCCCXLVI.

De prijs is 30 Cents.

Digitized by Google

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

Voorlezingen over de waarheid en waardij der Schriften van het Oude Testament. Door Mr. ISAÄC DA COSTA. *Eerste Deel, tweede Stuk. Te* Leiden, *bij* S. en J. Luchtmans. *In gr.* 8*vo. De prijs is f* 2,25.

Wij ontvangen hier het tweede Stuk van het eerste Deel van DA COSTA's belangrijke werk, naar hetwelk wij met verlangen uitzagen. Wat wij bij de beoordeeling van het eerste gedeelte in het algemeen gezegd hebben, zullen wij hier niet herhalen; alleenlijk merken wij aan, dat wij dit tweede gedeelte met niet minder genoegen gelezen hebben dan het eerste; wij zullen nu het werk even als vroeger kortelijk doorloopen. De Schrijver maakt dan wederom eenen aanvang met in de *dertiende* en *veertiende* Voorlezing over ABRAHAM, ISAÄC en JACOB te handelen. Hij gaat kortelijk het leven van deze drie gewigtige personen in het Oude Verbond na en bepaalt onze aandacht voornamelijk bij den grooten ABRAHAM.

De vijftiende Voorlezing handelt over de twaalf zonen van JACOB, inzonderheid over den voortreffelijken JOSEPH.

In de zestiende Voorlezing spreekt de Heer DA COSTA over MOZES, en behandelt de drie tijdperken van zijn gewigtig leven.

Digitized by Google

In de zeventiende wordt over MOZES en den Pentateuchus gehandeld; deze Voorlezing kan gerustelijk onder de schoonste worden gerekend; de aanvallen op de echtheid van MOZES geschriften worden genoegzaam wederlegd, en de Schrijver doet zien, dat de voortgang der wetenschappen met betrekking tot de oudheidkunde, bijzonder van *Egypte*, de waarheid en onvervalschtheid van dezelve in een helder daglicht stellen.

De achtiende Voorlezing handelt over AÄRON, en schetst daarin het leven van dien voortreffelijken broeder van MOZES.

De negentiende spreekt over de Profeten.

De twintigste en een en twintigste over JOSUA en de Richteren — DAVID en de Koningen. Bij deze Voorlezing kwam het ons voor, dat er uitvoeriger over de Rigteren had moeten gesproken zijn.

In het vervolg en slot der een en twintigste Voorlezing handelt de Schrijver over de vrouwen in het Oude Testament en over de goddeloozen en weerstrevigen; terwijl in de twee en twintigste en drie en twintigste Voorlezing verschillende bladzijden gewijd worden aan de beschouwing van God, onder de benaming van Elohim Jehova. Dit hoofdstuk is voorzeker een der gewigtigste in dit deel, ofschoon wij ons met sommige redeneringen des Schrijvers niet kunnen vereenigen, b. v. die, welke wij op bladz. 496 en 497 vinden uitgedrukt. Zoo schijnt de Heer DA COSTA

ook

Digitized by Google

ook op bladz. 499 God en den Verlosser geheel en al te vereenzelvigen, en haalt daartoe *Joh.* I: 1, 2 aan; doch dergelijke stellingen hebben hunnen oorsprong uit de welbekende gevoelens van den Schrijver, waarbij wij dan ook niet langer zullen stilstaan; evenmin kunnen wij het verhandelde op bladz. 521, waar de Schrijver tracht aan te toonen, dat de drieheid in den eenigen God reeds in het Oude Testament ligt aangeduid, goedkeuren; eindelijk hadden wij wel gewenscht, dat bij de behandeling van de wonderen in het Oude Verbond, het groote wonder van het stilstaan der zon, ten tijde van JOSUA, niet met stilzwijgen ware voorbijgegaan.

Hiermede eindigen wij onze korte opgave en beschouwing van dit tweede stuk des eersten deels van dit belangrijke werk des Heeren DA COSTA, met den wensch, dat hetzelve steeds in veler handen komen moge, en dat vele door deszelfs lezing al meer en meer van de waarheid en waardij der Schriften des Ouden Testaments mogen worden overtuigd. Wie toch konde beter over zulk een onderwerp handelen dan de Schrijver, die, zelf tot de nakomelingen van Israël behoorende, de schriften van Gods uitverkoren volk met zooveel vrucht heeft beoefend, en derzelver verband met de leer van CHRISTUS met zooveel juistheid heeft aangetoond? Met verlangen zien wij het vervolg te gemoet.

Digitized by Google

JEZUS CHRISTUS, *de grond van de eenheid der Christelijke Kerk. Woorden van vrede en hereeniging voor alle Christenen. Door* P. HOFSTEDE DE GROOT, *Hoogleeraar te* Groningen. *Te* Groningen, *bij* M. Smit, 1846. 144 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 1,50.

De aanleiding tot de uitgave van dit werkje, is, blijkens de Voorrede van den Schrijver, te vinden in het verzoek van zijnen voormaligen leerling, den Eerw. Heer W. C. VAN DER ZWAAG, Predikant te *Drongrijp*, om zijne Latijnsche redevoering, in October 1838 als aftredend Rector Magnificus gehouden, vertaald te mogen uitgeven. De Hoogleeraar, geene reden hebbende om dit te weigeren, heeft met gemelden Predikant medegewerkt, en het vertaalde stuk onder het nazien een weinig uitgebreid, en er voorts eenige aanteekeningen en kleine opstellen bijgevoegd, ten einde het belangrijke onderwerp, zooveel noodig scheen, meer toe te lichten en aan te bevelen. Hieraan nu hebben wij het te danken dat de Heer HOFSTEDE DE GROOT onze letterkunde op nieuw met een werk verrijkt heeft, waarin over een zeer belangrijk onderwerp, namelijk over JEZUS CHRISTUS, als den grond van de eenheid der Christetelijke Kerk, gehandeld wordt. Het geheel bestaat uit *zes* afzonderlijke deelen, benevens een aan-

Digitized by Google

aanhangsel. Het eerste behelst eene opwekking, om de beweging der Christelijke Kerk in onze tijden zoo te besturen, dat de Gemeente worde opgeleid, om den Heere JEZUS CHRISTUS zelven naauwkeuriger te leeren kennen en vuriger lief te hebben. Het tweede gedeelte beschouwt JEZUS CHRISTUS als den weg tot God als Vader. In de derde en vierde opstellen beschouwt de Schrijver JEZUS CHRISTUS als de eenheid, de leer der menschen over JEZUS CHRISTUS als de verscheidenheid der Christelijke Kerk, en JEZUS CHRISTUS als de vrijheid en afhankelijkheid des Christens, naar aanleiding van twee door hem vroeger uitgesproken Leerredenen over 1 *Cor.* III: 11—13 en 1 *Cor.* III: 21—23. In het vijfde gedeelte wordt gehandeld over de vrije prediking des Evangelies van JEZUS CHRISTUS, als het eenige middel om de Christelijke Kerk te stichten, te reinigen en te beschermen. Eindelijk leert ons het zesde opstel, hoe het gekomen is, dat de vrije prediking des Evangelies van JEZUS CHRISTUS in de Evangelische Kerk belemmerd is geworden, terwijl het Aanhangsel eene oplossing van bezwaren bevat, daartegen ingebragt, dat de vrije prediking des Evangelies van onzen Heer JEZUS CHRISTUS hoofdzaak was bij de Apostelen en Hervormers, en nog bij ons hoofdzaak zijn moet. Dit laatste bevat eene wederlegging van hetgeen de Hoogleeraar N. C. KIST tegen den Heer DE GROOT had geschreven, naar aanleiding van eene vroegere door den laat-

Digitized by Google

sten uitgegevene verhandeling, welke nog al tegenspraak ondervonden, en tegen welke ook de Leidsche Hoogleeraar eenige bezwaren geopperd had.

Zoo vinden wij dan hier eenige hoogst belangrijke verhandelingen, welke vooral in den tegenwoordigen tijd met vrucht kunnen gelezen worden. Volgens ons gevoelen munt het tweede opstel, waarin JEZUS CHRISTUS wordt voorgesteld, als de weg tot *God* als *Vader* boven de anderen in waarde uit; ook de beide Leerredenen bekleeden hier eene waardige plaats, en ofschoon ons niet in alle opzigten met de gevoelens van den Schrijver kunnende vereenigen, meenen wij echter dit werkje wel zeer ter lezing te moeten aanbevelen, want het werpt eenen diepen blik in sommige Godsdienstige waarheden, en stelt vooral de groote zaak der Hervorming in een waar en helder daglicht.

Leerrede ter gedachtenisviering van zijne vijf en twintigjarige Evangeliebediening, gehouden op den 8 *Februarij* 1846. *Door* D. A. DE GROOT, *Predikant te* Sneek. *Te* Sneek, *bij* F. Holtkamp en Zonen, 1846. 28 *bladz. In* 8*vo. De prijs is* ƒ0,30.

Deze Leerrede werd door den Eerw. Schrijver, zoowel ten behoeve zijner tegenwoordige Gemeente te *Sneek*, waar dezelve is uitgesproken, als vooral voor de leden zijner vroegere standplaat-

Digitized by Google

plaatsen, *Eppenhuizen*, *Woltersum* en *Vries*, die hem nu niet konden aanhooren, tot een aandenken uitgegeven. In dezelve wordt eene volbragte vijf en twintigjarige Evangeliedienst herdacht, naar aanleiding van de schoone woorden van PAULUS, 2 *Cor.* V:19, 20.

Wij kunnen de uitgave van deze proeve van des Schrijvers predikwijze niet dan goedkeuren, want, hoewel er aan dergelijke uitgegevene gelegenheids-leerredenen in het minst geen gebrek is, heeft toch deze preek deswege eenen bijzonderen indruk op ons gemaakt, omdat in dezelve zulk een Godsdienstige toon heerscht, waaraan wij herkennen den dankbaren Evangeliedienaar, die er roem op draagt nu reeds zulk een aantal jaren in den wijngaard des Heeren gearbeid te hebben. Overigens gelooven wij niet dat de Eerw. Heer DE GROOT een model van navolging door deze Leerrede heeft willen leveren, want zij zoude dan nog wat te wenschen overlaten. Over het algemeen kwam het ons voor, dat de voordragt niet duidelijk genoeg is, hetwelk vooral wordt veroorzaakt, omdat de Schrijver de woorden van PAULUS, die juist niet gemakkelijk zijn, niet genoegzaam heeft toegelicht en in een helder daglicht gesteld. Wij keuren het goed, dat de Schrijver bij zulk eene plegtige gelegenheid insgelijks de Gezangen en Psalmen, die toen gezongen werden, bij zijne Leerrede heeft doen drukken, en wij eindigen met den wensch, dat de Eerw. Heer

Digitized by Google

DE GROOT door dezen zijnen kanselarbeid veel nut moge stichten, en nog vele jaren voor de dienst van het Evangelie, nog door hem zoozeer op prijs gesteld, gespaard worden.

Redevoeringen door A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN. *Te* Leeuwarden, *bij* G. T. N. Suringar, 1845. *In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 3,30.

Dat het gehoorde, door den welbespraakten mond eens veelbegaafden redenaars voorgedragen, boeit en wegsleept, wien zou het verwonderen? Dat het een groot verschil moet opleveren, over eenig onderwerp hem te hooren of den inhoud zijner voortreffelijke rede *à tête reposée*, en ontdaan van al de sieraden der uitwendige voordragt, te lezen en te bepeinzen, wie zal het willen betwijfelen? Maar dat het tevens eene zoete gewaarwording moet zijn, wanneer wij ons zien in staat gesteld om hetgeen zulk een' onbeschrijfelijken indruk eenmaal op ons maakte, andermaal te kunnen nagaan, wie zal het loochenen? Zoo ging het, dacht Referent, menigeen, wien thans deze bundel van onzen beroemden Redenaar en Geleerde onder de oogen komt; en hij verblijdt zich voorzeker met hem, dat de Heer VAN DER HOEVEN heeft kunnen besluiten om ook door de verspreiding van deze zijne rijpe hersenvruchten, een nieuw tuiltje aan zijne reeds heinde en ver-

Digitized by Google

verre bekende letterkroon te hechten. Het publiek ontvangt met dezen bundel een tiental Redevoeringen over verschillende onderwerpen, en bij onderscheiden gelegenheden uitgesproken.

Voor de helft kregen zij reeds elders eene plaats, maar vinden zich hier met een vijftal anderen te zamen gevoegd, om des te beter een goed en schoon geheel te vormen, dat haren vervaardiger, naar verstand en hart, hooge eer aandoet. Wij twijfelen geenszins of de Hooggeleerde Schrijver zal aan het een of ander gedeelte van dit zijn werk meer of minder waarde toekennen; gelijk hij dit ook van het lezend publiek mag verwachten. Onze keuze viel bij voorkeur op de verhandeling over de *populariteit*, als het kenmerk der welsprekendheid, en die over BUFFON's gezegde: »*le style c'est l'homme.*" Maar al wat men hier ontmoet, draagt de kennelijke blijken van den meester in de kunst, die zich tot in de kleinst mogelijke trekken naar buiten vertoont. Vinde het werk vele koopers en lezers, gelijk het dit alleszins verdient!

Troost-

Digitized by Google

Troostgronden bij het verlies onzer geliefden. Leerrede over Luc. VII: 11—16, *door* A. RADIJS, *Predikant te* Doesborgh, *uitgesproken na het overlijden van* Z. K. H. WILLEM FREDERIK NICOLAAS ALBERT, *zoon van* Z. K. H. Prins FREDERIK der Nederlanden. *Te* Doesborgh, *bij* A. Mongers en Zoon, 1846. *In gr. 8vo. De prijs is f* 0,25.

Dat de regtschapen Evangeliedienaar aanleiding vindt en neemt uit elke gebeurtenis, die er rondom hem voorvalt, om een woord van stichting te spreken, en zijne hoorders op te bouwen in kennis, geloof en godzaligheid, ligt in den aard van zijne hooge en heilige roeping, en vordert zijn pligt. Aan die roeping en dien pligt getrouw, doet ook de Eerw. RADIJS wat zijne hand vindt om te doen, met zijne magt. Ook de uitgave en verspreiding van dit zijn werk strekt daarvan ten bewijze. De Schrijver ontleent de gronden van troost, welke hij bedroefden en bedrukten in dergelijke omstandigheden wil doen kennen, uit de geschiedenis der opwekking van den zoon der weduwe te *Nain* zelve; zoo als die te vinden zijn in het zien op anderer leed bij het gevoel van eigen smart en de opmerking hoe anderen soms veel zwaarder lijden, dan wij zelve; in de deelneming onzer evenmenschen; zoo als die

Digitized by Google

die vooral vloeijen uit JEZUS CHRISTUS, die eene volle verkwikking aanbrengt, en nimmer, nimmer opdroogt; terwijl de Heiland niet alleen de achtergeblevenen nabij is, maar ook over den henengeganen (1) waakt, en eenmaal vereenigt wat hier gescheiden wordt. — Ook deze poging om troost te verspreiden, zij niet vruchteloos en ongezegend!

H. P. T. POCKENS, *de Dichterlijke Boeken des O. V. vertaald en opgehelderd ten dienste van beschaafde Christenen.* 1e *Stuk*, *bevattende* het Boek JOB. *Te* Leeuwarden, *bij* L. Schierbeek, 1845. *In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 2,20.

Reeds lang had de Twijzelsche Kerkleeraar naam in de godgeleerde wereld, om zijne grondige taalkennis; en heeft hij zijn' roem door onderscheiden proeven meermalen gehandhaafd en bevestigd. Teregt sprak zijne overtuiging aangaande het wenschelijke van eene naar haren bijzonderen aard gewijzigde behandeling der Bijbelboeken van poëtischen en didactischen inhoud; als daardoor oneindig meer bevorderlijk te maken aan de verheffing van het schoonheidsgevoel, gelijk mede niet weinig dienstig tot vermeer-

(1) Dit woord klinkt zonderling, en is hard voor het gehoor: het behoort althans geenszins tot eene gekuischte taal.

Digitized by Google

meerderde stichting van het Godsdienstig gemoed, waartoe reeds derzelver inhoud op zich zelf zoo rijke stof oplevert. Hoe dit nu echter op gelijksoortige wijze zal kunnen geschieden als de onsterfelijke VAN DER PALM dit ten aanzien der historische Boeken der H. S., in zijn' onnavolgbaren *Bijbel voor de Jeugd*, en der wijsgeerig-godsdienstige Schriften der gewijde Oorkonde, ten aanzien der Spreuken van SALOMO, deed, is ons nog niet zoo duidelijk. Of dus op die wijze het nog opene vak in onze Godsdienstige letterkunde zal worden aangevuld, zal, wanneer men de uitgave der vier achtereenvolgende stukjes, welke zich de Schrijver heeft voorgesteld, — waarop misschien nog eene behandeling der Profetische Schriften des O. V. en van die Boeken des N. V., welke hierbij in aanmerking kunnen komen, komt te volgen, — de doorloopende beschouwing van den inhoud en geest des Bijbels zal zijn voltooid, de tijd moeten leeren. Of wel de onderneming na de vertaling van den grooten Schriftverklaarder des O. V. — onnavolgbaar en onovertrefbaar als zij mag heeten, — niet als zeer vermetel moet worden geacht, laten wij aan het bescheiden oordeel van des beter bevoegden kunstregters over. Of eindelijk de vorm, in welken de Opsteller heeft begrepen zijn werk te moeten gieten, de behagelijkste en bruikbaarste zij, zal het publiek, waarvoor het bestemd schijnt te zijn, mogen beslissen. Aan Referent kan zij geenszins behagen.

JEPH-

Digitized by Google

JEPHTA *en zijne Dochter. Gevolgd door een viertal gewijde tafereelen. Geschetst door* A. G. BRUINSES. *Te* Groningen, *bij* A. L. Scholtens, 1844. 304 *bladz. In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 2,80.

De Heer BRUINSES is sedert eenigen tijd onder ons bekend door tafereelen, zoo uit den Bijbel, als uit de kerkelijke geschiedenis, geplaatst in *den Huisvriend* en in *den Christophilus*. Wij ontvangen er hier wederom een vijftal van hem, den titel voerende naar het vooraan geplaatste, dat blijkbaar het meest con amore bewerkt is. Het beslaat 44 bladzijden. De overige zijn: SIMSON (bladz. 44—114), DAVID en JONATHAN (114 tot 211), ABIGAËL (211—263) en TOBIAS zijn zoon (263—304).

Wij kunnen deze tafereelen uit drieërlei oogpunt beschouwen. Vooreerst als bijdrage tot onze lectuur van uitspanning. Uit dit oogpunt kondigen wij ze met het meeste genoegen aan, en hopen dat ze zeer vele lezers zullen vinden. Bij den vloed van romans van allerlei soort, van welke ieder jaar ons een nieuwe stroom aanvoert, zijn ze waarlijk eene verblijdende verschijning; en men kan de poging niet anders dan loffelijk noemen, om op deze wijze te herinneren, dat er nog een ander en beter voedsel voor den geest be-

bestaat, dat men niet behoeft te zoeken in werken van studie, die ingespannen aandacht vorderen; een voedsel dat binnen het bereik van iedereen ligt, en door zoo menigen, tot schade van hart en gemoed, om andere voorwerpen, hetzij van studie of uitspanning, wordt verwaarloosd.

Zij hebben de verdiensten van niet alleen onderhoudend, maar ook hier en daar met veel levendigheid, verbeeldingskracht en gevoel te zijn geschreven. Zedelijke en gemoedelijke toepassingen zijn er met bedachtzaam spaarzame hand aangebragt, en er is onder die menige treffende, behartigingswaardige opmerking.

Het tweede oogpunt is iets minder gunstig; als kunstproducten namelijk. Wel leveren de meeste karakters een goed geheel, wel zijn de verschillende episoden goed afgerond, maar toch laboreert zoowel stijl als voorstelling aan zekere matheid, zekere gerektheid. Nergens, ofschoon meer dan eene plaats het den lezer doet verlangen, wordt de stijl eens levendig en schilderend, iets dat toch, de schriften van SUR bewijzen het, zeer wel mogelijk is niet alleen, maar ook, van de zijde der kunst, bijna de helft der waarde uitmaakt. Misschien staan onze eischen te dezen opzigte hoog; maar het is .... de Bijbel, dien het aangaat; het is het allerheiligste; daaraan moet het allerkostelijkste, daaraan moet het vette der nieren worden geofferd; het moet zóó zijn, dat zelfs de man van echten smaak, die

het,

Digitized by Google

het, natuurlijk, het liefst van allen in den Bijbel zelven, zoo eenvoudig, zoo kort als dáár staat, pleegt te lezen, toch bij voortduring boeit. En zoo is het met *alle* lezers, want, stijl en schildering moet hier alles afdoen; het verhaal heeft het boeijende der nieuwheid niet; hij weet vóóruit hoe het eindigen zal; — hij heeft er misschien meermalen over hooren prediken; misschien VAN DER PALM's *Bijbel voor de Jeugd* over gelezen... Zie, dat wenschten wij dat allen onder het oog hielden, die de schoone, maar zeer moeijelijke taak op zich nemen om Bijbelsche tafereelen te schrijven!

Nog minder gunstig is eindelijk het derde oogpunt; als bijdragen namelijk tot kennis der heilige geschiedenis, karakter en oudheidkunde. Al geeft de Heer BRUINSES ze dáár voor niet, vele zijner lezers houden ze daar voor; ze nemen zijne voorstellingen mede in het lezen van den Bijbel en het aanhooren van Leerredenen. — En hier laten wij niets op onze eischen afdingen. De Schrijver toont, ja, dat hij in geenen deele een vreemdeling is in de geschiedenis en zeden van het heilige volk; trouwens, wie zal, zonder dat, zulk eene poging ondernemen, maar ... bij lang na niet genoeg. Hier laten wij niets van onze eischen afdingen, wij, die eenen VAN DER PALM bezeten hebben, in wier handen reeds de derde druk is van STRAUSZ voortreffelijke *Helon's bedevaart*. Ons doet het het boek met weerzin digt slaan, wanneer wij op bladz. 215 van eenen Is-

raëlitischen jongeling lezen, die zijne bruid *naar het altaar* wil geleiden, eene Israëlitische dochter, die, na lang tegenstreven van den ouderlijken wil, eindelijk het jawoord geeft (bladz. 217), die met haren bruidegom de ringen wisselt! — Heeft de Schrijver ooit in den Bijbel een voorbeeld gelezen dat eenig Vorst tegen iemand, die voor hem knielde, zeide: Sta toch op, kniel niet voor eenen mensch! Weet hij dan niet dat dit de gewone groet, in het Oosten, voor Vorsten is; heeft hij zich DAVID zoo geheel en al gedacht als een Vorst der negentiende eeuw? — Weet hij beter, en is het uit zucht om te moderniseren, dan keuren wij het nog sterker af, — dan raden en verzoeken wij hem, om nooit weder de hand aan de Heilige Schriften te leggen.

Over het eerste tafereel: *Jephta en zijne dochter*, twijfelen wij of de Schrijver den *Bijbel voor de Jeugd* van VAN DER PALM heeft nagelezen. Zoo ja, dan verwondert het ons, dat hij niet liever diens voorstelling gevolgd heeft. De zijne, de meest gewone, laat al het bezwaar, zoo wegens de geloofte van JEPHTA als het voltrekken van het offer; die van VAN DER PALM neemt al het bezwaar weg; wij herkennen er altijd in, niet alleen de kennis van Oostersche zeden, niet alleen zijn blik op de karakters, maar ook het scherpzinnige vernuft van dezen onzen eersten Orientalist, een vernuft, waaraan hij zoo rijk was, maar dat hij met zooveel wijsheid en zelfbeheerschingwist

wist te sparen tot gelegenen tijd en plaats. Bij hem is de gelofte van JEPHTA eene straf, die bedreigd wordt, wanneer iemand van zijn huis zich verstouten zou om hem (even als DAVID) met feestelijke plegtigheid te gemoet te komen, alzoo hij geheel in de kracht en in vertrouwen op Jehova willende handelen, ook aan Jehova alleen de eer van alles wilde gegeven hebben. Zijner dochter daarentegen is het onverdragelijk dat haar vader, die zoo lang miskend en veracht is geweest, nu in stilte, na zoo heerlijke overwinning, de weder verdiend en bevochtene *eigene* woning in het Vaderland zal binnen sluipen. Haar karakter is een van die geëxalteerden, die wij wel, in onze taal, romaneske noemen, maar die zich in alle eeuwen laten vinden; zij offert haar leven aan den roem haars vaders, en gaat hem feestelijk te gemoet, ofschoon den verbanningsvloek door hem ter straffe bedreigd, kennende. »Misschien," voegt VAN DER PALM, en het is eene romantische opmerking, er bij, »misschien had zij wel eenen geliefden, misschien bragt zij hare jeugdige liefde met haar leven ten offer." — Al stond nu alles voor de beide gevoelens gelijk, en dat doet het niet, hoeveel beter onderwerp voor den romanschrijver levert dan nog het laatstgenoemde op.

Ongaarne eindelijk zagen wij het laatste verhaal: TOBIAS en zijn zoon, hier ook eene plaats beslaan. Niet omdat het onder de zoogenaamde apocryfen behoort, want wij hebben daaronder

Digitized by Google

meer dan een boek dat met de zoogenaamde kanonieke gelijken tred houden kan. Maar dat kan juist het boekje van TOBIAS niet. Voor eene Bijbelsche novelle, om naast JEPHTA, SIMSON en DAVID te staan, is het geheel ongeschikt. Waarom? Omdat de geheele knoop van het verhaal bestaat in het wonderbaarlijk mirakuleuze, en de magt van den boozen engel, die niet anders dan door eene onthouding kan worden gebroken, die, dáár, in dien tijd, geheel misplaatst is. Het geheele verhaaltje, mag het ook misschien op eene ware gebeurtenis rusten, waarvoor wij echter geene de minste rede zien, is reeds in de hand van den Joodschen Schrijver een misbak geweest; geen wonder dat het ook den Heer BRUINSES mislukte. Hij heeft het wonderbare, den eigenlijken knoop, trachten weg te nemen, althans te onderwinden; zóó, dat de lezer genoodzaakt is om dien in het origineel te gaan opzoeken, maar daardoor heeft nu ook zijn stukje alle romantisch belang verloren, en is niets anders dan een tafereeltje. — Wij zeggen niet dat de historie van TOBIAS daarom geheel ongeschikt voor dramatische behandeling is, maar dan moet ze geheel in den geest des Joodschen Schrijvers, in den smaak der legenden worden behandeld; dan moet juist zijn mirakelgeloof en zijn daemonologie op den voorgrond komen en het belang van het stuk uitmaken. Dan is er wel degelijk, voor dengenen die er den tact voor heeft, en zich geheel weet te ver-

Digitized by Google

verplaatsen in die denkwijze, iets goeds dramatisch of romantisch van te maken. — Maar juist dat, zich geheel verplaatsen in de denkwijze der tijden, is niet het *fort* van den Heer BRUINSES.

Intusschen, bij meerdere studie van de hulpwetenschappen, maar vooral van den Bijbel zelf, in zijn geheel, bij herhaalde doorlezing, kan hij ons nog zeer goede stukken leveren. Hij overhaaste zich niet, maar geve rijpe vruchten. Hij heeft aanleg genoeg voor dit eigenaardige genre.

Is het soms het gebrek aan Leerredenen over historisch bijbelsche onderwerpen, die in onzen tijd en in alle tijden maar al te veel door zoogenaamde keurstoffen worden en werden verdrongen, het gebrek aan die exegetische wijze van preeken, aaneengeschakeld over geheele bijbelboeken, in de eerste eeuw na de Hervorming de meest gewone, die de behoefte opwekt naar zulke stukken als de Heer BRUINSES ons hier geleverd heeft.

Ter proeve kiezen wij eene van die plaatsen uit, voor wier voorstelling wij gelooven dat de stijl des Schrijvers het meest geschikt is. — Het is het slot van JEPHTA's dochter.

»Zoo had MACHALA den schoonen strijd volstreden, en met meer dan mannelijke kracht; en terwijl haar geest eene hooge, ruime vergoeding in de zalige gewesten des hemels ontving, viel haar op aarde datgene ten deel, over welks gemis zij met hare maagden ging treuren en weenen, maar dat zij naderhand zoo vast verzekerd hoopte.

Digitized by Google

Zij had zich eene nagedachtenis gesticht, reiner, heerlijker en onvergankelijker dan ééne van Israëls vrouwen had verworven. Het offer was volbragt, omdat men zulks aan de heiligheid en regtvaardigheid Gods verschuldigd rekende, maar nu treurde het gansche land om haren dood, alsof ieder vader in haar zijne eigene dochter, iedere maagd hare zuster had verloren. In plegtigen optogt werd zij door de (n) bloem van Israëls maagden naar het stille graf geleid, waar haar stof zoude sluimeren, en welig bloeide (n) op de (n) versche (n) heuvel, waaronder zij rustte, de door de zorg der vriendschap geplante bloemen, ter eere der heldin, der zachte, liefderijke dochter. En jaarlijks, wanneer de gedenkdag verscheen van haar grootmoedig sterven, togen allen in rouwgewaad ter bedevaart naar den akker Gods (!) om daar in treurliederen haar te gedenken, die te midden der overige graven in den bloei harer jaren was weggeborgen, om dáár gedurende een viertal dagen te verblijven, zich van de wereld af te zonderen, en tot God te bidden, die de jeugdige dochter zooveel moed en sterkte had geschonken. Hare vriendinnen waren moeders geworden, en in hare plaats gingen de dochteren ter bedevaart. Geslachten volgden elkander op, en reeds waren er geene meer in het land der levenden, die JEPHTA en zijne dochter hadden gekend; vele gewoonten en eerwaardige gebruiken werden afgeschaft, maar die bedevaart

naar

naar MACHALA's graf hield stand, en ging van vaderen op kinderen over. En wanneer eene moeder hare dochter tot kinderliefde en trouw aan Jehova wilde opwekken, of een vader zijnen zoon de heiligste liefde, die tot het Vaderland, wilde inboezemen, dan ging men naar den grond die MACHALA's bloed had gedronken, waar haar stof den morgen der opstanding tegensluimerde, en verhaalde, op het eenvoudige grafteeken gezeten, wat zij gedaan had, en wie zij was geweest.

Niet lang torschte de kinderlooze JEPHTA den last des levens. De gedachte aan zijne onbezonnenheid, die alle zijne hoop had vernietigd, en die ook door den tijd niet werd verzacht, de ondankbaarheid der natie, die ras zijne trouwe daden had vergeten, verbitterden hem ieder oogenblik zijns levens, en scheurden de wonden van zijn hart telkens op nieuw open.

Slechts zes jaren overleefde hij zijne dochter, toen de dood hem als een weldoener verscheen, het van tranen verduisterde oog sloot, en de kranke ziel verlate uit eene wereld, waar geene enkele roos meer groeide, waar geene enkele ster meer scheen, en haar, overvoerde naar eene andere wereld, waar hij alle smart, die hij hier zich bereid had, zoude vergeten, en zalig zijn bij zijn eenig kind, bij zijne MACHALA, die hij Gode ten offer had gebragt, voor de redding van Israël."

De gesteendrukte titel is met een zeer goed uitgevoerd vignet versierd. Papier en druk zijn goed.

Digitized by Google

Voor zulk soort van werken zouden wij echter meer bevalligheid, eene Fransche letter en veijn papier wenschen. In het zetten der eigennamen, hetzij met kapitale voorletter, hetzij geheel kapitaal, is verschil van gebruik; wij voor ons geven aan het laatste, vooral in werken van smaak, verre weg de voorkeur. Het oog rust met meer welgevallen op die afwisseling.

Mens ingenua Deo grata.

Waarheid tot Godzaligheid, of onverwelkelijke bloemen op onderscheiden bodem geplukt. Een handboekje voor nadenkende en heilbegeerige Christenen, door c. o. VOGET, *Predikant te* Oostwold, c. a. (*thans te* Hinte, c. a., *in* Oost-Vriesland. *Te* Groningen, *bij* M. Smit. *De prijs is f* 0,25.

Onder dezen titel wordt ons eene verzameling van gedachten en opmerkingen voorgelegd, die uit onderscheiden schrijvers zijn ontleend, en soms uit het brein van den Schrijver zelve gevloeid. Onder twee en twintig rubrieken rangschikt de autheur zijne gedachten en beelden, en biedt zoo den lezer een veelkleurigen en geurigen ruiker aan, waaraan zich velen mogen vergasten, terwijl het bij allen doel treffe!

Chris-

Digitized by Google

Christelijke belijdenis van een oud Predikant, die vóór groot honderd jaar de Akademie verliet, en meer dan vijftig jaren over de Godsdienst van JEZUS *had nagedacht. Uit het Hoogduitsch, door* G. K. WIERINGA, *Evangeliedienaar bij de Hervormden te* Holwerd. *Te* Dockum, *bij* B. Schaafsma, 1846. *De prijs is f* 0,15.

Een klein, lief boekske, uit het hart tot het hart sprekende, en overvloeijende van eene echt Evangelische op jaren lange ondervinding steunende overtuiging; de getuigenis dragende van eenen zin en een gevoel, hetwelk wij het eigendom van alle Christen-grijsaards zouden wenschen te mogen noemen.

Geschiedenis der Evang.-Lutherscke Gemeente te Zierikzee, *door* P. J. ANDREAE, *Theol. Doct. en Predikant bij genoemde Gemeente. Te* Utrecht, *bij* van Paddenburg en Comp. *In gr. 8vo. De prijs is f* 0,50.

Bovenstaand werkje, tot een weldadig doel uitgegeven, is ter bereiking daarvan, afgedrukt uit N°. VI der *Bijdragen tot de Geschiedenis der Evang.-Luth. Kerk in de Nederlanden.* Moge

Digitized by Google

het nu ook al bijzonderlijk zijn bestemd voor eene bepaalde klasse van lezers, zoo houden wij het er voor, dat het, en als bijdrage tot de algemeene kerkelijke geschiedenis in ons Vaderland, en als beoogende het voordeel eener armen-kas, en als een voortbrengsel, dat van den ijver en de naauwkeurigheid des Schrijvers getuigenis kan geven, alle aanbeveling verdient.

Twee avondstonden in het Hotel Rambouillet. Uit het Fransch van L. F. BUNGENER. *Te* Zutphen, *bij* W. J. Thieme, 1846. 40 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,60.

Als een aanhangsel op BUNGENER's preek onder LODEWIJK XIV, ontvangt het Nederlandsche publiek van de hand des bekwamen Vertalers een getrouw narigt aangaande een historisch feit, voorgevallen in een der aanzienlijkste cirkels van *Frankrijk;* waardoor wij ons in staat gesteld zien om een onpartijdig oordeel te vellen over de zeden en den godsdienstzin van die dagen, en den stand te zegenen, die onze kanselwelsprekendheid op eene hoogte heeft gevoerd, waardoor zij zoo ongekunsteld als zeker den weg tot het hart weet te vinden. Het leert ons tevens, hoe de grootste mannen van hunne eeuw van kleingeestigheid en de zwakheden der menschelijkheid niet waren vrij te pleiten; terwijl het ons met een den grooten

BOS-

Digitized by Google

BOSSUET schetst, zoo als de faam zijn roem later niet te onregte heeft uitgebazuind.

Behoort de Staat het Christelijk beginsel in het lager onderwijs te verwijderen of te behouden? Eene nieuwe bijdrage ter beantwoording der vraag: Zijn afzonderlijke scholen voor de verschillende Kerkgenootschappen noodig of wenschelijk? Door P. HOFSTEDE DE GROOT, *Hoogleeraar te* Groningen. *Te* Groningen, *bij* A. L. Scholtens, 1846. *VI en* 95 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,90.

Bovenstaand geschrift van den door en door kundigen en onvermoeid werkzamen Groningschen Hoogleeraar heeft, blijkens de Inleiding, zijnen oorsprong te danken aan een vroeger schrijven van mededeelingen en opmerkingen over afzonderlijke scholen, en wel meer bepaald aan het lot, dit zijn werkje, na deszelfs uitgave, beschoren. *Eerst* wijst de Schrijver het bestaan van het Christelijk beginsel in ons lager onderwijs nader aan, door bij het vroeger reeds te berde gebragte nog twee opmerkingen te voegen, eensdeels met betrekking tot den grondslag van het algemeen Christelijk beginsel in de wetsbepalingen voor het lager onderwijs hier te lande te vinden; anderdeels door de vroegere niet erkenning der Israëliten in dit opzigt, en de latere oprigting van Israë-

raëlitische scholen en schoolinrigtingen; en eindelijk zijn werkje als alles behalve *te Christelijk* tegen de daartegen ingebragte bedenkingen en aanvallen te verdedigen. *Voorts* stelt hij een onderzoek in naar het al of niet raadzame om de nu bestaande verordeningen omtrent het Christelijk beginsel in ons lager onderwijs te veranderen. Desaangaande brengt de Schrijver onderscheiden denkbeelden te berde, als, *vooreerst*, of er een openbaar onderwijs behoore ingevoerd te worden met eerbiediging van ieders begrippen; hetwelk, op grond van zoo menig bezwaarals daarop drukt, ja van algeheele onuitvoerbaarheid, door den Schrijver wordt verworpen; — *verder* ontwikkelt hij het denkbeeld, of de gelijke regten der Israëliten in onzen Staat een onoverkomelijk bezwaar zijn voor het behoud van het Christelijk beginsel in ons lager onderwijs: ook dit wordt mede van eene negative zijde ontvouwd; — *ten derde* komt het regt der Kerkgenootschappen in aanmerking, of dit misschien de regering zou verhinderen een Christelijk Godsdienstig onderwijs in de scholen te laten geven, en wijst de Schrijver aan, dat wel verre van daar, dit regt, integendeel, eene drangrede bevat om zulks te doen plaats grijpen; — *wijders* wordt onderzocht, of onze lagere scholen aan hare bedoeling zouden beantwoorden, zoo het Christelijk beginsel er uit wierd weggenomen. Deze bedenking, de spil, om welke hier eigenlijk alles draait, wordt in drie deelen gesplitst: 1.) of er

Digitized by Google

er in onze scholen onderwijs moge zijn zonder opvoeding; iets, dat even schadelijk als nuttig kan zijn, en dus ongeoorloofd moet heeten; — 2.) of er ware opvoeding mogelijk zij zonder Godsdienst, iets dat zich uit den aard der zaak en de behoefte des menschen aan God genoegzaam laat afleiden; — 3.) of er Godsdienst in de lagere scholen mogelijk zij, zoo het Christelijk beginsel er uit wordt weggenomen; iets, dat ten stelligste ontkennend moet worden beantwoord; — *eindelijk* vraagt de Schrijver, of er, bij verwijdering van het Christelijk beginsel uit ons lager onderwijs, rust in het land zal komen? iets, dat mede zeer stellig ontkennend moet worden beantwoord. Mogt nu echter bij iemand de bedenking oprijzen, alsof de Schrijver onze maatschappelijke in kerkelijke scholen zou hebben willen veranderen, hij voegt, om dit af te snijden, aan zijn werkje nog eene laatste afdeeling toe, bevattende eene aanwijzing, hoedanig een Christelijk-Godsdienstig onderwijs in de lagere scholen met de verordeningen van den Staat en de lessen der opvoedkunde overeenkome. Niet, dat er leerstellingen der Christelijke Godgeleerdheid, als zoodanig, den kinderen worde ingeprent, en onze Staats-scholen alzoo in Sekten-scholen zouden ontaarden; maar wel, dat er een Christelijke geest in de onderwijzers heersche en bij de kinderen worde gekweekt, en dat daartoe de Staat het Christelijk beginsel van de eene zijde niet sterker uitspreke

en

Digitized by Google

en aandringe, dan in de bestaande verordeningen geschiedt; maar, van den anderen kant, hetzelve ook niet uitsluite, en als in ons schoolwezen ongeoorloofd verbiede; en de toepassing er van overlate aan den loop der omstandigheden en aan de vrije ontwikkeling van het onderwijs en de opvoedkunde.

Ziet hier, Lezers! den hoofdinhoud van bovenstaand geschrift u in korte trekken medegedeeld. Tot die mededeeling bepaalde Referent zich liefst, om u, van de eene zijde, tot de lezing aan te moedigen, en van den anderen kant te doen gevoelen dat hij het met den geleerden Schrijver hoofdzakelijk eens is. Wie belang stelt in onderwijs en opvoedkunde in dien echt Christelijken zin, die niet alleen niemand en nooit kwetst, maar, daarentegen, wat met scheurring en kwetsing mogt worden bedreigd, verbindt of te zamen behoudt, krijgt den man, die zoo onbaatzuchtig *waarheid in liefde* weet te schrijven, onwillekeurig lief, en wordt zijn boekske hem waard om het te koopen en te lezen, zoo als het in der waarheid verdient veel koopers en lezers te vinden.

Be-

Digitized by Google

Bezwaar tegen het stelsel van afzondering der gevangenen, getoetst aan de ervaring, in de Pensylvanische gevangenis van het Oosten verkregen. Eene Voorlezing op de algemeene vergadering van het Nederlandsch Genootschap: Tot zedelijke verbetering der gevangenen, gehouden den 8 Mei 1845, door C. F. LURASCO, *Mede-Hoofdbestuurder. — Gedrukt voor rekening van het Genootschap.*

Waar en zeker blijft het: *fiat justitia, ne pereat mundus!* — maar hoogstbelangrijk tevens is het te achten, wanneer de man, wie het zwaarwigtig ambt van regtspreken op de schouders weegt, daarbij ten allen tijde bedenkt dat hij met *menschen* te doen heeft, en zich nimmer laat verleiden om, ook zelfs tegenover den diepst gevallen' boosdoener, zijne menschelijkheid uit te schudden. Daarop zal ook inzonderheid wel betrekking hebben, dat men de toepassing der onteerende lijfstraffen, en die van de ongeoorloofde doodstraf zooveel mogelijk vermindere, ware het mogelijk, ten eenemale afschaffe. Daartoe schijnt Referent, bij al wat reeds lang en in velerlei gedaanten mag beproefd heeten, het stelsel van opsluiting, en wel bepaald en volstrekt van *eenzame opsluiting*, een alleszins doeltreffend middel te zullen opleveren; te gelijk geschikt om te beletten dat niet

niet de gevangenissen, opgepropt als zij thans zijn met misdadigers, langer en meer de vruchtbare kweekplaatsen worden en blijven van misdaden en gruwelen, voor welke de maatschappij moet beven, en van welke de menschheid gruwt. De Heer LURASCO kreeg tot het schrijven van bovengenoemd werkje aanleiding, door een aanval tegen het Pensylvanische gevangenisstelsel, waarvan men ook bij ons te lande eene proeve wil nemen. De voornaamste punten van beschuldiging, door den anonymen Schrijver in zijn geschrift (1) opgenomen, stipt hij aan, en tracht hij te wederleggen door berigten, uit *officiële stukken* geput. Deze manier van wederleggen mag daarom wel als de beste worden beschouwd, dewijl zij den tegenstander met zijne eigene wapenen bestrijdt. Immers uit dezelfde als *officieel* erkende stukken putten de voor- en tegenstanders van het penitentiairstelsel, met dit onderscheid alleen, dat de eerste — en teregt — de bronnen, waaruit zij putten, in haar *geheel* aannemen; terwijl, daarentegen, de andere slechts eenige onzamenhangende en uitgezochte punten er uit opvatten en daarheen werpen. — Zeer juist, oordeelen wij dus, en tijdig, heeft het Hoofdbestuur, ter voorko-

(1) Nieuwe berigten omtrent het Pensylvanische gevangenisstelsel, en gedachten over lijfstraffen, deportatie en gevangenisstraffen. *Groningen*, bij W. VAN BOEKEREN, 1844.

Digitized by Google

koming van alle kwade indrukken, de verspreiding gelast van des Heeren LURASCO's geschrift, hetwelk wij in veler handen wenschen, opdat ook in dezen het zoo belangrijke: *audi et alteram partem!* plaats vinde!

Handleiding tot de Aardappelteelt. Uit het Hoogduitsch van Dr. W. H. VON PABST, *Directeur der Landhuishoudelijke school te* Hohenheim. *Te* Groningen, *bij* J. Römelingh, 1846. *De prijs is f* 0,25.

Dat algemeene rampen en ongelegenheden den menschelijken geest slijpen en zijne schranderheid als het ware uitputten, is eene opmerking, die zeer tot de dagelijksche behoort. Geen wonder dus ook, dat de ongelukkige rotziekte der aardappelen, die ten verleden jare ons Vaderland en andere streken van *Europa* (naauwelijks eenige uitgezonderd), heeft getroffen en geteisterd, veler pen heeft gescherpt, om, deskundig of niet, bevoegd of onbevoegd, oordeel te vellen en raad te geven. Of nu het vlugschriftje des Heeren VON PABST tot de eerste of laatste rubriek behoore, zal moeten worden beslist bij de ondervinding. Maar wie kan ook alles beproeven? Desniettemin mag de onderneming prijsselijk heeten, om, bij eene dreigende of aanwezige ramp, naar vermogen, mede de handen te reppen, ten einde,

Digitized by Google

zoo mogelijk, het kwaad te lenigen, of deszelfs voortgang te stuiten en te voorkomen. Onzen landhuishoudkundigen zij de proeve deswege aangeprezen, en Gode aanbevolen de ootmoedige bede dat Hij voor dergelijk eene felle ramp ons land en volk voortaan genadiglijk behoede, maar ook uit dit kwaad iets goeds doe voortkomen, dat de mensch en Christen Hem meer voor oogen houde, en meer prijs leere stellen op zijne vreeze, die rijk maakt!

De Huisvriend. Gemengde lectuur voor burgers in stad en land, verzameld door J. J. A. GOUVERNEUR. *Tweede Deel*, 1844. *Te* Groningen, *bij* C. M. van Bolhuis Hoitsema. 416 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 3,00.

Wij ontvangen hier het tweede Deel van bovengemeld tijdschrift. Wat Recensent hoofdzakelijk over de strekking van *den Huisvriend* bij het beoordeelen van het eerste Deel gezegd heeft, is onnoodig hier te herhalen. Alleenlijk zij hier aangemerkt, dat hij dit werk met niet minder belangstelling gelezen heeft, dan hetgeen in 1843 is uitgegeven. Zoo hebben wij dan wederom hier eene verzameling van allerlei soort van lectuur. Hoogst belangrijk ten minste voor een groot gedeelte is de stof die hier wordt behandeld, en men kan niet minder nut dan ver-

maak

Digitized by Google

maak uit de lezing dezer bladeren scheppen, weshalve Referent op nieuw dezelve zeer het beschaafde Nederlandsche publiek aanbeveelt. Wij zullen eene korte opgave geven van eenige onderwerpen, die ons het meest belangrijk zijn voorgekomen. Zoo vinden wij op bladz. 13 de *spiegel voor meisjes*, of de *vergelijking* tusschen het *niet beschaafde* en *beschaafde* meisje, zeer schoon als zeer veel waarheid bevattende. De *avonturen* van een *voerman* op bladz. 29 en vervolgens hebben wij, uithoofde van de zonderlinge lotgevallen van dien man, met de grootste belangstelling gelezen. Hetgeen ons aangaande het leven van FRANÇOIS DE CIRILLE is medegedeeld, kan niet anders of moet bij de lezing op het gemoed eenen gunstigen indruk maken, wanneer wij op de merkwaardige besturingen in de lotgevallen van dezen krijgsman door de Voorzienigheid acht geven. De *vreemde ontmoetingen* van een' *kleermaker*, eene geschiedkundige anecdote uit onze tegenwoordige eeuw, waarin wij eenen zekeren JEAN RIFOLÉ, een' armen man, door eene zonderlinge zamenloop van omstandigheden tot eer, aanzien en rijkdom verheven zien, hebben wij met groot genoegen gelezen, vooral dewijl ons deze geschiedenis eenigzins met het bestuur van Keizer NAPOLEON bekend maakt. De geschiedenis van het *mooije weeuwtje* van *Londen*, die hare echtgenooten door lood vermoord had, en deswegens eindelijk de regtvaardige straf voor hare gruweldaden ontving,

Digitized by Google

behoort tot de meest merkwaardige, welke in dezen bundel voorkomen. Niet minder beviel ons het *leven* en *karakter* van den vorst LEOPOLD van *Anhalt-Dessau*, een' Duitschen despoot van voor honderd jaren, als eene bijdrage tot de vergelijking van den goeden ouden tijd met den onzen; de geschiedenis van dezen Prins maakt ons bekend met de waarlijk despotieke handelingen van sommige kleine Duitsche Vorsten in de achtiende eeuw. De verhandelingen, welke wij hier vinden over de *diepte der zee*, zijn belangrijke bijdragen voor de natuurkunde, en deswegens der lezing overwaardig, terwijl hetgeen wij aangaande de verschrikkingen van eenen *winter* in het *hoogste Noorden*, ons door den Engelschman PARRY medegedeeld, lezen, niet minder onze aandacht tot zich getrokken heeft; eindelijk wordt dit deel waardiglijk besloten door het gedicht van den Heer BOUMAN, getiteld: *de Oudejaarsnacht*.

Hiermede eindigen wij onze korte opgave van die stukken in dezen bundel, welke ons bij de lezing de merkwaardigste zijn toegeschenen; dezelve zouden nog met vele kunnen vermeerderd worden, ware het niet dat derzelver opgave ons te lang zoude ophouden. Wij eindigen onze korte beschouwing met te herhalen wat wij in het begin gezegd hebben, dat wij de lezing van *den Huisvriend* zeer aanbevelen, als onderwerpen bevattende, die niet alleenlijk eene aangename, maar ook vooral nuttige lectuur bevatten. Alleenlijk mer-

Digitized by Google

merken wij nog aan, dat wij in dezen bundel eenige weinige stukken ontmoet hebben, die volgens ons gevoelen zeer wel konden gemist worden, als zijnde van weinig beteekenis, en misschien slechts als aanvulling daarin geplaatst.

Handhaving der regten van de Diakoniën der Nederlandsche Hervormde Kerk. Proeve eener beoordeeling van uit een kerkelijk standpunt, van het ontwerp der wet betrekkelijk de ondersteuning der behoeftigen, door de Regering toegezonden aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal, den 28 November 1845, door een Predikant der Nederduitsche Hervormde Kerk. Te Amsterdam, *bij* Weyting en van der Haart, 1846. *De prijs is f* 0,40.

Dat de wet op het armwezen onder de hoogst gebrekkige behoort, heeft eene toepassing en ondervinding van meer dan een vierde eener eeuw overvloedig geleerd. Dat deze wet, van den Staat uitgegaan, mede dikwijls de grenzen van regt overschreed, en in de dadelijke en natuurlijke regten der Diakoniën trad, wie zal het loochenen? Dat daardoor de verwarring des te grooter, en de botsing des te menigvuldiger wordt, blijkt genoegzaam dagelijks, en doet den hartelijken en betamenden wensch uitgaan naar verandering en verbetering. Of nu de wetsontwerpen te dezer

Digitized by Google

zake in 's Lands hooge Staatsvergadering ingekomen, deze laatste behelst, is in het belang der zaak eene toetsing overwaardig. De onbekende, en om zijnen stand als des bevoegd te achten Schrijver gaat dan ook deze toetsing ondernemen, na alvorens, zeer te regt, iets te hebben doen voorafgaan nopens den oorsprong, aard en het doel der Diakoniën in het algemeen, en meer bepaald der Diakoniën in de Nederlandsche Hervormde Kerk, benevens eene aanwijzing van de betrekking der Nederlandsche Hervormde Kerk tot den Staat en het armwezen in den Staat, voorheen en thans; gelijk mede de regten der Diakoniën op deze betrekking gegrond. Bescheiden, maar niet minder ernstig is die toetsing zelve, bij welke, zoo ten aanzien van de beginselen, als met betrekking tot de onderdeelen des wetsontwerps, deszelfs ongrondwettigheid, onregtvaardigheid en willekeur komt te blijken, en het, van een kerkelijk standpunt beschouwd, niet alleen alles behalve *constitutioneel*, maar veeleer *absolutist-monarchaal* zou kunnen worden genoemd. Ten slotte worden de vermoedelijke gevolgen voor de Diakoniën der Nederlandsche Hervormde Kerk aangetoond, bijaldien het Ontwerp mogt worden aangenomen, als dat de aard der Diakoniën als Christelijk-kerkelijke inrigtingen, haar in eens daardoor is ontnomen; als dat haar doel nu niet meer hetzelfde kan blijven, hare wijze van werking eene algeheele omkeering moet ondergaan, en hare stof-

Digitized by Google

stoffelijke middelen daarbij mede op een hoogst bedenkelijken voet worden gebragt; weshalve de Schrijver als het eenvoudigst en wenschelijkst middel stelt, waardoor al de genoemde onheilen zouden kunnen worden voorkomen, dat 's Lands Vertegenwoordigers de wet verwierpen, of de hooge Regering, door hunne adviezen en bedenkingen geleid, wierde genoopt om haar voorstel in te trekken. — Zij het nu ook al eens mogelijk en bewijsbaar, dat de Schrijver de toekomst van hare zwartste zijde hebbe beschouwd; de hartelijkste belangstelling in de gewigtige zaak der armen, van wier billijke en liefderijke bedoeling, kerkelijk of burgerlijk, thans de grenzen zoo moeijelijk, en naauwelijks eenigermate, zijn te bepalen, gaf hem de pen in de hand, en bestuurde hem bij zijne opmerkingen, de meeste van welke Referent wel met hem zou willen deelen, gelijk hij die aan aller behartiging ten ernstigste meent te moeten aanbevelen.

Regtsgeding van Doct. T. F. SCHELTS VAN KLOOSTERHUIS, *te* Nieuwolda, *beschuldigd doch vrijgesproken van de misdaad van vergiftiging, uitgegeven door* Mr. J. L. SCHAAP, *Advokaat bij het Provinciaal Geregtshof van* Groningen. *Te* Groningen, *bij* J. Oomkens, Jr., 1846. *In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 1,25.

De geschiedenis der regtspleging is, helaas!

Digitized by Google

maar al te rijk in regtsgedingen omtrent kapitale misdaden, die den regters en regtsgeleerden handen vol werks geven, maar tevens een droeven nevel over den toestand der menschheid spreiden. Gruwelen zonder tal, die den wrekenden arm der geregtigheid tarten; en, waar zij niet zelden de onherstelbaarste gevolgen na zich slepen, niet achterlaten, van lieverlede het onderling vertrouwen in de zamenleving te ondermijnen, en eindelijk geheel en al te verbannen. Dit toch moet een noodwendig gevolg worden, wanneer men menschen als SCHELTS VAN KLOOSTERHUIS op de bank der beschuldigden ziet geplaatst. De Heer SCHAAP heeft ook in dit opzigt, onzes inziens, eene goede daad verrigt, en, boven het nut, dat hij zich met de uitgave van zijn geschrift, zoo uit een regtsgeleerd oogpunt beschouwd, als over de geregtelijke geneeskunde, en voor de bevordering der voorzigtigheid in het afgeven van schadelijke of doodelijke vergiften, beoogde, de hand willen reiken, om, des mogelijk, den ongelukkigen cliënt — die reeds *acht maanden* in den kerker had gezucht, — in den weg te stellen; dat hij, aan de maatschappij en zijn gezin, na zijne vrijspraak, hergeven, naar pligt en roeping, de lijdende menschheid ter hulp snelle, en eene eer en sieraad blijve van zijnen stand. — Wèl den man, indien hij zich voor God en zijn geweten onschuldig mag kennen!

Proe-

Digitized by Google

Proeve van onderzoek over het verschil tusschen den voormaligen en hedenbaagschen vorm van procederen, met betrekking tot de leer van het bewijs der misdrijven; naar aanleiding van de gevoerde procedure in zake van den Procureur-Generaal bij het Provinciaal Geregtshof van Noord-Holland, *tegen* J. H., *beklaagde, wegens moedwillige brandstichting in een gebouw. Briefsgewijs voorgesteld door een oud regtsgeleerde aan zijn' voormalige ambtgenoot in* 's Hage. *Te* Amsterdam, *bij* Weytingh en van der Haart, 1845. *In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 0,80.

Dat *de leer van het bewijs der misdrijven* in den vorm van procederen — hetzij dan hedendaagsch of voormalig, — allergewigtigst moet heeten, wie zal het betwijfelen? Vrijspraak of veroordeeling hangen daarvan volstrektelijk af, en het komt er derhalve nadrukkelijk op aan, dat de regter en regtsgeleerde in dezen de vereischte omzigtigheid gebruiken; en haar zoo voor hen beide, als voor de regtsbedeeling in het algemeen, ten bescheidénste en ernstigste toepassen. Niet onnatuurlijk, maar integendeel hoogst nuttig en alleszins tijdig, mag eene vergelijking heeten tusschen vroeger en later, opdat de klippen van den voortijd mogen worden gekend en vermeden, en men,

Digitized by Google

door den voortgang der wetenschap en de rijpheid der ervaring tot des te wisser en vruchtbaarder uitkomst gerake. De onbekende Schrijver verdient allen lof, zoo wat de bedoeling van zijn schrijven aangaat, als wat betreft deszelfs inhoud en zijne manier van ontwikkeling, en Referent ontveinst in geenen deele, dat de rust en veiligheid der maatschappij en van den Staat in het naauwst verband staan met de zoo spoedig mogelijke vervulling van den betamenden wensch, dat bij de herziening van het Lijfstraffelijk Wetboek en dat van Regtsvordering, zoodanige aanvullingen en verbeteringen mogen worden daargesteld, dat niet ligt, door een omslagtig en veelzins moeijelijk regtsbeleid, de misdaad worde vermenigvuldigd en de misdaders hunne geregte straf kunnen ontgaan, alleen omdat hun euveldaad *niet volkomen regtens* kan worden bewezen.

Cupido. Te Utrecht, *bij* van Paddenburg en C°. *In kl.* 8*vo*. *De prijs is f* 1,25.

Dit werkje bevat eene verzameling van minnengedichten van onze meest beroemde oude Schrijvers, ten minste zoo het schijnt kan men dit uit den inhoud opmaken. Zonderling kwam het Referent voor, dat de uitgever niet in eene kleine inleiding zijn oogmerk met dezen bundel gedichten opgegeven heeft; of hij moest dan toch zijne le-

Digitized by Google

lezers er opmerkzaam op gemaakt hebben, dat het niet zijn eigen werk is, maar dat hij eene bloemlezing uit onze voornaamste oude Dichters, die liefdesonderwerpen behandeld hebben, geleverd heeft. Hoe dit zij, wij hebben deze bladen met veel genoegen gelezen; de keuze der onderwerpen keuren wij volkomen goed, de uitgave is keurig en netjes, en wij kunnen dus niet nalaten dezen bundel gedichten wel zeer ter lezing aan te bevelen.

De Pleegdochters. Een verhaal van HENRIETTE HANCKE, geb. ARNDT, *schrijfster van:* de Schoone Moeder. *Uit het Hoogduitsch. Te* Zutphen, *bij* A. E. C. van Someren, 1845. 279 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 3,00.

Referent, aan ernstiger studiën gewoon, is voor zich zelven geen liefhebber van het genre waar deze roman toe behoort, de zoogenaamde roman intime. Toch liet hij niet na dit romantische verhaal met eenig genoegen te doorloopen; en hij kan het aan degenen, die aan deze soort van leetuur behoefte hebben, gerustelijk aanprijzen. — De Schrijfster is reeds gunstig bekend, en, moge hare schrijfsoort niet onder die behooren, die door natuurlijk of gemaakt effect zich den bijval des publieks verwerven, er ligt toch een aangename zachte toon in het geheel.

Voor-

Digitized by Google

Vooral is de strekking rein en zedelijk, zonder dat de karakters daardoor flaauw worden, die, aan den anderen kant ook niet overdreven zijn. Het karakter van CLARA, de pleegdochter, de hoofdpersoon des verhaals, boezemt gaande weg belangstelling in, en levert, aan het einde, waar zij door hare moeder, die haar als dood beweend had, wordt herkend, en tot een gelukkig huwelijk komt, den laatsten trek van een wel geteekend ideaal, waarin de Schrijfster deze zedelijke waarheid heeft willen teekenen: »dat er iets in de vrouw leeft, dat boven allen schijn verheven is ... met name: vrouwelijke deugd!"

Het boek zij, met den Vertaler, wien voor zijne geleverde zeer goede overzetting lof behoort, onzen vrouwelijken landgenooten bescheiden aanbevolen.

Tot proeve van de zedelijke strekking kiezen wij (bladz. 57): »De schoonheid en aanvalligheid eener vrouw trekt den man aan, de waardij van het verstand en het hart der beminde ketent deze neiging. Doch de ijdelheid verandert deze ketenen in eenen bloemenband, als de wereld hulde brengt aan de beminnelijkheid der vrouw en de met voordeel gedane en gelukte keuze billijkt. Dan schittert haar gelaat, na iedere viering (?) der bewonderde echtgenoote (*e* te veel) in den gezelschappelijken kring, hem even schoon en aanvallig tegen als dat van eene bruid, en zijne stem lispelt zelfs in de dagen van den kouden ouder-

dom

Digitized by Google

dom haar even vleijend toe als die des bruidegoms. Maar o God! als de man met schrik ieder gezelschap moet te gemoet zien, omdat angst en medelijden hem daar wachten! Wat is wel zwaarder te dragen dan het medelijden? Wanneer hij elk woord, dat in het voorbijgaan met de steeds eenzaam zittende vrouw gewisseld wordt, beschouwen moet als eene armzalige aalmoes der beleefdheid; als zij, onbekwaam om te schitteren, zich zelve in de schaduw stelt, en in de rijen der door de wereld teruggezette vrouwen een plaatsje inneemt, terwijl jeugd en schoonheid overal den eersten rang kunnen vorderen; wie kan zich dan nog verwonderen, dat de blik des mans donker terug ziet naar het huwelijks altaar? Als hij te huis komt, en, in plaats van vrolijke mededeeling en wederzijdsche onderhouding, slechts tranen ziet, slechts zuchten hoort, dan moet hij immers wel luid en bitter de zwakheid verwenschen, welke hem vroeger blind deed zijn voor de onvolledige vorming of eigenzinnigheid der vrouw; dan kan hij immers niet anders, of hij moet in den gemeenzamen huwelijksweg een doornig dwaalpad zien, op hetwelk hem de onzaligste hartstogt verlokte? Dan voert hem de dood slechts aan een verlossend doel."

Het vignet, dat den titel versieren moet, is bij uitnemendheid slecht en misteekend. Waarom toch, als men geene betere leveren wil of kan, die mode gehuldigd?

MEN-

Digitized by Google

MENGELWERK.

DE VERZOEKING VAN JEZUS IN DE WOESTIJN.

Een Gezigt.

Men houdt het voor een algemeen erkend gevoelen, dat het verhaal der *verzoeking*, door *Matth.* IV: 1—11, *Mark.* I: 12, 13, en *Luk.* IV: 1—13 berigt, als een werkelijk gebeurd geval te beschouwen is. Dit gevoelen wordt echter door zeer vele zwarigheden gedrukt, die wegvallen, als men het verhaal zelve, vooral bij LUKAS, en inzonderheid eene vergelijking van hetgene JOHANNES berigt in zijn Evangelie, Hoofdst. I: 19 en verv., houdt voor de beschrijving van een *gezigt*, gelijk aan dat van PETRUS, *Hand.* X: 10—16 vermeld.

Zekerlijk volgens de letter des verhaals verbleef JEZUS 40 dagen in de woestijn — zeker de groote woestijn, die *Kanaän* van *Egypte* scheidde: maar nu vergelijke men daarmede het verhaal *Joh.* I: 19, en houde in het oog, dat deze Evangelist het laatst van allen schreef, en dikwijls zacht te regt wijst, hetgene uit de vóór hem geschrevene Evangeliën verkeerd mogt opgevat of verstaan worden,

en

Digitized by Google

en hoe wijst dan geheel zijn verhaal, Hoofdst. I: 19 tot het volgende Hoofdst. vs. 12 toe, aan, dat JEZUS onmiddelijk na zijn doop geene zes weken zich in eene woestijn — welke dan ook — heeft opgehouden.

Immers vs. 27 verklaart JOHANNES *de Dooper* aan het gezantschap, dat JEZUS, die reeds midden onder hen stond, *na hem kwam*, om met den H. Geest te doopen. Des anderen daags zegt *de Dooper*, vs. 30: *Deze is het van wélken ik gezegd heb: na mij komt een man, die voor mij geworden is*, en verhaalt de heerlijke verschijnselen, welke MATTHEUS en LUKAS berigten, dat onmiddelijk na JEZUS doop plaats hadden. Hieruit blijkt duidelijk, dat de doop van JEZUS onmiddelijk na het vertrek van het gezantschap, en wel bepaaldelijk in den avond of nacht daaropvolgende, zonder getuigen, hebbe plaats gehad; en dat JEZUS zich den volgenden dag nog dáár bevond, zoodat *de Dooper* Hem aan zijne leerlingen kon voorstellen, als het *Lam Gods, dat de zonden der wereld wegneemt*, — en als dengenen, dien hij als zijn grooten opvolger had aangekondigd, wanneer men hem, *Dooper*, als den CHRISTUS zelven wilde huldigen.

Maar nu verhaalt de Evangelist, vs. 34, hoe den tweeden dag JEZUS twee van JOHANNES discipelen tot zijne leerlingen aannam; den derden dag ging JEZUS naar *Galilea*, en koos PHILIPPUS en NATHANIËL tot leerlingen, en op dien derden dag,

Digitized by Google

dag, zeker des avonds, had te *Kana* de bruiloft plaats, waarop het water in wijn veranderd werd door JEZUS, die met zijne moeder en leerlingen daar *onverwacht* kwamen, Hoofdst. II: 1—11.

Vs. 12 wordt berigt, dat JEZUS met zijne moeder, zijne broeders en leerlingen naar *Kapernaum* ging, en dat zij daar vele dagen bleven; waarop de feestreis naar *Jeruzalem* volgt; en Hoofdst. IV wordt berigt, dat JEZUS, om de vervolgzucht der Phariseën te ontwijken, omdat zijn toeloop dien van JOHANNES *den Dooper* overtrof — en die de jaloersheid van des *Doopers* discipelen reeds opgewekt had, Hoofdst. III: 26 volgg. — wederom naar *Galilea* ging, trekkende door *Samaria*. En het schijnt dit *tweede* verblijf in *Galilea* te zijn, dat ons MATTHEUS en LUKAS, als onmiddelijk na de verzoeking voorgevallen, berigten, doch waarbij zij dus de reize, die *Joh.* Hoofst. I: 44 berigt, overslaan. Immers betrekt ook MATTHEUS dit gaan naar *Galilea* tot het vernemen dat JOHANNES *de Dooper* in de gevangenis was, en *Luk.* IV: 29 wordt door JEZUS herinnerd hetgene hij te *Kapernaum* gedaan had, hetwelk voorzeker na JEZUS doop door Hem aldaar gedaan is.

De naauwkeurigheid van JOHANNES den Evangelist, die dag en uur zelfs opgeeft (Hoofdst. I:40) van hetgeen na JEZUS doop is voorgevallen, vergeleken met de verhalen van MATTHEUS en LUKAS, betrekkelijk JEZUS verblijf in *Galilea*, nadat hij reeds vele wonderen in *Kapernaum* gedaan had,

en

Digitized by Google

en JOHANNES *de Dooper* reeds in de gevangenis was geworpen, laten geenen twijfel over, of het verhaal van JEZUS verzoeking in de woestijn moet verstaan worden van een *gezigt*, en niet van eene werkelijke wegleiding in de woestijn, gedurende 40 dagen, om zich voor zijn werk voor te bereiden; en dat dus dat gezigt plaats gehad hebbe aan de *Jordaan*, onmiddelijk na den doop, en de heerlijke verschijnselen van eene stem uit den Hemel, en nederdalende duive, ons door MATTHEUS en LUKAS berigt.

En in de verhalen zelve der verzoeking zijn de bewijzen, dat dezelve niet eigenlijk zij voorgevallen, maar als een *gezigt* moet opgevat worden. Immers reeds de uitdrukking, dat JEZUS *door den Geest weggeleid werd in de woestijn*, pleit hiervoor, daar dezelfde uitdrukking door de zeventigen gebruikt wordt *Ezech.* VIII: 3 en XI: 1, 24, waar van geene plaatsverandering de rede is. Men zie vooral ook *Openb.* XVII: 3 en Hoofdst. XXI: 10.

De uitdrukking, die LUKAS bezigt, Hoofdst. IV: 5, dat de satan JEZUS »alle de koningrijken," en volgens MATTHEUS »hunne heerlijkheid" *in een punt des tijds* toonde, leidt van zelve tot de gedachte, dat zulks in een *gezigt* geschied zij, daar wel ja met een opslag van het oog van een zeer hoogen berg, een land overzien kan worden, maar deszelfs *heerlijkheid* moet *opvolgelijk* gezien en aangewezen worden.

Ook de verschillende orde, waarin bij LUKAS in

onderscheiding van MATTHEUS de verzoekingen wordt opgegeven, baart geene zwarigheid, als men aan een *gezigt* denkt, dat in weinige oogenblikken plaats hebben kan: maar eene onoverkomelijke zwarigheid, als men alles als werkelijk geschied opvat.

Immers hoe is het mogelijk, dat JEZUS, volgens de orde des verhaals bij LUKAS, den verleider reeds als satan, als duivel herkende, afgewezen hebbe, en daarna zich door hem laat leiden naar *Jeruzalem*, voeren op een vleugelgebouw des tempels, en met hem redeneert als met iemand, die ter goeder trouw dwaalt, en uit onkunde verkeerdelijk eene schriftuurplaats aanhaalt? Hierin zou dus de orde, door MATTHEUS gevolgd, moeten aangenomen worden.

Doch ook het verhaal van MATTHEUS wordt des ongeacht door eene zwarigheid gedrukt van gelijken aard. Ook MATTHEUS, zoowel als MARKUS, berigt, dat de Engelen kwamen om JEZUS te dienen na de laatste verzoeking. Het woord beteekent *spijs toedienen of bereiden*, en heeft dus een weerslag op den honger van JEZUS, en zijne weigering om steenen in brood te veranderen. Maar deze buitengewone hulp was onnoodig, als JEZUS reeds *werkelijk* in *Jeruzalem* geweest was, en zich daar op de gewone wijze spijs had kunnen bezorgen. In een gezigt voorgevallen, maakt dit geene zwarigheid. In een gezigt zag PETRUS een linnen laken bij de vier hoeken uit den Hemel

Digitized by Google

met nedergelaten, waarin zich allerlei, zoo onrein als rein gedierte bevond. In een natuurlijken staat zouden al die dieren op zulk een lakenveld, aan de vier punten opgehouden, in het middenpunt op een hoop gelegen hebben.

En waartoe zulk een gezigt onmiddelijk na den doop, waardoor de Heiland, als het ware, tot zijne openbare bediening was ingewijd geworden, en door den *Doeper* kon aangekondigd worden als »gekomen," dien hij vroeger aankondigde als »dengenen die na mij komt?" Voorzeker toonde dit gezigt aan JEZUS de drieërlei verzoekingen, waaraan Hij in zijn openbaar leven zou zijn blootgesteld, namelijk: wonderen te verrigten tot zijn eigen persoonlijk voordeel of behoefte — zich, voor dat zijne ure gekomen was, aan lijden moedwillig bloot te stellen — en DAVIDS troon, waarop Hij regt had, te willen beklimmen door *duivel-aanbidding*, dat is, door roof, moord, plundering, en alles, wat omwentelingen en beroerten of aardsche overwinningen verzelt, in plaats van langs den weg van *Golgotha* en het *kruis* een koningrijk in een ver afgelegen land te aanvaarden, tot dat de steen zonder schade uit den berg genomen, alle koningrijken vermalen zal, en het rijk den volke der heiligen der hooge (plaatsen) zal gegeven worden. *Dan.* II en VII.

Voor de ontwikkeling dezer bedoelingen van dit gezigt verwijze ik naar FARMER, wiens gedachten deswegens kort en beknoptelijk zijn opgegeven

Digitized by Google

door den Heer VAN NUYS KLINKENBERG in zijn Bijbelwerk op *Matth.* IV: 1—11; terwijl ik met betrekking tot hetgene in dit stukje gezegd is, verwijze naar mijne verhandeling: *over Jezus verzoeking in de woestijn*, geplaatst in het VIII^ste Deel, 2de Stuk der *Bibliotheek van Theologische Letterkunde*, Amsterdam 1810, bladz. 925—950, waarvan ik het slot ook hier herhale:

»Bescheidene en leerzame aanmerkingen en be»denkingen op bovenstaande gedachten zullen mij »even zoo aangenaam zijn, als de bijval, welken »men dezelve waardig mogt keuren. (1)

Gent, A. GOEDKOOP,
5 Sept. 1846. *Emeritus Predikant.*

DE

(1) Bij bovenstaande verklaring van het verzoekingsverhaal moge nog gevoegd worden, dat de ouderdom van 30 jaren, waarop JEZUS eerst openlijk optrad, ten zelfden bewijze strekken kan, als men in aanmerking neemt, dat hij op zijn 12de jaar door de Leeraren ondervraagd, de ontzetting veroorzaakte van allen, die zijne antwoorden en wedervragen hoorden, *Luk.* II: 47; terwijl Hij in het antwoord aan zijne moeder, vs. 42, toont, dat Hij zijne hemelsche afkomst en het geheim zijner geboorte kende, dat Hij zeker niet van zijne moeder geleerd had. Achttien jaren moest Hij zich nog in dien stillen huiselijken kring ophouden, zijnen pleegvader in zijn beroep behulpzaam zijn en in lijdzaamheid geoefend worden, *en gehoorzaamheid leeren*, Hebr. V: 8, *door het lijden*, dat Hem zijne broeders veroorzaakt zullen hebben, — gelijk JOSEPH van de zijnen te lijden had — daar die broeders van JEZUS later hunne vijandige gezindheid niet ver-

ber-

Digitized by Google

DE SOPHISTEN,

DROGREDENAARS (1) TE *ATHENE* IN DE VIERDE EEUW.

Eene geschiedkundige bijdrage tot de kennis der zeden van dien tijd.

Laat vrij geschiedenis bekend met vroegre dagen,
Van 't rustloos gewoel der volkeren gewagen,
Hoe 't menschdom zich gelijk op 't heele wereldrond,
Altijd een treurspel speelde, en dwaas zich zelv' verslond.

I.

Athene, tegenwoordig *Satines* genaamd, is de aloude en beroemde hoofdstad van *Attica*. Zij was de uitmuntendste stad in *Griekenland*, de wieg

bergen konden, *Joh.* VII; 5, en waartoe de hartelijke voorliefde van MARIA en JOSEPH — even als van JAKOB voor zijnen JOSEPH — onschuldigerwijze aanleiding moest geven.

(1) *Drogredenen*, waren redenen, die in de redeneerkunde eene stelling, een betoog bevatten, hetwelk bij eene oppervlakkige beschouwing voor waar kon worden aangenomen, hoewel dezelve inderdaad eene dwaling waren. Indien men zoodanige stelling of betoog voor waarheid aannam, kwam men op eenen dwaalweg.

Drogredenaars werden bij de oude *Grieken* en *Romei-*

Digitized by Google

wieg der geleerdheid, de verzamelplaats van fraaije kunsten en edele wetenschappen, alwaar vele beroemde mannen, als: PISISTRATUS, MILTIADES, THEMISTOCLES, ARISTIDES, PERICLES, SOCRATES, PLATO en anderen gebloeid hebben. DRACO was de eerste, die aan *Athene* wetten gaf, doch die grootelijks door SOLON gewijzigd en verbeterd zijn. De *Atheniënsers* waren lieden van genie en groote talenten, doch zij waren ligtzinnig en wuft van aard. Zij beloonden niet zelden geleerde mannen met ondankbaarheid, en hadden dit met vele latere volken gemeen. *Athene* was niet groot van omtrek. Alle Grieksche steden waren kleiner dan de onze. Zij bevatte hoogst 8000 zielen, meest Oostersche Christenen, welke eenen Aartsbisschop hebben. De oudtijds beroemde haven *Pyreus*, thans *Porto Leone* genaamd, is nog

nen wijsgeeren of *sophisten* genoemd. Zij leerden het volk, door openbare redevoeringen, en zij, die zich in deze onderscheidden, werden zeer beroemd en geprezen. Zij dreven met hunne kundigheden, hunne welsprekendheid en zeggingskracht handel, daar zij het een en ander voor geld verkochten. Door zoodanige handelingen zijn de *Sophisten* (*drogredenaars*) in minachting geraakt. In onzen tijd geeft men den naam van *Sophist* aan eenen redenaar, die door ijdel woordengeklap of woordenspel bij zijne hoorders, de verwondering, de aandoenlijkheid en de gevoeligheid tracht gaande te maken, geleidende zoodanige redenen niet zelden naar eenen dwaalweg, waarop men de vreemdste en schadelijkste begrippen aantreft.

Digitized by Google

nog tegenwoordig, uithoofde harer veiligheid voor de schepen, zeer belangrijk. Hier en daar vindt men nog tempels en overgeblevene bouwvallen te *Athene*, die getuigenis van haren vorigen bloei, pracht en luister geven. Het was ter dezer plaatse, dat de bloem der Redenaars zich bevond. Eene stad, ten dien tijde nog vol gedenkteekenen en herinneringen aan het Heidendom. Het is dáár als aan de bron, waar men het beste de *Drogredenaars* leert kennen. Het is van dáár, dat zij hunne leeringen en hunnen invloed naar alle zijden van het rijk verspreidden.

Het is zóó, in *Klein-Azië*, *Capadocië*, *Syrië* en de provinciën bij den *Euphraat* gelegen, alsmede in de steden *Alexandrië*, *Rome* en *Konstantinopel*, vond men scholen voor fraaije kunsten en wetenschappen, die met eene Oostersche pracht den palm aan *Athene* betwisten. Dan in niets kon men haar ter zijde streven, veelmin overtreffen. *Athene* was te dien tijde in *Griekenland*, wat *Parijs* tegenwoordig in *Frankrijk*, *Amsterdam* in de *Nederlanden* is. Zelfs *Konstantinopel*, in weerwil dat haar hof en hare gedenkteekenen van alle zijden ter dier stede vereenigd waren, was in vergelijking der oude stad van *Cecrops* slechts een armzalig verblijf. Men bezat er de begaafdheid niet om zich sierlijk en wel uit te drukken. Men had er een bedorven smaak. Ook was er de opvoeding verwaarloosd, zoodat men beschouwd werd eene zeer gebrekkige opleiding

Digitized by Google

ontvangen te hebben, zoo men dezelve te *Athene* niet genoten had. *Athene* was in de vierde eeuw, als ten tijde van XENOPHON, de vruchtdragende boom van fraaije kunsten en edele wetenschappen.

Athene was alzoo het middelpunt der beschaving, de zetel der letterkundige wereld. In dit verblijf van beschaving en der kunsten en wetenschappen verdeelden de *Sophisten* de provinciën van het Oostersche rijk, op dezelfde wijze, als vele Vorsten verschillende rijken te zamen verdeeld hebben. Ieder eigende zich toe, wat hem het beste aanstond en verhief er zich tot Heer en meester. En om de scholen te *Athene* te doen bloeijen en zeer talrijk te maken, had elk *Sophist* een zeker getal vrienden of bevorderaars, die met de verschillende familiën eene briefwisseling onderhielden, tot bekoming van leerlingen. Men ging zelfs zoo verre, dat men in de havens van *Griekenland* wervers vond, om de aankomelingen voor de verschillende *Sophisten* aan te werven, op eene wijze, als men gewoon is soldaten voor de landmagt en matrozen voor de zeedienst aan te werven. — De *Sophisten* zaten buitendien niet stil, maar ijverden evenzeer, om het getal hunner leerlingen te vergrooten. Zij reisden tot dat oogmerk rond in de verschillende provinciën en steden, waar zij zich alsdan deden hooren, en ontvingen daarvoor niet zelden bij gejuich, eerekroonen en aanzienlijke geldsommen. Ook voerden zij vele jongelieden met zich, of schre-

Digitized by Google

schreven dezelve in hunne registers, tot tijd en wijle de ouders de noodige middelen zouden verzameld hebben, om hunne kinderen naar *Athene* te kunnen zenden. Niet zelden werden zij door verschillende steden uitgenoodigd binnen hare muren te komen, om hunne redevoeringen te houden. Ook werden somtijds die kosten door bijzondere personen gedragen, die daardoor een blijk wilden geven, hoe zeer kunsten en wetenschappen bij hen op hoogen prijs stonden, en waarvoor zij alsdan door de *Sophisten* met niet weinig lof werden bedeeld. Hoewel *Cesarea* en *Antiochië* beroemd waren door hunne *Sophisten* en hunne leerstellingen, riep men evenwel die van *Athene*, als nog beroemder en geleerder zijnde, binnen hare muren. *Konstantinopel* bleef mede hierin niet ten achteren, hoewel zij eene hoofd- en bisschoppelijke stad was, alwaar een Synodaal Hof aanwezig was. En hoewel zij hierin zeer spaarzaam te werk ging, gaf zij een openlijk blijk van mindere beschaafdheid dat zij niet heeft kunnen uitwisschen; want het was ten eenemale te vergeefs dat CONSTANTIN den *Sophist* SOPATER met onderscheiding behandelde, en dat zijn zoon den *Sophist* EUSTATIUS eene diplomatische zending opdroeg, daar het volk den eersten beschuldigde door tooverij belet te hebben, dat eene vloot met koorn beladen de haven van *Konstantinopel* binnenliep, en de

Digitized by Google

tweede, door dezelfde oorzaak, het gezantschap naar *Perzië* zou hebben doen schipbreuk lijden. Ook konden door zoodanige handelingen geen *Sophisten* lang te *Konstantinopel* verkeeren, maar verliet de een na den anderen de stad, hetgeen ten gevolge had, dat de Vorst JULIANUS zich in de armen van het Heidendom wierp, moede zijnde van het wantrouwen dat hij aan het hof, in de steden en provinciën ondervond. *Konstantinopel* leverde dus geen rijken buit op voor de rondreizende *Sophisten*.

Nadat zij de voornaamste steden van *Griekenland* hadden doorgereisd, keerden zij gewoonlijk naar *Athene* terug, niet zelden beladen met schatten, als loon hunner handelingen, en gevolgd door nieuwe leerlingen, die niet weinig toebragten aan den roem der *Sophisten* te schragen en hen een goed en onbezorgd leven te doen leiden.

Buitendien had men te *Athene* vier *Sophisten*, die in de wijsbegeerte onderwezen, naar de vier grondstellingen van PLATO, ARISTOTELES, ZENO en EPICURUS (1) aan welker posten een jaarlijks inkomen van circa 5000 Gulden van onze munt verbonden was. Buiten deze geldelijke inkomsten hadden deze *Sophisten* nog andere voordeelen. Men had er

(1) In dien tijd werden deze vier leerstelsels niet meer in derselver zuiverheid geleerd, maar waren meer of min in het stelsel *van den wijsgeer* PLATO versmolten.

Digitized by Google

er nog andere *Sophisten* van eenen minderen rang, wier inkomsten zich tot circa 3000 Gulden van onze munt bepaalden. Ook ontvingen zij geschenken in geld en andere beloningen van hen, die hen kwamen hooren, toejuichen en bewonderen. Voegt men hierbij het loon, dat zij van hunne kweekelingen ontvingen, en hetgeen zij op hunne rondreizen bijeenzamelden, en men zal gaarne toestemmen, dat zij zelfs op eene Oosterische wijze — en deze kostte vrij wat geld — konden leven. Ook zal men gaarne geloowen, dat het bekleeden dezer posten een zeer goed baantje was, dat door elken *Sophist* zeer gezocht en begeerd werd. Doch daar *Griekenland* vol was van mannen die welsprekend waren, die eerzucht en talenten bezaten, om zich te doen opmerken en te doen gelden, konden de *Sophisten* te *Athene* deze posten niet verkrijgen, dan door mededinging bij wijze van wedstrijd — En deze wedstrijd was geenszins ligt of gemakkelijk, daar elk regt had uitspraak te doen; want buiten het volk traden nog als regters op, de beroemdste redenaars, de stedelijke regenten, de landvoogd, die te *Corinthe* zijn verblijf hield, en eindelijk het hof met den Keizer. Men ziet, dat het in die tijden ook niet gemakkelijk ging, iets te verkrijgen dat goed en voordeelig was. In de benoeming dezer posten ging men naar vastgestelde wetten en reglementen te werk, waarbij de wed-

Digitized by Google

wedstrijd bepaald en omschreven was. Voornamelijk had men redevoeringen te doen over de wetenschap, waarvan de leerstoel vacant was en begeven zou worden. Maar buiten deze redevoeringen, werd tevens de denkwijze, de stijl, de gesticulatie, de zeggingskracht enz. van den kandidaat in aanmerking genomen; buitendien scheen men ook geenszins onverschillig omtrent leefwijze en karakter te zijn, daar men verpligt was zijnen geheelen levensloop mede te deelen en bewijzen van een goed en loffelijk gedrag over te leggen. (1)

Dan men was nog niet geheel geslaagd, wanneer men de overwinning op zijne mededingers behaald en den post gekregen had, daar de benoeming niet levenslang geschiedde, maar slechts voor zoo lang men talenten bezat, om naar eisch den post te kunnen bekleeden. Wanneer de geestvermogens verstompten, de stem verflaauwde, het vuur en de kracht der welsprekendheid verloren ging, nam de post of het ambt een einde, en men benoemde een ander. Alle deze voorwaarden hadden iets hards, iets moeijelijks, maar ook iets loffelijks en goeds; niemand waagde het alzoo om hierin verandering te brengen. Ook wa-

(1) Bij EUNAPUS, die het leven der *Sophisten*, en LIBANIUS, die dezen *wedstrijd* (*Examens*) beschreven hebben, kan men van het een en ander meer te weten komen.

Digitized by Google

waren deze gewoonten als het ware in de zeden der *Atheniënsers* ingeweven, en de *Sophisten* waren mannen, die de eer en den roem als het hoogste goed beschouwden.

Deze roem en eer hadden inmiddels hunne grilligheden en zwakheden. Zij waren niet altijd zuiver en loffelijk, maar werden weleens onzuiver en onloffelijk; en door ons meer bijzonderlijk bij een paar dezer *Sophisten* te bepalen, zullen wij gelegenheid krijgen, over de zeden en gedragingen der *Sophisten* van dien tijd, een beter en juister oordeel te vellen.

Onder de regering van CONSTANTINUS, een Vorst, die zijn vader in niets dat loffelijk en goed was evenaarde, die veel van een standbeeld bezat, en die in 301 ontsliep, waren er te *Athene* twee *Sophisten* van eene groote vermaardheid, doch die thans geheel onbekend zijn, te weten JULIANUS en ASPINES. Verwijlen wij bij deze eenige oogenblikken.

JULIANUS, een *Syriër* van geboorte, was de mededinger van ASPINES, een geboren *Lacedemoniër*. De eerste leerde in de Oostersche provinciën, de tweede in den Peleponesus. De verdeeling, die zij gemaakt hadden, was niet onevenredig, en zoodanig, dat men van dezelve een duurzamen vrede konde verwachten. Dan dit was geenszins het geval, integendeel heerschte er eene groote verdeeldheid tusschen de beide partijën. Zij stonden steeds gereed elkander aan te vallen. De ver-

Digitized by Google

verdeeldheid der toehoorders sloeg tot die der *Sophisten* over. Zoo lang nu deze verdeeldheden zich tot *razen* en *schelden* bepaalden, bleven gewoonlijk de *Syriërs* of de leerlingen van JULIANUS meesters van den strijd; dan spoedig bragten de *Lacedemoniërs* of leerlingen van ASPINES, die forsche en moedige mannen waren, de wetten van LYCURGUS in werking — en werden handgemeen met hunne tegenpartij, zoodat deze niet alleen het strijdperk verlaten moest, maar niet zelden dit deed bedekt met wonden. Deze bloedtooneelen vernieuwden zich zeer dikwijls en te dikwijls voor JULIANUS en zijne toehoorders. Om aan deze oneenigheden een einde te maken, koeht hij een eigen huis, rigtte er eene leerschool op, in de gedaante eens amphitheaters, en versierde dezelve als een *echt Syriër* met marmer en standbeelden, terwijl de wanden behangen werden met de portretten der beroemdste *Sophisten*, die bij JULIANUS in een goeden renk stonden. Op deze wijze vleide hij zich, rustig zijn onderwijs te kunnen geven, en buiten het bereik der tegenpartij te zijn. Dan hij rekende buiten den waard. De andere *Sophisten* volgden zijn voorbeeld, en zoo doende bleven de oneenigheden voortduren: want zij drongen in zijne leerschool en maakten veel gedruis, dat door zijne leerlingen met handgeklap werd beantwoord. Deze voorzorg, zoo wijsselijk genomen, leed evenwel schipbreuk. Daar de regering te *Athene* de magt niet bezat om kennis te nemen wat er binnens-

huis

huis voorviel, was zij dus buiten staat aan alle deze ongeregeldheden een einde te maken. Men bragt daarom de zaak voor den Landvoogd, die de schuldigen gekluisterd naar *Korintha* liet brengen. Dan deze maatregel was eerder schadelijk dan voordeelig voor JULIANUS, dewijl hij hierdoor meer en meer zijn roem verloor en zijn onderwijs in minachting bragt. Dan dit was niet alles; JULIANUS had nog eene grievender smart te verduren. Een zijner leerlingen, PROHERESIUS, werd uitgenoodigd den leerstoel te beklimmen, en sprak zoo welluidend, krachtig en overtuigend, dat het oude geslacht der *Sophisten* veroordeeld werd en verloren was. Hoe ongaarne ook, waren zij verpligt hunne plaatsen in te ruimen voor jeugdiger *Sophisten*, die krachtiger en welsprekender waren dan zij. Deze handelingen werden door de *Atheniënsers* hoogelijk toegejuicht, en JULIANUS en ASPINES verlieten *Athene*, zonder verder iets meer van zich te laten hooren. Dan men mag vaststellen, dat zij het verlies hunner eer en hunner posten met meerdere gelatenheid zullen gedragen hebben, dan de geleerden van dezen tijd.

Er kwam thans eene geheele verandering bij het onderwijs der *Sophisten*. Hetzelve werd als geheel vernieuwd en verbeterd. Er werden drie leerstoelen van den eersten, en drie leerstoelen van den tweeden rang opgerigt. De toeloop van dingers naar deze leerstoelen was zoo buitengemeen groot, dat het niet mogelijk was ze allen

op

op te noemen. De overwinnaars der leerscholen van den eersten rang waren PROHERESIUS, HEPHESTION en EPHIPHANUS, die voor den tweeden rang DRAPHANTUS, SOPOLIS en PARNASIUS.

De eersten zoowel als de laatsten hadden begunstigers, die het getal hunner leerlingen trachteden te vermeerderen. Daar de lof en de roem van DRAPHANTUS, SOPOLIS en PARNASIUS niet halen konden bij die van PROHERESIUS, HEPHESTION en EPIPHANUS, telden hunne scholen ook mindere leerlingen, en waren de laatste grootelijks bezet met leerlingen uit de provinciën, van wie zij vertrouwen, lof en roem genoten, en die gaarne hen met hunne schatten verrijkten.

De school van PROHERESIUS was bezet met leerlingen der plaatsen bij en om de *Zwarte zee* gelegen, welke dezen *Sophist* als een landgenoot beschouwden. HEPHESTION, die spoedig opmerkte, dat hij niet bestand was met den grooten PROHERESIUS gelijken tred te houden, noch met hem in het strijdperk te kunnen treden, verliet *Athene*, hetgeen den toeloop van leerlingen bij PROHERESIUS niet weinig vermeerderde, en bijna alle de leerlingen van *Bithynië*, *Lydië*, *Carië*, *Pamphylië*, *Egypte* en *Libyë* tot zijnen leerstoel trok, terwijl de *Sophist* EPIPHANUS die van *Mesopotamië*, *Syrië* en daaromliggende provinciën tot den zijnen vereenigden.

PROHERESIUS werd overwinnaar der andere *Sophisten* te *Athene*. Hij werd aangemerkt als het hoofd

Digitized by Google

hoofd der geleerde wereld. Door luide hoogachting en de talrijke toejuichingen der leerlingen van meer dan twintig provinciën, schitterde deze *Sophist* te *Athene* als eene zon bij eenen onbewolkten Hemel aan het firmament, en werd voor de gelukkigste man der wereld gehouden.

Maar een licht, dat zoo schitterend blonk, kon zijn glans niet behouden, en begon weldra te tanen! Eene Godspraak verklaarde eens naar waarheid, toen zij zeide: »*dat niemand gelukkig kan genoemd worden voor zijnen dood.*" Deze Godspraak was aan eenen Koning gerigt; deze Koning heeft haar aan eenen anderen Koning medegedeeld, en zij is waardig door elk gekend te worden. Buitendien de *Sophist* PROHERESIUS heeft dezelve door zijn leven bevestigd. Daar zijne leerschool meerdere leerlingen bevattede, dan alle andere te zamen, gaf dit aanleiding tot ontevredenheid en de leerlingen der andere scholen verbonden zich te zamen en stonden in massa tegen den *Sophist* PROHERESIUS op. Het was eene algemeene kreet in de leerscholen van DIOPHANTUS, EPIPHANUS, SOPOLIS en PARNASIUS: »*Sterven of overwinnen.*" Eerst bleef het bij woorden en bedreigingen, dan spoedig werd men handgemeen. Men leverde dag aan dag bloedige gevechten. De *Atheniënsers* vermaakten zich dagelijks met deze schouwtooneelen. Maar de regenten keurden dezelve hoogelijk af, en de ouders der leerlingen werden met angst en vrees bevan-

Digitized by Google

gen; en daar de Landvoogd zonder ophouden door klagten werd lastig gevallen, besloot hij aan deze handelingen een einde te maken, en om hierin naar wensch te slagen, verbande hij PROHERESIUS uit *Athene*. — Deze slag was voor dien beroemden *Sophist* verpletterend. Dan, het is duizendmalen verkieselijker, het slagveld met eer, roem en onbevlekt te verlaten, dan te vallen zoo als JULIANUS en ASPINES. Wanneer men geslagen wordt, belaad men zich *met schande*, wanneer men onregtvaardig vervolgd wordt, *met eer*. Dit was het geval van dezen *Sophist*. Hij werd op bevel des Keizers terug geroepen, doch was verpligt, hoe beroemd hij ware, en hoezeer zijne kunde en welsprekendheid bekend waren, zich aan eenen nieuwen wedstrijd te onderwerpen. De Landvoogd zat bij dezelven voor, en bepaalde de werkzaamheden, gaf de onderwerpen op, die behandeld moesten worden, en bevorderde de orde en de policie.

Daar de *Atheniënsers* in zoodanigen wedstrijd meer belang stelden, dan in eenen oorlog met naburige volken, zoo was de leerstoel, die op de markt was opgerigt, van eene groote massa volks omringd. De groote menigte der toeschouwers *meer voor dan tegen* den *Sophist* PROHERESIUS gesteund zijnde, zoo verbood de Landvoogd *alle openbare teekenen van goed- en afkeuring*. De *Sophist* trad met eene stoutmoedigheid op, die elk verbaasde. Hoe moeijelijker de stukken waren, die

die hem, ter beantwoording door den Landvoogd werden opgegeven, met des te meer vuur, kracht en juistheid beantwoordde hij dezelve; en daar het strenge bevel hem van alle toejuiching beroofde, die hij zoo waardiglijk verdiende, wist hij zich met eene koele onverschilligheid, een echten *Sophist* waardig, daar boven te verheffen. PROHERESIUS werd eindelijk als overwinnaar uitgeroepen, en door den Landvoogd en zijn gevolg en eene menigte volks in triomf naar zijne woning geleid.

Hoe moeijelijker, hoe feller de strijd geweest ware, des te zoeter en aangenamer was de overwinning voor hem. Hij rekende dezen dag onder een' der schoonste, één' der belangrijkste in zijn leven. Keizer CONSTANS, broeder van CONSTANTIA, regeerde te dier tijd in het Westen. Hij ontbood den *Sophist* van *Athene* aan zijn hof in *Gallië*, en stelde hem in de gelegenheid blijken zijner welsprekendheid en zeggenskracht te geven — door het bespreken van vele vreemde en belangrijke zaken, die in schijn eenvoudig, doch hoogst belangwekkend waren. De *Gallen*, die nog niet door den Keizer bestuurd waren en zich nog geenszins met de welsprekendheid en de zeden der *Sophisten* gemeenzaam gemaakt hadden, juichten over geheel andere dingen. Zij hielden het voor roemrijker, dat de *Sophist eene reuzengestalte had, ongevoelig was voor de gestrengheid van het jaargetijde, over zijne gewoonte om koud water te*

Digitized by Google

drinken en blootvoets te gaan. De gast *te zijn* van eenen Keizer als CONSTANS, zich te doen bewonderen van *Galliërs* in de ruimste beteekenis des woords, waren geenszins vermaken, waarop *het hoofd der Grieksche welsprekendheid* en *de eerste der redenaars van Athene* grooten prijs konde stellen. De *Sophist* ontveinsde ook niet, dat hij aan het hof weinig genoegen smaakte — maar CONSTANS, die nog geheel aan het Heidendom verkleefd was, en die de gedenkteekenen en de tempels van het Heidendom onder zijne bescherming nam en strengelijk verbood dezelve te ontheiligen, die veel werk maakte om zich bij adelijke familiën bemind te maken, die nog zeer aan de Heidensche Godsdienst verslaafd waren, haastte zich PROHERESIUS tot eersten redenaar van dat tijdperk te *Rome* te benoemen, in de stellige gedachte aan *Rome* en den *Sophist* daardoor geene onbelangrijke dienst te bewijzen. Dan *Rome* was *Athene* niet, en PROHERESIUS vond weinig smaak, om de adelijke dames en den hoogen adel van *Rome te vleijen en te pluimstrijken.* Zoo hij vleide, moest het zijn ten gunste zijner leerlingen. Hij verzocht alzoo naar *Athene* terug te keeren. Dit was van zijnentwege grove ondankbaarheid, nademaal men te *Rome* voor hem een standbeeld met loffelijke inschrijvingen had opgerigt. Dan het was alsof hij buiten *Athene* niet kon leven. Ook waren er in de stad, die het Christendom aangenomen hadden, zoo weinigen die zij-

Digitized by Google

zijne talenten konden op prijs stellen, terwijl geheel *Athene* van dezelve vol was. Een *Sophist* uit *Alexandrië* scheen PROHERESIUS voor *Rome* voldoende en meer geschikt. Hij zond er alzoo zijn leerling EUSEBES. Deze, oordeelde hij, was beter dan hij in staat om zich naar den smaak der adelijke Heeren en Dames van de hoofdstad van het Westersche rijk te schikken. Dan, naar het gevoelen van sommige schrijvers, was deze handeling eene fijne list van den *Sophist*, die, vreezende dat zijn leerling hem weldra zijn licht zoude betimmeren, hem gaarne uit *Athene* verwijderde, en daartoe deze gelegenheid geschikt vond en te baat nam. En wie, die eenigermate met de handelingen van sommige menschen en vooral geleerden bekend is, zou deze opvatting niet voor goede munt aannemen?

CONSTANS, hoewel in zijne oogmerken teleurgesteld, wilde zich evenwel aan den *Sophist* niet onbetnigd laten, en benoemde hem (hoe vreemd ook) *tot Generaal zijner ruiterij*. Dan, deze verheven titel boezemde weinig eerbied aan zijne vijanden in. Zij vielen hem op nieuw aan, belasterden hem, en bragten het door hunne snoode en slechte handelingen zoo verre, dat de groote en beroemde *Sophist* PROHERESIUS voor de tweede maal uit *Athene* verbannen werd. Deze handeling sloot de schitterende loopbaan van den *Sophist*, maar werd tevens eene belangrijke gunst, die de fortuin aan haren gunsteling verleende. Hij

Digitized by Google

werd overwonnen door een strijder van meerdere krachten dan hij bezat, door den grooten LIBANIUS, den vriend van Keizer JULIANUS, den schrijver eener belangrijke redevoering *over de Heidensche tempels*, wiens leerstellingen gedurende eene eeuw in waarde gebleven zijn, bij die volken van het Oosten, bij wie het Heidendom in die tijden nog heerschende was. Van dezen *Sophist* stellen wij ons voor, in een volgend artikel te spreken.

Harlingen, 1 Sept. 1846.

Medegedeeld door VAN STEENDEREN.

VRUCHTEN VAN HET BIJBELLEZEN.

Een Catholiek Priester in *Frankrijk* kwam in een huis en vond dáár een Nieuw Testament. Na eenige tegenspraak wist hij de vrouw des huizes te bewegen, om het hem over te geven, terwijl hij, zonder echter het ernstig voornemen daartoe in opregtheid te koesteren, haar beloofde, om het haar terug te brengen, wanneer hij er niets gevaarlijks in vinden mogt. Eenige dagen daarna bezocht de Predikant MARZIALS te *Rijssel* de scholen, waarop zich zoowel Evangelische als Catholieke kinderen bevonden. Toen hij te huis gekomen was, vond hij in zijne kamer een' vreemdeling van een zeer innemend voorkomen. Deze ver-

Digitized by Google

verklaarde in nood te verkeeren en had hem, den nacht bij hem te mogen doorbrengen. MARZIALS was gereed om hem dit verzoek in te willigen, zoo hij slechts weten mogt, wie hij was. Toen verhaalde de vreemdeling, dat hij wel vrienden in de stad had gehad, maar dat deze, ofschoon hij niets kwaads gedaan had, hem niet wilden opnemen. Hij was namelijk dezelfde Roomsche Priester, die het Nieuwe Testament van die vrouw had afgeëischt. Hij had het gelezen en daarin voor zich zelven vrede gevonden. Hij had op den kanzel vóór de predicatie daaruit voorgelezen. Dit had groot opzien gebaard. Hij was voor het geestelijk gerigt gedagvaard en tot herroeping opgeëischt. Daartoe had hij echter niet kunnen besluiten. Maar zoo was hem dan ook het regt benomen, om als Catholiek geestelijke langer op te treden.

Eene jonge Catholieke vrouw in *Frankrijk* ontving van haren broeder een Nieuw Testament, waaruit hij zelf den weg des levens had leeren kennen. Zij kon niet besluiten om het aan te zien, minder nog om er in te lezen. Maar toen haar broeder op zekeren avond was uitgegaan, waagde zij het toch om het even in te zien; zij was daarbij echter te moede, alsof zij een groot misdrijf beging. Desniettemin opende zij het boek, las eenige regelen, daarna nog eenige, en den volgenden dag bij vernieuwing. Binnen weinige

Digitized by Google

dagen gevoelde zij zich daarover verontrust en gedrongen, om haren biechtvader te bekennen, wat zij gedaan had. Ten laatste besloot zij echter, om het nog eens met het boek te wagen. Zij ging, niet zonder groote onrust, aan het lezen, maar begon levens tot God te bidden, dat hij haar mogt doen gevoelen, of zij daarmede al of niet zondigde. Allengs kwam zij tot de erkentenis der Goddelijke waarheden, en werd daarin opgebouwd. Eindelijk ging zij met het N. T. naar haren biechtvader en zeide tot hem: »ik kom, »om u te zeggen, dat ik dit boek gelezen heb, »zonder daarvan eenig nadeel te ondervinden." De Priester meende, dat het reeds ongelukkig genoeg was, dat haar broeder Protestant geworden was; zij mogt toch dat voorheeld niet volgen. »Mijnheer!" antwoordde de jonge vrouw, »gij zijt »een geleerd man, die Grieksch en Latijn ver»staat; gij moet wijzer zijn dan ik; wil mij dan »toch zeggen, waarom ik dit boek niet zou mo»gen lezen." — »Omdat het een goddeloos boek »is," luidde het antwoord van den Priester. De jonge vrouw maakte er hem opmerkzaam op, dat het de overzetting was van SACIJ, een' Catholiek. »SACIJ!" riep hij uit, »SACIJ was in zijn hart een »halve Protestant, en hoe dit ook zij, zoo gij »langer in dit boek leest, geef ik u de absolutie »niet meer." Daarop hernam de vrouw: »Hoor »toch, mijn broeder was een goddeloos mensch; »wij hadden met hem rust noch vrede; hij kwam

»ge-

»gewoonlijk beschonken te huis, en zijn gedrag »was doorgaande redeloos en slecht. Thans echter is hij een gansch ander mensch geworden, »vriendelijk en goed; hij heeft zijnen kwaden weg »verlaten en geeft ons het beste voorbeeld. Ik »wenschte toch wel eens te vernemen, hoe een »slecht boek van een slechten mensch een' goeden »maken kan." Dat was den Priester te veel. Hij wist zich niet anders te redden, dan door aán de vrouw de deur te wijzen.

HET VERLANGEN NAAR DEN HEMEL. (1)

Er is een heerlijk, zalig land,
Waar reine vreugde woont;
Waar liefde heerscht, die haat verbant,
Waar niemand wordt gehoond.
Dáár sluipt geen kommer ooit of rouw
In 't opgeruimde hart,
Dáár vloeit geen traan om kwade trouw,
Dáár kent men geene smart.

Dáár zwelt van jubel het gemoed;
Geen klaagtoon wordt gehoord;
Dáár wordt geen heerschzucht ooit gevoed;
De nijd is dáár gesmoord;

Dea

(1) Het hier volgende behelst de gedachten van een grijsaard, op wiens leven en uitgang toepasselijk is hetgeen men vindt *Gen.* V: 24. Kort na het stellen dezer regelen zag de brave reeds aan zijn verlangen voldaan.

R.

Digitized by Google

Des broeders heil is ieders vreugd;
Men leeft er, wijl men mint;
Des werelds knellend ongeneugt'
Is verre van Gods kind.'

In dat gezegend Rijk der eer
Geeft Liefde en Orde wet;
Dáár geldt geen aardsche grootheid meer
Maar vrij te zijn van smet;
De nedrigheid zit op den troon
Naast liefde eenw in eeuw uit;
Zachtmoedigheid vindt dáár haar loon;
De boosheid is gestuit.

Dáár is 't geduld met vreugd omgloord;
Geen wrevel dringt er in;
Dáár voert eenvoudigheid het woord,
En zuivre waarheidsmin.
Dáár legt de strijder, moe gestreên,
Het hoofd ter ruste neêr;
Dáár schittert 't oog, na bang geween,
Van hoogen wellust weêr.

De heerlijkheid des Heeren straalt
Op zijn verlosten neêr;
En uit de Bron des levens daalt
Verrukking, keer op keer.
En 't loflied klinkt de heemlen door:
»Het Lam, op aard geslagt,
»Worde eeuwig van 't gezaligd koor
»Al de eere toegebragt!"

O onuitspreeklijk zalig land!
Wanneer begroet ik u?

Wan-

Digitized by Google

Wanneer betreedt *mijn* voet uw strand?...
Hoe hijgt mijn hart naar u!
Kom, blijde dag, die me overleidt,
Aan JEZUS vaste hand,
Uit dit verblijf der ijdelheid
In 't schoone Hemelland! —

Maart 1846. B.....

ANTWOORD VAN CATO AAN LABIENUS OP DIENS RAAD, OM HET ORAKEL VAN JUPITER AMMON IN DE WOESTIJN VAN *LYBIE* TE RAADPLEGEN OVER DEN UITSLAG VAN DEN OORLOG, WAARIN CATO DE VRIJHEID VAN *ROME* TEGEN CAESAR VERDEDIGDE.

LUCANUS, *Pharsalica* Lib. IV vs. 565, sqq.

Wat wilt gij, waarde Vriend! dat ik JUPIJN zal vragen?
Of 'k liever sneuv'len moet, dan dwinglandij te dragen?
Of 't leven waarde heeft, die toeneemt met den tijd?
Of iets den vromen schaadt? En of de deugd den strijd
Vreest tegen 't lot? Of hij, die steeds naar 't goede poogt,
Voldoet? Of d' uitslag 't schoon der zed'lijkheid verhoogt?
Wij weten 't antwoord op dees vragen te verkrijgen.
De hemel rigt ons pad. Laat vrij de tempel zwijgen.
Niets doen wij zonder God, die geene stem begeert,
En ieder menschenkind bij de geboorte leert
Wat kenbaar is. Heeft God een' woestenij verkoren?
Om zijne waarheid slechts aan enk'len te doen hooren?
Is God aan ééne plaats op aarde slechts gebonden?
Wordt Hij niet overal, niet in de deugd gevonden?

God

God is aan ieder oord, waar stervelingen wand'len,
Orakels zijn voor hen, die weiflend in hun hand'len
Steeeds op den uitslag zien. Mijn onverwrikt besluit
Steunt op orakels niet. 't Gaat van de kennis uit
Van den gewissen dood der laffen en der helden,
'k Begeer niet dat JUPIJN mij meer nog zal vermelden.

HET SCHELDWOORD.

Mijn hemeltje! wat zie ik, Oom?
Al weêr zoo druk, aan 't bijbellezen?
Als oom JOHAN eens hier mogt wezen, —
Hij SCHOLD u uit voor *vroom!*

Aardenburg, ABM. DE LIGNIJ, AZ.
1846.

MEN-

Digitized by Google

SCHOOL-NIEUWS.

DOESBORGH.

Den 11 Aug. Heden werden hier de, na afloop van het op den 22 Junij ten genoegen van de Wel Ed. Achtb. Heeren Curatoren gehouden Examen, toegewezene praemia op eene plegtige wijze door hen Wel Ed. Achtb. aan de discipelen der Latijnsche scholen uitgereikt en sommigen hunner tot hoogere klassen bevorderd. In de eerste klassen ontvingen, na het houden van declamationes, C. B. E. VERSTEEG, P. IMMINK en A. W. VAN DER BOON MESCH, praemia. Vervolgens werden van de vierde tot de derde klasse bevorderd met praemia: M. A. DIEMONT en C. A. L. VAN TROOSTENBURG DE BRUIJN. Uit de vierde tot de derde klasse klom de met een praemium vereerde discipel, G. J. VAN DER HOEVE, op. In de vijfde klasse ontvingen G. P. VERSTEEGH en A. VAN DER MEY praemia. Van de zesde naar de vijfde klasse werden insgelijks met praemia bevorderd: J. H. BLOEMERS, J. HUIJGEN en R. A. J. COLENBRANDER. De overige discipelen der zesde klasse: J. V. SCHATTENKERK, H. C. ANDERSON en H. W. VAN DER MEIJ, werden insgelijks met praemia vereerd. De kort te voren, na aan het vereischte Examen voldaan te hebben, als discipelen aangenomen J. H. VAN DER HOEVE, die in de vijfde klasse geplaatst werd, en F. J. A. VERSTEEG, welke bij de zesde werd bijgevoegd, woonden deze plegtigheid, die door een aanzienlijk getal deskundige toehoorders werd vereerd, welke benevens de Wel Ed. Achtb. Curatoren, de op eene gepaste wijze voorgedragene de-

Digitized by Google

declamations en gratiarum actiones met welgevallen aanhoorden.

Uit dit kort berigt blijkt genoegzaam dat deze scholen in bloei zijn, en, dat het getal der discipelen tot eene zeldzame hoogte is opgeklommen.

GORINCHEM.

Den 10 Sept. 1846. Heden had alhier op de gebruikelijke wijze in de Luthersche Kerk de jaarlijksche promotie plaats van de leerlingen der Latijnsche school te dezer stede. Vier jonge lieden uit de eerste klasse, die weldra naar de Hoogeschool stonden te vertrekken, werden daarbij *magna cum laude* van de school ontslagen. A. R. BION, met een' Griekschen en Latijnschen prijs en een loffelijk getuigschrift in de Geschiedenis begiftigd, sprak eene declamatie uit: *de Rep. Laecedaemoniorum;* A. ROMEIJN met een' Griekschen en Latijnschen prijs en een getuigschrift in de Wis- en Aardrijkskunde, sprak: *de Philippo Macedone Amynthae filio;* E. J. H. OUDEGEEST met een' Griekschen en Latijnschen prijs en een getuigschift in de Wiskunde: *de Franklino Americano;* A. C. H. BOESER met een Griekschen en Latijnschen prijs: *de Ciceronis erga remp. Romanam meritis.* De rangorde tusschen de beide eerste, en ook die tusschen de beide laatste jonge lieden, werd bij gelijke verdiensten door het lot bepaald.

In de eerste klasse werd uit de laagste tot de hoogste bevorderd: G. W. BOOT, met een praemium assiduitatis en een getuigschift in de geschiedenis.

Uit de derde klasse gingen tot de tweede over: H. VAN AKEN, met een Griekschen en Latijnschen prijs, den prijs in de Wiskunde (eerste klasse), dien in de Geschiedenis en Aardrijkskunde; en L. F. BIANCHI met den prijs in de Wiskunde der tweede klasse en een getuigschrift in de Aardrijkskun-

Digitized by Google

kunde. In de derde klasse ging uit de laagste tot de hoogste orde over: H. J. SUERHOFF.

Uit de vierde klasse gingen tot de derde over: J. NEDERHOUW, S. C. VAN APPELTERE en H. J. VERSCHOOR, allen met een Griekschen en Latijnschen prijs; en in de vierde klasse uit de laagste tot de hoogste orde: J. N. A. VAN ROOIJEN, met een getuigschrift voor de Griekschen en Latijnschen taal en F. A. E. H. DULMERS.

Uit de vijfde klasse ging tot de vierde over: J. A. VJN DUSSELDORP, met een Griekschen en Latijnschen prijs; en in de vijfde klasse uit de laatste tot de hoogste orde: F. A. DE FRAAFF, die slechts een gedeelte van den jaarlijkschen leercursus had bijgewoond, met een Griekschen en Latijnschen prijs.

De Rector besloot de plegtigheid met eene toespraak, *de praemiis virtutis*, bijzonder gerigt tot de jonge lieden, die het onderwijs der Latijnsche met dat der Hoogeschool stonden te verwisselen.

UTRECHT.

Den 15 Sept. 1846. Heden had in de St. Pieterskerk de halfjarige promotie der jonge lieden van het Gymnasium plaats.

Zes hadden den schoolcursus volbragt en hielden hunne oratiën: E. H. EKKER, J. VISSCHER, W. A. J. VAN GEUNS, W. J. ROOYAARDS, L. MULDER en G. C. BERGER VAN HENGST. De eerste, die ook den prijs voor het Grieksch en voor de Hoogduitsche taal ontving, had tot onderwerp van zijne oratie: *de Carolo Magno imperatore et Alfredo, Angliae rege, inter se comparatis*; de tweede, die ook den prijs voor de Mathesis behaald had, sprak: *de Pericle, tam in bello quam pace praestantissimo*; de derde, die ook een getuigschrift voor de beoefening der Mathesis verdiend had, hield

hield eene redevoering: *de Romanorum imperatorum socordia aliisque vitiis, imperii interitus caussis;* de vierde redende over: *de Elisabethae, Angliae reginae, sagacitate, Neerlandis in bello cum Philippo II, Hispaniae rege, operam ferentis;* de vijfde: *de ingrato Atheniensium animo in viros, de patriae optime meritos;* en de zesde zoude gesproken hebben: *de caussis amoris in patriam;* doch hij werd door ongesteldheid verhinderd. Allen werden openlijk over de beoefening der Nieuwe Geschiedenis geprezen.

Van de onderste orde waren naar de bovenste der eerste klasse bevorderd met prijzen: J. G. VAN WALSEM, ook met den prijs voor het Grieksch en voor de Hoogduitsche taal; J. H. LEIGNES BAKHOVEN ook met een getuigschrift voor de Mathesis; doch beiden werden verhinderd hunne gratiarum actiones te doen, hetwelk de derde, J. D. SIGAL, deed, en allen werden loffelijk vermeld wegens de Nieuwe Geschiedenis.

Van de tweede klasse waren met prijzen tot de eerste klasse overgegaan: W. J. M. BOSCH, ook met den prijs voor de Hoogduitsche taal en getuigschriften voor de Mathesis en vlijt en goed gedrag; J. W. VAN MAANEN en A. C. J. VAN BELDE. Allen met lof voor de Geschiedenis der Middeleeuwen, zoo als ook H. S. C. T. BURMPOL en C. P. LENSHOEK, en deze ook voor de Mathesis.

Van de onderste naar de bovenste orde: E. EKKER, ook met het eerste getuigschrift voor vlijt en goed gedrag; P. A. BERGSMA ook met den prijs voor de Hoogduitsche taal, met het getuigschrift voor de Mathesis en het tweede voor vlijt en goed gedrag, en H. W. G. RAS ontving loffelijke vermelding voor de themata; en allen voor de Geschiedenis der Middeleeuwen.

Van

Digitized by Google

Van de derde klasse waren naar de tweede bevorderd en ontvingen prijzen: W. SIX, ook het getuigschrift voor de Mathesis en het eerste voor vlijt en goed gedrag; W. J. PESTERS ook het tweede getuigschrift voor vlijt en goed gedrag; J. C. VAN DRIEST, A. C. VAN ROSSEM en H. D. FOUQUIN ontvingen den prijs voor de Hoogduitsche taal; maar door het lot, hetwelk C. J. BURGERHOUDT niet gunstig geweest was. Voorts werden loffelijk vermeld: C. G. C. VAN HENGST voor de Mathesis en voor vlijt en goed gedrag. Allen hadden loffelijke melding voor de Romeinsche Geschiedenis verdiend, zoo als ook J. A. SCHUURMAN, A. LENS en J. A. C. RAVEN.

Van de onderste orde naar de bovenste: P. VAN DER MEULEN, ook met den prijs voor de Hoogduitsche taal en het getuigschrift voor de Algebra en het eerste voor vlijt en goed gedrag; H. H. VAN DE POLL en J. W. H. ADER ontving het tweede getuigschrift. Deze allen ontvingen loffelijke vermelding voor de Romeinsche Geschiedenis, zoo als ook J. P. NONHEBEL en G. J. BLOM.

Van de vierde klasse waren met prijzen naar de derde bevorderd: A. F. SCHUBART, ook met lof voor de Grieksche Geschiedenis; J. O. RUISCH VAN DUGTEREN en P. J. MUNTENDAM ontvingen een getuigschrift voor vlijt en goed gedrag, en J. D. GERLINGS bekwam den prijs voor de Fransche taal.

Van de onderste naar de bovenste orde: E. BERGSMA, ook met den prijs voor de Fransche taal en het getuigschrift voor de Algebra en het eerste voor vlijt en goed gedrag, L. SLOTEMAKER, A. J. BÖSKEN, ook met het tweede getuigschrift, W. F. ABENDROOTH ook met loffelijke melding voor de Algebra, en allen met lof voor de Grieksche Geschiedenis, zoo als ook J. C. C. NONHEBEL, en

Digitized by Google

ook voor de Algebra, en A. P. VAN GRUTING ook voor vlijt en goed gedrag, H. C. L. TOPS voor de Themata, en J. P. VAN WOERDEN, J. W. SCHUBART en G. L. VAN DEN HELM voor de Grieksche Geschiedenis.

Van de vijfde klasse waren met prijzen naar de vierde bevorderd: J. H. STRICK VAN LINSCHOTEN, ook met het getuigschrift voor de Algebra en het eerste voor vlijt en goed gedrag, H. R. VAN INGEN ook met het tweede getuigschrift, en J. A. VAN HEEMSKERK had den prijs voor de Fransche taal behaald.

Van de onderste naar de bovenste orde: J. J. BERGSMA, ook met het eerste getuigschrift van vlijt en goed gedrag, A. J. BERGSMA ook met het tweede getuigschrift, A. W. DE KLERK ook met den prijs voor de Fransche taal, L. DE GEER en J. P. VERLOREN, en J. A. M. VAN CATS DE RARE ontvingen het getuigschrift voor de Algebra, maar met het lot tegen J. VAN DORSTEN.

Orgelmuzijk veraangenaamde de plegtigheid, die door eene zeer groote menigte toehoorders luister werd bijgezet.

PRO-

Digitized by Google

PROGRAMMA

VAN HET

HAAGSCHE GENOOTSCHAP

VOOR HET JAAR 1846.

Bestuurders van het Haagsche Genootschap, *tot verdediging van de Christelijke Godsdienst*, hebben in hunne Vergadering van den achtsten en negenden September dezes jaars uitspraak gedaan over zes bij hen ingeleverde, Verhandelingen.

Eerst namen zij in aanmerking eene Nederduitsche Verhandeling, met de zinspreuk: *De Geest der Waarheid, die van den Vader uitgaat*, enz., betreffende de Vraag: *Wat leeren de Schriften des Nieuwen Verbonds aangaande het gezag der Apostelen? Hoe is hetzelve onder de Christenen van de vroegste tijden tot op onze dagen begrepen! En welke is de slotsom, uit dit onderzoek op te maken?* Zij was van denzelfden Schrijver, die reeds vroeger een opstel over dit onderwerp had ingeleverd. Doch tot hun leedwezen konden Bestuurders ook dit werk niet bekroonen; daar het den arbeidzamen Schrijver niet gelukt was de gebreken, die in zijne vorige beantwoording der vraag waren overgebleven, voldoende weg te nemen, en zelfs deze tweede Verhandeling, ofschoon nog uitvoeriger dan de eerste geworden, in waarde bij dezelve verloren had.

Vervolgens bragten Bestuurders hun gevoelen uit over eene Latijnsche en vier Nederduitsche Verhandelingen, betreffende een oordeelkundig onderzoek *der echtheid van den Brief van* PAULUS *aan de Efeziërs.* Alle deze opstellen kwamen aan Bestuurders voor hunne verdiensten te hebben; doch de twee Nederduitsche, met de zinspreuken: *Ro-mi-*

Digitized by Google

minibus inest secundum naturam humanam, enz.; en: Ἵνα μηκέτι ὦμεν νήπιοι enz., oordeelden zij boven de twee andere Nederduitsche met de zinspreuken: PAULUS, *een Apostel van* JEZUS CHRISTUS, enz., en: *Non tam turpe fuit vinci*, enz., in meer dan één opzigt niet te munten en waardig te zijn, dat aan elk der Schrijvers de uitgeloofde eerepenning werd toegekend. Bij de opening der naambriefjes deed zich, als Schrijver van de eerstgenoemde, op A. NIERMEYER, *Predikant te 's Heer-Arendskerke, nabij Goes;* en, als Schrijver van de andere, D. HARTING, *Predikant der Doopsgezinden te Enkhuizen*. De Latijnsche Verhandeling, met de zinspreuk: Ὁ ἀσπασμὸς τῇ ἐμῇ χειρὶ enz., werd geacht, wel min volledig te zijn, maar toch zoo veel goeds te bevatten, dat Bestuurders besloten den zilveren eerepenning aan den Schrijver aan te bieden, indien hij zijnen naam geliefde te openbaren.

De volgende vragen worden op nieuw ter beantwoording uitgeschreven:

I. *Heeft men onder de Heidensche Volken, vóór den tijd van* JEZUS *en de Apostelen, het gevoelen eener Wereldschepping* IN DE VOLLE KRACHT DES WOORDS, *al of niet, voorgedragen? Wat leeren de Kanonieke en Apocryphe boeken van het Oude Testament omtrent zóódanige Wereldschepping? Welk onderwijs geven daarover de Schriften des Nieuwen Testaments? En zijn de bedenkingen der latere Wijsgeeren van dien aard, dat zij ons, in ons Christelijk geloof te dezen aanzien moeten doen wankelen?*

II. Daar het bekende werk van PLANCK, *Geschichte des Protestantischen Lehrbegriffs*, zich meerendeels tot de *Luthersche* Kerk bepaalt en over de *Hervormde* alleen handelt, in zóó verre zij daarmede in aanraking komt, vraagt het Genootschap: *Eene beknopte Geschiedenis van het Hervormd Leerbegrip in de onderscheide landen, waarin de Hervormde Kerk zich vestigde, met aanwijzing van de overeenkomst en het verschil, welke in hetzelve zijn op te merken.*

III. *Eene vergelijking van de rigting, welke de Apologetiek des Christendoms in latere dagen genomen*

Digitized by Google

men heeft, met die van vroegere eeuwen, waarbij derzelver oorzaken en gevolgen helder worden in het licht gesteld.

De antwoorden op de eerste vraag moeten inkomen vóór 1 September 1848, die op de tweede vóór 15 December 1847; terwijl de uitschrijving der derde voor een' *onbepaalden tijd* geschiedt.

Als nieuwe Prijsstoffen worden de twee volgende opgegeven:

I. Eene Verhandeling, inhoudende *een beknopt en grondig overzigt van den gang, dien het dusgenoemde Pantheisme in de verschillende stelsels der Wijsgeeren genomen heeft, en eene naauwkeurige vergelijking van het Pantheïstische en het Christelijke Godsbegrip.*

II. Eene beantwoording der vraag: *Hoe hebben zich de Schrijvers van het Nieuwe Testament de* DE OPSTANDING DER DOODEN *en* HET TOEKOMEND OORDEEL *voorgesteld; en wat hebben wij van beide deze leerstukken, bij eene behoorlijke onderscheiding van hetgeen de inkleeding en het wezen betreft, te geloaven?*

De Verhandelingen over deze twee vragen worden ingewacht vóór 1 September 1848.

Op de voldoende beantwoording van alle deze, bij herhaling opgegevene, of nieuwe Prijsvragen wordt de *verhoogde* eeropenning van *vierhonderd gulden* uitgeloofd, met vrijlating aan de Schrijvers, om de waarde geheel of gedeeltelijk in geld te ontvangen.

Volgens het Programma des vorigen jaars verwacht het Genootschap, vóór 15 December dezes jaars, nog antwoorden op de vragen over de *Apocryphe Evangeliën*; over *eene Geschiedenis van de beoefening der Bespiegelende Wijsbegeerte in Nederland*; over *de* GELOOVIGE *uitlegging van den Bijbel*; over *den invloed van* FR. SCHLEIERMACHER *op de Godgeleerde Wetenschappen.*

Voor een' onbepaalden tijd blijft, volgens dat Programma, uitgeschreven de vraag over *eene Apologetische Bibliotheek*, zijnde er op de vraag over ERASMUS *als Kerkhervormer* een antwoord ingekomen, maar te laat, om nu door de Vergadering beoordeeld te kunnen worden.

Digitized by Google

De Schrijvers, die naar den Prijs dingen, worden verzocht, hunnen Naam niet bij de Verhandelingen te stellen, maar deze met eene Spreuk te onderschrijven, en er bij te voegen een *versegeld briefje*, dezelfde Spreuk tot opschrift hebbende, waarin hun naam en hunne woonplaats gemeld zijn. De Verhandelingen moeten geschreven zijn in de Nederduitsche, de Latijnsche, de Fransche, of de Hoogduitsche taal, en wel in deze met eene Romeinsche letter, dewijl het geschrevene met eene Hoogduitsche letter niet in aanmerking komt. Daarenboven behooren de Schrijvers niet uit het oog te verliezen, dat zij, die zich op *beknoptheid* en *klaarheid* bevlijtigen, de voorkeur boven anderen hebben. Ook voelt het Genootschap zich genoopt op *duidelijk schrift* aan te dringen, met de herinnering, dat het onduidelijk geschrevene ter zijde zal worden gelegd. Voorts moeten de Verhandelingen, met eene bij het Genootschap onbekende hand geschreven, *vrachtvrij* gezonden worden aan den Medebestuurder en *Secretaris* des Genootschaps, W. A. VAN HENGEL, *Theol. Doct.* en *Prof. te Leiden.*

Het zij op nieuw ter waarschuwing herinnerd, dat men zijne bekroonde Verhandelingen, noch afzonderlijk, noch in een ander werk, zal mogen uitgeven, zonder bewilliging van Bestuurders dezer Maatschappij.

Het Genootschap behoudt aan zich het regt, om naar goedvinden, te algemeene nutte, gebruik te maken van al de ingekomene Verhandelingen, en dezelven, schoon er de Prijs niet aan is toegewezen, ten deele gemeen te maken, hetzij alleen met bijvoeging der zinspreuken, door de Schrijvers gebruikt, hetzij ook met uitdrukking van derzelver Namen, indien zij, daartoe verzocht zijnde, die gelieven te openbaren.

Eindelijk wordt herinnerd, dat geene ingezondene Verhandelingen door de Schrijvers kunnen worden terug bekomen, dan in kopij, welke, onder opgave van adres en waarberg van onkosten, door de Directie zal bezorgd worden.

KERK-

Digitized by Google

KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

GELDERLAND.

ARNHEM.

BRUMMEN, 16 Aug. 1846. Heden had de Gemeente het genoegen, bij hare openbare zamenkomsten, voor de eerste maal, in het zingen, door de toonen eens Orgels begeleid te worden. Hetzelve mag als een waardig sieraad van ons kerkgebouw worden aangemerkt, en wegens de geschiedenis der oprigting eene aangename vrucht van loffelijken godsdienstijver heeten. Zonder bezwaar van het kerkefonds werd dit speeltuig geheel uit de vrijwillige bijdragen der Gemeenteleden opgerigt; waarbij den ijver van H. H. Kerkvoogden hooge lof toekomt.

De vervaardiging van dit Orgel werd opgedragen aan den Heer HOLTGREVE, te *Deventer*, die echter, toen hij naauwelijks de eerste hand aan het werk gelegd had, door den dood uit dit leven werd weggerukt. — Onder opzigt van den Heer S. A. HEMPENIUS, te *Zwolle*, is de uitvoering en voltooijing van hetzelve toevertrouwd geworden aan I. K. ONSTENK, J. BERTHOLET en K. H. MEUTER, leerlingen van wijlen den Heer HORTGREVE. — Met onvermoeiden ijver en naauwkeurigheid hebben dezen zich van hunne taak gekweten, daar het bij een onpartijdig onderzoek gebleken is, dat dit speeltuig, in al zijne deelen,

Digitized by Google

len, zoowel als in zijn geheel, volkomen aan het doel en daarvan gemaakt bestek beantwoordt, en in zijne soort een fraai en deugdzaam Orgel genoemd mag worden, hetwelk de vervaardigers allerwege de ruimste aanbeveling waardig maakt.

Onze Leeraar, J. WILDSCHUT, sprak bij deze gelegenheid tot ons over de wijze, waarop wij van dit Orgel gebruik behoorden te maken, zal hetzelve beantwoorden aan het doel van zijne stichting, naar aanleiding van *Col.* III: 16*b*. *Zingende den Heer met aangenaamheid in uwe harten.* — Bij afwisseling werd gezongen *Ps.* CL: 2, 3. *Gez.* I geheel, *Gez.* CLXXXII: 1, 2, *Gez.* CXCII: 5, 8, 9 en *Gez.* XCVI.

Hebben wij groote verpligting aan den Heer HEMPENIUS, voor de zorg en het toezigt, gehouden over de zamenstelling des Orgels, niet minder dank zijn wij zijn Ed. schuldig voor zijne bevaardigheid, om ons het eerste genot van hetzelve te verhoogen. — Wij bidden voorts dat dit speeltuig, onder 's hemels zegen, bevorderlijk moge zijn aan de regeling, verheffing en veredeling onzer gemeenschappelijke lofzangen en dankzeggingen!

Heeren Kerkvoogden nemen de vrijheid om tevens Mejufvrouw de Wed. HOLTGREVE, te *Deventer*, die de affaire van haren echtgenoot blijft continuëren, dringend aan te bevelen.

OTTERLOO, 4 Oct. Werden wij heden voor acht dagen verontrust door het berigt, dat onze Leeraar, J. F. BLAAUW, den vorigen avond een beroep ontvangen had naar de nog vereenigde Gemeenten van *Spankeren* en *Dieren*, en dat zijn Eerw. geene vrijheid kon vinden dadelijk op dit beroep zich te beslissen; reeds in het begin der week werden wij verblijd door het gerucht, dat

dat zijn Eerw. hetzelve niet verder in aanmerking genomen had, en heden mogten wij uit zijnen mond hiervan de zekerheid ontvangen, toen hij tot ons sprak over *Hand.* XXIV: 24, 25.

ARNHEM. Zie Aug. 1846.

ZUTPHEN.

RUURLO, 27 Sept. Onze Leeraar, Ds. W. H. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, maakte ons heden bekend, dat zijn Eerw. eene beroeping naar de Gemeente te *Vollenhoven* ontvangen en in beraad genomen had.

RUURLO, 4 Oct. Met blijdschap vernamen wij heden van onzen Leeraar, dat zijn Wel Eerw. voor het beroep naar *Vollenhoven* had bedankt.

ZUTPHEN, 11 Oct. Onze jongste Leeraar, Ds. A. RUTGERS VAN DER LOEFF, den 23 Sept. l.l. eene beroeping naar *Leiden* ontvangen hebbende, maakte ons heden bekend, dat hij zich verpligt had gevonden dezelve aan te nemen.

ANGERLO staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

TIEL.

TIEL, den 30 Sept. 1846. Heden werd alhier, door den President van het Klassikaal Bestuur van *Tiel*, Ds. J. GERRITZEN, Pred. te *Zoelen*, daartoe door genoemd bestuur gecommitteerd, van zijne betrekking op deze Gemeente en de Klassis van *Tiel* behoorlijk ontslagen, onze oudste zeer geachte Leeraar, Ds. P. VAN DER WILLIGEN, aan wien, bij Besluit van Z. M., d.d. 9 Julij l.l., N°. 20, tegen 1 October e. k. het Emeritaat, *salvo honore et stipendio*, was verleend.

God spare zijn Wel Eerw. nog lang bij het genot van deze welverdiende en eervolle rust, en schenke hem het voorregt om, na eene bijna 45 ja-

Digitized by Google

jarige getrouwe Evangeliedienst, ook nog in zijnen gevorderden ouderdom voor de zijnen, voor deze Gemeente en voor de Kerk van zijnen en onzen Heer nuttig te kunnen zijn!.

WADENOIJEN. Zie Aug. 1846.

BOMMEL.

HAEFTEN vakant. Zie Febr. 1846.

BEEST staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

HARDERWIJK.

NUNSPEET, 4 Oct. 1846. Was in Junij l.l. eene wettige beroeping door den Kerkeraad op Ds. J. C. EIJKMAN, Pred. te *Balk*, uitgebragt, en na een ernstig beraad van vier weken aangenomen; heden hadden wij het genoegen, dat zijn Eerw. des voormiddags in zijne dienst bevestigd werd, door den Consulent der Gemeente, s. HOGERZEIL, MZ., Pred. te *Doornspijk*, tot tekst hebbende *Marc.* XVI: 15*b*. *Predikt het Evangelie aan alle creaturen.* Des namiddags had de Bevestigde tot intrede, 2 *Cor.* V: 19, 20. *Want God was in Christus, de wereld met zich zelven verzoenende, hare zonden haar niet toerekenende, en heeft het woord der verzoening in ons gelegd. Zoo zijn wij dan gezanten van Christus wege, alsof God door ons bade: wij bidden van Christus wege, laat u met God verzoenen.*

Bij het uitbrengen van de beroeping waren op het twaalftal de volgende H. H. Predikanten geplaatst:

EIJKMAN, te *Balk*. VAN DEN BROEK, te *'s Grevelduin Kapelle*. VAN DER FLIER, te *Oosterwolde*. SLOTHOUBER, te *Huizen*. NONHEBEL, te *Nieuw Loosdrecht*. SIEPKAMP, te *Oosterzee*. HOGERZEIL, MZ., te *Doornspijk*. MAC-PHERSON, te *Aalst*. MONTIJN, te *Zoutelande*. VAN MANEN, te *Veere*. CREIJGHTON, te *IJsselmuiden*. WILLEMS, te *Hem*.

Op

Op het zestal:

EIJKMAN, VAN DEN BROEK, SLOTHOUBER, VAN DER FLIER, CREIJGTHON, HOGERZEIL, MZ.

En op het drietal:

EIJKMAN, VAN DEN BROEK, SLOTHOUBER.

HARDERWIJK, 12 Oct. 1846. Ter vervulling der alhier bestaande vakature, werd op den 25 Sept. l.l. beroepen, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer S. J. DE HOEST, Pred. te *Nijkerk op de Veluwe.*

Op het twaalftal stonden:

DD. BEETS, Th. Dr. te *Heemstede.* DE HOEST, te *Nijkerk.* OSTI, te *Putten.* VAN DEN HAM, te *Veenendaal.* SLOTHOUBER, te *Huizen.* MOLEMANS, te *Hilversum.* BARGER, te *Nigtevecht.* TEN KATE, op *Marken.* GANN DUN, te *Vlissingen.* VAN MAANEN, te *Veere.* KNAP, te *Heeg.* SIBLESZ, te *Vaassen.* De laatste bij overstemming tegen Ds. HOOG, te *Barneveld.*

Op het zestal:

DD. BEETS, DE HOEST, OSTI, SLOTHOUBER, BARGER, GANN DUN.

DD. DE HOEST, BEETS en BARGER.

De Kerkeraad gisteren het berigt ontvangen hebbende, dat Ds. DE HOEST zich verpligt gevonden had voor de beroeping herwaarts te bedanken, hervatte heden het werk der beroeping en maakte het navolgend twaalftal:

DD. OSTI, te *Putten.* VAN DEN HAM, te *Veenendaal.* MOLEMANS, te *Hilversum.* SIBLESZ, te *Vaassen.* BARGER, te *Nigtevecht.* BEETS, Th. Dr. te *Heemstede.* GANN DUN, te *Vlissingen.* TEN KATE, op *Marken.* KNAP, te *Heeg.* SIJPKENS, te *Garijp.* VAN MANEN, te *Veere*, en BÄHLER, te *Ede.*

Vervolgens dit zestal:

DD. VAN DEN HAM, OSTI, GANN DUN, BARGER, MO-

MOLEMANS en KNAP. De laatste bij overstemming tegen *Ds.* J. SIBLESZ, Pred. te *Vaassen.*

Daarna dit drietal:

DD. VAN DEN HAM, BARGER en KNAP.

Waaruit terstond werd beroepen, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer F. C. VAN DEN HAM, Pred. te *Veenendaal.*

ZUID-HOLLAND.

Op den 7den Augustus is door het Provinciaal Kerkbestuur van *Zuid-Holland*, na gehouden Examen, tot de predikdienst toegelaten, de Heer ISAAK CORNELIS DE VIJVER, Kandidaat in de Godgeleerdheid bij de Hoogeschool te *Leiden.*

's GRAVENHAGE.

SCHEVENINGEN. Zie Aug. 1846.

ROTTERDAM.

ROTTERDAM, (Engelsche Presbyteriaansche Gemeente) 18 Sept. 1846. Ter vervulling der vakature, ontstaan door het vertrek van den Wel Eerw. Heer E. MILLER, naar *de Kaap de Goede Hoop*, is door den Kerkeraad een drietal gevormd, waarop geplaatst waren de Wel Eerw. Heeren:

JOHN HAMILTON DAVIES, Licenciaat tot de H. dienst bij de theologische Academie van Homerton, *Londen.* FRED. E. WILLIAMS, Licenciaat bij de theologische Academie van *Highbury*, *Londen*, en ISAAK WATTS, Predikant te *Boston*, *Lincolnshire.*

En is hieruit, onder voorzitting van den aan den Kerkeraad toegevoegden Consulent, den Wel Eerw. Heer H. OORT, Praeses van het Klassikaal Be-

Digitized by Google

Bestuur en Predikant alhier, beroepen de Wel Eerw. Heer JOHN HAMILTON DAVIES, die deze beroeping in beraad heeft genomen.

LEIDEN.

LEIDEN. Den 27 Aug. 1846, is op de Hofstede *Stadwijk*, onder *Soeterwoude*, in den ouderdom van bijna 82 jaren, ontslapen de Wel Eerw. zeer Gel. Heer GODEFRIEDUS JOHANNES SCHACHT, Th. Dr., Ridder van de orde van den Nederlandschen Leeuw, en rustend Pred. der Nederd. Hervormde Gemeente binnen deze stad. Tien jaren mogt hij een aangenaam genot van zijne verkregene rust hebben en eenen gelukkigen ouderdom genieten, toen vooral sedert den afgeloopenen winter, eene toenemende verzwakking, zijn naderend levenseinde begon aan te kondigen. Weinig bij ondervinding bekend, gedurende zijne lange loopbaan, met de beproevingen dezer aarde, trof hem ten laatste nog een zware en schier onoverkomelijke slag, in het bijna plotseling afsterven, op den 7 Aug. l. l., van zijne trouwe Echtgenoot, Vrouwe ANNA MARIA VAN DER MEULEN. Maar de Allerhoogste maakte het met het kwade, dat het niet te zeer smartte. Drie weken ontberens en lijdens waren voldoende. Toen sloeg het uur zijner verlossing, en zijn stoffelijk overblijfsel rust nu bij dat zijner Gade, wier zorgvolle liefde voor hem onmisbaar geworden was; en beiden, wij darven het vertrouwen, leven Gode dáár, waar hen, wat hier ten deele is, te niet gedaan wordt en de liefde eeuwig bloeit.

Onze Leeraars hebben bij hun eerste optreden voor de Gemeente (één hunner in den maandelijkschen Bedestond van het Zendeling-Genootschap, waarvan de Ontslapene, voor bijna 50 jaren, Medeoprigter geweest is,) eene welverdiende hul-

Digitized by Google

hulde toegebragt, aan de nagedachtenis van den man, die velen dierbaar gebleven was. Zijn opvolger in de Evangeliebediening is reeds vóór hem tot hoogeren kring opgeroepen, en weldra staat in zijne nog ledige plaats een ander gekozen te worden. Moge hij, aan de beide voorgangers, gelijk een Evangeliedienaar zijn, die *zich voorgenomen heeft niets te weten onder ons, dan Jezus Christus, en dien gekruist* (1). Dat geve de Heer der Gemeente die *gisteren en heden dezelfde is en tot in eeuwigheid* (2).

NOORDEN, Aug. 1846. Van hier is door bijzondere omstandigheden vernuimd te berigten, dat het beroep door den Kerkeraad, den 9 Julij l. l., op den Wel Eerw. Heer J. G. BLAAUW, Kandidaat tot de H. dienst, bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband*, uitgebragt, door Zijn Eerw. is aangenomen, onder inwachting van de kerkelijke en koninklijke approbatiën.

LEIDEN. Den 11 Sept. l. l., is door den Breeden Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier, na verkregene handopening van Zijn Excel. den Minister van Eeredienst, ter vervulling der vakature, door het overlijden van Ds. J. DERMOUT, gemaakt het volgende twaalftal:

D. D. A. RUTGERS VAN DER LOEFF, te *Zutphen*. V. J. BERKHOUT, te *Monster*. W. L. F. MOLITZER, te *Waalwijk*. J. P. VAN HARENGARSPEL, te *Leeuwarden*. E. B. SWALUE, Th. Dr. te *Goes*. J. KOOY,

(1) 2 *Cor.* II: 2. Met welke betuiging Ds. SCHACHT, den 5 Aug. 1810, na des morgens ingezegend te zijn door Ds. KELLING, zijne Evangeliebediening in deze Gemeente aanvaardde.

(2) *Hebr.* XIII: 8. Dat waren zijne laatste woorden, 27 Dec. 1835, bij het neerleggen zijner Evangeliebediening onder ons.

Digitized by Google

KOOY, te *Lisse*. F. H. G. VAN ITERSON, te *Arnhem*. A. H. VAN DER HOEVE, te *Keppel*. J. BROEDELET, te *Gouda*. L. PROES, Th. Dr. te *Leeuwarden*. E. A. BRUNNER, te *Oude* en *Nieuwe Wetering*. J. P. STRICKER, Th. Dr. te *Hoorn*.

Den 15 Sept. werd dit zestal gemaakt:

E. B. SWALUE, F. H. G. VAN ITERSON, L. PROES, V. J. BERKHOUT, A. RUTGERS VAN DER LOEFF en J. P. VAN HARENCARSPEL.

Vervolgens den 22 Sept. dit drietal:

F. H. G. VAN ITERSON, E. B. SWALUE, A. RUTGERS VAN DER LOEFF.

En daaruit terstond beroepen de Eerw. Heer A. RUTGERS VAN DER LOEFF, Pred. te *Zutphen*, die na beraad, deze beroeping heeft aangenomen.

ZEVENHOVEN. Onze geachte Leeraar, Ds. J. VAN OCHTEN, op zijn verzoek, door Z. M. den Koning, bij gunstig Besluit van den 9 Julij l. l., N°. 20, eervol, en met behoud van jaarlijksch pensioen, Emeritus verklaard zijnde, te rekenen van den 1 Oct. aanstaande, zal deze Gemeente eerlang vakant zijn.

H. H. Kandidaten worden door den Kerkeraad beleefdelijk verzocht, geene verdere aanvragen ter bekoming, van predikbeurten te doen, vermits het getal van hen, die zich bereids aangemeld hebben, zoo groot is, dat er bij de kortheid des tijds, geene mogelijkheid bestaat, om alle belanghebbenden voor de Gemeente te doen optreden.

LEIDEN vakant. Zie Dec. 1845.

DORDRECHT.

Het moderamen van den Ring van *Oud-Beijerland*, is zamengesteld uit de Heeren:

J. C. SMELTZEN, CZ., Praetor.
D. K. VAN MEERTEN, Scriba, en
N. VAN DE ROEMER, Quaestor.

DORD-

Digitized by Google

DORDRECHT staat vakant te worden. Zie Jijnij 1846.

CILLAARSHOEK staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

GOUDA.

ASPEREN, 15 Sept. 1846. Maakte onze Leeraar; Ds. D. BIJDENDIJK, ons den 2den Augustus l.l. in de voormiddag-godsdienstoefening bekend, dat de Wel Ed. Geb. Vrouwe dezer Heerlijkheid, Mevrouwe S. BRUGGINK, Wed. van den Wel. Ed. Gestr. Heer Mr. DUTRY VAN HAEFTEN, den 29 Julij te *Haeften* overleden was; wij werden daarbij, naar aanleiding van *Openb.* XIV: 13*b*, gewezen op de zalige ruste der dooden, die in den Heer sterven, en opgewekt om alzoo in Christelijke liefde te wandelen, dat ook onze werken ons volgen.

De nederigheid der Overledene bewees gaarne *in stilte* hare weldaden; zij verlangde geene *openbare* vermelding van hetgeen zij uit Christelijke beginselen deed, maar bij de gedachte aan haar afsterven herinnerden wij ons hare stille weldaden, hare Christelijke liefdadigheid zoo meermalen, ook nog in den afgeloopen winter gebleken, hare hulpvaardigheid voor allen. En nu ondervonden wij op nieuw de blijken van den edelen Christelijken zin der waardige Overledene, daar de aanzienlijke Erfgenamen der Overledene ons de belangrijke som van *Vijfhonderd* Guldens deden toekomen, als eene gift door den Overledene voor de Armen dezer Gemeente bestemd.

Mogen wij de waardige Geefster niet meer kunnen danken, hare werken volgen haar voor den troon des Regters. Moge zij daar den loon ontvangen, door den Heer op aarde toegezegd: *gij hebt naakten gekleed, hongerigen gespijsd, dorsti-*

Digitized by Google

stigen gelaafd, dat hebt gij Mij gedaan, beërft het Koningrijk dat u bereid is. Zij ruste van haren arbeid. Hare nagedachtenis zal bij ons in zegening blijven!

KEDICHEM, 20 Sept. 1846. Maakte onze Leeraar, Ds. M. VAN STAVEREN, Th. Dr., ons op den 6den dezer maand bekend, dat zijn Eerw. op den 2den bevorens eene wettige beroeping had ontvangen, naar de Hervormde Gemeente van *Woudrichem*, heden mogten wij tot onze blijdschap vernemen, dat zijn Eerw., na ernstige overweging, besloten had, voor die beroeping te bedanken, en alzoo in ons midden te blijven.

OOSTERWIJK vakant. Zie April 1846.

OUDEWATER. Zie Sept. 1846.

HEICOP EN BOEKOP staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

BRIELLE.

DEN BOMMEL, 27 Sept. Onze geachte Leeraar, Ds. H. Z. A. GUTTELING, verblijdde ons heden met de kennisgeving, dat hij, na eene ernstige overweging, voor de beroeping naar *Serooskerke*, Eiland *Walcheren*, had bedankt, en verbond zich weder aan onze Gemeente, met eene Leerrede over *Col.* III:16*a*. *Het woord van Christus wone rijkelijk in u in alle wijsheid.*

ROCKANJE. Zie Aug. 1846.

NOORD-HOLLAND.

AMSTERDAM.

AMSTELVEEN, 4 Oct. Heden werd onze beroepen Leeraar, W. SCHEFFER, door den Con-

Digitized by Google

sulent, Ds. H. J. W. WUNDER, Pred. te *Thamen aan den Amstel*, bevestigd, met eene Leerrede over *Mark.* XVI: 15*b*. *Predikt het Evangelium allen creaturen.* Daarna werd hij door plegtige oplegging der handen tot de Evangeliebediening ingezegend door den Consulent en DD. T. VERMAASEN, van *Aalsmeer*, J. H. BRANDES, van *Kudelstaert* en P. E. TONKES, van *Ouderkerk aan den Amstel.* Des namiddags aanvaardde zijn Eerw. zijne dienst, met het houden eener Leerrede over 2 *Cor.* XII: 19*b*. *Wij spreken in de tegenwoordigheid Gods in Christus, en dit alles, Geliefden! tot uwe stichting.*

Aan Ds. W. SCHEFFER is Acte van Lidmaatschap der Klassis toegezonden.

AMSTERDAM. De bevestiging van Ds. J. C. VAN MARKEN zal, D. V., op den 8sten November, en de intrede den 11den daaraanvolgende plaats hebben.

HAARLEM.

ZANDVOORT, 4 Oct. 1846. Heden werd ons eene zeer verblijdende tijding medegedeeld, namelijk dat de Wel Ed. Heer ARENT ELIZA SANTHAGENS, ter nagedachtenis van zijne, alhier den 21 Sept. l.l. overledene, Echtgenoote, Vrouwe ADRIANA SOPHIA SANTHAGENS, geb. NOORDHOORN, aan onzen Predikant, den Wel Eerw. Heer C. SWALUE, heeft ter hand gesteld eene som van *vier duizend Guldens*, om daarvoor een Orgel te doen vervaardigen in de Kerk der Hervormde Gemeente alhier. Ons uitzigt op eene noodige vernieuwing en vergrooting van ons Bedehuis worde ook daardoor vermeerderd, en alzoo mogen wij ons verblijden in de hoop, dat bij het feest van de vernieuwing der Kerk, tevens het geschonken speeltuig ter godverheerlijking zal worden ingewijd.

Zul-

Digitized by Google

Zulke sprekende gedenkzuiken bewaren de nagedachtenis der dooden zekerlijk vruchtbaarder en nuttiger dan stomme praalgraven van het edelste marmer. De Heer SANTHAGENS, die ook in andere opzigten der Gemeente groote weldadigheid bewezen heeft, kent hare dankbaarheid. De Heer doe bij hem weldadigheid, gelijk hij gedaan heeft bij de doode en — bij ons!

WORMER, 11 Oct. 1846. Na op den 9den dezer behoorlijk te zijn losgemaakt van zijne betrekking op Klassis en Gemeente, nam onze geliefde, naar *Almelo* vertrekkende, Leeraar, Ds. H. VAN VOORST, heden afscheid van ons, naar aanleiding van *Epk.* III: 14—21.

De Heer stelle hem ook elders voor velen ten zegen!

ZAANDAM (OOTSZIJDE). Zie Sept. 1846.

ALKMAAR.

KOLHORN, den 1 Sept. 1846. Deze Gemeente vakant geworden zijnde, door het vertrek van haren Leeraar, den Wel Eerw. Heer F. H. CASPERS, naar de Gemeente *Westbroek* en *Achttienhoven*, onder de Klassis van *Amersfoort*, was de Kerkeraad heden bijeengekomen om eenen anderen Leeraar in zijne plaats te beroepen en een gros of viertal van H. H. Predikanten, bestaande uit de Wel Eerw. Heeren: A. BEGEMANN, D. G. VAN DER HORST, Th. Dr., VAN DER LEE en ADRIANI, Predikanten te *Wieringen* en *Koog op Texel*, onder de Klassis van *Alkmaar*, *Nieuwendam*, onder de Klassis van *Edam*, *Cullandsoog*, onder de Klassis van *Alkmaar*, *Luijebroek*, onder de Klassis van *Hoorn*, gesteld zijnde, formeerde men het volgende tweetal: A. BEGEMANN EN VAN DER LEE.

Waaruit met eenparigheid van stemmen is beroepen, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. BEGEMANN,

MANN, Pred. te *Waal* en *Koog* op het Eiland *Texel*, zijnde het beroep na eenige dagen beraad door zijn Wel Eerw. volvaardig aangenomen, onder afwachting der vereischt wordende approbatiën.

WAAL EN KOOG OP TEXEL, 13 Sept. Maakte onze Leeraar, A. BEGEMANN, ons voor acht dagen bekend eene beroeping ontvangen te hebben naar de Hervormde Gemeente van *Kolhorn*, heden moesten wij tot ons leedwezen vernemen, dat hij zich verpligt rekende die roeping, onder inwachting der kerkelijke en koninklijke approbatiën, op te volgen.

HOORN.

SPANBROEK EN OPMEER, 31 Aug. Heden heeft de Kerkenraad, onder voorzitting van den Consulent, Ds. J. FABER, Pred. te *Obdam*, uit een te voren gemaakt twaalf-, zes- en drietal van Heeren Kandidaten, met eenparige stemmen tot Herder en Leeraar beroepen, den Wel Eerw. Heer H. E. STENFERT KROESE, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*. Deze beroeping, geagreëerd door de Ambachtsheeren van *Spanbroek* en *Opmeer*, is, onder inwachting der noodige approbatiën, door zijn Wel Eerw. bereidvaardig aangenomen.

Het twaalftal bestond uit de Heeren:

STENFERT KROESE, WETSELS, VAN IJZENDIJK, VAN AMEROM, CORSTIUS, RIETBERG, HOFMAN, STAPERT KUITERT, HOBUS, TEN CATE, DE VISSER, LEM.

Zestal:

STENFERT KROESE, WETSELS, VAN IJZENDIJK, VAN AMEROM, STAPERT KUITERT, HOBUS.

Drietal:

STENFERT KROESE, WETSELS, VAN AMEROM. Kandidaten bij onderscheidene Provinciale Kerkbesturen.

BEN-

Digitized by Google

BENNINGBROEK. Op den 8sten October overleed alhier de Wel Eerw. zeer Gel. Heer JACOB ALBERTUS KUITERT, laatst Predikant te *Benningbroek* en *Nibbixwoude*; geboren te *Groningen*, den 12 Mei 1794, en gediend hebbende, behalve deze Gemeente, ook die van *Nes*, op het Eiland *Ameland*, sinds 1819, en die van *Wijkel*, van 1821 tot 1829. Hij had alzoo het voorregt om zijne vijfentwintigjarige Evangeliedienst te mogen vieren, hetwelk hij voor twee jaren deed.

Eene snel toenemende ziekte maakte zeer onverwacht, doch tevens zeer zacht, een einde aan zijn leven. Hij laat na eene dochter en eenen zoon, Kandidaat tot de H. dienst, uit zijn eerste huwelijk met SAAKJE STAPERT, overleden te *Benningbroek*, in 1829, wier verlies binnen anderhalf jaar gevolgd werd door nog vier lijken van zijnen bloede, die uit zijne pas betrokken ambtswoning weggedragen werden. Behalve deze, nog zes jonge kinderen, uit zijn tweede huwelijk met MARIA MARGARETHA VAN BROEKHUIZEN, thans zijne Weduwe. Te zamen verliezen zij in hem een' zorgenden en liefhebbenden man en huisvader, zwijgende Gode, en hopende in CHRISTUS op een zalig wederzien.

De Lijkrede, die de gedachten zijner Gemeente bepaalde bij den dood, den dooden, hunne betrekking op hem, en de wederzijdsche rekenschap, daarvan reeds afgelegd en eenmaal af te leggen, werd door haar met ernst en aandoening aangehoord. Zij betreurt in hem eenen Leeraar in den bloei zijns levens, van wiens karakter algemeene, ijverige, en met daden werkzame menschenliefde wel de meest uitkomende trek was. Eenen trouwhartigen Ambtsbroeder missen in hem zijne Ringbroeders en Ambtgenooten,

Digitized by Google

waarvan eenigen, met de voorstanders zijner Gemeente, op den 12den October, zijn stoffelijk overschot ten grave vergezeld hebben.

GROOTEBROEK, den 13den Oct. 1846. Door het aanstaande vertrek van onzen Leeraar, Ds. H. M. M. RAPPARD, naar *Zaandam* (Oostzijde), is, na bekomene handopening en verleende dispensatie van Zijne Excellentie den Minister van Eeredienst, onder voorzitting van den Consulent, J. B. HARTMAN, AZ., Pred. te *Bovenkarspel*, door den Kerkeraad, uit het vooraf gemaakte gros, op het twaalftal geplaatst, alphabetisch gesteld:

DD. J. L. ADRIANI, Pred. te *Lutjebroek*. B. A. PLEMPER VAN BALEN, te *Blokzijl*. C. G. S. BEGEMANN, te *Venhuizen*. A. J. BORSER, te *Schellinkhout*. C. CLANT, te *Hoogkarspel*. J. I. DOEDES, te *Hall*. J. B. HARTMAN, AZ., te *Bovenkarspel*. A. J. VAN DER LEE, te *Calandsoog*. A. C. MONTIJN, te *Zoutelande*. J. SNOEK, te *Westwoud* en *Binnenwijzend*. J. C. VAN DER VEUR, te *Zoelmond*, en J. WILLEMS, te *Hem*.

Op het achttal zijn geplaatst:

J. L. ADRIANI, C. G. S. BEGEMANN, A. J. BORSER, C. CLANT, J. I. DOEDES, A. J. VAN DER LEE, A. C. MONTIJN en J. C. VAN DER VEUR.

Op het viertal:

C. G. S. BEGEMANN, J. I. DOEDES, A. J. VAN DER LEE en A. C. MONTIJN.

En daaruit dadelijk met algemeene stemmen beroepen, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. J. VAN DER LEE, Pred. te *Calandsoog*, aan wien de beroepsbrief zal worden ter hand gesteld.

OPPERDOES vakant. Zie Mei 1846.

AARTSWOUD. Zie Aug. 1846.

EDAM.

KWADIJK, den 27 Sept. 1846. Heden morgen

gen werd onze beroepen Leeraar, de Heer G. J. VAN DER MAATEN, onder ons bevestigd, door den Wel Eerw. Heer J. PARE, Pred. te *Elburg*, aan wien de Consulent L. J. VAN DAM, Pred. in de *Beemster*, dit werk had afgestaan. De oplegging der handen geschiedde, behalve door den Bevestiger en Consulent, door de Wel Eerw. Heeren A. DE KOO, IJ. LOOTS en W. A. WANROOY, Predd. te *Middelie*, *Werder* en *Zuidzijpe*, e. a. Des namiddags maakte Ds. VAN DER MAATEN, die bevestigd was met de woorden, 1 *Pet.* III: 16*a*. *Hebt eene goede conscientie*, een' aanvang met zijn dienstwerk, predikende over *Ephez.* IV: 15*a*. *De waarheid betrachtende in liefde.*

DURGERDAM. Zie Aug. 1846.

ZEELAND.

MIDDELBURG.

MIDDELBURG EN VLISSINGEN (Engelsche Gemeente) vakant. Zie Mei en Junij 1846.

VROUWENPOLDER. Zie Aug. 1846.

MIDDELBURG vakant. Zie Aug. 1846.

SEROOSKERKE. Zie Sept. 1846.

ZIERIKZEE.

BROUWERSHAVEN vakant. Zie Sept. 1846.

GOES.

'S HEER ABTS- EN SINOUTSKERKE, staat vakant te worden. Zie Aug. 1846.

IJZENDIJKE.

ZUIDZANDE vakant. Zie Mei 1846.

ZAAMSLAG. Zie Sept. 1846.

RETRANCHEMENT staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

Digitized by Google

UTRECHT.

Door het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*, is den 7 Oct. l. l. tot de predikdienst toegelaten, de Heer DIRK FREDERIK VAN BERCK COLENBRANDER.

UTRECHT.

ZEGVELD. Zie Sept. 1846.

AMERSFOORT.

NIEUW-LOOSDRECHT, den 20 Sept. 1846. Maakte onze geliefde Leeraar, Ds. J. A. C. NONHEBEL, ons voor veertien dagen bekend, dat hij eene beroeping had ontvangen naar de Gemeente van *Zegveld;* heden in de voormiddag-godsdienstoefening, vernamen wij, met innige blijdschap, van zijn Eerw., dat hij voor dezelve had bedankt, zich op nieuw aan ons verbindende, met *Phil.* IV: 4. *Verblijdt u in den Heere ten allen tijd, wederom zeg ik u, verblijdt u.*

WIJK.

AMERONGEN, 13 Sept. 1846. Heden deelde onze Leeraar, P. A. BORGER, ons het overlijden mede van den Wel-Eerw. zeer Gel. Heer GERRIT JAN COOLHAAS, rustend Pred. dezer Gemeente, op den 9den dezer, alhier, na een langdurig lijden, in den ouderdom van 67 jaren overleden, die van 1805 tot 1841, met onvermoeiden ijver zijn dienstwerk onder ons verrigte. Eerst toen door toenemende ongesteldheid des ligchaams, zijn dienstwerk hem hoogst moeijelijk begon te vallen, besloot hij tot het verzoeken van zijn Emeritaat, hetwelk hem na bijna veertigjarige dienst werd verleend. Zijne woonplaats in ons midden gevestigd blijvende, stichte hij de Gemeente door zijn Christelijk voorbeeld, ongeveinsde Godsvrucht en onbekrompene milddadigheid. Als waardig Evan-

ge-

Digitized by Google

geliedienaar en als opregt Christen, blijve hij bij ons in zegenend aandenken. De Heer der Gemeente make het werk des Ontslapenen, onder ons vruchtbaar; en deszelfs diep bedroefde Wednwe en verdere betrekkingen ervaren den troost en de kracht van Evangelie, hetwelk hij heeft mogen verkondigen, en in het geloof waaraan hij gestorven is.

VRIESLAND.

Door het Provinciaal Kerkbestuur van *Vriesland*, is in deszelfs Vergadering van den 7 Oct. d. j., tot de predikdienst toegelaten, de Heer JACOB VAN WANING BOLT, Kandidaat in de Letteren en Godgeleerdheid, aan de Hoogeschool te *Groningen.*

HALLUM. Zie Aug. 1846.

STIENS. Zie Sept. 1846.

HARLINGEN.

SCHRAARD, den 3 Oct. 1846. De bevestiging van den tot Herder en Leeraar van deze Gemeente, beroepen Kandidaat J. H. SEEMERINK, heeft reeds plaats gehad op den 24 Mei dezes jaars, waarvan het, door omstandigheden vertraagd, berigt thans wordt medegedeeld.

Het werk der bevestiging in de dienst des Evangelies werd volbragt door den Wel Eerw. Heer W. DE VRIES, Pred. te *Wedde*, met eene Leerrede over 1 *Cor.* III: 9*a*. *Wij zijn Gods medearbeiders.* De oplegging der handen geschiedde door den Bevestiger en den Consulent der Gemeente. De Bevestigde aanvaardde des namiddags zijne bediening, ten tekst hebbende *Ephez.* VI: 19.

Digitized by Google

En voor mij, opdat mij het woord gegaven worde in de opening mijnes monds met vrijmoedigheid, om de verborgenheid des Evangeliums bekend te maken.

WELSRIJP EN BAIJUM vakant. Zie Julij 1846.

EXMORRA vakant. Zie Julij 1846.

ARUM vakant. Zie Julij 1846.

WOMMELS EN HYDAARD staat vakant te worden. Zie Aug. 1846.

SNEEK.

WOUDSEND, 13 Sept. 1846. Maakte onze Leeraar c. J. KRAFFT, ons voor veertien dagen bekend, da hij eene roeping naar de Gemeente van *Harderwijk* had ontvangen, welke veertien dagen door zijn Wel Eerw. in beraad zou genomen worden: heden vernamen wij, dat hij zich verpligt had gevonden, voor die beroeping te bedanken.

BALK, den 28 Sept. 1846. In de afgeloopen week is onze Pred., de Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. C. EIJKMAN, op vertoonde approbatie van Z. M. den Koning op zijn beroep te *Nunspeet*, onder de Klassis van *Harderwijk*, door den Wel Eerw. zeer Gel. Heer H. MUNTINGH, Pred. te *Harich*, als daartoe speciaal door het Klassikaal Bestuur van *Sneek* gecommitteerd, en in bijwezen van den Wel Eerw. Heer L. VAN GIFFEN, Pred. te *Wijckel*, als Consulent, van zijne betrekking tot onze Klassis en Gemeente behoorlijk losgemaakt, en de Akten van Demissiën daarvan uitgereikt aan den belanghebbenden; waarna de herderlijke zorg dezer vakature, aan den Eerw. Heer Consulent is opgedragen geworden.

Op den 27 Sept., des namiddags, nam Ds. EIJKMAN, van deze Gemeente openlijk afscheid, pre-

Digitized by Google

predikende zijn Eerw. bij die gelegenheid over *Phil.* vs. 25. Alzoo is deze Gemeente vakant.

DOKKUM.

BALLUM op AMELAND, 5 Julij 1846. Heden mogten wij ons verheugen, voor de eerste maal in ons vernieuwd kerkgebouw zamen te komen. Onze Leeraar, Ds. J. BUYS, bepaalde onze aandacht bij deze plegtige gelegenheid, bij *Joh.* X: 22*a*, daaruit aanleiding nemende om te spreken over het hoog gewigt onzer openbare gemeenschappelijke Christelijke aangelegenheden, ten einde het gepaste en betamende eener feestelijke vreugde over het te beurt gevallen voorregt, levendig te doen gevoelen. En tevens op te wekken en te dringen om dan ook die dankbare blijdschap, op eene waardige wijze te openbaren.

Bij welke gelegenheid vooral dankbare melding werd gemaakt van het weldadig Besluit van onzen geëerbiedigden Koning, door tusschenkomst van zijne Excellentie den Minister van Staat, belast met de generale directie voor de zaken der Hervormde Kerk, enz., waardoor deze Gemeente eene aanzienlijke bijdrage tot dat einde, uit 's lands middelen was toegestaan.

RINSUMAGEEST, e. a., den 4 Oct. Ds. P. D. KOOPMANS, maakte ons heden bekend, eene herhaalde beroeping naar *Welsrijp*, c. a., ontvangen en in beraad genomen te hebben.

METSLAWIER, den 11 Oct. Ds. J. WITKOP, van hier beroepen zijnde naar *Stiens*, werd op den 6 dezer, van zijne betrekking op de Klassis van *Dokkum* en deze Gemeente ontslagen, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur, Ds. P. SIJTSEMA, Pred. te *Oostrum*, en den Kerkeraad, onder voorzitting van den Consulent, Ds. J. DOUWES, Pred. te *Aalsum*. Zijn Eerw.

nam

nam heden van ons afscheid, naar aanleiding van 2 *Cor.* XIII:11. *Voorts*, *Broeders!* enz.

De Kerkeraad verzoekt vriendelijk de H. H. Kandidaten tot de H. dienst, om geen verzoek te doen tot het verkrijgen van eene predikbeurt.

HEERENVEEN.

LANGWEER, den 13 Sept. 1846. Heden maakte onze Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. M. BOKMA DE BOER, ons bekend, zich verpligt te hebben gevonden voor de te *Arum*, den 25 Aug. l. l., op hem uitgebragte beroeping te bedanken. Met blijdschap vernamen wij dit berigt, en hoorden met groote belangstelling de op die gelegenheid toepasselijke, door zijn Wel Eerw. gehoudene rede, volgens 1 *Cor.* XVI:7. *Ik wil u nu niet zien in het voorbijgaan, maar ik hope eenigen tijd bij u te blijven, indien de Heere het zal toelaten.*

NIEUWBRONGERGA, GEZEGD DE KNIJPE, den 1 Oct. 1846. Nadat op den 22 Sept. l. l., onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer A. W. KAMP, van zijne betrekking tot deze Gemeente en de Klassis van *Heerenveen* was ontslagen, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Heerenveen*, den Wel Eerw. Heer P. DE GOEJE, Pred. te *Heerenveen*, ten overstaan van den Consulent, den Wel Eerw. Heer H. TER LET, Pred. te *Tjalleberd*, en in tegenwoordigheid van den Kerkeraad, nam zijn Eerw. op den 27sten dier maand, afscheid van ons, predikende over 2 *Pet.* III:18*a*. *Wast op in genade en kennis onzes Heeren en Zaligmakers Jezus Christus.*

Daar zijn Wel Eerw. ons wel had willen behulpzaam zijn in het vragen der handopening, tot het doen eener nieuwe beroeping, haastte zich de Kerkeraad met dit werk, en formeerde op he-

Digitized by Google

heden eerst dit zestal van Predikanten en Kandidaten:

A. MAAGH MEIJER, Pred. te *Appelscha*. J. REYNDERS, te *Makkenga*. J. J. GOBIUS DU SART, te *St. Jokannesga*. A. G. RIJKENS, A. B. LE COULTRE en G. WETSELS, Kandidaten bij onderscheidene Provinciale Kerkbesturen.

Op het drietal werden geplaatst, de Wel Eerw. Heeren:

A. MAAGH MEIJER, J. REYNDERS en J. J. GOBIUS DU SART.

En is hieruit terstond, met eenparigheid van stemmen beroepen, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. MAAGH MEIJER, Pred. te *Appelscha*, aan wien de beroepsbrief is toegezonden, met den hartelijken wensch, dat zijn Wel Eerw. aan denzelven gehoor geve, en onder den Goddelijken zegen, ons eerlang rijkelijk het gemis vergoede, hetwelk wij door het vertrek van onzen voormaligen Leeraar, Ds. KAMP, lijden.

Van den beroepen Leeraar is berigt ingekomen, dat zijn Eerw. de op hem uitgebragte beroeping, drie weken in beraad neemt.

WIJNJETERP EN DUURSWOUDE vakant, door het vertrek van haren Leeraar, den Wel Eerw. Heer C. MEIJER, die den 27 Sept. j. l. van de Gemeente alhier afscheid genomen heeft.

DONKERBROEK vakant, door het overlijden van haren Leeraar, den Wel Eerw. Heer W. G. REDDINGIUS, op den 5 Oct. l.l.

URETERP EN SIEGERSWOUDE. Zie Julij 1846.

NIJEHASKE EN HASKERDIJKEN. Zie Sept. 1846.

HAULE EN HAULERWIJK, Adjunct-Predikantsplaats staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

OVER-

Digitized by Google

OVER-IJSSEL.

Het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*, heeft in deszelfs Vergadering van den 7 Oct., geëxamineerd en tot de predikdienst toegelaten, WILLEM VAN WETERING en KAREL HENDRIK BERNARD PALTHE, Kandidaten in de Godgeleerdheid te *Utrecht*.

ZWOLLE.

KOEVORDEN: Op den 17 Sept. 1846 overleed alhier aan een spoedig toenemend verval van krachten, in den ouderdom van bijna 74 jaren, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer W. SCHELTENS, sedert den 1 Jan. 1844 Emeritus Pred. van *Oosterhesselen*. Hij was van een zachtaardig karakter, een voorbeeld in godsvrucht, menschenliefde en nederigheid. Lange jaren achtereen was hij President van het Provinciaal Kerkbestuur, Lid van het Kollegie van Toezigt op de kerkelijke Administratie in *Drenthe* en Praeses van het Klassikaal Bestuur van *Koevorden*, terwijl hij meer dan 50 jaren de Heilige Bediening des Evangelies ijverig en getrouw waarnam. Allen, die hem kenden, achtten hem hoog, zijne Gemeente vond in hem een waardig Evangelideienaar en Voorganger, en zijne vijf nagebleevene, reeds tot eene bestemming gekomene Kinderen, betreuren zijn afsterven als van eenen niet genoeg beminden Vader. Zijn aandenken zal lang bij velen in zegening blijven.

OOSTERHESSELEN, 20 Sept. 1846. Heden, in de voormiddag-Godsdienstoefening, werd ons het afsterven berigt, van onzen voormaligen voorganger, Ds. WILLEM SCHELTENS, die aan een langzaam verval van krachten, op den 16den j. l., te

te *Koevorden*, zacht en kalm, en in de hope der heerlijkheid was ontslapen. Met aandoening vernamen wij dit berigt. Trouwens, vijftig jaren, had de overledene in ons midden gewoond en gewandeld, en was hij voor ons een getrouw Leeraar en Herder, raadsman en vriend. Van den 10 Maart 1793, toen hij als Kandidaat werd bevestigd in de Heilige bediening, tot Julij 1843, toen hij zijn dienstwerk aan eenen Hulpprediker overdroeg, heeft hij ons het Evangelie der zaligheid gepredikt. Bijkans twee geslachten zijn ten grave gedaald, sints hij hier daarmede een aanvang maakte; maar onder ons, die nog leven, zal zijne nagedachtenis, als van eenen gemoedelijken en ijverigen dienstknecht, als van eenen vader in het geloof, in dankbare zegening blijven. Daartoe zegene de Heer, die den wasdom gebiedt, ook het woord van opwekking, dat ons bij deze gelegenheid door onzen tegenwoordigen Leeraar, naar aanleiding van *Hebr.* XIII: 7, 8, werd toegesproken!

DEVENTER.

ALMELO. Zie Julij 1846.

KAMPEN.

ZWARTSLUIS, 4 Oct. Heden werd onze beroepen Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. W. KAMP, van de *Knijpe* tot ons overgekomen, in H. bediening alhier bevestigd, door zijnen Ambtgenoot, den Heer H. BLANKHART, met eene Leerrede over de woorden: *Ga haastelijk uit in de straten en wijken der stad, en brengt de armen, en verminkten, en kreupelen, en blinden hier in. En de dienstknecht zeide: Heere! het is geschied gelijk gij bevolen hebt, en nog is daar plaats. En de Heere zeide tot den dienstknecht: ga uit op de wegen en heggen, en dwingt*

hen

Digitized by Google

hen in te komen, opdat mijn huis vol worde. *Luc.* XIV: 21*b*—23. Des namiddags aanvaardde onze nieuwe Leeraar zijn dienstwerk onder ons, met eene Leerrede over 2 *Cor.* XII: 10*b*. *Als ik zwak ben, dan ben ik magtig.*

ZALK vakant. Zie Oct. 1844.

STEENWIJK vakant. Zie Sept. 1846.

VOLLENHOVEN vakant. Zie Sept. 1846.

GRONINGEN.

Op den 7den en 8sten October zijn door het Provinciaal Kerkbestuur van *Groningen* tot de predikdienst toegelaten, de Heeren: JOHAN DE GRIENT DREUX, DIRK HERMAN HENDRIK TIJSSEN, WIEBO JOHANNES MEIJER, ALBERTUS MAAGH KNIPHUISEN en BERNARDUS JOHANNES BROESE, Kandidaten in de Letteren en de Godgeleerdheid aan de Hoogeschool te *Groningen*.

GRONINGEN.

OOSTWOLD, LEEGE EN HOOGE MEDEN vakant. Zie Maart 1846.

WINSCHOTEN.

WOLDENDORP vakant. Zie Sept. 1845.

OUDE PEKELA. Zie Aug. 1846.

APPINGADAM.

SPIJK, den 7 Oct. De Wel Eerw. zeer Gel. Heer A. W. BUNING, Pred. te *Bedum*, die in deze Gemeente tot Herder en Leeraar beroepen was, heeft voor die beroeping beleefdelijk bedankt.

LOPPERSUM vakant. Zie Febr. 1846.

STEDUM vakant. Zie Julij 1846.

HEVESKES vakant. Zie Sept. 1846.

MID-

Digitized by Google

MIDDELSTUM.

KANTENS vakant. Zie April 1846.

NOORD-BRABAND.

's HERTOGENBOSCH.

TILBURG, c. a., 11 Oct. 1846. Heden werd onze van *Chaam* beroepen Leeraar, Ds. G. D. J. SCHOTEL, onder ons bevestigd, door zijnen ambtgenoot in de bediening, Ds. J. J. SPRENGER VAN EIJK, Pred. te *Hilvarenbeek*.

De Bevestiger sprak, naar aanleiding van *Luc.* VIII : 18*a*. *Ziet dan, hoe gij hoort.* De Bevestigde aanvaardde zijn dienstwerk, sprekende over 1 *Tim.* IV : 10. *Want hiertoe arbeiden wij ook, en worden gesmaad, omdat wij gehoopt hebben op den levenden God, die een bekouder is aller menschen, maar allermeest der geloovigen.*

BREDA.

ALPHEN, (Combinatie met CHAAM) den 6 Sept. 1846. Heden namiddag nam onze naar *Tilburg* beroepen Leeraar, Ds. G. D. J. SCHOTEL, afscheid van de kleine Gemeente alhier, met eene Leerrede over *Openb.* III : 3*a*. Bij deze gelegenheid was er eene vergadering van meer dan veertig zielen in de kleine kapel. Waarschijnlijk zijn er sedert 1648 alhier zoo vele Protestanten niet verzameld geweest.

BAARLE-NASSAU, (Combinatie met CHAAM), den 13 Sept. 1846. Heden namiddag nam Ds. G. D. J. SCHOTEL afscheid van deze kleine Gemeente, met eene Leerrede over *Openb.* II : 10*b*. Eenige Roomsch-Catholieken waren bij de dienst in de kapel tegenwoordig.

CHAAM, den 4 Oct. 1846. Onze Leeraar, Ds. G. D. J. SCHOTEL, nam heden morgen van ons afscheid, met eene Leerrede over *Phil.* III: 14. Er was bij deze gelegenheid eene talrijke schaar, zoo van Protestanten als Roomsch-Catholieken, tegenwoordig. — Des namiddags is onze Leeraar, in eene daartoe belegde vergadering des Kerkeraads, in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. P. ROSCAM ABBING, Pred. te *Ginneken*, van zijne betrekking tot Gemeente, Kerkeraad en Klassis eervol ontslagen, door den tot dit werk Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Breda*, Ds. C. J. M. VAN DEN BROEK, Pred. te *Breda*.

HEUSDEN.

SPRANG, den 8 Sept. 1846. De Kerkeraad heeft, na bekomene handopening, ter vervulling der vakature, ontstaan door het vertrek van den Wel Eerw. Heer J. A. TEN BOKKEL HUININK, naar *Veenendaal*, op den 25 Aug. l.l. met volstrekte meerderheid van stemmen, tot Herder en Leeraar alhier benoemd, den Heer W. A. VAN DER LINDEN, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*.

Op het twaalftal waren geplaatst:

H. BERGHEGE, AZ., C. GILTAY, P.A.Z., J. F. CORSTIUS, Q. H. POPPE, L. DE VISSER, W. A. HIRSCHIG, P. J. J. ROOS SCHREGARDUS, P. R. HUGENHOLTZ, W. A. VAN DER LINDEN, H. C. N. VAN AMERON, C. J. FRANÇOIS en H. W. TYDEMAN, Jr., Kandidaten bij onderscheidene Provinciale Kerkbesturen:

Op het zestal:

BERGHEGE, CORSTIUS, ROOS SCHREGARDUS, POPPE, GILTAY en VAN DER LINDEN.

Op

Digitized by Google

Op het drietal:

VAN DER LINDEN, BERGHEGE EN POPPE.

Heden ontving de Kerkeraad berigt, dat deze beroeping door den Kandidaat volgaarne is aangenomen.

WOUDRICHEM, 9 Oct. 1846. Ds. M VAN STAVEREN, Th. Dr. en Pred. te *Kediekem*, bij missive van 16 Sept. l.l. voor de aangebodene beroeping naar herwaarts beleefdelijk bedankt hebbende, heeft de Kerkeraad, onder voorzitting des Consulents, J. VAN DUUREN, Pred. te *Sleeuwijk*, op den 22 Sept. l.l. de op den 1 Sept. bevorens gemaakte nominatie aangevuld, in plaats van Ds. M. VAN STAVEREN, het twaalftal met Ds. W. L. F. MOLTZER, Pred. te *Waalwijk*, en het zestal met Ds. G. H. WOLVEKAMP, Pred. te *Berkenwoude* en *den Achterbroek*; daarop is met algemeene stemmen beroepen, Ds. B. H. BOMMEZIJN, Pred. te *Almkerk*, c. a., aan wien de beroepsbrief den volgenden dag is toegezonden, en heden ontving de Kerkeraad het verblijdend berigt, zoowel voor zich zelven als voor de Gemeente, dat deze beroeping, onder inwachting der noodige approbatiën, is aangenomen.

EINDHOVEN.

BLADEL vakant. Zie Sept. 1846.

DRENTHE.

ASSEN.

VRIES. Den 17den September is, na verkregen handopening, ter vervulling der aanstaande vakature van de Predikantsplaats alhier, de volgende nominatie gemaakt, in alphabetische orde gesteld:

Digitized by Google

BRUNA, van *Hasselt*. HEERSPINK, van *Gieten*. HEMMES, van *Wanneperveen*. KOPPIUS, van *Rottevalle*. LESTURGEON, van *Oosterhesselen*. LIEFTINCK, van *Odoorn*. MAAGH MEIJER, van *Appelscha*. TEN OEVER, van *Gasselter Nieuweveen*. PAEHLIG, van *Grootegast*. RUTGERS, van *Kolham*. SONIUS SWAAGMAN, van *Stadskanaal*. VAN DER ZWAAG, van *Dronrijp*.

Den 2den October is uit de vroeger gemaakte nominatie het volgende zestal geformeerd:

BRUNA, HEERSPINK, MAAGH MEIJER, TEN OEVER, SWAAGMAN, VAN DER ZWAAG.

Den 11 October nam onze Leeraar, Ds. G. W. SANNES, afscheid van ons, met 1 *Joh.* II: 28*a*. *En nu kinderkens blijft in Hem!*

NORG, den 4 Oct. 1846. De Wel Eerw. Heer C. MEIJER, Pred. te *Wijnjeterp*, c. a., de vereischte goedkeuringen op zijn beroep naar deze Gemeente ontvangen hebbende, is dezen morgen onder ons bevestigd geworden door zijn Eerw's. Zwager, den Wel Eerw. Heer L. M. LOFVERS, aan wien de Consulent deze predikbeurt had afgestaan. De Bevestiger had tot tekst *Luc.* IX: 35*b*. *Hoort Hem!* Des namiddags heeft de Bevestigde zijne intrede gehouden, met eene Leerrede over *Joh.* I: 17. *De wet is door Mozes gegeven*, enz.

RODERWOLDE staat vakant te worden. Zie Aug. 1846.

EELDE vakant. Zie Aug. 1846.

LIMBURG, enz.

BEEK EN GEUL vakant. Zie April 1846.

WAAL-

Digitized by Google

WAALSCHE KERK.

MIDDELBURG vakant. Zie Dec. 1845.
LEIDEN staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

REMONSTRANTSCHE BROEDERSCHAP.

AMSTERDAM, den 6 Oct. 1846. Deze Gemeente leed een treffend verlies door het overlijden van haren waardigen oudsten Leeraar, NICOLAAS SWART; die na langdurige kwijning, welke hem sedert een geruimen tijd in de waarneming zijner predikdienst verhinderd had, op den 26 September j. l. in den ouderdom van 67 jaren ontsliep. Hij werd op den 3 Maart 1779 te *Oostermeer*, een dorp op weinige uren afstands van *Leeuwarden*, geboren. Naar de Hoogeschool te *Groningen* gezonden, ten einde zich voor de Geneeskunde te bekwamen, vatte hij eene besliste voorkeur op voor het vak der Godgeleerdheid, en tevens voor de gevoelens der Remonstranten. Na verkregene toestemming zijns Vaders vertrok hij dien ten gevolge naar *Amsterdam*, en werd als Student aan het Seminarium der Remonstrantsche Broederschap ingeschreven. Na volbragte studiën nam hij, als Proponent, een jaar lang, de predikdienst te *Nieuwkoop* waar, en werd vervolgens te *Gouda* beroepen, waar hij drie jaren als Leeraar werkzaam was. Vervolgens is hij als zoodanig te *Leiden* gedurende ruim een jaar verbleven, doch volgde in 1808 de op hem uit-

Digitized by Google

gebragte roeping naar deze Gemeente. Gedurende acht en dertig jaren heeft hij haar door leer en wandel gesticht, gelijk hij mede sedert 1827 als Voorzitter der Commissie tot de zaken der Remonstrantsche Broederschap, en sedert 1832 als Curator harer kweekschool, voor hare algemeene belangen ijverig werkzaam was. Met zijnen tijd voortgaande, en ook nog in zijnen ouderdom alles onderzoekende, wat voor de Godgeleerde wetenschappen, geschiedenis en letterkunde belangrijk was, had hij zich een zeldzamen schat van kundigheden verzameld, waarvan ook zijne uitgegevene geschriften de blijken dragen. Voorstander van een vrijmoedig onderzoek in de Godsdienst, hield hij nogtans met geheel zijn verstand en hart vast aan de leer eener hoogere openbaring Gods in JEZUS CHRISTUS, door zijne opstanding uit de dooden krachtiglijk bewezen Gods Zoon te zijn. In dat geloof heeft hij geleefd; in dat geloof is hij zacht en gemoedigd ontslapen. Zijn verlies wordt door velen, inzonderheid door zijne Gemeente, betrekkingen en vrienden, diep betreurd, en zal nog lang smartelijk gevoeld worden.

De Hoogleeraar DES AMORIE VAN DER HOEVEN, die bij den aanvang van den nieuwen *cursus* zijne eerste predikbeurt op Zondag 27 September, daags na het overlijden van zijnen waardigen Vriend, moest vervullen, nam tot tekst *Hebr.* XIII:7; *Gedenkt uwer voorgangeren, die u het woord Gods gesproken hebben, en volgt hun geloove na, aanschouwende de uitkomst hunner wandeling;* en maakte de Gemeente bekend met het door haar geleden verlies, welk voor de meesten nog zeer onverwacht berigt met aandoening werd vernomen en blijkbaar op de aanwezigen een diepen indruk maakte.

Op

Op den daaraanvolgenden Zondag, 4 October, herdacht onze jongste Leeraar, Ds. A. A. STUART, zijnen ontslapen Ambtgenoot in eene opzettelijke rede, naar aanleiding van *Matth.* XXIV: 46: *Zalig is die dienstknecht, welken zijn Heer komende zal vinden, alzoo doende;* waarin hij onzen afgestorven Leeraar in zijne bepaalde betrekking als Evangeliedienaar beschouwde, en aan 's Mans nagedachtenis eene gepaste en waardige hulde bragt.

ZEVENHUIZEN EN ZEGWAART vakant. Zie Julij 1846.

EVANGELISCH-LUTHERSCHE KERK.

AMSTERDAM, 1846. De Synodale Commissie der Evangelisch-Luthersche Kerk in het Koningrijk der *Nederlanden*, heeft in hare vergadering, den 6den en 7den October gehouden, tot Proponenten bij het Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap aangenomen, de Heeren CONRAAD KERBERT, Junior en PIETER ADRIANUS ROLL.

PURMERENDE, 4 Oct. 1846. Heden uit eene bevorens gemaakte en nader door het bedanken van den Wel Eerw. Heer BROENS, te *Doetinchem*, aangevulde nominatie het volgende drietal van Predikanten bij het Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap: de Wel Eerw. Heeren J. C. MANSSEN, C. BAKKER en W. F. BARBIERS, respectivelijk Predikanten bij gemeld Kerkgenootschap in de Gemeenten van *Kampen*, *Gouda* en *Harlingen*, gemaakt, en daaruit beroepen zijnde voor en in plaats van de naar de Gemeente te *Haarlem* vertrokken Leeraar, den Wel Eerw. Heer J. H. MICHEL-

Digitized by Google

SEN, — de Wel Eerw. Heer J. C. MANSSEN voornoemd, is aan zijn Wel Eerw. daarvan dadelijk de beroepsbrief toegezonden.

ROTTERDAM vakant. Zie April 1846.

BUITENLANDSCH KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

OOST-VRIESLAND.

WEENERMOER vakant. Zie Mei 1846.
NEERMOER vakant. Zie Sept. 1846.
AURICH vakant. Zie Sept. 1846.
RIJZUM vakant. Zie Sept. 1846.

GRAAFSCHAP BENTHEIM.

VELDHUIZEN, den 27 Sept. 1846. Heden hadden wij het genoegen onze jongste, door het vertrek van Ds. BEGEMANN naar *Kerkborgen*, vakant gewordene Leeraarsplaats, weder vervuld te zien. De Wel Eerw. Heer H. J. S. HUGENHOLTZ, sedert November 1845 jongste Leeraar te *Bentheim*, werd met eenparige stemmen herwaarts geroepen, en vond zich, na een ernstig beraad, verpligt deze roeping aan te nemen. Nadat dezelve door Z. M. den Koning van *Hannover* bekrachtigd was, had heden de bevestiging en inzegening van den geroepenen Leeraar plaats. De Bevestigings-Leerrede werd door zijnen Vader, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. B. T. HUGEN-

HOLTZ,

Digitized by Google

HOLTZ, Pred. te *Nieuwenhuis*, gehouden, over *Gen.* XXII:41*b*. *En Abraham noemde den naam van die plaats, de Heer zal 't voorzien.* De inzegening geschiedde naar het voorschrift der Kerken-orde en der Wet van den 16 Sept. 1818, door den Heer Overkerkeraad W. F. VISCH, Pred. te *Wilsum*. Des achtermiddags maakte de bevestigde Leeraar een begin van zijne Evangeliedienst onder ons, met eene Leerrede over *Jes.* LII:7. *Hoe liefelijk zijn op de bergen de voeten desgenen, die het goede boodschappen*, enz.

De toevloed der menschen was bij deze plegtigheid zoo groot, dat het kerkgebouw dezelve op verre na niet bevatten konde.

God drukke het zegel zijner goedkeuring op deze roeping, en geve dat wij ons lange in de dienst van dezen Leeraar en zijnen Ambtgenoot verblijden mogen!

BENTHEIM jongste Leeraarsplaats vakant.

KREITS SYNODE DUISBURG.

GARTROP, de vakature van deze plaats zal eerlang vervuld worden.

VOERDE vakant. Zie Oct. 1845.

KREITS SYNODE WEZEL.

EMMERIK vakant. Zie Oct. 1845.

Digitized by Google

BELGIE.

LUIK, 30 Sept. Onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer BOISSARD, zijne betrekking als Herder en Leeraar dezer Gemeente nedergelegd hebbende, verliet ons op heden, na vier jaren onder ons werkzaam te zijn geweest. De Gemeente van *Luik* is alzoo vakant.

CORRESPONDENTIE.

Het stukje over *den Heidelbergschen Catechismus* zal geplaatst worden.

De geschiedkundige bijzonderheid over de melodiën der Psalmen vindt men bij alle Schrijvers over dit onderwerp.

De *adelaarsvlugt* bevat wel wat goeds, maar meer dan eens hetzelfde met andere woorden, en is ook meer speling van het vernuft, dan ontwikkeling van waarheden.

De *Christelijke opwekking* bevat niets, of men vindt het ook in de Psalmen en Gezangen.

Het stukje over *Sleeswijk-Holstein* zal geplaatst worden.

Naam-

Digitized by Google

Naamlijst der DD. Kandidaten, bij de Hervormde Kerk, met aanwijzing, onder welke der Provinciale Kerkbesturen hun Eerw's. geëxamineerd zijn.

GELDERLAND.

C. A. Moot.
J. Troste.
J. C. Römer, Hulpprediker te *Hekendorp*.
J. A. K. F. Revel.
F. J. W. Zimmerman.
W. A. van Diest.
J. P. Schilt.
H. W. Rombach.
Th. E. M. von Baumhauer.
Th. van Gogh.
A. Fockema.
H. Pieterse.

ZUID-HOLLAND.

G. J. C. Harmsen.
P. Wijnsouw.
A. W. Vermeij, Hulpprediker te *Amsterdam*.
H. Hiebink, Directeur van het Zendelings-Instituut te *Rotterdam*.
B. Elferink.
T. J. van Griethuijsen, Th. Dr.
J. K. van der Wulp.
H. Berghege, Az.
F. Mijsberg.
A. G. van Anrooy.
B. R. Aitton.
J. C. de Vijver.

NOORD-HOLLAND.

A. R. Hoetink.
J. P. van der Meer de Wijs, Th. Dr.
G. H. Dwars.
A. W. van Campen.

A.

Digitized by Google

A. Hage.
C. J. François.
C. Giltay, P.Az.

ZEELAND.

D. van Leeuwen.
A. Meursinge, Leeraar aan de Koninklijke Academie te *Delft*.
D. van den Berg.
P. H. Pottum.
A. C. Bredius.
P. E. van Driest.
L. Rietberg.
G. Wetsels, Hulpprediker te *Fredriksoord*.
P. Kiel.
W. C. Meijer.
J. C. Fraissinet.
G. J. Zijnen.
H. P. Berlage.
H. C. N. van Amerom.
M. H. Maas.

UTRECHT.

J. J. Lepping.
H. D. Bonebakker.
A. van den Ham van Heijst.
J. van Kesteren.
J. Boele.
C. H. van Dam.
D. C. Pleijte, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. Rector te *Zalt-Bommel*.
P. C. Farret.
P. A. Hajenius.
J. W. Nijenhuis.
P. R. Hugenholtz.
A. Basterd le Coultre.
D. F. van Berck Colenbrander.

VRIES-

Digitized by Google

VRIESLAND.

H. van der Helm.
K. H. B. Haselhoff Roelfsema, Phil. Theor. Mag. Litt. Hum. Doct. Rector te *Zevenaar*.
R. Ens.
J. A. Gratama, Th. Dr.
G. D. Steringa Kuijper, Hulppr. te *Opijnen*.
W. Hoffmann.
A. G. Rijkens.
A. N. Brouwer Huisinga.
J. H. Dinckgreve.
B. Bolleman van der Veen.
P. Boeles, Jr.
R. M. J. Wijbelingh.
J. Luining Speckman.
A. B. van Kuijk.
H. Blaauw.
J. Abresch.
J. van Waning Bolt.

OVER-IJSSEL.

J. van Soelen.
C. Ribbius.
J. E. G. Landré.
A. L. van Woerden.
P. J. J. Roos Schregardus.
M. D. de Bruyn.
J. C. Verloren.
J. J. Bos.
L. de Visser.
F. W. J. Kaakebeen, Hulppr. te *Amstelveen*.
E. W. Petersen.
E. H. Tenckinck.
J. H. Hobus.
A. van IJsendijk.
B. C. Stapert Kuitert.
A. A. A. Molhuysen.

M.

Digitized by Google

M. J. Adriani.
G. L. Talma.
W. van Wetering.
K. H. B. Palthe.

GRONINGEN.

E. H. Groenman.
H. Dijkema.
C. J. Abresch.
J. Engelsma Mebius.
J. Cromhout.
F. J. Wichers.
T. F. Stuivinga.
W. Boekhoudt.
B. J. Riedel.
J. A. Westenbrink Middelveld.
C. Muller Sissingh.
H. van Allen.
J. Alingh Prins.
J. de Grient Dreux.
D. H. H. Tijssen.
W. J. Meijer.
A. Maagh Kniphuisen.
B. J. Broese.

NOORD-BRABAND.

H. C. van Doorn.
J. J. Boele.
J. H. Coenraadts.
E. C. van der Zaag.
D. C. Thomkins, Adjunct-prediker te *Amersfoort*.
F. H. Fynje.
R. R. Hirschig, Phil. Th. Mag. Litt. Hum. Dr.
W. A. Hirschig.
E. Enklaar, Hulpprediker te *Bussem*.
J. W. Lem, Hulpprediker te *Numansdorp*.
M. J. van Visvliet.
J. Suringar.

Q.

Digitized by Google

Q. H. Poppe.
H. M. H. Stroes.
P. A. M. Faassen de Heer.
W. B. H. van Tright.
G. Kruijs.
J. van Vloten, Th. Dr.
H. A. C. Denier van der Gon.
J. F. Corstius.
H. W. Tydeman, Jr.
J. F. van Dura.
C. J. Badon van den Berg.
W. J. O. Sluiter.
J. Hooykaas Herderschee.

DRENTHE.

G. Okken Dreesman.
A. Okken Dreesman.
A. Leemhuis, H. G. fil. Herm. et Ger. fr.
J. Eemten.
Æ. W. Begemann, S. H. A. fil. Hulpprediker te *Dordrecht*.
J. Taapkens, P. fil.
W. van der Tuuk, G. W. G. fil.
E. Tonkes, P. E. cogn.
E. Lasonder.
W. Driesman.
K. Hofkamp.
P. Cremer.
H. J. C. Bekenkamp, Alb. fil.
H. Versteegh.
A. L. Gastmann.
J. Cannegieter, H. G. fil.
U. J. Huber.
C. J. Tichelaar.
L. Kylstra.
B. F. Brugsma,

J.

Digitized by Google

J. Eisveld Bosch.
R. Middendorp.

Naamlijst der DD. Kandidaten, onder het ressort der Waalsche Commissie.

N. J. Franchimont.
J. A. Hoorn.
P. H. E. Schusler.
M. Spruit.
J. H. Gerlach, Abr. fil.
J. G. E. Schusler, Litt. Dr.
J. H. de Greef, Th. Dr.
C. J. Brutel de la Rivière.

Naamlijst der DD. Kandidaten, die in het derde vierdedeel van het jaar 1846 tot Predikanten beroepen of overleden zijn.

T. N. BERLAGE, te *Wadenoijen.*
W. H. MIRANDOLLE, te *Aartswoud.*
J. TEN KATE, te *Bladel*, c. a. (Overleden).
H. E. STENFERT KROESE, te *Spanbroek* en *Opmeer.*
W. A. VAN DER LINDEN, te *Sprang.*
J. H. SEEMERINK, te *Schraard.*

Naamlijst der DD. Kandidaten, bij de Evangelisch Lutherscke Kerk.

A. G. A. Gebing.
I. H. M. Zimmerman.
J. B. Roll, dienstdoende te *Amsterdam.*
J. J. H. Bange, dienstdoende in de filiaal Gemeente te *Leerdam.*
B. N. Matthes, Adjunct-Directeur van het Zendelings-Instituut te *Rotterdam.*
J. R. Eilers, dienstdoende in de filiaal Gemeente te *Heusden.*

J.

Digitized by Google

J. D. Siegmund, Jr., Hulpprediker te *Delft*.
J. H. Brandes, dienstdoende in de filiaal Gemeente te *Workum*.
A. D. Loman, Nederduitsch Hulpprediker te *Maastricht*.
C. Kerbert, Jr.
P. A. Roll.

Naamlijst der DD. Kandidaten, bij de Herstelde Evangelisch Luthersche Kerk.

H. Joosten.
F. Braakman.

Naamlijst der DD. Kandidaten, bij de Remonstrantsche Broederschap.

J. van Leeuwen.
M. Cohen Stuart.

Naamlijst der DD. Kandidaten (Buitenlandsche) bij de Hervormde Kerk.

OOST-VRIESLAND.

G. O. Dreesman.
A. W. Driemeier.
F. Diddens.
H. R. Wahnbäck.
J. G. Billker.
H. G. Eekhoff.
W. Aeils.
D. Oijlam.
A. van der Sluis.
H. J. Hitjer.

Digitized by Google

GRAAFSCHAP BENTHEIM.

M. J. Iken.
G. W. Drees.

NB. *Zoo er in deze Naamlijst der DD. Kandidaten iets abusiefs mogt geplaatst zijn, verzoekt men daarvan opgave te doen, bij de Uitgevers dezes.*

BERIGT.

Met hartelijke dankbetuiging is bij den Ondergeteekende ontvangen uit *Amsterdam* eene somma van *f* 500, voor den aanbouw van de Kerk en Pastorij bij de Hervormden in *'t Hollandsche Veld.*

C°. VAN SCHAICK,
Predikant te *Dwingeloo.*

LETTER-NIEUWS.

Door den Boekhandelaar S. E. van Nooten, te *Schoonhoven*, is op heden uitgegeven en verzonden:

I. *Kerkelijke Geschiedenis*, kerkelijke statistiek en Godsdienstig leven der *Vereenigde Staten van Noord-Amerika;* door ROBERT BAIRD. Naar de Hoogduitsche uitgave door A. W. VAN DEN WORM, Predikant te *Driehuizen* en *Zuidschermer.* Met eene Voorrede van Prof. N. C. KIST. 1e deel, inhoudende 400 blads. à *f* 3,25.

II. *Overeenstemming der Evangelisten*, ontworpen door B. VAN WILLES, Th. Dr., in leven Predikant te *Lekkerkerk;* en naar de vroegere *Proeve* en den nagelaten arbeid des Overledenen, afgewerkt door C. E. VAN KORTSVELD, Predikant te *Schoonhoven.* 1e aflev. à 75 Cents.

Dit

Digitized by Google

Dit werk, dat van tijd tot tijd in afleveringen zal worden uitgegeven, zal in *twee* matige deelen compleet zijn. — De 2e aflevering is ter perse.

Dezelfde uitgever debiteert met veel succes:

III. *Schetsen uit de Pastorij te Mastland.* Ernst en luim uit het leven van den Nederlandschen Dorpsleeraar; *derde druk*, met vignet. à *f* 3,25.

IV. C. E. VAN KORTSVELD, *De Oudejaarsavond.* Ernstige lektuur voor de laatste dagen des jaars. *Tweede* veel vermeerderde druk; met een vignet in staal. à *f* 3,00.

De Boekhandelaren Johs. van der Hey en Zoon, te *Amsterdam*, hebben *alom* gratis verkrijgbaar gesteld:

PLAN VAN INTEEKENING

OP HET

MAANDSCHRIFT

voor den BESCHAAFDEN STAND, ter bevordering van BIJBELKENNIS en CHRISTELIJK LEVEN.

Met 1 Januarij 1847 uit te geven, door de Ringvergadering van *Amsterdam.*

De uitgever J. L. van der Vliet, te *'s Gravenhage*, heeft bij den Heer J. Noordendorp, Boekhandelaar te *Amsterdam*, en verder alom verkrijgbaar gesteld:

Een gulden boekske voor den Christen. Naar het Hoogduitsch van den Vrijheer VON MOSER, door BOUDEWIJN. Den Eerwaarden Heere LUBLINK WEDDIK opgedragen. Met een staalvignet van KAISER. Prijs *f* 2,25.

Dit keurig uitgevoerde boekske bevat voor den Christen een heerlijken schat, niet alleen van menschen- en wereld-, maar ook van bijbelkennis. Het wordt voorafgegaan door een opdragt van BOUDEWIJN aan den Eerwaarden Heere LUBLINK WEDDIK. Zeker-

Digitized by Google

lijk zal het ter eere Gods vele lezers vinden; want wel mag het een gulden boekske voor den Christen worden genoemd!

De Erven Thierry en Mensing, Boekhandelaren te *'s Gravenhage*, hebben uitgegeven:

De Herstelling des Geestelijken Levens in de Gemeente, voorgesteld ter gedachtenis aan de gezegende Kerkhervorming. *Leerrede* naar *Ezech.* XXXVII: 1—14, door D. Molenaar, Hervormd Leeraar te *'s Gravenhage*, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw. Prijs *f* 0,25.

Bij Blussé en van Braam, te *Dordrecht*, verschijnt heden van de pers, en is alom verzonden:

Tiental Leerredenen, door I. J. Dermout, Hofprediker van Z. M. den Koning der *Nederlanden*, en Predikant te *'s Gravenhage*. Prijs *f* 3,00.

GOEDKOOPE AANBIEDING,

voor *f* 0,80 in plaats van *f* 1,90.

Van een klein getal Exemplaren, Wij A. van Hengel, *Leerredenen*, gehouden in het jaar 1834, 1835, 1836. Is verkrijgbaar bij J. P. Wijsmuller, te *Amsterdam*, en alom op aanvraag.

Door J. B. Wolters, te *Groningen*, is uitgegeven:

W. Verwey, *De waarachtige en volkomene Verzoening van den mensch, door Jezus Christus.* In gr. 8vo. *f* 0,40.

Prof. Opzoomer, *Redevoering over de Wijsbegeerte*, den mensch met zich zelven versoenende, een weinigje nageplozen. In gr. 8vo. *f* 0,40.

H. C. Kalkar, *de Bijbelsche Geschiedenis, naar de behoefte van dezen tijd*, geschetst in voorlezingen voor

Digitized by Google

voor beschaafden. Uit het Hoogduitsch vertaald, door Ds. L. S. P. Heyboom, Pred. te *Nijmegen*. *f* 7,20.

Prof. H. C. van Hall, *Handboek der Kruidkunde*. Eerste stuk. In gr. 8vo. *f* 1,00.

J. W. Brouwer, te *Leeuwarden*, heeft uitgegeven en alom verkonden:

I. *Schetsen der Algemeene Geschiedenis*. Naar het Hoogduitsch bewerkt, door U. W. Thoden van Velzen. Eerste deel, prijs *f* 2,40.

II. *Des Christenstrijd*. Zevental Leerredenen, over *Ephes*. VI: 10—17. Prijs *f* 1,50.

Alsmede zal binnen kort volgen:

Schetsen van de Friesche Geschiedenis in het algemeen, en wegens het Strafregt in het bijzonder, door Mr. Daan Fockema, 3e deel, 2e stuk, waarmede dan dit belangrijke werk compleet zal zijn.

De Boekhandelaars J. C. Sepp en Zoon, te *Amsterdam*, hebben alom verkrijgbaar gesteld:

I. *Herinneringen uit het leven van een Hulppreeker*. *f* 1,20.

II. *Hanejen* of het Bruidsgeschenk, vertaald door A. G. Winkler Prins, naar het Hoogduitsch van Eberhard, *Handchen und die Kuchlein*, 2e uitgave. *f* 2,20.

III. Claudius, *hoe de Menschen al met den Bijbel gehandelt hebben*. *f* 1,10.

Bij de Boekhandelaars Weytingh en van der Haart, is uitgekomen, voor Leesgezelschappen:

I. Carit Etlar, *de Zoon des Smokkelaars*. Uit het Deensch. *f* 2,60.

II. Cambenek, *de Gouverneur van eenen Europeschen Prins*. *f* 1,90.

Digitized by Google

III. *Schetsen van den geest der Eeuw*, door een man dezer Eeuw. *f* 1,30.

IV. Bosdijk, *de Amsterdamsche Plantaadje*. *f* 0,25.

Bij W. van Boekeren, is gedrukt en alom verzonden:

I. *Cesar en zijne Tijdgenooten*, door Prof. P. van Limburg Brouwer, 4de en laatste deel, à *f* 2,90.

Bijzonder aanbevolen door de Tijdschriften, ook als zeer geschikt voor Leesgezelschappen.

II. *Algemeene Geschiedenis van de Romeinen*, hunne Zeden, Staatsleven, Beschaving, Kunsten en Literatuur, door Dr. H. Riebel, 2de deel, *f* 5,00.

III. *Tafereelen uit de Openbaring van Johannes*, door U. W. Thoden van Velzen, à *f* 2,40.

IV. *De Westfriezen, in 1573*, door W. Storck, met vignet, à *f* 2,90.

V. *Zie opwaarts, om en in u!* of Gedachten en Opmerkingen van Jean Paul. Met portret en voorrede van Lublink Weddink. *f* 1,80.

Bij den Boekverkooper J. J. Doesburg, te *Groningen*, is uitgegeven:

De Kleine Buffon, of Natuurlijke Historie voor Kinderen, bewerkt door R. G. Rijkens, met 44 plaatjes, tot Schoolgebruik, à *f* 0,20.

Hetzelve in karton, à *f* 0,30.

VOORDEELIG AANBOD.

Natuurlijke Historie van het Rundvee in ons Vaderland, door J. le Francq van Berkhey, in 6 deelen, met 62 uitslaande platen en portret. Bij Inteekening, à *f* 113,55.

W. van Boekeren, Eigenaar geworden zijnde van nog weinige volledige Exemplaren, biedt dezelven aan, zoo lang de geringe voorraad duurt, à *f* 18,00.

IN-

Digitized by Google

INHOUD.

BOEKBESCHOUWING.

Bladz.

I. DA COSTA, Voorlezingen over de waarheid en waardij der Schriften van het Oude Testament. Dl. I, St. I. . . . . 423.

P. HOFSTEDE DE GROOT, JEZUS CHRISTUS, de grond van de eenheid der Christelijke Kerk. 426.

D. A. DE GROOT, Leerrede ter gedachtenisvieering van zijne vijf en twintig jarige Evangeliebediening, gehouden op den 8 Februarij 1846. . . . . 428.

. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, Redevoeringen. . . . . 430.

. RADIJS, Troostgronden bij het verlies onzer geliefden. . . . . 432.

. F. T. FOCKENS, De Dichterlijke Boeken des O. V. vertaald en opgehelderd ten dienste van beschaafde Christenen. 1e Stuk, bevattende *het Boek* JOB. . . . . 433.

. G. BRUINSES, JEPHTA en zijne Dochter. . . 435.

O. VOGET, Waarheid tot Godzaligheid, of onverwelkelijke bloemen op onderscheiden bodem geplukt. . . . . 444.

K. WIERINGA, Christelijke belijdenis van een oud Predikant, die vóór groot honderd jaar de Akademie verliet, en meer dan vijftig jaren over de Godsdienst van JEZUS had nagedacht. . . . . 445.

J. ANDREAE, Geschiedenis der Evangelisch Luthersche Gemeente te *Zierikzee*. . . . . 445.

F. BUNGENER, Twee avondstonden in het Hôtel Rambouillet. . . . . 446.

HOFSTEDE DE GROOT, Behoort de Staat het Christelijk beginsel in het lager onderwijs te verwijderen of te behouden? . . . . . 447.

C.

Digitized by Google

INHOUD.

Bladz.

C. F. LURASCO, Bezwaar tegen het stelsel van afzondering der gevangenen. . . . . 451.
W. H. VON PABST, Handleiding tot de Aardappelteelt. . . . . 453.
J. J. A. GOUVERNEUR, De Huisvriend. Dl. II. 454.
Handhaving der regten van de Diakoniën der Nederlandsche Hervormde Kerk. . . . . 457.
J. L. SCHAAP, Regtsgeding van Docter T. F. SCHELTS VAN KLOOSTERHUIS, enz. . . . . 459.
Proeve van onderzoek over het verschil tusschen den voormaligen en hedendaagschen vorm van procederen, met betrekking tot de leer van het bewijs der misdrijven. . . . 461.
Cupido. . . . . 462.
HENRIETTE HANCKE, geb. ARNDT, De Pleegdochters. . . . . 463.

MENGELWERK.

De verzoeking van JEZUS in de woestijn. *Een Gezigt*. . . . . 466.
De Sophisten, drogredenaars te *Athene* in de vierde eeuw. . . . . 473.
Vruchten van het Bijbellezen. . . . . 490.
Het verlangen naar den Hemel. (*Dichtstukje*). 493.
Antwoord van CATO aan LABIENUS op diens raad, enz. (*Dichtstukje*). . . . . 495.
Het scheldwoord. (*Dichtstukje*). . . . . 496.

School-Nieuws. . . . . 497.
Programma van het Haagsche Genootschap voor het jaar 1846. . . . . 503.
Kerk-Nieuws. . . . . 507.
Correspondentie. . . . . 542.
Naamlijst der DD. Kandidaten. . . . . 543.
Berigt. . . . . 550.
Letter-Nieuws. . . . . 550.

Digitized by Google

BOEKZAAL

DER

GELEERDE WERELD,

EN

TIJDSCHRIFT

VOOR DE

PROTESTANTSCHE KERKEN,

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

Voor NOVEMBER 1846.

TE AMSTERDAM, BIJ

DE ERVEN D. ONDER DE LINDEN EN ZOON,

op den Singel, tusschen den Blaauwburgwal
en de Bergstraat, N°. 321.

MDCCCXLVI.

De prijs is 30 Cents.

Digitized by Google

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

het wezen en het werk van den Evange-
lienaar. Naar het Hoogduitsch van Dr.
US HARMS. *Door* W. VERWEY, *Predikant*
Winschoten. *Te* Haarlem, *bij* de Erven
Bohn, 1845. 348 *bladz. In gr.* 8*vo. De*
is is f 2,90.

Vij zouden onze aankondiging van deze Ne-
tsche bewerking der *Pastoral-Theologie*
en Kielschen Leeraar wel willen beginnen
ene klagte, dat ze nog niet eer eene beurt
len heeft onder de veelvuldige Duitsche
en, die op onzen bodem overgebragt wor-
Wij hebben in onze taal zoo weinig over
ıal, en wat wij hebben, de zaken, de in-
r van moge goed wezen, de vorm, waarin
edegedeeld wordt, is de regte niet, is te
etenschappelijk, te stijf. De Pastoraal is
; geene wetenschap in den aangenomen
n dat woord; — er is onder de vakken
cademisch Godgeleerd onderwijs geen een,
n het zóó klaarblijkelijk is, dat het in de
l moet onderwezen worden, waarbij het
zoozeer eene bijna belagchelijke schoolvos-
ordt, — geen een vak, dat zoo gebiedend
niet als dicteer of respondeer collegie, maar

Digitized by Google

in gemeenzame gesprekken of mededeelingen van ambts-ervaring en dergelijke te worden behandeld. — Er zijn geene algemeene regelen van te geven, er is geene logisch ineensluitende wetenschap, geen compendium van te maken; wel kunnen de werkzaamheden en de voorwerpen der Evangeliebediening aan den Student worden opgenoemd en omschreven, maar de sapientia pastoralis, die eigenlijk eerst, bij de ervaring, in de ambtsbediening zelve verkregen wordt, laat zich, ook op de collegiën, niet in eenen wetenschappelijken vorm mededeelen. Het is eene wetenschap van levenswijsheid, wier mededeeling op dezelfde wijs geschieden moet als in het algemeen de omgang met menschen, — het is eene wijsheid, sapientia, en geene wetenschap, doctrina. — En indien de Pastorie van *Mastland*, met regt, als handboek der Pastoraal aangeprezen wordt (*Encyclop. Theol. Christ. a* P. HOFSTEDE DE GROOT *et* L. G. PAREAU, 1844, pag. 87), het is niet om het aantrekkelijke, romanvormige, want wie waarlijk voor zijn vak leeft, trekt alles aan wat zijne kennis van zijn vak vermeerderen kan, maar om dat die of dergelijke vorm de meest geschikte is tot mededeeling van de sapientia pastoralis. En het is daarom dat wij het werk van HARMS met zooveel goedkeuring, door middel der vertaling in meerdere handen zien gebragt, omdat dit zoo geheel aan dien eisch beantwoordt, wat inkleeding, wat voorstelling, wat stijl, kortom,

wat

Digitized by Google

het geheele uiterlijke aangaat. Daarenboven,
en het van iemand is, dat men, voor zulk
soort van onderwerp iets regt doeltreffends
vacht, het is van den originelen, puntigen,
ijls luimigen, — van den geloofskrachtigen,
geheel van het heilige gewigt zijner roeping
drongenen man, die in 1815 den moed had
zich met zijne 95 stellingen tegen den toen
chenden rationalistischen geest in openlijken
stand te stellen.
ij hebben meer rede om er mede ingenomen te
De geest, de strekking. Zie hier het begin:
UTHER zegt: ons ambt is een ander ding ge-
den, dan het onder den Paus was." Ik zeg:
het voor dertig, twintig en nog voor onge-
tien jaren was." (HARMS schreef dit in
; als wij ons slechts *zestien* jaren, ten de-
pzigte, bij *Duitschland* ten achter rekenen,
et immers niet te veel zijn?) »Het is name-
en ander ding geworden; »vooreerst wat be-
de wetenschap. Ik bedoel dat er thans van
Predikanten eene meer grondige en meer
ttende kennis wordt gevorderd. Men heeft
dieper inzigt gekregen in het inwendige van
predikambt. De oogen zijn weer meer op
Predikant gevestigd; men verlangt meer van
, en de Predikant van den tegenwoordigen
verlangt meer van zich zelven," enz. Zoo
p de eerste bladzijde te lezen, neemt immers
i voor een boek?

Digitized by Google

En dat dit de doorgaande geest blijft, dat de Schrijver aan die hoogere eischen getrouw blijft, blijkt als men b. v. het vijfentwintigste der gesprekken leest, handelende over: »ons letterkun»dig leven; bewaring en vermeerdering van het »geleerde; humaniora, wijze van studeren," enz. Bij eene ernstige aanprijzing om gelijk te blijven met zijnen tijd, en tevens de academische propaedeutiek, de klassieken, niet geheel te verwaarloozen, leert hij daar tevens, hoe dit op ons kanselwerk toe te passen: »Wie van u heeft preeken »van vroeger tijd gelezen? Die weet, hoe men, »omstreeks het midden der vorige eeuw, met »juistere vertalingen van den grondtekst, met »spreuken uit de ongewijde Schrijvers, met ver»halen uit de kerkelijke geschiedenis, uit de hei»densche fabelleer, uit de oudere en nieuwere »algemeene geschiedenis, en uit levensbeschrijvin»gen, met zinnebeelden en vergelijkingen uit de »natuurlijke historie en uit de natuurkunde en »overal van daan, — hoe men daarmede de pree»ken niet doorspekte, neen! maar opsierde, en, »aan den éénen kant, den stempel der geleerd»heid op drukte, aan den anderen kant den prik»kel der dieper indringende en meer aantrekke»lijke waarheid er aan bijzette. Hoe nuchteren, »hoe mager en mat zijn daartegen onze leerrede»nen! Moet niet ieder kweekeling op eene bur»gerschool denken, dat hij ook wel zoo preeken »kan, als wij? En heeft hij ongelijk? Dat komt

er

Digitized by Google

»er van! Dat komt eensdeels daarvan, dat wij »ons door de nieuwerwetsche predikkunde, die »helaas! ook den smaak van het volk reeds be»dorven heeft, al te zeer laten overbluffen; an»derdeels daarvan, dat wij te weinig weten, het »geleerde te veel vergeten hebben, en in het da»gelijksch vermeerderen van onze kennis niet vlij»tig genoeg zijn." Dat laatste moge dan meer op *Duitschland*, waar de homiletiek destijds (naar ons oordeel ten minsten) beneden de onze stond, toepasselijk zijn, — is toch zulk eene taal niet naar de behoefte en den eisch van onzen tijd, zulk een boek niet broodnoodig in ons land, om de nog vele slapende en sluimerende wakker te maken, al zou het ook daardoor zijn dat zulk een boek in de handen der leeken komt om tegen hen te getuigen!

Wat de zaken aanbelangt, over welke het werk loopt, ze omvatten meer dan hetgeen wij gewoonlijk onder pastoraal (herderlijk werk) verstaan. Het herderlijk werk is er slechts een onderdeel van. De Vertaler heeft het zeer juist uitgedrukt: het wezen en het werk van eenen Evangeliedienaar. Zoo maakt dan ook de homiletiek er een zeer groot gedeelte van uit. Evenwel, pastoraal blijft altijd het hoofddoel, de kleur van alle de voorwerpen; het is pastorale homiletiek, pastorale liturgiek, enz. Het geheel is, na eene korte inleiding, in de twee eerste gesprekken, in drie deelen gesplitst; beschouwende den dienaar van

het Evangelie *eerst* als prediker, *ten tweede* als bestuurder der openbare eerdienst en bedienaar der heilige plegtigheden. (HARMS had hiervoor: Priester geschreven; de Vertaler, ten behoeve van Nederlanders werkende, omschreef het op die wijze) en *ten derde* als Herder. Deze stof wordt doorloopend behandeld in afdeelingen, die den titel van *gesprekken* hebben (versta daar onder gemeenzame toespraken van HARMS aan eenige Studenten). Van deze gesprekken zijn 3—9, bladz. 14—109, aan de eerste betrekking gewijd. Wij vinden daar de gedachten en opmerkingen van HARMS over: de waarde der prediking, het bearbeiden der preek, het memoriseren, het houden van de preeken van anderen, (dat in *Duitschland* geenszins vreemd is) vrij oude preeken, lengte derzelve, keus van tekst, inhoud, vorm (waarover hij al te kort is, en oppervlakkig, trouwens het is alleen pastoraal-homiletiek, niet aesthetische en wetenschappelijke behandeling van dit vak), stijl, uitspraak, gelegenheids-preeken. Vervolgens één gesprek over het catechiseren. Het tweede deel bestaat uit gesprek 10—17, bladz. 109—199; deze betrekkelijk zeer uitvoerig, terwijl buitendien de Vertaler hier nog veel heeft ingekort en weggelaten. Men ziet er aan dat men onder de Lutherschen is, die ten aanzien van de verhouding der eer tot de leerdienst in het midden tusschen de orthodoxe Kerk (Roomsche en Grieksche) en de Calvinisten staan. (In het voorbijgaan zij door

ons

Digitized by Google

ons aangemerkt, dat de bij ons zeer gewone uitdrukking, dat de Protestanten óf geen, óf zeer weinig eerdienst hebben, niet naauwkeurig is; ook VERWEY vergist zich een enkel maal door Protestanten met Calvinisten te verwisselen; op het stuk van reformatie alleen zijn wij één, Protestanten; in geenen deele op het stuk van eerdienst).

Hier krijgen wij tot onderwerpen, het gezang, het orgel, het gebed; doop, bevestiging van lidmaten, avondmaal, huwelijk, begrafenissen en lijkredenen.

Gesprek 18—24, bladz. 221—321 beschouwt den Evangeliedienaar als herder, en heeft tot bijzondere onderwerpen: belang van de pastoraal, bezoek van kranken, van verwaarloozers der openbare Godsdienstoefening, behandeling van krankzinnigen, (in den ruimsten zin genomen; het is hier eigenlijk het Exorcisten-ambt der oude Kerk) is hoogst belangrijk, en getuigt van ambtservaring; verder, herderlijk bezoek, — voorts armenwezen, verder: persoonlijke betrekking van den Evangeliedienaar tot koster, schoolonderwijzers, kerkvoogden, ambtgenooten, geestelijke superieuren; — waarmede hij een geleidelijke en afdalende overgang krijgt tot huisselijke betrekkingen, huwelijk, omgang met menschen, gezelschappen, briefwisseling; waaraan zich gesprek 25 aansluit: letterkundig leven, studie en wijze van studeren, landbouw, — en eindelijk in het 26ste eene toegift over den Kandidaten-stand.

Digitized by Google

Men ziet dus dat de behandeling zeer volledig is.

De wijze waarop over dit alles gehandeld wordt, is echter wel de meest verdienstelijke zijde van dit werk. Het zijn, gelijk wij reeds zeiden, geene wetenschappelijke paragrafen, maar gemeenzame toespraken, die even goed den titel van brieven zouden kunnen hebben. De stijl is, zoo als HARMS altijd, gemeenzaam, zelden verheven, soms wel eens digt aan het triviaal, veelal geestig-puntig, aphoristisch, het doet op vele plaatsen den genialen opmerker, overal den met levenswijsheid rijk voorzienen man kennen. Van de drie w (w, w, w,) die hij, bladz. 75, als vereischten van den prediker opgeeft, waar, waardig, welgekruid, (wahr, würdig, würzig) is de laatste bij hem wel de grootste. Het is dikwijls stout, paradox, het tart u tot tegenspraak, ... het noodzaakt u om er over na te denken en er u op te spitsen, — het is dus een boek, dat u tot zelfdenken opwekt. En ... juist dat is hetgeen wij, in een werk over de pastoraal, dat in den docerenden vorm geschreven is, als eerste vereischte van de manier van voordragt vorderen. De pastoraal is, wij zeiden het boven, geene doctrina, — maar een voorwerp van zelfdenken; het is, vooral bij ons Protestanten, geen machinaal werk, daar men de voorschriften der Kerk geregeld volgen en aflezen kan; juist dat maakt het karakteristieke onderscheid tusschen de pastoraal der Roomsche

en

Digitized by Google

en die der Protestantsche Kerk uit. Liefst moet de Student dat zelfdenken reeds in de collegie- of gezelschapskamer der Hoogleeraren leeren, — en, als hij het in zijne pastorie, of in de huizen zijner Gemeente-leden niet leert, dan blijft hij een ongelukkig en nutteloos dienaar.

Juist dit is nu ook de rede, waarom wij ons onthouden van aanmerkingen te maken; als dat maar eenigzins naar volledigheid gelijken zou, dan zouden het er niet eene, maar honderde zijn moeten, want menigte zijn de punten waarop wij anders zien als HARMS, en waarop hij toch, in zekere gevallen, gelijk kan hebben. — En zoo waren er ook weer menige, die wij met innig welgevallen lazen, en daar wij ambtgenooten en leeken wel met den vinger bij zouden willen brengen, spreuken, waar wij de wanden van onze pastorie wel mede zouden willen beschrijven. — Laat mij er eene enkele uitschrijven:

Bladz. 17. Men moet *zelf* preeken. Maar wat als wij ziek zijn? Weest niet ziek, wordt niet ziek! Houdt u niet voor zoó ziek, dat gij niet preeken kunt! O hoe menig Predikant is dikwijls ziek den kansel op en gezond er weer afgeklommen. Men ondervindt daar eenen zeer bijzonderen bijstand, eene zeer bijzondere bewaring. Wat ook de vrouw, wat ook de Doctor er tegen zeggen. — (Proeft gij daar CLAUS HARMS niet in?)

Bladz. 48. Wat (in onze preeken) de verkeerden niet ergert, sticht de bekeerden niet; wat de hal-

Digitized by Google

halstarrigen geen aanstoot geeft, wekt de sluimerenden niet op; wat niet doodt, maakt niet levend; wat voor een enkelen geen reuk des doods ten doode is, zal voor geene vrome ziel een reuk des levens ten leven zijn; de bij, die geen angel heeft, maakt geen honig.

Bladz. 71. Van de stem van den Predikant worden drie L^e. gevorderd; luid, (HARMS spreekt zelf zeer luid) langzaam, liefelijk.

Bladz. 75. Het is beter dat de toehoorders weenen en de Predikant niet weent, dan dat de Predikant alleen weent. Maar het daarop aan te leggen, dat de hoorders weenen, het *daarop aan te leggen*, dat is iets gemeens, dat is iets schandelijks.

Bladz. 137. Bij ons preekt alles: het gebed preekt, het gezang preekt, de preek preekt. Men had het gebed moeten laten bidden, het gezang moeten laten zingen, de preek alleen laten preken. Waarop de Vertaler, zeer te regt, aanteekent, dat dit op onze Gezangen zeer toepasselijk is, terwijl daarentegen in de Psalmen veelal de regte zangtoon heerscht.

Bladz. 305. Twaalf regelen voor den omgang met collega's: 1.) Mijdt, zoo gij kunt, oude bekenden. 2.) Wordt niet te gemeenzaam. 3.) Maak niet te veel verpligting. 4.) Vang niet met te warme vriendschap aan. 5.) Maak u op het naauwkeurigst met alle bijomstandigheden bekend. 6.) Voer binnen jaar en dag geene aanmerkelijke ver-

Digitized by Google

veranderingen in. 7.) Leg het niet op de verdonkering (overschaduwing) van uwen collega toe. 8.) Blijf niet onder zijn gehoor van daan. 9.) Voeg u niet bij zijne tegenpartij. 10.) Geef op uwe vrouw, kinderen en huisgenooten acht. 11.) Wacht u voor nijdige briefjes. 12.) Wees gij liever aanbeeld, dan hamer.

Bladz. 296. Lieve vrienden, er moet in het armwezen eene groote verandering komen en dat wel spoedig. Het is gebleken, dat alle verzorgings- en voorbehoedmiddelen de armoede niet alleen niet verminderen, maar zelf vermeerderen. Welke nieuwe middelen men nog bij de hand zal vatten, zie ik niet in, want alles is reeds beproefd. Zelfs in de nog onbeproefde landverhuizing op eene grootere schaal, al ware zij ook uitvoerlijk, zie ik reeds daarom geen heil, omdat overbevolking de eenige oorzaak der zoo hoog gestegene armoede niet is. Ik waag niet het uit te spreken: de zegen Gods is van ons brood weggenomen; maar dat zeg ik vrij uit: een goede geest is van het tegenwoordige geslacht geweken, die geest, in welken men tot zijne zinspreuk heeft: »opregtheid en vroomheid, (slecht en regt) die behoeden mij. (Ps. XXV:21). Indien deze geest wederkeerde, dan waren wij geholpen; doch hij keert niet weder, tenzij wij betere Christenen worden. Bij wien moet dat aanvangen? Het Christendom is, toen het eerst kwam, van onderen af naar boven gegaan; zijne herleving moet

van

Digitized by Google

van boven af naar beneden plaats hebben. Of zou men de meeste hoop nog altijd op de lagere standen, op het volk, op de armen zelven moeten stellen? God zij met uwe bemoeijingen omtrent het volk.

Amen! zeggen wij daarop. God zegene den Leeraar, die het beproeft, om op die wijze den ook in *Nederland* vreesselijk snel rondgrijpenden kanker, die ook in *Nederland* die zelfde oorzaken heeft, in den wortel te genezen, en, den Leeraar niet alleen, maar ieder hooggeplaatsten, die te gelijker tijd van boven af begint. — Wij gaven het op als proeve van den geest die HARMS bezielt. Practisch overal, warm, vroom en geloovig.

Ds. VERWEY heeft iets anders gedaan dan eene goede vertaling te leveren. Hij heeft HARMS voor Nederlanders laten spreken. Wij zouden tegen dat werk opgezien hebben. Een werk over een vak dat in *Duitschland* zoo vele eigenheden heeft, van eenen zoo origineelen als HARMS, moet, noodzakelijk, als een boom zijn, die overal, in tak, blad en bloem, dezelfde sappen voert, en aan elk van wiens vruchten de eigene smaak te proeven is. — Liefst hadden wij gehad dat er onder de onzen een eigen HARMS ware opgestaan. Maar — wie zou zijne prediking gelooven. Wie gelooft het, wanneer het niet door Duitsche citaten bezegeld wordt? En, *is* er onder de onzen een HARMS. Moge er onder degenen, die tegenwoor-

dig

Digitized by Google

dig jong zijn, een wezen. Het werk van Ds. VERWEY heeft intusschen veel verdienste. Veel heeft hij met oordeel weggelaten, enkele stukken geheel en al omgewerkt. Voorts in noten eenige bijzonderheden, de Godsdienst in *Holstein-Sleswijk* betreffende, opgegeven, en tevens aangewezen, waar en waarom hij van HARMS verschilt. Dat hadden wij er liever af gehad. Liever in eens in de Voorrede. Het is nu wel wat vervelend. En wie zouts genoeg in zich zelf bezit om HARMS te lezen en zich te benuttigen, die behoeft die vingerwijzing van Ds. VERWEY niet. In de noten vooral hadden wij wel wat meer van de derde W. gewenscht. Het is wel eens wat nuchter Hollandsch. In de Theologische *wetenschappen* is nuchterheid goed en vereischt, — niet alzoo in de pastoraal, vooral niet ten opzigte van de eerdienst. Wij zijn het ook bij lang na niet overal met hem eens, schoon hij, wij erkennen het, voor zijne gevoelens Hollandsche gronden en getuigen kan bijbrengen. Niet alles is dáárom goed en beter dan in *Duitschland*, omdat het Hollandsch is! Zóó ver de nationaliteit niet!

Dan hadden wij ook gewenscht, dat zijn Eerw., voor hij begon aan de bearbeiding van dit werk, waarvan eerdienst een der hoofddeelen is, zich de geschiedenis van de eerdienst in de Christelijke Kerk wat meer eigen gemaakt had. Dan zoude hij b. v. op bladz. 182 niet twijfelend hebben behoeven te gissen, of de opheffing van

het

het Avondmaalsbrood bij de Lutherschen een overblijfsel zij van de elevatio sanctissimi bij de Roomschen. Wel wis en zeker; van waar anders? Maar niet alleen bij de Roomschen, maar ook in de Grieksche Kerk, waar het in de zevende eeuw reeds plaats had. Als handboek, om zich met de afkomst van een aantal gebruiken in de Protestantsche genootschappen bekend te maken, prijzen wij hem aan: *H. alt. der Christliche Cultus nach seinen verschiedenen Entwickelungsformen und seinen einzelnen Theilen historisch dargestellt. Berlin* 1843. Zeshonderd, op Duitsche wijze, met kleine letter gedrukte bladzijden voor *f* 4,70. Tot dat de Hoogleeraar MOLL zijn werk geheel zal voleindigd hebben, moeten wij ons hiermede behelpen. Aan vertalen valt bij zulk eene *wohlfeilheit* niet te denken.

En dan heeft ons geweldig gehinderd het gedurige gebruik van het woord *schijnen*, in de nooten. Het *schijnt* wel dat men te *Winschoten* geene zekere berigten omtrent de eerdienst in *Holstein* krijgen kan. Dat hadde immers niets meer dan een paar brieven om opheldering aan CLAUS HARMS zelven gekost. Die zou er zelfs zeer wel mede gecoiffeerd geweest zijn.

Intusschen, er is veel, er is overvloed van goed in het werk van Ds. VERWEY. Dat wij er scherp op zagen, is, omdat wij in ons land zoo zelden herdrukken hebben en het dus in eens goed zijn moet. Heel anders dan in *Duitschland*. En, —

heeft

Digitized by Google

heeft hij wel eens ezelsbruggen gelegd, er zijn er, ja, helaas! zoowel hier als in *Duitschland*, voor wie ze noodig zijn.

Hij neme onzen broederlijken en welgemeenden dank aan, dat hij zich heeft willen belasten met zulk een regt goed en noodig werk, hetwelk wij hopen dat vele lezers zal vinden niet alleen, maar ook koopers, om het te kunnen herlezen en de lessen van pastorale wijsheid zich in te prenten.

De Uitgever, die lang te vergeefs naar eenen geschikten Vertaler gezocht heeft, is wel ver in den Noorderhoek verzeild, maar heeft toch in geenen deele schipbreuk geleden. Hij had wel slechter kunnen treffen. Wij hopen dat een goede aftrek zijne nuttige onderneming beloonen zal, en, hem *van* de wetenschap doende leven, den lust doe behouden om ook *voor* haar te werken. De druk is duidelijk. De correctie zeer goed. — Alleen wenschten wij een klein weinig meer voldoening aan den eisch van onzen tijd naar sierlijkheid. Zoo streng wetenschappelijk is het werk van HARMS niet, om niet op ander als op het erntfeste, oud Hollandsche papier, met breede randen te mogen gedrukt, en niet anders dan in het deftige rood kievits, als ten zegel in rooden wassche te mogen verschijnen. Gelukkig evenwel nog dat het geen roman met titelvignet is. Dan is het kievits eene gruwel.

Mens ingenua Deo grata.

Digitized by Google

Het leven van den Aflaatprediker Ds. JOHANNES TETZEL. *Eene bijdrage tot de geschiedenis der Kerkhervorming en van den aflaat, door Mag.* F. G. HOFFMAN. *Te* Zalt-Bommel, *bij* J. P. Crol, 1846. *In gr. 8vo. De prijs is f* 1,90.

Wie kent niet den beruchten aflaatkramer uit de XVIe eeuw, JOHANNES TETZEL, en verbindt niet met het tijdstip van zijne woelingen, het merkwaardig tijdperk, toen de Voorzienigheid door den beroemden LUTHER de vonk in het kruid liet werpen, waardoor, ja! ontploffingen werden te weeg gebragt, pijnlijk en groot; maar die, onder hooger bestel, den grond hebben gelegd tot eene hervorming in beginselen en vormen, van welke nog het laatste nageslacht de zoetste vrachten zal plukken? In een' tijd, als dien wij thans beleven, veelszins merkwaardig en bewogen als hij mag heeten; bij de drieste en misdadige pogingen van Lojolisme en Ultramontanisme, bij het aanzien, de magt en de aanmatigingen, waarmede de Roomsche Kerk het hoofd allerwege weer begint op te steken, zal het geschrift, onder bovenstaanden titel aangekondigd, en uit oorspronkelijke bronnen geput, niet anders dan welkom kunnen heeten. Het bevat een getrouw verhaal van het leven en de daden van den sluwen afgezant van LEO X, voorafgegaan door eene beschrij-

ving

Digitized by Google

ving van het ontstaan, de ontwikkeling en ontaarding van den aflaat, en gevolgd, bij wijze van aanhangsel, door eene opgave van het uiterlijk voorkomen des aflaatkramers, nevens eene aanwijzing der bronnen, waaruit het geheel is geput. Het werkje bezit derhalve alle kenmerken van waarheid en geloofwaardigheid. Referent las het met genoegen, en durft deszelfs lezing van vrijer harte aanbevelen. Goed deed het hem aan het harte, als hij, in dat diep verbasterd tijdstip, buiten den grooten LUTHER, ook nog enkele andere welgezinde en waarlijk welmeenende mannen in den schoot der vreesselijk geschokte en ver afgedwaalde Roomsche Kerk mogt ontmoeten, zoo als onder anderen mag blijken uit het navolgende: »Toen TETZEL zich voor de tweede of derde maal naar *Maagdenburg* begaf, was hij er niet zoo gelukkig als hij had gewacht. Integendeel berokkend hij zich vele onaangenaamheden, en laadde, door zijne verregaande ombeschaamdheid en geldzucht, schande en verachting op zich. Zoo weigerde hij, onder anderen, aan eene inwoonster dier stad, welke hij wist dat rijk was, een' aflaatbrief, wanneer zij er geene honderd Goudguldens voor betaalde. De som was haar te groot; weshalve zij niet besluiten kon, die te geven. Zij sprak daarover met haar ouden, eerwaardigen biechtvader, een' regtschapen Franciskaner monnik, en vraagde hem om raad. »Goede vrouw!" zeide deze tot haar, »ik wil u wel raden wat gij doen

 moet,

Digitized by Google

»moet, mits gij mij niet verraadt. God is geen »koopman, die met de zonde handel drijft; maar »Hij vergeeft die uit genade: gij behoeft dus ook »voor de vergeving van uwe zonden geen geld te »geven."

Proeve eener Verhandeling over den aard, de eigenschappen en het karakter der hedendaagsche Philantropie, door Mr. J. H. VAN DER SCHAAFF. *Te* Amsterdam, *bij* Weytingh en van der Haart, 1846. *De prijs is f* 1,00.

De Schrijver verdeelt het stuk, dat hij onder dezen titel het publiek aanbiedt, in drie deelen. *Eerst* tracht hij het karakter der *Philantropie* aan te wijzen, waarbij hij op den voorgrond stelt een onderzoek naar de beteekenis van het woord zelve, en daarbij eene schets levert van den in zijn oog waren philantroop; om, daarna, deze schets door voorbeelden uit de oude en nieuwe geschiedenis op te helderen, en daardoor de vergelijking tusschen de door hem aangehaalde voorbeelden en den philantroop van onze dagen te beter te kunnen treffen. *Daarna* gaat hij de ontwikkeling der philantropie na in den laatsten tijd; en gaat, *eindelijk*, tot het besluit over, wat er van de hedendaagsche philantropie voor het vervolg voor de menschheid te wachten zij; welk resultaat in des Schrijvers gevoel en naar zijne voor-

Digitized by Google

voorstelling en beoordeeling van daadzaken, niet wel anders dan ongunstig kan zijn. Ten slotte worden hier nog een paar punten behandeld, welke met de philantropie in naauw verband staan, als de eenzame opsluiting van gevangenen, al dan niet te verkiezen boven de lijfstraffen, en het verleenen van gratie, al dan niet een wezenlijk en doelmatig middel ter verbetering van hen, die dezelve inroepen, of ten behoeve van wie zij door anderen ingeroepen wordt.

Blijkens het Voorberigt, is bovenstaande Verhandeling oorspronkelijk bestemd geweest tot beantwoording eener Prijsvraag, in 1843 door de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen uitgeschreven, en sedert ingetrokken. Zij was de eenig ingekomene Prijsverhandeling, en haar mogt de eer der bekrooning niet te beurt vallen. Dat dit eene wezenlijke teleurstelling moest zijn, weet hij het best, die zich meermalen, en steeds zonder gewenscht gevolg in het letterkundig strijdperk waagde: maar dat die teleurstelling de gekrenkte eerzucht zoo verre kan drijven, om in zeker opzigt een oordeel uit de Vaderlandsche Letteroefeningen, omtrent de beoordeeling van Prijsverhandelingen, voor zich in te roepen, en zijne voor bevoegde kunstregters mislukte proeve aan het oordeel des grooteren en gemengden publieks prijs te geven, kunnen wij zoo onvoorwaardelijk niet goedkeuren. Referent las het werk van den Heer VAN DER SCHAAFF met

Digitized by Google

aandacht en belangstelling, maar meent toch dat er, bij al het goede, ware en schoone, waarvan het blijken oplevert, veel in is te vinden dat, bij eene eenzijdige voorstelling, voor de onpartijdige regtbank van het gezond verstand en welgeplaatst gevoel niet ontvankelijk zou moeten worden verklaard. Dat het, overigens, bijna volstrektelijk afhangt van het standpunt, hetwelk men zich kiest, en zich daarnaar de gansche voorstelling moet buigen en rigten, is in allen opzigte waar en zeker. Wij bevelen intusschen de lezing van bovenvermeld werkje ernstig aan, wijl het zijn nut kan hebben om menigeen voor de overdrijving te bewaren, die dikwijls, bij de beste bedoelingen, onherstelbare nadeelen te weeg brengt.

Het opklimmende deel der Wijsbegeerte volgens K. C. F. KRAUSE. *Voor Nederlanders bewerkt door* Dr. D. BURGER, Jr. *Te* Rotterdam, *bij* H. W. van Harderwijk, 1845. 123 *blads. In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 1,25.

Het is eene bekende, dikwijls herhaalde klagt, dat in ons Vaderland de wijsbegeerte, en met name het opklimmende deel derzelve, de transscendentale philosophie, die, welke ons tot zekerheid brengt of tracht te brengen aangaande het bestaan eener zedelijke wereld en, als middelpunt van dezelve, van een Opperwezen, hier te lande wei-

Digitized by Google

weinig wordt beoefend. Het lang onbezet blijven van den leerstoel dier wetenschap aan onze rijksuniversiteit te *Leiden*, wier meest plausibele oorzaak wel daarin gelegen was, dat men bezwaarlijk een geschikt persoon, op de tegenwoordige hoogte der wetenschap staande, wist te vinden, heeft die klagt niet weinig versterkt. De Duitschers verschillen daarin aanmerkelijk van ons. Dáár behoort de wijsbegeerte tot de opvoeding van den beschaafden stand. Dáár hebben alle de verschillende stelsels van wijsbegeerte, die elkanderen opgevolgd hebben, hunne leerlingen en aanhangers gevonden niet alleen in de scholen en studeervertrekken, maar in bijna alle standen der maatschappij; men vindt er de wijsgeerige leerboeken van de mannen des tijds tot op de kaptafels en de kantoorlessenaars. En zulks is niet alles mode. Onzes inziens is de oorzaak van dit verschil wel degelijk dit, dat de Hoogduitsche landaard meer geschiktheid bezit tot het bespiegelende, de onze daarentegen meer neigt tot het practische. Wij hebben de geschiedenis vóór ons, om dit oordeel te staven. De Schrijver is van een ander gevoelen, en gelooft dat de voornaamste hinderpaal hierin is gelegen, dat er zulk eene groote moeite en arbeid noodig is om zich op de hoogte van den tegenwoordigen stand der wijsbegeerte te plaatsen, zoodat men, als men een wijsgeerig werk in handen neemt, zich aanstonds in eene andere wereld bevindt, en men er eene vreemde

Digitized by Google

taal hoort spreken; — waardoor de meesten, door de ongewoonheid der voorstelling en den strijd derzelve met de gewone denkwijze afgeschrikt, het boek spoedig ter zijde leggen. — Inderdaad, het is dan toch ook geen wonder, dat de gewone lezer, wien de beoefening der wijsbegeerte geene ambtspligt is, afgeschrikt wordt door het talloos heir van kunsttermen, waarvan iedere school hare eigene kiest en smeedt, en wier verklaring en juiste bepaling alleen een afzonderlijke tak van wetenschap uitmaakt. — Waarlijk, men mag van Socratische leermethode en school spreken, *dit* is althans geene Socratische, dit is niet de wijsheid uit den hemel op aarde brengen.

Wij vragen echter: geldt dit nu ook onze *geleerden?* Zijn die ook zoo gemakkelijk? Laten die ook zich afschrikken? Behoorde onze VAN HEUSDE daar ook toe? — Dan, wij willen hier over dit punt niet twisten. De Schrijver heeft de loffelijke taak op zich genomen om dit moeijelijkste en meest afgetrokkene vak van menschelijke wetenschap, zooveel mogelijk ontdaan van den schoolschen vorm der kunstbenamingen, op eene korte, duidelijke, en zoo ver de aard der zaak het toelaat, bevattelijke wijze voor te dragen. En wel met name het wijsgeerige stelsel van den beroemden KRAUSE, wiens *Vorlesungen uber das system der Philosophie* in 1828 uitgekomen, het hoofdwerk zijn waarin hij zijne denkbeelden heeft nedergelegd. — Het is derhalve eene proeve. De uit-

Digitized by Google

uitkomst, vooreerst aan onze Hoogescholen waar te nemen, zal leeren of de kunsttermen alleen de hinderpaal zijn, dan of het nationale antipathie is.

Na eene inleiding, waarin de Schrijver het denkbeeld bepaalt van wijsbegeerte en de wijze, waarop zij tot zekere en vaste kennis tracht te komen, is de gang der voorstelling deze:

De wetenschap wordt in twee hoofddeelen gescheiden; het eene handelt over de zelfkennis van den geest uit waarneming, — het andere, over de wijze waarop de wetenschap gevormd wordt; — het eerste is de grondslag, het andere het eigenlijke gebouw dat er op opgetrokken wordt, en waarvan hier slechts de eerste grondtrekken kunnen worden aangegeven. Te regt wordt de meeste ruimte aan het eerste deel besteed; zulks strookt geheel met het plan van den Schrijver, dat niet is een volledig zamenstel van wijsbegeerte, maar alleen om zijne lezers te doen gevoelen dat wij, door eenvoudige afgetrokken redenering, tot volkomene metaphysische zekerheid kunnen komen; uitgaande van het zelfbewust zijn, van het IK, waarvan een iegelijk zich zelven bewust is, opklimmen kunnen tot het allerhoogste wezen.

In het eerste deel wordt nu vooreerst die kennis of zelfbewustheid van het *ik* bepaald en ontwikkeld als de kennis van een geheel en organisch wezen. Had hier niet: bewerktuigd kunnen staan? ook het andere praedicaat: *geheel*, is eene vertaling die, in het spraakgebruik niet volkomen aan

Digitized by Google

het grondwoord: *individuum*, beantwoordt. Dit onderzoek brengt ons tot het besluit dat het *ik* een één (individuum) zelfstandig, eindig, organisch wezen is.

Hierop volgt (bladz. 51) de ontledende kennis van dat individuum, *ik*, en wel in zijne drie hoofdvermogens, als kennend, gevoelend en willend wezen.

Met deze twee deelen is het, als wij het zoo noemen mogen, in zich zelf keerende deel der wetenschap van het *ik*, door den Schrijver genoemd: de grondkennis van den Geest, afgehandeld. — Hij gaat hierop over om het *ik* in verbinding te brengen met het: *niet-ik*; het *ik* te beschouwen als lid van het stelsel der wezens in God. — Dit gedeelte is voorzeker het moeijelijkste der wijsbegeerte; en, wat ons aangaat, ook door KRAUSE hebben wij, voor onze overtuiging de klove niet gedempt gevonden, de brug niet gelegd gezien tusschen het eindige en het oneindige; het heeft ons niet tot volkomen zeker bewustzijn kunnen brengen. *Wij* blijven behoefte gevoelen aan eenen anderen grond van zekerheid. *Dit* stemmen wij echter den Schrijver volkomen toe, dat het stelsel van KRAUSE geen Pantheismus bevat, niet alleen niet het grovere, het thans toch wel voor altijd geantiqueerde Hylozoïsme, maar ook niet het zoogenaamde fijnere, de zelfsvergoding. »Het Pantheismus leert, dat alles God is, en beschouwt de Godheid als eene vereeniging

van

Digitized by Google

van allerlei deelen, als het voortbrengsel van de wezens der wereld; als eenzelvig en evenzoo de wereld als eenzelvig met God." (Deze voorstelling of definite van het Pantheisme van den Schrijver is evenwel alles behalve edelmoedig; de school van HEGEL zal ze hem in geenen deele toegeven, en er is ook *nog* fijner alvergoding). »Onze leer daarentegen moge de wereld niet buiten God stellen, hetgeen niemand doen kan, die God in ernst voor den oneindigen erkent, zij houdt echter de waarheid vast, dat niets God is, dan God zelf, en dat de wereld als in, onder en door God, en als buiten God als Opperwezen, als in God gegrond, en naar de wezenheid," (dit woord verkiest de Schrijver met KRAUSE, voor eigenschap) »God bepaald; Gode gelijkend, Goddelijk is; daar van de wezenheden van den grond noodzakelijk ook in het gegronde gevonden worden."

Het besluit van dit zoo gewigtig hoofdstuk is: »ik leer mij zelven kennen als volkomen eindig wezen in God, onder God, en door God, en tevens buiten God in zoo verre God als Opperwezen wordt gedacht," (derhalve geen: autotheismus). »Verder beschouw ik mij zelven, als in God gegrond, en als door God deelhebbende aan de wezenheid Gods; — ik erken mij zelven als eindig wezen, — God is de onbepaalde grond van mijne geheele wezenheid en bestaan, ja de hoogste en alleen voldoende grond van mijn geheel innerlijk wezen, waarvan ik nu slechts de

eer-

Digitized by Google

eerste, onmiddellijk, eindige, medewerkende grondblijk te zijn. Zoo wordt dan de grondkennis *ik* en al wat wij in dezelve vonden op dit ons standpunt door de kennis van God voltooid, en wij verheffen ons van de eerste, en »middelijke kennis" (de grondkennis van ons *ik*, van ons zelfsbewustzijn) tot het erkennen van ons *ik*, als eindig, ondergeschikt wezen, in, onder en door God, en ook, voor zoo verre God het Opperwezen is, buiten God." — — Zoo vind ik dan ook mijn zelfbewustzijn in, onder en door mijn Gods bewustzijn gegrond en bestaande, en daar ik God als den grond ook van mijn *ik* heb leeren kennen, kan ik tot het inzigt, dat het alleen een gevolg is van mijne eindigheid, dat ik niet van God, maar van het *ik* moest beginnen om mij wetenschap te verwerven," (alzoo is de gang der denkbeelden, en redenering, het transsendeeren der wijsbegeerte, als geregtvaardigd, als eenige overtuigende aangewezen).

»Daar ik nu in, onder en door God ben, zoo volgt hieruit voor mij reeds op het tegenwoordige standpunt de vordering, dat ik steeds in mijn denken en kennen, gevoelen en willen, en in mijn geheele leven, God moet voor oogen houden, zoodat dan God het beginsel wordt van al mijn doen en laten, waarin de ware Godsdienst bestaat." (Overgang dus tot — en grondbeginsel van de zedelijke wijsbegeerte, van het practische deel der metaphysiek). »Door aldus voortdurend indach-

Digitized by Google

dachtig te zijn aan mijne betrekking in, onder en door God, en tevens buiten God, als Opperwezen, moet mijn zelfsbewustzijn, zelfsgevoel en zelfwil volkomen ondergeschikt worden aan mijne Gods kennis, Gods gevoel en Gods wil."

Na dezen grond gelegd te hebben, krijgen wij in het tweede deel de ontwikkeling van de wijze waarop de wetenschap gevormd wordt, en het plan van het geheele gebouw der wetenschap. En wel vooreerst over de beginselen der leer van het denken, gesplitst in: de grondwerkzaamheden van het denken, (begrijpen, oordeelen en besluiten) en grondverrigtingen van het denken (opmerken, of waarnemen, kennen, of in den geest opnemen, en ontwikkelen, redeneeren, van besluit tot besluit voortgaan, om eindelijk tot de hoogste waarheid te komen). Zeer bevordert het de duidelijkheid, wat de Schrijver opmerkt, tegen diegenen die vermeenen, dat de waarheid voor den eindigen geest niet te vinden is, d. i. dat al ons kennen en weten onzeker is, dat hij een onderscheid maakt tusschen waarheid, de waarheid, en de geheele waarheid. De eerste, daar zal toch wel niemand aan twijfelen of de wijsgeer kan die vinden, schaf anders vrij alle wijsbegeerte af; ook de tweede kan gevonden worden, stelt de Schrijver; want, zegt hij: God is de waarheid, en KRAUSE heeft ons een der wegen leeren kennen, langs welke de eindige geest opklimt tot God. De derde echter, neen, die kan de eindige geest in al-

Digitized by Google

alle eeuwigheid niet bereiken, omdat de kennis Gods en van het stelsel der wezenheden in God onuitputtelijk is.

Na deze: beginselen der leer van het denken, volgt: het plan van het gebouw der wetenschap. En wel, eensdeels: het plan, de hoofddeelen en de wet van het stelsel der wetenschap, en anderdeels: het ontstaan der wetenschap en hare trapsgewijze ontwikkeling.

Ziedaar den lezer een denkbeeld gegeven van den inhoud, het doel en den zamenhang van dit klein, maar hoogst belangrijk werk, welks verschijning wij een allerverblijdenst verschijnsel noemen, al is het dan ook dat de naam van KRAUSE niet die van eenen landgenoot is. Wij hopen dat het de studie van die eerste en hoogste aller wetenschappen: de kennis van God, zal bevorderen. Te lang, te veel werd die onder onze natie verzuimd. Te bedroevend was het, dat wij daarvoor onze hulpmiddelen in de, somtijds tot naauwelijks begrijpbaar abracadabra overslaande schriften der Duitschers moesten zoeken.

Moeten wij nu ons oordeel zeggen? ook wij behooren tot diegenen die, hetzij dan uit aangeboren en nationale antipathie, hetzij uit schrik voor het kabbalistische toovernet der kunstterm̃en, nimmer hebben kunnen besluiten om de transscendentale wijsbegeerte tot onze hoofdstudie te maken. Een der stelsels, en, zoowel de publieke opinie, als onze eigene overtuiging zegt het ons,

een

Digitized by Google

een der beste, is ons thans veel duidelijker en klaarder geworden dan het ons te voren was. Maar — — — de groote klove tusschen *ik* en het oneindige wezen, de afgrond tusschen het eindige en het oneindige, tusschen het kennen en het gelooven, is nu ook door KRAUSE niet gedempt. De mogelijkheid van het argumentum à priori is nog niet in onze overtuiging overgegaan. (1) Wat onzes inziens het groote gebrek van deze school der metaphysici is: zij gaat alleen van het verstand uit, het verstand wordt zelfs de grond

(1) Daarbij, zij heet, zij beleeft, volkomene zekerheid te zullen geven; — nu doet zij dat wel langs eene streng logische keten, maar het ophangpunt feilt; *ik*, als methode, als bloote methode willen wij het toegeven: omdat *ik* ben, is ook GOD; maar, nu moet ook KRAUSE (of de Heer BUCHER) edelmoedig zijn en erkennen dat ook zijne gronden van zekerheid, zijne geheele philosophie *subjectief* blijft, de objectieve waarheid van het *ik* blijft ook bij hem onbewezen, het geheele gebouw is gewapend tegen het Scepticisme, uitgezonderd alleen het fundament; en dit is, in eene wijsbegeerte die enkel van het *verstand* uitgaat, een gebrek, zóó kapitaal dat er het geheele gebouw door instort; dat wij, alléén daarom, haar alle zekerheid ontzeggen; of liever gezegd, zij moet erkennen, dat ook hare methode, hoe wis schijnbaar ook, het toch niet verder brengt dan: subjectiviteit; tot objective waarheid kan zij het nooit brengen; ook zij is: geloof en geen weten; en, als ik van gelooven uitgaan moet, is het mij onverschillig of ik uitga van het geloof aan *ik*, of het geloof aan GOD. Zij heeft daarom, onzes inziens, zeer weinig vooruit boven andere: *gronden van zekerheid*.

Digitized by Google

grondslag waarop eindelijk de Godsdienst en de zedeleer komen te rusten. — Wij gevoelen het diep: wij hebben nog eenen anderen grondslag noodig. — De werkzaamheid van onzen geest, van ons *ik*, in zich zelven, bestaat niet enkel uit denken, oordeelen en besluiten, maar ook in gevoelen. Waar dat laatste niet uit zich zelve, onafhankelijk van het denkvermogen, door eigen spontane aandrift mede spreekt, neen, dáár komt de mensch nimmer tot het bewustzijn van een hoogst wijs en goed wezen, van het inbegrip der hoogste zedelijkheid, dáár wordt zijne Gods bewustheid nimmer de ziel van zijne Godsdienst en van zijne deugd. Voor ons, onze Theologie blijft, ook na de ingespannen aandacht die wij aan dit werk verleend hebben, uitgaan van, rusten op: het zedelijk gevoel; het gevoel, niet onbestemd, duister en wankelend, maar door nadenken en redeneren tot zelfbewustzijn, tot klaarheid, tot zekerheid gebragt. En — de kennis van een dier menigvuldige stelsels, die van de vroegste oudheid af zich hebben afgewisseld, en zich steeds zullen blijven afwisselen, zij heeft ons op nieuw bevestigd, dat het hooge wijsheid was, die den heiligen dichter deed zeggen:

»De wijsheid van waar komt ze? en waar is de »plaatse des verstands? — God verstaat haren weg, en »Hij weet hare plaatse. — Maar tot den mensch heeft »Hij gezegd: *Uwe* wijsheid is: de vreeze des Heer»en; en van het kwade te wijken, is *uw* verstand."

De

Digitized by Google

De Bijenkorf der H. Roomsche Kerk. Eene duidelijke en grondige uitlegging van den Zendbrief van M. GENTIANUS HERVET, *uitgegeven voor den van het Christelijk geloof afgedwaalden, door* PHILIPS VAN MARNIX, *Heer van* St. Aldegonde.

Lees, lezer! dit met vlijt, hier zult gij zien en merken,
Den zin en 't grondig zoet der Katholieke Kerken!

Op nieuw ten behoeve der Roomsche Kerk, bijzonder in de Nederlanden, *uitgegeven.*

Ziet, ik sta aan de deur en kloppe!
JEZUS.

Tweede Deel. Te Amsterdam, *bij* L. van Bakkenes, 1845. *XIV en* 473 *bladz. In kl.* 8*vo*. *De prijs is f* 3,00, *en der beide Deelen f* 4,50.

Gaven wij onzen lezers in ons nummer van Januarij 1845 een gunstig verslag van het eerste Deel van dit door deszelfs oudheid eerwaardig, door inhoud belangrijk en door waarheid uitmuntend werk, het is ons aangenaam nu het tweede en laatste Deel van hetzelve te mogen aankondigen.

Wij zouden in herhalingen vervallen, wanneer wij op nieuw wilden uitweiden over den inhoud van dit boek, en kunnen, wat ons oordeel aangaat, onze lezers gerustelijk verwijzen naar de bovenvermelde aankondiging.

De Schrijver handelt in dit Deel over den Paus en de geestelijkheid, de aanbidding der beelden, het verbod des huwelijks, de biecht, enz., alles op den hem eigen Sarcastischen trant, en weet de waarheid zijner beweringen en het dwaze der Roomsche eerdienst zoo juist en in het volle licht te doen uitkomen, dat wij gelooven, dat hij daarin moeijelijk zijns gelijken zal kunnen vinden.

De taalkundige en ophelderende aanteekeningen, welke in de noten gegeven worden, hebben de goede strekking, om enkele thans in onbruik geraakte en verouderde woorden te verklaren en verstaanbaar te maken, en voor dezen moeijelijken arbeid zijn wij de omwerkers wezentlijk dank verschuldigd. Wij kunnen dit werk niet genoeg aanprijzen en wenschen het in veler, in aller handen. Mogt het deel, dat de Schrijver zich er mede voorgesteld heeft, bereikt worden; mogt het de oogen van vele onzer verdoolde en nog onder het schandelijk juk van *Rome* bukkende broeders de oogen openen, opdat zij niet langer zich laten misleiden, maar zelfdenkende en onderzoekende, het reine licht des Evangelies en de eenvoudige vereering van het Opperwezen en onzen Zaligmaker stellen boven het goochelspel der listige priesters, dan zouden de omwerkers dezer nieuwe druk en de uitgever een verhevener loon vinden, dan alleen het geldelijk voordeel dezer uitgave, hetwelk wij hun beiden van harte toewenschen.

S.

P.

Digitized by Google

P. C. HOOFTS *Nederlandsche Historiën. Met aanteekeningen uitgegeven door* Dr. W. HECKER. *Te* Groningen, *bij* C. M. van Bolhuis Hoitsema, 1843. *Eerste Deel.* 529 *bladz. In kl.* 8*vo.* *De prijs is f* 2,50.

Voorzeker behoorden onder de merkwaardige geschriften van onze geleerde voorouders, die de vaderlandsche letterkunde in de XVIIe eeuw, met de vruchten van hunnen geest verrijkt hebben, die van den Drossaard van *Muiden*, den onnavolgbaren PIETER CORNELISZ. HOOFT, eene eerste plaats. Verwierf hij, als Dichter, den lauwer zijner tijdgenooten, niet minder behaalde hij dien als Geschiedschrijver. Geen wonder daarom, dat ook de nakomelingschap de voorvaderen heeft ter zijde gestreefd, om den lof van eenen man te verbreiden, »die," zoo als een beroemde Hooggeleerde Schrijver en Redenaar van onzen tijd (1) zich, vóór omtrent eene halve eeuw, uitdrukte: »die in tijden, waarin de goede smaak en de »ware beschaafdheid nog slechts geringe vorderin»gen gemaakt hadden, van beiden schier het eerst »een

(1) De Hoogleeraar H. SIEGENBEEK. Zie zijne twee Redevoeringen, te *Leiden* bij L. HERDINGH in 1800 uitgegeven, en aldaar de 2de Redevoering over P. CORNELISZ. HOOFT. (Pag. 58).

Digitized by Google

»een luisterrijk voorbeeld gegeven, en de Neder-»duitsche taal- en letterkunde door onwaardeer-»bare diensten aan zich verpligt heeft.". Onder de geschiedkundige werken van den beroemden HOOFT, munten zijne *Nederlandsche Historiën* bovenal uit, zoowel door de uitgebreidheid en voortreffelijkheid van haren inhoud, als door de getrouwe vermelding der historische daadzaken; maar vooral door keurigen stijl, sierlijke uitdrukkingen, voortreffelijke beschrijvingen en krachtige gezegden. Welk model had hij zich gekozen! En geen wonder! Welke moeite had hij niet aangewend om zulk een kunststuk daar te stellen. Men hoore en oordeele! Nadat hij den Romeinschen Geschiedschrijver TACITUS *twee en vijftig* malen doorgelezen, en daarna in onze moedertaal overgebragt had, stelde HOOFT zich dien vermaarden Schrijver tot voorbeeld, en begon de geschiedenissen van zijnen geboortegrond, van den jare 1555 tot 1587, een klein, maar hoogst merkwaardig tijdvak, te beschrijven. Deze beschrijving nu, de vrucht van zoo vele studiën, hielden hem 19 jaar lang bezig, te weten van 1628 tot aan zijnen dood, die den 21 Mei 1647 plaats had. Zijn plan was, om de beschrijving van de geschiedenissen zijns Vaderlands zoo lang voort te zetten als hem het leven zoude verleend worden; te dien opzigte zegt hij zelf: »Beginnende met de »regeering van deezen (PHILIPS den Tweeden), »ben ik voornemens mijn verhaal zoo verre t'ach-

»ter-

Digitized by Google

»tervolghen, als leeven en leedige tijdt zullen toe»langen: 't welk Godt te zijner eere en ten »dienste des Vaderlands gedijen laate." (1) Wie eindelijk dit meesterstuk der Vaderlandsche Letteren gelezen heeft, stemt, vertrouwen wij, gereedelijk met den Levensbeschrijver van HOOFT, den beroemden BRAND, in, als deze van dit werk getuigt: »Men vindt in dezelve niet slechts een »bloot verhaal van zaken, maar eene school van »staat, eene leidstar van regeringe; een kompas »van beleid; een' wegwijzer ter oorlogskunde; »een' leermeester van grootmoedigheid, bescheiden»heid en gematigdheid; een' opwekker tot liefde »des Vaderlands en der vrijheid." (2)

Maar de taal van HOOFT, hoe krachtvol in den tijd, waarin hij leefde, is thans geheel verouderd, dewijl hij zich van uitdrukkingen bediende, die den ongeoefende in onze oude Vaderlandsche Letterkunde ter naauwernood bekend, of liever geheel onbekend zijn. Het was daarom, dat sommige geletterde en verdienstelijke mannen ondernomen hebben, om, geenszins eene nieuwe lezing, eene overbrenging van HOOFTS werken in de tegenwoordige taal en spelling, te bezorgen, want dit ware eene heiligschennis geweest, roekeloos

(1) Zie de voor ons liggende uitgave van Dr. HECKER, D. I, pag. 8, reg. 13 v. o.

(2) In *het Leeven van* HOOFT, geplaatst voor deszelfs Ned. Hist. bl. 19.

Digitized by Google

loos gepleegd aan het pronkjuweel onzer voorvaderen, maar om verklaringen, uitleggingen en toepassingen te geven, van de, toenmaals duidelijke, schoone en krachtige taal, doch waarvan vele uitdrukkingen en woorden ten huidigen dage in onbruik zijn geraakt, waarvan thans de kracht niet meer algemeen gekend wordt, en daarom ook niet door elk naar eisch kan gewaardeerd worden. Zoo gaf de *Tweede Klasse* van het Koninklijk Nederlandsche Instituut (van 1815 tot 1838) een *Uitlegkundig Woordenboek* uit op de werken van PIETER CORNELISZ. HOOFT; hetwelk door de beroemdste Vaderlandsche Geletterden was bewerkt geworden. En in dit voetspoor, doch alleen betrekkelijk HOOFTS Nederlandsche Historiën, treedt ook Dr. HECKER, wiens arbeid ons ten dezen ter beoordeeling werd toegezonden, en van welke taak wij ons, naar ons beste vermogen, zullen trachten te kwijten. Wij erkennen ons schrijven komt laat, maar wij vragen den geachten Schrijver hiervoor verschooning, daar redenen, minder belangrijk voor hem en onze lezers, de inzending van onzen arbeid vertraagd hebben. Ons voornemen is, om nu onze taak onmiddelijk te vervolgen, en elke maand één Deel te behandelen, indien onze verwachting, dat ook het laatste Deel (vier zijn ons reeds geworden) ons zal worden toegezonden, niet onvervuld blijve. En nu ter zake.

Het *eerste Deel* bevat dan de *zes* eerste boeken

van

Digitized by Google

van HOOFTS *Nederlandsche Historiën*, de folio-editie van 1703 letterlijk gevolgd, beslaande 425 bladzijden, terwijl Dr. BECKERS Aanteekeningen daarop gemaakt, van pag. 429—529 onmiddelijk volgen en dit Deel besluiten. Deze Aanteekeningen vorderen onze aandacht en naauwkeurige beschouwing, en het zij ons geoorloofd de aanmerkingen, die wij daarop, naar ons inzien, moesten maken, bescheidenlijk, doch naar waarheid voor te dragen.

Al aanstonds vonden wij op bl. 429, zijnde de eerste pag. der *Aanteekeningen*, des Schrijvers aanmerking op bladz. 1 reg. 1 (moet zijn: reg. 3) bij het woord *ooverstrengelijk*, *streng* verklaard door *dapper*, *kloek*; waarom hier niet bijgevoegd, hetgeen het 4de Deel van het Uitlegk. Woordenb. op HOOFTS werken, door het Koninkl. Ned. Instit. uitgegeven, zegt (zie ald. pag. 105): *stijfmoedig*, *forsch*, *onverzettelijk*. Referent gelooft dat HOOFT hier het woord *ooverstrengelyk* in den zin van *forsch*, *onverzettelijk* heeft gebezigd, en niet in dien van *dapper* of *kloek*.

Op pag. 434, zegt de Schrijver dat *Laster* alleen *schande*, *smaad*, *vloek* beteekent; doch er zijn meer uitleggingen aan dit woord te geven, zoo als: *misdaad*, *wanbedrijf*, *zonde*, *ondeugd* (in laatstgemelden zin nog gebruikelijk in het Hoogduitsch) ook *beleedigende* en *valsche beschuldiging* (in dezen zin thans alleen bij ons in gebruik). Wij gelooven ook in laatstgemelden zin, op pag. 6 reg. 23 van de Opdragt.

Digitized by Google

Op pag. 437 staat bij het woord *erntfeste* geene verklaring van hetzelve. Volgens bovenaangehaald Woordenboek beteekent het *achtbaar*; zoowel volgens dit vers van HOOFT:

> Goedtheidts aardt,
> Die zit, gepaart
> Met d' *eerentfeste* Reede,
> Diep in uw' aeren. Ged. 164,39,

als in zijne Ned. Hist. 230,40, »zoo groot een »scheel is 'er tusschen de baldaadighe buijen van »eenen waaghals, en d' *eerentfeste* deught der »grootmoedigheyt," en in hetzelfde werk, eveneens op de plaats, door den Schrijver bedoeld, zie ald. pag. 9, 11e reg. v. o. *erntfeste* (d. i. *achtbare*) trouhartigheit aan personen van, enz.

Op. pag. 439, 7e reg. v. o., stemmen wij den Schrijver wel toe, dat *gefoolt*, *gekweld* beteekent, en bijzonder in den aangehaalden zin; maar *foolen* (infinit. van *gefoolt*) beteekent ook elders *plunderen*. Zie Ned. Hist. 270,45; 721,8; 636,8; 1085,31; enz.

Op pag. 445 bij de aanteekening op den 35e reg. van de 20e bladz. in den tekst, spelt de Schrijver *staigher*, met *h*; daar in den tekst zelven staat *zeestaiger*, dus zonder *h*. Referent houdt dit voor eene schrijf- of drukfout: want ook in de uitgave van HOOFTS Ned. Hist. van den jare 1656, door hem opgeslagen, leest hij: *zeestai-*

Digitized by Google

staiger. (Men zie gemelde uitg. pag. 9, reg. 5 v. o).

Op pag. 449 en andere plaatsen, merkten wij op dat de Schrijver blus*s*en spelt. Referent is het hierin met SIEGENBEEK eens, en schrijft liever blus*sch*en. Doch hierin heeft elk zijne wijze van zien.

Op pag. 450, 4e reg. v. b., verklaart de Schrijver de uitdrukking: *veel staats maaken van*, door: *groot vertrouwen hebben op.* Referent houdt het ook hierin met SIEGENBEEK, die in het meer aangehaald Uitlegk. Woordenb. deze uitdrukking eenvoudig verklaart door: *veel werks maken van.*

In de aanteekening op pag. 451, 4e reg. v. o., ten opzigte van het woord *schaakbert*, d. i. *schaakbord*, zegt de Schrijver: *Berd*, is *tafel*, *bord.* Referent had hierbij gaarne gevoegd gezien, dat dit zelfstandig naamwoord eertijds tweederlei meervoud: *berden* of *borden* en *berderen* of *borderen*, had, doch welk laatst meerv. alleen gebruikt werd, wanneer het *plank* of *beschot* moest beteekenen. Zie verder hierover: BILDERDIJKS *Verklarende Geslachtslijst der Nederd. Naamw.*, D. I, pag. 60.

Er staat in den tekst op pag. 79, 9e reg. v. b. Go*d*heid, moet zijn Go*dth*eit.

Op pag. 461, 14e reg. v. o. verklaart de Schrijver *schier*, door: *nu van daag.* Referent vraagt, of het niet beter zou geweest zijn, de geheele uitdrukking, zoo als die in den tekst (zie pag. 80,

Digitized by Google

reg. 13 v. b.) staat: *schier oft morghen*, niet van elkander te scheiden, en dus, te zamen genomen, te verklaren door: *schielijk*, *of wel morgen*?

Op pag. 462 reg. 15 v. b. staat, dat op reg. 32 van pag. 82, in den tekst zich het woord *bet* (*meer*) bevindt, dit is niet zoo, *bet* staat op den 33e regel. Ook bij de verklaring van dit woord voege men, dat *bet* eene verkorting van *beter* is, en doorgaans in de beteekenis van *meer* gebruikt wordt.

Op pag. 463, ten opzigte van de aanteekening omtrent pag. 88 (van den tekst) reg. 15 (moet zijn: reg. 25) merken wij aan, dat het woord *maxel* ja *hier*: *omslag* beteekent, maar zoo niet overal bij HOOFT. Men zie hierover na het Uitlegk. Woordenb., D. II, pag. 250.

Op pag. 464 reg. 13 v. b. vragen wij den Schrijver als hij stilstaat bij het woord *dier* (in den tekst bladz. 94 reg. 34), welk woord hij natuurlijk verklaart als genitivus van *die*, en daarbij aanmerkt, dat hij deze verklaring niet zoude gegeven hebben, ware dit woordje in het Uitlegk. Woordenb. niet voor *duur* genomen, of de geleerde steller van Letter D. in gemeld Woordenboek dit woord in *dezen zin* ook wel voor *duur* zoude nemen? Wij twijfelen daaraan, daar de geleerde J. P. VAN CAPPELLE zeer goed het onderscheid tusschen *dier* (genit. van *die*) en *dier* (*duur*) zal weten.

Op

Op dezelfde bladz., 12e reg. v. o. spelt de Schrijver geweldadigheden. Zou het niet beter zijn, hier met WEILAND te schrijven: geweld*d*adigheden?

Op pag. 470, reg. 9 v. b. zegt de Schrijver betrekkelijk het woord *smijdighen*, dat HOOFT zich gaarne van hetzelve bedient. Referent had verwacht dat ook hier de beteekenis daarvan ware opgegeven. *Smijdighen* beteekent: *verzachten*, *vermurwen*.

Op pag. 476, 12e reg. v. o. leidt de Schrijver het woord *koomenijswinkel* (*kommenij* en beter nog *kommenei*) af van het oude *koomen*, d. i.: koopen. Wij voor ons zijn zulks niet met hem eens, en leiden het, met BILDERDIJK af van het Engelsche *common aid*, d. i. volgens dezen: »*gemeene* »*toevlucht*; eene benaming aan die soort van »kramen of winkels van allerlei daaglijksche le»vensbehoeften gegeven, welke met de Engelsche »hulptroepen uit *Engeland* tot ons overgebracht »werden." Hierop laat BILDERDIJK volgen: »Deze »Engelsche *common-aid's* waren 't geen men bij »ons *soetelaarskramen* en *marketenten* noemde." Zie zijne Verklarende Geslachtslijst, D. II, pag. 106.

Op pag. 481, reg. 7 v. b. Zie hieromtrent onze reeds boven gemaakte aanmerking ten opzigte van deze uitdrukking, op pag. 461.

Mede op pag. 481, den 16den reg. v. b. vonden wij voor het woord *schalk* alleen *ergdenkend* opgegeven. In de hier aangehaalde plaats van

HOOFT,

HOOFT, vinden wij die verklaring wel juist; maar waarom deze aanteekening niet meer uitgebreid? Daar toch BILDERDIJK genoeg omtrent dit woord schrijft. Zie zijne Verklarende Geslachtlijst der Zelfstandige Naamwoorden, D. III, pag. 17 en 18.

Op bladz. 517 zegt de Schrijver *beteutert*, beteekent: *verslagen*, en voegt er achter: *Nu laag*. Hoe dit laatste hier te pas komt, begrijpt Referent niet; het woord *beteutert* wordt toch thans niet zoo algemeen in eenen trivialen zin gebruikt.

Op pag. 527, 4e reg. v. b., verklaarde de Schrijver het woord *vervolgh* door: *aanvraag*. Referent treedt eerder in het gevoelen van den Eerw. BROES. Zie zijne meening omtrent dit woord in het Uitlegkundig Woordenb., D. IV, bladz. 264.

Op dezelfde pag. lezen wij reg. 4 v. o.: uitmuntend, moet zijn: uijtmuntend. Zie den tekst pag. 417 reg. 20 v. b. — Nog op dezelfde pag. reg. 1 v. o., vinden wij voor: *ontbood*, *bevel* of *gelastte*. Het zoude hier ook kunnen beteekenen: *deed hem aanzeggen*.

Op pag. 529, reg. 8 v. b., verklaart de Schrijver het woord *past*, door: *niet vergeet*. Wij voor ons zouden liever zeggen: *bekoort* of *voegt*. Men zie over de onderscheidene beteekenissen van dit woord na de Aanteekeningen van den geleerden VAN 'S GRAVENWEERT, geplaatst in het Uitlegkundig Woordenboek. Zie D. III, pag. 159.

Zie hier dan onze aanmerkingen op des Schrij-

vers

Digitized by Google

vers Aanteekeningen in het 1e Deel van zijn werk, gemaakt. Zij beletten ons echter niet om zijnen arbeid toe te juichen; daar wij denzelven voor hoogst nuttig houden. Wij zullen met nog ééne aanmerking thans eindigen. Zij is deze: Het bevreemdde ons, dat zulk een belangrijke arbeid als de voor ons liggende, door geen Voorberigt, door geen enkel woord aan den Lezer, is voorafgegaan. In plaats daarvan, vinden wij eenige Dichtregelen van den Schrijver bij wijze van Opdragt van zijn werk, aan zijnen leermeester, den Hoogleeraar B. H. LULOFS; waarin hij, in krachtige taal, voor het van hem ontvangene onderrigt zijne erkentenis betuigt. Hoezeer dit nu als eene pligtsvervulling van den welgezinden leerling jegens zijnen Onderwijzer roemenswaard is, ware toch eene korte toespraak tot het letterlievend Publiek mede een pligt geweest, dien, onzes inziens, de Schrijver niet had moeten of mogen versuimen. Zelfs gelooft Referent, dat het velen aangenaam zoude geweest zijn, indien eene korte Levensschets van den beroemden HOOFT den tekst ware voorafgegaan. Hij had daartoe eene zeer goede bron gevonden in het boven aangehaalde werk van den Hoogleeraar SIEGENBEEK: *Twee Redevoeringen*, enz., pag. 109.

H.

Ge-

Gedachten over het Staats-Examen, door Mr. J. C. G. BOOT, *Rector te* Leeuwarden. *Te* Leeuwarden, *bij* G. T. N. Suringar, 1846. *In gr. 8vo. De prijs is f* 0,40.

Het van heogerhand verordende Staats-Examen ter toelating van jonge lieden op de Akademiën in ons Vaderland heeft menige pen gescherpt, om het voor en tegen daarvan ten papiere brengen; menig pers gereed gevonden om die voortbrengsels van belangstelling of eigenbaat, door den druk te verspreiden. Dat de Rectoren der Gymnasia's niet wel als volstrekt onpartijdig mogen worden beschouwd, wie zal het loochenen, die niet tevens zou willen ontkennen, dat het niet voegzaam of oirbaar zij te achten, als regter in zijne eigene zaak te beslissen? En nogtans ook van een' anderen kant, zijn de Rectoren der Latijnsche scholen weêr de meest bevoegde regters, en verdient, in onze schatting, hunne stem wel deugdelijk te worden gehoord. Het voor ons liggend opstel van den Heer BOOT was, naar zijne eigene getuigenis, oorspronkelijk bestemd voor de plaatsing in zeker Tijdschrift, welks Redactie echter kon goedvinden die te weigeren, op grond dat zij zich met den geest noch vorm kan vereenigen. Dit nu stond haar vrij, evenzeer als de Leeuwarder Rector in

zijn

Digitized by Google

zijn geheel regt bleef tot eene openbare en afzonderlijke uitgave van zijn schrijven. Het doel van den Heer BOOT blijkt, om met het oog op de geschriften der naburen, te dier zake verspreid, en naar aanleiding der brochures van de Heeren M. J. NOORDEWIER, H. O. FEITH en J. A. SCHREITHER, over hetzelfde onderwerp, zijne eigene gedachten over de gevolgen van dit besluit mede te deelen; ten slotte waarvan hij verwijst naar het verhandelde in de derde Vergadering van Duitsche philologen en onderwijzers, te *Gotha*, in 1840 gehouden. Dit doel nu tracht hij te bereiken op eene bescheidene, ernstige en bondige manier. Het stukje vinde vele lezers!

Jesuiten-Boekje. Uit het Hoogduitsch, door J. C. J. RAABÉ. *Te* Amsterdam, *bij* J. C. J. Raabé. *In kl.* 8*vo.*

De Jesuiten-pest. De Jesuiten en het Jesuitismus, sedert 1814. *Bij denzelfden. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,30.

Over de Jesuiten is nog al zoo iets geschreven. In vergelijking met andere meer of minder uitvoerige geschriften van dezen aard, die met uitgebreider of korter variatiën hetzelfde thema behandelden, hebben deze stukjes onze aandacht niet bijzonder tot zich getrokken. Maar als de beknopte geschiedenis van den oorsprong der Orde, haar

haar doel en werkkring behelzende, mogen zij den min kundigen en argeloozen leeren en waarschuwen; want bij alle schrijvers en tegenschrijvers, zal het waar zijn en blijven hetgeen hier als motto op een der titelbladen te lezen staat, en voorzeker *ex intimo pectore* van een Jesuit moest voortkomen: „gelijk lammeren zijn wij binnengeslopen, gelijk wolven regeren wij: gelijk honden zal men ons verdrijven, maar gelijk arenden zullen wij ons weder verjongen."

Kort overzigt van de Boeken des Bijbels. Een Vraagboekje ten gebruike bij Catechisatiën met gevorderde schoolkinderen, door Dr. P. A. KOPPIUS, *Pred. te* Rottevalle. *Te* Leeuwarden, *bij* J. Schierbeek. *De prijs is* ƒ 0,15.

Vraagboekje voor het afleggen van Belijdenis in de Christelijke Hervormde Kerk, door denzelfden, *aldaar. De prijs is* ƒ 0,07½.

De aan het hoofd dezes vermelde vraagboekjes onderscheiden zich inderdaad door eenvoudigheid en beknopthcid. Het eerstgenoemde heeft ook nog een tijdrekenkundig tafeltje der Bijbelsche geschiedenis, met een kaartje van het Joodsche land, ten gerieve bij het lezen des N. V. Het laatstgemelde heeft deze verdiensten, dat het de geloofs- en zedeleer des Bijbels, met de geschiedenis vereenigt, en in niet meer dan *vijftig* vragen

Digitized by Google

gen en antwoorden, de uiterste omtrekken der Christelijke belijdenis omvat. Derzelver oordeelkundig gebruik stichte het bedoelde nut!

Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1847. *Nieuwe Serie, met platen. Te* Schoonhoven, *bij* S. E. van Nooten, 1846. *De prijs is* ƒ 0,60, *in karton verguld op snede* ƒ 1,20.

Deze Almanak beviel ons beter dan de laatste jaargangen, die wij ter beoordeeling ontvingen.

Wanneer de nieuwe *Serie*, welke met dezen jaargang geopend wordt, zoo zijn zal als deze proeve, zal zij den beminnaren van luimige proza en poëzij veel genoegen kunnen geven.

Wij stipten wel hier en daar eenige opmerkingen aan, die wij, ware het onderhavige een boek van meer belang, hier zouden vermelden, maar wij onthouden ons van derzelver mededeeling, daar men bij dergelijke stukjes als die, welke den inhoud van deze Almanak uitmaken, niet al te scherp moet toezien.

Wij bevelen dit jaarboekje onzen landgenooten met ruimte aan.

Digitized by Google

Almanak in Miniatuur voor kinderen, uitgegeven door T. VAN SPALL *en* P. J. V. DUSSEAU, 1847. *Vijfde jaargang. Te* Schoonhoven, *bij* S. E. van Nooten. *De prijs is f* 0,50.

Wij verheugden ons toen wij dit waarlijk lieve geschenk voor de jeugd ontvingen, en zagen, dat het in het vorig jaar door ons omtrent den toenmaligen titel aangemerkte, door de verzamelaars was ter harte genomen; en met genoegen lazen wij den inhoud door. — Moge dezelve al dat nut stichten wat zij stichten kan, en de uitgevers daardoor voor hunne moeite ruimschoots beloond worden; wij prijzen dit Almanakje onbepaald aan. De steendrukplaatjes, die het versieren zijn zeer bevallig uitgevoerd.

Jammer dat het boekske zoo onachtzaam is gedrukt of gebonden, dat bijna al de pagina's ellendig scheef staan; dit ontsiert het lieve boekje, even als de drukfout op pag. 44, waar wij JETJE voor CORNELIA lezen. Wij kunnen tegen dergelijke zinstorende fouten, vooral in kinderboekjes, niet genoeg waarschuwen.

MEN-

Digitized by Google

MENGELWERK.

REDEVOERING,

TEN BETOOGE DAT HET BIJBELGENOOTSCHAP, DÁÁR, WAAR HET ZICH AANSLUIT AAN DE ZENDELINGVEREENIGING, EN DAARDOOR AAN DE JONGE INDISCHE KERK EENE BIJBELSCHE KLEUR GEEFT, WEL VERRE VAN ZICH DAARDOOR AAN BIBLIOLATRIE (VEREERING VAN DE SCHRIFT) SCHULDIG TE MAKEN, INTEGENDEEL, REEDS IN HET TEGENWOORDIGE, VOOR DIE KERK EN DIE VOLKEN ALLERNUTTIGST WERKT, EN AAN DIE JONGE KERK EENE RIGTING GEEFT, WELKE VOOR HAAR, IN DE TOEKOMST, ALLERHEILZAAMST WEZEN ZAL.

Gelezen bij het openbaar jaarlijksch verslag van de werkzaamheden van het Bijbelgenootschap, in de afdeeling: ring van Spanbroek, *te* Berkhout, 1 *November* 1846,

DOOR

J. A. M. MENSINGA. (1)

Het is zeer *belangrijk*, aangenaam en nuttig voor

(1) Het is in deze afdeeling de gewoonte, dat het openbaar verslag bij afwisseling geschiedt in alle die Gemeenten, in wier midden de afdeeling leden telt.

Digitized by Google

voor eene Gemeente, wanneer haar *kerkgebouw aangewezen* is als de *plaats* voor het houden van het openbaar jaarlijksch *verslag* van de werkzaamheden van het Bijbelgenootschap. Vooral dan, wanneer zulks voor de *eerste* maal geschiedt in haar midden. Zij hoort daardoor iets *nieuws*, en dat de aandacht prikkelt; zij leert daardoor de *schoone instelling* van het Bijbelgenootschap en deszelfs *werkkring* van nabij kennen; zij hoort eene *redevoering*, afwijkende van het gewone beloop der leerredenen, en toch wegens den *inhoud* altijd *belangrijk*; ze wordt er door *gesticht*. — Hare *eigene belangstelling* in het dierbare woord Gods wordt er door opgewekt; — ja, niet zelden zijn de *verblijdende gevolgen* van zulk een gehouden verslag, dat er in die Gemeente *leden* zich vinden opgewekt, om mede *deel* te nemen aan zulk een uitnemend *Christelijk werk*, en alzoo het getal der Christelijke *goede werken* in die Gemeente te vermeerderen; en haar te *welgevalliger* te maken in het oog van den *Heer* der Kerk; — waardoor tevens de *blijdschap* van den *herder* over zijne Gemeente vermeerderd, en de *band* tusschen haar en hem naauwer geknoopt wordt.

Acht het derhalve, Gemeente van *Berkhout!* voor een *voorregt*, dat Bestuurderen onzer afdeeling van het Bijbelgenootschap, op den *wensch* van haren *Leeraar*, ons veel geacht *medelid* en veel geliefden broeder, uw *kerkgebouw* aanwezen

als

Digitized by Google

als de *plaats*, waar dit jaar ons openbaar *verslag* zoude gehouden worden. Moge de *broeder*, die dit jaar den last waarnam om als *afgevaardigde* de algemeene vergadering bij te wonen, waarvan als *gevolg*, op hem tevens de *last* kwam, om daarvan openlijk *verslag* te doen, zich in uwe belangstellende *aandacht* verblijden; — en, mogt het ons tevens gelukken, om de *belangstelling* in onzen arbeid, in uw midden te *vermeerderen* en zoo mogelijk, *nieuwe leden* of daadwerkelijke begunstigers voor onze vereeniging te winnen, dan zal onze *wensch* vervuld zijn, en tevens de spreker van dit uur zich ruim *beloond* achten voor zijne genomene *moeite*.

Ik noem het werk des sprekers eene »*moeite*." Inderdaad, het behoort tot de *minder gewone* en meer moeijelijke zijner bezigheden. — Niet enkel om het *min gewone der zaak*, — niet enkel ook omdat hij zich, bij zulk eene gelegenheid omringd ziet, behalve door *toehoorders*, welke hij zich mag voorstellen als *gelijk* aan die, voor welke hij gewoon is *iederen Zondag* het woord te voeren, ook door een aantal van zijne *ambtgenooten*, *juister* en naauwkeuriger beoordeelaars van het meer of min *belangrijke*, meer of min *gebrekkige* zijner voordragt, — maar ook, doordien het gebruik het tot *wet* gemaakt heeft, dat hij het openbaar *berigt* van het door hem op de algemeene vergadering *verrigte* en *gehoorde*, doe *voorafgaan* of volgen, door eene *rede* van meer

Digitized by Google

algemeenen inhoud, en in *verband* staande met de zaak der Bijbelverspreiding. — Dat werk is moeijelijker, dan zijn *gewone*, omdat men daar wel eene *Godsdienstige* voordragt van hem verwacht, maar toch geene *leerrede*, en het wordt te moeijelijker, wanneer hij reeds *eenige malen*, gelijk zulks met *mij* het geval is, zich dien post heeft opgedragen gezien, om daarvoor een *nieuw*, *belangwekkend*, zoowel voor zijne *ambtgenooten* als voor de overige hoorders, en tevens voor aller *vatbaarheid* geschikt onderwerp, te vinden.

Of ik dat *wit juist* zal getroffen hebben zult ge kunnen beoordeelen, niet, bij de *eerste aankondiging* van mijn *onderwerp*; het is altijd *onvoorzigtig* en onverstandig eenen redenaar daarnaar reeds aanstonds te beoordeelen: maar wanneer gij deszelfs behandeling ten *einde* toe gehoord zult hebben. — Het is mijn oogmerk, om u een ontwikkeld *antwoord* te geven op de vraag: maakt ook het Bijbelgenootschap, vooral dáár, waar het zich *aansluit* aan het *Zendelinggenootschap*, zich schuldig aan *Bijbeldienst?* — Doet het er *wél* aan, dat het dáár, het *geschreven woord* in zulk eene *noodzakelijke* en naauwe betrekking plaatst tot de uitbreiding van de *Evangelieleer?*

Die vraag is van hoog *gewigt* in onzen tijd, en in ons Vaderland. Het is nog *niet vele* jaren geleden, dat een *hoog geleerd*, en om zijne *werkzaamheid* en den *geest* van zijne werkzaamheid met regt *hoog geacht* Leeraar in onze Hervorm-

Digitized by Google

vormde Kerk de *stelling* opperde en met kracht van bewijzen trachtte aan te klemmen, dat de *Hervorming* en de uit haar geborene *Protestantsche* Kerk zich schuldig gemaakt hadde en hebbe aan *Bibliolatrie*, Bijbelvereering, dat is, dat zij veel *te ver* gegaan is in haren *eerbied* voor den *letter* van die verzameling van Schriften, wier *geheel* te zamen onzen *Bijbel* uitmaakt; dat ze meer *onderscheid* had moeten maken, dat werkelijk de *eersten* onder de Hervormers, vooral LUTHER, meer onderscheid maakten tusschen het *Evangelie*, bepaaldelijk die *geschiedkundige voorstelling* van den *persoon* en het *leven* en den *dood* van den Heer, die *openbaring Gods* in de menschheid, welke in de vier *eerste* boeken van het N. T. bevat is, en — den *geheelen Bijbel*.

In die beschuldiging ligt niet alleen bij wettige *gevolgtrekking* opgesloten, maar werd er ook *uitdrukkelijk* door den hooggeleerden Schrijver bij verklaard, dat wij *Protestanten*, in dat opzigt, al te *ver* zijn afgeweken van het *standpunt* der *Roomsche* Kerk, die, gelijk gij allen weet, voor den *Bijbel* bij lang na dien *eerbeid* niet hebben als wij, en zeer scherp *onderscheid* van *waardering* maakt, tusschen de *leer* der Christelijke *Kerk* aangaande den *persoon*, het leven en de leer van den Godmensch, en — het *beschrevene* woord, de verzameling der door ons voor heilig erkende *Schriften*.

Die beschuldiging werd te belangrijker, door-

Digitized by Google

dien zeer *velen*, *leeraars* zoowel als *leden* onzer Kerk, het gevoelen diens hooggeleerde Schrijvers *bijvielen*. Hetzij alleen uit *eerbied* voor zijn gezag, hetzij uit *inzigt* van de *waarheid* zijner redenering. — Te gewigtiger wordt ze, doordien het geheele *stelsel* van Godsdienstige *opvatting*, waarmede deze beschuldiging in naauw *verband* staat, al *verder* en verder rondom zich grijpt in onze Kerk, en deszelfs *aanhangers* zich al meer en meer alomme verspreiden.

Zeker is het dat, met alle *hulde* aan den edelen *geest*, die hunne ijverige en vurige *werkzaamheid* bezielt, — en ofschoon het door hen niet is *ingezien*, zeker althans niet *bedoeld*, die beschuldiging in de *eerste* en voornaamste plaats valt op de werkzaamheid van het *Bijbelgenootschap*, zoowel *binnen* de Christelijke *Kerk*, als inzonderheid dáár, waar het zich *aansluit* aan de pogingen ter *uitbreiding* van de *Kerk* van CHRISTUS door de verschillende *Zendelinggenootschappen* der *Protestantsche* Kerk — Dáár staat toch de *Bijbel* geheel op den *vóórgrond*, niet de afgetrokkene *persoon*, leer en leven van JEZUS, maar het *beschrevene woord*, en wel *niet* de vier *Evangeliën* of het N. T., maar de *geheele Bijbel*. Het Bijbelgenootschap moge dan ook, en zeker in *grooter* getal, afzonderlijke Nieuwe *Testamenten* uitdeelen, — het deelt en verspreidt even zoo goed ook afzonderlijke *Oude* Testamenten, en het is aan deszelfs *naam* reeds merkbaar, *niet Evan-*

ge-

Digitized by Google

gelie, of Testament — maar *Bijbelgenootschap*, dat deszelfs *doel* en werkzaamheid den Bijbel *niet scheidt* of *verdeelt*, maar in zijn *geheel*, als het volledige *woord Gods*, omvat en bedoelt.

Volkomen *duidelijk* wordt dit door *vergelijking* met den arbeid der zendingen van de *R. C.* Kerk. Die verbreiden alleen de *Kerk* van CHRISTUS, het geloof aan zijnen *persoon* en zijne *leer*, — niet den Bijbel, al *wilden* zij ook, in hunne prediking, dat alles *weglaten* wat *hunne opvatting* van de leer des Christendoms onderscheidt van die van ons *Protestanten*, al wilden ze ook, als ik het zoo noemen mag, een *Protestantsch Evangelie* prediken, dan nog zouden zij in dit *wezenlijke* punt van ons onderscheiden zijn, dat wij overal den *Bijbel*, zij de *leer der Kerk* op den voorgrond brengen. Het *Bijbelgenootschap* is, in zijnen aard en wezen, een *Protestantsch* genootschap.

Valt derhalve de beschuldiging van *Bijbeldienst*, van *overdreven eerbied* voor de geheele H. S., ten nadeele van het eigenlijke *geloof* aan JEZUS *persoon* en leer, op het *Protestantisme*, dan valt ze, zeer zeker in de *eerste* plaats, en in hare sterkste *kracht*, op de werkzaamheid van het *Bijbelgenootschap*, vooral bij de prediking des Evangelies aan de nog *niet Christelijke* volken.

Die beschuldiging, zoo als ze *oorspronkelijk*, op het *geheele* Protestantisme valt, te wederleggen, u aan te toonen dat de Bijbel, al zijn dan

Digitized by Google

ook al deszelfs *deelen* voor den Christen *niet gelijk belangrijk*, in zijn geheel, voor ons *Gods woord* is, dat de Bijbel nimmer moet worden afgescheiden van den *persoon en de leer* van JEZUS, dat het *geheel* van de Gods openbaring voor ons *voorwerp des geloofs* moet zijn, dat voor ons nog in veel *sterker zin*, dan voor de leerlingen der Apostelen »het *geloof* uit het *gehoor*, en het *ge-*»*hoor* uit het *woord Gods*" zijn moet, — dat alles zou mij *te ver* voeren buiten de perken des *tijds*, dien ik van uwe *aandacht* mag vragen. Ik moet mij thans vergenoegen met een zeer *beperkt*, alhoewel, zoo ik wel zie, *allerbelangrijkst gedeelte* van het vraagstuk; — en u, op degelijke *gronden*, aantoonen, dat het Bijbelgenootschap *wél* doet, zoo *als* het doet, dat de *Bijbel* aan de hand der *prediking* moet gaan, — dat het mitsdien *voort* moet gaan op den ingeslagen weg, en dat een iegelijk wél en Christelijk doet, die zich daaraan *aansluit*, en deszelfs werkzaamheid, op dien weg en in dien geest, *helpt bevorderen*.

Uwe *aandacht*, zal mij, bij mijn betoog, hoe zeer ik het, zoo veel in mij is, *duidelijk* en *bevattelijk* heb getracht te maken, mij *gespannen* dienen te volgen. Het zal ook ten *uwen* behoeve zijn, dat ik mij bij zeer *weinige*, maar zoo ik meen, *afdoende* bewijsgronden zal bepalen. Derzelver *minder getal* zal mij de *ruimte* laten om ze met des te meer *duidelijkheid* en *klem* van redenering te ontwikkelen.

Ik

Digitized by Google

Ik zou kunnen *beginnen* met mij te beroepen op het *kleine*, ja, waarlijk uiterst kleine *getal* onzer *zendelingen*, in vergelijking van de *ruimte* van het *veld* dat er, voor *ieder* Bijbelgenootschap in het *algemeen*, en dat er, voor het *onze* in het bijzonder, onder de *Heidensche* en *Muhamedaansche* volken, aan de heerschappij van *Nederland* onderworpen, voor het Nederlandsche Bijbelgenootschap te *bearbeiden* is. Niet *honderde*, maar duizende, over welke de arbeid van *één enkel Zendeling* of Leeraar zich *verdeelen* moet. — Het behoeft geene *groote kaart* van onze bezittingen in de Oost-Indiën te wezen, om er de *plekken* op welke zendelings-*posten* gevestigd zijn, op eenen *afstand* van elkander te kunnen onderscheiden; — meer dan eene reeds *gevestigde Gemeente*, welke ter naauwernood nog het *voorregt* genieten kan, van éens in het *jaar*, eenen *Leeraar* in haar midden te ontvangen, om hare *kinderen* te doopen, en met hun de plegtige *gedachtenis* van den *dood* van CHRISTUS te vieren.

Wilden we ons vergenoegen met hen te *doopen*, hen voor den *naam* van CHRISTUS te doen *buigen*, hen eenige Godsdienstige *handelingen* te leeren verrigten, eenige *gebeden* te leeren opzeggen, en eenige *regelen* van *geloof en wandel* in het geheugen te prenten, — het ware dan genoeg, voorzeker — ofschoon dan ook aan den *stervenden*, want de *dood* raapt op *iederen dag* van het jaar, onverschillig welke, zijne *offers* weg en *wacht* niet op

op de *komst* van den Leeraar, de *laatste troost* der Godsdienst ontbreken zou; — maar, ge weet, we willen *meer*, we willen dat, gelijk het *lig-chaam dagelijksch brood* vraagt en geniet, zoo ook de *ziel* gedurig met het brood des levens moge gespijzigd worden.

Wat zullen we dáár anders doen, dan den *Bijbel*, het eigen *woord Gods*, niet van *menschen*, maar van den *Heiligen Geest*, die de *heilige mannen* Gods bezielde, — dáár henen zenden, *niet enkel* als een *zaad* ter ontkieming, als een *prediker* in afwezigheid des Zendelings, om de *Heidenen* door de lezing des woords te *bekeeren* tot Christenen, maar ook als *dagelijksche spijs* voor de geloovigen, die de mondelinge prediking ontbeeren?

Dan, ik gevoel dat er op dit *bewijs*, zoo al geene *tegenbewijzen*, althans *uitzonderingen* te maken zijn, ik voeg er derhalve een *tweede*, meer klemmend bij.

Het bestaat hierin, M. H.! dat wij, door den *Bijbel*, het geschrevene en gedrukte woord, aldus aan de *hand der prediking* te doen gaan, tevens de weldaden der *geestesbeschaving* verspreiden onder *die* volken, wier *verstandelijke* vermogens nog op *geringer graad* van ontwikkeling staan, ze leeren *lezen*. Op die wijze maken wij hen het Christendom niet alleen *eervoller* en *aangenamer*, maar *verdubbelen* ook den *zegen* dien wij verspreiden. Een Christen wordt bij hen: iemand

wel-

Digitized by Google

welke die, voor *ons eenvoudige*, maar voor hen zoo *geheimzinnige* kunst verstaat, van te *spreken* en te hooren door de *stomme figuren*, iemand die *lezen* kan! En *wat is*, bij ons zelf, iemand die *niet lezen* kan!

Op die wijs wordt de Zendeling *ontslagen* van die *allertreurigste* noodzakelijkheid, die bij ons *somwijlen* bestaat, om aan menschen die *niet kunnen* lezen, die zooveel *belang* niet stellen in de kennis van *Gods woord*, om de moeite te doen om er zich dien *sleutel* toe te verschaffen, om die eene *hoogere wijding* in de Christelijke Kerk te geven dan die, welke zij door hunnen *doop* reeds ontvangen hebben.

Zoo werken wij tegelijk, en wat is het *schoon*, Christelijk, menschwaardig, ook op hunne *beschaving*. — Want, ge weet het bij ondervinding, die *kunst van lezen*, die *wonderbare* kunst van de *teekenen* der *geluiden*, waaruit onze spraak bestaat, *op te vatten* en te vereenigen, alsof het *zelf* geluiden, en woorden, en *beelden* der zaken waren, het is ongeloofelijk hoe zij de *verstandelijke* vermogens ontwikkelt en scherpt; gij weet het, hoe *moeijelijk* een mensch van *botte* zielsvermogens die kunst leert, maar ook, hoe *spoedig* zich die als *belemmerde* vermogens ontwikkelen, zoodra hij dezelve *verstaat* en dagelijks *blijft beoefenen*. — Voegt er bij, wat ik in de *eerste* plaats had behooren te noemen, dat zij immers de *sleutel* is tot alle *verder* onderzoek,

en

Digitized by Google

en tot alle *menschelijke kennis*, tot *genot* van hetgeen zij, die *vóór* ons geleefd en onderzocht hebben, ten onzen behoeve hebben *zamengedragen*, — dat zij het *middel* is waardoor wij met elkander *gemeenschap* hebben op die *afstanden* waar het *gezigt* en het gehoor niet *wijd* genoeg reiken! Wat is het *schoon*, de *Christen* uit de Heidenen, die door ons *bekeerd* is, hij *hoort* dáár ginds zijnen *zoon*, die *hier* in ons midden wordt opgevoed, hij hoort hoe *gelukkig* hij is, en hoe zijn *geest* zich hier dagelijks voedt in die *kennis*, die hij eenmaal *derwaarts* weder aan zijne *bloedverwanten* en vrienden hoopt ten *geschenke* te brengen. — Dat doet *ons* Bijbelgenootschap.

Als een *derde* bewijs voeg ik er bij, dat er niets is, door hetwelk wij een *duidelijker* en meer onwraakbaar *getuigenis* kunnen afleggen, van den *aard* onzer bedoelingen; dat wij eene *redelijke* Godsdienst prediken, eene Godsdienst, die naauwkeurig *onderzoek* en *toetsing* lijden kan; — een bewijs dat wij niet met *gezag* spreken, niet gebieden, maar *vragen* slechts en *voorstellen*; dat wij verlangen, niet *onderwerping*, maar geheele *overtuiging*, vaste en onwankelbare *gronden*; — een bewijs, dat we nergens anders op *bouwen* willen dan op het *fundament* der *Apostelen* en der Profeten. — Daarom nemen onze Zendelingen den *Bijbel* mede, niet om dien *vóór* zich op het *predikgestoelte* te leggen en *daaruit* te prediken, maar om hem den *volke* in handen te geven. —

Het

Digitized by Google

Het is een bewijs van hunne *eerlijkheid*, en hunne goede trouw; ze geven hen dien Bijbel, gelijk als LUTHER, toen hij de hervorming begonnen had; ze zeggen hun: *dáár*, neemt hem mede naar *huis*, *leest* hem bedaard na, en ziet, of het niet *waarheid* is, wat ik u predik en wat ik van u *verlang*. Ze zeggen met PAULUS: als tot *verstandigen* spreek ik, oordeelt gij zelf hetgene ik zeg.

Eindelijk, zij het *vierde* en laatste bewijs dit, dat die *Bijbelsche* werkzaamheid van ons genootschap, die den Bijbel overal op den *vóórgrond* stelt, en tot *middenpunt* van het geloof maakt, — die den *geest* van het nieuwe Christendom dáár ginds tot een *Bijbelsch* Christendom maakt, even zoo als het *onze* sedert de *Hervorming* geweest is; dat die *hoogstbelangrijk en weldadig* is voor de Christelijke *toekomst* van die *volken* en van de *Kerk*, die dáár ginder gesticht wordt.

Wanneer wij, M. H.! de *geschiedenis* der Christelijke Kerk nagaan, dan zien wij eene groote *menigte* van wijd uiteenloopende *gevoelens* en *stelsels*, die vaak tot *twisten* aanleiding gegeven hebben. In *onzen* tijd is het *getal* daarvan, en de onderlinge *afstand* der gevoelens vast *niet minder* geworden dan het in vroègere eeuwen was. — Maar toch — ééne zaak zien wij tevens, — zij komen allen *terug* tot één punt, — één punt is als het *midden* waar ze allen van *uitgaan;* het is de *band* die hen allen aan elkander houdt, en *belet* van al te *wijde* afwijkingen, — die band moge

ge-

Digitized by Google

gedwongen zijn, en voor menigen *niet zeer aangenaam*, — het is *weldadig* dat hij er bestaat; hij behoudt de *éénheid*. — Die band is nu, *niet* de éénheid der *Kerk*, het gedwongen *vasthouden* aan de *leer* der Kerk, met al de *bepalingen* die zij aan de geloofspunten verkiest te geven, het *gelooven* van hetgeen de *Kerk* gelooft, — dát... is noodlottig en *doodelijk* voor alle *ontwikkeling* en beweging des geestes. Het zij u in het *voorbijgaan* gezegd, dat ik hier niet enkel de *R. C.* Kerk bedoel, maar ook onze *Protestantsche* genootschappen met hunne *formulieren* van eenigheid, die in der *tijd nuttig* kunnen geweest zijn, ten minste *kinderen* van den *tijd* zijn, maar aan welke thans nog *verbindelijk* gezag toe te kennen, niet het werk van *redelijke* Christenen is; — ik bedoel met den *levenden* Paus der R. Kerk, ook onze *papieren* Pauzen, de formulieren van *eenigheid*; — en dáárom doet ons Bijbelgenootschap *wel* en *goed* dat zij *achter* hare Bijbels die formulieren *niet* meer laat *drukken*. — Onze *nieuwe Christenen* dáár ginds, de *kweekelingen* van het Nederlandsch Bijbel- en Zendelinggenootschap moeten het nooit anders dan in *later jaren*, als zij ook de *geschiedenis* gaan bestudeeren, en dan alleen *uit* de geschiedenis, *vernemen* wat wij te *Dordt* gedaan hebben; die formulieren moeten we *hier houden*, — ze mogten eens vragen, of wij wel *Christenen*, of we niet eigenlijk *Dordtenaars* of Heidelbergers van geloof waren; ze moeten dat met even-

Digitized by Google

evenveel *vertrouwen* van ons aannemen, dat al die *dingen* in de *dagen van ouds* geschied zijn, als ze gelooven willen dat we toch wel *goede* Christenen zijn, al zijn onze *Friesche* en Bataafsche voorouders *Heidenen* geweest.

Die band van eenheid dus niet. Maar ook de *naam* van CHRISTUS niet. Want dat is een *bloote naam*, die wel overal eender *uitgesproken*, maar niet overal eveneens *verstaan* wordt. En ik zou u slechts in de *eerste* eeuwen des Christendoms hebben te voeren, om te doen zien, hoe weinig *éénheid* die *naam* alleen geeft, en hoe velen er zich daaronder verscholen, die gij ongetwijfeld met den naam van *Joden* of *Heidenen* groeten zoudt. Mijnen *ambtgenooten* onder mijne hoorders, zal ik wel niet de *Ebionieten*, *Gnostiken* en *Manicheën* behoeven te herinneren.

Neen, het *geschrevene* woord, de *Bijbel* — dat is dat *middenpunt*, die *band*, *gedwongen* wel, maar noodzakelijk en weldadig. Dat is onze *geloofsregter*. — Er is wel eens beweerd, M. H., de Bijbel ware de *oorzaak* van de veelvuldige *twisten* en verschillen. — Het *tegendeel* is waar. De Bijbel is de weldadige *oorzaak*, dat de verschillen *niet dubbel* zoo veel, de *afwijkingen* van gevoelens niet even zoo *wijd* zijn. Er moest eens geen *Bijbel* wezen! — Ik behoef u niet te wijzen op de *Heidenen*, waarvan de een in het *geheel geenen God* erkende, de ander in *ieder stoffelijk voorwerp*, levend of onbezield, een voorwerp

Digitized by Google

zijner aanbidding werd. — Neen, in *onze* tijden is bij diegenen, die zich *losmaken* van den *band* van het geschrevene woord, het *verschil* en de afstand zóó groot, dat wij er van *terugschrikken*, om ons te *bergen* binnen den veiligen *kring* van het *geloof* aan het geopenbaarde woord. — — Hier een, die de *wereld*, de stoffelijke *natuur* met *God*, den Schepper en Regeerder verwart en tot *één* maakt; ginds een, die *zich zelven*, de *ziel* des menschen, gelooft een deel te zijn van de *groote* algemeene *ziel*, het algemeene *denken*, dat voor hem de eenige ware God is; ginds een, die het *betwijfelt* of het menschdom wel ooit tot de *kennis* van God komen kan.

Ei lieve, wanneer dergelijke ontzaggelijke *kloven* van *verschil* eens in de Christelijke *Kerk* zelve plaats hadden! En, die *komen* er toch zeer zeker, voor al die buitensporigheden en *dwaasheden* staat ruim en wijd de deur open, wanneer de *band* van het *beschreven woord* gebroken wordt, wanneer dat niet langer het *verpligte middenpunt* blijft, waarvan allen gehouden zijn uit te gaan.

Voegt daar nog dit bij, dat de Bijbel de *band* is tusschen de *geleerden* en *het volk* in de Christelijke Gemeente. Niet alleen *onder hen* onderling, maar ook tusschen *hen* en *u*. Het is dezelfde *bron*, waaruit ge schept; het zelfde *brood* des levens, waarmede gij u voedt. Het is daar aan te danken dat zij, over de *Godsdienst* tot

Digitized by Google

u *sprekende*, altijd eene voor u *verstaanbare* taal blijven voeren, de *Bijbeltaal*. Neemt den *Bijbel weg*, en de Leeraren zullen weldra zoo *hoog zweven*, dat ze buiten het *gezigt* der Gemeente raken. Dát houdt hen *omlaag*, waar zij behooren.

En nu, Toeh. denkt na over de *toekomst* van de *nieuwe Kerk* in gindsche verre landen. Ook dat is eene *Kerk*; ook die *ontwikkelt* zich eenmaal, gelijk de Kerk zich in de *oude* wereld ontwikkeld heeft. Ook dáár ontstaan eenmaal verschillende *gezigtspunten*, *opvattingen* en *stelsels*, van de onze zeker wijd *verschillende*; — of het *Christelijke* zullen zijn, of wij er ons mede zullen kunnen *vereenigen*, dat zal er van afhangen, of zij *Bijbelsch* zijn en blijven. Wanneer de arbeid der *Katholijke* Kerk gindsdaar eenmaal tot *rijpheid* komt, en een *eigen Christelijk* levensbeginsel er *vrijelijk* zal mogen ontkiemen, het zal dan de *vraag* zijn, of wij er ons op den *duur* mede zullen kunnen *vereenigen*; doen ze *afstand* van het *Katholijke* beginsel der *Kerk*, gaan ze over tot *ons Bijbelsch* beginsel, ja, dan zeer *zeker*; maar — gebeurt dat *niet*, ontwikkelen zij zich *vrij*, den band van het *kerkgeloof van zich* werpende, zonder dien van den *Bijbel* in de *plaats* te nemen, dan is het naauwelijks te *berekenen*, welk eenen wijden *zwaai* dáár eenmaal de *rigtingen* zullen nemen, hoe wijd ze van het *oorspronkelijk beginsel* zullen afwijken, welk eene wijde, *uit middenpuntige kometen loopkring* zij zul-

Digitized by Google

len beschrijven. — *Onze* kweekelingen, daarentegen, van welken *aard* ook hunne ontwikkeling moge worden, welke, voor ons nog *onberekenbare* en naauwelijks begrijpbare, *rigtingen* zij ook mogen nemen, zij zullen, zoo lang zij aan ons *beginsel* vasthouden, met ons *één* blijven; — zoo lang de *Bijbel* de *weg* blijft langs welken zij *rond* gevoerd worden van CHRISTUS, ons gemeenschappelijk *middenpunt*, zoo lang ze die *rigting* behouden, welke zij bij den *eersten aanstoot* die hen in *beweging* bragt, van ons gekregen hebben, zoo lang zal ook hunne *bron* nimmer zoo *wijd* van de onze afwijken, of wij kunnen elkander de *hand* nog reiken; — en ze blijven *Christenen* gelijk als *wij* zijn, waar wij ons mede kunnen *vereenigen*, en die van ons *Leeraren* kunnen ontvangen, gelijk wij ze *wederkerig* eenmaal van hen kunnen aannemen.

Daarom is het *goed*, wijs en weldadig, voor de Christelijke *toekomst* van de *jonge Kerk* dáár ginds, dat het Bijbelgenootschap ga aan de *hand* van de *Zendeling*-vereeniging, om aan het Christendom dáár ginds, van den *beginne* af, eene bepaalde *Bijbelsche kleur* en rigting te geven en in te drukken; ze moeten *geen ander* Christendom, geen andere *Gadsdienst* leeren kennen als die voor hunne *oogen* uit den *Bijbel geput* is, ja die zij *zelfs* er uit putten kunnen, geen ander *geloof* als het geloof *aan* en door het *beschreven woord* Gods!

Dat is de *waarborg* voor de *éénheid* des geloofs;

Digitized by Google

loofs; — wel nu, dat we hen die *medegeven*, daar ze met ons de groote *kerkelijke reis* aanvaarden. Wel *hen*, zoo zij die *lang* en ten *einde* toe behouden.

En nu, M. H.! indien het mij gelukt is u volkomen *overtuiging* in te boezemen van mijne *stelling* dat, wat er voor het overige *al* of *niet* aan zij van de beschuldiging van *Bijbeldienst*, dat het Bijbelgenootschap *wèl* doet, zoo als het doet, dan gevoelt gij ook allen de *waarheid* en het *belang* tevens van de *gevolgtrekking:* het Bijbelgenootschap moet in dien *geest*, en op dien *weg* voortgaan, allen, die onder deszelfs *leden* zich rekenen, en vooral de *bestuurders* voor deszelfs belangen moeten daartoe, ieder naar dat hij *invloed* heeft, medewerken; er wordt een *goed*, een *Christelijk*, een voor de menschheid in *tegenwoordige* en *toekomende* nuttig, een Gode en CHRISTUS *welgevallig* werk aan gedaan. *Zegen* en *welgevallen* Gods aan hem die er zich toe leent.

En die gevolgtrekking, op u *toegepast*, kan geenen anderen *vorm* aannemen dan dien van eene hartelijke *bede* en *vermaning*, om met ons door uwe *geldelijke* bijdragen mede te werken aan een *doel*, waarvan gij het *Christelijke* reeds sinds lang erkend hebt, waarvan uw *verstand* de *strekking*, thans, zoo ik hoop, met volkomene *goedkeuring* heeft omhelsd en toegestemd. Ik wil dit echter *niet* doen, voor ik u eerst bekend heb gemaakt met den *tegenwoordigen staat* van het Bijbelgenootschap, door u een kort *verslag* voor te le-

Digitized by Google

zen van het *verrigte* en *gehoorde* op de laatst gehoudene *algemeene vergadering*. De *aandrang* zal er niet dan te *krachtiger* door kunnen wezen.

(Hier werd het verslag voorgelezen en gezongen *Ps.* CXIX: 53.)

En nu treed ik wederom op, als *lid* en *medebestuurder* van het Bijbelgenootschap, om u allen die mij *hoort*, en u in het bijzonder, Gemeente van *Berkhout!* de *heilige zaak krachtig* en dringend aan te bevelen. — Bij u *durf* ik het met eenige vrijmoedigheid doen, het is bij u voor het *eerst*. In *andere* Gemeenten hebben we wel eens te *vergeefs* den aandrang en de *warmte* onzes gemoeds gespild, en op het *deksel* eener kist geslagen, die met dien *sleutel* niet te openen was. Wat mij aangaat, dáár zal ik *nimmer* weder vragen, opdat ik niet hunne *schuld* te meerder moge maken.

U echter durf ik nog *open* onder de *oogen* zien, en op het *hart* afvragen: Zijt ge, ook in dit *opzigt*, *edeler* dan die te Thessalonica zijn?

Miskennen wil ik het niet, dat onze Gemeenten wel *iets*, en *veel* over hebben voor de *uitwendige belangen* van de Kerk, en in het bijzonder voor hunne *Leeraars;* het zou *ondankbaar* zijn, voorwaar, indien *ik* het miskende, die daarvan nog zoo *kort* geleden eene *uitnemende proef* heb ontvangen. Maar — dit is *niet edel*, hierin *prijze* ik hen niet, dat ze *nimmer* iets over hebben voor de uitbreiding van de *Kerk*,

waar-

Digitized by Google

waarvan zij *leden* zijn, en voor de verspreiding van *Gods woord*. Dit is, zeer zeker, eene *ondankbare* miskenning van de *grootste* onder de groote *weldaden* die God hen schenkt.

En gij, die van *Berkhout* zijt, zijt ge *edeler?* zijt ge dankbaarder? Gij hebt gehoord, welke de *strekking* van het genootschap is, gij *keurt* ze goed. Gij hebt gehoord, dat wij, met *hulp* der Christenen, *veel* goeds willen doen; dat er nog *veel te doen* is; en tevens, dat er, als we maar *zaad* genoeg kunnen uitstrooijen, een *rijke oogst* te hopen is. — Maar ook, hebt ge gehoord, wat ons *belemmert*. *Geld gebrek*. Wij moeten *meer geld* hebben, om meer *Bijbels* aan de Heidenen te kunnen schenken. — Onder de leden van het *hoofdbestuur* zijn er, ge hebt het gehoord, die voor de *heilige* zaak niet alleen *geld*, maar ook, wat den mannen van *studie* nog *veel* kostbaarder is, *tijd* over hebben. (1) Ge hebt gehoord van *groote giften*. We zijn niet zoo *onbescheiden* dringend, om ook van u *groote* gaven te vragen.

Maar we vragen van u, dat ge *deel* neemt aan ons genootschap, en met die *kleine jaarlijksche* uitgave, met ons mede de *schouders* zet onder den

(1) Dit doelt op de Heeren ROOILENS en VETH, aan wier werkzaamheid in het verslag met dankzegging was gedacht, — aan de nagedachtenis des eersten tevens regtmatige hulde toegebragt was.

Digitized by Google

den last; — en wie het niet voor zijne *huishouding* verantwoorden kan, dien vragen we eene *kleinere* gave naar zijn *vermogen*, wetende dat ook het *penningske* der weduwe den Heer welgevallig ware. Mannen! spreekt er met uwe vrouwen over. Vrouwen! gij die in deze provincie zooveel invloed hebt op de mannen, van wie zooveel van het huisselijk belang afhangt, gebruikt uwe magt als waardige Christinnen. Zet hen aan tot het goede werk! Doet wat u de *liefde* en de *belangstelling* in de allerheiligste zaak in het *hart* geeft; weest zeker dat ge nergens zoo *goed* uwe gave besteedt, nergens zoo heilig eene *schuld* aflost. Wat ge er aan doen zult, God zal het *u loonen* in *deze* en in de *toekomende* wereld, — de Heer zal het *gedachtig* wezen in den dag der *vergelding* wat ge, ook op deze wijze, aan de *minsten* zijner *broederen* gedaan hebt. Amen!

SLEESWIJK-HOLSTEIN.

Deze naam is in de jongste dagen meer dan ooit te voren ook in ons land genoemd geworden door de staatkundige betrekkingen, welke aller aandacht tot zich leiden. Het zal echter den Boekzaal-lezer niet onverschillig zijn, ook iets omtrent de kerkelijke betrekkingen dezer Duitsche Hertogdommen van den *Deenschen* Koning, te vernemen.

De

Digitized by Google

De Koning van *Denemarken* is, zoo als de Vorsten van de meeste Luthersche landen, *summus episcopus* der landskerk en het orgaan van dit episcopaat is de Sleeswijk-Holstein-Lauenburgsche kanselarij te *Koppenhagen*. Deze heeft het oppertoezigt over het kerk- en schoolwezen der gezamenlijke Hertogdommen. Door haar geschieden de approbatie en de collatie. Het provinciale Gouvernement, dat op het kasteel *Gottorf* bij *Sleeswijk* is gevestigd, regelt het administratieve gedeelte van het kerkwezen. Ieder Hertogdom heeft een Opperconsistorie, waarvan *Sleeswijk* en *Glückstadt* de verzamelplaatsen zijn; daarenboven heeft ieder district een Onderconsistorie of proostdij; eindelijk heeft nog iedere parochie hare gemeentevoorstanders, armverzorgers en schoolopzieners.

Het Hertogdom *Sleeswijk* telt eigenlijk 286 Gemeenten, met 299 Predikanten; doch 41 Gemeenten, met 36 Predikanten worden onder het Deensche Bisdom *Ripen*, 18 Gemeenten met 18 Predikanten onder het Deensche Bisdom *Alsen* gerekend. De overblijvende 227 Gemeenten en 245 Predikanten staan onder het Sleeswijksche Opperconsistorie. Het gebied van dit kerkbestuur is 140 vierkante mijlen groot en telt ruim 302,000 inwoners, waaronder 28,000 Friezen, die nog altijd hunne oude taal spreken, hoewel de kerk- en schooltaal Duitsch is. In 68 Gemeenten wordt in het Deensch gepredikt; in 6 Gemeenten Duitsch

Digitized by Google

en Deensch. Er zijn in de 10 proostdijen van dit Hertogdom 690 scholen, waaronder ruim 200 Deensche. Het getal der Evangelisch-Lutherschen in dit Hertogdom bedraagt ongeveer 300,700, waarvan 700 tot de Evangelische Broedergemeente te *Christiansfeld* behooren. Er zijn 528 Roomsch-Katholieken, met eene Kerk te *Frederikstad aan den Eider* en op *Nordstrand*; 160 Remonstranten en 51 Doopsgezinden met Kerken te *Frederikstad*; alsmede 585 Joden.

Het Hertogdom *Holstein*, 155 vierkante mijlen groot en 455,093 inwoners tellende, heeft minder Kerkgemeenten, dan *Sleeswijk*. Er zijn 12 Evangelisch-Luthersche proostdijen, met 140 Gemeenten, 194 Predikanten en 450,126 zielen. De Broedergemeente heeft te *Altona* eene Kerk met een Leeraar. De Hervormden zijn in dit Hertogdom 622 in getal en hebben, sedert de vereeniging der Fransche en Duitsch-Nederlandsche Kerk te *Altona*, in 1831, daar ééne Kerk met twee Predikanten. Men telt 151 Doopsgezinden met eene Kerk en een Leeraar te *Altona*; 2 Remonstranten; 18 leden der Engelsche Episcopale en 2 der Grieksch-Katholieke Kerk; 806 Roomsch-Katholieken met eene Kerk en een Priester te *Altona*, en eene kapel te *Glückstadt* en *Kiel*. De 3366 Joden hebben twee Synagogen te *Altona*, eene te *Wandsbek*, *Elmshorn*, *Glückstadt* en *Rensburg*. Het getal der scholen werd in 1843 aangegeven op 1034.

Slees-

Digitized by Google

Sleeswijk-Holstein telt alzoo op 295 vierkante mijlen bijna 731,000 Evangelisch-Luthersche inwoners, met 367 Gemeenten, 363 Kerken en 1724 Scholen. Behalve de Lands-Universiteit, de Christiana-Albertina te *Kiel*, zijn er 10 Athenaea (Gelehrten schulen). Het getal der Proponenten beloopt sints vele jaren doorgaans 209. De Koning van *Denemarken* oefent het regt van Collatie in 172 Gemeenten, waarvan 98 in *Sleeswijk*, 74 in *Holstein*. In de overige Gemeenten worden proefpredikatiën of zoogenaamde liefdebeurten gehouden. De Oppercons istoriaalraad heeft alleen het regt om de inzegening tot het heilige dienstwerk te verrigten en dit geschiedt meestal in zijne woonplaats, dus te *Sleeswijk* of te *Glückstadt*.

Volgens het 29ste jaarlijksche verslag van het Sleeswijk-Holsteinsche Bijbelgenootschap, waren in het jaar 1844 nagenoeg 4820 Bijbels door hetzelve verspreidt, sedert deszelfs oprigting ruim 112,000. Ook het Zendelinggenootschap en de Gustaaf Adolf's Vereeniging vonden in de Hertogdommen vele warme voorstanders en deelnemers.

Sept. 1846. A. H. B.

IETS UIT TSCHUDI'S REIZE IN PERU.

Nergens, is de aarde zoo rijk aan zilver als in Peru's gebergte *Cerio de Pasco*. Van daar ook

Digitized by Google

ook het ter dier plaatse spoedige ontstaan eener stad, welke denzelfden naam voert, en thans 18,000 inwoners heeft. — In onderscheidene huizen zijn in de kelders zilvermijnen, en de bewoners graven er zooveel uit als zij noodig hebben om ordentlijk te leven. Buiten deze mijnen zijn er in korten omtrek der stad nog vijfhonderd zilvergroeven. — Maar ook in andere oorden vindt men rijke mijnen, en de *Salcedo-mijn* is voornamentlijk beroemd door het treurige einde van haren ontdekker.

Don JOSE SALCEDO, een arme Spanjaard, beminde een Indiaansch meisje, wier moeder hem de aanwijzing van eenen buitengewonen rijken zilverader beloofde indien hij hare dochter huwde. Hij deed zulks en bearbeidde de groef met het gelukkigste gevolg. Zijne rijkdom maakte evenwel den nijd des Onderkonings, Graaf van LEMOS gaande.

SALCEDO had zich door zijne milddadigheid bij de Indianen zeer bemind gemaakt, en deze omstandigheid maakte men zich ten nutte, om hem wegens hoogverraad en poging tot opstand aan te klagen. Hij werd gevat en ter dood veroordeeld. Uit zijne gevangenis smeekte hij den Onderkoning zijne processtukken naar *Madrid* te zenden, en hem te vergunnen den Koning om genade smeken; hij zoude, indien men hem dit toestond, tot de terugkomst van het schip dagelijks eene baar zilver geven. — Men kan zich een denkbeeld des rijkdoms van SALCEDO maken, wanneer men in

het

Digitized by Google

het oog houdt, dat men toenmaals voor eene reis naar *Spanje* en terug 12 tot 16 maanden noodig had.

Zijn verzoek werd evenwel afgeslagen en hij onderging den dood. De Onderkoning liet onmiddelijk de zilvermijn opsporen, maar zijne wreedheid ontving het verwachte loon niet. Des vermoorden Schoonmoeder begaf zich met al zijne andere betrekkingen naar de mijn, vernietigde al de aangelegde werken, en sloot den ingang zoo goed toe, dat dezelve nimmer weder te vinden was. Beloften noch zelfs pijniging konden de Indianen bewegen, het oord waar zij zich bevond te ontdekken, en tot heden heeft men de mijn nog niet weder kunnen vinden.

Tschudi geeft eene vreesselijke beschrijving van de verslaafdheid der Peruanen aan den drank. Zelfs de hoogere standen gebruiken eene ongehoorde hoeveelheid brandewijn, zoodat men in gezelschappen dooreen genomen op *eene* flesch voor elken heer en ook voor elke dame rekent.

Op een door den Generaal BALMES, thans President van *Chili*, gegeven Bal, stroomde de brandewijn zoo rijkelijk, dat reeds vroegtijdig een aantal hooge gasten dronken in de danszaal lagen.

Welk een rijk veld biedt *Peru* onzen Matigheids-Genootschappen ter bearbeiding aan.

JE-

Digitized by Google

JEZUS KOMST IN HET VLEESCH.

(*Zonder de letter* R.)

O mensch! God is Liefde:
Hij schonk zooveel weldaên,
Hij schonk ons Zijn Zoon!
Zelfs Engelenstemmen
Bewijzen Hem hulde;
En gij, menschentongen,
Zoudt gij dit dan niet? —
Zoudt gij Hem niet loven,
Gij, mensch! Hem niet minnen,
Aan Hem u niet wijden? —
O! toon Hem uw blijdschap,
En bid om Zijn geest! —

Ik schep me een gedachte,
Als zag ik dien liev'ling,
Eenvoudig en zindlijk
In doeken gewonden,
In *Bethlehems* stal.
Als zag ik die zaal'ge
Die 't kind heeft gewonnen;
Als zag ik ook JOSEPH;
Hun dankende blikken
Op 't Engelen-wezen
Ootmoedig gevestigd.
Als zag ik die mannen,
Op last van Gods Engel,
Met heilige hope,
Op weg zich begeven;
Als zagen mijne oogen

Hoe

Digitized by Google

Hoe blij zij zich scheiden
Van velden en kudden,
Om JEZUS te aanschouwen,
Met liefde en ontzag.

Een heilige ontzetting
Hield allen bevangen;
Want hun had zoo even
Het Heilige wezen
In *Bethlehems* velden
Die heuch'lijke boodschap
Met haaste gemeld.

Mij dunkt: 'k zie hen knielen
En biddend God loven
In 't Hoogste des Hemels.
Zij staam'lem, vol blijdschap,
Met bevende lippen;
Den lofzang, van Eng'len
Plegtstatig gezongen:
»O God!" is hun juichtoon
»In zondige menschen
»Hebt Gij een behagen.
»Dies loven we uw goedheid,
»Oneindige God!" —

O mensch! God is Liefde:
Hij schonk zooveel weldaên,
Hij schonk ons Zijn Zoon!
Zelfs Engelenstemmen
Bewijzen Hem hulde;
En gij, menschentongen,
Zoudt gij dit dan niet? —

Aardenburg. CATHARINA BEERTA.

CON-

Digitized by Google

CONSOBRINO CARISSIMO

ARNOLDO HOFFMAN,

PER ANNOS QUINQUE ET VIGINTI IN PRAESENTI SUA STATIONE V. D. MINISTRO.

Macte die festo, quo non felicior alter
Affulsit longo tempore ab inde Tibi:
Velsenio in coetu, qui? jam quinquennia quinque
Munere praeclaro functus es usque vigil!
Usque vigil, fidei memor, integer, omnium amicus
Seu supero fuerint orti humilive loco —
Prospiciens nocitura gregi curansque salutem
Externam, internam, cuivis ut esset opus —
Doctrinae normam, sacri exemplaris ad instar,
Et puram et solidam tradere semper amans ...
Adde ardorem animi, vocem claramque gravemque
Atque stilum nitidum varaque plura bona —
Cognitus *his* notis merito celebraris honore,
Quem Tibi sincero gratulor ore palam!
Gratulor, ut fratris mihi qui fere nomine carus
Munereque et fatis consociatus eras.
Sic accepta sient solemnia vota precesque,
Quae, depromta animo, jam patefacta Tibi:
»Fortunate aevum peragas, duce Patre supremo,
Qui velit effugias grandia quaeque mala!
Succedat quodcunque cupis, nec vincere sorte,
Aspera centanti qui sit ad astra via.
Vive et fide Deo: quam plurima perfice CHRISTO!
HOFFMANNI et maneat tempus in omne decus!"

VIII° Nov. 1846. H. J. T.

SCHOOL-

Digitized by Google

SCHOOL-NIEUWS.

GOUDA.

Den 26sten Aug. 1846. Nadat de leerlingen der Latijnsche school dezer stad aan Heeren Curatoren hadden doen blijken, welke vorderingen door hen in den afgeloopen halfjarigen *Cursus*, zoowel in de Grieksche en Latijnsche talen, als in de Wiskunde en de overige vakken van onderwijs waren gemaakt, vond op heden de plegtigheid der *promotie* en prijsuitdeeling plaats.

Deze plegtigheid is door den Conrector, Dr. D. TERPSTRA, geopend, met eene redevoering over het verband van geschiedenis en eigene ervaring.

Vervolgens werd van de tweede tot de eerste orde der eerste klasse bevorderd: J. COOMANS DE RUITER, met een *praemium ordinarium*, een *praemium Graecum*, een *praemium diligentiae*, en een getuigschrift voor zijne vorderingen in de oude en nieuwe Geschiedkunde, in de oude en nieuwe Aardrijkskunde, in de Grieksche en Latijnsche Fabelkunde en in de Wiskunde.

Van de tweede klasse ging tot de tweede orde der eerste klasse over: T. W. VAN LEUNEN, met een *praemium ordinarium*, een *praemium diligentiae*, en een getuigschrift voor zijne vorderingen in de Grieksche en Latijnsche Fabelkunde.

Van de eerste orde der vierde klasse gingen over tot de derde klasse: F. J. VAN LEENT, met een *praemium ordinarium*, en een getuigschrift voor zijne vorderingen in de oude Aardrijkskun-

Digitized by Google

de, als ook in de Grieksche en Latijnsche Fabelkunde; en G. E. BRON met een *praemium ordinarium*, een *praemium diligentiae* en een getuigschrift voor zijne vorderingen in de oude Aardrijkskunde.

Van de tweede werd tot de eerste orde der vierde klasse bevorderd: H. G. HOEFHAMER, met een *praemium ordinarium* en een getuigschrift voor zijne vorderingen in de Grieksche en Latijnsche Fabelkunde. Van de eerste orde der zesde klasse werden bevorderd tot de tweede orde der vijfde klasse: M. SALVERDA DE GRAVE, met een *praemium ordinarium*, een *praemium diligentiae* en een getuigschrift voor zijne vorderingen in de oude en nieuwe Geschiedkunde, als ook in de oude en nieuwe Aardrijkskunde; R. VAN HINLOOPEN LABBERTON met een *praemium ordinarium*; en J. BAKKER met een *praemium ordinarium* en een *praemium diligentiae*.

Eindelijk ging van de tweede tot de eerste orde der zesde klasse over, R. N. BÄR, met een *praemium ordinarium*, een *praemium diligentiae* en een getuigschrift voor gemaakte vorderingen in de Wiskunde.

Alle deze jongelingen betuigden hunnen dank aan Heeren Curatoren door het opzeggen hunner *gratiarum actiones*.

Deze plegtigheid volgens gewoonte in het koor van de Groote Kerk gehouden, werd met orgelmuzijk begonnen, afgewisseld en besloten.

's GRAVENHAGE.

Den 1 Sept. Heden had alhier de openbare prijsuitdeeling en de bevordering der leerlingen tot hoogere klassen op het Stedelijk Gymnasium plaats. Van de zesde klasse hebben met prijzen

en

Digitized by Google

en vereerende getuigschriften het Gymnasium verlaten F. T. DE MAZURE, wiens Latijnsche prijs wegens zijne uitstekende vlijt, ook in het aanleeren van andere wetenschappen betoond, buitengewoon was versierd; hij ontving ook nog een prijs voor de Wiskunde; J. VAN DER MEULEN, die ook een buitengewoon versierden Latijnschen prijs ontving, en daarenboven nog een Griekschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; H. A. PIEPERS, met een Latijnschen en Franschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; J. W. P. FEITH, met een Latijnschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; C. F. T. VAN MAANEN, met een Engelschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; O. W. A. T. SIRTEMA VAN GROVESTINS, met een Engelschen prijs, en B. J. EYSSELL, met een prijs voor de Wiskunde. Vereerende getuigschriften zijn gegeven voor de Nederlandsche Letterkunde, Hoogduitsche taal en Oude Geschiedenis aan F. T. DE MAZURE; voor de Nederlandsche Letterkunde aan H. A. PIEPERS; voor de Nederlandsche Letterkunde, Fransche en Hoogduitsche taal en Oude Geschiedenis aan J. VAN DER MEULEN; voor de Nederlandsche Letterkunde, Fransche taal en Oude Geschiedenis aan O. W. A. T. SIRTEMA VAN GROVESTINS; voor de Nederlandsche Letterkunde, Hoogduitsche taal en Oude Geschiedenis aan B. J. EYSSELL; voor de Nederlandsche Letterkunde en Hoogduitsche taal aan C. F. T. VAN MAANEN; voor de Fransche taal aan J. W. P. FEITH.

Van de vijfde klasse zijn met prijzen tot de zesde klasse bevorderd: J. G. ROCHUSSEN, met een Latijnschen, Griekschen en Engelschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; P. Z. JUNIUS VAN HEMERT, met een Latijnschen en Griekschen prijs; A. A. DE PINTO, met een Latijnschen en Fran-

Digitized by Google

schen prijs; J. K. J. DE JONGE, met een Latijnschen prijs; A. C. J. HELDEWIER, met een Engelschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; W. A. HATTINGA RAVEN en J. C. RASCH, met een Franschen prijs, en H. C. KIPS, met een prijs voor de Wiskunde. Getuigschriften zijn gegeven, voor de Nederlandsche Letterkunde, Hoogduitsche taal en Oude Geschiedenis aan W. A. HATTINGA RAVEN en A. A. DE PINTO; voor de Nederlandsche Letterkunde en Oude Geschiedenis aan J. G. ROCHUSSEN, J. C. RASCH en H. C. KIPS; voor de Nederlandsche Letterkunde aan R. J. M. DE GRAAFF; voor de Hoogduitsche taal aan E. VAN DEN BOSCH, P. Z. JUNIUS VAN HEMERT en A. C. J. HELDEWIER; voor de Oude Geschiedenis aan J. K. J. DE JONGE.

In de vierde klasse zijn de prijzen behaald, een Latijnsche, Grieksche en Hoogduitsche prijs, een prijs voor de Vaderlandsche en voor de Algemeene Geschiedenis door A. W. J. PHILIPSE; een Latijnsche en Fransche prijs en een prijs voor de Wiskunde door J. A. TAETS VAN AMERONGEN; een Latijnsche prijs door S. VAN GIGGH; een Fransche prijs door M. J. L. J. A. H. HELDEWIER. Getuigschriften hebben ontvangen, voor de Nederlandsche Letterkunde: A. W. J. PHILIPSE; voor de Nederlandsche Letterkunde, Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis: S. VAN GIGGH en H. J. G. VORSTMAN; voor de Nederlandsche Letterkunde en Algemeene Geschiedenis: M. J. L. J. A. H. HELDEWIER; voor de Nederlandsche Letterkunde: F. A. A. MOLENAAR; voor de Vaderlandsche Geschiedenis: R. T. COLLOT D'ESCURY.

Van de derde klasse zijn met prijzen tot de vierde klasse overgegaan: B. L. RASCH, met een Latijnschen, Griekschen, Franschen en Hoogduit-

Digitized by Google

duitschen prijs; W. H. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, met een Latijnschen en Franschen prijs; A. M. L. DE LETH, met een Latijnschen prijs; M. S. POLS, met een Latijnschen en Griekschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; H. J. SCHUURMAN, met een Latijnschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; P. BUSKEN HUËT, met een Latijnschen en Griekschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; H. P. VAN KARNEBEEK en J. C. J. ARRIENS, met een Franschen prijs; J. C. G. MOCK en D. MOLENAAR, met een Hoogduitschen prijs. Getuigschriften zijn gegeven, voor de Nederduitsche taal, Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis aan M. S. POLS, W. H. VAN DE SANDE BAKHUYZEN, H. J. A. VERSTEEGH MEULEMANS, P. BUSKEN HUËT en J. B. NOORDENDORP; voor de Nederduitsche taal en Vaderlandsche Geschiedenis aan B. L. RASCH en A. M. L. DE LETH; voor de Algemeene Geschiedenis aan H. P. VAN KARNEBEEK.

In de tweede klasse zijn de prijzen gegeven, een Latijnsche, Grieksche en Fransche prijs, een prijs voor de Wiskunde en voor de Vaderlandsche Geschiedenis aan F. J. C. DE QUERTENMONT; een Latijnsche en Grieksche prijs aan A. A. DE MAZURE; een Latijnsche, Grieksche en Fransche prijs, een prijs voor de Wiskunde, voor de Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis aan S. GREEFF; een Latijnsche en Grieksche prijs aan J. A. MOLL. Getuigschriften hebben ontvangen, voor de Nederduitsche taal, Algemeene Geschiedenis en Aardrijkskunde: F. J. C. DE QUERTENMONT; voor de Nederduitsche taal en Aardrijkskunde: S. GREEFF; voor de Nederduitsche taal, Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis en voor de Aardrijkskunde: J. A. MOLL; voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Aardrijkskunde: A. A. DE MAZURE; voor de

Digitized by Google

Vaderlandsche Geschiedenis: J. F. VAN VEERENBURCH en A. VAN DE POEL.

Op de tweede afdeeling van het Gymnasium zijn in de vierde of hoogste klasse de prijzen behaald, een Fransche prijs door E. M. A. BYLEVELD; een Fransche prijs en een prijs voor de Wiskunde door W. A. F. BEYERINCK; een Fransche en Hoogduitsche prijs en een prijs voor de Wiskunde door F. STRAATMAN; een Engelsche prijs en een prijs voor de Wiskunde door H. VERWEY MEJAN. Ook heeft F. STRAATMAN nog een vereerend getuigschrift ontvangen voor de Nederlandsche Letterkunde, de Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis.

Van de derde klasse zijn tot de vierde bevorderd, met een Franschen en Hoogduitschen prijs en een prijs voor de Wiskunde: J. C. L. K. VAN WELY; met een Franschen, Hoogduitschen, Nederduitschen en Engelschen prijs, een prijs voor de Wiskunde en prijzen voor de Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis: W. J. FEITH; met een Franschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; P. W. F. MOUTON, met een Franschen, Hoogduitschen en Engelschen prijs en een prijs voor de Vaderlandsche Geschiedenis: H. L. J. HAAKMAN; met een prijs voor de Wiskunde: A. C. A. AMAND. Vereerende getuigschriften hebben zich waardig gemaakt: J. C. L. K. VAN WELY, voor de Nederduitsche taal, de Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis; H. L. J. HAAKMAN, voor de Nederduitsche taal en Algemeene Geschiedenis; P. W. F. MOUTON, voor de Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis; G. POLS en A. L. J. BEYERINCK, voor de Algemeene Geschiedenis.

Op de tweede klasse zijn de prijzen behaald, een Fransche, Engelsche, Nederduitsche en Latijnsche prijs, een prijs voor de Wiskunde en Vader-

Digitized by Google

derlandsche Geschiedenis door M. L. VAN DEVENTER; een Fransche prijs en een prijs voor de Vaderlandsche Geschiedenis door W. W. L. VAN GOUDOEVER; een Fransche prijs en een prijs voor de Wiskunde door W. J. SCHOLTEN VAN ASCHAT; een Fransche prijs door J. H. FLINT; een Fransche en Latijnsche prijs door W. VAN GIGCH; een Engelsche prijs en een prijs voor de Wiskunde door H. M. VAN DER HAAK; een prijs voor de Wiskunde door J. J. ROCHUSSEN; een prijs voor de Vaderlandsche Geschiedenis door G. C. BUYSKES. Getuigschriften voor de Vaderlandsche en Algemeene Geschiedenis en voor de Aardrijkskunde zijn gegeven aan W. J. SCHOLTEN VAN ASCHAT; voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Aardrijkskunde aan H. M. VAN DER HAAK; voor de Algemeene Geschiedenis en Aardrijkskunde aan M. L. VAN DEVENTER; voor de Vaderlandsche Geschiedenis aan W. VAN GIGCH; voor de Aardrijkskunde aan W. W. L. VAN GOUDOEVER.

Van de eerste klasse zijn met prijzen tot de tweede klasse bevorderd: J. A. VISSER, met een Latijnschen en Franschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; J. F. SMEELE, met een Latijnschen en Franschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; E. A. VAN DER BURG, met een Latijnschen en Franschen prijs; A. W. CORNETS DE GROOT, met een Latijnschen en Franschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; P. J. KEUCHENIUS, met een Latijnschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; J. W. VAN DER NOORDAA, met een Latijnschen en Franschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; J. B. VAN OSENBRUGGEN, met een Latijnschen en Franschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; W. HOOG en H. P. HOOG, met een Latijnschen prijs; A. N. MAZEL, met een Franschen prijs en een prijs voor de Wiskunde; G. F. ALSCHE, met

Digitized by Google

een Franschen prijs; G. MAHIEU en L. VAN OTTERLOO, met een prijs voor de Wiskunde. Verder zijn prijzen van aanmoediging verdiend voor de Latijnsche taal door T. C. P. ALSCHE en S. DEKETH, en voor de Fransche taal door W. VAN DER JAGT. Vereerende getuigschriften zijn gegeven voor de Nederduitsche taal, Vaderlandsche Geschiedenis en Aardrijkskunde aan J. P. SMEELE, J. A. VISSER A. M. MAZEL, E. A. VAN DER BURÉ en J. B. VAN OSENBRUGGEN; voor de Nederduitsche taal aan T. C. P. ALSCHE; voor de Vaderlandsche Geschiedenis en Aardrijkskunde aan P. J. KEUCHENIUS en L. VAN OTTERLOO; voor de Vaderlandsche Geschiedenis aan A. W. CORNETS DE GROOT en J. W. VAN DER NOORDAA; voor de Aardrijkskunde aan W. VAN DER JAGT en G. MAHIEU.

KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

GELDERLAND.

ARNHEM.

ARNHEM. Zie Aug. 1846.

ZUTPHEN.

DOESBURG, 3 Oct. 1846. Wijlen de Wel Ed. Heer P. OTTER, TZ., alhier in 1833 overleden

den, had aan de Diakonie onzer Hervormde Gemeente, gelegateerd *f* 1000 Werk. Schuld 2½ pCt., vrij van alle Successieregten, met bepaling, dat de uitgifte eerst zou geschieden na het overlijden eener zekere persone, ten wier behoeve de interessen moesten gebruikt worden. Dit overlijden thans hebbende plaats gevonden, mogt zich dan ook nu ons Armenbestuur verblijden, in het werkelijk bezit van het vroeger gelegateerde. Ons hierbij den Ontslapene dankbaar herinnerende, vereenigt zich daarmede tevens de vurige wensch, dat dit voorbeeld van Christelijke weldadigheid hier en elders tot navolging moge opwekken.

ANGERLO staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

ZUTPHEN staat vakant te worden. Zie Oct. 1846.

TIEL.

WADENOIJEN, den 1 Nov. Heden werd onze beroepen Leeraar, Ds. T. N. BERLAGE, bij afstand van den Consulent, Ds. J. H. TER MEULEN, Pred. te *Drumpt*, in zijne bediening onder ons bevestigd, door den Wel Eerw. Heer I. PRINS, Pred. te *Amsterdam*, met eene Leerrede over *Hand.* V: 20. De handoplegging geschiedde, behalve door den Bevestiger, den Consulent en door de Emeritus Predd. P. VAN DER WILLIGEN, van *Tiel*, en F. W. RAPPARD, van *Beusichem*, door de Wel Eerw. Heeren: J. GERRITZEN, J. CORELL, P. P. F. CORELL, F. J. J. A. JUNIUS, A. BOON, J. D. BLOEMEN en W. OPZOOMER, Predd. te *Zoelen*, *Avezathe*, *Erichem*, *Tiel*, *Ochten*, *IJzendoorn* en *Wijk bij Duurstede*. Des namiddags aanvaardde de Bevestigde zijne dienst, met het houden eener Leerrede over 2 *Cor.* XIII: 9b.

Digitized by Google

Aan den Bevestigde is Akte van Lidmaatschap der Klassis uitgereikt.

TIEL vakant. Zie Oct. 1846.

BOMMEL.

BEEST, den 25 Oct. Nadat op den 22sten l. l., de losmaking had plaats gehad van onzen naar *Scheveningen* beroepenen Leeraar, A. J. MOLENAAR, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Zalt-Bommel*, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer W. LAMMERÉE, Pred. te *Geldermalzen*, zoo nam heden onze Leeraar afscheid van ons, met *Phil.* I: 6.

BEEST, den 1 Nov. Heden werd, in eene daartoe wettig bijeengeroepene Vergadering, onder Voorzitting van den Consulent, Ds. D. J. H. VAN TUSSENBROEK, Pred. te *Rumpt*, door den Kerkeraad alhier, overgegaan tot de beroeping van eenen nieuwen Leeraar in hun midden. Daartoe werd door de Leden des Kerkeraads opgegeven, het navolgende zestal van Predikanten:

G. J. VINKE, Th. Dr. en Pred. te *Hoevelaken*. N. LOOIS, Pred. te *Babyloniënbroek*. H. RIETVELD CREIJGHTON, Pred. te *IJsselmuiden*. H. J. BRUINS, Pred. te *Leusden*. A. F. GERLAGH, Pred. te *St. Philipsland*. G. REBEL, Pred. te *Almen*.

De drie eerste maakten het drietal uit, terwijl met algemeene stemmen, tot Herder en Leeraar in hun midden benoemd werd, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer G. J. VINKE, Th. Dr. en Pred. te *Hoevelaken*, aan wien de beroepsbrief, geagreerd door den Hoog Geb. Heer O. W. Grave VAN BIJLANDT VAN MARIENWAERDT, werd toegezonden.

HAEFTEN vakant. Zie Febr. 1846.

HARDERWIJK.

NIJKERK OP DE VELUWE, 27 Sept. 1846. He-

Digitized by Google

Heden vernamen wij dat onze jongste Leeraar, Ds. S. J. DE HORST, eene beroeping naar de Gemeente van *Harderwijk* ontvangen, en die in ernstig beraad genomen had.

Op den 11 Oct. maakte zijn Eerw. ons bekend, dat hij vrijheid gevonden had, om voor de op hem uitgebragte beroeping te bedanken, en verbond hij zich op nieuw aan ons en zijnen Ambtgenoot, met 1 *Joh.* IV:7*a*. *Geliefden, laat ons malkanderen lief hebben.*

HARDERWIJK, 2 Nov. 1846. Heden ontvingen wij het berigt, dat onze beroepene Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer F. C. VAN DEN HAM, Pred. te *Veenendaal*, die beroeping onder inwachting van kerkelijke en koninklijke goedkeuring, heeft aangenomen.

ZUID-HOLLAND.

's GRAVENHAGE.

SCHEVENINGEN, den 1 Nov. 1846. Op den dag van heden, in de Christelijke Gemeente alom, de dag der blijde en gezegende Hervorming der Christelijke Kerk, voor ruim drie eeuwen, werd onze nieuwe Leeraar, Ds. A. J. MOLENAAR, beroepen van *Beest*, in de plaats van haren naar *Vlissingen* vertrokken Leeraar, H. GANNDUN, bevestigd, door Ds. D. MOLENAAR, Hervormd Leeraar, Ridder van de Orde der Nederlandsche Leeuw, en Vader van den beroepen Leeraar, bij gewilligen en vriendelijken afstand van den oudsten Leeraar der Gemeente, Ds. J. A. MEULEMANS. Zijn Eerw. sprak des morgens, naar *Matth.* IV:19.

Volgt

Digitized by Google

Volgt mij na, en ik zal u visschers der menschen maken. Terwijl des namiddags de Bevestigde zijn dienstwerk in de Gemeente aanvaardde, met eene Leerrede over *Luc.* V: 5*b*. *Op uw woord zal ik het net uitwerpen.*

Aan den Bevestigde is reeds Akte van Lidmaatschap van de Klassis van *'s Gravenhage* uitgereikt geworden.

ROTTERDAM.

ROTTERDAM, (Engelsche Presbyteriaansche Gemeente,) den 7 Nov. De Wel Eerw. Heer J. HAMILTON DAVIES, heeft voor de beroeping, die op hem was uitgebragt, bedankt, zoodat de Engelsche Presbyteriaansche Gemeente alhier, dus nog vakant blijft.

LEIDEN.

WOERDEN, den 21 Julij, werd aan het Diakonie Armbestuur der Gereformeerde Gemeente alhier, kennis gegeven, door Heeren Executeuren in den boedel en nalatenschap, van wijlen den Heer JAN PALING, AZ., te *Woerden*, op den 19 derzelve maand overleden, dat door genoemden Overledene, ten behoeve van de Diakonie-Armen, bij Testamentaire dispositie, was gelegateerd eene som van *f* 1000, vrij van alle kosten en Successieregten, tot ontvangst van welke de vereischte authorisatie van Z. M. den Koning, bereids is ontvangen geworden.

Mogt deze vermelding dienstbaar wezen aan de opwekking tot navolging, en de aloude voorvaderlijke gewoonte, om den armen iets na te laten, weder verlevendigen, dan ware de nagedachtenis van dezen weldadige dubbel gezegend.

LEIDEN. Zie Oct. 1846.

ZE-

Digitized by Google

ZEVENHOVEN staat vakant te worden. Zie Oct. 1846.

DORDRECHT.

CILLAARSHOEK, den 18 Oct. 1846. Heden nam onze naar *Durgerdam* vertrekkende Leeraar, Ds. W. H. VAN DEN STEEN, afscheid van de Gemeente, met eene predikatie over *Hand.* XX: 32. Zijne Eerw. was op den 16 Oct., van zijne betrekking op deze Gemeente en de Klassis van *Dordrecht*, losgemaakt, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur, Ds. H. MAANDAG, Pred. te *Dubbeldam*, in tegenwoordigheid van den Consulent dezer Gemeente, Ds. D. BRESSER, Pred. te *Strijen*.

CILLAARSHOEK, den 6 Nov. 1846. Heden werd door den Kerkeraad, onder voorzitting van den Consulent, tot Herder en Leeraar in deze Gemeente beroepen, de Wel Eerw. Heer P. R. HUGENHOLTZ, Kandidaat tot de H. dienst bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*.

Op de nominatie waren geplaatst de Heeren:

H. C. N. VAN AMEROM, H. BERGHEGE, C. H. VAN DAM, J. P. VAN DURA, P. H. H. FAASSEN DE HEER, P. R. HUGENHOLTZ, B. C. STAPERT KUITERT, J. W. LEM, L. RIETBERG en P. H. J. ROOS SCHREGARDUS, Kandidaten bij onderscheidene Provinciale Kerkbesturen.

Op het zestal:

DD. VAN AMEROM, BERGHEGE, HUGENHOLTZ, STAPERT KUITERT, LEM en ROOS SCHREGARDUS.

Op het drietal:

DD. VAN AMEROM, BERGHEGE en HUGENHOLTZ.

SCHELLUINEN, 18 Oct. 1846. Heden mogt onze Leeraar W. J. OUDEGEEST, dankbaar gedachtenis vieren van zijne, den 14 dezer vervulde

vijf

Digitized by Google

vijf en twintig jarige Evangeliedienst, eerst te *Spijk*, daarna gedurende ruim vier en twintig jaren onder ons. Zijn Eerw. sprak tot ons, bij deze gelegenheid, terwijl tevens de bevestiging van nieuwe Leden en de viering van het Heilig Avondmaal plaats had, naar aanleiding van *Hand.* II: 42. *En zij waren volhardende in de leer der Apostelen en in de gemeenschap, en in de breking des broods en in de gebeden*, het voorbeeld der eerste Christen Gemeente ons ter navolging voorstellende. God spare hem nog lange en doe zijnen Evangeliearbeid in de ruimste mate ten zegen verstrekken voor onze Gemeente.

DORDRECHT, den 25 Oct. Onze naar *Amsterdam* beroepene Leeraar, de Wel Eerw. Heer A. C. VAN MARKEN, nam heden van ons afscheid, met *Hand.* XX: 32. *En nu, Broeders! Ik bevele u Gode, en den woorde zijner genade, die magtig is u op te bouwen, en u een erfdeel te geven onder al de geheiligden.* Den volgenden dag werd in eene vergadering van den Breeden Kerkeraad, zijn Eerw. van zijne betrekking tot de Klassis en de Gemeente, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur, den Wel Eerw. Heer A. C. ROMSWINCKEL, Pred. alhier, met hartelijke zegenbede, behoorlijk losgemaakt.

GOUDA.

LEERDAM, 11 Oct. 1846. Nadat onze oudste Leeraar, de Wel Eerw. Heer D. INDEWEY, des voormiddags aan het einde zijner Leerrede ons had bepaald bij het voorregt, dat zijn Ambtgenoot dien dag mogt te beurt vallen, en met ons dankzeggingen en gebeden had opgezonden, vierde onze jongste Leeraar, de Wel Eerw. Heer

Digitized by Google

Heer J. A. VAN EYK VAN VOORTHUYSEN, heden avond voor eene zeer talrijke schaar en in tegenwoordigheid van alle de Ringbroeders gedachtenis van zijne vijfentwintigjarige Evangeliedienst onder ons, naar aanleiding van 1 *Cor.* II: 2. *Want ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u, dan Jezus Christus en dien gekruist.*

Moge zijn Wel Eerw. nog lange onder ons worden gespaard ten nutte der Gemeente en zijne betrekkingen; gesterkt om zijn werk met vrucht te verrigten, en mede dienstbaar te zijn aan de uitbreiding van het rijk van JEZUS CHRISTUS.

HEICOP EN BOECOP, 1 Nov. 1846. Nadat onze geachte Leeraar, Ds. H. DE VRIES, op den 27sten Oct. l.l., door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur, Ds. J. P. OTT, Pred. te *Groot-Ammers*, in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. J. WIGERI FRANÇOIS, Pred. te *Lekkmond*, van zijne betrekking op de Gemeente ontslagen was, nam hij heden afscheid van ons, naar aanleiding van 1 *Cor.* I: 3. *Genade zij u en vrede van God onzen Vader en den Heer Jezus Christus.*

OOSTERWIJK vakant. Zie April 1846.

OUDEWATER. Zie Sept. 1846.

BRIELLE.

ROCKANJE, 8 Nov. De dag van heden was voor deze Gemeente hoogst gewigtig en hoogst verblijdend tevens. Ds. H. P. SCHUURING, Pred. te *Wijk aan Zee*, c. a., Zoon van een onzer vroegere en nu reeds ontslapene voorgangers, den waardigen J. D. SCHUURING, in 1817 van hier vertrokken naar *Delft*, trad des voormiddags voor de Gemeente op, ter bevestiging van zij-

Digitized by Google

zijnen jongeren Broeder, den Kandidaat J. D. SCHUURING, en zulks bij vriendelijken afstand van den Consulent, Ds. A. TEN BOSCH, CZ., Pred. te *Oostvoorne*. De Bevestiger had tot tekst *Hand.* XV : 26. *Menschen, die hunne zielen overgegeven hebben voor den naam onzes Heeren Jezus Christus.* Bij de plegtige inzegening geschiedde de oplegging der handen, behalve door den Bevestiger en den Consulent, door Ds. J. PLEYTE, Pred. te *Nieuwenhoorn*, terwijl de Gemeente inmiddels zong *Ps.* CXXXIV : 3. Des namiddags aanvaardde de Bevestigde zijn heilig dienstwerk onder ons, met eene Leerrede over *Phil.* I:8—11. *Want God is mijn getuige, hoezeer ik begeerig ben naar u allen*, enz.

In weerwil van het gevorderde jaargetijde en den slechten staat der wegen, is deze plegtigheid ook door eene aanzienlijke schare van elders bijgewoond, en tot aller genoegen en stichting afgeloopen.

NOORD-HOLLAND.

AMSTERDAM.

AMSTERDAM, 8 Nov. Heden werd onze beroepen Leeraar, Ds. J. C. VAN MARKEN, in de dienst onzer Gemeente bevestigd, door Ds. B. TER HAAR, Th. Dr., met eene Leerrede over *Tit.* II : 11—15. *De zaligmakende genade Gods is verschenen allen menschen en onderwijst ons — spreekt dit en vermaant en bestraft met allen ernst. Dat niemand u verachte.* Op den 11den daaraan-

Digitized by Google

aanvolgende, aanvaardde de Bevestigde zijn dienstwerk, predikende over 2 *Cor.* VI: 1. *Wij (als) medearbeidende bidden (u) ook, dat gij de genade Gods niet te vergeefs moogt ontvangen hebben.*

Aan Ds. VAN MARKEN, is de Akte van Lidmaatschap der Klassis uitgereikt.

HAARLEM.

ZANDPOORT, Oct. 1846. Met innige dankbaarheid vermelden wij van hier eene Testamentaire beschikking, van den Heer CHRISTIAAN KEYZER, sints korten tijd in ons midden woonachtig: volgens welke hij aan ons Diakoniefonds, eene som heeft gelegateerd van *vier honderd Guldens*, vrij van alle Successieregten. Deze eerste aanzienlijke gifte uit de nalatenschap van eenen afgestorvene, ter ondersteuning van het Armenfonds in onze pas gevestigde Gemeente, zij eene roepstem voor velen ter navolging!

WORMER, 1 Nov. 1846. Na verkregene handopening, kwam de Kerkeraad, in tegenwoordigheid van den Consulent H. J. VAN GRUTING, Pred. te *Jisp*, heden bijeen, tot het doen van een beroep uit een reeds te voren gemaakt veertien-, zes- en drietal van H. H. Kandidaten.

Op het veertiental waren geplaatst, de H. H.:

J. HOOIJKAAS HERDERSCHEE, G. KRUYS, A. A. A. MOLHUYSEN, A. BASTERD LE COULTRE, C. H. VAN DAM, A. VAN IJSENDIJK, J. P. SCHILT, J. W. LEM, L. RIETBERG, B. C. STAPERT KUITERT, J. F. CORSTIUS, G. WETSELS, J. TEN KATE, H. C. N. VAN AMEROM.

Op het zestal:

HOOIJKAAS HERDERSCHEE, LE COULTRE, VAN AMEROM, WETSELS, STAPERT KUITERT, VAN DAM.

Digitized by Google

Op het drietal:

LE COULTRE, VAN AMEROM, HERDERSCHEE.

Waaruit beroepen werd de Eerw. Heer A. BASTERD LE COULTRE, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*, die deze beroeping bereidvaardig heeft aangenomen.

VELZEN, 8 Nov. 1846. Heden vierde onze geliefde Leeraar A. HOFFMAN, gedachtenis van zijne in deze Gemeente vervulde vijf en twintig jarige Evangeliebediening. Zijn Eerw. legde tot een grondslag zijner rede, *Hand.* XXVI: 22*a*. *Hulp van God gekregen hebbende, sta ik tot op dezen dag.* Ootmoedig en dankbaar herdacht hij den weg, langs welken God hem al die jaren, hier zoo wel als vroeger, in de Gemeenten van *Kuinre* en *Amstelveen*, ja gedurende al de dagen zijns levens, onder blijdschap en beproeving, geleid had. Zijne dankzeggingen en gebeden, zijne overdenkingen en toespraken vonden weerklank in het hart der Gemeente, en ook anderen, vooral medebroeders in de Evangeliebediening, die van elders tot deze plegtigheid waren opgekomen, namen daarin opregtelijk deel. Het was voor ons een ware feestdag, door woorden en daden, zoowel van de Opgezetenen als van de Gemeente zelve, tot onuitsprekelijk genoegen van onzen jubelende Leeraar, verheerlijkt. De herdenking van dit feest, zal bijons steeds aangename, en zoo wij hopen, voor de Godsdienst des harten, vruchtbare herinneringen achterlaten. Moge het onzen hooggeschatten Leeraar steeds welgaan, en zijne Evangeliebediening verder voor ons en onze kinderen, ten duurzamen zegen verstrekken!

ZAANDAM (OOSTZIJDE). Zie Sept. 1846.

ALKMAAR.

PETTEN, den 20sten Sept. 1846. Heden mogt

Digitized by Google

mogt onze Gemeente voor het eerst Godsdienstig vergaderen, in een geheel nieuw kerkgebouw.

Aan allen, die door raad of daad, of tot verleenen van onderstand, de Gemeente in deze hebben gediend, of hare zaak hebben bevorderd, inzonderheid aan Z. M. onzen Koning, aan H. H. Ed. Gr. Achtb. Gedeputeerde Staten, aan de Hoog Eerw. Leden der Algemeene Christelijke Synode, aan den Wel Ed. Geb. Heer dezer plaats, en aan alle ingezetenen, die dit werk door eenige geldelijke bijdragen hebben bevorderd, werd bij de inwijdingsrede, door onzen Leeraar, Ds. W. J. VAN RIJKOM, openlijke en opregte hulde der dankbaarheid toegebragt. De tekst, waarover zijn Eerw. bij die gelegenheid sprak, was genomen uit 2 *Cor.* V: 17*b*.

CALLANTSOOG, 25 Oct. Maakte onze Leeraar, A. J. VAN DER LEE, ons den 18den dezer bekend, dat zijn Eerw. eene beroeping naar de Gemeente van *Grootebroek* ontvangen had, heden vernamen wij tot ons leedwezen, dat hij zich verpligt had gevoeld, die beroeping, onder inwachting der vereischte approbatiën, aan te nemen.

KOLHORN. Zie Oct. 1846.

WAAL EN KOOG OP TEXEL staat vakant te worden. Zie Oct. 1846.

HOORN.

AARTSWOUD, 18 Oct. 1846. De beroeping tot Herder en Leeraar dezer Gemeente door den Eerw. Heer W. H. MIRANDOLLE, Jr. aangenomen en geapprobeerd zijnde, werd zijn Eerw. heden onder ons bevestigd. Bij vriendelijk verzoek, heeft de Consulent, Ds. VETTER, te *Hoogwoud*, het werk der bevestiging vriendelijk afgestaan aan den Eerw. zeer Gel. Heer C. SWALUE, Pred. te

Digitized by Google

Zandvoort. De Eerw. Bevestiger had tot tekst zijner Leerrede gekozen, 1 *Joh.* III:11. Die preek worde nooit door ons vergeten! De liefde blijve Leeraar en Gemeente steeds omstrengelen!

Onze Herder en Leeraar aanvaardde zijne bediening onder ons, met eene Leerrede over *Rom.* I:16*a*. Zijn Eerw., geve God! zaaije hier met blijdschap het zaad des levens, en zij voor de Gemeente tot uitgebreiden zegen!

De oplegging der handen geschiedde, behalve door den Bevestiger en den Consulent, door de Eerw. Heeren VAN HALEN BLANKEN, MENSINGA, VAN STAVEREN en MENSINGA, Pred. te *Wognum*, c. a., *Sijbecarspel*, *Oostwoud* en *Woudenberg*.

GROOTEBROEK, den 1 Nov. 1846. Heden nam, tot ons leedwezen, onze waardige Leeraar, Ds. H. M. M. RAPPARD, beroepen naar de Gemeente te *Zaandam* (Oostzijde), van ons afscheid, en deelde ons voor het laatst zijnen hartelijken wensch mede, met 2 *Cor.* VI:1: *En wij* (*als*) *medearbeidende bidden* (*u*) *ook*, *dat gij de genade Gods niet te vergeefs moogt ontvangen hebben*; terwijl, na het uitspreken van den zegen, de vergadering dadelijk aanhief, als een zegenwensch aan zijn Wel Eerw. en staande zong het 3e vers van *Ps*: CXXXIV.

Aan den avond van dien dag werd, onder voorzitting van den Consulent, J. B. HARTMAN, AZ., Pred. te *Bovenkarspel*, door den Wel Eerw. zeer Gel. Heer O. VAN TRICHT, AZ., Pred. te *Enkhuizen*, als Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Hoorn*, Ds. RAPPARD, van zijne betrekking op de Klassis van *Hoorn* en deze Gemeente losgemaakt, en werden aan zijn Wel Eerw. de vereischte stukken overhandigd, met hartelijke

ze-

Digitized by Google

zegenbede over zijn Eerw's. persoon en aanstaande nieuwe betrekking.

De beroeping op Ds. A. J. VAN DER LEE, Pred. te *Callantsoog*, uitgebragt, is door zijn Wel Eerw. volvaardig aangenomen, dien wij dan ook spoedig onder ons wenschen te zien, na verkregene kerkelijke en koninklijke approbatiën.

OPPERDOES vakant. Zie Mei 1846.

SPANBROEK EN OPMEER. Zie Oct. 1846

BENNINGBROEK vakant. Zie Oct. 1846.

EDAM.

DURGERDAM, 25 Oct. 1846. Op heden mogten wij ons verblijden in de vervulling der vakature, door het vertrek van Ds. D. BROEDELET, DZ. naar *Monnikendam*, bij ons ontstaan, daar Ds. W. H. VAN DEN STEEN, van *Cillaarshoek* tot ons overgekomen, door zijnen Zwager, Ds. H. J. DE HAART, Pred. te *Ooster-* en *Wester-Blokker*, als Herder en Leeraar in ons midden bevestigd werd. De bevestiging geschiedde des voormiddags, met eene Leerrede over *Hand.* XX:24, in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. M. WERNDLY, Pred. te *Ransdorp* en *Scheltingwoude*. De Bevestigde aanvaardde des namiddags zijn dienstwerk in ons midden, met eene Leerrede over 2 *Cor.* XIII:9*b*. *Wij wenschen ook dit* enz.

Dat zijne pogingen ter volmaking der Gemeente door den Heer gezegend en vruchtbaar gemaakt worden wenschen en bidden wij.

Digitized by Google

ZEELAND.

MIDDELBURG.

KOUDEKERKE, 18 Oct. 1846. Heden vierde onze Leeraar, H. M. BOUVIN, dankbare, ootmoedige en tot ijver met vertrouwen opleidende gedachtenis van zijne onder ons volbragte 25 jarige dienst, en herinnerde, met erkentenis aan God, hoe hij onder vele zwakheid het voorregt genoot, op tien dagen na, zeven en dertig jaren werkzaam te zijn geweest in de dienst des Heeren. — De tekst was ontleend uit *Gen.* XXVII:2*b*. *Ik weet den dag mijns doods niet.* — Treurige ondervinding, vooral gedurende dit jaar, en die smartelijk op den 4 September l.l. in den dood zijner geliefde echtgenoot uitliep, stemde hem somber en leidde zijn denken en gevoelen tot bestendige voorstelling des doods. Zijn einde, bij God bepaald, vereenige hem op des Heeren tijd met zijne beweende. — Hij zij intusschen tot zegen voor zich en voor velen onder ons.

SEROOSKERKE, den 27 Oct. 1846. Ds. GURTELING voor de beroeping van de Gemeente te *Serooskerke* bedankt hebbende, zoo heeft de Kerkeraad alhier, onder medestemming van den Gekwalificeerden van den Ambachtsheer, heden het volgende zestal Predikanten geformeerd:

DD. ERNST VETTEN, te *Renesse* en *Noordwelle*. DORENBOS, te *Wapserveen*. HOEK, te *Gietkoren*. VERSPRILLE, te *Grijpskerke*. DE BLAAUW, te *Gapinge*. GREVE, te *Oostkapelle*.

Hieruit werd aanstonds een drietal gemaakt, waarop geplaatst waren:

DD. ERNST VETTEN, DORENBOS, HOEK.

Waar-

Digitized by Google

Waaruit vervolgens met algemeene stemmen tot Herder en Leeraar der Hervormde Gemeente alhier beroepen werd, Ds. ERNST VETTEN, Pred. te *Renesse* en *Noordwelle*.

ONZE LIEVE VROUWEPOLDER, 1 Nov. 1846. Onze van *'s Heer Abts-* en *Sinoutskerke* hier heen beroepene Leeraar, Ds. H. Q. JANSSEN, werd heden morgen onder ons bevestigd, door zijnen Broeder, Ds. H. J. JANSSEN, Pred. te *Cadzand*, aan wien de Consulent dat werk had afgestaan. — De Bevestiger predikte naar aanleiding van *Phil.* II: 29. — Des namiddags aanvaardde de Bevestigde zijn dienstwerk, sprekende over *Ps.* XXXIV: 12–15.

MIDDELBURG EN VLISSINGEN (Engelsche Gemeente) vakant. Zie Mei en Junij 1846.

MIDDELBURG vakant. Zie Aug. 1846.

ZIERIKZEE.

BROUWERSHAVEN vakant. Zie Sept. 1846.

GOES.

'S HEER ABTS- EN SINOUTSKERKE. Nadat de Wel' Eerw. Heer H. Q. JANSSEN den 22 October 1846 van zijne betrekking op deze Gemeente was ontslagen, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Goes*, den Wel Eerw. Heer D. A. BUYT, Pred. te *Nisse*, in tegenwoordigheid van den Consulent dezer Gemeente, den Wel Eerw. Heer G. KAMERMAN, Pred. te *Kloetingen*, hield zijn Wel Eerw. den 25sten daaropvolgende zijne afscheidsrede, naar aanleiding van 1 *Cor.* XVI: 23, 24. De afscheidsgroet van PAULUS als een waardig dankbaar en zegenend afscheid voorgesteld en overgenomen.

Digitized by Google

IJZENDIJKE.

RETRANCHEMENT, den 18 Oct. 1846. Nadat onze Leeraar, Ds. W. GOUDA QUINT, van hier naar de Gemeente van *Zaamslag* beroepen, van zijne betrekking als Predikant alhier, op den 14 dezer door den Wel Eerw. Heer J. F. HENRY, Pred. te *Sluis* en Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *IJzendijke*, in tegenwoordigheid van den Consulent, den Wel Eerw. Heer H. J. JANSSEN, Pred. te *Kadzand*, behoorlijk was losgemaakt, heeft zijn Wel Eerw. heden afscheid van ons genomen, predikende over *Openb.* III:3*a*.

ZAAMSLAG, den 1 Nov. 1846. Heden werd onze tot ons overgekomen Leeraar, Ds. W. GOUDA QUINT, plegtig in zijn H. dienstwerk onder ons bevestigd, door den Wel Eerw. en zeer Gel. Heer P. J. LANDSKNECHT, Schoonvader des Bevestigden en Pred. te *Wissekerke*, in *Noord-Beveland*, aan welken dit werk vriendelijk was afgestaan door den Consulent dezer Gemeente, Ds. A. HEIJBLOM, Pred. te *Axel*. De Eerw. Bevestiger predikte bij die gelegenheid over *Jes.* LII:7; terwijl de bevestigde Leeraar des namiddags zijne intrede deed, met eene Leerrede over *Rom.* III:24.

ZUIDZANDE vakant. Zie Mei 1846.

UTRECHT.

UTRECHT.

ZEGVELD, 9 Oct. 1846. Berigt ontvangen hebbende, dat de Wel Eerw. Heer J. A. C. NONHEBEL, Pred. te *Nieuw Loosdrecht*, zich verpligt

Digitized by Google

gevoeld had, voor de op zijn Eerw. uitgebragte beroeping naar onze Gemeente beleefdelijk te bedanken; zoo kwam de Kerkeraad heden, onder voorzitting van den Consulent, andermaal tot het doen van het beroepingswerk, wettig bijeen, en maakte het volgende twaalftal:

H. ASTRO, (buiten bediening) te *Zeist*. A. SJOENIS, Pred. te *Waverveen*. J. APPEL, Pred. te *Kockengen*. J. D. BLOEMEN, Pred. te *IJzendoorn*. H. RIETVELD CREYGHTON, Pred. *IJsselmuide*. J. C. DE VIJVER, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Zuid-Holland*. P. H. J. ROOS SCHREGARDUS, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*. P. A. HAJENIUS, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*. B. C. STAPERT KUITERT, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*. P. KIEL, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Zeeland*. C. H. VAN DAM, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Utrecht*. J. H. HOBUS, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*.

Op het zestal waren geplaatst:

DD. H. ASTRO, J. APPEL, H. RIETVELD CREYGHTON, en de Kandidaten J. C. DE VIJVER, P. H. J. ROOS SCHREGARDUS, P. A. HAJENIUS.

Drietal:

J. C. DE VIJVER, P. H. J. ROOS SCHREGARDUS, P. A. HAJENIUS.

Waaruit met algemeene stemmen is beroepen, de Wel Eerw. Heer J. C. DE VIJVER, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Zuid-Holland*.

Reeds is er berigt ingekomen, dat in afwachting der koninklijke en kerkelijke goedkeuring, de beroeping door zijn Eerw. bereidvaardig is aangenomen.

Digitized by Google

AMERSFOORT.

VREELAND, 23 Oct. Tot algemeene droefheid, verspreidde zich in den morgenstond van heden, al ras het treurige berigt door onze Gemeente, van het smartelijk verlies, dat zij geleden heeft in haren beminden Leeraar JUSTUS HONDIUS. Eene korte doch hevige ziekte sleepte hem weg, en maakte een einde aan zijn in vele opzigten, zoo nuttig leven. Niet alleen wordt hij betreurd door eene bedroefde Gade, aan wie hij twee jeugdige Kinderen, als onderpanden der nu verbrokene huwlijksliefde achter liet; en is aan den kring zijner vrienden een sieraad ontvallen, dat bezwaarlijk te vergoeden is: maar ook de maatschappij verliest in hem een harer edelste Leden, gelijk de Kerk van CHRISTUS een harer trouwste Dienaren. Niet alleen als Herder en Leeraar onzer Gemeente, die hij 21 jaren onvermoeid heeft voorgegaan, maar ook als Lid van Klassikale en Provinciale Kerkbesturen, heeft hij aanspraak op hare hoogachting en dankbaarheid. — Van de natuur met uitstekende gaven toegerust, die hij door onverpoosden arbeid en aanhoudende inspanning ter verwerving van eene rijke en veelzijdige wetenschap had aangewend, was hij in iederen kring een belangrijk mensch, en als Godgeleerde waarlijk een geleerde te heeten; zijne bescheidenheid hield hem tot nog toe terug, de vruchten zijner navorsching op wetenschappelijk grondgebied mede te deelen in het openbaar: want van vernuftige, doordachte, bezadigde, altijd van belezenheid en zelfstandig oordeel getuigende, meestal los daar heen gestrooide opmerkingen vloeiden zijne bijzondere gesprekken over. En juist op het tijdstip dat hij dien verzamelden schat, met vrucht voor anderen zou hebben kunnen

Digitized by Google

nen openen, — op een tijdstip, dat hij nog zoo krachtvol was, en zoo noodig, ja, onmisbaar scheen, — wordt hij eensklaps weggerukt, door Hem, die niet antwoordt van al zijne daden, en ook hier weer met eene nieuwe proeve, de ontboezeming des Profeten staaft: »*Ja waarlijk, Gij zijt een God die U verborgen houdt*" — Treffend bleek de liefde voor den Ontslapene, in de algemeene deelneming aan zijn graf geopenbaard, waarin zijn stoffelijk hulsel, van vele bloedverwanten, vrienden en Ambtsbroeders begeleid, den 28 Oct. geborgen is. Onderscheidenen der laatsten, bragten eene gepaste hulde aan de nagedachtenis van den Broeder of Vriend, terwijl Zondag 1 Nov., de Consulent dezer Gemeente, Ds. G. BARGER, van *Nigtevecht*, in de morgenbeurt dit treffend sterfgeval, nog eens herdacht, naar *Joh.* XI: 37. *Kon Hij, die de oogen des blinden geopend heeft, niet maken dat ook deze niet gestorven ware?* Zoo ontvingen wij gelegenheid, om niet alleen het overijlde en voorbarige dier vraag aan LAZARUS graf, te kunnen inzien, maar ook de gronden te hooren opsommen, die ons moesten afschrikken van haar ook thans te herhalen, waaruit de leerzaamste wenken van zelve voortvloeiden, om eerbiedig Gode te zwijgen, met hoogachting en liefde aan onzen ontslapen Leeraar te gedenken, zijne taal ook na zijn dood nog te behartigen, en eindelijk uit zijn voorbeeld ook sterven te leeren. Moge dit de vrucht van deze rede zijn, door de genade van onzen Heer JEZUS CHRISTUS, en de vertroostingen Gods in de bloedende harten worden uitgestort, als balsem ook voor *deze* wond!

WIJK.

WERKHOVEN, den 1 Nov. 1846. Heden gaf

gaf onze Leeraar, Ds. W. F. DE LEU, ons kennis van het overlijden van onzen voormaligen Leeraar, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer JUSTUS HONDIUS, Pred. te *Vreeland*.

Dáar de Ontslapene van 1821—1825 onder ons, met even veel ijver als trouw, het Evangelie had verkondigd, en ons onderscheidene malen, na zijn vertrek, had gesticht, zoo werd deze kennisgeving niet zonder aandoening vernomen, en zal zijne nagedachtenis nog lang onder ons in zegening blijven.

ELST, den 8 Nov. 1846. Heden maakte onze Leeraar, Ds. W. POLLEN, ons bekend, eene beroeping ontvangen te hebben, naar de Gemeente van *Spankeren* en *Dieren*, welke hij veertien dagen in ernstig beraad wenschte te nemen.

VRIESLAND.

LEEUWARDEN.

STIENS, den 18 Oct. 1846. Heden werd onze nieuwe Leeraar, Ds. J. WITKOP, overgekomen van *Metzlawier*, c. a., onder ons bevestigd. De bevestiging geschiedde door Ds. G. VAN TROIJEN, Pred. te *Finkum* en *Hijum*, Consulent dezer Gemeente, met eene Leerrede over 2 *Cor.* IV:1. Terwijl des nademiddags de Bevestigde zijn dienstwerk aanvaardde, predikende over *Rom.* I:16.

HALLUM, den 18 Oct. 1846. Onze beroepen Leeraar, Ds. G. FLIERINGA, HZ., overgekomen van *Wommels*, c. a., werd heden in zijne bediening onder ons bevestigd, door onzen vorigen Leeraar, Ds. M. L. DE BOER, thans Pred. te *Berli-*

Digitized by Google

likum, bij vriendelijken afstand van den Consulent dezer Gemeente, Ds. J. B. DE BOER, Pred. te *Marrum*, c. a.

De Bevestiger predikte bij die gelegenheid, over *Phil.* II: 29*a*. *Ontvangt hem in den Heere met alle blijdschap.* Des nademiddags aanvaardde de Bevestigde zijne bediening, met eene Leerrede over *Hand.* XX: 27. *Dat ik u niet zoude verkondigd hebben al den raad Gods.*

HARLINGEN.

RIED EN BOER, den 6 Oct. 1846. Heden werden wij in diepen rouw gedompeld. Onze beminde Leeraar, GERARD BUSSCHER, werd ons, zijne betrekkingen, zijne echtgenoote en zijne zes onmondige kinderen, door den dood ontrukt. Eene korte maar hevige ziekte maakte een einde aan zijn zoo nuttig en dierbaar leven. Hij bezweek in den bloei en kracht zijnes levens, slechts den ouderdom van veertig jaren bereikt hebbende.

Zijn Eerw. was te *Winschoten* uit waardige Ouders geboren. Na zich genoegzaam te hebben voorbereid, kwam hij in 1824 aan de Akademie te *Groningen*. Zijne studiën aldaar op eene loffelijke wijze volbragt hebbende, werd zijn Eerw. in den jare 1829 beroepen in de naburige Gemeenten van *Peins* en *Zweins*. Hij was aldaar twee jaren werkzaam geweest, toen hij door deze Gemeente geroepen, in den jare 1832 tot onzen Herder en Leeraar werd bevestigd.

Wij betreuren in den ontslapene eenen Herder en Leeraar, die wegens zijne regtschapenheid, minzaamheid en hulpvaardigheid, door ons geacht en bemind werd. Zijne weduwe en kinderen beweenen in hem eenen teederminnenden en zorgdragenden Echtgenoot en Vader.

We-

Digitized by Google

Wegens ongesteldheid van den eersten Consulent, sprak de tweede Consulent, Ds. B. DOORENBOS, Th. Dr. en Pred. te *Peins* en *Zweins*, den daarop eerstkomenden Zondag ter gedachtenis aan den Overledene. Zijn Eerw. bepaalde ons, naar aanleiding van *Hebr.* XIII : 7, bij den Afgestorvene. Hij stelde, hem voor als iemand, die tot zijn einde getrouw geweest was in den dienst des Heeren, die het geloof had behouden, die bovenal in zijn lijdens- en stervensure zich had geoefend in gehoorzaamheid, en over wien nu ook het zedelijk gevoel dergenen, die hem hadden gekend, verontschuldigend en goedkeurend sprak. Hieruit nam de Spreker aanleiding, om ons te troosten met den toestand des Afgestorvene en ons op te wekken, ook dezen Leeraar, vriend en medestrijder op die bane des geloofs, waarop CHRISTUS is voorgegaan, te gedenken, te volgen, en in lijdzaamheid ten voorbeelde te stellen.

Het was kennelijk het doel van den Spreker, het lijden en sterven van zijnen overledenen Vriend, waarvan hij in den laatsten tijd getuige geweest was, dienstbaar te maken aan de opbouwing van die Gemeente, voor welke de Afgestorvene had geleefd. Werd dit doel aanvankelijk bereikt, God geve, dat dit meer en meer geschiede!

Het *annus gratiae* zal door de Predikanten van den Ring worden waargenomen.

WOMMELS EN HYDAARD, den 11 Oct. 1846. Nadat onze naar de Gemeente van *Hallum* beroepen Leeraar, de Wel Eerw. Heer G. FLIERINGA, HZ., den 6den dezer, van zijne betrekking op deze Gemeente en de Klassis van *Harlingen* behoorlijk was ontslagen door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur, de Wel Eerw. Heer D. G. BORGSTEIN, Pred. te *Bolsward*, in

Digitized by Google

in het bijzijn van den Consulent, Ds. F. J. DETHMERS, Pred. te *Cubaard* en *Waaxens*, nam zijn Eerw. heden van ons afscheid, met eene Leerrede over *Joh.* XVII: 11., middelste gedeelte. *Heilige Vader! bewaar ze in uwen naam!*

Ter vervulling der hierdoor ontstaan zijnde vakature, is den 2 November daaraanvolgende, ten overstaan van DD. F. J. DETHMERS en A. J. HINGST, Predd. te *Cubaard*, c. a., en *Oosterend*, als Consulenten, door Hervormde Floreenpligtigen tot Predikant dezer Gemeenten benoemd en daarop door den Kerkeraad beroepen, Ds. H. SWIJGHUIZEN REIGERSBERG, Pred. te *Augsbuur*, *Lutkewoude* en *Kollumerzwaag*, onder de Klassis van *Dokkum*, die dit beroep in overweging heeft genomen.

PEINS EN ZWEINS, den 18 Oct. 1846. Onze geachte Leeraar, B. DOORENBOS, Th. Dr., maakte ons heden openlijk het afsterven bekend van een onzer voormalige Leeraren, den Wel Eerw. Heer GERARD BUSSCHER. Als Kandidaat werd zijn Eerw. in den jare 1829 onder ons tot Herder en Leeraar geroepen. Nog datzelfde jaar kwam zijn Eerw. tot ons over en was alhier in de dienst des Heeren getrouw en ijverig werkzaam, tot hij eene roeping naar de naburige Gemeente van *Ried* en *Boer* ontvangen hebbende in Januarij 1832 derwaarts vertrok.

Zijne werkzaamheid bij ons, gevoegd bij zijne beminnelijkheid van persoon, hadden zijn Eerw. in deze Gemeente vele vrienden verwekt. De mare van zijnen dood bragt deswege ook onder ons eene algemeene droefheid te weeg, welke des te levendiger was, wijl de afgestorvene, nog slechts ruim een paar weken voor zijnen dood, in plaats van onzen toen ongestelden Leeraar optrad, en daar-

Digitized by Google

daardoor zijne laatste Evangeliedienst onder ons, die zijn Eerw. het eerst tot Leeraar hadden geroepen, heeft verrigt.

Daar onze Leeraar den vorigen Zondag in de Gemeente van den Afgestorvene, opzettelijk ter zijner gedachtenis sprekende, door velen dezer Gemeente was gehoord, achtte zijn Eerw. het minder noodig, thans in bijzonderheden betreffende zijn Eerw. te treden, maar wekte in het algemeen deze Gemeente, naar aanleiding van *Levit.* X:3*b*, op, tot onderworpenheid bij smartelijke sterfgevallen.

EXMORRA EN ALLINGAWIER, den 8 Nov. 1846. De Wel Eerw. Heer J. A. WESTENBRINK MIDDELVELD, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Groningen*, die op den 5 Aug. ll. tot Herder en Leeraar in deze Gemeente was beroepen, werd heden door zijnen Vader, den Wel Eerw. Heer W. MIDDELVELD, Pred. aan *de Lemmer*, aan wien de Consulent dezer Gemeenten, de Wel Eerw. Heer F. C. KOCH BEILANUS VAN ASSEN, Pred. te *Longerhouw*, c. a., dit werk gereedelijk had afgestaan, in de dienst des Evangelies onder ons bevestigd.

Naar aanleiding van 2 *Sam.* XVIII:5*a*: *Handelt mij zachtkens met den jongeling*, wees de Bevestiger aan, het betamende en nuttige voor de Gemeente, om den Leeraar in het algemeen, en den jeugdigen Leeraar in het bijzonder, met liefde te ontvangen en plaats te geven in het harte, en ontwikkelde voorts in een zestal wenken, hoe de Evangeliedienaar zich zulk eene opname waardig heeft te betoonen, waarna zijn Eerw. zijnen Zoon aan de toegenegenheid en achting der Gemeente aanbeval, en met hartelijke en ernstige opwekkingen, zoo aan Leeraar als Gemeente, ter

ge-

Digitized by Google

getrouwe beantwoording aan derzelver verpligtingen, zijne Leerrede eindigde.

De oplegging der handen geschiedde, behalve door den Bevestiger, mede door den Consulent onzer Gemeenten. Des namiddags aanvaardde de Bevestigde zijne bediening, met eene Leerrede over *Efez.* III: 17*a*: *Opdat Christus door het geloof in uwe harten wone*, in welke zijn Eerw. de beginselen, waaruit — de bedoeling, waarmede, en de wijze, waarop, hij onder ons, in de Evangeliedienst werkzaam wenschte te zijn, ontwikkelde.

WELSRIJP EN BAIJUM vakant. Zie Julij 1846.

ARUM vakant. Zie Julij 1846.

SNEEK.

HEEG, 11 Oct. 1846. Werd onze Gemeente van tijd tot tijd begiftigd met geschenken in zilver, zoo ter bediening van den H. Doop als van het H. Avondmaal, haar ontbraken nog bij de Nachtmaalsviering zilveren schotels. Ook hierin werd op eene onbekrompene en edelmoedige wijze voorzien. Op Zaturdag, den 26 Sept. l.l. werd aan het huis van onzen veel geliefden Leeraar een kistje bezorgd, waarin drie keurig bewerkte zwaar massief zilveren schotels of bladen in het vierkant, een zeer groot voor het brood, en twee anderen om hetzelve, gebroken zijnde, den dischgenooten toe te dienen. Op de keerzijde staat: *Heeg* 1846. *Geschenk voor 's H. H. Avondmaal, toen Predikant aldaar was de Wel Eerw. Heer* J. J. KNAP.

Heden bij de viering van 's Heeren Avondmaal, gaf onze Leeraar, in de voorafspraak, van het zoo vermelde der Gemeente kennis, haar opwekkende tot dankbare ingenomenheid met deze en

Digitized by Google

zoo vele andere blijken van hooge belangstelling in de dienst des Heeren, wijdde verder deze geschenken door het gebed Gode en smeekte én over den edelmoedige Gever derzelve én over de Gemeente zijnen dierbaren zegen.

Schoon wij verzogt zijn de namen van hen, die ons zoo gunstig waren, in dit Tijdschrift niet te noemen, zoo maken wij nogtans met dankbaar gevoel van dit gesehenk openlijk melding. Vinde dit hun voorbeeld elders navolging! Iedere Avondmaalsviering zij tot versterking van hun geloof, tot vermeerdering van hunne liefde, tot bevestiging van hunne hoop. Dat God nog lang hunne dagen rekke! Worde hun eenmaal rijkelijk toegevoegd de ingang in het eeuwig Koningrijk onzes Heeren en Zaligmakers JEZUS CHRISTUS!

RAUWERD, 8 Nov. 1846. De Diaconie der Hervormde Gemeente alhier acht zich verpligt bij dezen eervolle melding te maken van eene testamentaire beschikking, waarbij de eervolle JOCHEM GERBENS VAN LOON, sedert 1810 lid dezer Gemeente en arbeider van beroep, overleden den 10 Mei l.l., zijne geheele nalatenschap, groot ongeveer 500 Gulden, voor hare Armen bestemde, tot aanvaarding van welke bereids de approbatie van Z. M. den Koning is aangevraagd en verkregen.

BALK vakant. Zie Oct. 1846.

DOKKUM.

NES OP AMELAND, den 25 Oct. 1846. Bij monde van onzen Leeraar, J. ROORDA, ontvingen wij het treurig berigt van het overlijden van eenen zijner voorgangers, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer JACOBUS ALBERTUS KUITERT, Pred. te *Benning-*

ningbroek en *Nibbixwoude*, die van het jaar 1819 tot 1821 de Evangeliebediening onder ons heeft waargenomen. Allen, die zich zijn Eerw. en zijn werk onder ons herinnerden, hebben dit berigt met deelneming en aandoening vernomen. Moge het goede zaad door zijn Eerw. hier en in zijne beide volgende Gemeenten *Wijckel* en *Benningbroek*, c. a., uitgestrooid, voor den oogst der onsterfelijkheid schoone vruchten dragen en hem ten jongsten dage tot eene heerlijke kroon verstrekken!

RINSUMAGEEST, den 25 Oct. Heden voor acht dagen berigtte ons Ds. P. D. KOOPMANS, voor de herhaalde beroeping naar *Welsrijp* c. a. bedankt te hebben, en verbond zich heden wederom plegtig aan deze zijne Gemeente, predikende over *Phil.* I: 25, 26. *Dit vertrouw en weet ik* enz.

AUGSBUUR, (GEZEGD LUTJEWOUDE) EN KOLLUMERZWAAG, den 15 Nov. Ds. M. SWIJGHUISEN REIGERSBERG maakte ons den 25 October bekend, eene beroeping naar *Wijnjeterp* en *Duurswoude* ontvangen en in beraad genomen te hebben — en op den laatst vorigen Zondag, dat zijn Eerw. ook beroepen was te *Wommels* en *Hydaard*. Heden moesten wij tot ons leedwezen vernemen, dat zijn Eerw. wel voor eerstgenoemde beroeping bedankt, maar die naar *Wommels* c. a. aangenomen had.

METSLAWIER EN NYEWIER vakant. Zie Oct. 1846.

HEERENVEEN.

URETERP EN SIEGERSWOUDE, den 15 Oct. 1846. Op Zondag den 4 Oct. j. l. werd onze beroepen Leeraar, de Wel Eerw. Heer J. C. FISCHER, Jr., Kandidaat bij het Provinciaal Kerk-

Digitized by Google

bestuur van *Vriesland* en Hulpprediker te *Dragster-Compagnie*, in de H. dienst bij ons bevestigd, bij afstand van den Consulent, den Wel Eerw. Heer G. H. VAN HERWERDEN, HZ., Th. Dr. en Pred. te *Beetsterzwaag*, door zijnen Vader, den Wel Eerw. Heer J. C. FISCHER, Emeritus Predikant alhier. Zijn Eerw. handelde over *Col.* I:28. *Denwelken wij verkondigen, vermanende een iegelijk mensch, en leerende een iegelijk mensch in alle wijsheid, opdat wij zouden een iegelijk mensch volmaakt stellen in Christus Jezus.* De oplegging der handen geschiedde, door den Bevestiger en door den Consulent. Des namiddags hield de Bevestigde de intreé-rede over *Joh.* I:23. *Ik ben de stem des roependen in de woestijn.*

WYNJETERP EN DUURSWOUDE, den 15 Oct. 1846. Nadat onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer G. MEIJER, beroepen naar de Gemeente te *Norch*, onder de Klassis van *Assen*, op den 25 Sept. l.l. door den Wel Eerw. Heer G. H. VAN HERWERDEN, HZ., Th. Dr. en Pred. te *Beetsterzwaag*, als daartoe gecommitteerd door het Klassikaal Bestuur van *Heerenveen*, ten overstaan van den Consulent, den Wel Eerw. Heer O. TEN CATE, Pred. te *Hoornsterzwaag*, was ontslagen van zijne betrekkingen tot de Gemeente van *Wijnjeterp*, c. a., en tot de Klassis van *Heerenveen*, hield zijn Eerw. op den daaraanvolgende Zondag, den 27 Sept., de afscheids-leerrede, naar aanleiding van 2 *Cor.* VI:1. *En wij (als) medearbeidende bidden (u) ook dat gij de genade Gods niet te vergeefs moogt ontvangen hebben.*

LANGWEER, den 1 Nov. 1846. Heden maakte onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer A. H. BOKMA DE BOER, ons tot ons genoegen bekend, dat

dat hij zich had verpligt gevonden, voor de tweede beroeping, op hem den 20 Oct. l.l. te *Arum* uitgebragt, te bedanken.

NIEUWBRONGERGA, GEZEGD DE KNIJPE. De beroeping, alhier uitgebragt op den Wel Eerw. Heer A. MAAGH MEIJER, Pred. te *Appelscha*, is vruchteloos geweest. Zijn Eerw. heeft voor dezelve bedankt.

NIJEHASKE EN HASKERDIJKEN. Zie Sept. 1846.

HAULE EN HAULERWIJK. De Adjunct-Predikantsplaats staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

DONKERBROEK vakant. Zie Oct. 1846.

OVER-IJSSEL.

DEVENTER.

ALMELO. Zie Julij 1846.

KAMPEN.

ZALK vakant. Zie Oct. 1844.

STEENWIJK vakant. Zie Sept. 1846.

VOLLENHOVEN vakant. Zie Sept. 1846.

GRONINGEN.

GRONINGEN.

OOSTWOLD, LEGE EN HOOGE MEEDEN. Uit eene nominatie door den Minister voor de zaken der Hervormde Eeredienst enz., den Ko-

Digitized by Google

ning aangeboden, en waarop geplaatst waren de volgende Predikanten:

H. W. HEMMES, Pred. te *Wanneperveen*. P. KOPPIUS, Pred. te *Rottevalle*, en A. BUNING, Pred. te *Ee*.

Heeft zijne Majesteit volgens bestaande kerkelijke verordeningen, ditmaal over de Collatie beschikkende, den Heer H. W. HEMMES, te *Wanneperveen*, benoemd tot Predikant te *Oostwold*, c. a.

NIEHOVE, den 14 Oct. 1846. Heden avond had onze Gemeente het overlijden te betreuren van haren veel geachten Leeraar, NINGO NIENHUIS SINNINGHE, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, in den gezegenden ouderdom van bijna 92 jaren.

Ofschoon eenige maanden, wegens verzwakking door een val, niet in staat om zijn dienstwerk te vervullen, waarnaar zijn Eerw. vurig verlangde, om met zijnen gewonen ijver weder op te vatten, werd zijn Eerw. echter nog onverwachts, door eene kortstondige ziekte van slechts vier dagen uit ons midden weggerukt. Zijn Eerw. mogt het zeer groot voorregt genieten van ruim 63 jaren het Evangelie der zaligheid met grooten lust en getrouwheid, zooveel zijne krachten toelieten, onder ons te verkondigen, en was thans de oudste Predikant in bediening.

Op den 25sten dezer maand trad de Consulent dezer Gemeente, de Wel Eerw. Heer C. H. SYTSMA, Pred. te *Oldehove*, voor ons op, en bepaalde ons bij dit overlijden, naar aanleiding van *Job* XIV: 10. *Een man sterft als hij verzwakt is; en hij geeft den geest; waar is hij dan?*

Zijne nagedachtenis zal nog lang bij ons in vele opzigten in gezegend aandenken blijven.

WIN-

Digitized by Google

WINSCHOTEN.

OUDE PEKELA, den 18 Oct. 1846. Heden voormiddag werd Ds. G. W. SANNES, uit de Gemeente te *Vries* herwaarts overgekomen, in zijne bediening als Herder en Leeraar alhier bevestigd. De Bevestigingsrede werd gehouden door zijnen Vader, Ds. J. SANNES, Pred. te *Veendam*, die tot tekst genomen had *Rom.* X: 15*a*. *Hoe zullen zij prediken, indien zij niet gezonden worden?* De vriendelijke afstand van die predikbeurt door den Consulent der Gemeente, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer D. SIKKEMA, Pred. te *Nieuwe Pekela*, die haar met eene hartelijke toespraak verving, had hem daartoe de gewenschte gelegenheid gegeven. De Bevestigde hield heden namiddag zijne intreê-rede over I *Cor.* II: 2. *Ik heb niet voorgenomen iets te weten onder u, dan Jezus Christus en dien gekruist.*

WOLDENDORP vakant. Zie Sept. 1845.

APPINGADAM.

WOLTERSUM, den 18 Oct. 1846. Onze geachte Leeraar W. G. REDDINGIUS, mogt heden het groote voorregt genieten, openlijk gedachtenis te houden, dat hij gedurende 50 jaren, bij 6 onderscheide Gemeenten, in de bediening van het Evangelie werkzaam geweest is. Hij handelde daarbij over *Hand.* XXVI: 22, 23. *Dan hulpe van God verkregen hebbende, sta ik*, enz.; en nam die over als de zijne, bij deze gelegenheid. Onder vele aandoeningen, werd zijne rede uitgesproken en aangehoord, daar hij, bij de dankbare vermelding en erkentenis van Gods groote goedertierenheden, aan hem bewezen, nu ook zijne innige droefheid over het verlies van zijnen jongsten Zoon, als Pred. te *Donkerbroek*, over-

Digitized by Google

leden den 5den dezer, moest aan den dag leggen. De Hemelsche Vader sterke hem en de zijnen, om dat steeds met Christelijke onderwerping te mogen dragen! Hij ondersteune hem ook, om naar den wensch van zijn hart, te kunnen voortgaan in zijn gewigtig werk, en zegene dat in ruime mate, ten beste van deze Gemeente!

LOPPERSUM vakant. Zie Febr. 1846.

STEDUM vakant. Zie Julij 1846.

HEVESKES vakant. Zie Sept. 1846.

SPIJK vakant. Zie Oct. 1846.

MIDDELSTUM.

UITHUISTERMEEDE, den 21 Oct. Door de groote uitgestrektheid dezer Gemeente, de volkrijkste in de *Ommelanden*, was het voor den Leeraar niet mogelijk, al de deelen van zijne dienst, vooral van het herderlijk werk, op den verren afstand van derde half uur van zijne woning, naar behooren te vervullen. — Dit groot bezwaar deed den Hoog Wel Geb. Heer J. M. O. VAN SWINDEREN VAN RENSUMA, Primarius Collator, op dringend verzoek van Kerkeraad, Kerkvoogden en Notabelen, pogingen aanwenden tot het stichten van eene tweede Kerk en Pastorie, in het Oostelijk gedeelte, ongeveer anderhalf uur van de tot hiertoe bestaande Kerk; met dat gelukkig gevolg, dat Z. M. de Koning, op gunstige voordragt van Zijne Excel. den Minister voor de zaken der Hervormde Kerk, niet alleen het daaromtrent gedane verzoek heeft ingewilligd, maar ook tot bezoldiging van eenen tweeden Pred., eene jaarlijksche toelage uit 's Rijks kas, van vier honderd Gulden, goedgunstig toegezegd; zullende van wege de Gemeente, gelijke som worden bijgevoegd; — terwijl tot de stichting van eene nieuwe

Kerk

Digitized by Google

Kerk en Pastorie, — door de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, — door de Ed. Groot Achtb. H. H. Gedep. Staten van dit Gewest, door den Heer Collator zelven, en tevens, bij inteekening, door de Gemeente en anderen, zoodanige bijstand verleend is, dat het gewenschte doel heeft kunnen bereikt worden. Na de voltooijing van beide Gebouwen is, op den 18den dezer, de nieuwe Kerk plegtig ingewijd door onzen ouden Leeraar, Ds. J. J. DAMSTÉ, die, voor eene zeer talrijke schaar, predikte uit *Ps.* XXVII : 4. *Een ding heb ik van den Heer begeerd*, enz. Eindelijk is hierop, den volgenden dag, door den Hoog Wel Geb. Heer Collator, tot genoegen der Gemeente, als Leeraar benoemd, en terstond daarop kerkelijk beroepen, de Wel Eerw. Heer EDZO TONKES, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Drenthe*, welke beroeping door zijn Eerw., in afwachting van de kerkelijke en koninklijke goedkeuring, volvaardig is aangenomen.

KANTENS vakant. Zie April 1846.

NOORD-BRABAND.

BREDA.

CHAAM. Uit eene nominatie door den Minister voor de zaken van de Hervormde Eeredienst, enz., den Koning aangeboden, en waarop geplaatst waren, de volgende Predikanten:

L. G. TH. CREUTZBERG, Pred. te *Horssen*. A. F. GERLACH, Pred. te *Philipsland*. G. C. MONTIJN, Pred. te *Hoornaar*. J. ROORDA, Pred. te *Nes op Ameland*. A. A. DE ROOX, Pred. te *Gastel*. C. VAN

Digitized by Google

SCHAICK, Pred. te *Dwingelo*. C. W. VAN DER VEN, Pred. te *Bath*. T. BUSSINGH DE VRIES, Pred. te *Benthuizen*.

Heeft zijne Majesteit als Collator, den Heer L. G. TH. CREUTZBERG, te *Horssen*, benoemd tot Pred. te *Chaam*.

OOSTERHOUT, den 11 Oct. 1846. Reeds sedert onderscheidene jaren, was ons Kerkgebouw in groot verval, terwijl de Predikants-woning niet dan met wezenlijk gevaar bewoond werd. Aan herstel van géen van beide gebouwen kon gedacht worden, doordien de Kerkfondsen ontoereikende waren, zelfs om de meest noodige jaarlijksche behoeften te bestrijden niet alleen, maar nog bovendien gedrukt worden, door eene gevestigde schuld, groot *f* 3900,00, en eene loopende, ontstaan uit het schadelijk slot der rekeningen over de jaren 1833 tot en met 1843, ten bedrage van *f* 1932,00. Wij zagen dus eene donkere toekomst voor ons, die ons eerlang met den stilstand der openbare Godsdienstoefening bedreigde, en in de grootste verlegenheid bragt, hoe onzen Predikant met deszelfs gezin te huisvesten, tenzij aan onze Gemeente krachtdadige hulp verleend werd. In dien dringenden nood wendden Kerkvoogden en Notabelen zich ten jare 1843, tot zijne Majesteit Koning WILLEM FREDERIK, Graaf van *Nassau*, en ontvingen gereed eene gift van *f* 500,00, terwijl ten zelfden jare alhier overleed, Mejufvrouw ADRIANA CORNELIA HEYMANS, Weduwe van den Heer ANTONY QUIRIJNS, die aan de Kerk-, bij Testaments-beschikking, een legaat vermaakt had, insgelijks van *f* 500,00.

Als nu verzochten Kerkvoogden en Notabelen, aan Z. M. onzen Koning, eene subsidie ad *f* 1750,00, en om gelijke som aan de Hoog Eerw. Sy-

Digitized by Google

Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, met den gunstigsten uitslag, dat door ieder eene subsidie werd toegezegd ad *f* 1700,00. Met deze sommen, gevoegd bij de bijdrage onzer kleine Gemeente zelve, ad *f* 197,25 en de opbrengst van den afbraak der oude Pastorie, konden wij beschikken over eene som van *f* 5400,00, bestemd tot opbouw der Pastorie en herstel der Kerk.

Ten einde nu deze som ten meesten voordeele der Kerkfondsen aan te wenden, hebben Kerkvoogden, in overweging nemende dat de herstellingen aan het Kerkgebouw meer dan *f* 1000,00 zouden bedragen, en men voor de overblijvende *f* 4400,00 wel bij voorkomende gelegenheid, eene goede Predikantswoning aankoopen, maar niet nieuw opbouwen konde, tot het eerste besloten, en zijn hierin, na eenigen tijd vertraging, boven verwachting gelukkig geslaagd, door den aankoop van een huis en tuin, staande en gelegen aan het beste gedeelte dezer stad, terwijl voor herstelling aan het Kerkgebouw besteed is *f* 1050,00, en voor de Pastorie *f* 4482,00, te zamen met de veranderingen en herstellingen, die aan dezelve noodzakelijk waren bevonden.

Heden mogten wij voor het eerst weder onze Godsdienstige bijeenkomst in onze Kerk houden, en dezelve zoo ver afgewerkt zien, dat deze niet langer belemmerd werd. Door dankbaarheid aangespoord, was de opkomst der Gemeente bijzonder talrijk, en met genoegen hoorden wij onzen Pred. VAN HULSTEYN, naar aanleiding van *Ps.* CXV: 12—15, ons wijzen op den zegen van Gods wege tot hiertoe aan onze Gemeente geschonken, en opwekken tot dankbaarheid jegens Hem, nevens kinderlijk vertrouwen, dat de Algoede, ons in onzen nog voortdurenden nood niet ver-

vergeten, maar onze betamelijke wenschen en onze hoop op de verdere hulp en medewerking van allen, die belangstellen in de instandhouding en bloei der Nederlandsche Hervormde Kerk, ter zijner tijd vervullen zal.

Mogen zijne wenschen en gebeden in den Hemel gehoord en verhoord worden, dan ongetwijfeld zal onze kleine en verarmde Gemeente, niet verkwijnen onder den druk der schulden, die op hare Kerkefondsen rusten; dan zal zij niet, zoo als nog vóór korten tijd, ten spot zijn voor anders denkenden onzer medechristenen, en zal nog van haren kant, in een waarlijk Christelijk Godsdienstig leven, aan Gods Vaderlijke liefdezorgen, dankbaar beantwoorden, en in haren bloei tot sieraad en heerlijkheid verstrekken van JEZUS CHRISTUS, die haar tot hiertoe niet vergat, maar zegenende gedacht.

Wij achten het van onzen pligt, hier openlijk onzen dank toe te brengen aan allen, die tot bevordering van ons belang hebben willen medewerken, en inzonderheid onze erkentelijkheid te betuigen, jegens de Heeren G. D. ZANGSTER, Kerkvoogd, benevens C. VAN GOOL, H. ROOBOL en J. A. ZANGSTER, die niet terug gedeinsd zijn, voor de moeite en zorgen aan hunne betrekkingen verbonden, maar voor hunne trouw, volharding en ijver tot hiertoe de regtmatigste aanspraak hebben op onze achting. De Heer der Gemeente zie ook hierom genadig op hem neder, en doe rijkelijk van zijn heil over hen en de hunnen, afdalen, ter belooning hunner belanglooze en Christelijke belangstelling.

HEUSDEN.

DUSSEN. Op den 27 Sept., werden wij in de voormidday-Godsdienstoefening, bepaald bij

Hebr.

Digitized by Google

Hebr. XIII: 7, ter gelegenheid van het ontvangen berigt des overlijdens van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. H. VAN DUGTEREN, sedert 1827, Emeritus Pred. dezer Gemeente, welke van het jaar 1786 tot zijn Emeritaat, de H. bediening onder ons ons vervulde.

Met deelneming werd dit berigt ontvangen, vooral door hen, die hem in den tijd, waarin hij hier werkzaam was, hadden gekend.

Mogt het woord Gods, dat hij tot ons gesproken heeft, in den dag der verschijning onzes Heeren, niet tegen ons getuigen!

SPRANG. Zie Oct. 1846.

WOUDRICHEM. Zie Oct. 1846.

EINDHOVEN.

BLADEL, den 18 Oct. 1846. Heden ontving de Gemeente het zeer droevig berigt, dat de Heer J. TEN KATE, Kandidaat tot de H. dienst, bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*, die, twee weken geleden, tot Pred. dezer Gemeente was beroepen, op den 15 dezer maand, na eene kortstondige ziekte, in *Deventer* was overleden.

De Consulent, Ds. J. LEYDS, die bij den aanvang der Godsdienstoefening, dit zoo treffend sterfgeval aan de Gemeente bekend maakte, wees hij deze gelegenheid, naar aanleiding van *Matth.* XXIV: 42, zijne hoorders op, om zich bereid te houden voor het stervensuur, als onbewust zijnde wanneer het zijn zal.

DEURNE, den 3 Nov. 1846. Onze waarde Leeraar, Ds. D. VALKENBURG, vierde heden in tegenwoordigheid zijner Ringbroeders, en andere naburige Predikanten, de dankbare gedachtenis van zijne volbragte veertig jarige Evangeliedienst, waar-

Digitized by Google

waarvan hij tien jaren in *Wervershoof*, zeven jaren *in den Ham*, en drie en twintig jaren in deze Gemeente was werkzaam geweest.

Bij eene openbare Godsdienstoefening, daartoe opzettelijk verordend, ontboezemde de verheugde Leeraar het dankbaar gevoel, dat hem bezielde, en hield bij deze gelegenheid voor de Gemeente eene Leerrede, *over het betamelijke eener dankbare verheerlijking van Gods bekwaammakende genade, tot eene waardige vervulling, der zoo verhevene Evangeliebediening*, naar aanleiding van 2 *Cor.* III: 4—12.

Na den afloop dezer Godsdienstoefening, werd de feestvierende Leeraar op de aangenaamste wijze verrast, door een fraai geschenk, hetwelk hem door den Kerkeraad en andere Leden der Gemeente, onder hartelijke gelukwenschen, werd aangeboden.

DRENTHE.

ASSEN.

VEENHUIZEN, den 25 Oct. 1846. De Protestantsche Gemeente mogt heden in haar Bedehuis, eene heuchelijke plegtigheid bijwonen.

Twee honderd bewoners van deze Kolonie, bestaande uit Weezen, opgezonden Bedelaars en enkele Kinderen van Ambtenaren, door de beide Predikanten daartoe voorbereid, waren op den vorigen dag, na gedaan onderzoek en afgelegde belijdenis van hun geloof, tot Leden der Gemeente aangenomen, en werden heden openlijk als zoodanig bevestigd; terwijl elk van hen, die hetzij door verzuim van hunne Ouders, of omdat zij tot het Genootschap der Doopsgezinden behoorden,

tot

Digitized by Google

nog niet gedoopt waren, den Heiligen Doop ontvingen.

Talrijk was de schare, die in ons ruim Kerkgebouw, deze plegtigheid bijwoonde, wier zigtbare aandacht, van haren eerbied en belangstelling getuigde, terwijl velen der nieuwe Leden, het gevoel van hunne harten, door Leerrede en toespraken opgewekt, in tranen ontlastten; en bij hunne Leeraren, de blijde verwachting versterkten, dat hun werk en de loffelijke bemoeijingen der Leden van de Permanente Commissie en der Hoofd- en mindere Ambtenaren aan de Maatschappij van Weldadigheid verbonden, ter bevordering van zedelijkheid en verspreiding van Evangelische kennis voor de toekomst, gezegende vruchten zullen opleveren, en velen van hare tegenwoordige bewoners, eerlang als nuttige burgers en goede Christenen, in het maatschappelijk leven zullen terug keeren.

Waartoe wij met eerbiedig vertrouwen den zegen van den Vader van onzen Heer JEZUS CHRISTUS afsmeeken.

RODERWOLDE. Den 25 October nam onze naar *Arnhem* beroepen Leeraar, R. BENNINK JANSSONIUS, van ons afscheid, naar aanleiding van 2 *Cor.* XIII: 11. *Voorts, Broeders! zijt blijde, wordt volmaakt, zijt getroost, zijt eensgezind, leeft in vrede en de God der liefde en des vredes zal met u zijn.*

EELDE vakant. Zie Aug. 1846.

VRIES. Zie Oct. 1846.

MEPPEL.

KOEKANGE. Op den 30 Sept. j. l. overleed alhier, in den ouderdom van 78 jaren, de Wel Eerw. Heer C. BUNING, rustend Leeraar dezer Gemeente.

Den

Den 12 Maart 1768 geboren, wijdde de Overledene zich op eenen reeds meer gevorderden leeftijd aan de voorbereiding voor het Leeraarsambt, en werd, na volbragte studiën, ten jare 1798 in deze Gemeente tot de Evangeliebediening geroepen. Hij was als zoodanig hier werkzaam tot in 1836. Het tiental jaren, hem na het nederleggen van zijn ambt nog geschonken, sleet hij ook in deze Gemeente, aan welke hij zich zeer gehecht gevoelde. Tot het einde toe bleef hij, niettegenstaande zijnen vergevorderden leeftijd, voor ons allen een prijzenswaardig voorbeeld van de meest naauwgezette waarneming der openbare Godsdienst, terwijl hij er bijzonder op gezet was, om, hoewel niet meer berekend voor de vervulling van geheel de taak des Evangeliedienaars, echter met eigene hand nog den H. Doop toe te dienen aan de kinderen dergenen, die voor een groot deel insgelijks van hem het teeken des N. V. op hunne voorhoofden hadden ontvangen. Tot op eenige maanden vóór zijnen dood genoot hij de sterkste gezondheid; van toen af begon een toenemend krachtverlies oorzaak te worden van zijnen dood, welke natuurlijk geschikt is, veler aandoeningen op te wekken en tot ernstig nadenken te leiden in eene Gemeente, die onder hem opgroeide, en in welker midden hij bijna eene halve eeuw omwandelde.

Nadat onze Leeraar op den eerstvolgenden dag des Heeren voorloopig tot ons over deze gebeurtenis gesproken had, nam hij uit dezelve aanleiding om j. l. Zondag, 11 October, ons de plegtige roepstem des Heeren tot HIZKIA ter behartiging voor te houden: »*Geef bevel aan uw huis, want gij zult sterven, en niet leven.*" (2 *Kon.* XX: 1).

LIM-

LIMBURG, enz.

BEEK EN GEUL vakant. Zie April 1846.

WAALSCHE KERK.

MIDDELBURG vakant. Zie Dec. 1845.
LEIDEN staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

REMONSTRANTSCHE BROEDERSCHAP.

AMSTERDAM, 23 Oct. 1846. De Commissie tot de zaken der Remonstrantsche Broederschap heeft, door het overlijden van haren waardigen Voorzitter, den Hoog Eerw. Heer N. SWART, zich verpligt gezien, ingevolge de Wetten van het kerkgenootschap, om tot de vervulling der ledige plaats in haar midden over te gaan. Zij heeft daartoe uitgenoodigd den Wel Eerw. Heer A. A. STUART, Pred. te *Amsterdam*, die dan ook het Lidmaatschap der Commissie tot op de eerstkomende groote vergadering der Broederschap heeft aanvaard, nadat de gedane keuze door de vereischte koninklijke goedkeuring, bij Z. M. Besluit van den 15 dezer, was bekrachtigd. — De Commissie heeft vervolgens den Hoogleeraar DES AMORIE VAN DER HOEVEN tot haren Voorzitter, en haar nieuw verkozen Medelid, Ds. A. A. STUART, tot haren Secretaris benoemd, zoodat zij thans op de volgende wijze is zamengesteld:

Digitized by Google

Prof. A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, te *Amsterdam*, Voorzitter.

De Heer G. J. VAN MANSVELD, Opziener te *Utrecht*.

Ds. H. N. VAN TEUTEM, Theol. Doct. en Pred. te *Rotterdam*.

Mr. G. A. G. VAN MAANEN, Opziener te *'s Gravenhage*.

Ds. A. A. STUART, Pred. te *Amsterdam*, Secretaris.

BERKEL EN BLEISWIJK, 6 Nov. 1846. Op voordragt van de Commissie tot de zaken der Remonstrantsche Broederschap, heeft Z. M. de Koning, bij Besluit van den 17 Oct. 1846, goedgekeurd eene verandering in de combinatiën dezer Gemeenten, in dier voege, dat voortaan *Zegwaart* met *Berkel*, en *Zevenhuizen* met *Bleiswijk* zal vereenigd zijn. Daar, door de verklaring van Emeritus van hare Leeraars, de Wel Eerw. zeer Gel. Heeren G. LINDENBERG, te *Zevenhuizen* en *Zegwaart*, en W. H. VAN MAZIJK, te *Berkel* en *Bleiswijk*, de eerste is vakant geworden met 1° Julij dezes jaars, en de laatste met 1° Januarij eerstkomende staat vakant te worden, is bereids door *Zegwaart* en *Berkel*, en door *Zevenhuizen* en *Bleiswijk* verzoek om vrije handopening ingediend.

ZEVENHUIZEN EN ZEGWAART vakant. Zie Julij 1846.

AMSTERDAM vakant. Zie Oct. 1846.

EVANGELISCH-LUTHERSCHE KERK.

WOERDEN, den 27 Sept. 1846. De dag van

Digitized by Google

van heden was voor onze Gemeente een hoogst merkwaardige dag. Zij mogt bij die gelegenheid het tweehonderdjarig bestaan harer Kerk plegtig gedenken en tevens den luister van dit heuchelijk eeuwgetijde, door de inwijding van een Orge lverhoogd zien. Onze Leeraar, Ds. C. J. HOLTZAPFFEL herinnerde ons bij die gelegenheid de merkwaardige lotgevallen van onze Gemeente, de oudste Protestantsche Gemeente in *Nederland*, die door den eersten martelaar voor het gezuiverde geloof in *Holland*, reeds in 1520 werd gegrondvest, en wekte ons, naar aanleiding van *Ps.* XXVI:8, op, tot vurige dankbaarheid aan God, voor de rijke zegeningen, zulk eene lange reeks van jaren door onze Gemeente uit zijne milde vaderhand genoten, tot trouwe liefde voor zijn huis, en tot het blijmoedig vertrouwen, dat Hij, die deze Gemeente tot dusverre zoo zigtbaar bewaard en beschermd had, haar verder zijne zegenrijke hoede niet onttrekken zou, terwijl hij eindelijk zijne rede met eenige op deze feestelijke gelegenheid toepasselijke aanspraken besloot. Eene talrijke schaar, bij die gelegenheid opgekomen, getuigde van de algemeene deelneming in dit Christelijk jubelfeest. Ook eenige leden van onze Hoog Eerw. Synodale Commissie woonden deze plegtigheid bij. De statige toonen van het schoone Orgel, door de verdienstelijke Orgelmakers BATZ en Comp., te *Utrecht*, vervaardigd, en uitmuntend bespeeld door den talentvollen Organist der Hervormde Kerk, de Heer J. KWAST, die op dezen dag voor het eerst zich aan de zangen der Gemeente paarden, gaven in deze plegtige oogenblikken aan aller gevoel eene hoogere stemming.

Des namiddags gaf de Heer KWAST, geadsisteerd door zijnen Broeder, Organist bij de Hervormde

Digitized by Google

Gemeente te *Purmerende*, op het nieuwe Orgel een uitmuntend Concert, ten voordeele van het Orgelfonds, waarbij het zanggezelschap uit deze stad eenige voortreffelijke kooren uitvoerde, waarvan één opzettelijk voor dit feest gecomponeerd door den Heer J. KWAST. Hoogst voldaan verliet de talrijke menigte, ook bij die gelegenheid opgekomen, het kerkgebouw, en een en ander werkte krachtig zamen, om dezen dag tot eenen dag van blijde en dankbare herinneringen voor deze Gemeente te maken. — Met dankbaarheid gevoelen wij ons ook gedrongen, bij deze melding te maken, van de zoo bereidwillige ondersteuning, ons zoowel door de Synodale Commissie, als door de Gemeenten van *Amsterdam*, *'s Gravenhage*, *Zutphen*, *Utrecht*, *Delft*, *Arnhem*, *Schiedam*, *Zierikzee* en *'s Hertogenbosch*, tot verkrijging van ons Orgel verleend, welke steeds bij onze Gemeente in dankbaar aandenken zullen blijven.

DOESBURG, 18 Oct. 1846. Onze Leeraar, Ds. J. C. KNACKWOERST, gaf ons heden, ter gelegenheid der namiddag-godsdienstoefening, berigt, van het op den 6den dezer maand voorgevallen overlijden van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. O. MEIJER, die, ofschoon in de latere jaren niet bij ons, maar bij het Herstelde Evangelisch-Luthersch Kerkgenootschap zijne ambtsbediening gehad hebbende, echter in vorige jaren tot deze Gemeente in te naauwe betrekking heeft gestaan, dan dat onze tegenwoordige Leeraar niet pligtmatig zou geoordeeld hebben, van dat overlijden eenige melding voor de Gemeente te maken.

De Overledene namelijk was, naar de vermelding en herinnering onzes Leeraars, de eerste vaste Leeraar in deze Gemeente, wier stichter hij verdient genoemd te worden. Met trouwen ijver

was

Digitized by Google

was hij hier van 18 Mei 1794, tot 25 Maart 1799 in de dienst zijns Heeren werkzaam, en heeft daarbij zeer veel toegebragt door zijne onvermoeide pogingen, aan de vestiging en uitbreiding dezer Gemeente, tot dat hij, van hier naar *Osnabrug* als Leeraar beroepen, die roeping opvolgde, en deze Gemeente tot aller leedwezen verliet. Later nam zijn Eerw. eene beroeping als Hoogduitsch Predikant in de Herstelde Evangelische Luthersche Gemeente te *Amsterdam* aan, en heeft aldaar zijn dienstwerk waargenomen, tot dat 's mans hooge jaren en bijkomende zwakheid hem noodzaakten zijne eervolle rust te verlangen, welke hij dan ook nog gedurende geruimen tijd mogt genieten, en wel te *Zeist*, waar hij zich met der woon begeven had, tot dat hij in den ouderdom van bijna 88 jaren aldaar in den Heere ontslapen is.

Enkele reeds hoogbejaarde leden, die zich dien Leeraar nog konden herinneren, hoorden het berigt van zijn afsterven met aandoening aan, en werden, benevens de overige aanwezigen bij die gelegenheid opgewekt, om 's mans trouwe zorg en liefde aan deze Gemeente bewezen, steeds in dankbaar aandenken te houden, en hem toe te wenschen den vrede en de vreugde des hemelschen levens, in de hope, waarop ook deze dienaar des Evangelies, naar de belofte zijns Heeren, is ontslapen.

KAMPEN, 18 Oct. Voor acht dagen berigtte ons onze Leeraar, Ds. J. C. MANSSEN, dat zijn Eerw. eene beroeping naar *Purmerende* had ontvangen. Heden echter, na afloop van den door zijn Eerw. genomen beraadstijd, gaf hij de Gemeente kennis, dat hij zich verpligt had gevoeld voor dit beroep te bedanken. Hij verbond zich

Digitized by Google

op nieuw aan de Gemeente, met eene Leerrede over *Ps.* CIII:2. *Looft den Heere mijne ziele! en vergeet niet, wat hij u goeds gedaan heeft.* Hartelijke en roerende woorden werden door zijn Eerw. der Gemeente toegesproken en zigtbaar was de indruk, dien dezelve op allen maakten.

God geve dat de waardige man nog lang onder ons het Evangelie blijve verkondigen, tot onzen wasdom in JEZUS CHRISTUS.

ROTTERDAM, den 8sten Nov. 1846. Door het beroep en vertrek van onzen jongsten Leeraar, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer G. H. G. LAGERS, naar *Amsterdam*, de derde Predikantsplaats bij onze Gemeente vakant geworden zijnde, is de Kerkeraad, na verzochte en verkregene handopening, dadelijk werkzaam geweest, om deze vakature weder vervuld te zien. Uit eene nominatie van zes Predd., en een daaruit geformeerd drietal, is daartoe eerst beroepen de Wel Eerw. zeer Gel. Heer H. C. MILLIES, Pred. te *Utrecht*, en vervolgens, deze geene vrijheid hebbende gevonden, om dit beroep aan te nemen, uit dezelfde, maar aangevulde nominatie, en een daaruit gemaakt nieuw drietal, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. R. EILERS KOCH, Pred. te *Wildervank* en *Veendam*. Ook deze voor het op hem uitgebragt beroep bedankt hebbende, heeft de Groote Kerkeraad, weder uit dezelfde, aangevulde nominatie, bestaande uit de Predd.: J. C. SCHULTZ JACOBI, te *Zutphen*, J. C. KINDERMAN, te *Edam*, J. R. EILERS KOCH, te *Wildervank* en *Veendam*, J. A. KRAMER, te *'s Gravenhage*; W. D. STATIUS MULLER, te *Bodegrave*, en C. D. VIEHOFF, te *Monnickendam*, en uit een daaruit op nieuw geformeerd drietal, bestaande uit de Predd.: W. D. STATIUS MULLER, J. C. SCHULTZ JACOBI en C. D. VIE-

Digitized by Google

VIEHOFF, tot derden Leeraar bij onze Gemeente beroepen, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. C. SCHULTZ JACOBI. Na kort beraad, mogten wij van den alzoo beroepenen het verblijdend beriet ontvangen, dat zijn Wel Eerw. deze roeping bereidwillig volgen zou, en zoo hadden wij, na daarop erlangde kerkelijke en koninklijke goedkeuring, eindelijk het genoegen, onzen vroegeren Leeraar, die ons reeds in Maart l.l. verlaten had, door zijnen opvolger, ook te *Zutphen*, bij ons vervangen te zien. Op heden heeft Ds. J. C. SCHULTZ JACOBI, van daar tot ons overgekomen, na des voormiddags door onzen oudsten Leeraar, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. G. E. P. FORTMEIJER, met eene Leerrede over *Hand.* XIV:15, aan de Gemeente te zijn voorgesteld, onder ons het heilig dienstwerk, in de daaropvolgende avondgodsdienstoefening, aanvaard, daarbij predikende over *Ephes.* IV:15. Bijzonder talrijk was daarbij de opkomst der Gemeente, en ook vele anderen, niet tot haar behoorende, hebben, door hunne bijwoning onzer Godsdienstoefeningen op dien dag, hunne belangstelling in eene voor ons zoo gewigtige plegtigheid doen blijken.

HERSTELDE EVANGELISCH LUTHERSCHE KERK.

AMSTERDAM, den 6 Nov. 1846. De Algemeene Kerkelijke Commissie der Herstelde Evangelisch Luthersche Kerk enz., heeft, in hare zitting van heden, de Heeren D. E. W. WOLFF en P. GROOTE, na afgelegd Examen, eenparig tot Proponenten bij het kerkgenootschap aangenomen.

Digitized by Google

AMSTERDAM, den 22 Oct. 1846. De Wel Eerw. Heer J. O. MEIJER, overleed op den 11den October j. l. te *Zeist*, in den hoogen onderdom van bijna 88 jaren. In 1804 van *Osnabruck* beroepen, verkondigde hij het woord des eeuwigen levens in de Hoogduitsche taal met allen ijver en getrouwheid tot 1836, wanneer hij door onderdom en zwakheid gedrongen wierd het Emeritaat te vragen. Onze Leeraars het berigt van zijn entslapen ontvangen hebbende, maakten hetzelve bij de eerste openbare Godsdienstoefeningen aan de Gemeente bekend en bragten de hulde toe aan de nagedachtenis van eenen man, die gedurende zijne 32 jarige Evangeliebediening *en* door leer *en* door een godvruchtigen wandel hoog geacht en bemind werd. Met de hartelijkste belangstelling en deelneming werd dan ook door vele in de Gemeente zijn godzalig afsterven vernomen.

Zacht sluimere zijn stoffelijk lijk in het stille graf en worde met de verheerlijkte ziel hereenigd in den ochtenstond der eeuwigheid.

PURMERENDE. Zie Oct. 1846.

BUITENLANDSCH KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

OOST-VRIESLAND.

WEENERMOER vakant. Zie Mei 1846.
NEERMOER vakant. Zie Sept. 1846.
AURICH vakant. Zie Sept. 1846.
RIJZUM vakant. Zie Sept. 1846.

GRAFF-

Digitized by Google

GRAAFSCHAP BENTHEIM.

BENTHEIM jongste Leeraarsplaats vakant.

KREITS SYNODE DUISBURG.

GARTROP, de vakature van deze plaats zal eerlang vervuld worden.

VOERDE vakant. Zie Oct. 1845.

KREITS SYNODE WEZEL.

EMMERIK vakant. Zie Oct. 1845.

BELGIE.

LUIK vakant. Zie Oct. 1846.

PROTESTANTSCHE KERKEN IN *NEERLANDS* OOST- EN WEST-INDIEN.

SAMARANG, den 14 April 1846. Eergisteren werd het Kerkgezang der Protestantsche Gemeente alhier, bij de viering van het Paaschfeest, weder door het orgel begeleid en ondersteund. De tweede Predikant, Ds. H. H. SCHIFF, wekte in zijne voorafspraak haar, ook deswege,

Digitized by Google

tot Godverheerlijkende blijdschap op, waarna zijn Wel Eerw. haar verzocht te zingen *Gez.* CXXXVIII:1 en 3, de middelzang was *Gez.* CXLI:3 en de nazang *Ges.* CXLII: 3 en 5. Haar organist, de Heer E. F. REYKMANS, bespeelde hetzelve con amore, en liet deszelfs helder en krachtig klinkende en dreunende toonen hooren, waartoe een prestant, 8 vt. van het manuaal, te midden van het groot front, en een bourdon van 16 vt. behoorende tot het vrije pedaal niet weinig bij droegen. Buiten den prestant voorn.; zijn 29 registers, ook van het bovenklavier, in een met paneelen beschoten vierkant lokaal, geregeld gedisponeerd, en in eene kamer daar achter, drie blaasbalgen, als vierkante dubbele tafelbladen, op elkander sluitende, alles nieuw en voor dit klimaat ingerigt. Beide lokalen worden door deuren afgesloten. Dit Orgel, oorspronkelijk van goede bewerking, was op het laatst der voorgaande eeuw, door verwaarloozing en slechte behandeling, geheel onbruikbaar geworden. Het mogt den Kerkeraad eindelijk gelukken, eenen bekwamen Orgelmaker aan te treffen, in den Heer C. J. VAN OECKELEN, die hetzelve niet alleen geheel hersteld, maar vernieuwd en in beteren staat gebragt heeft, dan het immer te voren was. Eere zij den verdienstelijken man, die uit liefde tot de kunst, veel meer gedaan heeft, dan bij het contract bepaald was! Dank der Indische Regering, door Kerkeraad en Gemeente, voor zoo milddadige ondersteuning tot de helft van het kostende, zonder welke de Kerkmiddelen alhier, ontoereikende zouden geweest zijn.

Gisteren- avond gaf de Heer VAN OECKELEN, een vocaal en instrumentaal orgel-concert, waarin zijn Ed. door een aanzienlijk aantal Heeren liefheb-

Digitized by Google

hebbers aangenaam bijgestaan, en door de tegenwoordigheid vereerd werd van een publiek, dat getoond heeft, 's mans talenten te waarderen.

NEDERLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP.

BERKHOUT, 1 Nov. 1846. Heden werd alhier het jaarlijksch Openbaar Verslag van het Nederlandsche Bijbelgenootschap, Afdeeling Ring van *Spanbroek*, gehouden. De talrijkheid der opgekomene toehoorders, niet tegenstaande velen uit de Gemeente door ziekte en ziekenoppassing belet waren, bewees de belangstelling in de Heilige zaak. Het Verslag werd gedaan door den Secretaris der Afdeeling, den Heer J. A. M. MENSINGA, en voorafgegaan door eene Redevoering, strekkende ten betoog, dat het Bijbelgenootschap, dáár waar het zich aansluit aan de Zendelings-Vereeniging, en daardoor aan de jonge Indische Kerk, eene Bijbelsche kleur geeft, wel verre van zich daardoor aan Bibliolatrie (vereering van de Schrift) schuldig te maken, integendeel, reeds in het tegenwoordige voor die Kerk en die volken, allernuttigst werkt, en aan die jonge Kerk eene rigting geeft, welke voor haar, in de toekomst, allerheilzaamst wezen zal.

MAASSLUIS, 8 Nov. 1846. Heden had alhier, in de Groote Kerk der Hervormde Gemeente, het openbaar Verslag omtrent den staat en de werkzaamheden des Bijbelgenootschaps plaats, voor de Afdeeling *Maassluis*, *Maasland* en *Rozenburg*. De Wel Eerw. zeer Gel. Heer H. W. VOLLENHOVEN VAN DAALEN, Pred. alhier, hield, bij die gelegenheid,

Digitized by Google

heid, eene opwekkende Redevoering, ten onderwerp hebbende: *de Godsbelofte*, *Jes.* LV: 10 en 11, *eene krachtige drangreden*, *om met trouwen ijver*, *warme belangstelling en hooge ingenomenheid voort te gaan en te volharden in het werk der Bijbelverspreiding.* Deze gepaste en krachtvolle Rede, met gezang afgewisseld en met een plegtig gebed besloten, werd met algemeene belangstelling aangehoord, en moge ook in ons midden, gewenschte gevolgen hebben, ter bevordering van den bloei van het Koningrijk der Hemelen!

CORRESPONDENTIE.

De armoede zal geplaatst worden.

Een werkdadig Christen is te prozaisch om als poëzij, en te vol fouten tegen het metrum, om als gedicht te worden aangeboden.

Israëls lied, enz., zal geplaatst worden, doch het gedicht op *den herfst* komt voor dit jaar te laat.

Het *loflied van den Wijsgeer* CLEANTHES, willen wij gaarne overnemen. Reg. 17 wenschen wij echter verbeterd te zien.

Na de plaatsing der Redevoering van den Heer MENSINGA, komt het ons voor, dat eene andere bij dezelfde gelegenheid gehouden, min voegzaam volgen kan.

Ook na de gemaakte veranderingen, blijft het gedicht: *het geloovig Gebed vermag veel*, nog te veel herhalingen van hetzelfde, met andere woorden bevatten. Om niet te zeggen, dat het voorval in het 1ste couplet vermeld, een geheel andere ontwikkeling van denkbeelden vordert.

BE-

Digitized by Google

BERIGTEN.

De Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente te *Amsterdam*, noodigt hiermede uit, Heeren Kandidaten tot de H. dienst bij dezelve Kerk, die genegen mogten zijn, tot de vervulling eener openstaande plaats, als Hulpprediker bij voornoemde Gemeente, om zich tot dat einde in persoon of met vrachtvrije Brieven, te adresseren bij den Wel Eerw. Heer J. STROEVE, op de Prinsengracht, bij de Beerenstraat, N°. 271, te *Amsterdam*.

In gevolge resolutie van de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk, van den 20 Julij dezes jaars, wordt aan alle belanghebbenden herinnerd, dat de aanzoeken om ondersteuning te erlangen, uit het Synodale Fonds voor noodlijdende Kerken en personen, om op gereeden ingang bij de Synodale Vergadering te mogen hopen, *langs den kerkelijken weg*, tot de Synode moeten komen, en dat mitsdien de verzoekschriften, daartoe strekkende, *niet* bij den Quaestor-Generaal en evenmin regtstreeks aan de Synode of de Synodale Commissie, maar aan den Scriba van het Klassikaal Bestuur, waaronder men ressorteert, moeten worden ingezonden; zijnde hiervan alleen uitgezonderd de adressen, die strekken tot reparatie of opbouw van kerkelijke Gebouwen, welke laatsten onmiddelijk aan de Synode of Synodale Commissie behooren te worden gerigt, onder het adres van den Secretaris.

's Gravenhage, Oct. 1846.

De Secretaris van de Algem. Synode der Ned. Herv. Kerk,
J. J. ROOZEBOOM.

Bij

Digitized by Google

Bij de Ondergeteekenden is met hartelijke dankzegging, ook namens de belanghebbenden, tot stichting van Kerk en Pastory in 't *Hollandsche Veld*, ontvangen:

Bij den eerst Ondergeteekende:

Uit *Leeuwarden*, van N. N., een Muntbiljet *f* 5,00.

Bij de tweede Ondergeteekenden:

Uit *Utrecht*, door tusschenkomst van de Boekhandelaars H. H. KEMINK EN ZOON - 50,00.
B. DEKEMA. . . . . - 21,00.

Uit *Amersfoort*, door tusschenkomst van de Boekhandelaars Gebr. TAATS . . . . - 2,00.

Bij de derde Ondergeteekende:

Van Prof. MUURLING, te *Groningen* . . . - 1,50.
» » HOFSTEEDE DE GROOT, aldaar . - 1,50.
» C. A., te *Amsterdam* . . . . . - 5,00.
» Ds. THEESING, te *Zevenhuizen* . . . . - 1,00.

C. VAN SCHAICK, Pred. te *Dwingeloo*.
de Erven Wed. P. G. ONDER DE LINDEN.
de Erven S. J. PRINS.

De Ondergeteekenden hebben het genoegen, langs dezen weg, wederom openlijk en dankbaar melding te maken van de liefdegiften, welke sints den 11 Junij tot den 8 Oct., zijn ontvangen, tot opbouw eener Nieuwe Kerk in hunne Gemeente, (zie *Boekzaal* voor Oct. 1845, als:

Bij den Wel Eerw. Heer J. F. VAN HOOGSTRATEN, te *Utrecht*, van verschillende gevers, *f* 36; van Mevrouw V. H. C. V. H. *f* 5.

Bij den Wel Eerw. Heer P. SILVERGIETER HOOGSTAD, te *Leeuwarden*, van B. *f* 3.

Van den Eerw. Kerkeraad der Evangelische Lu-

Digitized by Google

Luthersche Gemeente te *Zutphen*, *f* 10; van N. N. te *Utrecht*, *f* 4,54⁵.

Neede, VAN HESTEREN, *Predikant*.
14 Oct. 1846. HEEREMAN, *Pres. Kerkvoogd*.

LETTER-NIEUWS.

De Boekhandelaars Kemink en Zoon, te *Utrecht*, hebben alom verzonden:

Prospectus en Lijst van Inteekening, op een Tijdschrift, getiteld: *Berigten aangaande de uitbreiding van Gods Koningrijk op aarde*. Die berigten zullen in maandelijksche afleveringen van 1 vel druks worden uitgegeven, tegen den prijs van 10 Cts. iedere aflevering. De inhoud zal bestaan uit mededeelingen van de werkzaamheden der *Buitenlandsche* Zendeling Genootschappen in alle oorden der wereld.

Bij genoegzame inteekening ziet het 1e N°. 1°. Jan. 1847, het licht.

W. F. van Rijkom, Boekhandelaar te *Amsterdam*, heeft heden uitgegeven:

I. *Schets der Christelijke Geloofs- en Zedeleer*. Handboekje bij het Onderwijs van Aankomelingen, door W. F. VAN RIJKOM, Godsdienst-Onderwijzer bij de Ned Hervormde Gemeente te *Amsterdam*. In gr. 8vo., prijs *f* 1,30.

II. *Beknopt overzigt der Bijbelsche Geschiedenissen*. 2e verbeterde druk, 90 bladz., in 12° prijs *f* 0,25.

En wordt met succes gedebiteerd:

Tijdrekenkundige Tafel der Gewijde Geschiedenis. prijs *f* 0,12½.

Grondbeginselen der Rekenkunde, in Vragen en Antwoorden. Prijs *f* 0,12½.

En

Digitized by Google

En zoo lang de geringe voorraad strekt:

Jons. Haven, Czn. *Reinhardts Raadgevingen aan Eduard en Louise*, ter verkrijging van het ware genot des leven. Voor den verminderden prijs van *f* 1,00.

J. W. Statius Muller, *Verhandelingen over de Zelfmoord*, voor den verminderden prijs van *f* 0,50.

Bij de Erven F. Bohn, te *Haarlem*, ziet heden het licht:

DE CHRISTEN

BIJ EN OP HET ZIEKBED.

Woorden van Bestuur en Vermaning in deze Dagen, door Nicolaas Berts, Theol. Doct., Herder en Leeraar te *Heemstede*, uitgegeven ten voordeele van behoeftige kranken, aldaar. Prijs 50 Cents.

Van denzelfden Autheur zijn onder meer andere werken bij dezelfde Uitgevers gedrukt en alom te bekomen:

I. *De Kruiswoorden*; zeven Lijdenspreeken. *f* 1,50,
II. *Twaalf Preeken*. *f* 2,80.

Bij Blussé en van Braam, te *Dordrecht*, verschijnt heden van de pers en is alom verzonden:

Tiental Leerredenen, door I. J. Dermout, Hofprediker van Z. M. den Koning der *Nederlanden* en Predikant te *'s Gravenhage*. Prijs *f* 3,00.

Bij den Boekhandelaar J. J. Tijl, te *Zwolle*, is uitgegeven en aan zijnen Correspondent, de Heer G. Portielje, te *Amsterdam*, en verder alom verzonden:

Het Feest van Jezus Hemelvaart en van de Uitstorting des Geestes, door G. H. van Senden, Theol. Doct. en Pred. te *Zwolle*.

De

Digitized by Google

De Eerw. Schrijver heeft hiermede zijn kanselwerk over de Feeststoffen voltooid, en daardoor eene klove in onze homiletische Litteratuur op eene uitnemende wijs aangevuld. Het geheel is onder den titel:

Leerredenen over de Feeststoffen, bij alle solide Boekhandelaren te bekomen. De prijs is *f* 3,90.

Bij Broese en Comp., te *Breda*, is van de pers gekomen en alom verzonden:

LEERREDENEN

DOOR

J. P. HASEBROEK,

Predikant te *Breda*.

Prijs *f* 3,00.

Bij F. Holtkamp en Zonen, te *Sneek*, en bij C. J. Borleffs, te *Amsterdam*, is te bekomen:

Prof. H. Muntinghe al zijne *Leerredenen*, benevens *twee Verhandelingen over den invloed van Christelijken Godsdienst op het Volksgeluk*; 3 Deelen in groot 8vo, 965 bladz., voor den geringen prijs van *f* 1,80.

PROSPECTUS

VAN EEN NIEUW

BIJBELSCH HAND-WOORDENBOEK,

BEVATTENDE EENE BEKNOPTE, MAAR ZAKELIJKE VERKLARING VAN ALLE IN DEN BIJBEL VOORKOMENDE PERSONEN, LANDEN, VOLKEN, SPREEKWIJZEN, ZEDEN, GEWOONTEN, ENZ. ENZ.

Bewerkt door eenige Vaderlandsche Godgeleerden.

Onder alles, wat in den tegenwoordigen tijd loffe-

Digitized by Google

lijke vermelding verdient, behooren zonder twijfel de vereenigde pogingen van het Nederlandsch-, Britsch-en Buitenlandsch-Bijbelgenootschap, tot verspreiding der H. Schrift. Hoe veel goeds daardoor reeds is te weeg gebragt, hoe menige zaadkorrel voor het Koningrijk der Hemelen daardoor reeds op den akker der wereld is gestrooid geworden, wie zal het wagen dit te bepalen? Neen! Het goede, door die Bijbelverspreiding te weeg gebragt, wordt alleen door het Alsiend oog gekend, en tevens door den Almagtige bewaard, om vruchten te schenken op zijnen tijd.

Hij, wien dus de eer van God en het geluk van menschen ter harte gaat, juicht die vereenigde pogingen niet alleen toe, maar moet die ook naar zijn vermogen ondersteunen.

Hoe goed en voortreffelijk het nu reeds zij, den Bijbel zelven te verspreiden, zoo zal het toch niet worden ontkend, dat het tevens goed is, dit voortreffelijke Boek te doen verstaan. Voor den eigenlijken geleerde bestaan er vele bronnen van kennis; en schoon er ook voor den meer eenvoudigen, maar getrouwen Bijbellezer, Bijbelsche hand- en huisboeken geleverd zijn, zoo blijft er toch behoefte bestaan aan een kort, maar zakelijk Handwoordenboek voor den Bijbel, vooral bearbeid naar de beste latere werken, die over den Bijbel en hetgeen er in den Bijbel gevonden wordt, eenig licht kunnen verspreiden.

Dit deed den Uitgever met eenige vaderlandsche Godgeleerden te rade gaan, en hij mogt zich weldra in hunnen bijval verheugen, waarom hij dan besloten heeft, in maandelijksche afleveringen uit te geven: *een beknopt, maar zakelijk Handwoordenboek over den Bijbel*, bevattende biographische, topographische, geographische, geologische en andere natuurkundige ophelderingen; benevens eene duidelijke verklaring van spreekwijzen, zeden, gewoonten, bijzonderheden, en van datgene, wat er in den Bijbel mogt voorkomen; terwijl het geheel zoodanig zal worden ingerigt, dat het tevens eene aangename lectuur oplevert.

De hoeveelheid der afleveringen kan, gelijk ieder begrijpt, moeijelijk worden bepaald; echter vooronderstelt men, dat het werk in twee à drie deelen à

Digitized by Google

à 15 Cts het vel, in gr. 8vo., zeer compres gezet, zal compleet zijn. Intusschen zal alle noodelooze omslag ernstig worden vermeden en, bij eene genoegzame deelneming, zal de uitgever in staat worden gesteld, de afleveringen op den bepaalden tijd te verzenden, daar hij steeds in voorraad van kopij voorzien zal worden.

Voorts bevele het werk zich zelf vooral aan. Leerstellige verklaringen, waardoor het eene Christelijke Kerkgenootschap zich van het ander onderscheidt, zullen ernstig worden vermeden. Aan alle Bijbelminnaren durft de ondergeteekende zijn werk dus gerust aan te beveleu en terwijl hij op de medewerking, tot verspreiding en aanbeveling, van alle leeraren, ouders en onderwijzers hoopt, bidt hij vooral, dat de Vader der lichten deze zijne poging tot bevordering van Bijbelkennis, met zijnen genadigen zegen bekroone!

Amsterdam, G. J. A. Beijerinck.
Oct. 1846.

Bij G. Portielje, te *Amsterdam*, komt op heden van de pers en wordt in den loop dezer week alom verzonden:

I. *Licht en Leven*, een Godsdienstig Handboek voor denkende Christenen. Uit het Hoogduitsch van Dr. K. G. Bretschneider. Tweede en laatste Stuk. Door C. D. Vierhoff, Evangelisch Luthersch Predikant te *Monnikendam*. *f* 2,60.

Idem *twee stukken* compleet, met fraai portret van den Schrijver. *f* 5,50.

Het portret op groot papier *f* 1,00.

Heldere denkbeelden van God en Godsdienst, naar de *gewijde oorkonden*, zijn de ware bronnen, die den mensch aansporen, om zijne lust tot onderzoek op te wekken en te vermeerderen.

Ziedaar wat deze stichtelijke bladen van den verstandigen, bejaarden Hoogleeraar Dr. Bretschneider geven, aan allen die *Licht en Leven* zoeken, ten einde verstand en hart duurzaam te bevredigen.

II. *Het Visschersmeisje van Helgoland*. Een geschenk voor kinderen en kindervrienden. De derde

Digitized by Google

Hoogduitsche uitgave gevolgd van Gustav Nieritz. In gr. 12vo, met eene plaat. *f* 1,25.

Gustav Nieritz is een man, die zich in *Duitschland* als schrijver voor kinderen eenen welverdienden roem verworven heeft. Alle aanprijzing is hier dus overbodig.

III. *Verhandeling aangaande de uitvinding, het gebruik en misbruik der Brillen*, benevens algemeene aanwijzingen om eenen Bril te kiezen, en wat men vooral bij het gebruik van deselve heeft in acht te nemen, door Dr. W. Menkert, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Oculist van Z. M. den Koning, Lid van vele, zoo binnen- als buitenlandsche Genootschappen en practiserend Oogarts te *Amsterdam*. Nieuwe uitgave *f* 1,50.

De heerschende zucht tot Brillen dragen neemt schier dagelijks toe.

Het gezigt, het edelst zintuig van den mensch, voor de zoo dikwerf veelal ongepaste aanwending van den *Bril*, waaruit onberekenbare gevolgen (soms te laat) kunnen voortvloeijen, te behoeden. Ziedaar hetgeen dit zoo heilzame geschrift voor elk bevat, die op de bewaring zijner oogen hooge prijs stelt.

De Uitgever durft het alzoo ruimschoots aan te bevelen.

Bij de Erven F. Bohn, te *Haarlem*, ziet het licht:

DE PAUSEN

in de 16e en 17e Eeuw, vooral naar ongedrukte Gezantschaps-Berigten; uit het Hoogduitsch van L. Ranke, door K. Stebrandt, 1e en 2e deel, *f* 6,20.

Ranke's werk is onder het bewind van den vorigen Paus, op den Index of *Lijst van verboden Boeken* geplaatst, niet omdat het bitter en hartstogtelijk van toon is, het tegendeel is waar, maar omdat het hoofdzakelijk *uit echte, onloochenbare Roomsche bronnen geput en daarom voor Rome veel gevaarlijker is.*

Bij

Digitized by Google

Bij de Boekhandelaren Joh. van der Hey en Zoon, te *Amsterdam*, is uitgegeven:

I. LEERREDENEN

VAN

J. J. VAN OOSTERZEE,

Theol. Doct. en Predikant te *Rotterdam*.

In gr. 8vo. Prijs *f* 3,90.

II. *NICOLAES RUICHAVER*,

OF

GELOOF, LIEFDE EN VADERLAND.

Tafereelen uit de jaren 1566—1578.

DOOR

J. HONIG, *Jsz.*, *Jr.*

In 2 Deelen *compleet*, gr. 8vo. Met gelithograph. titels en vignetten. Prijs *f* 7,20.

III. DE VLIEGER.

NALATENSCHAP VAN *JEAN PAUL*.

Uit het Hoogduitsch,

DOOR

Dr. *JOSEPH OLIVIER JOSSET*.

In gr. 8vo. Met *op staal* gegr. Titel en Vignet. Prijs *f* 3,40.

IV. LUTHER'S STERFDAG.

Eene Leerrede.

DOOR

J. A. M. MENSINGA.

In gr. 8vo. Prijs *f* 0,25.

Van het *Viertal Leerredenen* van denzelfden *Auteur*, in post formaat à *f* 1,00, zijn mede nog Exemplaren te bekomen.

Digitized by Google

V. Ingevolge het *Plan van Inteekening* op het

MAANDSCHIFT

VOOR DEN BESCHAAFDEN STAND,

TER BEVORDERING VAN

BIJBELKENNIS EN CHRISTELIJK LEVEN,

met 1 Januarij 1847 uit te geven door

DE RINGSVERGADERING VAN *AMSTERDAM*,

wordt verzocht *ten spoedigste* de Namen der Inteekenaren op te geven, daar de Naamlijst voor het eerste nommer zal worden geplaatst.

Door den Boekhandelaar W. H. van Heyningen, te *Utrecht*, is alom verzonden:

BIOGRAPHISCH WOORDENBOEK

VAN ALLE

IN DEN BIJBEL VOORKOMENDE PERSONEN.

Onder Hoofdredactie van

H. VAN HEYNINGEN,

Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid der Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde te *Leiden* en Predikant te *Meppel*,

En onder medewerking van onderscheidene met lof bekende Predikanten.

Dit werk zal in circa twaalf afleveringen worden uitgegeven en compleet ongeveer op 10 Gulden komen, hoewel den aard van dit werk meebrengt dat de juiste grootte moeijelijk kan bepaald worden. Hoewel het Publiek huivorig is geworden om in te teekenen, heb ik echter gemeend, dien weg hiermede te moeten inslaan, om de aanschaffing gemakkelijker te maken. Ook daarom is de prijs zeo *goedkoop* gesteld, terwijl de Uitgever bij deze verzekert, dat hij *stipt* aan de Voorwaarden zal voldoen, zoowel wat uitgebreid-

Digitized by Google

breidheid als tijd van uitgave betreft. De eerste Aflevering en het Prospectus is alom te bekomen.

Hiermede wordt in een wezenlijke behoefte voorzien, daar een dusdanig werk in onze taal niet bestaat en bedriegt de Uitgever zich niet, dan zullen er velen zijn, die zich dit belangrijk en nuttig boek aanschaffen; want ieder hoogschatter van den Bijbel zal van het nut van zoodanig een werk overtuigd zijn, dewijl het strekt tot bevordering van ware Bijbelkennis, en ons in een oogopslag bekend maakt met de bijzondere levenstoestanden van alle personen, die in den Bijbel genoemd worden, ten minste voor zoo verre die uit den Bijbel zijn op te maken.

Het zij dus aan ieder Protestantsch huisgezin aanbevolen.

Bij den Boekhandelaar J. Noordendorp, te *Amsterdam*, heeft deser dagen het licht gezien, het eerste deel van een hoogst belangrijk werk, onder den titel:

Geschiedenis van het zoogenaamde Jansenismus, en van den strijd tusschen hetzelve en het *Jezuitische Ultramontanismus*, voornamelijk in *Frankrijk*, sedert het midden, en sedert het einde van de XVIIde eeuw, ook in *Nederland* gevoerd; bevattende inzonderheid de Geschiedenis van *Port-Roijal* en den *Bisschoppelijke Kerezie*. Volgens de belangrijkste Geschiedkundige werken en echte bewijsstukken, zamengesteld door den Vertaler der *Voorlezingen* van de Fransche Hoogleeraren Michelet en Quinet, over de Jezuiten, à *f* 3,67½ bij *inteekening*.

De Inteekening op hetzelve staat nog tot aan de uitgave des tweeden deels, die zoodra mogelijk zal plaats hebben, open, bij alle Boekhandelaren, bij wien tevens het eerste deel ter inzage te bekomen is.

De Boekhandelaars van der Meer en Verbruggen, te *Rotterdam*, hebben uitgegeven en alom verzonden:

1. *Geschiedenis der Hervorming in de Zestiende Eeuw*, door J. H. Merle d'Aubigné. Uit het Engelsch ver-

Digitized by Google

vertaald. Vermeerderd met eenige Aanteekeningen van J. J. le Roy. Vierde deels 1ste tot 5de Aflevering. Prijs per Aflevering *f* 1,25.

II. *Abrahams opvoeding tot Vader der Geloovigen*, de Grondslag van het Godsrijk op Aarde. Door A. E. Berghers, H.Zn., Pred. te *Hillegondsberg*. *f* 1,70.

III. *Over de beweging des Tijds*. Vier Akademie-Preken, gehouden te *Halle*, in den zomer van 1845, door Dr. A. Tholuck. Uit het Hoogduitsch vertaald. *f* 0,50.

IV. *Handleiding tot de Practische Landmeetkunde*. Door een' geëxamineerden en beëedigden Landmeter. Met 122 figuren. *f* 1,80.

Joh. Noman en Zoon, te *Zalt-Bommel*, hebben uitgegeven en alom verzonden:

I. DE NEDERLANDSCHE ADEL,

of alphabetische Naamlijst van Familiën en Personen, wier titel of adeldom op de registers van den Hoogen Raad van Adel zijn ingeschreven, met bijlage, 8vo. in prachtband. *f* 2,80.

II. KERKELIJKE WETTEN

voor de Hervormden in het Koningrijk der Nederlanden. Verzameld en met aanteekeningen voorzien, door C Hooijer, Pred. te *Zalt-Bommel*, gr. 8vo., in linnen band. *f* 4,90.

III. PROSPECTUS VAN EEN MAANDBLAD DE HERVORMING.

Te beginnen met Januarij 1847, zal dit maandelijks uitkomen, in folio schrijf, en de 12 Nommers of Jaargang slechts *f* 1,25 kosten. *Uitvoerig Prospectus alom* GRATIS *te bekomen.*

Bij W. P. van Stockum, Boekverkooper te *'s Gravenhage*, is van de pers gekomen en alom verzonden:

Zenobia, of *de Val van Palmyra*, naar het Engelsch

Digitized by Google

gelsch van WILLIAM WAVE, Evangeliedienaar. 3 deelen. *f* 7,20.

In Historisch-Romantischen vorm geeft de Schrijver eene schets der Heidensche wereld, bij het doorbreken van het licht des Christendoms; uit een tijdvak dat zich door de belangrijkste gebeurtenissen onderscheidt en ongezocht de stof opleverde tot dit onderhoudend en sierlijk geschreven werk.

GOEDKOOP AANBOD

VAN

Mr. *WILLEM BILDERDIJK'S*

TAAL- EN DICHTKUNDIGE VERSCHEIDENHEDEN

EN

NIEUWE TAAL- EN DICHTKUNDIGE VERSCHEIDENHEDEN.

Te zamen acht Deelen, in gr. 8vo, in Carton.

Waarvan de geringe voorraad van compleete Exemplaren, *tot het einde van dit jaar*, *en niet langer*, zal worden afgeleverd tegen den veel verminderden prijs van *f* 12.— in plaats van *f* 24.— door den tegenwoordigen Eigenaar J. C. VAN KESTEREN, te *Amsterdam*, en op bestelling bij alle Boekhandelaren in het Rijk.

Een Berigt omtrent deze prijsvermindering is alom gratis te bekomen.

Heden is door de Boekverkoopers Blussé en van Braam, te *Dordrecht*, verzonden en alom *gratis* te bekomen:

Berigt van Inteekening op de uitgave van het Werk: *Bijdragen tot de Geschiedenis van het Staatsbestuur in ons Vaderland*, en meer bijzonder in het gewest *Zuid-Holland*, gedurende de jaren 1813—1845, door D. J. TER ZELDAM GANSWIJK, Oud-Griffier der Provinciale Staten van *Zuid-Holland*, enz.

Digitized by Google

ALEXANDER DUMAS,

GEDENKSCHRIFTEN VAN EEN GENEESHEER.

VERTAALD DOOR

J. F. BOSDIJK.

Deze meesterlijk geschreven Roman, welke overal een ongehoord opzien verwekt, ontwikkelt voor de oogen van den lezer eene betoovereende schilderij, vol wonderbare en pikante avonturen. Dezelve vangt aan met het huwelijk van LODEWIJK XVI en MARIA ANTOINETTA, doorloopt de bloedtooneelen, de schrikdagen, de republiek: het keizerrijk en de restauratie, en boeit met tooverkracht door de ongemeene karakters als van JOZEF BALZAMO, (den Graaf van *Cagliostro*) en de vermaarde waarzegster LE NORMAND, welke de toenmalige wereld in bewondering bragten.

De belangstelling, waarmede dit Werk ook hier ontvangen wordt, doet den Uitgever met den meesten spoed voortgaan, zoodat binnen kort reeds het *tweede deel* het licht zal zien. Het 1ste deel, kompres gedrukt en met eene keurige plaat versierd, is à *f* 2,70 bij de meeste Boekhandelaren verkrijgbaar en ter bezigtiging gesteld.

De Uitgever J. C. VAN KESTEREN.

Bij G. Portielje, te *Amsterdam*, is thans van de pers gekomen en alom verzonden:

VOOR LEESGEZELSCHAPPEN.

I. HERTOG JOHAN OF KONINGSMOORD EN BLOEDWRAAK. Historisch Romantisch Tafereel, naar het Hoogduitsch van T. BORNHAUSER, door H. S. POLAK, twee deelen compleet, met vignetten, *f* 4.55.

De geschiedkundige daadzaken, zoowel als de fiksche schildering, der verschillende karakters in dit Tafereel voorkomende, maken hetzelve in alle opzigten lezenswaardig.

II.

Digitized by Google

II. HET BELEG EN DE MOORD VAN OUDEWATER in 1575, door J van de Capelle, schrijver van het *Beleg en de Verdediging van Haarlem*, in 1572—73, gr. 8vo., 2 deelen compleet, met Historische vignetten, *f* 5,20.

De Schrijver zegt in zijne voorrede: »Mijne eerste taak was, onderzoek te doen, of er, buiten de Geschiedenis, geene gewigtige oorkonden, betreffende den *moord*, aanwezig waren, en inderdaad: men zal in dit mijn beleg menige bijzonderheid aantreffen, waarvan de Historie tot nog toe gezwegen heeft.

Ik heb namelijk, uit Oudewater, eenige treffende mededeelingen te danken aan de heuschheid van den Heer A. v. d. L. Wien ik daarvoor openlijk mijn dank toebrenge. Ook aan de vriendelijkheid van anderen, ben ik het verschuldigd, dat mijne Tafereelen met verscheidene *historische* punten, zijn gestoffeerd geworden."

III. HENDRIK VAN BREDERODE TE AMSTERDAM, in 1567, Geschiedkundig Overzigt, uit echte bronnen geput, en met authentieke bewijzen gestaafd, door P. Scheltema, *Phil. Theor. Mag.*, *Lit. Hum. Doct.*, Correspondent der Maatschappij van Oudheidkunde te *Athene*, Lid van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen, met portret, *f* 1,50.

De Geschiedkundige kwestie van voorname Nederlandsche Schrijvers over Brederode, wordt hierin opgehelderd en in het juiste daglicht geplaatst; voor alle beoefenaren der *Vaderlandsche Geschiedenis*, levert dit Historisch geschrift eene hoogst belangrijke Bijdragen op, waardig in hunne verzameling te plaatsen.

GOEDKOOPE AFLEVERING VAN

K. F. BECKER'S

ALGEMEENE GESCHIEDENIS,

21 Deelen, in gr. 8vo, à *f* 28,00 — In plaats van *f* 55,40.

Daar de kostbaarheid, onafscheidelijk van zulk een uitgebreid werk, de eenige reden is, waarom velen het

Digitized by Google

het nog niet bezitten, zoo verdient deze gelegenheid, die *tot weder opseggings* duurt, de aandacht van alle lieden van smaak en studie, van Onderwijzers, enz. Ook is het werk als een voortreffelijk boekgeschenk, en als een onontbeerlijk boek voor goed ingerigte Volks-Leesbibliotheken aan te bevelen.

OORSPRONKELIJKE ROMANS

VOOR

LEESGEZELSCHAPPEN.

Bij den Boekhandelaar C. Campagne, te *Tiel*, ziet op heden het licht:

I. *De Vagebond*, door D. P. VAN STEENWIJK, 2 deelen, met vignet. *f* 5 50.

II. *Het halsieraad van den Prins*; geschiedkundige Roman uit de jaren 1573—1598, door A. M. VAN BREDERODE, 2 deelen met vignet. *f* 4,20.

Deze Roman, in boeijenden verhaaltrant geschreven, stelt een tafereel voor uit de Vaderlandsche Geschiedenis, en wel tijdens het beleg van *Haarlem* door de Spanjaarden. »Onder de vele Romans en »Verhalen van luttele beteekenis, die tegenwoordig »van uit den vreemde in onze taal worden overge»bragt, verdient deze eene hoogst gunstige onder»scheiding," zegt Recensent van dit werk.

De Boekhandelaren J. G. van Terveen en Zoon, te *Utrecht*, hebben uitgegeven en alom verkrijgbaar gesteld:

CONTARINI FLEMING.

Een roman door B. DISRAELI, uit het Engelsch vertaald, 2 deelen, in gr. 8vo, met vignet. *f* 5,70.

CLELIA CONTI.

Een verhaal van IDA Gravin *Hahn-Hahn*, door J. F. BOSRIJK, in gr. 8vo, met vignet. *f* 2,90.

VOR-

Digitized by Google

VORMING EN BESTEMMING DER MEISJES.

Door Mrs. Ellis. In gr. 8vo, met vignet. *f* 3,60.

Dit werkje is een vervolg op *Pligt en Roeping der Vrouw*, van dezelfde Schrijfster.

Bovengenoemden debiteeren mede met het beste succes:

Leven van Gustaaf Adolf, Koning van *Zweden*, door And. Freijxell. Naar de Hoogduitsche uitgave vertaald door A. Radijs, 2 deelen, in gr. 8vo. *f* 6,60.

De *Vaderlandsche Letteroefening* eindigt hare recensie over dit werk aldus (1846, N°. 8, bladz. 383):

»Wij durven niet meer mededeelen, en bevelen het »geheele werk, voor welks overbrenging wij den »Eerw. A. Radijs hartelijk danken, onzen Landge»nooten aan. Hier vindt men eene voor den navor»scher der Historie en voor den vriend der Hervorming »aangenaame en stichtende lezing, verre te verkiezen »boven al dat losse, akelige en gemengde, dat de »lectuur van den dag gewoonlijk oplevert.

Terwijl *de Recensent* (1846, N°. 11, bladz. 486) aangaande hetzelve onder anderen het volgende zegt:

»Het is naar de Hoogduitsche uitgaaf des Zweed»schen werks, dat de Eerw. Radijs ons eene goede »en vloeijende vertaling levert, die hier en daar met »eene opheldernde noot verrijkt is, en hij verdient »allezins dank voor den arbeid, daaraan besteed. Wij »schromen dus ook niet, dit boek aan te prijzen, »als eene voor het algemeen aangename lectuur.

SPENER TE DRESDEN.

Een verhaal uit het laatst der zeventiende eeuw, uit het Hoogduitsch door C. A. Wildenhahn. Door R. P. Verbeek, 2 deelen, in gr. 8vo, met portret van Spener. *f* 4,90.

Hierover zegt *de Recensent* (1846, N°. 11, bladz. 481) mede het volgende:

»Deze Roman is zoo uitmuntend, zoo belangwek»kend en wegalepend geschreven, dat, wie hem ook in handen neme, gewisselijk niet onvoldaan zal ne»derleggen."

Ver-

Digitized by Google

Verder geven zij berigt, dat er nog slechts weinige Exemplaren

HERINGA

KERKELIJKE RAADVRAGER EN RAADGEVER,

4 deelen, 8 stukken, tegen den verminderden prijs van *f* 9.00 te bekomen zijn.

NIEUWE VOLLEDIGE UITGAAF

VAN HET

CLASSIEKE

KUNSTWOORDENBOEK

VAN

P. WEILAND,

of verklaring van allerhande vreemde Woorden, Benamingen, Gezegden en Spreekwijzen, die uit verscheidene Talen ontleend, in de zamenleving en in geschriften, betreffende alle vakken van Kunsten, Wetenschappen en Geleerdheid voorkomen, is thans van de pers verschenen bij BLUSSÉ en VAN BRAAM, te *Dordrecht*, en alom tot *Zeven Gulden* te bekomen.

De Boekhandelaar J. W. Swaan, te *Arnhem*, heeft uitgegeven en alom verzonden:

WATTS, (ISAAC) *Godsdienstige Overdenkingen*, met eene schets van het leven des Schrijvers, uit het Fransch, door J. F. SCHIMSHEIMER, zeer geschikt voor dagelijksch gebruik, in carton, *f* 0,90.

MELAN, (CESAR) *De dood van den oudsten Zoon*, naar het Fransch, tweede veel verbeterde druk, zoowel in druk als papier, *f* 0,70.

Beide werkjes verdienen aanbeveling, daar laatstgenoemde tevens bij deszelfs treffenden inhoud, eene aangename en boeijende lectuur levert, en tevens ook uitnemend geschikt is tot een geschenk voor jonge Lieden.

IN-

Digitized by Google

INHOUD.

BOEKBESCHOUWING.

Bladz.

CLAUS HARMS, Over het wezen en het werk van den Evangeliedienaar. . . . . 557.

F. G. HOFFMAN, Het leven van den Aflaatprediker Ds. JOHANNES TETZEL. Eene bijdrage tot de geschiedenis der Kerkhervorming en van den aflaat. . . . . 572.

J. H. VAN DER SCHAAFF, Proeve eener Verhandeling over den aard, de eigenschappen en het karakter der hedendaagsche Philantrophie. . . . . 574.

D. BURGER, Het opklimmende deel der Wijsbegeerte volgens K. C. F. KRAUSE. . . . . 576.

PHILIPS VAN MARNIX, De Bijenkorf der H. Roomsche Kerk. Dl. II. . . . . 587.

W. HECKER, P. C. HOOFTS Nederlandsche Historiën. . . . . 589.

J. C. G. BOOT, Gedachten over het Staats-Examen. . . . . 600.

J. C. B. RAABÉ, Jesuiten-Boekje. . . . . 601.

De Jesuiten-pest. De Jesuiten en het Jesuitismus, sedert 1814. . . . . 601.

P. A. KOPPIUS, Kort overzigt van de Boeken des Bijbels . . . . . 602.

Vraagboekje voor het afleggen van Belijdenis in de Christelijke Hervormde Kerk. . . . . 602.

Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen voor het jaar 1847. . . . . 603.

Almanak in Miniatuur voor kinderen. . . . . 604.

MEN-

Digitized by Google

INHOUD.

MENGELWERK.

Bladz.

J. A. M. MENSINGA, Redevoering, gelezen bij het openbaar jaarlijksch verslag van de werkzaamheden van het Bijbelgenootschap, in de afdeeling: ring van *Spanbroek*, te *Berkhout*, 1 November 1846. . . . . 605.
Sleeswijk-Holstein. . . . . 626.
Iets uit TSCHUDI's reize in *Peru* . . . . . 629.
JEZUS komst in het vleesch. (*Zonder de letter* R.) (*Dichtstukje*). . . . . 632.
Consobrino carissimo ARNOLDO HOFFMAN, per annos quinque et viginti in praesenti sua statione v. d. ministro. (*Dichtstukje*). . . 634.

School-Nieuws. . . . . 635.
Kerk-Nieuws. . . . . 642.
Nederlandsch Bijbelgenootschap. . . . . 693.
Correspondentie. . . . . 694.
Berigten. . . . . 695.
Letter-Nieuws. . . . . 697.

Digitized by Google

BOEKZAAL

DER

GELEERDE WERELD,

EN

TIJDSCHRIFT

VOOR DE

PROTESTANTSCHE KERKEN,

IN HET

KONINGRIJK DER NEDERLANDEN.

Voor DECEMBER 1846.

TE AMSTERDAM, BIJ
DE ERVEN D. ONDER DE LINDEN EN ZOON,
op den Singel, tusschen den Blaauwburgwal
en de Bergstraat, N°. 321.

MDCCCXLVI.

De prijs is 30 Cents.

Digitized by Google

Digitized by Google

BOEKBESCHOUWING.

De vereering van MARIA, *de moeder onzes Heeren. Geschiedkundig nagespoord en beoordeeld door* J. A. M. MENSINGA, *Predikant te* Sijbecarspel. *Motto:* Rien n'est beau que le vrai. Le vrai seul est aimable. *Tweede Stuk. Te* Haarlem, *bij* de Erven F. Bohn, 1846. *XVIII en* 282 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 5,10.

Het tweede stuk van dit werk begint met eene Voorrede, waarin de Schrijver zich een voorstander verklaart van de oude Hollandsche, wegens hare degelijkheid geroemde manier van studie der kerkgeschiedenis, tegenstander daarentegen van die van den Jener Hoogleeraar HASE. Het kon wel niet anders of deze Voorrede moest tegenschrift uitlokken, omdat werkelijk, zoo als de Schrijver zeer te regt zegt, die wijze van beschouwing der Kerk en hare geschiedenis hier meer en meer veld begint te winnen. Het is de geest van de jonge Nederlandsche school, waaraan zich de Groninger studie in *dit* opzigt naauw aansluit. De recensiën en verslagen, die wij er van gelezen hebben, in *den Gids* van v. D. H. Jr., in de *Jaarboeken* van v. o., in *den Recensent ook der Recensenten*, vereenigen zich allen in deze tegenspraak. Wij willen ons geene partij

Digitized by Google

stellen, maar gelooven dat men den Schrijver kwalijk begrepen heeft. Men heeft, dunkt ons, niet ingezien wat deze Voorrede eigenlijk is. Die voor het eerste stuk was, dunkt ons, eene algemeene inleiding; hij toonde daarin de belangrijkheid van zijn onderwerp, en de rede waarom hij gemeend had dáaraan zijnen tijd te moeten besteden. — Die van dit stuk is het tegenovergestelde. Hare aanleiding lag in de menigvuldige teregtwijzingen, die hij, in zijn werk zelf, aan de gebruikers van HASE's Kerkgeschiedenis had gedaan. Maar de betrekking, waarin deze Voorrede tot zijn werk staat; is die van eindresultaat. Hij geeft er in op, welke de slotsom van zijnen zoo veelzijdigen arbeid is, in betrekking tot de theorie van de studie der kerkgeschiedenis. Het is eene slotsom uit de praktijk ontleend, die hij, als vrucht van zijne studie van de kerkgeschiedenis, opgeeft. Nu zijn de bewijzen, die tegen hem ingebragt zijn, à priori. — Onzes inziens bewijst dit zeer weinig. Het argument van den Schrijver, een argument, uit drie boekdeelen, met eenen schat van zaken, bestaande, blijft daardoor in zijn geheel. Men had hem, zoo dunkt ons althans, moeten bewijzen, òf dat zijn werk, over het geheel genomen, onwaarheden bevatte, òf, dat hij er verkeerde gevolgen uit getrokken had. — Waar argumenten à posteriori spreken, moeten de à prioritische zwijgen. — Het komt ons voor dat er, hoogstens, door bewezen zou kunnen zijn

dat

Digitized by Google

dat de Schrijver op dit punt een slecht Theoloog is; — en dáárop zou, des verkiezende, het woord nu nog aan hem zijn. — Dat hij een goed historicus is, bewijst zijn boek, en de toestemming zijner beoordeelaren; van dien kant heeft hij dus volle regt om te spreken en geloof te eischen. Ook is het ons nog zeer twijfelachtig, tot welke hoofdafdeeling van studie de kerkgeschiedenis behoort, tot de letterkundige of tot de godgeleerde? — Voor het minst is zij zelfstandig, en van de Theologie even zoo onafhankelijk als de wijsbegeerte. En als het op rangstrijd aankwam, zou misschien de geschiedenis haren voorrang boven de Godgeleerdheid kunnen handhaven; — door gene is aan deze menige dienst bewezen, door deze aan gene, zoo ver wij weten, zeer weinige. Indien het eene strijdvraag werd, dat wij echter niet hopen, kon het eene vraag worden niet ongelijk aan die tusschen OPZOMER en zijne antagonisten.

Voor het minst is het nuchtere (om eens met den Schrijver te spreken, die dit woord gaarne schijnt te gebruiken) gezond verstand aan zijne zijde. — Dan wij willen ons niet verder partij stellen. Gelijk wij gaarne hadden dat zijne tegenschrijvers, bij de beoordeling van het derde stuk het argument van den Schrijver van *zijne* zijde, dat is, à posteriori, beschouwden, en zooveel mogelijk, uitleiden, zoo wenschten wij dat hij, van zijne zijde, zooveel mogelijk zonder polemiek, zijne kritiek van de Hasiaansche kerkge-

Digitized by Google

schiedenis breeder ontwikkelde, dan hij dit in eene Voorrede van 18 wijdgedrukte bladzijden heeft kunnen doen, en tevens zijne beschouwing van Kerk en kerkgeschiedenis, à priori, van de Theologische zijde, voorstelde en verdedigde. Onzes achtens is de zaak het allezins waardig en hoogst belangrijk; het is eene kwestie van beginselen; te belangrijker bij de oplevende studie van de kerkgeschiedenis in onzen tijd.

Onder den titel van: Koningin der hemelen, heeft de Schrijver in dit hoofdstuk de eigenlijk dusgenaamde hyperdulie, of de leer en praktijk der Roomsche Kerk aangaande de Godsdienstige vereering van MARIA behandeld. Zoo wij hem wel begrijpen, dan rekent hij de zaken, door hem in het tweede hoofdstuk behandeld, als daar zijn: de vraag of MARIA de moeder Gods genoemd moet worden, hare altoosdurende maagdelijkheid, hare baring zonder smarten, onder de niet-eigenlijk Roomsche leerstukken, en zou dus des noods de Protestant die kunnen aannemen; — wij wenschten daarvoor ten allerminste bewijs uit de historia dogmatum der Protestantsche Kerk. En hoe dan met de immaculata conceptio?

Eene hoogst belangrijke vraag, tot dus verre nog door niemand geopperd, is het, wanneer is die eigenlijke hyperdulie in de Kerk begonnen. De Schrijver geeft, als aanvangspunt voor de Latijnsche Kerk, daarvoor op: het geloof aan de ligchamelijke hemelvaart van MARIA, door de in-

voe-

Digitized by Google

voering van het feest van MARIA's hemelvaart kerkelijk gestempeld en onder het volk gebragt. Zij valt alzoo, te *Rome*, van waar de MARIA-dienst zich, niet zonder grooten tegenstand, die hier te lande wel tot in de dertiende eeuw voortduurde, over het Westen heeft uitgebreid, omstreeks de achtste eeuw, in *Frankrijk* ruim eene eeuw later.

De Schrijver heeft de Chronologische orde alleen voor de algemeene omtrekken van zijn werk gevolgd. De veelvuldige voorwerpen waarover zijn onderzoek geloopen heeft, heeft hij in grootere en kleinere groepen, bij paragrafen gerangschikt; een vorm die hem, dunkt ons, veel moeite moet gekost hebben, en die hij niet heeft kunnen vinden, voor hij eerst zijn onderwerp geheel onder de knie en alle bouwstoffen behoorlijk verzameld en overzien had. In sommige van deze afdeelingen, die er vatbaar voor waren, is echter weder Chronologische orde gevolgd, althans aangewezen, b. v. in de stichting der Kerken ter eere van MARIA. Hij is hierdoor tot het merkwaardig resultaat gekomen, dat *alle* de verschijnselen van het Marianisme in de dertiende eeuw op haar toppunt waren.

De meeste dezer afzonderlijke groepen zijn met eene eigene inleiding voorzien, die ook, wegens de mindere bekendheid, soms vreemdsoortigheid der onderwerpen, wel noodig waren. — Hierdoor zijn tevens een aantal onderwerpen toegelicht, die in onzen en in vroegeren tijd veelvuldig besproken zijn, zoowel van de Katholijke als van de

Digitized by Google

Protestantsche zijde, doch altijd partijdig, doorgaans oppervlakkig. Wij zijn overtuigd dat de Katholijk, die denken wil, het meestal met het onpartijdige, critische oogpunt, waarin de Schrijver die onderwerpen in verband plaatst met de Godsdienstleer, volkomen eens zal moeten zijn. Vooral is dit het geval met de inleidingen over de reliquien en over de legenden. — Die paragrafen zijn daardoor kleine verhandelingen geworden, waarbij wij wenschten, dat de Schrijver zich meer uitvoerigheid had mogen veroorloven.

De veel- en vreemdsoortigheid der onderwerpen maakt het ons onmogelijk om een doorloopend verslag van dit stuk te geven. Wij moeten ons vergenoegen met de lijst der onderwerpen af te schrijven. Zie hier ze.

§ 1. Inleiding. § 2. De Koningin der hemelen. § 3. Onze Lieve Vrouw. Domina. § 4. MARIA sabbath. (Niet ongepast doet de Schrijver in deze twee voorwerpen en in dat van de 6e § de overeenkomst met den naam, den dag en het gebed des Heeren opmerken). § 5. Liturgie. Salve regina. Litanie van Loretto. § 6. Ave MARIA-Rozenkrans. Oorsprong. (Zonderling, dat die van de Turken ontleend is. Naar het gevoelen des Schrijvers zou zelfs de naam rosarium uit het Arabisch afkomstig zijn.) Kracht. Geheimenissen. Ave MARIA vóór de predikatie. Angelus. § 7. Kerken. Patronen der Kerken. J. H. S. Mysticisme in de bouwvorde. Kleuren. § 8. Kapel-

Digitized by Google

pellen en wonderdadige beelden (waaronder de historische berigten over *Kevelaar* zeer belangrijk; de anecdote, dáár door den Schrijver verhaald, is wel een hors d'oeuvre, maar een argumentum ad hominem om van te niezen!) Kruiswegen. Attribuutnamen. MARIA, patrones der reizigers. Loretto. Justus Lipsius. Werner. (Ook een hors d'oeuvre, maar voor Protestanten hoogst lezens- en behartigingswaardig). Mater dolorosa. § 9. Middeleeuwsche iconographie. Kroon van MARIA. Symboliek. Zwarte MARIA's. Plaatsing van het kindeke. Verklaring van *Lucas* I: 41 (Daar wij wel een groot ? bij schreven, maar toch nog geen brandmerk. Het is eene zonderlinge, niet gemakkelijk te verklaren bijbeltekst) § 10. Reliquien. Ligchaam. Melk. Kleeding. Schoen. § 11. Legenden. Gulden-legende. Apocryfe Evangeliën. Mirakelen. Weenende beelden. Miraculisme en magnetisme. Gevoelen van Dr. KERKMOSER. § 12. Vervolg. Visioenen. S. Herman en Alanus. Birgitta. Hildegard. Elizabeth. Visioen van Stock. Scapulier. Karmeliten. (Als de ruimte ons veroorloofde om eene proeve van stijl te leveren, kozen wij het slot van deze §. Snerpender satire hebben wij zelden gelezen. Trouwens, van zulk een beneden God en Godsdienst liggend bijgeloof is alles jammer wat er bezijden valt). § 13. Visioen van Dominicus en van de twee ladders. Bloed en melk. § 14. Vervolg. Allegoriën. Sproke van Beatrys. MARIA en de duivel.

Digitized by Google

vel. De ekster en de havik. Contes devoti. Oordeel van Gervinus over de Marianische legenden.

Kleine aanmerkingen hebben wij hier en daar wel gemaakt, doch achten wij nutteloos om mede te deelen. Grootere zouden wij ons niet dan vragender wijs durven veroorloven, omdat wij, evenmin als de recensent in *den Gids*, op de hoogte van het onderwerp zijn, en dus den Schrijver op zijn woord moeten gelooven.

Van de polemiek tegen het Romanisme zullen wij niet meer gewagen. In dit stuk is ze verpletterend. Geen stuk blijft er geheel. Het deed ons echter tevens innig genoegen, dat de Schrijver alleen tegen het bijgeloof, en volstrekt tegen niets anders te velde trekt; en het geloof, en de waarlijk heilige voorwerpen des geloofs niet miskent. Hij blijve toch op dien weg voortgaan. En allen tevens die zich in den strijd onzes tijds mengen. Wat de Ultramontanen van hunnen kant doen, verschoont ons niet. Denken wij toch dat onze zaak te goed en te heilig is om met middelen te worden verdedigd, die ook maar eenigzins ongevallig kunnen zijn aan dien Heer der Gemeente, die immers onze ware sterkte, onze beste verdediging is, de Koning van het rijk der waarheid, die haar zeer zeker eenmaal zal doen zegepralen.

Ware het derde deel niet reeds ter perse, wij zouden den Schrijver durven verzoeken om daarin geene polemiek meer te geven. De zaak is immers voor dengenen, die ooren heeft om te hoo-

ren,

Digitized by Google

ren, afgedaan. Liever deele hij ons wat meer mede uit zijne studiën van de middeleeuwsche oudheden, waaraan hier te lande nog zoo weinig gedaan is.

Eéne hoofdaanmerking durven wij ons echter wel veroorloven. Zij is deze, dat de Schrijver ook in dit stuk, hoewel minder dan in het eerste, toch nog altijd te veel te gelijk geeft, en, somtijds, wat ver van zijn onderwerp afwijkt. Wel is waar bevordert dit de aangenaamheid der lezing, maar het schaadt toch aan de aesthetische waarde. Misschien doet de Schrijver het om het publiek en het debiet; dan moeten wij de hand op den mond leggen. Het is maar al te waar, dat zonder die hulpmiddelen een werk van zuiver wetenschappelijken aard in ons land geen genoegzaam debiet heeft, tenzij het van eene zeer geliefkoosde hand afkomstig zij. — Wij dringen thans echter bij vernieuwing aan op een zeer uitvoerig register; dit is het eenige wat ons met die overzaakrijkheid verzoenen kan.

Wat den stijl aangaat, dien wij afzonderlijk vermelden, omdat die eene der eigenaardigheden van dit werk is, wij zouden zeggen, dat die in dit stuk doorgaans beter is dan in het eerste. Meestal ordelijker, duidelijker, regelmatiger. Wij willen hopen, dat die enkele parforce-jagten, die de Schrijver, ook in dit deel nog, onbarmhartig met zijnen lezer houdt, in het derde geheel zullen verdwijnen. — En wie misschien het eerste stuk mis-

Digitized by Google

misnoegd heeft ter zijde gelegd, beproeve het nog eens, en bane zich zoo den weg tot het tweede. Het zal hem niet beronwen.

r.

Disputatio Exegetico-Theologica de notionibus vocabulorum ΣΩΜΑ *et* ΣΑΡΞ *in N. J. interpretatione distinguendis, quam etc. — publico ac solemni examini submittet* T. J. VAN GRIETHUIJSEN. Amstelodami, *apud* S. J. Prins, 1846. *gr.* 8*vo.*

Ontegenzeggelijk waar is het en verblijdend tevens, wanneer wij zoo telkens de doorslaande bewijzen zien, dat de Bijbelsche Uitlegkunde onder de aanstaande predikers, tijdens hunne voorbereiding op onze Akademiën, eene ware liefhebberij-studie schijnt te worden. Daarvan is inderdaad voor de Christelijke Gemeenten veel, zeer veel goeds te hopen. Op eene gezonde en gegronde uitlegkunde toch rust de zin en de kracht der woorden van de H. S.; en mitsdien ligt daarin de grondslag mede van hetgeen wij er voor ons hart aan licht en leven en troost en moed in zouden willen vinden en zoeken. De Heer VAN GRIETHUIJSEN, reeds onder de Kandidaten tot de H. dienst opgenomen, zag, bij het overgroot aantal derzulken, die met hem naar hetzelfde doel jaagden, geene rede om zich zoozeer tot het ver-

Digitized by Google

verkrijgen van eene standplaats, te overhaasten. Liever verkoos hij nog eene poos lang te arbeiden, en middelerwijl naar den hoogsten graad in de Godgeleerdheid te staan, waaraan de opwekkingen en aanmoedigingen van zijn' vader en zijne leermeesters niet weinig toebragten. Eene treurige aanleiding bepaalde het onderwerp zijner behandeling. Een der veelbelovende kweekelingen der Leidsche Hoogeschool, de Heer J. VELTMAN, was reeds begonnen zijne krachten te beproeven aan een onderzoek omtrent de in de verklaring des N. T. te onderscheidene beteekenis der woorden ΣΩΜΑ en ΣΑΡΞ. Een moeijelijk en ingewikkeld onderzoek, voorwaar! aan hetwelk zijn tijd en krachten te wijden, een lust en eene liefde voor de Bijbelsche wetenschap verraadt, welke ons in den jeugdigen Godgeleerde veel goeds belooft. Genoeg, op aanraden van een zijner Leermeesters, die ook hier als zijn *Promotor* optreedt, gaat VAN GRIETHUIJSEN beproeven wat hij vermag, en reeds de bloote opgave van den inhoud zijner Dissertatio moge onzen lezers eene proeve, en moet hun, onzes inziens, een hoogen dunk geven van zijne naauwkeurigheid en onpartijdigheid. Hij verdeelt zijn stuk in *vier* deelen. Het eerste leert, hoe de onderscheiding der bovenvermelde woorden zich aanbeveelt door het spraakgebruik bij ongewijde schrijvers en schriften: als b. v., hoe deze woorden onderscheiden worden in de oudere en nieuwere schriften der Grieken; gelijk me-

Digitized by Google

mede in de Alexandrijnsche vertaling des O. T. en derzelver Apocryphe en Pseudepigraphische boeken; als, eindelijk, in de Apocryphe boeken des N. T. en de schriften der Apostolische Kerkvaders. — Het tweede deel handelt over de onderscheiding der beteekenis dier beide woorden, in de verklaring des N. T., zoo als die door een aantal schriftuurplaatsen volstrekt wordt vereischt. Eerst geeft de Schrijver eenige plaatsen des N. T. op, in welke het woord σῶμα zoodanig wordt gebruikt, dat er niet aan te twijfelen valt, of deszelfs beteekenis zij volstrekt van die van het woord σὰρξ te onderscheiden; — daarna, geeft hij plaatsen des N. T. aan, in welke het woord σὰρξ zoodanig wordt gebezigd, dat er geen twijfel kan bestaan of deszelfs beteekenis *moet* van die van het woord σῶμα onderscheiden worden; — eindelijk worden er plaatsen uit het N. T. opgegeven en ontleed, in welke *de beide woorden* zoodanig worden gebruikt, dat er niet te twijfelen valt aan de noodwendige onderscheiding van derzelver onderlinge beteekenis. — Het derde deel handhaaft de onderscheiding der gemelde woorden in de verklaring des N. T. met bewijzen, welke haar uit die schriften zelve schijnen te kunnen worden tegenovergesteld. Eerst spreekt de Schrijver hier van zulke plaatsen in het N. T., waar het woord σὰρξ zoodanig is gesteld, dat het in den eersten opslag niets anders schijnt te beteekenen dan het woord σῶμα; — daarna behandelt hij

bij zulke plaatsen, in welke nu eens het woord σὰρξ, dan, weder het woord σῶμα van dezelfde zaak wordt gebruikt; en eindelijk gewaagt hij van zulke plaatsen, waar de woorden σῶμα en σὰρξ tot hetzelfde redebeleid worden gebragt. — In het vierde deel, eindelijk, wordt de onderscheiding der genoemde woorden in de verklaring des N. T. aangewend ter opheldering van het een en ander, dat aldaar omtrent de onsterfelijkheid des menschen en het H. Avondmaal staat te lezen, welke plaatsen in twee onderafdeelingen door den Schrijver worden opgegeven en van dit zijn gekozen standpunt verklaard.

Referent meent het er voor te mogen houden, dat de jeugdige Godgeleerde door dit zijn proefschrift eene hooge verwachting van zich mag doen koesteren, en prijst bij voorraad de Gemeente gelukkig, aan wier hoofd hij eenmaal zal mogen staan, om een regt practikaal Christendom op de gronden van zulk eene gezonde uitlegkunde te bouwen. B.

LUTHER *eervol herdacht, bij de viering van zijn driehonderdjarig Lijkfeest, door* Dr. KOETHE, *Uit het Hoogduitsch vertaald door* A. RADIJS, *Predikant te* Doesborgh. *Te* Deventer, *bij* M. Ballot, 1846. *In gr. 8vo. De prijs is f* 2,10.

1 *De*

De groote Kerkhervormer MARTEN LUTHER, *op den driehonderdsten verjaardag van zijn sterven herdacht in de Hervormde Gemeente te* Hasselt, *door* G. BRUNA, *Predikant bij genoemde Gemeente. Uitgegeven ten voordeele der Hervormde armen. Te* Zwolle, *bij* J. J. Tijl, 1846. *In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,30.

LUTHERS *sterfdag, door een' Hervormden Leeraar met zijne Gemeente godsdienstig herdacht. Te* Amsterdam, *bij* Joh. van der Hey en Zoon, 1846. *De prijs is f* 0,25.

SAMUEL *en* LUTHER. *Leerrede, ter herdenking van* LUTHER'S *sterfdag, gehouden op Woensdag, den* 18 *Februarij* 1846, *door* G. R. ERDBRINK, *Predikant der Hervormde Gemeente te* Zutphen. *Te* Zutphen, *bij* A. E. C. van Someren, 1846. *In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,35.

Leerrede op het derde Eeuwgetijde van LUTHER'S *dood*, 18 *Februarij* 1846, *door* A. H. BROERS, *Predikant bij de Evang.-Luth. Gemeente te* Doetinchem. *Uitgegeven ten voordeele der Kerk en Armen van voornoemde Gemeente. Te* Doetinchem, *bij* W. J. Raadgreep, 1846. *In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,30.

Wij hebben deze onderscheiden werkjes bij elkander gevoegd, omdat ze allen een en hetzelfde onderwerp behandelen, en dus tot dezelfde rubriek konden worden gebragt.

N°. 1

N°. 1 hoort in het Vaderland van LUTHER te huis, waar men, en waarlijk met het hoogste regt, des grooten hervormers sterfdag met warme geestdrift herdacht. Van die feestvierende plegtigheid eenig blijvend gedenkteeken te stichten, voelde zich de Heer Dr. KOETHE gedrongen, en de Vertaler zich mede genoopt om deze vrucht op onzen bodem over te planten. Het boekje bevat LUTHERS laatste levensdagen; zijn dood en begrafenis, naar het verhaal van ooggetuigen; — BUGENHAGEN's lijk — en MELANCHTON's gedachtenis-rede; — berigten der viering van den 18 Febr. 1646 en 1746; LUTHER's persoon en werk; en in een aanhangsel, LUTHER's testament. — Wij voor ons zouden hetgeen hier het laatst is genoemd, (LUTHER's persoon en werk) vooraan hebben gesteld; dan ware, onzes inziens, de volgorde natuurlijker geweest: men begint toch doorgaans, wanneer men iemands levensgeschiedenis zal verhalen, met zijne geboorte, en klimt op tot zijne laatste levensdagen, om met zijn' dood en zijne begrafenis te eindigen. Overigens bevat het werkje veel, dat reeds van elders overbekend is, en hier schijnt te zijn bijgebragt om een boekdeeltje te vullen. Liever zouden wij de hoofdzaak hebben op den voorgrond gesteld gezien, de herdenking van LUTHER's sterfdag; zoo als die nu als van ter zijde wordt aangevoerd. Nu het eenmaal in de wereld is, vinde het mede onder zooveel ander zijne plaats; schoon wij gelooven: dat het lezend

Digitized by Google

Godsdienstig publiek er ook al niet veel mede zou hebben verloren, wanneer de vertaling ware achterwege gebleven.

N°. 2. Dat ook onze Hervormde Kerk den grooten LUTHER, onder hooger bestel, oneindig veel verschuldigd is, begreep zeer teregt de Eerw. BRUNA, te *Hasselt*, toen hij zijne Gemeente op den sterfdag des Hervormers opwekte en voorging, om zich de weldaden, uit zijn pogen voortgevloeid, te herinneren en ten nutte te maken. Naar *Hebr.* XIII: 7 beschouwt hij LUTHER als een Christelijk voorganger; — een prediker van het woord Gods aan ons; — een ijverig en gezegend arbeider van het werk des Heeren; en een voortreffelijk geloofsheld. Het gedenken aan den grooten man als zoodanig, moet ons stemmen tot dankbaarheid aan God, die LUTHER ten zegen van velen heeft gesteld; en ons daarbij opleiden tot blijmoedig en werkzaam inwachten der zegepraal van het Rijk des Heeren, en tot navolging van zijn geloof. Eenvoudig, geleidelijk en gepast, achten wij dit een woord op zijn' tijd, en durven er de lezing gerustelijk van aanbevelen.

N°. 3. Naar aanleiding van denzelfden tekst, (*Hebr.* XIII: 7) meende ook de Eerw. BEESLINGA, te *Sijbecarspel*, met zijne Gemeente LUTHER's sterfdag te moeten gedenken. Hij deed het op de hem eigene, puntige wijze, die in vele opzigten

den.

Digitized by Google

den meester in de kunst verraadt. Naar de gewoonte der oude Kerk, die, op de gedenkdagen harer heilige mannen, zich vooral bij het verhaal van hun Godverheerlijkend afsterven bepaalde, gaat ook MENSINGA over LUTHER's afsterven spreken, en wel zoo, dat hij dit, aan den eenen kant vastschakelt aan zijn leven en zijne geschiedenis; terwijl hij, aan de andere zijde, ook de Christelijke stichting zijner Gemeente niet voorbijziet. Die beide oogmerken nu tracht hij te bereiken door, eerstelijk, LUTHER's laatste levensdagen, en inzonderheid zijn zalig uiteinde voor te stellen, en dat, ten tweede, in verband te brengen met zijn leven. Na dus een beknopt verhaal van het eerste te hebben gegeven, plaatst hij LUTHER's leven en sterven beide naast elkander, en gaat hij *vier* trekken uit des grooten Hervormers leven aanwijzen, die voor ieder, wiens levensloop ze bezit, een' zaligen uitgang verzekeren. Het zijn deze: 1°. zijn levenswandel was rein geweest; 2°. hij had gewerkt veel, zooveel als hij kon; 3°. hij had eene weldadige taak gewerkt, eene taak, waarbij, voor hem in het bijzonder, dit bijkwam, dat hij ze als afgedaan mogt beschouwen; eindelijk 4°., hij had de rust zijner ziel in JEZUS CHRISTUS gevonden. Op deze gronden wekt hij de Gemeente op tot dankbaarheid aan den Heer der Gemeente, en tot navolging van het groote voorbeeld, ons door zijnen dienstknecht nagelaten. — Inderdaad, niet alleen

Digitized by Google

de Gemeente van *Sijbecarspel*, maar ook allen, die belang stellen in het ware, schoone en goede, mogen wij ernstig opwekken om nog eens met belangstelling te lezen, hetgeen de Eerw. MENSINGA destijds sprak.

N°. 4. De Gemeente te *Zutphen* had in de volgorde der behandeling in de weekbeurten van dit voorjaar, het leven van SAMUËL; toen reeds vroeger bij den Kerkeraad de opzettelijke viering van LUTHER's sterfdag was bepaald. Zeer vernuftig wist de Eerw. ERDBRINK van de hem te beurt gevallen vervolgstof gebruik te maken, en naar aanleiding van 1 *Sam.* XXV: 1*a*, na eene voorafgaande geschiedkundige Inleiding, SAMUËL en LUTHER voor te stellen als kweekelingen van Gods voorzienigheid; — waardige handhavers eener zuivere vereering des Allerhoogsten; — gezegende werktuigen in de hand des Heeren, ter bevordering van het Godsrijk. Ook deze gedenksteen staat op zijne regte plaats, en is der aanschouwing overwaardig.

N°. 5. Eindelijk levert ook de Luthersche Kerkleeraar te *Doetinchem* eene bijdrage tot het op dat tijdstip algemeen besprokene onderwerp. Naar aanleiding van *Phil.* III: 17 wijst hij aan, in welken zin LUTHER's geloof ons geloof moet zijn; en dat dit zoo moet wezen, omdat 's grooten Hervormers geloof was gebouwd op het woord van God; — omdat het was verkregen door een vrij onderzoek; en omdat het vruchtbaar was voor

hart

Digitized by Google

hart en leven. Met de uitgave van deze Leerrede is tevens, gelijk met die van N°. 2, een weldadig doel verbonden, hetwelk, naar wij hartelijk wenschen, volkomen worde bereikt!

B.

Het beeld des lijdenden en stervenden Verlossers in zijne Goddelijke grootheid en liefde en met al de verschillende rigtingen en zegeningen van zijnen offerdood voorgesteld, door L. G. TH. CREUTZBERG, *Predikant te* Horssen. *Te* Amsterdam, *bij* S. J. Prins, 1845. 791 *bladz. In gr.* 8*vo*. *De prijs is f* 4,80.

Dit boek geeft iets anders dan de titel doet verwachten. Men [illegible] een' praktisch werk wachten, en het is een theoretisch. Het is eene volledige behandeling van een der groote vraagstukken van onzen tijd, de leer der verzoening, — het Evangelie in CHRISTUS. Hoe volledig en ordelijk tevens dat onderwerp er behandeld is, ziet men uit deze opgave.

Na eene inleiding, bladz. 1—38, waarin over den zoendood des Verlossers als middelpunt des Evangelies, over de verhevenheid, en over de moeijelijkheid dier leer gesproken wordt, splitst de Schrijver zijne beschouwing in vier hoofddeelen, die van het algemeene allengs tot het meer bijzondere leiden. In het eerste, bladz. 38—279, eene algemeene beschouwing van de noodzakelijk-

Digitized by Google

heid der verzoening door CHRISTUS, gegrond vooral op de geschondene betrekking van het menschdom tot de Godheid. Hier beslaat natuurlijk de zondenleer de ruimste plaats, bladz. 120—244. In het tweede hoofdstuk, de voorbereiding tot de verzoening door JEZUS CHRISTUS, en het verband van het Oude met het Nieuwe Verbond. In het derde de algemeene theorie van de verzoening door CHRISTUS, 1° ontzondiging, verzoening en zaliging van de menschheid, 2° openbaring en verheerlijking van God, 3° hare rigting op den mensch, en 4° op de menschheid in haar geheel. Dit wordt eindelijk, in het vijfde hoofdstuk, in bijzonderheden toegepast op de geschiedenis van JEZUS lijden en sterven, en op de verschillende oogpunten, waaruit dit lijden moet beschouwd worden, bladz. 528—792.

Het is dus een zeer belangrijk onderwerp, volledig en ordelijk, en wij voegen er bij duidelijk behandeld. Het standpunt van CREUTZBERG is geloovig en Bijbelsch-regtzinnig. Hij ontwijkt geen een leerstuk of oogpunt dat in den Bijbel ligt.

Toch lazen wij het niet met belangstelling. Vooreerst is de druk niet aangenaam. Die volle doorloopende bladzijden, zonder alinea's, vermoeijen de aandacht. Dan is het veel te lang. Het had veel korter kunnen en moeten wezen. 800 bladzijden is te veel. De stijl is niet levendig. Eindelijk, hoe gaarne wij ook schrift en niets dan schrift, op dit onderwerp vooral hebben, en

hoe

Digitized by Google

hoe gaarne wij CREUTZBERG het getuigenis van naauwkeurige Bijbelstudie geven, toch verlangden wij in een zoo wetenschappelijk werk, waarover in onzen tijd zooveel wrijving en wisseling van denkbeelden plaats heeft, de bewijzen dat hij nog andere boeken gebruikt dan den Bijbel, dat hij niet vreemd is aan de studiën van onzen tijd. Maar bijna nergens de naam van eenig schrijver, nergens eene citaat, niets dan alleen de beschouwingswijze van den Predikant CREUTZBERG.

Het is mogelijk dat anderen, vooral leeken, aan wie wij het gaarne aanbevelen, omdat het zeer duidelijk is, het met genoegen — en dan ook zeker met nut — lezen; wij voor ons, ofschoon wij op vele plaatsen gezien hebben dat wij ons wel met de denkbeelden van den Schrijver konden vereenigen, hebben het niet ten einde kunnen brengen, en grijpen het niet ligt weder op. Indien CREUTZBERG voort wil gaan met schrijven, moet hij korter zijn en meer levendigheid aan stijl en voorstelling bijzetten.

Mens ingenua Deo grata.

Naauwkeurig en onpartijdig onderzoek naar het personeel bestaan van den Heiligen Geest, *door* D. DOEDES, *Predikant te* Ingen. *Te* Utrecht, *bij* L. E. Bosch en Zoon. 134 *blads. In gr.* 8*vo. De prijs is* *f*1,40.

In dit werkje, oorspronkelijk twee voorlezin-

Digitized by Google

gen op de vergadering van den ring van *Ingen*, vindt men niet zoozeer wat de titel opgeeft, als wel eene ordelijke, duidelijke voorstelling van de bewijzen, die gewoonlijk voor de kerkleer uit het N. T. worden bijgebragt. De aanleiding was het: *non liquet*, ten opzigte van die leer, in de prijsverhandeling van Ds. VAN DER WILLIGEN. Dus tegen dat *non liquet* gerigt. Dikwijls ook tegen den in der tijd opzien gemaakt hebbenden Ds. BROUWER; voorts tegen BAHRDT, TELLER, HEZEL enz. De exegese is de grammatikale van het eerste vierde dezer eeuw. De gebruikte bronnen zijn vooral de stukken van het Haagsche Genootschap. In eene noot, aan het slot van het werk, zegt de Eerw. Schrijver, dat hij te laat is bekend geworden met eene verhandeling van NITZSCH en eene van WEISZE, om er gebruik van te hebben kunnen maken. Dat gebruik zou toch niet veel hebben kunnen zijn. De oogpunten en wijzen van zien verschillen te veel.

In het algemeen kan men, even als sommigen, te vroeg beginnen te schrijven, want, zoodra als de afvoerende kanalen van den geest geopend worden, schijnt het dat de opnemende stroever beginnen te worden, — even zoo ook te laat beginnen. Men is dan, zelfs al heeft men doorgestudeerd, niet meer op de hoogte van den stijl en de manier van voordragt van zijnen tijd. Vooral als men weinig anders op het papier gesteld heeft dan preeken. En, wat de studie zelf aangaat,

hoe

Digitized by Google

hoe weinigen zijn er, en *kunnen* er zijn, op de meer afgelegene dorpen, die het bijhouden?

De Predikanten van den leeftijd van Ds. DORDES zullen zijn werk met genoegen kunnen lezen. Het jongere geslacht zou hij echter meer aan zich verpligt hebben, zoo hij hen, uit zijne pastorale ondervinding, die op dien leeftijd rijk moet zijn, iets in eenvoudigen broederlijken brievenstijl had medegedeeld. Zijn hoofd is helder genoeg om iets te geven dat duurzaam nut hebben kan, als hij het onderwerp maar regt kiest.

Mens ingenua Deo grata.

Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, inzonderheid van Nederland. *Verzameld door* N. C. KIST *en* H. J. ROYAARDS, *Hoogleeraren te* Leiden *en* Utrecht. *Veertiende Deel*, 568 *bladz. In gr.* 8*vo. Of Nederlandsch Archief voor Kerkelijke Geschiedenis. Derde Deel. Te* Leiden, *bij* S. en J. Luchtmans, 1843. *De prijs is f* 6,50.

Dat dit werk niet vroeger is aangekondigd, is geenszins de schuld van den tegenwoordigen Referent, maar aan bijzondere omstandigheden te wijten. Hij neemt dan de taak op van zijnen voorganger, niet om dit belangrijk werk eigenlijk te recenseren, maar liever om volgens de bedoeling van dit tijdschrift en het voetspoor van den vroe-

Digitized by Google

geren Referent, hetzelve aan te kondigen en op den gewigtigen inhoud opmerkzaam te maken. Wij zien dan wederom in het deel dat voor ons ligt, hoezeer de geleerde verzamelaars hunnen arbeid vervolgen en het Godsdienstige Nederlandsche Publiek eene aangename en nuttige lectuur verschaffen, door hunne bijdragen uit de Kerkelijke Geschiedenis, vooral uit die des Vaderlands. Drie verhandelingen hebben bijzonder onze aandacht tot zich getrokken, wij bedoelen twee van den Hoogleeraar KIST, over de Pausin JOANNA en het regt van *Placet*, en éene van den Hoogleeraar ROYAARDS, over de Staats-kerkorde van Prins WILLEM I in 1583, als volgens ons gevoelen de overige, in deze verzameling voorhanden, in belangrijkheid overtreffende. In de eerste tracht de Heer KIST aan te toonen, dat de fabel aangaande de zoogenaamde Pausin JOANNA, welke ook door latere geleerde Protestanten op het voetspoor van de bewijzen door Katholijke schrijvers aangevoerd, werd aangenomen, nog geenszins als bewezen is uitgemaakt, maar dat veeleer de onpartijdige geschiedenis het wezentlijk bestaan van die Pausin op goede gronden kan aannemen. Aanmerkenswaardig is het, hoezeer de Hoogleeraar aantoont, welke kunstgrepen de Roomschgezinden hebben aangewend, om deze geheele geschiedenis weg te cijferen, en hoe zij deswegens veelal met kwade trouw zijn te werk gegaan. Wij beschouwen deze geheele verhandeling als eene belangrijke bijdrage

tot

tot de geschiedenis dezer Pausin, en als eene groote schrede gevorderd op den weg, om eenmaal deze duistere geschiedenis geheel op te helderen en hare wezenlijke waarheid aan te toonen. De tweede verhandeling, die wij bedoelen van gemelden Hoogleeraar, heeft betrekking op de *leer* aangaande het vorstelijk *regt* van *Placet*. Zonder twijfel een gewigtig punt van onderzoek ook voor onze dagen, waarin dit regt, door de Vorsten uit te oefenen, van de zijde der Roomschgezinden aan zooveel tegenspraak is onderworpen. De Schrijver begint met een geschiedkundig overzigt van den oorsprong en de toepassing van dit vorstelijk regt van *Placet*, om daarna eenige gevolgtrekkingen en opmerkingen mede te deelen, tot welke de geschiedenis van zelve aanleiding geeft. De Hoogleeraar deelt eerst de gewigtige opmerking mede, dat het *Placet* zelf van zuiver Roomsch-Katholieken oorsprong is en in uitsluitend Katholieke Rijken met kracht en klem is toegepast. Dat de staatsmagt de Kerk vroeger beheerschte, toont de Schrijver aan, door de voorbeelden van KAREL *den Grooten* en sommige Duitsche Keizers. Wel is waar werd later de Pauselijke magt al grooter en grooter, maar desniettegenstaande werd het gezag der Vorsten in hunne Staten gehandhaafd, gelijk vooral blijkt uit de geschiedenis van *Frankrijk*, waar het afkondigen van Pauselijke decreten zonder voorafgaande goedkeuring van de zijde der regering allerwege als eene staatsmisdaad werd

werd aangemerkt en gestraft. Dit had ook in andere landen plaats. Merkwaardig zijn deswegens de voorbeelden die uit *Portugal* en *Napels* worden aangehaald, waar de Koningen JOANNES II en FERDINAND *de Katholieke* door bevelschriften hun vorstelijk Placet op eene krachtige wijze handhaven. Nu gaat de Hoogleeraar tot de geschiedenis van ons Vaderland over, en toont door voorbeelden aan, dat alhier het regt van *Placet* reeds zeer vroeg werd gehandhaafd, gelijk blijkt uit de opmerkingswaardige verordening van PHILIPS *den Goeden*, welke hier geheel wordt medegedeeld en uit een edict der Hertogen MAXIMILIAAN en PHILIPS van het jaar 1484; ja dat het regt van *Placet*, zelfs onder KAREL V en zijnen zoon PHILIPS II, hier te lande van kracht was, wordt door den Schrijver genoegzaam bewezen, waaruit wij tevens zien, hoe in het tegenwoordige *België* toenmaals het koninklijk gezag werd gehandhaafd, en vooral de Geheime Raad en het Hof van *Braband* deze handhaving ter harte namen. Nu gaat de Schrijver tot de opmerkingen en gevolgtrekkingen uit het verhandelde afgeleid over. Ook dit gedeelte is met zorg bewerkt. Wij zullen deszelfs geheelen inhoud niet opgeven, maar alleenlijk op het slot wijzen, waar de hooge bestuurders van ons land krachtig worden aangemaand dit vorstelijk regt van *Placet* hier ten lande te handhaven tegen de aanvallen der Roomschgezinden, die hetzelve willen onderdrukken; gelijk gebleken is toen het

II^de

II^de Boek van het Wetboek van Strafregt, waarin het regt van *Placet* ter sprake kwam, aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd aangeboden. Zoo wordt dan hier eene zaak overwogen en toegelicht, die ook tegenwoordig nog zoozeer de aandacht tot zich trekt, en wij schromen niet deze verhandeling, die met zooveel zorg bewerkt is, de schoonste en belangrijkste te noemen, welke wij in dit deel hebben aangetroffen, waarom wij hare lezing bovenal aanprijzen.

De verhandeling over de Staats-kerkorde van WILLEM I, Prins van *Oranje*, uit een handschrift medegedeeld en historisch bewerkt door Professor ROYAARDS, trekt in de derde plaats onze opmerking tot zich; dezelve bevat toch eene schoone bijdrage tot de verordeningen van onze Hervormde Kerk in de vroegste tijden, en is dus zeer geschikt om ons aangaande de twisten, die weldra in dezelve ontstonden, de noodige inlichting te geven. Eerst levert de Schrijver de geschiedenis der door WILLEM I ontworpene kerkorde, door vermelding van de aanleiding daartoe, van hare lotgevallen en verband tot de kerkorde van 1591; daarna de kerkorde zelve, vergeleken met het daarop gegronde concept van 1591, en deelt eindelijk eene en andere aanmerking mede, hiertoe betrekkelijk, vooral in vergelijking met vroegere en latere ontwerpen; alles is hier goed ontwikkeld en menige tot hiertoe niet zoo goed bekende zaken worden aan het licht gebragt; wij zien den

reeds

Digitized by Google

reeds vroeg ontstanen strijd tusschen Kerk en Staat over de heerschappij aanschouwelijk voor oogen gesteld, waarom, volgens ons gevoelen, deze bijdrage van den Heer ROYAARDS eene waardige plaats in dit deel bekleed en derzelver lezing en herlezing wel zeer is aan te bevelen.

Over de andere stukken zullen wij korter zijn; wij vinden dan nog eene verhandeling van den Eerw. Heer SWAZUE, over het hospitaal te *Cues* en deszelfs stichter, als een vervolg van zijne vroegere redevoering over den Kardinaal NICOLAAS VAN CUSA en zijne werkzaamheid als Pauselijk Legaat in *Nederland*, waarbij eene plaat gevoegd is, voorstellende het huis, waarin gemelde Kardinaal geboren is. Verders over de ongebonden' levenswijze der geestelijkheid in het midden der XV^de^ eeuw, door G. VAN ENST KONING; onuitgegevene acten der vergadering door eenige Predikanten in 1616 te *Amsterdam* gehouden, met aanmerkingen medegedeeld door den Eerw. Heer BORSIUS; eene bijdrage tot de Hervormingsgeschiedenis der stad *Bergen op Zoom*, door den Hoogleeraar KIST, bij een onderzoek van het stedelijk archief van gemelde stad opgemerkt door den Wel Eerw. Heer VORSTMAN, Predikant te *Gouda*, en nog iets over den Nederlandschen oorsprong der zoogenaamde Zwingliaansche Avondmaalsleer, door den Heer KIST, als een vervolg van eene vroegere verhandeling (*Nederl. Archief voor Kerkelijke Geschiedenis*, Deel II, bladz. 114—119), be-

Digitized by Google

benevens nog eenige andere kleine stukjes, alle in meerdere of mindere mate gewigtig en der lezing overwaardig.

Hiermede eindigen wij onze korte beschouwing en aankondiging; uit het voorgaande is genoegzaam gebleken, hoezeer wij ook wederom dit deel ter lezing aanbevelen, want deszelfs inhoud bevat belangrijke bijdragen tot de kennis der kerkelijke geschiedenis in het algemeen en die der vaderlandsche in het bijzonder. Wij zullen de beide volgende deelen spoedig ter behandeling nemen en dan weldra kunnen aankondigen.

R. M.

Amerika. — Loevestein. Twee zangen des tijds. Door O. J. REKMA.

De dichter schenkt zijn lied, gedachten en gebeden,
De geuren zijner ziel, 't geliefkoosd Vaderland.

TER KATE.

Te Maastricht, *bij* W. J. van Haren Noman, 1846. 20 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 0,30.

Een schoon motto voorwaar! Maar zijn dit nu de *geuren der ziel* van den dichter, dan moeten wij ronduit bekennen, dat ze veel gelijken op de geur van de uitdamping der Amsterdamsche burgwallen.

Het doel van den Schrijver is, — in het eerste stuk, — waarschuwing tegen de landverhuizing, een

een zeer lofwaardig oogmerk: en in het tweede eene oppositie tegen het afbreken van het oude Slot *Loevestein*, — de moriaan geschuurd.

Hij zegt in zijn Voorberigt: »Het was geenszins mijn doel, toen ik deze beide gedichten (?) (als ik ze zoo noemen mag) schreef, dat dezelve slechts te zamen het licht zouden zien; ze waren bestemd een plaatsjen te bekleeden in eenen grooteren bondel, dien ik van voornemens was, uit te geven."

Wij zouden hem raden van dat voornemen maar stilletjes af te zien, wanneer hij althans niet iets kan leveren, wat ten minste redelijk is, want de onderhavige stukjes zijn minder dan knoeiwerk.

Het is waarlijk eene parodie op de Hollandsche poëzy, dat men deze prulwerken in het licht heeft durven geven; men oordeele:

De aanvang luidt:

Naar 't land van *Columbus*, daarhenen getogen,
Naar 't land, dat van schatten en rijkdommen vloeit,
Naar 't land, dat nog niet door beschaving *gezogen*,
Door dwingelandij noch door macht is geboeid!
Naar 't land, dat nog *jeugdig* in *jeugdigen* luister,
Zich als Koninginne uit de golven verheft,
Waar vrijheid gevierd wordt, — de neevlen van 't duister
Reeds weggevaagd zijn, — waar men vrijheid besept.

Ver-

Verder:

Die velden ontgind, en die wouden *verwandeld*,
In akkers, bebouwd en beplant en beploegd;
Daarhenen! daarhenen! komt broeders, gehandeld!
Wat helpt het u hier ofge al slaaft en al zwoegt?

Maar waartoe meerder! Wij willen onze lezers niet ziek maken. Neen mijnheer de zamensteller! (u dichter te noemen ware heiligschennis) onthoud het oude Hollandsche spreekwoord en »blijf met uwe klompen van het ijs," ten zij dat ge het voornemen mogt hebben uwen uitgever voor komen-eisch papier te laten zorgen. s.

WILLEM *de Zwijger*, *Prins van* Oranje, *geschiedkundig romantisch verhaal uit den* 80 *jarigen oorlog. Naar het Hoogduitsch van* R. HELLER. *In drie Deelen. Te* Amsterdam, *bij* J. M. E. Meijer, 1845. *Eerste Deel IV en* 250, *tweede Deel* 265 *en derde Deel* 283 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is* ƒ8,00.

»Een uitmuntend Werk."

»Het is onze eenige wensch, dat de smaak van het Nederlandsche publiek aan dit werk regt zal doen wedervaren, en dat de gegronde verwachting van den Uitgever, dien betreffende, niet zal te leur worden gesteld."

Zietdaar lezers, het begin en het einde van het Voorberigt van dit werk.

Wij moeten bekennen dat wij het met den eer-

Digitized by Google

sten regel volstrekt niet eens zijn, en aan de vervulling van den aan het slot ontboezemden wensch zeer twijfelen.

Wij ontzeggen den Duitschen Schrijver geenszins den lof, dat hij zeer naarstig de geschiedenis van ons land schijnt bestudeerd te hebben; ook beweren wij niet, dat het onderhavige werk een prul is, maar tusschen een *prul* en een *uitmuntend werk* is een hemelsbreed verschil, en kan men het eerste woord al niet op dezen Roman toepassen, de eertitel, in het laatste opgesloten, verdient hij waarlijk op verre na niet.

Ieder die dit verhaal ter hand neemt, denkt voorzeker, en volgens den titel met regt, dat onze groote WILLEM I de hoofdpersoon van het verhaal zal zijn: maar neen! hij staat op den tweeden, ja op den derden grond! Vraagt men ons, wie is dan de hoofdpersoon? dan brengt men ons inderdaad in verwarring; wij weten niet of wij niet met veel regt GRIET *van Valenciennes* (met permissie de bijzit eens Spaanschen Hopmans) als zoodanig zouden kunnen opgeven; ten minste met haar begint en eindigt de geschiedenis.

De schrijftrant is, zonder slecht te zijn, echter niet zeer prijzenswaardig, en verbood ons zulks onze bepaalde ruimte niet, wij zouden wel eens willen onderzoeken, of al de geschiedkundige bijzonderheden omtrent den Graaf van *Lumey*, BLOIS VAN TRESLONG en de belegering van *Leiden*, wel den toets der waarheid konden uitstaan.

En

Digitized by Google

En nu de vertaling ... ja waarde lezer! deze is inderdaad alles behalve fraai en zuiver; ook op de correctie is hier en daar nog al wat aan te merken. Wij willen van een en ander eenige staaltjes uit de menigte aanteekenen.

Eerste Deel:

Pag. 9. *Zijn zwart wambuis was aan de armen, de borst en den rug doorsneden, maar van dezelfde kleur.*" — Eene phrase, die wij niet begrijpen.

Pag. 16. *Van hem hoop ik dat hij eenig geld voor mij zal* INGEPALMD *hebben.* — Een zeer triviaal woord.

Pag. 26 vinden wij *wanneer* voor *waarvoor.*

Pag. 79. *Zoo lang ware het* WANHOOP aan de zegepraal der goede zaak te WANHOPEN. — Een duidelijk en onomstootelijk bewijs dat wanhoop — wanhoop is.

Pag. 84. *Ravenlokken*, wat zijn dat voor dingen, zeker eene door den Vertaler nieuw uitgevonden haarsoort.

Pag. 215. *Het vertrek zijner jonge bloedverwante*, in plaats van: *van zijnen jongen bloedverwant.*

Pag. 245 wordt van WILLEM I gezegd: »*Op den* 14den *April* 1533 — *geboren, was hij ten tijde van ons verhaal* (NB. 1672) *nog geene* VEERTIEN *jaren oud.*" Alzoo 33 × 14 = 72!!!!!

Tweede Deel:

Pag. 175. »*De waard bragt — den zadel te voorschijn, die, voor de huisdeur, door 's ruiters*

Digitized by Google

ters gewoonte met deze taak en de sneeuw begunstigd, tamelijk flink opgelegd en vastgehaald werd." Men zal moeten erkennen, dat deze phrase een volkomen *onzin* is; wij voor ons begrijpen althans niet wat de *sneeuw* aan het opleggen van eenen zadel kan bijbrengen.

Pag. 176 lezen wij: »*De omstandigheden dwongen er den Jonker toe, Margaretha met de gemeenzame vertrouwelijkheid te behandelen, waartoe, anders, alleen eene wederkeerige en* ALLES VERGUNNENDE *liefde, het regt verleent.*" Zoo deze uitdrukking mogelijk al niet *zeer onzedelijk* is, is zij voor het minst *zeer dubbelzinnig* en *geheel ongepast.*

Op pag. 217 vinden wij weder volslagen onzin; ten bewijze: »*De fijne lucht kleurde de wangen der Dames met een frisch rood. Alleen op het gelaat der Abdis voegde er zich een weinig blaauw bij; want* (let wel) *de lucht had haar reeds te veel rood in den neus gedreven.*"

Pag. 248. *De wijn stroomde* GLOEIJEND *in de* GLOEIJENDE *keelen.* Dat zal een' geweldigen *gloed* gegeven hebben!

Derde Deel:

Pag. 53. »*Uit Haarlem werd* FRANCISCO DE VALDEZ, *die over Noordwijk, op Valkenburg aantrok, hetwelk door zes vaandels Engelschen, onder den Overste* CHESTER, *verdedigd werd* ....." de goedgunstige lezer wordt verzocht het slot van dezen zin zelve aan te vullen, de Vertaler heeft het althans niet gedaan.

Pag.

Digitized by Google

Pag. 56. »FRANCISCA *troostte zoo lang en weende zoo opregt met* JACOBA, *dat zij reeds voor den avond* VRIENDEN *waren geworden.*" Twee *vrouwen* die *vrienden* worden! Zouden de Vertaler of Corrector welligt kans zien om op diezelfde wijze twee *mannen* tot *vriendinnen* te maken?

Pag. 79. *Alzoo zou uw Verlosser niet voor u gestorven zijn, en zou Hij zijn kruis niet voor u gedragen hebben. Er zou dus nog eene andere weg naar den Hemel zijn, dan door u?* Referent looft eene premie uit voor hem, die deze zin, zoo als die dáár staat, begrijpt of uitlegt; hij gelooft dat het laatste *U* wel *Hem* zal moeten zijn.

Pag. 92. *De Prins had dat ontzet* (van Leiden) *beloofd, wanneer er drie maanden zouden verloopen zijn. Maar van waar moest een leger komen, om meer dan* VIJF EN TWINTIG *Spaansche soldaten uit hunne met twee en zestig schansen verdedigde sterkte te verjagen?*" 25 *soldaten* op 62 *schansen*, hoeveel dan op 1 *schans?* Ziedaar een regel van drieën, die wij gaarne opgelost zagen. — 25 soldaten! welk eene ontzettende krijgsmagt om eene stad te belegeren, — men huivert er van.

Ziedaar een vijftiental der voornaamste aanmerkingen, die wij opteekenden. Wilde Referent alles wat hij aanstipte, zoo als b. v. *ongeluk* voor *geluk*, *de* voor *den* en diergelijke meer, hier vermelden, hij zoude dan nog bouwstof genoeg

Digitized by Google

hebben, om aan de drie deelen van dezen Roman een vierde toe te voegen; genoeg dus voor ditmaal.

En nu nog een enkel woord tot u, Mijnheer de Uitgever! Gij hebt zoo vele belangrijke, goed geschrevene, of wèl vertaalde werken uitgegeven, houd uwen roem staande. Doe voortaan eene gelukkiger keus, maar vooral, zorg voor eenen beteren Vertaler en naauwkeuriger Corrector, want waarlijk deze uitgave behoort niet onder die, waarop ge roem moogt dragen.

S.

SOPHIA VAN BERTHOUT, *Erfdochter van* Mechelen. *Een verhaal ontleend aan de Geldersche geschiedenis van de jaren* 1319 *en* 1320, *door* J. DIJK. *In drie Deelen. Te* Amsterdam, *bij* Joh. van der Hey en Zoon, 1845. *Eerste Deel* 336, *tweede Deel* 319 *en derde Deel* 308 *bladz. In gr.* 8*vo. De prijs is f* 8,70.

Met genoegen namen wij dezen roman ter hand, eensdeels als een origineel Nederlandsch voortbrengsel, anderdeels omdat het onderwerp aan de vaderlandsche geschiedenis ontleend is. Hoe anderen ook over den historischen roman mogen oordeelen, en meenen dat hij de nadeelige strekking heeft om de grondige studie der geschiedenis te bederven, wij voor ons zijn van het

Digitized by Google

het tegengesteld gevoelen. De man van wezenlijke studie zal daarom niet nalaten de bronnen zelve, waar hij ze behoeft, te beoefenen, en dikwijls zal zelfs het doorlezen van eenen historischen roman zijne aandacht vestigen op een tijdperk of omstandigheid, waaraan hij anders niet zoude gedacht hebben. — Het grootere deel van het publiek wordt er, terwijl deszelfs aandacht aangenaam wordt bezig gehouden, tevens op eene levendige, zich in het geheugen inprentende wijze, in de geschiedenis ingevoerd. — Wij achten daarom dat men iederen Schrijver, die op deze wijze aan het publiek tracht nuttig te zijn, en daaraan zijnen tijd besteedt, dank schuldig is. Het hangt er zeker van af, op wat wijze hij zulks doet, en of hij niet alleen zich vooraf de noodige kennis van tijd, personen, zeden en omstandigheden heeft verworven, maar ook of hij, getrouw en zonder vooroordeel, die zaken in het romantisch kleed weet weder te geven, die hij uit de beoefening der bronnen geput heeft.

In zoo verre verdient dus de Heer DIJK eene loffelijke vermelding.

Het pant uit de geschiedenis dat hij zich ter romantische voorstelling genomen heeft, mogen wij gelukkig gekozen noemen. Het is namelijk het huwelijk van REINOUDT II, bijgenaamd *de Roode*, negenden Graaf van *Gelderland*, in 1339 door Keizer LODEWIJK DEN BEIJER tot eersten Hertog van *Gelderland* verheven, die van 1320 tot 1343

de beide Graafschappen bestuurde, met SOPHIA, dochter van FLORIS BERTHOUT, uit het aanzienlijk en rijke Brabandsche geslacht der Heeren van *Mechelen*. De kronijken verhalen ons aangaande dit huwelijk, dat het Graafschap, onder de vijftigjarige regering van Graaf REINOUDT I, van 1271 tot 1320, toen hij door zijnen zoon ontkroond werd, in benarde geldelijke omstandigheden geraakt was, terwijl tevens de klem der regering in de handen van den ouden zwakken Vorst aanmerkelijk verslapt was. In het algemeen waren de geldverspillingen aan de vorstelijke hoven reeds in dezen tijd de bron van veel onheils, aan den anderen kant echter tevens elders de oorzaak van menig privilegie van burgerlijke vrijheid aan de steden geschonken. — Op raad vooral van ADOLF VAN DER MARK, Bisschop van *Luik*, zou REINOUDT besloten hebben om een huwelijk aan te gaan met de rijke erfdochter van het vermogende huis van BERTHOUT, die wel eenigermate beneden zijnen staat was, maar waarbij hij ten bruidschat de betaling van al zijne schulden, en de lossing van al zijne verpande sloten en burgten verkreeg, onder beding van de zijde van *Mechelen*, dat, zoo SOPHIA mannelijke kinderen kwame te krijgen, de erve van Gelder op deze zoude vervallen. — Zoo ver loopt de roman. — Het lot was haar ongunstig. Schoon niet kinderloos, teelde zij echter slechts vier dochters, waarvan slechts eene met den Hertog van *Gulik*, WILLEM II gehuwd,

Digitized by Google

huwd, haar bloed voortplantte. De zoons echter van dezen, WILLEM en REINOUDT, werden, na het uitsterven van het bloed van den Nassau-Gelderschen stam, dat door REINOUD, in zijn tweede huwelijk met ELEONORA, dochter van EDUARD, Koning van *Engeland*, was voortgeplant, erfgenamen van de Hertogelijke waardigheid.

Men ziet dus dat de episode zeer gelukkig gekozen is. Bovendien, ze is, zoo ver wij weten, tot nog toe nieuw voor de romantiek, en nog door niemand, althans niet op breede schaal, behandeld. — Hertog REINOUDT, de eerste, die de Hertogskroon van *Gelderland* droeg, is daarenboven eene allezins belangrijke figuur in Gelders geschiedenissen. Zijne dapperheid, zijne zucht naar het avontuurlijke, maken hem tot een allezins geschikten romanheld. Het tijdperk, waarin zijne regering valt, is ook daarom zeer belangrijk, door dien men in hetzelve de eerste beginselen reeds ziet van die verdeeldheden, die later zich in de twisten der HEECKERENS en BRONCKHORSTEN zigtbaarder in de geschiedenis vertoonen. Terwijl eindelijk *Gelderland*, onder deze regering, reeds mede deelt in dien geest van algemeene ontwikkeling en zelfsbewustheid, die in het midden der veertiende eeuw alomme in Westelijk Europa zich openbaart.

Maar, dit is het nu ook juist wat wij wilden dat de Schrijver meer op den voorgrond had doen komen, het belang van dit tijdperk. *Dit* moet,

Digitized by Google

onzes inziens, de verdienste van den historischen roman uitmaken. Men legt onze eerste romanschrijfster (met regt? stemmen wij geenszins toe) ten laste, dat haar jongste werk te veel historie voor den roman is; dit werk van den Heer DIJK is zeer zeker te veel roman voor de historie. En de rede daarvan is zeer natuurlijk. Hij stelt te veel den persoon niet alleen, maar bepaald het huwelijk van REINOUDT op den voorgrond. Zijn oogmerk is eigenlijk om die vlek, welke de kronijkschrijvers hem aanwrijven, van een huwelijk alleen om des gelds wille te hebben aangegaan, uit te wisschen; en hij stelt daarvoor in de plaats, juist het tegenovergestelde, wat zich, ja, met het avontuurlijke karakter van Hertog REINOUDT wel laat overeenbrengen, maar toch op al te weinig historischen grond berust, namelijk: eene vroegere liefde van REINOUDT, vermomd onder het masker van eenen geheimzinnigen ridder, voor, en beantwoord door SOPHIA, toen nog van hare afkomst onbewust, en zich wanende de nicht van eenen edelman, DIRK VAN NEEDE. — Het is deze avontuurlijke liefde, die de knoop van het geheele verhaal uitmaakt, en die lang door allerlei lotgevallen heengevoerd, aan het einde wordt opgelost, op eene wijze echter, die zóó geheel en al fictief, zoo fantastisch is, dat wij er onmogelijk onze goedkeuring aan hechten kunnen.

De Schrijver toont overigens bekend genoeg te zijn met Geldersche oudheden en legenden, en maakt

Digitized by Google

maakt er hier en daar gelukkig gebruik van. — Maar wij herhalen het, er is te weinig geschiedenis in, te weinig het algemeen verband van den persoon en het tijdvak van REINOUDT met de gelijktijdige en opvolgende gebeurtenissen. — Waarom niet meer gebruik gemaakt van de kennis die hij toont te bezitten, en een hoofdstuk, als het eerste in de vijfde afdeeling, niet meer in verband met het geheel gebragt? — Wij kiezen het, ter proeve van zijnen stijl, en als tevens voor den Boekzaal-lezer aangenamer dan een brok zonder verband uit den roman genomen.

»De staatkundige toestand der Graafschappen *Zutphen* en *Gelder*, onder hetzelfde Grafelijk bestuur vereenigd, was in den aanvang der XIVe eeuw hoogst ongunstig. Graaf REINOUDT I had lang roemrijk geregeerd, maar met zijnen hoog stijgenden ouderdom begon een tijd van grooten jammer. De Vorst zelf was daarvan grootendeels de oorzaak. : Het verijdelen van vele zijner eerzuchtige plannen trok hij zich ten sterkste aan, zoodat hij aan diepe zwaarmoedigheid ter prooi was. Dit verergerde in hooge mate eene kwaal, hem reeds lang eigen, en van treurige uitwerkselen. Hij had namelijk vlagen van waanzin, ten gevolge eener in den slag bij *Woeringen* bekomen, slecht genezen hoofdwond. Met de jaren verbeterde dit niet, maar verergerde in groote mate. De uitwerkselen er van op zijn bestuur, toonden zich weldra bedroevend. Dit had te meer plaats, uit-

hoof-

Digitized by Google

hoofde van den staatkundigen toestand dezer Westersche landen in die dagen. De klem van het opperheerlijk gezag was zwak, ten gevolge van het merkbaar afnemen van de magt des Duitschen Keizers, waardoor de gevaarlijke zijde van het leenstelsel kenbaar werd. Dit gaf het aanzijn aan vele magtige Heeren, die deels aan de kleine Vorsten leenpligtig waren, maar ook deels geen gezag boven zich erkenden, enz. Hierbij kwam nog, het optreden van eene derde magt in den Staat, welke geheel het leenstelsel met vernieling bedreigde, die der ontluikende steden.

In een zoo belangrijk tijdvak moest wel elk oppervorst met diepe wijsheid, met welberadenheid en moed zich wapenen, zou niet alles rondom hem in eenen chaos verkeeren en elke schaduw van oppermagt verdwijnen. — In dien tijd van wanorde en gevaar trad er iemand op, die het roer van den Staat met vaste hand greep en stuurde. Het was REINOUDT II, zoon en opvolger van den krankzinnigen Vorst. Hij deed den weerstrevenden vader gevangen nemen, en plaatste hem buiten bewind op het slot te *Montfoort*, om daar het overige van zijn leven in stille rust te slijten. Terstond stelde hij aan de willekeur der grooten paal en perk, ging de kuiperijen der geestelijken te keer, weerstreefde de stoute eischen der steden, beteugelde de rooverijen ten platten lande, en eindigde de schroomelijke verwarring, die er in de oefening van het regt heerschte.

Ve-

Digitized by Google

Velen hebben hem het ongeroepen aanvatten van de teugels der regering tot misdaad aangerekend. — Wij gelooven dat het moeijelijk is, het bedrijf van den jeugdigen Vorst naar eisch te beoordeelen. — Zooveel is zeker, dat de jeugdige Graaf zich uitmuntend heeft doen kennen, enz."

Dat hadden wij meer door den ganschen roman willen heen gewerkt hebben. — Het personeel is daarenboven te gering; er waren er onder de Geldersche geslachten toch destijds reeds genoeg, die de Schrijver ten tooneele had kunnen voeren, in plaats van de deels fictieve, deels weinig bekende figuren, die hij veelal doet optreden.

Wat stijl en inkleeding aangaat? De smaken zijn verschillend, en de gaven ongelijk verdeeld. Ware het geen geschiedkundige roman uit een tijdperk geweest dat ons aantrok, hij zou voor ons weinig boeijends gehad hebben. Er zijn karakters in, die effect moeten maken, maar zulks op eene onaangename wijze doen. Dat doet vooral de leelijke figuur, die op het leelijke titelvignet op den voorgrond staat, de mismaakte nar. Waarom toch die caricaturen? Niet allen is het gegeven om ze, als WALTER SCOTT deed, te plaatsen. — Ook het karakter van ANSELUS, hoe sterk de Schrijver dezen (zoo wij meenen half historischen) persoon in zijne afschuwelijkheid geteekend heeft, boezemde ons meer onaangenamen indruk in, dan belangstelling in de plaats, welke hij in den roman bekleedt.

Heeft

Digitized by Google

Heeft de Schrijver gronden voor het laatste tooneel, bladz. 296—308, of is het bloote fictie? — Voor een slot van eenen roman is het toch al te flaauw.

Ons oordeel was streng. Het was omdat het onderwerp ons belangstelling had ingeboezemd. En wij erkennen gaarne, dat het kritizeeren gemakkelijker valt dan het verbeteren. — Velen zullen desniettegenstaande het werk met genoegen lezen. Wij kunnen het den leesgezelschappen gerustelijk aanbevelen. Met meesterstukken van den eersten rang worden wij toch niet zóó overvoerd, of er moet wel een plaatsje worden aangevuld met die van eene mindere gehalte.

Ofschoon papier en druk goed zijn, wil ons toch de letter niet bevallen. Voor een roman zien er de bladzijden te deftig, te weinig smaakvol uit.

Mens ingenua Deo grata.

Vergeet mij niet. Jaarboekje voor 1846 *en* 1847. *Te* Amsterdam, *bij* Gebroeders Diederichs. *De prijs is f* 3,50.

De reden waarom dit jaarboekje in het afgeloopen jaar 1845 niet is verschenen en nu op den titel wordt aangeduid, als strekkende tot aanvulling dier ontstane gaping en tevens voor dit jaar, wordt in een kort voorwoord aan de lezers duidelijk verklaard.

Zonder dit of diergelijke jaarboekjes te willen aan-

Digitized by Google

aanmerken als thermometers van de tegenwoordige temperatuur onzer vaderlandsche letterkunde, moeten wij echter erkennen, dat wij over den inhoud der *Vergeet mij niet* bijzonder zijn voldaan geweest.

Eene verzameling, waarin wij namen vonden zoo als die van VAN LENNEP, WITHUYS en anderen, beveelt zich reeds daardoor op het gunstigst aan, en aangenaam is het voor den beminnaar van vaderlandsche poëzy te zien, dat jeugdige dichters, zoo als DE BULL, RIEHM en VAN DER STAR, ook hier zulke doorslaande bewijzen geven van hunne gelukkig geslaagde proeven in de edele poëzy.

Moge een ruim debiet de Uitgevers van dit jaarboekje aansporen jaarlijks meerdere belangrijkheid aan hetzelve bij te zetten en zij zich daardoor voor hunne zorgen en moeite ruimschoots beloond vinden.

S.

Christelijke Volks-Almanak voor het jaar 1847. *Vierde Jaargang. Met houtsnee- en steendrukplaatjes. Te* Amsterdam, *bij* P. N. van Kampen. 160 *bladz. In kl.* 8*vo. De prijs is f* 0,60.

Nederlandsche Volks-Almanak voor 1847. *Met steendrukplaatjes. Te* Schoonhoven, *bij* S. E. van Nooten. 180 *bladz. In kl.* 8*vo. De prijs is f* 1,50.

Beide deze jaarboekjes houden zich uitnemend goed

Digitized by Google

goed staande. Wij vergeleken ze met de twee reeds verschenen zusters voor de elegante wereld, *Christophilus* en *Vergeet mij niet* — — — ze kunnen ten allerminste de vergelijking, ieder op zijn standpunt, gerust doorstaan. Hoe komt dat toch? Het is ieder jaar zoo. Ligt het in den aard onzer natie, om meer neiging en geschiktheid voor het volksmatige, het »Nut van 't Algemeen" te hebben?

Het eerste heeft dit jaar bij den kalender eenige dagen aangeteekend, meest sterfdagen van personen, die voor de Kerk belangrijk zijn, SPENER, FEITH, ZIEGENBALG, NIEUWENHUYZEN, VINCENT DE PAULA, en dergelijke *nuttige* en *vroome* Christenen. GOMARUS en BOGERMAN deden ons een weinig meesmuilen, UITENBOGAERD en ARMINIUS verzoenden ons echter weder; zoo hangt de schaal ten minsten in 't gelijk. Liefst hadden wij er echter dat »infandum jubes renovare," enz. niet weder in, even zoo min als allerheiligen en allerzielen. De Heer VAN VOLLENHOVE denke aan den historischen oorsprong van deze twee fouten.

Het proza is geleverd door de HH. L. M. LOBRY, W. C. VAN DER ZWAAG, J. HERMAN DE RIDDER en eenige ongenoemden. Het eerste, getiteld: eene ontmoeting van GELLERT, door v. v., heeft ons bij uitstek gesticht, en pastoraal geleerd. Voor een vertaald stukje is het wat lang, en doet vermoeden dat de bruikbare bijdragen in proza niet te ruim waren. Advies aan de auteurs. Men hon-

Digitized by Google

houde toch de hand aan dit nuttige boekje. — Geene stukjes weder als: WILLIAM en JENNY. Dat is kwezelen! De *Mohamedaan* is ook zeer matig.

Onder de dichtstukjes zijn er verscheiden, waarin de echte toon der Godsdienstige volkspoëzy getroffen is. De auteurs zijn: ROBIDÉ VAN DER AA, C. W. VAN DER POT, H. KNIJFF, P. DOUWES DEKKER, L. M. LOBRY, P. WIJSMAN, benevens verscheidene ongenoemden of met initiaal geteekende. — Wij zouden kiezen: »Het onderlijke huis," door VAN DER POT; zoo wij meenen een opkomend dichter, van wien wij ook in den Almanak van BEIJERINCK, *voor het Schoone en Goede*, voor dit jaar een lief stukje lazen. Zoo wij ons daarin niet bedriegen, verdient hij aanmoediging. Eenvoudig, hartelijk, vroom, de ware volksdichter. Het werktuigelijke zal wel leeren. — Over het geheel blijft er in dit jaarboekje diezelfde toon van eenvoudige, gemoedelijke vroomheid heerschen van de vroegere jaargangen.

De *Volks-Almanak* staat nu, naar evenredigheid, iets lager dan de Christelijke. Wij missen er nog te veel het *nuttige*, het *gemeinnutzige* in, dat de Volkskalender van GÜBITZ en NIERITZ in *Duitschland* zoo gunstig onderscheidt. Het is hier alles: het aangename.

Het proza is van de HH. BRUINSES, ILPZEMA VINCKERS, en KNEPPELHOUT, benevens van twee ongenoemden, die »eene reis naar *de Kaap*," en »het Werfhuis" gaven. Dat van den Heer J. V.

Digitized by Google

getiteld: »te *Zwolle*," is eene greep uit het soldatenleven, die, ja, niet onaardig, vrij lustig verteld is, maar toch, in den grond, weinig beteekent.

Dichtstukjes werden geleverd door de HH. ROBIDÉ VAN DER AA, DORREEK, DUSSEAU, S. J. VAN DEN BERGH, WIJSMAN, ILPZEMA VINCKERS, DONKERSLOOT, VAN CHARANTE, VAN ZEGGELEN. (*Elzemoers theepot*, een los en levendig stukje, dat wij zouden kiezen, als wij ruimte hadden, om het in zijn geheel op te nemen) HEIJE, VAN DER POT (de versificatie redelijk, het onderwerp flaauw) en B. KUITERT, die het werktuigelijke van de poëzy al meer en meer onder de knie krijgt. Om toch iets ter proeve te geven, eene van de zes coupletten van dit stukje, getiteld: *Goede raad aan allen.*

Zijn pligten verrigten
In vreugd en in smart;
In handel en wandel
De hand op het hart.
Bekampen ons rampen,
Geloovig gebukt;
En blozen ons rozen
Met dank ze geplukt.

Beide aanbevolen aan het publiek, en, voor toekomende jaar, aan gebonden en ongebonden stilisten.

Fri-

Digitized by Google

Friesche Volks-Almanak voor het jaar 1847. *Twaalfde jaargang. Te* Sneek, *bij* van Druten en Bleeker, 1846. *De prijs is* 0,75.

Wij haasten ons dezen *twaalfden jaargang* van den *Friesehen Volks-Almanak*, dien wij weder met belangstelling gelezen hebben, aan te kondigen. Wij zullen het merkwaardigste van den inhoud kortelijk opgeven, om daardoor onze lezers aan te moedigen dit jaarboekje te koopen, ten einde zij, voor weinige stuivers, hetzelfde genoegen smaken, dat wij bij het doorlezen genoten hebben.

Ofschoon wij erkennen, dat voor hen, die van dezen Almanak den jaargang van 1846 en van vorige jaren bewaard hebben, dat gedeelte van het voorwerk, waarvan de Redactie en de Uitgevers in de Voorrede spreken, en hetwelk op de vroeger meer uitgebreide *Opgave der voornaamste middelen van Vervoer* doelt, nutteloos is, houden wij het er toch voor, dat voor dezulken, die de vroegere jaargangen niet meer bezitten, of niet bezeten hebben, eene herhaling dier meer uitvoerige opgave nuttig en aangenaam zoude geweest zijn, daar dezelve, naar ons inzien, in eenen *Volks-Almanak*, voor eene Provincie als *Friesland*, onmisbaar mag geheeten worden. Men houde ons deze aanmerking ten goede!

Digitized by Google

Het nuttige en onderhoudende Mengelwerk vangt aan met eene voortzetting van het verhaal: *Wybe Sjoerts Sirtema van Grovestins*, door H. BAERDT VAN SMINIA; zijnde een vervolg van bladz. 37 van den vorigen jaargang. Deze voortzetting beviel ons even goed als het begin van dit verhaal. Zoo ook lazen wij het opstel over *Tjenke meir* en de Aanteekeningen op hetzelve (zie pag. 42 en 43) met genoegen. Wij zijn het met den inzender volkomen eens ten opzigte van het aangehaalde op het einde dier Aanteekeningen, betrekkelijk den naams-oorsprong van *Friesland;* ofschoon wij echter niet, zoo als hij, zouden schrijven, pag. 42: »*sints jaren her*," maar: »*sinds*" of »*sint jaren her*," of eenvoudig weg: »*sedert jaren.*" De geleerde *Verhandeling over de Friesche Vrijheid*, door Jr. Mr. M. DE HAAN HETTEMA, is een goed doorwrocht stuk, en zal met belangstelling gelezen worden; terwijl de naauwkeurige beschrijving der Lotgevallen van *Georg Lalaing*, *Heer van Ville en Graaf van Rennenberg* mede de aandacht der beoefenaars van de Vaderlandsche Geschiedenis boeijen zal. Minder belangrijk kwam ons echter voor het korte verhaal: *Pieter van Wijckel en Agge van Sondel* (pag. 121—124). — Geen der dichtstukjes is onbelangrijk. Voor het *Gadeloos Bruiloftslied* (pag. 48—53) van den beroemden Frieschen Volksdichter G. JACOBS, der Redactie dezes Almanaks, en door dien weg, ook het Publiek medegedeeld, danken wij den geach-

ten

Digitized by Google

ten inzender. Hetzelve strekt dit jaarboekje tot sieraad. Zoo ook het ingezondene van W. DE JONG JACOBSZ., zijnde een Friesch versje van: *Prefester van Baerle oan Tesselschade bij het Oerstjoeren fen syn petret* (pag. 125). Dit oude maar allerliefste stukje las Referent met veel genoegen, en hij vertrouwt dat zulks ook het geval bij velen zal zijn. De Lofzang: *De Grietenij het Bildt*, is een krachtig vers, terwijl het kleine dichtstukje: *Baukje van Hindelopen*, behoorende bij het daar tegenover geplaatste steendrukplaatje, eenvoudig, doch waar en schoon is. Beide, zoowel de afbeelding van BAUKJE, in het gewaad der Hindelopers, als de dichtregelen, haar en harer zedige kleedij gewijd, bevielen ons. *It greatste Wonder van* H. G. V. D. VEEN, is naïf, klein maar goed, zoo ook de beide laatste stukjes, getiteld: *Diwelbanders* en *Sckrick fen lügen*, van denzelfden Schrijver.

Referents oordeel over dit Jaarboekje kan, ten slotte, niet anders dan zeer gunstig zijn, en hij eindigt zijne taak, zoo als hij zulks in het voorgaande jaar, bij de aankondiging van den *elfden jaargang*, deed, namelijk: met hetzelve het letterlievend publiek ruimschoots aan te bevelen.

Digitized by Google

Almanak tot Gezellig Onderhoud voor het jaar 1847. *Negende jaargang. Te* Gorinchem, *bij* A. van der Mast. 192 *bladz. Prijs* ƒ 0,35, *verguld op snee in koker enz.* ƒ 0,60.

Kondigden wij den voorgaanden jaargang van dezen Almanak (zie *Boeknaal* Nov. 1845, bladz. 640) met genoegen aan, leed doet het ons, over dezen, een zeer ongunstig oordeel te moeten vellen. Wel is waar, de *quantiteit* heeft dit jaar gewonnen, want de Uitgever heeft er 24 bladzijden bijgevoegd, en, in plaats van *één* slecht uitgevoerd steendrukplaatje, ontvangt de kooper er thans *twee* (grof en slordig bewerkt), maar de *qualiteit* heeft er duchtig bij verloren. Wij vragen nu, en wij vertrouwen met reden, waartoe dient eene vermeerdering van een aantal bladzijden en een plaatje, als de inhoud er bij verliezen moet? En dat die inhoud dit jaar weinig beteekenend is en sterk afvalt bij dien van den *achtsten jaargang*, zal elk met ons eens zijn, die beide met elkander vergeleken heeft. Van weinig waarde zijn de *proza*-stukjes, en de *dichterlijke* bijdragen verdienen bijna dezen naam niet. Men leze onder anderen: *Het Genoegen* IN (?) *den Landman* op pag. 127, vol van: *mollige overvloed*, *laffe weelde*, *kommerloos genoegen*, *kuijen*, *ondankspijl*, een *lieflijk vlietend murmlend*

lend beekje, *boomenrijen*, *dankbaar zuchtje*, *liefelijke kerstenbeelden*, *zuiveren wellust*, *stoorloos schoone rozen*; en nog veel meer moois, én dat alles in een bestek van 5 bladzijdjes. En zulke rijmelarij en zoutelooze taal treft men meer dan te veel in dezen Almanak aan. Intusschen maken hierop eene gunstige onderscheiding, vooreerst: *Mijn Koningschap* van MARQUIS DE THOUARS (pag. 134—137), ten anderen: *De Vriend der Armen* van J. BAKKER, JZ. (pag. 97—99) en laatstelijk de: *Ongepaste Oordeelvelling* van ABM. DE LIGNY, AZ. (pag. 189). Volgens het plaatje, tegenover pag. 140, kust de vader zijne gade en zijn kind op het *strand*, en niet, zoo als op pag. 141 gezegd wordt, in de *woning*, die hij is binnengetreden. Deze woning is zelfs op het plaatje niet eens te zien. Voorwaar eene slechte harmonie tusschen den dichter en den teekenaar! En het scheelziend portret op het eerste plaatje voorgesteld, dat nog al de *schoone Myon*, die door de milde natuur met een *liefelijk hoofd* (maar, volgens de afbeelding, met een zeer *onliefelijk oog*) begiftigd is (met zie het verhaal: *de Slangenjager*, en ald. pag. 153), moet verbeelden, zal wel niemand bevallen. Men zou het Publiek meer genoegen gedaan hebben, indien maar *ééne* doch *goed uitgevoerde plaat* dit Jaarboekje hadde opgesierd, dat waarlijk wel zulk eenen krans, voor goeden wijn onnoodig, behoefde. Wij besluiten onze beoordeeling met de aanmerking, dat deze

Digitized by Google

Almanak *krioelt* van spel- en taalfouten, hetgeen waarlijk schande is! Dat dezelve, daarenboven, ook voorzien is van drukfouten; men zie pag. 115: waarschijnl*ij*k, voor waarschijnl*ij*k: op pag. 160: *sch*onken, voor *sch*onken, enz. Wij eindigen met den wensch, dat de *tiende* jaargang, zoozeer den *achtsten* moge overtreffen, als die *achtste* den *negenden* doet.

MEN-

Digitized by Google

MENGELWERK.

NOG IETS
OVER
BIJBELGENOOTSCHAP
EN
FORMULIEREN VAN EENIGHEID.

Reeds was mijne redevoering over het Bijbelgenootschap, in het vorige nummer van de *Boekzaal* afgedrukt, toen mijn oog op een werkje in mijne bibliotheek viel, waarvan het mij speet, dat ik geen gebruik had gemaakt.

Uit de diepste overtuiging mijns harten sprak ik, en vertrouwde het der drukpers toe, gerust tegen het:

»Verba loquuta volant, littera scripta manet."

('t Gesproken woord vliegt heen, 't geschreven staat voor eeuwig)

schreef ik het, dat ons Nederlandsch Bijbelgenootschap geene Formulieren van Eenigheid, geen Catechismus, noch zeven en dertig Artikelen moet laten binden achter de Bijbels, die naar *Oost* of *West* gaan: — dat we die dingen *hier* moeten houden, — dat zij ze, daar ginder, alleen uit

Digitized by Google

de geschiedenis moeten leeren kennen; — rijmpsalmen, Evangelische gezangen, des noods ook liturgische formulieren (alleen voor de gevestigde Gereformeerde Gemeente ter kerkelijk gebruik) gaat nog aan, maar in 's hemels naam toch geene formulieren van eenigheid, monumenten van de oneenigheid der Christenen, van de discordeerende concordia. Het is al erg genoeg, dat wij hier te lande ons nog niet kunnen zamensmelten, dat hier, deels geldelijke belangen, deels kleingeestige esprit de corps, deels oude veeten, nog niet door het Evangelie overwonnen, deels zelfs nog rampzalige formulier-orthodoxie, van elkander scheiden, wat de Heer één wil! — In Gods naam en in den naam des Heeren CHRISTUS, dáár toch geene andere dan Evangelische Christeten, dáár henen toch de muren der afscheiding niet henen getrokken, dáár toch sta *Gal.* III: 26 met groote letters boven de deuren der Christen tempels! Wat moeten de Heidenen wel zeggen, als de eerste woorden die zij hooren, zoodra zij CHRISTUS tempel binnentreden, wat zeg ik, die er luid buiten klinken, en hen schroomvallig maken om binnen te treden, als die zijn: Ik ben van PAULUS, en ik ben van APOLLOS, en ik van CEPHAS en ik van CHRISTUS. Ja, indien hij ze, uit *Europa*, hoort, dan moet hij het dadelijk weten, en het hem, met proefondervindelijk bewijs betoogd worden, dat die secten en namen geene eigenschappen, geene gevolgen zijn van het Evan-

Digitized by Google

Evangelie, geene verschijningen van den geest van CHRISTUS, maar alleen kinderen van den tijd, die door den tijd zouden opgegeten worden.

Wij hebben die secten te danken aan den tijd, aan de geschiedenis, die magtiger is dan de mensch. O, plant ze derwaarts niet over, waar ge den aanvangsdraad van de geschiedenis nog in uwe hand hebt. Van het *begin* der geschiedenis zijn wij menschen meester, eenmaal begonnen, is zij onze meesteres!

O, ik wenschte zoo gaarne, dat noch het Ngoko, noch het Kroono, noch het Dajaksch, noch het Boegineesch de karakters bezaten, en als zij ze niet hebben, dat ze dan nooit werden uitgevonden, om er de woorden: Lutheraan, Mennoniet, Calvinist, Arminiaan, mede te schrijven! — Ik wenschte zoo gaarne dat aan gene zijde van de *Kaap* geene: »Gereformeerde" Gemeente bestond, en waar ze bestaan, dat ze het voorbeeld van *Curaçao* volgden; volgden van het jaar 1847 af aan. Daar aan kan het Bijbelgenootschap ten minste iets doen, door nooit geene Bijbels met formulieren derwaarts te verzenden.

Het werkje, waar ik op doel, levert eene bijdrage tot de wijze, waarop voorheen de Oost-Indische Compagnie Evangelizeerde. Een voorbeeld, hoe wij 't *niet* moeten doen; afschrikkende voorbeelden werken soms even zoo goed als de aanprijzende. — Het is eene uitgave van den Heidelbergschen Catechismus in de Tamulsche taal, zijnde de-

deze de taal, die aan de kusten van het zuidelijk deel van het Indische schiereiland, van de kust van *Brissa* af, die van *Coromandel* langs, op het oud-Hollandsche gedeelte van *Ceilon* (in het binnenland, het voormalige rijk van den Keizer van *Candy*, wordt eene andere taal gesproken, even als in de binnenlanden van het Ghaut-gebergte, Mysore, enz.), voorts langs die van *Malabaar* opwaarts, tot aan *Cochin*, de algemeen gangbare taal is. — Deze editie, die, meen ik, hier te lande tegenwoordig zeldzaam is, althans ik heb ze ter goeder trouw, en tevens als gedachtenis uit de rijke Oostersche verzameling van mijnen leermeester J. H. PAREAU onder mijne *libri rariores* geplaatst, is uitgegeven voornamelijk ten behoeve der Christenen op *Ceylon*, door SIGEBERTUS ABRAHAMSZ. BRONSVELD, destijds Predikant te *Columbo* en gedrukt in 's Compagnies gewone drukkerij, anno 1754.

Het is uit de Voorrede, dat ik den geest der Evangelizeering van de Compagnie, tot afschrikkend voorbeeld, wilde doen kennen. Eenige zinsneden er uit af te schrijven, zal genoegzaam zijn. Ze is in het Hollandsch en Tamulsch.

De uitgever begint met zijne onderneming te regtvaardigen. »Zegget niet, datter reeds tot dat einde (n. l. om hen den weg ter zaligheid te wijzen) in uwe spraak wel drie Catechismen gedrukt zijn, en dat dus dit boek, 't welk in zijn begrijp wat breedvoeriger scheind, onnoodig zij. —

zij. — O neen, want vooreerst, de Catechismen, die als nog in de scholen gebruikt worden, zijn maar eenige uittreksels (!?) van dit *volmaakt* onderwijs: de eerste Catechismus, enz. — de tweede behelst eigenlijk een geschiedverhaal van onzes Godlijken Heilands geboorte, lijden en sterven, (dus is de H. Catechismus nog volmaakter onderwijs!) en de derde een kort geschiedverhaal van de voornaamste zaken des O. T., die die grondstukken des geloofs niet uitmaken, en die wel daarom eerder tot opheldering van eenige geloofsstukken *in*, dan in *plaats van* dit tegenwoordig boek kunnen gebruikt worden."

»Ik weet wel, dat men zeggen zal: hebben dan de voorige Leeraren, die der Zaake zoowel als der Tale zijn magtig geweest, dit niet geweten, als hunne Wel-Eerwaardens (!) die Catechismus ten diensten der schoolen hebben goedgekeurd. Maar ik weet ook wel, dat niemand zig durvd' verzeekeren, dat die Eerwaarde Heeren die Catechismus ooit voor een *volmaakt* voorbeeld der gezonde woorden hebben gehouden; integendeel, zij hebben naar hunne bevatting, echter (onder verbetering en behoudens hooge achting) *niet overeenkomstig met den Canone Synodi* (!!) den kortsten weg (of die de beste niet was) gekozen, om den blinden inlander, die in die teiden Heidensch of Paapsch was, tot de Christelijke leer over te brengen; 't geen niet aanstonds vaststeld, dat alle andere, in 't bijzonder zulke boeken, die op ker-

Digitized by Google

kerkelijke goedkeuring door *openbaar gezang* ten dienste der Kerke zijn vastgesteld, en waarin de *gansche* (!) Christelijke Godsdienst beknopt, bondig en duidelijk begrepen zijn, moeten uitgesloten worden."

»Ten anderen, bij deze voortreffelijkheid komt ook de hooge noodzakelijkheid (!) van het bepaald gebruik dezes boeks in de scholen en kerken; overmids het is een volkomen formulier van eenigheid, hetwelk daarom van alle Hervormde Leeraren, bij het aanvaarden van hun ampt, moet worden onderteekend, gelijk de synodale besluiten zulks medebrengen. Hier komt nog bij, dat dit boek bepaaldelijk daartoe is opgesteld, en in allerlei talen uitgegeven, opdat daaruit mag blijken, welke zij de leere der waarheid die naar de Godzaligheid is, in de hoope des eeuwigen levens. Want dit boek is opgesteld door ZACHARIAS URSINUS enz. enz."

Nu wordt nog een paar bladzijden lang de voortreffelijkheid van dit boek opgesomd, — o. a. »als een tegengift tegen de onkunde, die onder ul. zoo groot is, en die eene oorzaak van uwl. eeuwige rampspoed zal zijn." — Verder: »dat deze Catechismus nu in het licht verscheind hebt Gijl. te danken aan den algenoegzamen God en aan de vaderlijke goedgunstigheid van onzen praesenten oppergebieder, den Wel Edelen Gestr. Heer JOAN GIDEON LOTEN." — En BRONSVELD sluit met de verwachting, dat zij, nu zij den Heidelbergschen Ca-

Digitized by Google

Catechismus hebben, »den rijkdom van Gods goedertierendheid, verdraagzaamheid en langmoedigheid niet langer zouden verachten."

Dat zoo iets, in 1619, en door eenen CASPAR HUSO b. v. geschreven waar, zou niemand verwonderen, maar, dat men op zulk eene wijze de nieuwbekeerde Christenen uit de Heidenen met geestelijke spijs gevoed heeft, dat is naauwelijks geloofbaar.

De opdragt van het boek is geschreven in *drie talen*, de landtaal, (Tamulsch) de officiele (Hollandsch) en de geleerde (Latijn) hetgeen eene zonderlinge herinnering wekt. Zij luidt: »aan Zijne Hoogedelheid, den Hoogedelen, Grootagtbaaren zeer wijdgebiedenden Heer JACOB MOSSEL, Gouverneur Generaal van Neerlandsch Indiën, en voorts aan de raden ordinair en extraordinair van Indië. De hoofdinhoud daarvan is, dat de schrijver zich verpligt rekent deze eerstelingen van zijnen arbeid aan deze zijne hoog edele gebieders op te dragen, uithoofde dat de Israëliten, volgens *Exod.* XIII: 2, XXII: 29, en vele andere teksten, hunne eerstelingen aan Jehova moesten opdragen!"

Zoo evangelizeerde JAN COMPANY. — Zoo deden we in de dagen onzer blindheid. Nu zijn we ziende, laat ons wandelen als ziende.

Op zulk een Evangelismus kon immers geen vrucht of zegen van boven gewacht worden? — Het is dan ook niet aan onze, door den oppermagtigen Gebieder, den Heer der Zeeën, met

met de schatten der Indiën zoo rijk gezegende natie, dat de Tamulsch sprekende Indiërs de kennis van JEZUS CHRISTUS te danken hebben, maar aan de Zendelingen op *Tranquebar* van het nederige, in magt en goederen zoo arme *Denemarken*, aan den edelen ZIEGENBALG, (1) gelijk *Groenland* aan hunnen HANS EGEDE.

Mens ingenua Deo grata.

GE-

(1) Deze edele man, de eerste Deensche Zendeling in de *Oost-Indiën*, begon zijnen Evangelischen arbeid met het vertalen der H. S. in de Tamulsche spraak. Veertien jaren had hij werk aan het N. T. dat in 1719 te *Tranquebar* werd gedrukt; acht jaren later verscheen aldaar ook het Oude Testament. In 1716 had hij, ten behoeve der Zendelingen, eene Grammatica Tamulica uitgegeven te *Halle*, waar men destijds, in verband met dat Frankische weeshuis, van waar zooveel goeds en edels is uitgegaan, eene Oostersche drukkerij had, speciaal ten behoeve van het opkomende zendelingswerk, en van waar later nog menige andere Bijbeldruk voor de Zendelingen is vervaardigd. Te *Tranquebar* liet ook nog C. J. BASCHIUS in 1738 eene Latijnsch-Tamulsche Spraakkunst drukken.

Of onze natie ooit de H. S. aan de inboorlingen in hunne taal gegeven heeft, weet ik niet. — In den Catalogus der bibliotheek van Prof. PARRAU, boven vermeld, vind ik wel, op bladz. 114, N°. 407, P. DE MILLO (waarschijnlijk van eene oude, dáár gezetene Portugeesche familie en tot de Hervormde Godsdienst overgegaan) »Eenige psalmen en lofzangen in het Tamulisch, *Colombo* 1755,"

GEDACHTEN

BIJ

HET EINDE DES JAARS.

Het is de laatste ure. Nog weinige oogenblikken, en de klok zal ons door haren laatsten slag zeggen: er is een jaar verstreken. Het is de laatste ure. Aantrekkelijke gedachte! Nog weinige oogenblikken, en een geheel jaar, een aanmerkelijk deel van ons leven, is vervlogen, ver-

vlo-

1755," en »Mallebaarsch Catechismus en Gebedenboek, ibid 1739," maar geenen Bijbel of Testament. — De drie boekjes, waar BROUSVELD van spreekt, zijn waarschijnlijk: het Singaleesch schoolboek, of Grondbeginselen der Christelijke Religie, ibid 1742; Singaleesch Belijdenisboekje, ibid 1742; en Singaleesch Formulierboek, ibid 1744. (Zie denzelfden Cat. t. a. pl. N°. 408—410). Of de hier genoemde: Tamulisch, Singaleesch en Malabaarsch, alle drie dezelfde talen zijn (onder het Singaleesch verstaat men althans doorgaans de eigen taal van het binnenland van *Ceilon*, het voormalig rijk van *Candy*), *dát* herinner ik mij, van eene dertien jaar geledene alleen uit liefhebberij voor de zonderlinge karakters gedane doorbladering; thans niet meer.

Digitized by Google

vlogen om nimmer weder te keeren, is verzonken in den oceaan der eeuwigheid! De alles vernielende tijd vervliegt met arendsvleugelen, en niets is in staat, hem in zijne vaart tegen te houden. Ook dit jaar heeft hij medegesleept, en ons niets meer dan de herinnering van hetzelve overgelaten, eene herinnering, gelijk aan eene voorbijgaande schaduw. Wat is toch al het ondermaansche? Niets is bestendig als de onbestendigheid alleen. De winter moge bij het begin des jaars zijnen invloed ons hebben doen gevoelen, hij week weldra voor de liefelijke lente, terwijl deze al weder, zoo ras zij ons hare zachte en aangenaame dagen aanbood, moest plaats maken voor den zomer, die met zijne onafgebrokene warmte en heerlijke dagen ons veraangenaamde, maar op zijne beurt door de regenvlagen en ruwe stormen van den herfst verdrongen werd. De gedaante dezer wereld gaat voorbij. De heerlijste kunstwerken der oudheid bezweken; eiken, die de stormen van honderd winters trotseerden, bogen hunne halzen voor het geweld des tijds; de prachtigste steden, de bewondering van gansche geslachten, werden vernield: de gedaante dezer wereld gaat voorbij. Welk eene treffende gedachte op dit gewigtige tijdstip! Gansche menschengeslachten sterven uit, en wij bloeijen op hunne graven; ras zal ook ons stof zich met hun stof vereenigen, het nakroost zal ons beweenen en wandelen op onze graven. Het wegsnellende jaar

strekt

Digitized by Google

strekt hiervan ten bewijze, en roept ons toe: mensch! bereid uw huis, want gij zult sterven; gij gaat naar uw eeuwig huis; tel uwe dagen, gij kunt ze tellen, want met den laatsten klokslag zijt gij een voetstap nader gekomen aan uwe eeuwige rustplaats. Het roept ons toe: mensch! tracht een wijs hart te bekomen, en hecht hetzelve niet aan de dingen dezer aarde, want niets is blijvende: alles draagt de zaden van verderf, ondergang en ontbinding met zich. Mensch! wat heden uwe zinnen streelt, daarmede kunt gij morgen uwe ledige ziel niet vervullen, daartoe is het ongenoegzaam: de wereld kan uw hart niet verzadigen. Mensch! verdiep u toch zoo niet in de beslommeringen der aarde, want gij ziet, ben ik voorbij, dan is ook, en de vreugd en de smart, die ik heb opgeleverd, verstreken, en volgt gij dien raad niet, dan zult gij u beklagen, want slaat uw laatste klokslag, dan laat de wereld u alleen, de aarde blijft op de aarde, en gij — gaat naar het oord, daar geen tijd meer zijn zal.

Welke somtijds gedachten zijn het, die mij dáár bezig houden, en ik leef nog op aarde? Is er dan niets, dat blijvende, dat onveranderlijk is? Is er dan geen veilig oord, geene rots, waarop ik mij in dien snelvlietenden tijdstroom kan verlaten? O, ja, de Opperoorzaak aller dingen; dat Wezen aller Wezens, dat verre, zeer verre boven mij verheven is, God, de Almagtige, de Eeuwige, Hij, die zal zijn, die Hij is,

Hij blijft, wat ook moge wisselen of wijken, dezelfde, tot in eeuwigheid dezelfde, die Hij was, eer de bergen geboren waren, en Hij de aarde en de wereld had voortgebragt. Gij, o God! hebt voormaals de aarde gegrond, en de hemelen zijn het werk uwer handen; die zullen vergaan, maar Gij zult staande blijven, want Gij zijt dezelfde, en uwe jaren zullen niet geëindigd worden; Gij zijt het begin en het einde, de eerste en de laatste, bij wien geene verandering is of schaduw van omkeering.

Ja eeuwig blijft Gij; 't geen Gij zijt,
Wat heb ik dan te vreezen?
Gij zult in nood en dood altijd
Mijn' rots, mijn toevlugt wezen.
Uw trouw en uw' erbarming is
Zoo eeuwig, als uw Wezen is:
Heil mij, die daarop bouwe!

(*Gez.* VI.)

Voorwaar, eene aangenaime gedachte! Nu, nu heb ik eenen leidsman, aan wien ik mij, wat ook moge wisselen of wijken, welke jaren mogen beginnen of eindigen, kan vasthouden, op wien ik mij kan verlaten, al verzonk ook de aarde uit hare plaats, en al werden de bergen verzet in het hart der zee.

Maar ook die gedachte doet mij duizelen, doet mij van schaamte het aangezigt bedekken, en in het stof nedervallen voor dien almagtigen Heer van hemel en aarde.

O,

Digitized by Google

O, wegsnellend jaar! gij herinnert mij, hoe dikwijls ik in mijne edelste verpligtingen omtrent dit Wezen aller Wezens ben te kort gekomen; gij herinnert mij, hoe dikwijls ik zijne liefderijkste vermaningen heb verworpen, zijne hand, die steeds was uitgestrekt, niet om te verderven, maar om te behouden, van mij heb afgeweerd, en zijne liefde klein geacht; gij herinnert mij, hoe dikwijls ik de ware wijsheid, die toch alleen in de vrees des Heeren gelegen is, heb voorbij gezien, geliefd heb, wat God verbood, gediend heb, wat tegen zijne wetten streed. Gij zijt vervlogen, o jaar! maar wat ik gedaan heb, is bij Hem, die een licht is, en in Wien gansch geene duisternis is, van Wiens troon geregtigheid en gerigte de vastigheid zijn, niet voorbij gegaan, daar er een gedenkboek voor zijn aangezigt ligt, het aangezigt van den Alwetende, die mijn zitten en mijn opstaan weet, en van verre mijne gedachten kent. Die overtuiging moest bij mij steeds levendig geweest zijn: maar hoe dikwijls heb ik mij gedragen, hoe dikwijls gehandeld in dit jaar, alsof er geen God was! Hoe dikwijls heb ik den eerbied en de dankbaarheid, die ik Hem wegens zijne grootheid en teedere liefde verschuldigd was, met onverschilligheid en onopmerkzaamheid beantwoord! Hoe dikwijls heb ik mijn vertrouwen, dat Hij wegens zijne magt en wijsheid geheel verdiende, van Hem afgetrokken, en hetzelve gesteld op een menschenkind, op een men-

Digitized by Google

schenkind, wiens dagen zijn als het gras, en al wiens heerlijkheid aan eene bloem van het gras gelijk is! Hoe dikwijls ben ik ontevreden geweest over zijne wegen en handelingen met mij, die toch altijd wijsheid en liefde waren! Hoe dikwijls ben ik ook te kort gekomen in de dure verpligtingen, die ik omtrent mijnen natuurgenoot moest vervullen: heb ik altijd getracht, al het goede te doen, dat in mijne magt stond? Heb ik kranken bezocht, weduwen en weezen opgebeurd, bedroefden getroost, tranen gedroogd, zuchten doen ophouden? Heb ik geweend met den weenende, ben ik verblijd geweest met den blijde? Heb ik de les van den Apostel der liefde opgevolgd: mijne kinderkens! laat ons niet liefhebben met woorden noch met de tong, maar met de daad en in waarheid? En vooral; ben ik getrouw geweest aan de les van onzen grootsten Leeraar: heb uwe vijanden lief, zegen ze, die u vervloeken, doe wel dengenen, die u haten, bid voor degene, die u geweld aandoen en u vervolgen? O, op al die vragen, die in ernst en gemoedelijkheid op dit tijdstip in mijne ziel oprijzen, kan ik geen voldoend antwoord geven, en in het bewustzijn van schuld moet ik mij schamen en in het stof nedervallen, daar de Heer van tijd en eeuwigheid tevens de Regter is der gansche aarde, die te rein van oogen is om het kwade te aanschouwen, en een ieder zal vergelden naar zijne werken.

Welk eene gedachte! Onherroepelijk ligt alles, wat

wat ik heb gedaan voor mijne rekening, ...
Maar neen! God is liefde! Hiervan getuigde het geheele verloopene jaar, daar Hij van deszelfs eersten stond af zich aan ons allen niet onbetuigd heeft gelaten, maar ons steeds deed toeroepen: komt gij allen, die vermoeid en belast zijt, en ik zal u rust geven; komt gij allen! gij hebt eene voorspraak bij den Vader, JEZUS CHRISTUS, den Regtvaardige, wiens bloed reinigt van alle zonden. Dit geeft mij, onder al dezen zwaren last, nieuwen moed, neemt mijne vrees voor God weg, en geeft mij op nieuw weêr de vrijheid, om, al is het dan ook met zwakke en stamelende klanken, tot den Almagtige te zeggen: onze Vader!

Vader, onder al mijn nooden,
Vader, onder heil en straf,
Vader, ook in 't rijk der dooden,
Vader ook in 't zwijgend graf.
(*Gez.* CLX: 5.)

Vader, onder al mijn nooden, ja, dit was Hij gedurende dezen geheelen jaarkring, daar Hij was, en bleef de God van ons leven, wiens goedertierenheid iederen morgen nieuw, en wiens trouw groot was, die mij verzorgde en onderhield, meer dan een aardsche vader zijn kind kan onderhouden; die mij droeg op de vleugelen zijner liefde, mijn leven en mijne krachten schraagde, mij redde uit alle gekende en ongekende nooden,

Digitized by Google

en teeder mij bewaarde, waar ik mij zelven niet bewaren kon; die mij daarbij zoo vele genoegens schonk op mijnen levensweg, genoegens die ik alleen aan zijne goedheid, in onderscheiding van zoo vele anderen, te danken heb. Wel is waar, dit jaar was mijn levensweg niet alleen met rozen beplant, maar men vond ook dorens op denzelve, dorens, die kwetsten, en een onaangenaam smartgevoel veroorzaakten; wel is waar, dit jaar leverde zoowel vreugd als smart op, maar die smart? zij was middel ter opvoeding en vorming in de hand van Hem, die het best weet of vreugd of ongeneugt ons het best voor hemelvreugd bereidt; zij was onder zijn bestuur en zijne leiding, middel om mij geschikter te maken voor mijne hoogere en hemelsche bestemming; middel om mij meer te doen beantwoorden aan den eisch van Gods woord: heilig te zijn, gelijk God heilig is; middel om mij nader te brengen aan de vele woningen van het vaderlijke huis!

Gij zijt dan vervlogen, o jaar! en voert met u de vreugde en smart mede. Gij zijt vervlogen, doch geeft in dit gewigtige tijdstip mij nog rijke stof, om God voor zijne zegeningen te danken, en zijn wijs bestuur te eerbiedigen, zijne wegen te billijken, en uit te roepen met de verheugde schaar, na het aanschouwen van JEZUS heerlijke wonderen: Hij heeft alles welgedaan! Welgedaan ook dan, wanneer Hij ons onze geliefde betrekkingen ontnam!

Maar

Digitized by Google

Maar ach, welk eene droevige gedachte doet dit in mijne ziel ontstaan! Ik zie onzen kring rond, en — er wordt er een gemist, die dit jaar met ons heeft begonnen, die toen wij met hem hetzelve onder Gods zegen aanvingen, nog een wandelaar was op hetzelfde spoor met ons; die toen nog met ons zich verbond aan de dienst van den Oneindige, met ons aan de deugd nog trouw zwoer, nuttig was voor land en kerk, huisgezin en maatschappij, doch nu niet meer is. Hij of zij bezweken voor de alles overwinnende magt des doods, en ons rest niets meer van hen, — dan hunne graven. Maar die graven? Het zijn gedenkteekenen voor de levenden, die in dit gewigtige uur ons te binnen brengen, wat ouders aan hunne kinderen, kinderen aan hunne ouders, echtgenooten aan hunne echtgenooten, vrienden aan hunne vrienden verloren hebben.

Het zijn gedenkteekenen, die in dit plegtige uur ons toeroepen: de dagen des menschen zijn als het gras, gelijk eene bloem des velds, alzoo bloeit hij; als de wind daarover gegaan is, is zij niet meer, en hare plaats kent ze niet meer. Het zijn gedenkteekenen, die ons toeroepen: gedenk te sterven, en zorg, dat gij door een heilig en godzalig leven steeds daartoe gezind zijt. Doch het zijn ook gedenkteekenen, waaruit tevens de vertroostende stem opgaat: treurt niet over ons, uwe, in den Heer gestorvene dooden; haast breekt de morgen aan, waarop de Overwin-

Digitized by Google

naar van den dood en graf, de kluisters van dood en graf zal verbreken, en ons allen zal opwekken tot een eeuwig, zalig leven. Treurt niet over ons afwezen: haast, haast zullen wij elkander wederzien!

O, gewigtig tijdstip! waarop ik mij thans bevind; gij, gij doet mijne droefheid en vrees bedaren; gij doet mij verlangend uitzien naar dien dag, waarop de aarde en de hemel zullen voorbij gaan, en er geen tijd meer zal zijn; dien dag, waarop onze vroome en vroeg gestorvene vrienden ons zullen wederzien, om nimmer weder gescheiden te worden; dien dag, waarop alles, wat nu vergankelijk en voorbijgaande is — zal te niet gedaan worden; dien dag, het begin van dien heerlijken toestand, waarin de dood niet meer zal zijn, noch rouw, noch gekrijt, noch moeite, daar de eerste dingen zullen zijn weggegaan, wanneer er geen nacht meer zal wezen, en de zaligen geene fakkel of licht der zon meer zullen van noode hebben, want de Heere God zalze verlichten.

Ja zekerlijk, die dag zal komen: dit is zeker en gewis. Hij zal komen, en ieder jaar brengt ons een voetstap nader aan denzelven. Hij zal komen, want er staat geschreven: ziet Hij, de eerstgeborene uit de dooden, de getrouwe getuige, de overste van de koningen der aarde, Hij zegt: Ja, ik kom haastelijk! Amen! kom, Heere JEZUS!

DE W.....

EN-

Digitized by Google

ENGELSCH HUWELIJKS-VOORSTEL.

In een der Londensche Dagbladen, vindt men het volgende huwelijks-voorstel: »Een Heer van echte Nimrods-manieren, die in een der voornaamste jagtstreken van *Engeland* woont, en wiens stokpaardje het edele jagersleven is, verlangt zich door den echt te verbinden met eene Dame, die in deze zelfde liefhebberij uitsluitend haar vermaak vindt. Op schoonheid of geldelijk vermogen komt het niet aan. Het laatste, indien de Dame er iets van bezit, zal haar geheel worden overgelaten, het eerste is wel niet te verwerpen, doch is geen vereischte. Een goed humeur, een kleine voet en bij het jagen vast en goed te paard te zitten, zijn voorwaarden *sine qua non*. Daar dit huwelijks-voorstel van eenen vossen- en niet van een geldjager uitgaat, mag men verwachten dat zich niemand zal aangespoord vinden, om, uit ijdele nieuwsgierigheid, informatiën in te winnen."

»Naschrift. Eene met rood haar kan zich de moeite, van zich aan te melden, besparen, zoo als ook de hooge blonden gerust mogen te huis blijven. Aan het Bureau dezer Courant, kan men des morgens van 10 tot 12, en des namiddags van 4 tot 6 ure, nader berigt ontvangen."

»Op straat ben ik voor niemand te huis."

LOF-

Digitized by Google

LOFLIED

VAN

DEN WIJSGEER

CLEANTHES (1) OP *ZEUS*.

(*Poëtae gnomici Graeci ed. stereot. p.* 110.)

Onsterfelijk Opperheer, die vele namen draagt,
En door uw groote kracht de gansche wereld schraagt,
O ZEUS! die de natuur naar uw bevel doet hooren,
U groet ik; want gij hebt ons, menschen, uitverkoren,
Als zijnde uit uw geslacht, en ons de spraak gegeven,
Tot voorregt boven 't ven, waarmeê w' op aarde leven.
Daarom verhef ik U; 'k zal steeds uw grootheid prijzen.
Gij weet aan 't starrenheer zijn vaste baan te wijzen.
Natuur gehoorzaamt aan de wet door U gegeven,
En vol van diep ontzag begint het al te beven,
Wanneer gij 't bliksemvuur door uwen hemel schiet,
En elk dat teeken van uw' godlijke almagt ziet.
Het licht, dat schittert aan den hoogen hemeltrans,
Is slechts een schijnsel van uw goddelijken glans;
En alles wat geschiedt, op aarde, of in den hoogen,
Of in den oceaan, 't is in uw schaal gewogen:
De zonden echter niet, die de godlooze werken.
Doch, ZEUS! gij blijft altijd op hunne daden merken;
En brengt het al te regt, en stuurt het kwaad tot heil,
En handhaaft in 't heelal een' orde zonder feil:
Daar

(1) CLEANTHES, een stoïcijnsch wijsgeer, leefde in de derde eeuw voor CHRISTUS, te *Athene*. *Hand.* XVII: 28 maakt PAULUS van hem gewag.

Digitized by Google

Daar gij het kwaad en 't goed weet zamen te vermengen,
En alles in 't gareel der eeuw'ge wet te brengen,
  Waaraan de sterveling uit dwaasheid zich onttrekt,
  En dus zich zelven tot een wis verderf verstrekt,
Daar hij 't geluk zoekt, zonder aan de deugd te denken,
Die slechts alleen de ware levensvreugd kan schenken.
De dwazen meenen 't wit ook zonder haar te treffen:
Zij pogen trotschelijk zich zelven te verheffen;
  Zij slaven om het goud, der schaamte zelfs ten spot;
  Zij zoeken weekelijk ligchamelijk genot,
Dat door dit zoeken zelf hen immer moet ontvlieden.
Maar, groote zeus! gij, die den donder kunt gebieden,
  Red gij het menschdom van dien jammerlijken waan,
  Die ons, helaas! komt op het waar geluk te staan.
Doe, Vader! onze ziel de ware wijsheid vinden,
Waardoor gij zelf verstaat het al aan 't regt te binden,
Opdat wij, dankbaar voor die gunst aan ons bewezen,
U prijzen zonder eind. Welk werk zou beter wezen
Voor zaalge Goden, of voor zwakke, stervelingen,
Dan steeds ter eere van het heilig regt te zingen?

AKA-

Digitized by Google

AKADEMIE-NIEUWS.

LEIDEN.

Op den 29 Nov. l. l., overleed op zijn buitengoed *den Brink*, bij *Rheden* in *Gelderland*, JOANNES CLARISSE, Ridder der orde van den Nederl. Leeuw, Lid van het Koninklijk Nederl. Instituut, en rustend Hoogleeraar der Godgeleerdheid aan de Hoogeschool.

Geboren den 19 Oct. 1770, te *Schiedam*, waar zijn Vader, de namalige Amsterdamsche Leeraar THEODORUS ADRIANUS CLARISSE, destijds het Leeraarsambt bekleedde, werd hij sedert 1787, aan deze Hoogeschool, en gedurende eenigen tijd, ook aan de Utrechtsche, opgeleid voor de Heilige bediening; welke hij, na op openlijke verdediging zijner *Diss. de Spiritu Sancto*, de Doctorale waardigheid verkregen te hebben, ten jare 1792, te *Doorn*, in de Provincie *Utrecht*, aanvaardde. In het jaar 1797 verwisselde hij deze standplaats met *Enkhuizen*, van waar hij in 1804, naar *Harderwijk* geroepen werd, om den Theologischen leerstoel aan de Geldersche Hoogeschool te bekleden. Belangrijk en voor CLARISSE steeds onvergetelijk waren de jaren, welke hij dáár, ook in de vriendschap met mannen als NIEUWHOF, KEMPER, REINWARDT en anderen, doorbragt. De opheffing dier Hoogeschool, door het geweld van NAPOLEON, bekoorde dan ook, in meer dan één opzigt, tot de teleurstellingen en rampslagen, van welke CLARISSE's leven zoo overvloeide. Maar eerlang verschafte hem zijne beroeping tot Pred. bij de Hervormde Gemeente te *Rotterdam*, een' nieuwen, even zeer hem zelven geliefkoosden, als voor

Digitized by Google

voor anderen zegenrijken werkkring; en nadat Nederlands herstelling was aangebroken, werd hij, in 1814, naar deze Hoogeschool geroepen, om de vroeger door hem te *Harderwijk* bekleede waardigheid te hernemen, en om van toen aan de zeldzame geestesgaven, in hem vereenigd, en den buitengewonen schat van veelzijdige kennis, dien hij verzameld had, meer dan veertig jaren lang, met steeds klimmenden lust en ijver, in uitgebreiden kring, als op woeker te stellen. Ofschoon de bijzondere redenen eerbiedigende, welke CLARISSE bewogen, om de in 1841, op meer dan 70 jarigen leeftijd, hem te beurt gevallen eervolle rust, op het land te genieten, zag de Hoogeschool hem niet dan noode uit haar midden henen gaan. Doch terwijl hij in zijne landelijke afzondering, zich voor een ander en beter henengaan voorbereidde, bleef hij, als met jeugdige kracht en lust, ook voor de wetenschap werkzaam. Zelfs het gemis zijner Boekerij, hetwelk hij het afhouwen zijner handen pleegde te noemen, hield hem geenszins terug, niet slechts om de geletterde wereld nog telkens van zich te doen hooren, maar om het aanzienlijk getal zijner vroeger uitgegeven geschriften, met werken van aanbelang te vermeerderen; en het was op zijne studeerkamer en te midden zijner werkzaamheid, dat ook de beroerte hem overviel, welke twee dagen later, helaas! een einde aan zijn, door velerlei beproeving geheiligd, voor de Hoogeschool en de wetenschap, voor het vaderland en de Gemeente van CHRISTUS, zoo dierbaar en belangrijk leven maakte.

De mare van zijnen dood was dan ook eene treurmare voor *Leiden*. Zijn stoffelijk overblijfsel, niet door zijne Zonen, (helaas! de dood had

ze

ze hem ontnomen), maar door trouwe vrienden, den Utrechtschen Hoogleeraar SUERMAN, en den Arnhemschen Leeraar VAN ITERSON, tot aan Katwijks Begraafplaats, als in vrome bedevaart heengeleid, werd dáár door de Hoogeschool ontvangen. Vroegere Ambtgenooten en vrienden, dankbare Leerlingen, de Akademische jongelingschap in aanzienlijken getale, en eene belangstellende menigte, volgden de door Studenten gedragene lijkbaar, en stonden daar, op de graven van BORGER en VAN DER PALM, rondom de groeve, waarin nu ook CLARISSE's overschot, bij dat van zoo vele dierbaren, die hij ten grave droeg, ook van den oudsten zijner Zonen, wijlen den Groningschen Hoogleeraar THEODORUS ADRIANUS CLARISSE, eenmaal de kroon zijnes levens, rusten zou; en het treffende woord, toen door zijn' oudsten Ambtgenoot, den Hoogleeraar VAN HENGEL, gesproken, verlevendigde wel het smartelijke besef, dat men in CLARISSE's henengaan, zoo vele schatten van ware Christelijke wijsheid en deugd zich ontnomen zag, maar niet minder het gevoel van dank jegens God, die in hem zoo veel voortreffelijks aan de wereld geschonken had, en boven alles de hoop op die betere wereld, voor welke CLARISSE door een ootmoedig geloof in CHRISTUS geleefd had, en die hem vrolijk het hoofd had doen opwaarts houden; wanneer de rampen des levens het zoo vaak dreigden neder te drukken en te verpletteren.

Ook voor de Gemeente werd op den volgenden dag des Heeren, zoo wel elders door de Leeraren, als bijzonder in de Akademie-beurt, door den Hoogleeraar KIST, het betreurde afsterven van den onvergetelijken CLARISSE, plegtig herdacht; en de herinnering verlevendigd dier, evenzeer rijke en degelijke, als ernstige en gemoedelijke Evangelie-

pre-

Digitized by Google

prediking, door welke, gelijk door zijn leven, de ontslapene voor zoo velen tot onvergankelijken zegen geweest was.

SCHOOL-NIEUWS.

MIDDELBURG.

Den 2 Sept. 1846. Heden had alhier de gewone jaarlijksche promotie der leerlingen van het Stedelijk Gymnasium plaats. — De Rector begroette bij deze gelegenheid den Ed. Gr. Achtb. Heer Mr. M. VERBRUGGE, Advocaat-Generaal bij het Provinciale Geregtshof, onlangs door den Stedelijken Raad tot Curator benoemd. — Verder hield de verdienstelijke jongeling, A. P. SNOUCK HURGRONJE, eene oratie: *de bello Peloponnesiaco*, werd met een prijs voor het Grieksch en Latijn begiftigd en ontving eervol ontslag van het Gymnasium. — Bevorderd werden, uit de tweede klasse naar de eerste: D. A. BERDENIS VAN BERLEKOM, met een prijs en D. J. VAN DER HORST SERLÉ; uit de derde naar de tweede: F. L. SNOUCK HURGRONJE en K. F. TERMOOY APÊL; uit de vierde naar de derde: L. F. VAN PANHUYS en L. H. SLOTEMAKER, ieder met een' prijs; uit de vijfde naar de derde: S. VAN DER BEKE CALLENFELS, met een' prijs; naar de vierde: C. P. POUS KOOLHAAS, P. J. CALLENFELS, W. F. DE JONGE, ieder met een' prijs, A. VAN REIJGERSBERG VERSLUIJS, A. J. VAN EEKELEN, C. S. PICKÉ, J. DOMMISSE en P. DAMAS VAN CITTERS; uit de zesde naar de vijfde: J. P. BERDENIS VAN BERLEKOM, W. F. VAN DEINSE en

F. HOIJER, ieder met een' prijs. — Nog ontvingen prijzen: A. P. SNOUCK HURGRONJE, voor het Nederduitsch en Engelsch, D. A. BERDENIS VAN BERLEKOM voor de Wiskunde, het Hoogduitsch en Fransch, L. F. VAN PANHUIJS voor het Hoogduitsch, Fransch en de Vaderlandsche Geschiedenis, J. VAN DER BEKE CALLENFELS voor het Hoogduitsch, en W. F. DE JONGE voor het Fransch, de Wiskunde en de Vaderlandsche Geschiedenis. — Voor welke prijzen de bekroonde leerlingen op eene gepaste wijze aan H. H. Curatoren hunnen dank betuigden. — Bij den aanvang van den nieuwen Cursus zijn als leerlingen ingeschreven: F. RONCA, TH. HOIJER, J. VAN DE GRAFT, M. VAN BISSA, H. M. VAN DIGGELEN, W. R. VAN PANHUYS en N. G. SLEGT.

KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

GELDERLAND.

ARNHEM.

ARNHEM, den 15 Nov., is Ds. R. BENNING BANSSONIUS, Th. Dr. en laatstelijk Pred. te *Roderwolde*, bevestigd door zijn jongsten Ambtgenoot, Ds. H. J. VELDWIJK, met eene Leerrede over *Phil.* I: 29. *Ontvangt hem dan in den Heere.*

De

De Bevestigde aanvaardde zijn dienstwerk, predikende over *Coll.* I: 28, 29. *Denwelken wij verkondigen*, enz.

NIJMEGEN.

NIJMEGEN, 25 Nov. 1846. Diakenen der Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier, hebben op nieuw het genoegen te berigten, dat bij Testamentaire dispositie, van wijlen Mejufvrouw J. S. WAEGENAER, aan de Hervormde Diakonie is gelegateerd *f* 500, zijnde de magtiging tot ontvangst reeds aangevraagd.

GENT, 11 Oct. 1846. Volgens vroeger in de *Boekzaal* gegeven berigt, zagen Kerkvoogden en Notabelen der Hervormde Gemeente alhier, voor ruim twee jaren, zich door milde bijdragen uit onderscheidene fondsen, in staat gesteld, tot het doen der noodige reparatie en uitbreiding aan haar Kerkgebouw. Tot hiertoe evenwel bleef der Gemeente nog steeds een Orgel ontbreken. Door nader bekomen subsidie, en door de zorg van den Heer President-Kerkvoogd, den Baron J. G. W. MERKES, werd in dit gemis voorzien. Op den dag van heden had de inwijding plaats van een allezins doelmatig Orgel. Onze Leeraar, Ds. M. COENEN, hield eene op deze plegtigheid toepasselijke rede, naar aanleiding van *Coll.* III: 16, 17.

HORSSEN, 29 Nov. 1846. Nadat onze geachte, van hier naar *Chaam*, c. a., beroepen Leeraar, Ds. L. G. F. CREUTZBERG, den 27 dezer, door Ds. B. TE GEMPT, Pred. te *Batenburg*, als Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Nijmegen*, in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. A. A. H. EXALTO D'ALMARAS, Pred. te *Burgharen*, van zijne betrekking tot de Klassis en onze Gemeente was losgemaakt, nam zijn Eerw. heden van ons afscheid, naar aanleiding van *Joh.*

Digitized by Google

XVII: 17. *Heilig ze in uwe waarheid, uw woord is de waarheid.*

ZUTPHEN.

ANGERLO staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

ZUTPHEN staat vakant te worden. Zie Oct. 1846.

TIEL.

TIEL vakant. Zie Oct. 1846.

BOMMEL.

HAEFTEN vakant. Zie Febr. 1846.

BEEST. Zie Nov. 1846.

HARDERWIJK.

HEERDE, den 29 Nov. 1846. Met deelneming hoorden wij ons, in de voormiddag-Godsdienstoefening, door onzen Leeraar, A. VAN MARLE, herinneren, het afsterven van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. LOHSS, Emer. Pred. van *Vorgten*, sedert Jan. 1845 alhier met zijne Echtgenoote woonachtig. Had zijne wankelende gezondheid in de dagen zijner rust, hem niet verhinderd, hij zoude naar den lust zijns harten, meer nog dan hij tot nu toe gedaan heeft, in ons midden zijn opgetreden, om het Evangelie te verkondigen. — Bekend was 's mans hulpvaardigheid en dienstijver, gelijk vroeger in det naburige *Vorgten*, zoo ook in deze Gemeente, alwaar hij algemeene achting genoot en vele vrienden had. Gelijk wij der treurende Weduwe en betrekkingen de beste vertroostingen toewenschten, zoo waren ons de opwekkingen gepast en welkom, die wij ontvingen, naar aanleiding van *Matth.* XXV: 20—25, tot ijver en getrouwheid, een iegelijk in zijnen werk-

werkkring, met de vermogens ons geschonken, ziende op de vergelding in de toekomst.

Bij deze gelegenheid bedienen wij ons tevens van dit Tijdschrift, om dankbare melding te maken van de navolgende giften, in den loop dezes jaars bij onze Diakonie ontvangen, te weten: 500 Guldens van Mejufvrouw de Wed. N. N.; 100 Guldens van wijlen L. D. B., en 50 Guldens van de Erfgenamen van G. J. ALLEE.

Deze vermelding zij getuige van onzen innigen dank, en wekke anderen op tot navolging.

EPE, den 7 Dec. 1846. Met veel genoegen en dankbaarheid, kunnen wij melden, dat bij testamentaire beschikking van den Heer A. BROUWER, overleden in de maand Dec. des vorigen jaars, aan de Diakonie der Hervormde Gemeente alhier, gelegateerd is, eene som van *f* 400, en eene gelijke som aan het Kerkefonds. Tot aanvaarding van welke gelden, de koninklijke vergunning gevraagd en reeds verkregen is. — De nagedachtenis van dien braven blijve bij ons in zegening! Dit voorbeeld van Christelijke weldadigheid worde hier en elders door velen nagevolgd!

HARDERWIJK. Zie Nov. 1846.

ZUID-HOLLAND.

's GRAVENHAGE.

TER HEYDE, den 31 Oct. 1846. Het kerkgebouw dezer Gemeente is onlangs, door één' harer vorige Leeraren, voorzien van gordijnen, welke nog aan hetzelve ontbraken, zoodat thans de spreker en hoorders in hetzelve geen hinder

Digitized by Google

van het sterke zonnelicht behooven te lijden. De gever heeft zich verheugd met eene Leerrede over JAKOBUS Brief, Hoofdst. I:11; 48 jaren voorleden aldaar zijn' Evangeliedienst aanvaard hebbende, en heeft de Gemeente opgewekt tot eene betamelijke ontvangst van het woord des Heeren.

ROTTERDAM.

ROTTERDAM, den 29 Nov. Heden had onze oudste Leeraar, de Hoog Eerw. zeer Gel. Heer H. OORT, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, het voorregt plegtig gedachtenis te vieren van zijne veertigjarige Evangeliedienst in ons midden. Naar aanleiding van *Deut.* VIII: 2*a* en II: 7*b*: *Gij zult gedenken al den weg, dien u de Heer uw God deze veertig jaren in de woestijn geleid heeft; — deze veertig jaren is de Heer uw God met u geweest; geen ding heeft u ontbroken*, vermeldde hij de veelvuldige zegeningen Gods, hem in dit langdurig tijdperk geschonken, en verbond zich bij vernieuwing voor het overige van zijnen leeftijd aan de Gemeente, die zijnen getrouwen arbeid hoog blijft waarderen, en door eene talrijke opkomst hare belangstelling in de vreugde des Leeraars betoonde.

De Heer verhoore de wenschen en gebeden, ook door zijne Ambtgenooten voor den waardigen man ten hemel gezonden, en schenke hem, bij het klimmen zijner jaren, de kracht, om naar den wensch van zijn hart het Evangelie met lust en opgewektheid onder ons te blijven verkondigen.

ROTTERDAM, den 1 Dec. Heden avond voor het eerst, en daarna in de onderscheidene Godsdienstoefeningen der week, en op den eerstvolgenden Zondag, vernamen wij het onverwacht en aan-

Digitized by Google

aandoenelijk berigt, dat de waardige J. CLARISSE, A. L. M. Theol. en Phil. Doct., rustend Hoogleeraar der Leidsche Hoogeschool, als Predikant alhier werkzaam geweest van den 12 Julij 1812 tot 23 April 1815, in de eeuwige ruste was ingegaan.

Algemeen werd dit berigt met deelneming vernomen, vooral door hen, die zich zijne krachtige prediking, zijnen aangenamen omgang, zijnen echt Christelijken wandel onder ons nog levendig herinnerden. Gezegend blijft ook onder ons het aandenken van dezen regtvaardigen, die niet alleen als geleerde van den eersten rang, zich blijvende verdienste voor de kerk en maatschappij heeft verworven, maar ook als Christen groot was, te midden van zwáre beproevingen, en als Evangeliedienaar onder ons voor velen ten uitgebreiden zegen geweest is.

ROTTERDAM. (Engelsche Presbyteriaansche Gemeente) vakant. Zie Nov. 1846.

LEIDEN.

ZEVENHOVEN, 27 Sept. 1846. Onze geachte Leeraar, Ds. J. VAN OCHTEN, (wiens Emeritaat met 1° October e. k. zal ingaan,) besloot heden namiddag onder ons zijn Heilig dienstwerk, predikende over 1 *Petr.* I:25. *Het woord des Heeren blijft in eeuwigheid, en dit is het woord dat onder u verkondigd is.*

Na geëindigde Godsdienstoefening werd zijn Eerw. in eene daartoe opzettelijk gehoudene Kerkeraads-vergadering, ten overstaan van den Consulent dezer Gemeente, Ds. P. SCHOENMAKERS, Pred. te *Nieuwveen*, door den Gecommitteerde van het Klassikaal Bestuur van *Leiden*, den Wel Eerw. Heer E. A. BRUNNER, Pred. te *Oude en Nieuwe Wetering*, van zijne betrekking op de

Digitized by Google

Klassis en Gemeente, onder hartelijke zegenbede, eervol ontslagen.

Onze beste wenschen volgen den Leeraar, van wien wij de vereerende getuigenis afleggen, dat hij gedurende eene reeks van 23 jaren, bij een echt Christelijk leven, met voorbeeldige getrouwheid en gemoedelijken ernst, ons den weg des heils heeft verkondigd. Moge de vrucht zijner prediking niet achterblijven!

14 Oct. 1846. De Kerkeraad dezer Gemeente, ter voorziening in de alhier bestaande vakature, handopening verzocht en verkregen hebbende, is heden wettig vergaderd, en heeft onder voorzitting van den Consulent, geformeerd het volgende twaalf-, zes- en drietal van H. H. Kandidaten tot de H. Dienst bij verschillende Provinciale Kerkbesturen:

Twaalftal:

B. R. AITTON, H. C. N. VAN AMEROM, H. BERGHEGE, J. J. BOELE, J. F. VAN DURA, H. A. C. DENIER VAN DER GON, A. HAGE, F. W. J. KAAKEBEEN, A. VAN CAMPEN, L. RIETBERG, A. VAN IJSENDIJK, G. J. ZIJNEN.

Zestal:

AITTON, VAN AMEROM, BERGHEGE, DURA, IJZENDIJK, ZIJNEN.

Drietal:

VAN AMEROM, VAN DURA, ZIJNEN.

23 Oct. 1846. Uit het vroeger gemaakte drietal, heeft de Kerkeraad, onder voorzitting van den Consulent, tot Herder en Leeraar beroepen, den Wel Eerw. Heer G. J. ZIJNEN, P.J.ZN., Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Zeeland*, wien de beroepbrief is toegezonden, en die ons binnen weinige dagen te kennen gaf, dat hij, onder inwachting der vereischte goedkeuringen,

Digitized by Google

gen, aan deze roepstem gaarne en gewillig gevolg geven zou.

WOERDEN, den 11 Oct. Bij uiterste wilsbeschikking is, door wijlen den Wel Ed. Heer MAARTEN DE HAAN, JS. ZOON, in leven Notaris te *Woerden*, onder anderen aan de Diaconie-armen der Gereformeerde Gemeente alhier, gelegateerd geworden, de somma van *f* 200, vrij van alle kosten en Successie-regten, tot aanvaarding van welk legaat bereids autorisatie van Zijne Majesteit is verzocht geworden.

De Diaconiebestuurders achten zich verpligt van dit bewijs van liefde bij dezen dankbare melding te maken, alzoo hulde toebrengende aan de nagedachtenis van den Ontslapene.

NOORDEN, den 22 Nov. 1846. De dag van heden was voor onze Gemeente een dag van Godsdienstige vreugde. Onze beroepen Leeraar, de Wel Eerw. Heer J. G. BLAAUW, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband*, werd in ons midden bevestigd door den Consulent, Ds. J. E. JENTINK, Pred. te *Nieuwkoop*, met 2 *Cor.* II : 17; daaruit aanleiding nemende, om het beeld van eenen waren Evangeliedienaar te schetsen. De handoplegging en inzegening geschiedde met den Consulent, door de Wel Eerw. Heeren J. B. MOQUETTE en A. J. SCHILT, Predd. te *Rijnzaterwoude* en te *Bodegraven*. Des namiddags verbond zich de Bevestigde aan de Gemeente met *Hand.* X : 29*b*. *Zoo vraag ik u dan, om wat reden gijlieden mij hebt ontboden.*

LEIDEN. Zie Oct. 1846.

DORDRECHT.

DORDRECHT, den 23 Nov. Ter vervulling der vakature, ontstaan door het vertrek van den Wel Eerw. Heer J. C. VAN MARKEN, naar *Amsterdam*,

Digitized by Google

dam, heeft heden de Breede Kerkeraad der Nederduitsche Hervormde Gemeente alhier, het volgende twaalftal van Heeren Predd. geformeerd:

W. H. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, Th. Dr. te *Ruurlo*. J. P. STRICKER, Th. Dr. te *Hoorn*. M. VAN STAVEREN, Th. Dr. te *Kedichem*. J. J. DOEDES, Th. Dr. te *Hall*. E. A. BRUNNER, te *Oude Wetering*. T. MODDERMAN, Th. Dr. te *Oudkerk*, C. A. J. WILDSCHUT, te *Brummen*. J. PLEYTE, te *Nieuwenhoorn*. J. A. MEULEMANS, te *Scheveningen*. J. BOSCH, te *Maassluis*. D. P. KNUTTEL, te *Ammerstol*, en A. VAN WITZENBURG, te *Bosboop*, de laatste met het lot tegen J. LAGERWEY, te *Wageningen*.

Daarna dit Zestal:

DD. W. H. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, Th. Dr., J. P. STRICKER, Th. Dr., J. J. DOEDES, Th. Dr., E. A BRUNNER, M. VAN STAVEREN, Th. Dr. en T. MODDERMAN, Th. Dr.

Vervolgens dit drietal:

DD. J. P. STRICKER, Th. Dr., J. J. DOEDES, Th. Dr. en W. H. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, Th. Dr.

Waaruit beroepen werd de Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. P. STRICKER, Th. Dr. en Pred. te *Hoorn*, die deze beroeping in beraad genomen heeft.

STREEFKERK, den 2 Dec. 1846. Heden genoot onze geliefde Leeraar, Ds. W. J. NIESSEN, het voorregt, in eene avond-godsdienstoefening, gedachtenis te mogen vieren van zijne 25 jarige Evangeliedienst, in de Gemeente van *Odijk*, en sedert 1825 alhier. Zijn Eerw. had tot grondslag zijner rede gelegd, *Ps.* LXII: 12, 13*a*, en sprak tot ons, over de menigvuldige blijken van Goddelijke hulp en goedertierenheid, gedurende dien tijd zijner Evangeliebediening hem zoo gunstig ver-

verleend, als de eenige grond van zijn vertrouwen op eenen verderen voorspoedigen voortgang in zijne ambtsbetrekkingen onder ons. De plegtigheid van dit feest werd verhoogd door eene talrijke schare toehoorders, zoo van hier als elders, en een aanzienlijk geschenk, waarmede de Leeraar, als een bewijs van hoogachting en liefde der Gemeente, werd vereerd.

God verhoore genadig de smeekingen door Leeraar en Gemeente tot Hem opgezonden, en spare zijn Eerw. nog lang het leven, tot een uitgebreiden zegen voor de Gemeente, zich zelven en zijne dierbare betrekkingen.

CILLAARSHOEK. Zie Nov. 1846.

GOUDA.

OUDEWATER, 15 Nov. Heden werd onze beroepen Leeraar, Ds. H. DE VRIES, door zijnen Ambtgenoot in de dienst dezer Gemeente bevestigp, met *Hebr.* XIII:8. *Jezus Christus is gisteren en heden dezelfde, en in der eeuwigheid.* De Bevestigde ving zijn werk onder ons aan, met *Hand.* VIII:5*b*. *En predikte haar Christus.*

HEICOP EN BOECOP, 26 Nov. 1846. De Kerkeraad heeft heden, op vertoonde Akte van Collatie, d. d. 1 Nov. 1846, van den Hoog Ed. Gestrengen Heer, Mr. M. C. VAN HALL, Commandeur der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Staatsraad in buitengewone dienst, enz. enz., Ambachtsheer van *Heicop* en *Boecop*, kerkelijk beroepen, den Wel Eerw. Heer F. W. J. KAAKEREEN, Kandidaat tot de Heilige dienst, voor het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*, welke deze beroeping, onder inwachting der vereischte approbatiën, heeft aangenomen.

De H. H. Kandidaten, die met den Beroepenen door den Kerkeraad op de nominatie waren geplaatst,

plaatst, den Hoog Ed. Gestrengen Ambachtsheer, ter electie aangeboden, zijn de navolgende: C. J. FRANÇOIS, A. A. A. MOLHUYSEN, H. ROMBACH en A. VAN IJSENDIJK.

OOSTERWIJK vakant. Zie April 1846.

BRIELLE.

OUDENHOORN, 25 Nov. In den aanvang dezer week, ontving de Gemeente, namens de familie des Overledenen, door den Kandidaat tot de H. dienst, C. RIBBIUS, Hulpprediker te *Denekamp*, het doodberigt van een' harer voormalige Leeraren, Ds. WILLEM GODEFRIDUS MANN, in den jare 1822 van *Kerkwerve* tot ons overgekomen, en in den jare 1827 van hier naar *Denekamp* vertrokken.

Eene afwezigheid van bijna 20 jaren kon hem deze Gemeente niet uit het geheugen wisschen. Bij den aanvang van dit jaar zond zijn Eerw. haar nog een aanzienlijk aantal Bijbelsche Almanakken en Godsdienstige Traktaatjes ten geschenke.

Onze tegenwoordige Leeraar bepaalde ons daarom in de Woensdag-avondbeurt, meer opzettelijk bij dit sterfgeval. Naar aanleiding van *Hebr.* XIII: 7*a*, werd ons voorgesteld het pligtmatige en heilzame der opvolging van de Apostolische vermaning, en het slotwoord toegewijd aan de herinnering van onze reeds in den Heere ontslapene en van onze nog elders arbeidende voorgangers.

NOORD-HOLLAND.

HAARLEM.

ZAANDAM (OOSTZIJDE), 15 Nov. 1846. Bij vriendelijken afstand van zijnen Ambtgenoot, Ds.

H.

N. A. VAN CHARANTE, werd onze, van *Grootebroek* herwaarts beroepene Leeraar, Ds. H. M. M. RAPPARD, bevestigd door zijnen Vriend en voormaligen Ringbroeder, Ds. C. G. S. BEGEMANN, Pred. te *Venhuizen*, naar aanleiding van 2 *Cor.* XII:19*b*. *Wij spreken in de tegenwoordigheid Gods in Christus; en dit alles, Geliefden! tot uwe stichting.* Des nademiddags aanvaardde Ds. H. M. M. RAPPARD zijn dienstwerk, met *Marc.* XVI: 15*b*. *Predikt het Evangelie aan alle creaturen.* Hierdoor is alzoo ook onze tweede Predikantsplaats vervuld geworden.

WORMER. Zie Nov. 1846.

ALKMAAR.

WAAL EN KOOG OP TEXEL, den 22 Nov. 1846. Nadat onze naar *Kolhorn* beroepen Leeraar, Ds. A. BEGEMANN, den 18 dezer, in tegenwoordigheid van den Consulent, Ds. P. HAESEBROECK, Pred. te *Eijerland*, door Ds. H. L. STEINFERT, Pred. te *Oosterend* op *Texel*, hiertoe door het Klassikaal Bestuur van *Alkmaar* gecommitteerd, van zijne betrekkingen op den Kerkeraad en de Gemeente alhier was losgemaakt, nam zijn Eerw. heden afscheid van ons, met eene Leerrede over *Joh.* XVI: 22*b*: *Ik zal u wederom zien;* en ontleende daaruit aanleiding, om te spreken over *de hoop op een' toekomend wedersien als het beste middel ter vertroosting bij het scheiden van Leeraar en Gemeente.*

KOLHORN, den 29 Nov. 1846. Heden is onze nieuw beroepen Leeraar, Ds. A. BEGEMANN, van *Waal* en *Koog*, op het Eiland *Texel*, tot ons overgekomen, onder ons bevestigd, door zijn Eerw. Broeder, C. G. S. BEGEMANN, Pred. te *Venhuizen*, onder de Klassis van *Hoorn*, met eene Leerrede over *Hand.* XVIII:9. *Spreek en zwijg niet.*

Des

Des namiddags aanvaardde onze Leeraar zijn dienstwerk onder ons, naar 2 *Cor.* V: 20*a*. *Zoo zijn wij dan gezanten van Christus wege.*

CALLANTSOOG staat vakant te worden. Zie Nov. 1846.

HOORN.

BERKHOUT, den 10 Dec. Kerkvoogden der Hervormde Gemeente alhier achten zich verpligt, dankbare melding te maken van eene weldadige beschikking, door wijlen TRIJNTJE BOOS, die, bij Testamentaire dispositie, aan de Kerk een legaat van één duizend Gulden, vrij van alle onkosten, vermaakt heeft. — Genoemde TRIJNTJE BOOS, nu bijna tien jaren overleden, had, bij uiterste wilsbeschikking bepaald, dat haar, op den 9 Julij j. l. overleden man, SIMON STAPEL, over de bovengemelde gelden, tot den laatsten dag zijns levens zoude beschikken, en dat dezelve, zes weken na zijn overlijden zouden uitbetaald en ter beschikking van Kerkvoogden gesteld worden. — De koninklijke toestemming tot de ontvangst dier gelden aangevraagd, en ook werkelijk ontvangen zijnde, is dan ook de uitbetaling derzelven onverwijld gevolgd.

Moge dit blijk van Christelijke milddadigheid meer en meer navolging vinden!

OPPERDOES vakant. Zie Mei 1846.

SPANBROEK EN OPMEER. Zie Oct. 1846.

BENNINGBROEK vakant. Zie Oct. 1846.

GROOTEBROEK. Zie Nov. 1846.

ZEELAND.

MIDDELBURG.

SEROOSKERKE, den 26 Nov. 1846. Heden ont-

Digitized by Google

ontving de Kerkeraad berigt, dat de Wel Eerw. Heer N. E. ERNST VETTEN, Pred. te *Renesse* en *Noordwelle*, de beroeping als Herder en Leeraar naar deze Gemeente, onder inwachting der noodige goedkeuringen, heeft aangenomen.

MIDDELBURG EN VLISSINGEN (Engelsche Gemeente) vakant. Zie Mei en Junij 1846.

MIDDELBURG vakant. Zie Aug. 1846.

ZIERIKZEE.

RENESSE EN NOORDWELLE, den 29sten Nov. 1846. Maakte onze Leeraar, Ds. N. E. ERNST VETTEN, ons vroeger bekend, dat hij eene beroeping ontvangen had naar de Hervormde Gemeente te *Serooskerke*, Klassis van *Walcheren*, heden berigtte hij ons, tot ons innig leedwezen, dat hij zich verpligt had gevonden, die beroeping, onder inwachting der vereischte approbatiën, aan te nemen.

Heeren Kandidaten wordt berigt, dat men van voornemen is, eenen reeds gevestigden Predikant te beroepen, zoodat verzoeken om predikbeurten nutteloos zijn.

KERKWERVE, den 29 Nov. 1846. De Kerkeraad berigt ontvangen hebbende van het overlijden van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer WILLEM GODEFRIDUS MANN, Pred. te *Denekamp*, die van Mei tot December 1822 te *Kerkwerve* Predikant geweest is, heeft Ds. H. DE GRAAFF bij den aanvang der morgen-godsdienstoefening hiervan aan de Gemeente mededeeling gedaan.

BROUWERSHAVEN vakant. Zie Sept. 1846.

GOES.

GOES, 6 Dec. 1846. Dezen avond vierde de Gemeente met haren oudsten Leeraar, den Wel Eerw. zeer Gel. Heere W. L. VAN OOSTERZEE, A. L. M. Phil. Doct., een aangenaam feest. Bij de her-

Digitized by Google

herdenking van den jaardag onzes geëerbiedigden Koning, was het nu 25 jaren geleden, dat deze onze beminde Leeraar, in deze betrekking tot ons kwam. De feestviering werd onder veel plegtig gezang en uitmuntend orgelmuzijk gehouden, naar aanleiding van *Hand.* XXVI: 22, 23; de feestvierende Leeraar sprak hierbij van den inhoud en den vorm zijner Evangeliebediening; en van de hulpe Gods, welke hij daarbij genoten had. Talrijk was de schare, welke daarbij was opgekomen, algemeen was de belangstelling. Dankende en jubelende was de Gemeente mede gestemd. Des Leeraars Ambtgenooten, de Kerkeraad, de Bestuurders van Gestichten, welker Godsdienstige belangen deze onze Leeraar al dien tijd behartigd had, vele aanzienlijke, vroegere leerlingen en onderscheidene anderen hebben met woord en daad, en daarbij met zeer aanzienlijke geschenken, van hunne belangstelling en blijdschap doen blijken. Moge deze Leeraar met zijne Ambtgenooten steeds ten zegen zijn van onze Gemeente en van het koningrijk onzes Heeren.

's HEER ABTS- EN SINOUTSKERKE vakant. Zie Nov. 1846.

IJZENDIJKE.

ZUIDZANDE vakant. Zie Mei 1846.

RETRANCHEMENT vakant. Zie Nov. 1846.

UTRECHT.

UTRECHT.

ZEGVELD. Zie Nov. 1846.

AMERSFOORT.

VREELAND vakant. Zie Nov. 1846.

WIJK.

Digitized by Google

WIJK.

VEENENDAAL, 1 Nov. 1846. Maakte voor 14 dagen onze Leeraar, F. C. VAN DEN HAM, ons bekend, eene beroeping te hebben ontvangen naar de Gemeente van *Harderwijk*, welke beroeping door hem in ernstige overweging genomen was; heden moesten wij tot ons leedwezen vernemen, dat hij zich verpligt gevonden had deze roeping aan te nemen, zoodat alhier eene leeraarsplaats staat vakant te worden.

ELST, den 22 Nov. 1846. Maakte onze Leeraar, W. POLLEN, ons voor veertien dagen bekend, eene beroeping te hebben ontvangen naar de Gemeente van *Spankeren*, c. a., heden mogten wij vernemen, dat hij vrijheid had gevonden, voor dezelve te bedanken.

DOORN, 6 Dec. 1846. Heden des voormiddags, werd aan de Gemeente bekend gemaakt, het afsterven van den Hoog Eerw. Hoog Gel. Heer JOANNES CLARISSE, rustend Hoogleeraar in de Godgeleerdheid, enz., den 29 Nov. l.l., op den huize *den Brink*, onder *Rhede*, overleden. Hij had te dezer plaatse zijne openbare bediening begonnen, den 16 Sept. 1792, en vertrok van hier naar *Enkhuizen*, den 25 Junij 1797. Zijne betrekking tot deze Gemeente werd vernieuwd, toen hij den 7 Nov. 1819, één' zijner Zonen, THEODORUS ADRIANUS, als haren Herder en Leeraar bevestigde, die er tot den 16 Nov. 1823 werkzaam was. En hoezeer de Ontslapene aan deze zijne eerste standplaats gehecht bleef, toonde hij nog den 18 Sept. 1842, toen hij er den aanvang zijner Evangeliebediening plegtig herdacht. Onze tegenwoordige Leeraar, Ds. R. P. VERBEEK, had tot tekst gekozen *Deuter*. XXXIV:7, en wijdde eenige woorden van opregte en Christelijke

hulde aan de nagedachtenis van den waardigen man, die in *gezegenden en krachtvollen ouderdom*, *in langdurige en onvermoeide werkzaamheid*, in *geloof en ootmoedige onderwerping*, en in *welbereidheid tot sterven*, met Israëls grooten Leidsman vergeleken mag worden.

VRIESLAND.

LEEUWARDEN.

Door het Klassikaal Bestuur van *Leeuwarden* is op den 25 Nov. geëxamineerd en bevoegd verklaard om te staan naar den post van Catechiseermeester in eene Gemeente, HERMANNUS GEORGIUS GROSJEAN, woonachtig te *Leeuwarden*.

HYLAARD, LYONS EN HUINS, den 1 Nov. 1846. Heden werd ons, door den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. KONING, Pred. te *Boxum*, c. a., die eene liefdebeurt onder ons vervulde, het overlijden berigt van een onzer vroegere Leeraren, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer JACOBUS MARTINUS SNETHLAGE, in leven Predikant te *Goutum* en *Zwichum*, gelijk dit later door onzen tegenwoordigen Leeraar, werd bekend gemaakt. Zijn Eerw. aanvaardde zijn Heilig dienstwerk in ons midden in de maand September van het jaar 1802, en bleef slechts acht maanden in ons midden vertoeven, als wanneer hij naar de Gemeente van *Oenkerk*, c. a. vertrok. Gedurende zijn verblijf alhier, mogt hij ruimschoots in de liefde dezer Gemeente deelen, die niet verminderde, toen hij ook later van tijd tot tijd onder ons verkeerde, waarom dan ook zijn dood door ons met aandoening werd vernomen, en zijn naam bij ons in gezegende nagedachtenis zal blijven.

GOU-

Digitized by Google

GOUTUM EN ZWICHUM, den 1 Nov. Heden werd onze Gemeente bedroefd, door het afsterven van haren geachten Leeraar, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer JACOBUS MARTINUS SNETHLAGE. Eene ziekte van drie weken rukte hem weg in het 70e jaar zijnes levens, in het 45e zijner Evangeliebediening.

Hij was geboren den 4 Junij 1777, en de Zoon van ALBERTUS SNETHLAGE, Pred. te *Leeuwarden* en van MAGDALENA SAS. Hij bekwaamde zich tot de Evangeliedienst aan de Hoogeschool te *Franeker* en te *Groningen*. Tot de predikdienst toegelaten zijnde, is hij in drie Gemeenten werkzaam geweest; het eerst, maar slechts gedurende acht maanden, in de Gemeente te *Hylaard* en *Lyons*, waar hij in Sept. 1802 als Herder en Leeraar bevestigd werd; daarna te *Oenkerk*, *Giekerk* en *Wyns*, waar hij tot Januarij 1810 bleef; toen is hij in ons midden gekomen en heeft hier bijna 37 jaren het Evangelie met onvermoeiden ijver verkondigd en met woord en voorbeeld de Gemeente gesticht, die hem hoogachtte en innig liefhad, en nu met zijne vele vrienden en betrekkingen, met zijne vier kinderen, die in hem eenen teederen Vader hadden, treurt om zijn gemis.

Den 8 November bepaalde de Consulent dezer Gemeente, Ds. A. WITTEVEEN, Pred. te *Huizum*, ons bij dit afsterven, predikende over *Openb.* XIV: 13.

Naar den bescheidenen wensch van den Overledene zal er geen ander dan dit eenvoudig levensberigt worden medegedeeld.

Heeren Kandidaten wordt berigt, dat de Kerkeraad wenscht, dat in de vakature door het beroepen van een reeds gevestigd Predikant worde voorzien.

Digitized by Google

OENKERK, den 8 Nov. 1846. Had onze Predikant, E. H. HABBEMA, nog geen jaar geleden ter onzer kennis gebragt het overlijden van eenen onzer voormalige Leeraars, GERHARD VAN DER TUUK, laatst Pred. te *Berlikum;* heden maakte zijn Eerw. ons, in eene voorafspraak, genomen uit *Zach.* 1:5*b*: *Uwe profeten, zullen zij in eeuwigheid leven?* weder het afsterven bekend van zijnen Vriend, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer JACOBUS MARTINUS SNETHLAGE, die van den 30 Mei 1803 tot den 31 Dec. 1809 het Evangelie der zaligheid in ons midden verkondigd had. Hij stierf op den 1 dezer, in den ouderdom van 69 jaren en 5 maanden te *Goutum*, in welke Gemeente zijn Eerw. het Herder en Leeraarsambt bijna 37 jaren heeft mogen waarnemen. Wij wierden bij deze gelegenheid opgewekt, om voor zoo veel wij dezen ontslapen' Leeraar gekend en uit zijnen mond de woorden des levens gehoord hadden, zijn Eerw. in zegenend aandenken te houden.

JELSUM, den 20 Nov. 1846. De Diakonie der Hervormde Gemeente te *Jelsum* zag heden hare inkomsten vermeerderd door twee legaten, elk ten bedrage van driehonderd Gulden, tot het mogen ontvangen van welke Z. M. onze geëerbiedigde Koning haar goedgunstig vergunning verleend had. Openlijk doet zij hierbij hulde aan de nagedachtenis van den voormaligen Herder en Leeraar te dezer plaats, wijlen den Wel Eerw. zeer Gel. Heer HERMANNUS MANGER, in leven laatstelijk Predikant bij de Hervormde Gemeente te *Haarlem*, en aan zijn Eerw's. Echtgenoote, wijlen Mevrouw GEERTRUIDA MANGER, geb. COULON, door welke echte lieden deze uiterste wilsbeschikkingen gemaakt zijn.

Mo-

Digitized by Google

Moge het zijn dat anderen zich opgewekt gevoelen tot navolging van het voorbeeld dezer weldadigen, wier aandenken nog lang, ook alhier, in zegening zal blijven.

OUDEGA, c. a., 22 Nov. 1846. Onze Leeraar, Ds. A. J. LIEUWENS, deelde ons heden het berigt mede, van het overlijden van den Wel Eerw. zeer Gel. Heer DIRK FRIES SIBINGA, van het jaar 1793 tot 1828 onder ons de getrouwe prediker van het Evangelie van CHRISTUS. Met deelneming werd dit berigt door velen, bij wie 's Mans gedachtenis in zegening is, aangehoord.

Gaarne vereenigden wij ons in hartelijke bede voor de hooghejaarde Weduwe, en tot toenemen in het geloof in den Heer, om door den Heiligen Geest, ook met den Afgestorvene den band te versterken, die de geesten vereenigt en de eeuwen zal duren.

GARIJP, den 22 Nov. 1846. Onze Leeraar, Ds. R. A. BENTHEM SYPKENS, eene beroeping ontvangen hebbende naar de Gemeente van *Spijk*, (Provincie *Groningen*) verklaarde ons heden, die beroeping, onder inwachting der vereischte goedkeuringen, te hebben aangenomen.

OUDEGA, c. a. De rustende Predikant DIRK FRIES SIBINGA is te *Groningen*, zijne geboorteplaats, den 14 November l.l. overleden, in den ouderdom van 88 jaren. Hij was eerst sedert 1783 te *Wierum* en *Dorkwert*, onder de voormalige Klassis van het *Westerkwartier*, daarna te *Gorredijk*, Klassis *Heerenveen*, voorts te *Ænum*, onder de voormalige Klassis van *Loppersum*, en sedert 1793 alhier Predikant, alwaar hij met Julij 1828, *salvo honore et stipendio*, Emeritus is geworden.

De vriendenhand schrijft hier nog bij: De ont-

Digitized by Google

slapen Broeder was een man van een gezond oordeel, van heldere en grondige kennis, die met ongekunstelde eenvoudigheid en juiste voordragt der waarheid, vol van hartelijken ernst, en met eene heilige geestdrift gedurende 48 jaren het Evangelie der zaligheid verkondigde. Groot was zijn ijver en voorbeeldig zijne herderlijke trouw.

Met gemoedelijken ernst vervulde hij al de deelen van zijn gewigtig ambt. Al zijne krachten wijdde hij steeds aan de vorming der Gemeente, welke hem was aanbevolen, en in de laatste Gemeente vooral eert en roemt men nog de trouwe liefde, waarmede hij haar zielenheil behartigde, en niet gering is het aantal dergene, die hunne opvoeding voor een hooger leven met vurige dankzegging aan God, aan hem als rijk gezegend middel toekennen. Door zijne ernstige, gemoedelijke en echt welsprekende Evangelieprediking boeide hij zijne hoorders steeds aan zijne lippen.

In den huiselijken kring onderscheidde hij zich door teedere zorgdragende liefde, waardoor hij velerlei en langdurig lijden van Gade en Kinderen grootelijks verzachtte. Als Echtgenoot en Vader was hij een vorbeeld van echt Godsdienstigen zin, van zorgvuldigheid in de opvoeding, en minzaamheid jegens zijne huisgenooten.

Warsch van allen schijn, toonde hij zich onbewimpeld gelijk hij was, schroomde hij nimmer rondborstig voor zijne overtuiging uit te komen, en poogde hij overal, waar hij gelegenheid vond, het rijk van waarheid en deugd uit te breiden.

In den Ring was hij de meest geachte en altijd nuttige Broeder.

In den omgang was hij gezellig, vriendelijk, gulhartig, nederig, bezat een medelijdend ligtelijk bewogen en tot weldadigheid geneigd hart.

DRAG-

Digitized by Google

DRAGTEN, den 22 Nov. 1846. Heden is alhier openlijke hulde gedaan aan de nagedachtenis van bovengenoemden Broeder, bij eene opzettelijke Leerrede over *Hebr.* XIII : 7.

De Overledene had in deze Gemeente de 12 eerste jaren zijner ruste doorgebragt, en was in dezelve niet alleen algemeen geëerd, maar ook bemind. Veel had hij haar door voorbeeld, maar ook door raad en troost zoowel als door openbare prediking gesticht.

De regtvaardige zal in eeuwige gedachtenis zijn.

HARLINGEN.

PINGJUM, den 4 Dec. 1846. Op den 9 Nov. l. l., overleed alhier, onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer PETRUS NATHANAEL LOMARS, in den ouderdom van 71 jaren. Zijn Eerw. was een Zoon van HENDRIKUS DIONYSIUS LOMARS en IETSKE KLARES TULNINGA, en geb. te *Franeker*, den 7 Nov. 1775. — Het mogt hem gebeuren, in die toenmalige Akademiestad zijne opleiding te ontvangen tot de dienst van het Evangelie. Na zijne studiën volbragt te hebben, werd hij Proponent, en voor het eerst beroepen te *Engelum*, den 30 Jan. 1809. Dertien jaren lang verkondigde hij aldaar het Evangelie, en verwisselde in 1822, deze zijne standplaats met die te *Oude Lemmer*, c. a., alwaar hij vierdehalf jaar werkzaam was in de dienst van den Heer der Gemeente. In 1825 werd zijn Eerw. tot Herder en Leeraar, in de gecombineerde Gemeente van *Pingjum* en *Zurich* beroepen, en deed aldaar zijne intrede, op den 16 Oct. deszelven jaars. Gedurende 21 jaren arbeidde hij hier in den wijngaard des Heeren, tot dat het dien behaagde, hem den 9 Nov. l. l., des nachts om half twaalf ure, het tijdelijke met het eeuwige te doen verwisselen.

Digitized by Google

In den jare 1809 was zijn Eerw. in den echt getreden, met Mejufvrouw CATHARINA DE VRIES, thans zijne Weduwe, bij welke hij achtervolgens vijf kinderen verwekte, drie Dochters en twee Zoons, die allen nog in leven zijn. — Daar zijn Eerw. afkeerig was van eene uitvoerige levensbeschrijving, wordt alleen nog berigt, dat door den Consulent ad interim, den Wel Eerw. Heer C. J. C. VENEMA, Pred. te *Wons*, c. a., eene Lijkrede is gehouden, den 22 Nov. l. l., naar aanleiding van *Gen.* XXVII: 2. In dezelve werd de Gemeente opgewekt, en, om de nuttige waarheden, haar door den overledenen Leeraar verkondigd, nog na zijnen dood, wel ter harte te nemen, en om de onzekerheid van onzen sterfdag te doen dienen ter onze aansporing, tot voorbereiding voor de eeuwigheid.

Voor de Weduwe zal het jaar van gratie worden waargenomen.

WOMMELS EN HIJDAARD, den 11 Nov. 1846. Ds. M. SWIJGHUISEN REIGERSBERG, Pred. te *Augsbuur*, *Lutkewoude* en *Kollumerzwaag*, heeft de beroeping naar deze Gemeente, onder inwachting der kerkelijke en koninklijke goedkeuringen, aangenomen.

WELSRIJP EN BAIJUM vakant. Zie Julij 1846.

ARUM vakant. Zie Julij 1846.

RIED EN BOER vakant. Zie Nov. 1846.

SNEEK.

BALK. Op den 20 Oct. 1846 kwam de Kerkeraad alhier te zamen, en formeerde het volgende drietal van Predikanten:

J. A. TEN BOKKEL HUININK, Pred. te *Veenendaal*. F. C. VAN DEN HAM, Pred. te *Veenendaal*, en W. G. VAN DEN BROEK, Pred. te *'s Grevelduin-Kapellle* en *Vijfhoeven*, en werd dit drietal den Ed. Achtb. Hee-

Digitized by Google

Heere Grietman van *Gaasterland*, ter electie gezonden.

Op den 13 Nov. werd door den Kerkeraad, na ingekomene electie, waaruit bleek, dat de Grietman gekozen had, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer F. C. VAN DEN HAM, Pred. te *Veenendaal*, bovengenoemden beroepen onder bestuur van den Consulent L. VAN GIFFEN.

IJLST, 6 Dec. - Gaf onze Leeraar H. VAN GRIETHUYSEN, ons voor acht dagen kennis, van eene beroeping op hem uitgebragt, door de Gemeente van *Welsrijp* en *Baijum*; heden verblijdde hij ons met het berigt, dat hij vrijheid gevonden had, bij ons te verblijven, en verbond zich bij vernieuwing aan ons, naar 2 *Cor.* XII: 9*a*.

DOKKUM.

METSLAWIER EN NYEWIER vakant. Zie Oct. 1846.

AUGSBUUR, (GEZEGD LUTJEWOUDE) EN KOLLUMERZWAAG staaat vakant te worden. Zie Nov. 1846.

HEERENVEEN.

DONKERBROEK, den 5 Oct. 1846. De geachte Leeraar, de Wel Eerw. Heer WIEBRANDUS GERARDUS REDDINGIUS, werd, tot onze droefheid, ons door den dood ontrukt, na eene ziekte van 11 dagen. Hij was geboren te *Midlum*, in *Reiderland*, den 7 Jan. 1818, zijnde zijn Vader, de Wel Eerw. Heer W. G. REDDINGIUS, toen Pred. aldaar, nu te *Woltersum*. Deze gaf hem onderwijs tot zijne voorbereiding voor de Hoogeschool. Twee jaren studeerde hij aan die te *Utrecht*, en drie jaren aan die te *Groningen*, van 1835 tot 1840. Hij werd als Kandidaat tot de Heilige dienst te *Assen*, den 6 Oct. 1841, en den 8 Jan. 1843 als Pred. te *Donkerbroek*, bevestigd. Na eene

Digitized by Google

verhandeling geschreven en verdedigd te hebben, over het gevoelen van PAULUS, aangaande den dood van CHRISTUS, promoveerde hij als Doctor in de Theologie te *Groningen*, den 28 Junij 1845. Bij aldien hij langer in het leven gespaard ware, zou de Overledene, door de hem van God geschonkene vermogens, en zijne verkregene kundigheden, waarmede eene hartelijke belangstelling in het Evangelie gepaard ging, nog veel nut hebben kunnen stichten voor anderen. Maar het heeft den Alwijzen behaagd, hem zoo vroeg reeds op te roepen in de eeuwigheid, waarin wij hopen, dat hij een ongestoord geluk genieten zal. Het verlies van hem wordt nu zeer betreurd door zijne Weduwe, Mejufvrouw AALTJE SNOEK, met welke hij den 28 Dec. 1842, in het huwelijk trad, missende zij in hem een' liefhebbend Echtgenoot, en hunne twee nog zoo jonge Kinderen, een' zorgdragend Vader; betreurd ook door zijne hoog bejaarde Ouders, Schoonouders en verdere betrekkingen, welken hij een geliefde Zoon en Broeder geweest is. De laatste maal, dat de Overledene voor de Gemeente optrad, sprak hij tot ons, over 1 *Cor.* VI:20: *Gij zijt duur gekocht, zoo verheerlijkt dan God in uw ligchaam en in uwen geest, welke Godes zijn;* en bediende hij onder ons het Heilige Avondmaal. Den eerstvolgenden Zondag na het overlijden onzes Leeraars, hield de Consulent dezer Gemeente, de Wel Eerw. Heer J. REINERS, Pred. te *Makkinga*, de Lijkrede, en had tot tekst gekozen *Jes.* LVII:2. *Hij zal ingaan in de vrede; zij zullen rusten op hunne slaapsteden, een iegelijk die in zijne opregtheid gewandeld heeft.*

HAULE EN HAULERWIJK, den 11 Oct. 1846. Heden maakte onze Adjunct-Pred., de Wel Eerw. Heer

Heer J. WASSENAAR, ons bekend, het onverwachts afsterven van onzen geliefden en geachten Leeraar, den Wel Eerw. Heer W. G. REDDINGIUS, Th. Dr. en Pred. te *Donkerbroek* en *Haule*. Diep trof ons dit treurig berigt, daar wij ons met aandoening herinnerden den korten tijd, dat aan zijn Eerw. de herderlijke zorg ook over dit gedeelte der uitgebreide Gemeente was toevertrouwd, waarvan hij naauwelijks een jaar, door de aanstelling van onzen Adjunct-Pred., was ontheven. En allen vereenigden zich in het gebed tot den Hoogheerlijken om troost en bemoediging voor des Overledens Weduwe, Kinderen en verdere dierbare betrekkingen bij dit smartelijk verlies.

APPELSCHA, den 25 Oct. 1846. Op den 11 dezer maand, maakte onze Leeraar, de Wel Eerw. Heer A. MAAGH MEIJER, aan onze Gemeente bekend, eene eenparige beroeping te hebben ontvangen als Herder en Leeraar bij de Hervormde Gemeente in de *Anijpe*, alsmede dat dezelve door zijn Eerw. 3 weken tijds, in ernstig beraad was genomen. Heden echter mogten wij de voor onze Gemeente regt verblijdende beslissing vernemen, dat zijn Eerw. na rijp beraad, gemeend had, voor bovengenoemde beroeping te mogen en te moeten bedanken. Zijn Eerw. verbond zich bij die gelegenheid als bij vernieuwing aan ons, predikende over *Phil.* I:25. *En dit vertrouwe en weet ik, dat ik zal blijven en met u allen zal verblijven, tot uwe bevordering en blijdschap des geloofs.*

HAULE EN HAULERWIJK, den 8 Nov. 1846. Onze geachte en geliefde Adjunct-Pred., de Wel Eerw. Heer J. WASSENAAR, van hier verroepen naar *Nijehaske* en *Haskerdijken*, nam heden van ons afscheid, met eene Leerrede over *Phil.* I:9—12. *En dit bidde ik God, dat uwe liefde*

nog

nog meer en meer overvloedig worde in erkentenis en alle gevoelen, opdat gij beproevet de dingen, die daarvan verschillen, opdat gij opregt zijt en zonder aanstoot te geven tot den dag van Christus, vervuld met vruchten der geregtigheid, die door Jezus Christus zijn tot heerlijkheid en prijs Godes.

NIJEHASKE, den 15 Nov. 1846. Heden in den voormiddag, werd onze nieuw beroepen Leeraar, de Wel Eerw. Heer J. WASSENAAR, Adjunct-Pred. te *Haule* en *Haulerwijk*, in zijne dienst bij ons en de Gemeente te *Hoskerdijken*, bevestigd, door zijnen Vader, den Wel Eerw. Heer J. J. WASSENAAR, Pred. te *Joure*, aan wien, op verzoek, het houden der Bevestigingsrede, door den Consulent, den Wel Eerw. Heer P. DE GOEJE, Pred. te *Heerenveen*, geredelijk was afgestaan. De tekst der Leerrede was *Joh.* XVII:20, 21. *Ik bidde niet alleen voor dezen, maar ook voor degenen, die door hun woord in mij gelooven zullen; opdat zij allen een zijn, gelijk gij, Vader! in mij en ik in u, dat ook zij in ons een zijn.* Des namiddags aanvaardde de bevestigde Leeraar zijn dienstwerk, bij onze gecombineerde Gemeente, met eene Leerrede over 1 *Cor.* III:11. *Niemand kan een ander fondament leggen, dan hetgene gelegd is, hetwelk is Jezus Christus.*

WIJNJETERP EN DUURSWOUDE vakant. Zie Nov. 1846.

NIEUW BRONGERGA, GEZEGD DE KNIJPE vakant. Zie Nov. 1846.

DONKERBROEK vakant. Zie Nov. 1846.

HAULE EN HAULERWIJK, Adjunct-Predikantsplaats vakant. Zie Nov. 1846.

OVER-

Digitized by Google

OVER-IJSSEL.

DEVENTER.

DEVENTER, den 15 Oct. Heden overleed alhier, na eene korte ziekte en onverwacht, de Wel Eerw. Heer JAN TEN KATE, Kandidaat bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Overijssel*, weinige dagen vroeger beroepen te *Bladel* en *Hapert*, Klassis van *Eindhoven*. Hij mogt het doel der voorbereiding tot de H. dienst zeer nabij komen, maar niet bereiken! Die voorbereiding was zeer gelukkig geweest, en beloofde in hem eenen regt verlichten en ijverigen Evangeliedienaar. De Gemeente, die hem riep, zou hem hebben leeren waarderen, gelijk allen, die hem kenden, hem hoogachtten en beminden. Zijn vroegtijdig afsterven, juist in dagen, die hem met schoone verwachtingen van eenen vasten werkkring vervulden, heeft bij bloedverwanten en vrienden, smartelijke gewaarwordingen opgewekt; maar zij vinden vertroosting in het geloof, dat het voor hem niet ontijdig geweest is.

ALMELO, 25 Oct. Heden werd de Wel Eerw. Heer H. VAN VOORST, van de Gemeente *Wormer*, tot ons overgekomen, door zijnen Ambtgenoot, Ds. J. G. HOOGKLIMMER, naar aanleiding van 1 *Cor.* III:7, in de H. bediening onder ons bevestigd.

De Bevestigde aanvaardde des namiddags zijn dienstwerk, met eene Leerrede over 1 *Cor.* III:11.

KAMPEN.

ZALK, den 27 Sept. 1846. Op heden is, na vertoonde Collatie van den Hoog Wel Geb. Heer R. F. C. BENTINCK VAN SCHOONKETEN, Heer van

Zalk

Zalk en *Veezaten*, Unicus Collator dezer Gemeente, beroepen tot Leeraar en Herder alhier, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. W. O. SLUITER, Kandidaat tot de Heilige dienst bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Braband*.

KAMPERVEEN, den 8 Nov. 1846. Onze Herder en Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer H. UDEN MASMAN, Jr., maakte ons bekend, dat hij zich genoodzaakt heeft gevonden, de op hem uitgebragte beroeping der Gemeente van *Vollenhove* aan te nemen.

VOLLENHOVE, den 12den Nov. 1846. Ter vervulling der vakature, ontstaande door het vertrek van onzen jongsten Leeraar, Ds. R. MOLL, Th. Dr., naar *Goes*, werd op den 12den Aug. l.l. alhier het volgende twaalftal van Predikanten gemaakt:

DD. H. H. SLUITER, te *Terwolde*. H. UDEN MASMAN, te *Kamperveen*. W. H. LINSE, te *Veessen*. W. H. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, Th. Dr., te *Ruurlo*. J. A. DIEHL, te *Lichtenvoorde*. J. F. BLAAUW, te *Otterlo*. W. H. MOORREES, te *Hummelo*. J. H. W. HEMMES, te *Wanneperveen*. B. PETERS, te *Kampereiland*. J. J. HARTMAN, te *Blankenham*. J. I. DOEDES, Th. Dr., te *Halle*. R. W. J. KRONENBERG, Adjunct te *Oldenzaal*.

Hieruit formeerde men op den 20sten Aug. dit zestal:

DD. SLUITER, DOEDES, HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, MASMAN, LINSE en DIEHL.

En op den 19den Sept., na verkregene handopening van het Departement voor de zaken van de Hervormde Eeredienst, dit drietal:

DD. DOEDES, HAVERKORN VAN RIJSEWIJK en LINSE.

Waar-

Digitized by Google

Waaruit terstond is beroepen, W. H. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK, Th. Dr. Pred. te *Ruurlo*.

De Beroepene, na een beraad van 14 dagen, voor deze benoeming beleefdelijk bedankt hebbende, formeerde men op den 15den Oct. andermaal dit twaalftal:

DD. J. I. DOEDES, Th. Dr. te *Halle*. W. H. LINSE, te *Veassen*. H. UDEN MASMAN, te *Kamperveen*. H. H. SLUITER, te *Terwolde*. W. H. MOORREES, te *Hummelo*. B. PETERS, te *Kampereiland*. J. A. DIEHL, te *Lichtenvoorde*. J. H. W. HEMMES, te *Wanneperveen*. J. J. HARTMAN, te *Blankenham*. E. W. J. KRONENBERG, Adjunct te *Oldenzaal*. J. HOEK, te *Giethoorn*, en H. A. MATTHES, te *Valkenburg*.

En hieruit nog, staande deze vergadering, dit zestal:

DD. DOEDES, UDEN MASMAN, LINSE, SLUITER, MOORREES en DIEHL.

En dit drietal:

DD. DOEDES, UDEN MASMAN en LINSE.

Waaruit, op den 19den daaraanvolgende, beroepen werd, H. UDEN MASMAN, Pred. te *Kamperveen*, van wien wij op den 9den November de verblijdende tijding mogten ontvangen, dat die beroeping door hem, onder inwachting der vereischte approbatiën, werd aangenomen.

WANNEPERVEEN, den 15den Nov. 1846. Maakte onze Leeraar, Ds. H. W. HEMMES, ons voor acht dagen bekend, ontvangen te hebben eene benoeming van Z. M. den Koning, tot Predikant der Gemeente *Oostwold*, *Leege en Hooge Meden*, onder de Klassis van *Groningen*; heden vernamen wij, dat zijn Eerw., na ook reeds kerkelijk te zijn beroepen, zich gedrongen gevoelde, die beroeping op te volgen.

STEEN-

Digitized by Google

STEENWIJK vakant. Zie Sept. 1846.

GRONINGEN.

GRONINGEN.

DORKWERD, den 29 Nov. 1846. Heden gaf onze Leeraar, S. A. DE JONGE, in de voorafspraak zijner Leerrede, ons berigt van het afsterven te *Groningen*, van DIRK FRIES SIBINGA, rustend Leeraar van *Oudega*, *Nijega* en *Opende*, die de loopbaan van zijne Evangeliebediening in deze Gemeente *Wierum* en *Dorkwerd* had begonnen, en gedurende de jaren 1783—1787 alhier had werkzaam geweest, toen hij van hier vertrok naar de *Gorredijk*. Schoon, zeer weinigen zich dien grijzen Leeraar herinnerden, werd echter dit berigt met aandoening vernomen, terwijl onze Leeraar ons opwekte, om dat Evangelie, hetwelk ook die oude Leeraar vroeger hier had gepredikt, standvastig te blijven belijden, gelooven en beleven. Onze Leeraar gedacht in zijn gebed met ons, aan zijne 80 jarige blinde Weduwe, die onze voorbidding was aanbevolen.

De beroeping, uitgebragt op den Heer H. W. HEMMES, Pred. te *Wanneperveen*, tot Pred. in de Gemeente van *Oostwold*, c. a., is door denzelven aangenomen.

NIEHOVE vakant. Zie Nov. 1846.

WINSCHOTEN.

WOLDENDORP, den 22 Nov. 1846. Op heden werd alhier in de H. dienst bevestigd, Ds. T. W. VAN SONSBEEK, door den Consulent der Gemeente, Ds. J. KREMER, Pred. te *Termunten*, c. a., met eene Leerrede over 1 *Cor.* XIV: 12*b*.

De

Digitized by Google

De Bevestigde aanvaardde des namiddags zijn dienstwerk, hebbende tot tekst *Rom.* I : 17.

APPINGADAM.

STEDUM, den 13 Nov. 1846. Heden werd door de primaire Collatoren, met meerderheid van stemmen tot Herder en Leeraar dezer Gemeente benoemd, de Wel Eerw. Heer A. W. BUNING, Pred. te *Bedum*. Zijn Eerw. heeft dit beroep in overweging genomen.

SPIJK, den 26 Nov. Ds. R. A. BENTHEM SIJPKENS, Pred. te *Garijp*, c. a., heeft de op zijn Eerw. uitgebragte beroeping als Herder en Leeraar dezer Gemeente, na rijp beraad, aangenomen.

LOPPERSUM vakant. Zie Febr. 1846.

HEVESKES vakant. Zie Sept. 1846.

MIDDELSTUM.

BEDUM, den 13 Sept. Onze Leeraar, A. W. BUNING, maakte ons heden bekend, dat hij in de Gemeente van *Spijk* beroepen was, en die roeping in ernstige overweging had genomen. Op den 11den October mogten wij echter bij het eindigen der morgen-godsdienstoefening van zijn Eerw. vernemen, dat hij voor de beroeping naar *Spijk* bedankt had, zich 's namiddags op nieuw aan de Gemeente verbindende, met eene Leerrede over 1 *Thess.* II : 8.

STITSWERD, den 15 Nov. 1846. Nadat onze Leeraar, Ds. T. W. VAN SONSBEECK, ons in de maand Augustus j. l. had kennis gegeven, dat zijn Eerw. eene beroeping tot Herder en Leeraar der Gemeente te *Woldendorp* ontvangen, en, onder inwachting der vereischte approbatiën, had aangenomen, nam zijn Eerw. heden morgen afscheid van de Gemeente, tot ons sprekende naar

aanleiding van *Openb.* III: 3*a*. *Gedenkt dan, hoe gij 't ontvangen en gehoord hebt, en bewaart het.*

Reeds den 12den bevorens was zijn Eerw. door den Gecommitteerden van het Klassikaal Bestuur van *Middelstum*, Ds. P. DAMSTÉ, Pred. te *Onderdendam*, in tegenwoordigheid van Ds. H. FOLMER, Pred. te *Middelstum*, c. a., als Consulent, en den Kerkeraad dezer Gemeente, van zijne betrekking tot de Klassis en Gemeente op eene eervolle wijze ontslagen.

De handopening is voor deze Gemeente reeds aangevraagd en goedgunstig verkregen.

BEDUM, den 20 Nov. 1846. Hadden wij tot onze blijdschap van onzen Herder en Leeraar, A. W. BUNING, vernomen, dat hij voor de beroeping naar *Spijk* had bedankt, heden maakte zijn Eerw. op nieuw ons bekend, dat hij nu eene andere roeping naar de Gemeente van *Stedum* had ontvangen, en dat hij zich verpligt gevoelde, ook deze beroeping in rijp beraad te nemen.

KANTENS vakant. Zie April 1846.

UITHUISTERMEEDE. Zie Nov. 1846.

NOORD-BRABAND.

BREDA.

TER HEIDE, den 16 Nov. 1846. In eene vergadering van H. H. Kerkvoogden en Notabelen, werd door den President-Kerkvoogd D. VAN DER MEER, DZ., uit naam van deszelfs Zuster, Mevrouw de Wed. DS. H. WESSELS, geb. VAN DER MEER, aan de Gemeente alhier, ten geschenke ge-

Digitized by Google

gegeven eene met smaak bewerkte zilveren Schenkkan, benevens vier fraaije Servetten, ten einde die bij gelegenheid van het H. Avondmaal te gebruiken. — Heeft haar Ed. dit geschenk gedaan, uit hartelijke dankbaarheid aan God, die haar zoo liefderijk is nabij geweest; zij gelieve ook aan te nemen de hulde, die haar door de Gemeente welmeenend wordt aangeboden. Hij, die op een dankbaar hart in welgevallen nederziet, spare haar Ed. nog lang tot heil dezer Gemeente, tot nut harer betrekkingen, en doe haar tot troost voor haar gemoed, nog dikwerf aanzitten aan de tafel van het H. Avondmaal, tot welks welstandige viering, zij het hare zoo mildelijk heeft toegebragt. Haar edel voorbeeld worde nagevolgd door de gegoeden in deze Gemeente.

CHAAM. Zie Nov. 1846.

HEUSDEN.

SPRANG. Zie Oct. 1846.

WOUDRICHEM. Zie Oct. 1846.

EINDHOVEN.

BLADEL, den 30 Nov. Heden werd door den Kerkeraad, onder voorzitting van den Consulent, tot Predikant dezer Gemeente beroepen, de Wel Eerw. Heer B. R. AITTON, Kandidaat tot de H. dienst, bij het Provinciaal Kerkbestuur van *Zuid-Holland*.

Op de nominatie waren geplaatst:

B. R. AITTON, Q. H. POPPE, TH. VAN GOGH, H. W. TYDEMAN, A. A. A. MOLHUIZEN, H. A. C. DENIER VAN DER GON, W. A. VAN DIEST, C. GILTAIJ, P.AZ., Kandidaten bij onderscheidene Provinciale Kerkbesturen.

Digitized by Google

Op het viertal:

B. R. AITTON, Q. H. POPPE, TH. VAN GOGH en H. W. TYDEMAN.

DRENTHE.

ASSEN.

RODERWOLDE, den 3 Dec. 1846. Na verkregene handopening van het Departement vóór de zaken der Hervormde Eeredienst, enz., is op heden, door de Stemgeregtigden tot de verkiezing van een' Pred. dezer vakante Gemeente, verkozen de Wel Eerw. zeer Gel. Heer s. COOLHAAS VAN DER WOUDE, Pred. te *Emmen* in *Drenthe*. De Kerkeraad zal dien ten gevolge deze benoeming kerkelijk maken, terwijl de Beroepbrief aan den Benoemde zal worden toegezonden, op Maandag den 7 dezer.

EELDE vakant. Zie Aug. 1846.

VRIES. Zie Oct. 1846.

LIMBURG, enz.

BEEK EN GEUL vakant. Zie April 1846.

WAAL-

Digitized by Google

WAALSCHE KERK.

AMSTERDAM. Onze Gemeente werd in diepen rouw gedompeld door het overlijden van haren hartelijk geliefden en hooggeachten derden Leeraar, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer PIERRE JOSUE LOUIS HUËT, Theol. Doct.

Hij bereikte den ouderdom van 47 jaren. Geboren den 26 November 1799 in deze stad uit P. D. HUËT, Predikant alhier, en Vrouwe FRANÇOISE L'ANGE, ontving hij, na den dood zijns vaders, terwijl zijne tweede moeder, Vrouwe A. M. TITZINGA, hem het verlies zijner eigene moeder vergoedde, zijne opleiding in het Gymnasium te *Haarlem*. Aan het Athenaeum te *Amsterdam* zettede hij zijne studien voort, en bragt zijne academiejaren door ten huize van zijnen oom, den Wel Eerw. Heer TEISSÈDRE L'ANGE. In dien tijd viel hem de onderscheiding te beurt, door de letterkundige faculteit der Academie te *Utrecht* bekroond te worden, na het schrijven eener *Commentatie*, behelzende *eene vergelijking tusschen de Grieksche Tragedie en* VONDEL. Zijn afgelegd examen, den 22 Mei 1822, als Kandidaat tot de H. Dienst, en zijne bevordering tot Doctor in de Godgeleerdheid, den 23 Junij 1824, na het loffelijk verdedigen op de Hoogeschool te *Leiden* van zijne dissertatie over *het verschillend en eenparig geloof der geloofshelden*, *Hebr.* XI *vermeld*, leverden de blijken op van zijne grondige studiën, en toonden, wat de Kerk van CHRISTUS van hem verwachten mogt.

Deze hoop werd niet te leur gesteld. Na de Gemeente van *Rotterdam*, waar hij als vast Kandidaat gevestigd was, door zijne Leerredenen ge-

Digitized by Google

stieht te hebben, bekleedde hij gedurende bijna twee jaren het Leeraarsambt te *Dordrecht*, en van den 7 Mei 1826 was hij in onze Gemeente werkzaam.

Nadat eene ernstige ongesteldheid gedurende eenige maanden hem belet had het woord der genade in JEZUS CHRISTUS te verkondigen, verblijdden wij ons in zijn herstel, en hoopten, hem den 1 November weder in ons midden te zien opklimmen, toen hij eenige dagen te voren, na woorden van troost en bemoediging aan het ziekbed van kranken te hebben doen hooren, zelf door eene ziekte werd aangetast, die eerst den treurigen afloop geenszins deed vermoeden, maar die spoedig toegenomen, hem den 12 November aan zijne echtgenoot en kinderen, zijne Gemeente, vrienden en betrekkingen ontrukte.

Zijne Weduwe, Vrouwe G. P. LEDEBOER, met wie hij den 18 Mei 1825 in den echt trad, betreurt met zeven kinderen den besten echtgenoot en vader, terwijl twee kinderen hem zijn voorgegaan in de gewesten der zaligheid.

Zijne Gemeente verliest in hem eenen Leeraar, wiens innigste wensch, wiens vurigste bede was, ons door den eenigen Middelaar tot den Vader nader te brengen; eenen Leeraar, die, onder nederig opzien naar boven, met inspanning van al zijne krachten, onzer zielen zaligheid behartigde, en met eenen heiligen ijver aan rijken en armen, aan ouden en jongen, het Evangelie der genade verkondigde, en overal het rijk van CHRISTUS trachtte uit te breiden.

Ook buiten onzen kring was hij steeds volijverig werkzaam; vele Christelijke genootschappen, vele vrienden en betrekkingen betreuren met ons den altijd hulpvaardigen, steeds in eenen Chrite-

Digitized by Google

telijken geest arbeidzamen, steeds werkzamen en liefdevollen vriend en raadsman.

Hij muntte uit door een opregt en kinderlijk geloof, door beminnelijke nederigheid, door grondige geleerdheid, door Christelijke liefde. CHRISTUS was hem winst in het leven. CHRISTUS is hem in het sterven winst geweest. Onder vele benaauwdheden heeft hij in de laatste dagen zijnen naam beleden, en »Ik ben de opstanding en »het leven" waren de laatste woorden, die men hem heeft hooren uitspreken. Zij zijn tot ons gekomen deze woorden van onzen ontslapenen Leeraar, toen, naar aanleiding van *Joh.* XI: 25*a*, zijn vaderlijke vriend en medebroeder, Ds. J. TEISSÈDRE L'ANGE, ons op den volgenden dag des Heeren bij zijn afsterven bepaalde, en ons wees op Hem, die de opstanding en het leven was. — Ook Ds. C. G. MERKUS bragt in de voormiddaggodsdienstoefening hulde aan den Afgestorvenen, en toonde ons het wisselvallige van ons aardsche bestaan, maar bragt ons ook woorden van opbeuring en troost, naar aanleiding van *Job* XIV: 1*a*.

Zijn vriend en ambtgenoot, Ds. P. J. J. MOUNIER, vergezelde hem met vele betrekkingen en vrienden naar zijne laatste woonplaats, en was bij zijn graf de tolk van aller droefheid; maar ook van aller verwachting voor eene zalige eeuwigheid; terwijl hij den volgenden Zondag, tot ons sprekende over *Openb.* VII: 9—17, ook in ons midden deze gevoelens wilde verlevendigen.

Mogten al deze woorden niet te vergeefs tot ons gekomen zijn! — Mogt de arbeid van onzen ontslapenen Leeraar, zijn afsterven, zijne nagedachtenis, vruchten voor ons dragen voor tijd en eeuwigheid!

Digitized by Google

DORDRECHT, 15 Nov. 1846. Heden vernam de Gemeente van haren Leeraar, dat op den 12 dezer overleden was, haar voormalige Herder en Leeraar, P. J. L. HUËT, Theol. Doct. en Pred. der Waalsche Gemeente te *Amsterdam*. Zijn Wel Eerw. arbeidde aan hare stichting gedurende bijna twee jaren, van 1824 tot 1826, met onverdeelden ijver. Zijne gedachtenis blijft er in gezegend aandenken; terwijl ook dáár zijn afsterven betreurd wordt als een verlies voor allen, die het heilig dienstwerk op den regten prijs stellen. Naar aanleiding van het Apostolisch woord: *Uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen* (*Rom.* XI: 36*a*) werd de Gemeente door haren Leeraar met gepasten ernst aangesproken; en tot gelatenheid, verloochening en hemelschgezindheid vermaand, bij de wisselingen van het aardsche leven.

MIDDELBURG vakant. Zie Dec. 1845.

LEIDEN staat vakant te worden. Zie Sept. 1846.

REMONSTRANTSCHE BROEDERSCHAP.

OUDE WETERING, den 15 Nov. 1846. In onze Godsdienstoefening van heden, werd ons het overlijden bekend gemaakt van den Oud-Leeraar dezer Gemeente, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer J. ZANTING, den 13den dezer maand alhier in den gezegenden ouderdom van ruim 71 jaren, in de hope des beteren levens, ontslapen. Uit de Gemeente van het naburige *Nieuwkoop* herwaarts beroepen, aanvaardde hij den 1 Januarij 1820 on-

Digitized by Google

onder ons het Herder- en Leeraarambt, en legde hij het den 31 Dec 1839 neder. Ligchamelijke zwakte en eene met het klimmen zijner jaren zigtbaar toenemende borstkwaal, noopten hem tot de aanvraag om zijn Emeritaat, dat hem, *salvo honore et stipendio*, verleend werd. Nagenoeg zeven jaren mogt hij alzoo onder ons rusten van zijnen arbeid. Door vele leden dezer Gemeente en de beide Predikanten dezer plaats grafwaarts geleid, spraken deze aldaar een woord van ernst, bemoediging en hope. Op Zondag, den 22sten dezer, werden wij, naar aanwijzing van *Gen.* XXVII: 2*b*: *Ik weet den dag mijns doods niet*, meer opzettelijk bij het afsterven van onzen waardigen Leeraar bepaald. De Vader der lichten zegene in ruime mate ook het toen gesprokene, opdat wij, bij onze onkunde nopens den juisten tijd van ons verscheiden, zijne vaderlijke wijsheid en liefde aanbidden, Hem leeren zoeken, vooral ook in de dagen van gezondheid en levenskracht, en ons hart openen voor de roepstem, waarmede Hij niet ophoudt ons tot het eeuwige leven te noodigen! Hij zij de Man zijner bedroefde Weduwe en de verzorger zijner nagelaten betrekkingen!

Naar den wensch van den Overledene kan men geen nader levensberigt verwachten.

WOERDEN, 16 Nov. 1846. In het begin dezer maand, werden wij verblijd door het berigt, dat wijlen de Heer M. DE HAAN, ofschoon niet tot onze, maar tot de Gereformeerde Gemeente behoorende, bij uiterste wilsbeschikking, een Legaat van *f* 25, aan onze armen had vermaakt. Moge de som op zich zelve gering zijn: wij schatten die hoog, als een blijk van onbekrompen Christenzin, en vermelden het daarom met opregte dankbaarheid.

Digitized by Google

NIEUWKOOP, 22 Nov. 1846. Heden maakte onze Leeraar ons bekend, het in den loop der jongste week, bij hem ingekomen berigt, dat een onzer voormalige Leeraren, de Wel Eerw. Heer J. ZANTING, laatst Emeritus Pred. te *Oude Wetering*, was overleden. Bij dat berigt was de bepaalde uitnoodiging gevoegd, om ons hiervan kennis te geven; ook zonder dat verzoek voldeed onze Leeraar aan eene behoefte des harten; hij had den naburigen gullen broeder lief. Doch daarom inzonderheid deelde hij ons dit overlijden mede, opdat hij ons den Christen-Leeraar voor den geest riep, aan wiens ijverige zorg wij de overeenstemming tusschen de leden der onderscheidene Kerkgenootschappen alhier, dank weten. Gedurende zijn verblijf in ons midden, van 1809 tot 1820, legde hij den grondslag tot die verbroedering der Protestanten, in welke wij ons dankbaar verheugen. De Godsdienstige zamenkomst van heden getuigde daarvan. Bij de door ambtspligt geboden afwezenheid van den waardigen Leeraar bij onze Hervormde Broeders, den Wel Eerw. Heer J. E. JENTINK, waren beide Gemeenten in ons kerkgebouw vereenigd, ter verheerlijking van éénen God, dien wij door éénen Heer, als *onzen Vader*, mogen kennen en aanroepen. Van deze omstandigheid maakte onze Leeraar gebruik, en terwijl wij dankzeggend roemden over het goede onder ons, was een woord van opwekking en bevestiging ons welkom. De Evangelische Gezangen, bij de Hervormden in gebruik, door ZANTING bij ons ingevoerd, brengen niet weinig tot die overeenstemming bij. Gedachtig aan zijn werk bij ons, dankten wij God voor den zegen ons geschonken, loofden wij Hem met hetzelfde lied, en was het ons goed aan het hart,

Digitized by Google

hart, in onze gebeden Hem de bedroefde Weduwe op te dragen.

ZEVENHUIZEN EN BLEISWIJK, 2 Dec. 1846. Na verkregene handopening ter vervulling der vakature, ontstaan door het Emeritaat van onzen Leeraar, (zie Nov. 1846) heeft de Kerkeraad, uit eene voorafgaande nominatie, beroepen, den Wel Eerw. Heer M. C. STUART, Proponent bij onze Broederschap, die dit beroep, onder inwachting van kerkelijke en koninklijke goedkeuringen, heeft aangenomen.

ZEGWAART EN BERKEL, 6 Dec. 1846. Na ontvangene handopening, heeft de Kerkeraad, ter vervulling der vakature, door het Emeritaat van onzen Leeraar, (zie Nov. 1846) tot gewoon Leeraar beroepen, den Wel Eerw. Heer J. VAN LEEUWEN, Proponent bij onze Broederschap, die dit beroep, onder goedkeuring der Broederschap en van Z. M. den Koning, heeft aangenomen.

AMSTERDAM vakant. Zie Oct. 1846.

EVANGELISCH-LUTHERSCHE KERK.

AMERSFOORT, den 29 Nov. 1846. Heden, in onze voormiddag-Godsdienst, bij gelegenheid der voorbereiding tot het H. Avondmaal, hetwelk op den avond van dien dag, onder ons gevierd werd, maakte onze Leeraar, de Wel Eerw. zeer Gel. Heer G. D. OTTO, ons bekend met het afsterven van eenen onzer vroegere Leeraren, den Wel Eerw. zeer Gel. Heer ADRIANUS THEODORUS BEERSHEMIUS, die op den 6 dezer, te *Carolienerzeil*

zeil in *Oost-Vriesland*, alwaar hij het ambt van Evangeliedienaar bekleedde, in den gezegenden ouderdom van 83 jaren, het tijdelijke met het eeuwige leven verwisselde. Hij was op den 17 Mei 1789, van de Gemeente te *Vlissingen*, tot ons gekomen, en op den 7 Dec. 1800 van ons vertrokken, naar de Gemeente te *Monnickendam*. — Weinigen dus onder ons herinnerden zich nog den waardigen man. Aan de meesten was hij onbekend. Maar het woord der verzoening, dat ook door hem met getrouwheid en ijver onder ons verkondigd was, en dat eeuwig blijft te midden der vergankelijkheid van al het aardsche, was ons eene krachtige opwekking, om den dood des Heeren te gedenken, die ook dezen zijnen getrouwen dienaar tot hoogeren werkkring heeft opgeroepen.

Zijn asch ruste in vrede! Zijn aandenken blijve ook bij ons in zegening! Het goede, zoo hier als elders, door hem gesticht, worde hem beloond door den God der liefde.

PURMERENDE, 13 Dec. 1846. De Wel Eerw. Heere J. C. MANSSEN, te *Kampen*, mede vermeend hebbende te moeten bedanken voor het op zijn Wel Eerw. uitgebragt beroep, in de bij deze Gemeente ontstane vakature, door het beroep en vertrek naar *Haarlem*, van den Wel Eerw. Heer J. H. MICHELSEN, zoo is uit de bevorens gemaakte nominatie, door den Grooten Kerkeraad, op nieuw een drietal geformeerd, bestaande uit de Wel Eerw. Heeren:

C. BAKKER, J. WILMS en W. F. BARBIERS, respectivelijk Predikanten bij dit Kerkgenootschap, in de Gemeenten van *Gouda*, *Brielle* en *Harlingen*.

En daaruit op den 22 Nov. j. l., tot Herder en

en Leeraar in deze Gemeente, door de daartoe, bevoegde mans Ledematen beroepen, Ds. C. BAKKER, te *Gouda*, en aan zijn Wel Eerw. dadelijk de Beroepsbrief overgebragt, en die hetzelve in ernstig beraad genomen hebbende, tot bijzonder genoegen van Kerkeraad en Gemeente, bij missive van 10 dezer heeft verklaard, onder inwachting der kerkelijke en koninklijke Approbatiën, het beroep aan te nemen, waarvan dadelijk aan de Synodale Commissie mededeeling is gedaan.

BUITENLANDSCH KERK-NIEUWS.

HERVORMDE KERK.

OOST-VRIESLAND.

EMDEN, den 1 Dec. In eene extra zitting van den Coetus, werden heden geëxamineerd pro ministerio de Heeren KEKHOFF en AEILS, Kandidaten bij den Coetus, en pro licentia concionandi de Heer WILLEM BOLHUIS, Doctor philosophiae, komende van de Universiteit te *Berlijn*.

De eerstgenoemden werden met volle ruimte aan de Gemeenten, waar zij beroepen zijn, toegewezen, en de laatstgenoemde met gunstig getuigenis onder het getal der Oost-Vriesche Hervormde Kandidaten opgenomen.

Bij dit examen was voor de eerste keer eene Commissie werkzaam, daartoe op verzoek van den Hoog Eerw. Heer Praeses, H. MACKAY, uithoofde van zijnen hoogen twee en tachtigjarigen ouderdom, uit het midden der Coetus-leden provisorisch be-

Digitized by Google

benoemd, en bestaande uit de Wel Eerw. Heeren N. VIËTOR, GEELVINK en TRIP, Predikanten te *Emden*, *Nuttermoer* en *Leer*.

RIJSUM, den 1 Oct. De Stemgeregtigden dezer Gemeente hebben een drietal geformeerd, ter vervulling der vakature, ontstaan door het vertrek van Ds. KLAASSEN, naar *Bonda*. Hetzelve aan Mevrouw de Weduwe VON SUCKOW, te te *Bollinghausen*, aangeboden zijnde, heeft deze daaruit beroepen, den Heer H. G. EEKHOFF, Kandidaat bij den Oost-Vrieschen Coetus.

DIJKHAUSEN EN NEUSTADT GÖDENS, den 4 Oct. De patroon dezer plaats, Graaf VON WEDEL OP EVENBURG, heeft, volgens den wensch der Gemeente, tot tweeden Predikant alhier beroepen, den Heer W. AEILS, Kandidaat bij den Oost-Vrieschen Coetus.

WEENERMOER vakant. Zie Mei 1846.

NEERMOER vakant. Zie Sept. 1846.

AURICH vakant. Zie Sept. 1846.

GRAAFSCHAP BENTHEIM.

BENTHEIM jongste Leeraarsplaats vakant.

KREITS SYNODE DUISBURG.

Met groote vreugde kunnen wij van hier berigten, dat in de voormalige Universiteitsstad *Duisburg* eene anstalt opgerigt is, welke grooten

Digitized by Google

ten zegen brengen kan. Deze aanstalte heeft den naam: *Rheinische Pastoral Gehülfen Anstalt*, en heeft ten doel, *vooreerst*, Hulp-Diakenen uit Christelijk gezinde jongelingen te vormen, en hun gelegenheid te geven als zieken- en armenbezorgers, gevangenis-oppassers en opvoeders van ouderlooze en verwaarloosde kinderen, zoowel in de dienst der Evangelische Gemeenten, bijzonder tot ondersteuning harer Diakoniën, als ook in andere aanstalten en in enkele familiën met hulp te dienen; *ten tweeden*, om Kandidaten tot de Heilige dienst gelegenheid te geven om zich practisch te oefenen voor het herderswerk, hetwelk op de Universiteiten niet geschieden kan. Zijne Majesteit de Koning heeft de statuten goedgekeurd, en eene directie van 12 personen staat aan het hoofd dezer inrigting.

GARTROP. Zie Nov. 1846.

VOÉRDE vakant. Zie Oct. 1845.

KREITS SYNODE WEZEL.

EMMERIK. In de maand Januarij eerstkomende zal hier waarschijnlijk een beroep geschieden.

BEL-

Digitized by Google

BELGIE.

GENT, den 1 Nov. Heden werd de zegen der Kerkhervorming ook alhier plegtig herdacht, *des voormiddags* door den Wel Eerw. Heer KOSTER HENCKE, opwekkende tot dankbaarheid voor deze weldaad; puttende de beweegredenen daartoe uit die weldaad zelve, en naar aanleiding van 1 *Cor.* XV: 58, aanwijzende, de wijze waarop die dankbaarheid moest beoefend worden; terwijl alles met een gepast en hartelijk woord van vermaning besloten werd.

's Avonds gedacht ook de Emeritus Predikant A. GOEDKOOP die weldaad in de gewone Zondagavonds-Godsdienstoefening te zijnen huize. Naar *Matth.* XV: 13: *Alle plante, die mijn Hemelsche Vader niet geplant heeft, zal uitgeroeid worden*, beschouwde hij de gezegende Kerkhervorming 1° als *bewijs* voor deze uitspraak des Heeren, en 2° als *onderpand*, dat, welke planten door *bijgeloof*, *ongeloof* en *tijdgeest* mogten gekweekt worden, en langen tijd welig groeijen, en schijnen de planten des Hemelschen Vaders te zullen verstikken, zij eenmaal volkomen uitgeroeid zullen worden. De helft der toehoorders van het woord bestond uit Roomsch-Katholijken.

GENT, den 26 Oct. Heden overleed alhier de Koster, P. PORTEAU, reeds bekend door de eerste rapporten der Maatschappij van Evangeliesatie van *België*, als ijverig Bijbelverspreider door colportage, en zeer gevat ter beantwoording van de bedenkingen des bijgeloofs, in hetwelk hij geboren en opgevoed was; later bekend door den *Evangelischen Kerkbode*, als aan het hoofd staande

Digitized by Google

der tegenwoordige Evangelische school, en van eene bij herhaling geopende zondagsschool.

Gelukkig voor die school, dat het onderwijs bestendig wordt voortgezet door den jongeling J. A. GRIJP, die sedert eene vroegere ziekte van den Overledene, aan het hoofd dier school geplaatst was, en voor het onderwijs op de kostelooze communale scholen van *Gent* opgeleid, gezegde Evangelische school heeft in stand gehouden. Uit dit tijdschrift weet men, hoe gezegde jongeling als *adsistent* dier communale scholen, waarvoor hij reeds eene verhooging van tractement had ontvangen, bedankt werd *als Protestant*, bij de invoering van de wet op het lager onderwijs in *België*, en ongeacht de aanzoeken, om tot de Roomsche Kerk over te gaan, die hij beantwoordde, door zich als lid der Protestantsche Gemeente te laten aannemen en openlijk bevestigen.

Genoemde jongeling ontving nog den 18 October l.l. een prijs *in de werktuigkunde*, van stadswege gegeven, in de Industriële school van *Gent*, gedurende de winter-avonden.

LUIK vakant. Zie Oct. 1846.

NEDERLANDSCH BIJBELGENOOTSCHAP.

HEERENVEEN, den 26 Nov. 1846. Heden avond werd alhier door den Wel Eerw. Heer H. TER LET, Pred. te *Tjalleberd*, het openbaar Verslag gedaan van den staat en de verrigtingen des Nederl. Bijbelgenootschaps in het afgeloopen jaar, daarbij tevens eene opwekkingsrede houdende, waarvoor zijn Eerw. tot tekst gebruikte, *Matth.*

Digitized by Google

VI : 10. *Uw koningrijk kome.* Hieruit leidde zijn Eerw. opwekkingen af, tot deelneming in de zaak des Bijbelgenootschaps, om door het medewerken tot de Bijbelverspreiding, de uitbreiding van het Godsrijk onder de menschen te bevorderen.

NEDERLANDSCH ZENDELING-GENOOTSCHAP.

Met blijdschap mogten Bestuurders van het Nederlandsch Zendelinggenootschap gedurende de laatste jaren opmerken, dat, meer dan vroeger, Nederlandsche jongelingen zich opgewekt gevoelen, om voor den naam des Heeren uit te gaan tot de Heidenen. Zij kunnen echter nog geenszins van overvloed gewagen, en moeten het getal der zich aanbiedenden, die *geschikt* zijn om tot die bestemming te worden opgeleid, nog steeds gering noemen. Zij zijn er verre af, dat zij gebrek aan belangstelling in de heilige zaak, die hen vereenigt, als oorzaak daarvan zouden beschouwen. Zij houden zich veeleer overtuigd, dat er ook onder ons vele Christelijke jongelingen gevonden worden, die het deelnemend oog op de Heidenwereld vestigende, gaarne de hun geschonkene gaven en krachten aan de gewigtige en moeijelijke taak des Zendelings willen wijden. En zoo zij van die gezindheid nog te weinig blijken ontvangen, zij meenen het daaraan te moeten toeschrijven, dat het velen aan de noodige kennis en aanwijzing, hoe tot de vervulling hunner wenschen te komen, ontbreekt, dat zij niet weten, hoe zich bij het Genootschap aan te melden en welke de vereischten zijn, die tot de aanneming ge-

Digitized by Google

gevorderd worden. Deze overweging heeft Bestuurders tot het besluit gebragt, om daaraan zooveel mogelijk te gemoet te komen, door de vastgestelde bepalingen, die op de aanneming van kweekelingen bij het Genootschap betrekking hebben, ter meer algemeene kennis te brengen.

Deze bepalingen wijzen

1. Op den *zin* des gemoeds, op het *beginsel* en de *beradenheid* der keuze. Alleen die uit een rein hart, uit eene goede conscientie en uit een ongeveinsd geloof zich den Heer overgeven, kunnen Hem volgen en Zijne schapen weiden. Gezind om den wil te doen des Vaders, die in de Hemelen is, moet de liefde van CHRISTUS hen dringen, om voor Zijnen naam met een volvaardig gemoed uit te gaan. En de voortreffelijkheid van het ambt, dat zij begeeren, moet hen aansporen tot bedachtzame overweging, opdat zij niet de hand aan den ploeg geslagen hebbende, weder omzien naar hetgeen achter is.

2. Op den *aanleg* en het *karakter*. Bij den lust moeten zij, die den Heer willen dienen onder de Heidenen, ook de noodige gaven bezitten, om de kundigheden, die de Zendeling niet kan ontberen, zich eigen te maken, terwijl het karakter vrij moet zijn van die gebreken, die hem onbekwaam zouden doen zijn voor de dienst van het Godsrijk.

3. Op *uitwendige betrekkingen* en *omstandigheden*. Die door het Genootschap wenschen te worden uitgezonden, moeten vrij zijn van hinderlijke ligchaamsgebreken, eene vaste gezondheid genieten, bij hunne aanbieding den leeftijd tusschen 16 en 23 jaar hebben, tot leden der Gemeente zijn aangenomen, en niet door stand, beroep, verbindtenissen of maatschappelijke pligten

Digitized by Google

ten belemmerd worden zich onverdeeld aan de zaak des Heeren te wijden.

Ten aanzien van deze vereischten, verlangt het Genootschap, dat degenen, die zich aanbieden, door overgelegde getuigenissen van bevoegde personen, zoo mogelijk van Bestuurders of Medewerkende Leden des Genootschaps, behoorlijk doen blijken. Die aanbieding geschiedt voor den eersten April van elk jaar aan het *Bestuur des Nederlandschen Zendelinggenootschaps te Rotterdam*, onder het adres van den *Director van het Zendelingshuis, den Eerw. Heer* H. HIEBINK. De aspiranten, wier getuigenissen voldoende zijn, worden tot het onderzoek toegelaten, dat eenmaal in het jaar, in de maand Mei, voor eene Commissie uit het Bestuur plaats heeft. Zij ontvangen van den dag, waarop het zal gehouden worden, tijdig berigt. Bij dit onderzoek moeten zij bewijzen geven

1° dat zij duidelijk en met oordeel lezen;

2° dat zij eene goede hand schrijven;

3° dat zij de hoofdregels van het rekenen, met insluiting der gewone en tiendeelige breuken en des regels van drieën, kennen;

4° dat zij zich de beginselen der Hollandsche taal hebben eigen gemaakt;

5° dat zij met de geschiedenis en aardrijkskunde niet onbekend zijn, vooral ten opzigte van het H. land, het Vaderland, en deszelfs Overzeesche bezittingen;

6° dat zij die mate van Bijbel- en Evangeliekennis bezitten, welke men bij wel onderwezene leden der Gemeente kan vooronderstellen.

Het meest wordt door de Commissie van onderzoek daarop gelet, dat de verkregene kennis eene goede en grondige zij, waarop met vrucht kan wor-

worden voortgebouwd. Uit degenen, die zich het gunstigst onderscheiden, doet de Commissie voordragt ter vervulling der openstaande plaatsen in het Zendelingshuis. Hierbij komen in de eerste plaats zij in aanmerking, die, behalve de genoemde, nog andere kundigheden bezitten. De kennis van vreemde talen zal steeds tot bijzondere aanbeveling strekken. De aldus door de Commissie voorgedragenen worden tot een *proefjaar* in het Zendelingshuis opgenomen, en eerst na dit proefjaar neemt het Genootschap hen als kweekelingen aan, wanneer hun aanleg en karakter zich gedurende hetzelve gunstig hebben ontwikkeld.

Door deze bepalingen ter algemeene kennis te brengen, wenschen Bestuurders veler aandacht er op te vestigen, vooral van hen, in wier hart het eerste en onmisbare vereischte, opregte liefde tot den Heer, gevonden wordt, en die met hen willen medewerken aan de bereiking van het doel des Genootschaps, om den naam van den eenigen Waarachtige, door de prediking van den gekruisigden en verheerlijkten CHRISTUS, aan onwetenden bekend te maken. De zoodanigen noodigen zij uit en wijzen hen op de vereischten, die zij in de zich aanbiedenden verlangen, opdat zij vooraf zich zelven ernstig beproeven, of zij met den lust ook de geschiktheid tot deze heilige roeping bezitten.

Rotterdam, 7 Decemb. 1846.

Namens Bestuurders,
A. DE VRIES, *Voorzitter*.
H. HIEBINK,
Director van het Zendelingshuis.

Digitized by Google

CORRESPONDENTIE.

Het *woord ter nagedachtenis van* Prof. CLARISSE, en de *herinneringen* van den *Ring van Leerdam*, zijn beide ingekomen, toen het Meengelwerk voor deze maand reeds ter pers was. Wij hopen met beide den jaargang van 1847 te openen.

Het stukje van H. bevat te veel fantasie en te weinig wezenlijks. Wat beteekent het b. v.

Een rijk te scheppen uit de bron van poëzij
En Te doolen in den naoht van saal'ge melodij.

DRUKFOUTEN.

In het Lat. Dichtstukje, voorkomende op bladz. 634 der *Boekzaal* voor Nov. j. l., verzoekt men de volgende misstellingen te willen verbeteren:

Reg. 12 v. b., *voor* vara, *lees:* rara.
» 3 v. o., » centanti, *lees:* tentanti.
Aldaar nog *voor* qui, *lees:* quo.

LETTER-NIEUWS.

Bij J. W. Brouwer, te *Leiden*, en verder bij onderstaande H. H. Boekhandelaren, is te bekomen:

Stukken betreffende de beschuldiging tegen de leer en de beroeping van Ds. A. RUTGERS VAN DER LOEFF.

Ingeleverd bij het Klassikaal Bestuur van *Leiden*, en uitgegeven ten voordeele der Huiszitten- en Diakonie-Armen, N°. 1, prijs *f* 0,25.

Te *Amsterdam*, bij de Erven de Wed. ONDER DE LIN-

Digitized by Google

Linden en H. Höveker; *Arnhem*, J. A. Nijhoff; *Alphen*, van Wijkhoven; *Delft*, H. Koster; *Deventer*, G. Brouwer; *Dordrecht*, Blussé en van Braam; *Gorinchem*, J. Noorduyn en Zoon; *Gouda*, J. van Bentum; *'s Hage*, de Erve Thierry en Mensing; *Groningen*, O. L. Schildkamp; *Haarlem*, de Wed. Loosjes; *Leeuwarden*, J. W. Brouwer; *Maassluis*, de Wed. v. d. Weyden; *Nijkerk*, J. J. Malga; *Schiedam*, H. A. M. Roelandts; *Utrecht*, Hordenaker; *Vlissingen*, N. J. Mestdagh; *Zwijndrecht*, J. Boden en te *Rotterdam*, bij van der Meer en Verbruggen.

De Erven Thierry en Mensing, Boekhandelaren te *'s Gravenhage*, hebben uitgegeven:

De verbreking der werken des Duivels, als het heerlijk doel van Jezus komst op aarde. Leerrede naar 1 *Joh.* III: 8*b*, door D. Molenaar, Hervormd Leeraar te *'s Gravenhage*, Ridder der Orde van den Nederl. Leeuw. Prijs *f* 0,25.

AANKONDIGING
VAN HET
BIJBELSCH DAGSCHRIFT,
OF DE INVLOED DES CHRISTENDOMS OP HUISELIJK EN MAATSCHAPPELIJK GELUK,
In Godsdienstige Overdenkingen op iederen dag des jaars 1847.

Deze jaargang zal weder met *twee* fraaije platen, titelvignet en een uitvoerige bladwijzer worden versierd, en op *velijn* papier, in *twaalf* Afleveringen, ieder à 40 Cents, worden uitgegeven. En ten einde de lezing van dit geschrift, zooveel mogelijk, *tot alle standen* uit te strekken, zullen er ook exemplaren *zonder platen* en *zonder voorwerk* te bekomen zijn, tegen 30 Cents, en op *gewoon* papier à 20 Cents de Afleveriug.

De uitgave geschiedt bij de Boekhandelaars A. Kloots en Comp., te *'s Gravenhage*. De eerste Aflevering ziet het licht en is alom te bekomen.

Digitized by Google

Zoo kan men zich dan, voor minder dan *eenen Cent daags*, op iederen dag van het jaar en op eene gepaste wijze, den schat der uitnemendste kennis, welke hier, *door onderscheidene verdienstelijke Leeraren*, ter bevordering van de huiselijke Godsdienst en tot ware vergenoeging des levens, wordt aangekweekt, zien opengelegd; terwijl de *steeds toenemende* belangstelling van een beschaafd en godsdienstlievend publiek in dit werk, waarin Uitgevers en Medearbeiders zich dankbaar mogen verheugen, zulk eenen goedkoopen druk van dezen *elfden* jaargang, ondanks de vele bezwaren, waarmede de uitgave van hetzelve vergezeld gaat, onder den Goddelijken zegen, mogelijk gemaakt, en wegens het nut en de waarde van een *Bijbelsch Dagschrift*, dat *elkander vermaant te allen dage*, beslist heeft, gelijk daarvan dan ook, door al onze Tijdschriften, steeds op de gunstigste wijze verslag is gedaan.

Zoo vindt men voor elken dag, en naar gelegenheid des tijds, eene korte, ernstige en bevattelijke Overdenking, met aanwijzing van gepaste Bijbel-, Psalm- en Gezang-verzen, waarbij voor eene genoegzame afwisseling is gezorgd. »En *zóó weinig tijds*,« zeggen wij met de Godgeleerde Bijdragen, *nals deze stukjes aan den geest vragen*, kan *en* moet *ieder vedelijk Christen afzonderen tot Godsdienstige aandachtsoefening, bij de meest afleidende en drukste werkzaamheden van ambt en post, van huisgezin en winkel, of hij loopt groot gevaar van het éene noodige te vergeten Wij loopen daarom*, zegt Recensent, *met deze stukjes hoog, en wenschen algemeene en blijvende belangstelling in dezelve.*"

Bij dezelfde Uitgevers zal eerstdaags verschijnen:

I. HET LICHT

VAN HET

EVANGELIE,

BIJ HET

DONKERE DER WEGEN VAN GOD, IN HET VROEGTIJDIG AFSTERVEN ONZER BETREKKINGEN.

II.

Digitized by Google

II. HERINNERING

AAN ONZE

CHRISTELIJKE BELIJDENIS,

NAAR AANLEIDING VAN DEN KATECHISMUS, TOT BEVORDERING VAN GELOOF EN GODZALIGHEID.

DOOR

T. VAN SPALL.

Tot aan de uitgave is *nu* nog de prijs van ieder dezer twee werkjes, *bij vooruitbestelling*, *f* 0,90.
Doch bij *de uitgave* wordt die gesteld op - 1,20.

De meerdere uitbreiding, die deze werkjes verkregen hebben, dan waarop men aanvankelijk gerekend had, moet vooral die verhooging, in deze gevallen, billijken. Ook worden er slechts weinige exemplaren, boven de bestelde, overgedrukt; zoodat die niet algemeen verkrijgbaar zullen wezen.

THEOLOGIE.

Bij den Boekhandelaar C. Campagne, te *Tiel*, ziet op heden het licht:

I. *Proeve eener verzoening van de verzoenende Wijsbegeerte en het verzoenende Christendom*, door Christianus Phosphilus. Prijs *f* 0,50.

Dit geschrift, *van eene zeer bevoegde hand*, is hoogst belangrijk voor allen, die den wetenschappelijken strijd tusschen Prof. Scholten en Ozoomer, met belangstelling gadeslaan.

II. *Bijvoegsel tot het Bijbelsch Hand-Woordenboek*, van zedelijke voorbeelden en onderwerpen, ontleend uit de schriften des O. en N. V., bijeen verzameld door D. IJsenbeek, Predikant bij de Doopsgezinden te *Alkmaar*. Prijs *f* 2,70.

G. T. N. Suringar, te *Leeuwarden*, heeft dezer dagen uitgegeven en algemeen verkrijgbaar gesteld:

Het vijfde deel van de Verhandelingen, *Rederoerin-*

Digitized by Google

ringen en losse Geschriften van J. H. van der Palm. Met een Voorberigt van Bo. Nicolaas Beets. In gr. 8vo. *f* 3,60.

Afzonderlijk verkrijgbaar onder den titel van *verspreide Verhandelingen*, *Redevoeringen en losse Geschriften*.

Mr. Willem Bilderdijk's *Epos*, of *de vijf bestaande Zangen van den ondergang der Eerste Wereld*, uitgegeven met eene *Inleiding*, *Varianten*, *Aanteekeningen* en *Verhandelingen* van Mr. I. da Costa. Derde en laatste Aflevering, bij inteekening *f* 2,60.

De gegraveerde titel, nog onder handen van den Graveur, zal met en benevens een omslag voor het geheele werk nader worden bij geleverd. Deze uitgave in één roijaal octavo boekdeel, ingebonden in carton, kost nu *f* 8,80.

Tollens, *Dichterlijke Werken*. Negen bundels, in gr. 8vo., op best mediaan schrijfpapier, met gegraveerde titels en vignetten. *f* 33,90.

Deze bundels, ieder afzonderlijk verkrijgbaar, worden *gezamenlijk genomen*, *zonder verhooging van prijs*, afgeleverd in fraaije rood moiré banden.

De Moordenaar Ruerd Paskiers van Dijk, te regt gesteld binnen *Leeuwarden*, den 16 Oct. 1846, een nieuw toonbeeld van de liefde van Jezus Christus, die zich nog heden ten dage in de behoudenis van verlorene zondaren wil verheerlijken. Leerrede naar aanleiding van 1 *Tim.* I: 16, door S. K. Theodor van Velzen, Th. Dr. en Pred. te *Leeuwarden*. *f* 0,25.

Bij H. Lagerwey, Boekhandelaar en Boekdrukker te *Dordrecht*, ziet heden het licht:

Droomen der toekomst, of een blik in de volgende eeuw, door Dr. N. B. Donkersloot, schrijver van *het Kantonnements-leven in Noord-Braband*, in een deel compleet, met allegorischen titel en vignet. *f* 3,60.

Huss en de Hussieten, of *Bohemen* van 1414—1424. Historisch tafereel, naar de tweede Hoogduitsche uitgave van C. Herloszsohn. In twee deelen compleet, met titels en vignetten. *f* 5,80.

Twee Vrienden, door Mejonkvrouwe E. H. van Tuyl van Serooskerken, met titel en vignet. *f* 2,40.

De

Digitized by Google

De Heer Lunenberg en zijn Zoon, een tafereel uit den tijd der Belgische omwenteling in 1830, door W. Plokker, met titel en vignet. *f* 1,80.

De Landbouwer van Chalonnes en zijne Dochter, of het hooge belang eener zorgvuldige opvoeding, met titel en vignet. *f* 2,00.

Reis door mijne Kamer, naar het Fransch van den Graaf de Maistre. *f* 0,50.

Vroeger gaf de Heer Luzlink Wenbik in zijne *Pandora* eenige uittreksels dezer Reize; thans ziet dit geestige werkje, in zijn geheel, in een lief zakformaatje, geschikt voor lectuur op reis of op de wandeling, het licht.

Bovenstaande Boekwerken worden allen Leesgezelschappen aanbevolen.

Bij F. Holtkamp en Zonen, Boekdrukkers en Boekverkoopers, te *Sneek*, en bij C. J. Borleffs, te *Amsterdam*, wordt heden uitgegeven:

Afscheids-Leerrede, uitgesproken den 10 Mei 1846, te *Nunspeet*, door H. van Geisteuysen, Pred. bij de Hervormden te *Ijlst*. Prijs *f* 0,30.

Bij J. Noorduijn en Zoon, te *Gorinchem*, is uitgegeven:

Leesoefeningen volgens de leerwijze van den Heer P. J. Prinsen; bijzonder ingerigt voor de *Zondagsscholen*. Door H. Kuil, 2 stukjes, elk à *f* 0,10.

Bij G. Portielje, te *Amsterdam*, is thans van de pers gekomen en alom verzonden:

VOOR LEESGEZELSCHAPPEN EN BEOEFENAREN DER GESCHIEDENIS.

I. HERTOG JOHAN OF KONINGSMOORD EN BLOEDWRAAK. Historisch Romantisch Tafereel, naar het Hoogduitsch van T. Bernhauser, door M. S. Polak, twee deelen complet, met vignetten, *f* 4,55.

De

Digitized by Google

De geschiedkundige daadzaken, zoowel als de fi-sche schildering der verschillende karakters in dit Tafereel voorkomende, maken hetzelve in alle opzigten lezenswaardig.

II. HET BELEG EN DE MOORD VAN OUDEWATER in 1575, door J. VAN DE CAPPELLE, schrijver van het *Beleg en de Verdediging van Haarlem*, in 1572—73, gr. 8vo, 2 deelen compleet, met Historische vignetten, *f* 5,20.

De Schrijver zegt in zijne Voorrede: »Mijne eerste taak was, onderzoek te doen, of er, buiten de Geschiedenis, geene gewigtige oorkonden, betreffende den *moord*, aanwezig waren, en inderdaad: men ta in dit mijn beleg menige bijzonderheid aantreffen waarvan de Historie tot nog toe gezwegen heeft.

Ik heb namelijk, uit *Oudewater*, eenige treffende mededeelingen te danken aan de heuschheid van de Heer A. v. D. L., wien ik daarvoor openlijk mijn dank toebrenge. Ook aan de vriendelijkheid van anderen, ben ik het verschuldigd, dat mijne Tafereelen met verscheidene *historische* punten, zijn gestoffeerd geworden."

III *Agatha*, *Kern van Levenswijsheid*, of hoe bereikt het Meisje hare bestemming: Naar de Hoogduitsche uitgave, door K. N. MEPPEN, Evang.-Luth. Predikant te *'s Gravenhage*, met fraaijen titel en vignet op staal, in geheel linnen band. *f* 2,30.

De hoogst gewigtige vraag, op den titel van dit werkje vermeld, wordt daarin door eene keur van schoone en krachtige lessen treffend beantwoord.

De Schrijver dezer bladen opent in dezelve het gewische groote levensboek der vrouw, deelt aanwijzingen mede, om eene voortreffelijke *maagd*, eene *waarde bruid*, eene *echtgenoot*, *moeder* en eene verstandige *grootmoeder* te worden.

De inhoud maakt het derhalve (als geschenk) zeer geschikt voor elk Meisje, wanneer zij de school verlaat, bij het doen van belijdenis des geloofs en haare intrede in de wereld.

IV. *Kern van Levenswijsheid*, of hoe bereikt Jongeling zijne bestemming? Naar de tweede Hoogduitsche uitgave, vrij bewerkt door K. N. MEPPEN Evang. Luth. Predikant te *'s Gravenhage*, in gr. 8vo.

Digitized by Google

p velin papier, met gegraveerden titel en vignet op naal. *f* 2,30.

V. *Licht en Leven*, een Godsdienstig Handboek voor enkende Christenen. Uit het Hoogduitsch van Dr. .. G. Bretschneider. Tweede en laatste Stuk. Door . D. Viehoff, Evangelisch Luthersch Predikant te *Jonnikendam*. *f* 2 60.

Idem *twee stukken* compleet, met fraai portret van en Schrijver. *f* 5,50.

Het portret op groot papier *f* 1,00.

Heldere denkbeelden van God en Godsdienst, naar le *gewijde oorkonden*, zijn de ware bronnen, die len mensch aansporen, om zijne lust tot onderzoek op te wekken en te vermeerderen.

Ziedaar wat deze stichtelijke bladen van den verstandigen, bejaarden Hoogleeraar Dr. Bretschneider geven, aan allen die *Licht en Leven* zoeken, ten einde verstand en hart duurzaam te bevredigen.

VI. *Het Visschersmeisje van Helgoland*. Een geschenk voor kinderen en kindervrienden. De derde Hoogduitsche uitgave gevolgd van Gustav Nieritz. In gr. 12vo. met eene plaat. *f* 1,25.

Gustav Nieritz is een man, die zich in *Duitschland* als Schrijver voor kinderen eenen welverdienden roem verworven heeft. Alle aanprijzing is hier dus overbodig.

VII. *Verhandeling aangaande de uitvinding, het gebruik en misbruik der Brillen*, benevens algemeene aanwijzingen om eenen Bril te kiezen, en wat men vooral bij het gebruik van denzelven heeft in acht te nemen, door Dr. W. Menert, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, Oculist van Z. M. den Koning, Lid van vele, zoo binnen- als buitenlandsche Genootschappen en practiserend Oogarts te *Amsterdam*. Nieuwe uitgave *f* 1,50.

De heerschende zucht tot Brillen dragen neemt schier dagelijks toe.

Het gezigt, het edelst zintuig van den mensch, voor de zoo dikwerf veelal ongepaste aanwending van den *Bril*, waaruit onberekenbare gevolgen (soms te laat) kunnen voortvloeijen, te behoeden, ziedaar hetgeen dit zoo heilzame geschrift voor elk bevat, die op de bewaring zijner oogen hoogen prijs stelt.

De

Digitized by Google

De Uitgever durft het alzoo ruimschoots aan te bevelen.

Bij H. Lagerwey, te *Dordrecht*, ziet op heden het licht:

GODSDIENSTIG DAGBOEK;

of stichtelijke overdenkingen op elken dag des jaars, mede ingerigt ten gebruike bij den *Bijbelschen Almanak* voor 1847.

Dit bij de morgen- en avondlezingen zoo nuttig geschrift, hetwelk zich sedert 8 jaren, in een toenemend debiet mag verheugen, is alom à *f* 3,00 per Jaargang of 12 Nommers te bekomen.

ALSMEDE

EUROPA.

Verzameling van In- en Uitlandsche Lettervruchten, ter bevordering van Wereldkennis en aangenaam onderhoud.

Dit Tijdschrift ter lectuur voor den beschaafden stand bestemd, bevat 's maandelijks eene Bloemlezing uit de beste Buitenlandsche periodieke Werken en Journalen, tevens van tijd tot tijd versierd wordende met Bijdragen onzer meest geachtste Schrijvers. — Aan alle Leesgezelschappen en verdere bemminnaars van lectuur zij de *Europa* bij voortduring aanbevolen. Zij bevat 's jaarlijks 72 vel druks, in gr. 8vo., versierd met 24 of meer Platen.

In alle Boekwinkels ligt N°. 1, zoo ook van het *Godsdienstig Dagboek*, ter bezigtiging.

IN-

Digitized by Google

INHOUD.

BOEKBESCHOUWING.

Bladz.

J. A. M. MENSINGA, De vereering van MARIA, de moeder onzes Heeren. St. II. . . . . 715.

T. J. VAN GRIETHUIJSEN, Disputatio Exegetico Theologica etc. . . . . 724.

KOETHE, LUTHER eervol herdacht, bij de viering van zijn driehonderdjarig Lijkfeest. . 727.

G. BRUNA, De groote Kerkhervormer MARTEN LUTHER, op den driehonderdsten verjaardag van zijn sterven herdacht in de Hervormde Gemeente te *Hasselt*. . . . . 728.

LUTHERS sterfdag, door een' Hervormden Leeraar met zijne Gemeente godsdienstig herdacht. . . . . 728.

G. R. ERDBRINK, SAMUEL en LUTHER. Leerrede, ter herdenking van LUTHER's sterfdag, gehouden op Woensdag, den 18 Februarij 1846, in de Hervormde Gemeente te *Zutphen*. . . . . 728.

A. H. BROENS, Leerrede op het derde Eeuwgetijde van LUTHER's dood, 18 Febr. 1846. 728.

L. G. TH. CREUTZBERG, Het beeld des lijdenden en stervenden Verlossers in zijne Goddelijke grootheid en liefde en met al de verschillende rigtingen en zegeningen van zijnen offerdood voorgesteld. . . . . 733.

D. DOEDES, Naauwkeurig en onpartijdig onderzoek naar het personeel bestaan van den Heiligen Geest. . . . . 735.

H. C. KIST en H. J. ROYAARDS, Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, inzonderheid van *Nederland*. Dl. XIV. . . . . 737.

Digitized by Google

INHOUD.

Blaadz.

O. J. BEKMA, *Amerika.* — *Loevestein.* Twee zangen des tijds. . . . . .743.
R. HELLER, WILLEM *de Zwijger.* Drie Deelen. 745.
J. DIJK, SOPHIA VAN BERTHOUT, Erfdochter van *Mechelen.* Drie Deelen. . . . . .750.
Vergeet mij niet. Jaarboekje voor 1846 en 1847. . . . . .758.
Almanakken voor het jaar 1847. 759, 763, 766.

MENGELWERK.

Nog iets over Bijbelgenootschap en Formulieren van Eenigheid. . . . . .768.
Gedachten bij het einde des jaars. . . . . .777.
Engelsch Huwelijks Voorstel. . . . . .787.
Lofliied van den wijsgeer CLEANTHES op ZEUS. .788.

Akademie-Nieuws. . . . . .790.
School-Nieuws. . . . . .793.
Kerk-Nieuws. . . . . .794.
Nederlandsch Bijbelgenootschap. . . . . .841.
Nederlandsch Zendelinggenootschap. . . . . .842.
Correspondentie. . . . . .846.
Drukfouten. . . . . .846.
Letter-Nieuws. . . . . .846.

Digitized by Google

REGISTER

DER

VOORNAAMSTE ZAKEN,

voorkomende in de BOEKBESCHOUWING *van de* BOEKZAAL DER GELEERDE WEREELD, EN TIJDSCHRIFT VOOR DE PROTESTANTSCHE KERKEN IN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN, *voor de zes laatste maanden des jaars* 1846.

A.

AA, (A. J. VAN DER) Geschied- en Aardrijksk. beschrijving, 187.
Aardrijkskundige (Beknopte) beschrijving van de Provincie *Gelderland*, 321.
ALAMENTATE, de Galeislaaf, 170.
Almanak voor Hollandsche Blijgeestigen, 603.
——— in Miniatuur, 604.
——— tot Gezellig Onderhoud, 766.
AMSHOFF en W. MUURLING, Bijdragen, 145.
Amerika. — *Loevestein*, 743.
ANDREAE, (P. J.) Geschiedenis, 445.
Archief voor Kerkelijke Geschiedenis, 737.
Avondstonden, (Twee) 446.

B.

Beeld (Het) des lijdenden Verlossers, 733.
Belijdenis (Christelijke) van een oud Predikant, 445.
Beschrijving, (Beknopte Geschied- en Aardrijksk.) van *Gelderland*, 187.
Bezwaar tegen het stelsel enz. 451.
Bloemlezing uit de werken van SAPHIR, 185.
BOOT, (J. C. G.) Gedachten, 600.

Digitized by Google

Boeken, (De dichterlijke) des O. V., 433.
Boeken (Kort overzigt van de) des Bijbels, 602.
Bouman, (H.) Geschiedenis enz. 157.
Broens, (A. H.) Leerrede, 728.
Bruine, (J. R. de) Beschouwing, 4.
Bruinses, (A. G.) Jephta, 435.
Bruna, (G.) De groote Kerkhervormer, 728.
Buddingh, (D.) Mirakelen enz. 175.
Bungener, (L. F.) Twee avondstonden, 446.
Burger, (D.) Het opklimmende deel enz. 576.
Buul, (J. H. van) petrus tamburini, 154.
Bijdragen tot bevordering enz. 145.
Bijenkorf (De) der H. Roomsche Kerk, 587.

C.

Capadose, (A.) Gedachten, 301.
Claus harms, Over het wezen en werk van den Evangeliedienaar, 557.
Costa, (Isaäc da) Voorlezingen, 423.
Creutzberg, (L. G. Th.) Het beeld enz. 738.
Cupido, 462.

D.

Dankdagen, (Twee) 3.
Dichtlooveren, 186.
Diest lorgion, (E. J.) Leerrede, 4.
Disputatio Exegetico-Theologica, 724.
Doedes, (D.) Naauwkeurig onderzoek, 735.
Dusseau, (P. J. V.) Spiegel der deugd, 324.
Dwaasheid (De) der waarheid, 308.
Dijk, (J.) Sophia van berthout, 750.

E.

Ebrard, (August) Het Idée enz. 309.
Eekma, (O. J.) *Amerika.* — *Loevestein*, 743.
Ennemoser, (Dr. joseph) Het Magnetismus, 285.
Erdbrink, (G. R.) Samuël en luther, 728.
Evangeliedienaar, (Over het wezen en werk van den) 557.

Digitized by Google

EYLERT, (R. F.) Karaktertrekken, 177.

F.

Feest- (Viertal) en Gelegenheids-Leerredenen, 9.
FOCKENS, (H. F. T.) De Dichterlijke Boeken des O. V. 433.

G.

Geboortefeest (Het) van JEZUS, 3.
Gebedenboekje voor Cristenen, enz. 168.
Gedachten over den toestand der zielen, 301.
Gedachten over het Staats-Examen, 600.
Geschiedenis, (De Bijbelsche) 149.
Geschiedenis van de voormalige Geldersche Hoogeschool, 157.
Geschiedenis der Evang.-Luth. Gemeente te *Zierikzee*, 445.
GLASIUS, (B.) De nagedachtenis van LAGERWEY, 155.
Globe, (De) Keur van Reisverhalen, 184.
GOUVERNEUR, (J. J. A.) De Huisvriend, 180, 454.
GRIETHUIJSEN, (T. J. VAN) Disputatio, 724.
GROOT, (D. A. DE) Leerrede, 428.

H.

HANCKE, geb. ARNDT, (H.) De pleegdochters, 463.
Handboek voor Schoolopzieners, 315.
Handboekje der Aardrijkskunde, 316.
Handhaving der regten van de Diakoniën, 457.
Handleiding (Beknopte) bij het Kort Begrip, 152.
Handleiding tot de Aardappelteelt, 453.
HECKER, (W.) HOOFTS Nederl. Historiën, 589.
HELLER, (R.) WILLEM *de Zwijger*, 745.
HOEVEN, (A. DES AMORIE VAN DER) *Redevoeringen*, 430.
HOFFMANN, (F. G.) Het leven van den Aflaatprediker TETZEL, 572.
HOFSTEDE DE GROOT, (P.) Het belang enz., 312.
HOFSTEDE DE GROOT, (P.) JEZUS CHRISTUS, 426.

Digitized by Google

HOFSTEDE DE GROOT, (P.) Behoort de Staat enz. 447.
Huisvriend, (De) 180, 454.

I.

Idée (Het) der Godmenschelijkheid, 309.

J.

JEPHTA en zijne Dochter, 435.
Jesuitenboekje, 601.
Jesuitenpest, (De) 601.
Jesuiten (De) en het Jesuitismus, 601.
JEZUS, (Beschouwing der grootheid van) 4.
JEZUS CHRISTUS de grond van de eenheid, 426.

K.

KALKAR, (CHR. H.) De Bijbelsche Geschiedenis, 149.
Karaktertrekken en Historische Fragmenten, 177.
Kerkhervormer, (De groote) 728.
KIRMSSE, (Dr. K. E.) Koud water, 182.
KIST, (N. C.) en H. J. ROYAARDS, Archief, 737.
KOPPIUS, (P. A.) Kort Overzigt, 602.
KRUGELSTEIN, (Dr.) Over menschen-pokken, 183.

L.

Leerrede ter bevestiging enz. 4.
Leerredenen, (Tweetal) 300.
Leerrede ter gedachtenisviering enz. 428.
Leerrede op het derde Eeuwgetijde enz. 728.
Leesboekje voor jonge kinderen, 326.
Leiddraad bij het Godsdienstig Israëlitisch onderwijs, 158.
Lente-Bloesems, 321.
Leven (Het) van den Aflaatprediker TETZEL, 572.
Lineamenta Theologiae, 293.
LION, (Jz. J.) Bloemlezing, 185.
LURASCO, (C. F.) Bezwaar enz. 451.
Lutheranisme, (Het) 147.

LU-

Digitized by Google

LUTHERS wederkomst en toespraak, enz. 153.
LUTHER eervol herdacht, 727.
LUTHERS sterfdag, 728.

M.

Magnetismus, (Het) 285.
MARNIX (PHILIPS VAN) De Bijenkorf, 587.
Martelaars (De) der Protestantsche Kerken, 164.
Menschen-pokken, (Over) Varicellen, Varioloiden, 183.
MENSINGA, (J. A. M.) De Vereering van MARIA, 715.
MERLE D'AUBIGNÉ, (J. H.) Het Lutheranisme, 147.
Mirakelen en Mirakelgeloof, 175.

N.

Nagedachtenis (De) van J. LAGERWEY, enz. 155.
Nederlandsche (P. C. HOOFTS) Historiën, 589.
NIEUWENHUIS, (F. J. DOMELA) Twaalf preken, 3.
——————— ——————— Viertal Feest- en Gelegenheids-Leerredenen, 3.
——————— ——————— Gebedenboekje, 168.

O.

Onderzoek, (Naauwkeurig en Onpartijdig) 735.
Overzigt, (Geschiedkundig) der predikwijzen, 4.

P.

PABST, (W. H. VON) Handleiding, 453.
PAREAU, (L. G.) et P. HOFSTEDE DE GROOT, Lineamenta, 293.
Pleegdochters, (De) 463.
Preeken (Twaalf) over teksten uit het O. T., 3.
Proeve van onderzoek over het verschil enz. 461.
Proeve eener Verhandeling over Philantropie, 574.

R.

RAABÉ, (J. C. J.) Jesuitenboekje, 601.
RADIJS, (A.) Troostgronden enz. 432.
——————— LUTHER enz. 727.
RAVEN, Hz., (T.) Diehtlooveren, 186.

Digitized by Google

Redevoeringen van Prof. VAN DER HOEVEN, 430.
Regtsgeding van Doct. KLOOSTERHUIS, 459.
RONKEL, (S. J. VAN) Leiddraad, 158.
RIJKENS, (A. G.) Lente-Bloesems, 321.

S.

SAMUEL en LUTHER, 728.
SCHAAFF, (J. H. VAN DER) Proeve eener Verhandeling, 574.
SCHAAP, (Mr. J. L.) Regtsgeding, 459.
SCHAICK, (C. VAN) Tweetal Leerredenen, 300.
SCHELTEMA, (S. P.) Over het voorgevoel, 180.
SENDEN, (G. H. VAN) Het geboortefeest, 3.
——————— Twee dankdagen, 3.
SOPHIA VAN BERTHOUT, 750.
Spiegel der deugd, 324.
SPRENGER VAN EIJK, (J. P.) De Martelaars, 164.
Staat enz. (Behoort de) 447.
STRAMROOD, (A.) De gewigtigste ure enz. 306.

T.

TAMBURINI, (PETRUS) Het ware denkbeeld, 154.
Troostgronden bij het verlies onzer geliefden, 432.

U.

Uitboezeming, bij het graf van HERTZVELD, 314.
Ure (De gewigtigste) des levens, 306.

V.

VEENENDAAL, (J. H.) Beknopte Aardrijkskundige beschrijving, 321.
VERBEEK, (R. P.) De zegepraal enz. 143.
Vereering (De) van MARIA, 715.
Vergeet mij niet, 758.
VINET, (A.) De dwaasheid enz. 308.
VOGET, (C. O.) Waarheid, 444.
Voorlezingen over de waarheid enz. 423.
Volksopvoeding, (Het belang der) 312.
Voorgevoel (Over het) bij den Mensch, 180.
Volks-Almanak, (Christelijke) 759.

Volks-

Digitized by Google

Volks-Almanak, (Nederlandsche) 759.
——————— (Friesche) 763.
Vraagboekje voor het afleggen van Belijdenis, 602.

W.

Waarheid tot Godzaligheid, 444.
Water, (Koud) 182.
WATERMAN, (J.) Uitboezeming, 314.
WIERINGA, (G. K.) Christelijke belijdenis, 445.
WILLEM *de Zwijger*, 745.
WITKAMP, (P. H.) Handboekje, 316.
Woorden van LUTHER, over JEZUS CHRISTUS, 169.
Wijsbegeerte, (Het oplummende deel der) 576.

Z.

Zegepraal (De) des Christendoms, 143.
Zendelingsznak, (De) 153.
ZSCHOKKE, (HEINRICH) ALAMENTATE, 170.

Digitized by Google

REGISTER

DER

VOORNAAMSTE ZAKEN,

voorkomende in het MENGELWERK *van de* BOEKZAAL DER GELEERDE WERELD, EN TIJDSCHRIFT VOOR DE PROTESTANTSCHE KERKEN IN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN, *voor de zes laatste maanden des jaars* 1846.

A.

Aanbeveling van Bijbelonderzoek, 342.
ADAMA VAN SCHELTEMA, (C. S.) Bijbel-Poëzij, 355.
ADRIANI, (Ds. J. L.) de Matigheid, 73.
Antwoord van CATO, 495.

B.

BEERTA, (CATHARINA) JEZUS komst in het Vleesch, 632.
BOUMAN, (J.) Korte Beschouwingen, 52.
Bijbel-Poëzij, *Jesaia* I, 355.
Bijbelgenootschap, enz., (Nog iets over) 769.
Bijbellezen, (Vruchten van) 490.
Bijbelonderzoek, (Aanbeveling van) 342.

C.

CAPTIJN, (H.) Gods Oog, 206.
CYRUS, (De matigheid van) 73.

D.

Dichtregelen ten slotte eener Toespraak, 354.
Droogte, (Bij en na eene langdurige) 209.

G.

Gast, (De verschrikkelijke) 346.
Gedachten bij het einde des jaars, 777.
Gezegde, (Opmerkelijk) 204.
Gods oog slaat alles gade, 206.
GOEDKOOP, (A.) Aanmerkingen, 189.
——— ——— De Verzoeking, 466.
GREEVEN, (K. H.) Dichtregelen, 354.

H.

Digitized by Google

H.

HENKES, bij en na eene langdurige droogte, 209.
HOFFMANN, (Latijnsch gedicht bij de 25 jar. Evang. dienst van A.) 634.
Huwelijksvoorstel, (Engelsch) 787.

K.

KOLDIJK, GZ., (M.) Proeve van *Kindergezangen*, 205.

L.

Landhuishoudelijke bijzonderheden, van de jaren 1844, 1845 en 1846. 52.
LIGNY, AZ., (ABM. DE) Het Scheldwoord, 496.
Luc. XVI, (Aanmerkingen over) 189.

M.

Matigheid van CYRUS of KORES, (De) 73.
MENSINGA, (J. A. M.) Redevoering, 605.

P.

Proeven van Godsdienstige Kindergezangen, 205.

R.

Regenboog, (Gedachten bij de beschouw. van den) 64.

S.

Scheldwoord, (Het) 496.
Sleeswijk-Holstein, 626.
STEENDEREN, (VAN) de Sophisten, 473.

T.

TSCHUDI's Reize in *Peru*, (Iets uit) 629.

V.

Verdraagzaamheid in het Godsdienstige, 328.
Verlangen naar den Hemel, (Het) 493.
Verzoeking (De) van JEZUS in de woestijn, 466.
Vriendschap, 197.
Vruchten van het Bijbellezen, 490.

W.

Wegwijzers naar den Hemel, (De) 78.
WILDE, (H. J. DE) Gedachten, enz. 64.

Z.

Zwaan, (De stervende) 351.

Digitized by Google

REGISTER

VAN HET

AKADEMIE-, SCHOOL- EN KERK-NIEUWS,

voorkomende in de BOEKZAAL DER GELEERDE WEREELD, EN TIJDSCHRIFT VOOR DE PROTESTANTSCHE KERKEN IN HET KONINGRIJK DER NEDERLANDEN, *voor de zes laatste maanden des jaars* 1846.

A.

Admissie tot de H. Dienst van J. VAN LEEUWEN, M. COHEN STUART, Rem. 114. A. VAN DER SLUIS, 117. TH. E. M. VON BAUMHAUER, TH. VAN GOGH, A. FOCKEMA, W. PIETERSE, 230. F. MEISBERG, A. G. VAN ANROOY, B. R. AITTON, 232. M. F. MAAS, 246. M. J. ADRIANI, G. L. TALMA, 256. H. J. HITJER, 402, J. C. DE VIJVER, 512. D. F. VAN BERCK COLENBRANDER, 524. J. VAN WANING BOLT, 525. W. VAN WETERING, K. H. E. PALTHE, 530. J. DE GRIENE DREUX, D. H. H. TIJSSEN, W. J. MEIJER, A. M. KNIPHUISEN, B. J. BROESE, 532. C. KERBERT, Jr., P. A. ROLL (Luth.) 539. D. E. W. WOLFF, P. GROOTE, (Herst. Luth.) 689. W. BOLHUIS, 837.

AEILS, (W.) Kand. ber. te *Dijkhausen*, 838.

AITTON, (B. R.) Kand. ber. te *Bladel*, 827.

Akademie-Nieuws van *Leiden*, 211, 791.

ARNTZEN, (S. A.) Pred. te *Zaamslag*, Emer. afsch. 100.

ARNTZEN, (S. H.) Pred. te *Woudrichem*, Emer afsch. 112.

ASTRO, (H.) Pred. te *Zegveld*, legt zijne dienneder, afsch. 252; 381.

F

Digitized by Google

B.

Bakker, (C.) Luth. Pred. te *Gouda*, ber. te te *Purmerende*, 837.
Beershemius, (A. T.) Pred. te *Carolinerzijl*, overl. 836.
Begemann, (A.) Pred. te *Waal* en *Koog* op *Texel*, ber. te *Kolhorn*, 519, 520. afsch. bev. en intr. 805.
België, (Berigten omtrent de Protest. Kerken in) 118. aanmerkingen op een Syn. Besluit, 262.
Berlage, (T. N.) Kand. ber. te *Wadenoijen*, 231. bev. en intr. 643.
Blaauw, (J. F.) Pred. te *Otterloo*, ber. te *Spankeren*, bed. 509.
Blaauw, (J. G.) Kand. ber. te *Noorden*, 89, 514. bev. en intr. 801.
Boer, (A. M. Bokma de) Pred. te *Langeweer*, ber. te *Arum*, bed. 528. andermaal ber. bed. 570.
Boissart, (..) Pred. te *Luik*, legt zijne dienst neder, 542.
Bommezijn, (B. H.) Pred. te *Almkerk*, ber. te *Woudrichem*, 535.
Bouvin, (H. M.) Pred. te *Koudekerke*, ged. van 25 jar. Evang. dienst ald. 656.
Brandenburgh, (D. J. van) Pred. te *Delfshaven*, ged. van 50 jar. Evang. dienst ald. 234.
Broens, (A. H.) Luth. Pred. te *Doetichem*, ber. te *Purmerende*, 117. bed. 260.
Brouwer, (J. D. Beman) Pred. te *Welsrijp*, ber. te *Waarder*, afsch. 103. bev. en intr. 240.
Brouwer, (J. H.) Pred. te *Venlo*, ged. van 25 jar. Evang. bed. 393, 394.
Bruins, (H. W.) Kand. bev. en intr. te *Gaast* en *Ferwoude*, 384.
Buning, (C.) Emer. te *Koekange*, overl. 681.

Bu-

Digitized by Google

BUNING, (A. W.) Pred. te *Bedum*, ber. te *Spijk*, bed. 532, 825. te *Stedum*, 825, 826.
BUSSCHER, (G.) Pred. te *Ried* en *Boer*, overl. 663, 665.
Bijbelgenootschap, (Verslag van het Ned.) te *Sluis*, 272. Ring van *Spanbroek*, 693. *Maassluis*, 693. *Heerenveen*, 841.

C.

CANNE, (C. D.) Pred. te *Castricum*, Emer. 91.
CANNEGIETER, (D.) Pred. te *Arum*, ber. te *Tzum*, 103. afsch. 104. bev. en intr. 105.
CASPERS, (T. M.) Pred. te *Kolhorn*, ber. te *Westbroek*, c. a., 201. afsch. 243. bev. en intr. 388.
CHARANTE, (N. A. VAN) Pred. te *Rockanje*, bev. en intr. te *Oost-Zaandam*, 242.
CLARISSE, (J.) rustend Hoogl. te *Leiden*, overl. 791, 798, 809.
CLEVERINGA, (H. H. BRUCHERUS) Pred. te *Uitwierde*, ged. van 25 jar. Evang. bed. 110.
COLENBRANDER, (F. H. VAN BERCK) Pred. te *Amsterdam*, ged. van 25 jar. Evang. dienst ald. 91.
COOLHAAS, (G. J.) Emer. Pred. te *Ameronge*n, overl. 524.
COULTRE, (A. BASTERD LE) Kand. ber. te *Wormer*, 651.
CREUTZBERG, (L. G. TH.) Pred. te *Horssen*, ber. te *Chaam*, 675. afsch. 795.

D.

DAVIES, (J. HAMILTON) Kand. ber. te *Rotterdam*, (Eng. Presb. Gem.) 512, bed. 646.
DIEMONT, (A.) Kand. ber. te *Langerak*, bezuiden *de Lek*, 90. bev. en intr. 373.
DOORENBOS, (J.) Kand. bev. en intr. te *Oudelande*, 96.
DUGTEREN, (J. H. VAN) Emer. te *Duissen*, overl. 678.

Duis-

Digitized by Google

Duisburg, (Berigten van de Synode te) 839.

E.

Ebeling, (J.) Pred. te *Aurich*, overl. 256, 365, 387, 401.

Eekhoff, (H. G.) Kand. ber. te *Rijsum*, 838.

Engwierum, (Ged. van het 100 jar. bestaan der Kerk te) 385.

Ermerins, (J. W.) Pred. te *'s Heer Jansland*, ged. van 25 jar. Evang. bed. 96.

Eijkman, (J. C.) Pred. te *Balk*, ber. te *Nunspeet*, 254. afsch. 526. bev. en intr. 510.

F.

Feen, (B. van der) Pred. te *Middelburg*, overl. 238, 240, 248.

Fischer, (J. C.) Pred. te *Ureterp*, Emer. afsch. 107.

Fischer, Jr., (J. C.) Kand. ber. te *Ureterp*, 108. bev. en intr. 669.

Flieringa, (G.) Pred. te *Wommels*, ber. te *Hallum*, 253, 254. afsch. 664. bev. en intr. 662.

Fonhoff, (A.) Pred. te *Noorden*, Emer. afsch. 87.

G.

Gann dun, (H.) Pred. te *Scheveningen*, ber. te *Vlissingen*, afsch. 84. bev. en intr. 248.

Gent, (Berigten uit) 840.

Geschenken te *Driel*, 82. *Schiedam*, 86. *Pernis*, 87. *Nijmegen*, 231, 795. *Schipluiden*, 232. *Oudshoorn*, 239. *Nieuwkoop*, (Rem.) 260. *Alphen*, 368. *Sluis*, 380. *Asperen*, 516. *Zandvoort*, 518. *Doesburg*, 642. *Woerden*, 646, 801. *Zandpoort*, 651. *Heeg*, 667. *Rauwerd*, 668. *Heerde*, 797. *Epe*, ald. *ter Heyde*, ald. *Berkhout*, 806. *Jelsum*, 812. *ter Heide* bij *Breda*, 826. *Woerden*, (Rem.) 833.

Griethuijsen, (H. van) Pred. te *IJlst*, ber. te *Welsrijp*, c. a. bed. 817.

Grims,

Digitized by Google

GRIMS, (J.) Pred. te *Serooskerke*, Emer. afsch. 247.

GUTTELING, (H. Z. A.) Pred. in *den Bommel*, ber. te *Serooskerken*, in *Walcheren*, 375. 376.

H.

HAJENIUS, (W. H.) Emer. Pred. te *Kooten*, overl. 382.

HALZEMA, (W. D. VAN) Pred. te *Stedum*, Emer. afsch. 109.

HAM, (F. C. VAN DEN) Pred. te *Veenendaal*, ber. te *Harderwijk*, 512, 645, 809. te *Balk*. 817.

HAMER, (F.) Pred. te *Neermoer*, overl. 400.

HARDERS, (G.) Pred. te *Weidum*, ged. van 25 jar. Evang. bed. 101.

HEMMES, (H. W.) Pred. te *Wanneperveen*, ber. te *Oostwold*, 672, 823, 824.

HOEST, (S. J. DE) Pred. te *Nijkerk*, ber. te *Harderwijk*, bed. 511, 644.

HOFFMAN, (A.) Pred. te *Velzen*, ged. van 25 jar. Evang. bed. 652.

HONDIUS, (J.) Pred. te *Vreeland*, overl. 660. 662.

HUET, (P. J. L.) Waalsch Pred. te *Amsterdam*, overl. 829, 832.

HUGENHOLTZ, (H. J. S.) Pred. te *Bentheim*, ber. bev. en intr. te *Veldhuizen*, 540.

HUGENHOLTZ, (P. R.) Kand. ber. te *Cillaarshoek* 647.

J.

JACOBI, (J. C. SCHULTZ) Luth. Pred. te *Zutphen*, ber. te *Rotterdam*, bev. en intr. 689.

JANSSONIUS, (R. BENNINK) Pred. te *Roderwolde*, ber. te *Arnhem*, 81, 230, 259. afsch. 68. bev. en intr. 794.

J...

Digitized by Google

JANSSEN, (H. Q.) Pred. te 's *Heer Abts- en Sint-noutskerke*, ber. te *Vrouwenpolder*, 246, 250, 254. afsch. bev. en intr. 657.

K.

KAAKEBEEN, (F. W. J.) Kand. ber. te *Hei- en Boecop*, 803.

KAMERMAN, (G.) Pred. te *Kloetingen*, ged. van 25 jar. Evang. dienst ald. 253.

KAMERMAN, (J.) Pred. te *Wemeldinge*, ber. te *Serooskerke*, 250. bed. 376, 378.

KAMP, (A. W.) Pred in de *Knijpe*, ber. te *Zwartsluis*, afsch. 528. bev. en intr. 531.

KATE, (J. TEN) Kand. ber. te *Bladel*, overl. 679, 821.

Kerkinwijding te *Aruba*, 403. Onder *Uitkwistermede*; 674.

Kerkvernieuwing te *Amersfoort* (Evang. Luth.) 399. *Ballum* op *Ameland*, 527. *Petten*, 653; *Oosterhout*, 676.

KLAASSEN, (.) Pred. te *Rijsum*, ber. te *Bonda*, afsch. bev. en intr. 402.

KOOPMANS, (P. D.) Pred. te *Rinsumageest*, ber. te *Welsrijp*, 255. bed. 386. andermaal ber. 527. bed. 669.

KRAFFT, (C. J.) Pred. te *Woudsend*, ber. te *Harderwijk*, bed. 367, 526.

KROESE, (H. E. STENFERT) Kand. ber. te *Spanbroek*, c. a. 520.

KUITERT, (J. A.) Pred. te *Benningbroek*, c. a. overl. 521, 668.

KUILSTRA, (R. D.) Pred. te *Ranwerd*, c. a. ged. van 25 jar. Evang. dienst, 254.

L.

LAAN, (P. A. VAN DER) Pred. te *Spanbroek*, ber. te *Castricum*, c. a., afsch. 244. bev. en intr. 91.

LA-

LACUM, (N. VAN) Pred. te *Spijk*, Emer. afsch. 110.

LAMBRECHTS, (A. J.) Pred. te *Angerlo*, 365.

LEE, (A. J. VAN DER) Pred. te *Calantsoog*, ber. te *Grootebroek*, 522, 655.

LEEUW, (W. VAN GENDT DE) Pred. te *Hardinxveld*, ged. van 40 jar. Evang. bed. 370.

LEEUWEN, (J. VAN) Pred. te *Vrouwenpolder*, ber. te *Colijnsplaat*, afsch. 246. bev. en intr. 98.

LEEUWEN, (J. VAN) Rem. Kand. ber. te *Zegwaard*, c. a. 835.

Levensberigt VAN T. F. UILKENS, 275. P. V. D. HAAGEN SPEELMAN, 407.

Lidmaten, (Bevestiging van een groot aantal) te *Veenhuizen*, 680.

LINDEN, (W. A. VAN DER) Kand. ber. te *Sprang*, 534.

LINDENBERG, (G.) Rem. Pred. te *Zevenhuizen*, c. a., Emer. afsch. 114.

LOEFF, (A. RUTGERS VAN DER) Pred. te *Zutphen*, ber. te *Leiden*, 509, 515.

LOHSE, (J.) Emer. Pred. te *Vorgten*, overl. 796.

LOMARS, (P. N.) Pred. te *Pingjum*, overl. 815.

LUTHER'S sterfdag gedacht bij de Evang. Luth. te *Monnikendam*, 115. *Rotterdam*, 116.

M.

MAATEN, (G. J. VAN DER) Kand. ber. te *Kwadijk*, 95. bev. en intr. 523.

MANN, (W. G.) Pred. te *Denekamp*, overl. 804, 807.

MANSSEN, (J. C.) Luth. Pred. te *Kampen*, ber. te *Purmerende*, 539. bed. 687, 836.

MASMAN, (H. U.) Pred. te *Kamperveen*, ber. te *Vollenhove*, 822, 823.

MARKEN, (J. C. VAN) Pred. te *Dordrecht*, ber. te *Amsterdam*, afsch. 648. bev. en intr. 650.

MEI-

Digitized by Google

MEYBOOM, (L. S. P.) Pred. te *Stiens*, ber. te *Nijmegen*, afsch. 253. bev. en intr. 230.
MEIJER, (A. MAAGH) Pred. te *Appelscha*, ber. te *Nieuw Brongerga*, 529. bed. 671, 819.
MEIJER, (C.) Pred. te *Wijnjeterp*, ber. te *Norg*, afsch. 529, 670. bev. en intr. 536.
MEIJER, (J. O.) Emer. Pred. bij de Herst. Luth. Gem. te *Amsterdom*, overl. 686, 690.
MIDDELVELD, (J. A. WESTENBRINK) Kand. ber. bev. en intr. te *Exmorrha*, 666.
MILLER, (E.) Pred. bij de Eng. Presb. te *Rotterdam*, ber. tot Super-Intendent in *Zuid-Afrika*, afsch. 86.
MIRANDOLLE, (W. H.) Kand. ber. te *Aartswoud*, 244. bev. en intr. 653.
MODDERMAN, Az., (T.) Pred. te *Eelde*, ber. te *Oud-* en *Roodkerk*, afsch. 259. bev. en intr. 384.
MOLENAAR, (A. J.) Pred. te *Beest*, ber. te *Scheveningen*, 233, 366. afsch. 644. bev. en intr. 645.
MOLL, (E.) Pred. te *Vollenhove*, ber. te *Goes*, afsch. 389. bev. en intr. 379.
MOLL, (W.) Prof. te *Amsterdam*, aanvaardt zijne dienst als Concionator Athenaei, 242.
MOQUETTE, (J. B.) Pred. bij de Waalsche Gem. te *Leiden*, Emer. 394.

N.

NEUMAN, (J. J.) Pred. te *Sliedrecht*, ged. van 25 jar. Evang. bed. ald. 371.
NIESSEN, (W J.) Pred. te *Streefkerk*, ged. van 25 jar. Evang. bed. 802.
Nominatiën te *Arnhem*, 81. *Ermello*, 84. *Scheveningen*, 85, 233. *Noorden*, 88. *Oost-Zaandam*. 92, 275. *Aartswoude*, 94, 243. *Kwadijk*, 95. *Zaamslag*, 99, 254. *Tilburg*,

Digitized by Google

111. *Woudrichem*, 113, 392, 535. *Purmerende*, (Luth.) 117, 339, 836. *Oudewater*, 241. *Durgerdam*, 245. *Vrouwenpolder*, 246. *Serooskerke*, 249, 376, 657. *Oude Pekel-A*, 257. *Harderwijk*, 367, 511. *Zegveld*, 391, 659. *Nunspeet*, 510. *Rotterdam*, (Eng.) 512. *Leiden*, 514. *Kolhorn*, 519. *Spanbroek*, 520. *Grootebroek*, 522. *Nieuw Brongerga*, (de *Knijpe*) 529. *Sprang*, 535. *Vries*, 535. *Beest*, 644. *Cillaarshoek*, 647. *Wormer*, 651. *Oostwold*, 672. *Chaam*, 675. *Rotterdam*, (Luth.) 689. *Zevenhoven*, 800. *Dordrecht*, 801. *Balk*, 816. *Vollenhove*, 822, 823. *Bladel*, 827.

NONHEBEL, (J. A. C.) Pred. te *Nieuw Loosdrecht*, ber. te *Zegveld*, 381. bed. 659.

O.

OCHTEN, (J. VAN) Pred. te *Zevenhoven*, Emer. 515, afsch. 799.

OORT, (H.) Pred. te *Rotterdam*, ged. van 40 jar. Evang. bed. ald. 798.

OOSTERZEE, (W. L. VAN) Pred. te *Goes*, ged. van 25 jar. Evang. bed. ald. 807.

Orgelinwijding te *Wolfaartsdijk*, 97. *Wormerveer*, 373. *Brummen*, 597. *Samarang*, 691. *Gent*, 795.

Ostende, (Berigten uit) 271.

OTT, (J. P.) Pred. te *Groot-Ammers*, ber. te *Woudrichem*, 113. bed. 240, 258.

OUDEGEEST, (W. J.) Pred. te *Schelluinen*, ged. van 25 jar. Evang. bed. 648.

P.

PELLEKOM VAN KORTENHOEF, (A. N.) Emer. ged. van de aanvaarding zijner dienst voor 40 jaren, 90.

PICCARDT, (R. SOETBROOD) Pred. te *Pijnacker*, ber. te *Oost-Zaandam*, 93. bed. 232.

Pel-

Digitized by Google

POLLEN, (W.) Pred. te *Elst* bij *Amerongen*, ber. te *Spankeren*, 652, bed. 809.
PRINS, (P. W.) Pred. te *Ermello*, Emer. afsch. 84.

Q.

QUINT, (W. GOUDA) Pred. te *Retranchement*, ber. te *Zaamslag*, 251, 252, 380. afsch. bev. en intr. 658.

R.

RAPPARD, (H. M. M.) Pred. te *Grootebroek*, ber te *Oost-Zaandam*, 375. afsch. 654. bev. en intr. 805.
REDDINGIUS, (W. G.) Pred. te *Donkerbroek*, overl. 529, 817, 819.
REDDINGIUS, (W. G.) Pred. te *Woltersum*, ged. van 50 jar. Evang. bed. 673.
REIGERSBERG, (M. SWIJGHUIZEN) Pred. te *Augsbuur*, c. a., ber. te *Wijnjeterp*, bed. 669. te *Wommels*, 665, 669, 816.
RIJSEWIJK, (W. H. HAVERKORN VAN) Pred. te *Ruurlo*, ber. te *Vollenhove*, bed. 509, 823.

S.

SANNES, (G. W.) Pred. te *Vries*, ber. in de *Oude Pekel-A*, 258, 393. afsch. 536. bev. en intr. 673.
SCHACHT, (G. J.) Emer. Pred. te *Leiden*, overl. 368, 369, 391, 513.
SCHEFFER, (W.) Kand. bev. en intr. te *Amstelveen*, 517.
SCHELTENS, (W.) Emer. Pred. te *Oosterhesselen*, overl. 530.
SCHIETEKATTE, (C.) Levensberigt, 131.
School-Nieuws van *Dordrecht*, 80. *Haarlem*, 221. *Groningen*, 224. *Sneek*, 360. *Utrecht*, 361, 499. *Doesborgh*, 497. *Gorinchem*, 489. *Gouda*, 635. *'s Gravenhage*, 636. *Middelburg*, 793.
SCHOTEL, (G. D. J.) Pred. te *Chaam*, ber. te

Digitized by Google

Tilburg, 111, 258. afsch. 533, 534. bev. en intr. 533.

SCHULLER, (J. H. S. VAN LAMSWEERDE) Pred. te *Bladel*, ber. te *Noordgouwe*, afsch. 392. bev. en intr. 378.

SCHUURING, (J. G.) Kand. ber. te *Rockanje*, 242. bev. en intr. 649.

SEEMERINK, (J. H.) Kand. ber. bev. en intr. te *Schraard*, 525.

SIBINGA, (D. F.) Emer. Pred. te *Oudega*, overl. 813, 815, 824.

SINGINGHE, (N. N.) Pred. te *Niekove*, overl. 672.

SLUITER, (J. W. O.) Kand ber. te *Zalk*, 821.

SNETHLAGE, (J. W.) Emer. Pred. te *Augustinusga*, overl. 106.

SNETHLAGE, (J. M.) Pred. te *Goutum*, overl. 810, 811, 812.

SOETERS, (P.) Pred. te *Ravenswaay*, ged. van 25 jar. Evang. bed. 366.

SONSBEEK, (T. W. VAN) Pred. te *Stitswerd*, ber. te *Woldendorp*, afsch. 825. bev. en intr. 824.

SPEELMAN, (P. VAN DER HAAGEN) Emer. Pred. te *Giessendam*. Levensberigt, 407.

STAVEREN, (M. VAN) Pred. te *Kedichem*, ber. te *Woudrichem*, 392. bed. 517, 535.

STEEN, (W. H. VAN DER) Pred. te *Cillaarshoek*, ber. te *Durgerdam*, 89, 245, 369. afsch. 647. bev. en intr. 655.

STEENBERG, (H.) Kand. bev. en intr. te *Kapelle*, 98.

STRICKER, (J. P.) Pred. te *Hoorn*, ber. te *Dordrecht*, 802.

STROMAN DE GRAVE, (F. J.) Kand. bev. en intr. te *Lollum*, 103.

STUART, (M. COHEN) Rem. Kand. ber. te *Zevenhuizen*, c. a. 835.

SWART, (N.) Rem. Pred. te *Amsterdam*, overl. 537.

Sy-

Digitized by Google

Sijnode (Verslag der) van de Hervormde Kerk, 227. Herst. Evang. Luth. 261. Evang. Luth. 397.

SIJPKENS, (R. BENTHEM) Pred. te *Garijp*, ber. te *Spijk*, 823, 825.

T.

TIDDENS, (L.) Pred. te *Exmorrha*, ber. te *Weidum*, afsch. 104. bev. en intr. 106.

TONKES, (E.) Kand. ber. te *Uithuistermede*, 675.

U.

UILKENS, (T. F.) in leven Pred. te *Loppersum*, Levensberigt, 275.

V.

VALKENBURG, (D.) Pred. te *Deurne*, ged. van 40 jar. Evang. bed. 679.

VETTEN, (N. E. ERNST) Pred. te *Renesse*, ber. te *Serooskerke* in *Walcheren*, 657, 807.

VINKE, (G. J.) Pred. te *Hoevelaken*, ber. te *Beest*, 644.

VISSCHER, (A.) Pred. te *Meethuizen*, ber. te *Heveskes*, door Z. M. den Koning niet geapprobeerd, 390.

VOORST, (H. VAN) Pred. te *Wormer*, ber. te *Almelo*, 109, 242. afsch. 519. bev. en intr. 821.

VOORTHUYSEN, (J. A. VAN EIJK VAN) Pred. te *Leerdam*, ged. van 25 jar. Evang. bed. ald. 648.

VRIES, (H. DE) Pred. te *Hei- en Boekop*, ber. te *Woudrichem*, 259. bed. 372, 392. te *Oudewater*, 241, 372. afsch. 649. bev. en intr. 803.

VIJVER, (J. C. DE) Kand. ber. te *Zegveld*, 659.

W.

Waalsche Kerk, (Vergadering der Afgevaardigden van de) 395.

WAN-

Digitized by Google

WANROOY, (W. A.) Pred. te *Kwadijk*, ber. te *Zuid-Zijpe*, afsch. 94. bev. en intr. 93.
WANROOY, (J. G.) Pred. te *Stad aan 't Haringvliet*, ber. te *Zaamslag*, bed. 100.
WASSENAAR, (J. J.) Adj. Pred. te *Haulerwijk*, ber. te *Nijehaske*, c. a., 256, 387. afsch. 819. bev. en intr. 820.
WILBRINK, (J.) Pred. te *Steenwijk*, overl. 388, 389.
WILLIGEN, (P. VAN DER) Pred. te *Tiel*, Emer. 509.
WITKOP, (J.) Pred. te *Metzlawier*, ber. te *Stiens*, 384, 386. afsch. 527. bev. en intr. 662.
WITT, (G. J. DE) Pred. te *Brouwershaven*, overl. 377, 379, 381.
WITTEVEEN, (C.) Pred. te *Harderwijk*, overl. 82, 105.
WITTEVEEN, (H. W.) Kand. ber. te *Ermello*, 84. bev. en intr. 366.
Woerden, (Ged. van het 200 jar. bestaan der Luth. Gem. te) 684.
WOUDE, (S. COOLHAAS VAN DER) Pred. te *Emmen*, ber. te *Ruinerwolde*, 828.

Z.

ZANTING, (J.) Emer. Pred. bij de Rem. te *Oudewetering*, overl. 832, 834.
Zendelinggenootschap, (Aankondiging van het Nederlandsch) 842.
ZIJNEN, (G. J.) Kand. ber. te *Zevenhoven*, 800.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

JAN 13 1938

Digitized by Google

Digitized by Google